

KODEKS POSTĘPOWANIA CYWILNEGO

Komentarz
Art. 1–505³⁹

Tom I

redakcja naukowa Olga M. Piaskowska

Małgorzata Anaszkiewicz, Małgorzata Eysymontt, Dominik Horodyski
Elżbieta Jaceczko, Magdalena Kuchnio, Agata Majchrowska, Karolina Panfil
Joanna Parafianowicz, Aleksandra Partyk, Tomasz Partyk
Olga M. Piaskowska, Aleksandra Rutkowska, Dariusz Rutkowski
Katarzyna Sacharuk, Arkadiusz Turczyn

KOMENTARZE PRAKTYCZNE

KODEKS POSTĘPOWANIA CYWILNEGO

Komentarz
Art. 1–505³⁹

Tom I

redakcja naukowa Olga M. Piaskowska

Małgorzata Anaszkiewicz, Małgorzata Eysymontt, Dominik Horodyski
Elżbieta Jaceczko, Magdalena Kuchnio, Agata Majchrowska, Karolina Panfil
Joanna Parafianowicz, Aleksandra Partyk, Tomasz Partyk
Olga M. Piaskowska, Aleksandra Rutkowska, Dariusz Rutkowski
Katarzyna Sacharuk, Arkadiusz Turczyn

KOMENTARZE PRAKTYCZNE

Stan prawny na 1 stycznia 2024 r.

Recenzent

Dr hab. Michał Krakowiak, profesor Uniwersytetu Łódzkiego

Wydawca

Magdalena Stojek-Siwińska

Redaktor prowadzący

Adam Choiński

Opracowanie redakcyjne

JustLuk

Projekt okładek serii

Wojtek Janikowski, Przemek Dębowski

Komentarze do poszczególnych artykułów ustawy napisali:

Małgorzata Anaszkiewicz: art. 626¹–626¹³

Małgorzata Eysymontt: art. 1096–1115¹

Dominik Horodyski: art. 1169–1193

Elżbieta Jaceczko: art. 758–839, 844–1088

Magdalena Kuchnio: 98–110, 117–124, 394–398, 561–567⁵, 579–589, 609, 610, 626,
627–639, 646–691, 1117–1168, 1205–1211

Agata Majchrowska: art. 479⁴⁶–479⁸⁸, 505¹⁵–505³⁹

Karolina Panfil: art. 203¹, 398²²–398²⁴, 480¹–480⁴, 484¹–497, 1194–1204, 1212–1217

Joanna Parafianowicz: art. 86–97, 125–149, 150–182, 184–186, 425–458, 478, 479,
560²–560¹², 610¹–625, 691¹–691¹¹

Aleksandra Partyk: art. 19–85, 363–391¹, 568–578², 590–605, 716–729

Aleksandra Partyk, Tomasz Partyk – art. 544–560¹

Tomasz Partyk – art. 526–543, 606–608, 730–757

Olga M. Piaskowska: art. 1–18, 186¹–203, 204, 205, 316–362¹, 399–416¹, 424¹–424¹²,
458¹⁴–458¹⁶, 499–505¹⁴, 692–693²²

Aleksandra Rutkowska: art. 149¹, 183¹–183¹⁵, 459–477^{14a}

Aleksandra Rutkowska, Dariusz Rutkowski: art. 205¹–216¹, 218–226²

Dariusz Rutkowski: art. 216², 458¹–458¹³

Katarzyna Sacharuk: art. 694¹–694⁸

Arkadiusz Turczyn: art. 227–315, 398¹–398²¹, 479²⁸–479^{30f}, 479^{31a}–479⁴⁵, 479⁸⁹–479¹²⁹,
506–525, 640–643, 840–843

© Copyright by Wolters Kluwer Polska Sp. z o.o., 2024

ISBN 978-83-8328-962-5

Wolters Kluwer Polska Sp. z o.o.

Dział Praw Autorskich

01-208 Warszawa, ul. Przyokopowa 33

tel. +48 728 313 462; e-mail: PL-ksiazki@wolterskluwer.com

księgarnia internetowa www.profinfo.pl

Spis treści

Wykaz skrótów	31
Przedmowa	39
Ustawa z 17.11.1964 r. – Kodeks postępowania cywilnego	
(Dz.U. z 2023 r. poz. 1550 ze zm.)	41
Tytuł wstępny. Przepisy ogólne	43
Art. 1. [Sprawa cywilna]	43
Art. 2. [Droga sądowa]	45
Art. 3. [Zasada prawdy materialnej]	49
Art. 4. (uchylony)	51
Art. 4 ¹ . [Nadużycie prawa procesowego]	52
Art. 5. [Udzielanie pouczeń]	59
Art. 6. [Zasada szybkości]	61
Art. 7. [Udział prokuratora]	62
Art. 8. [Udział organizacji pozarządowych]	63
Art. 9. [Zasada jawności]	64
Art. 9 ¹ . [Rejestrowanie posiedzeń przez strony]	67
Art. 10. [Ugodowe załatwianie spraw]	70
Art. 11. [Wiążąca moc wyroku skazującego]	72
Art. 12. [Roszczenie adhezyjne]	75
Art. 13. [Tryby i rodzaje postępowania]	77
Art. 14. (uchylony)	78
CZĘŚĆ PIERWSZA. POSTĘPOWANIE ROZPOZNAWCZE	
Księga pierwsza. Proces	81
Tytuł I. Sąd	81
Dział I. Właściwość sądu	81
Przepis wstępny	81
Art. 15. [Perpetuatio fori]	81
Rozdział 1. Właściwość rzeczowa	82
Oddział 1. Podstawy właściwości	82
Art. 16. [Właściwość sądu rejonowego]	82
Art. 17. [Właściwość sądu okręgowego]	83
Art. 18. [Przekazanie sprawy sądowi okręgowemu]	86
Oddział 2. Wartość przedmiotu sporu	87
Art. 19. [Wartość przedmiotu sporu w sprawach majątkowych]	87
Art. 20. [Roszczenia akcesoryjne]	92

Art. 21.	[Kumulacja roszczeń cywilnoprawnych]	94
Art. 22.	[Wartość przedmiotu sporu w sprawach o świadczenia powtarzające się]	96
Art. 23.	[Wartość przedmiotu sporu w sprawach najmu lub dzierżawy]	97
Art. 23 ¹ .	[Wartość przedmiotu sporu w sprawach pracowniczych]	98
Art. 23 ² .	[Wartość przedmiotu sporu w sprawach o wydanie nieruchomości]	99
Art. 24.	[Wartość przedmiotu sporu w sprawach o zabezpieczenie, zastaw, hipotekę]	100
Art. 25.	[Sprawdzenie wartości przedmiotu sporu]	101
Art. 26.	[Niedopuszczalność ponownego badania wartości przedmiotu sporu]	106
Rozdział 2. Właściwość miejscowa		108
Oddział 1. Właściwość ogólna		108
Art. 27.	[<i>Actor sequitur forum rei</i>]	108
Art. 28.	[Właściwość według miejsca pobytu pozwanego]	113
Art. 29.	[Właściwość w sprawach przeciwko Skarbowi Państwa]	114
Art. 30.	[Właściwość w sprawach przeciwko osobom prawnym i innym podmiotom]	115
Oddział 2. Właściwość przemienna		116
Art. 31.	[Definicja właściwości przemiennej]	116
Art. 32.	[Właściwość w sprawach o alimenty, ustalenie ojcostwa] ...	119
Art. 33.	[Właściwość w sprawach przeciwko przedsiębiorcy]	121
Art. 34.	[Właściwość w sprawach ze sporów wynikających z umów]	123
Art. 35.	[Właściwość w sprawach z deliktów]	126
Art. 35 ¹ .	[Właściwość w sprawach o ochronę dóbr osobistych naruszonych przy wykorzystaniu środków masowego przekazu]	128
Art. 36.	[Właściwość w sprawach o należność pełnomocnika]	129
Art. 37.	[Właściwość w sprawach o roszczenie z najmu lub dzierżawy nieruchomości]	130
Art. 37 ¹ .	[Właściwość w sprawach z weksla i czeku]	131
Art. 37 ² .	[Właściwość w sprawach o roszczenie z czynności bankowej]	132
Oddział 3. Właściwość wyłączna		134
Art. 38.	[Właściwość w sprawach o własność lub inne prawa rzeczowe na nieruchomości]	134
Art. 39.	[Właściwość w sprawach spadkowych]	136
Art. 40.	[Właściwość w sprawach ze stosunku członkostwa]	138
Art. 41.	[Właściwość w sprawach małżeńskich]	139
Art. 42.	[Właściwość w sprawach między rodzicami a dziećmi oraz między przysposabiającymi a przysposobionymi]	140
Oddział 4. Przepisy szczególne		141
Art. 43.	[Wybór sądu w przypadku właściwości kilku sądów]	141
Art. 44.	[Wyznaczenie sądu przez sąd przełożony]	142
Art. 44 ¹ .	[Przekazanie sprawy innemu sądowi przez Sąd Najwyższy] ...	143

Art. 44 ² .	[Obowiązki sądu, z którego działalnością związane jest dochodzone roszczenie]	148
Art. 45.	[Oznaczenie sądu przez Sąd Najwyższy]	150
Art. 46.	[<i>Prorogatio fori</i>]	151
Dział II. Skład sądu		153
Art. 47.	[Skład sądu pierwszej instancji]	153
Art. 47 ¹ .	[Kompetencje referendarza]	160
Art. 47 ² .	[Wydawanie zarządzeń przez asystenta sędziego]	162
Dział III. Wyłączenie sędziego		168
Art. 48.	[<i>Iudex inhabilis</i> – wyłączenie sędziego w postępowaniu cywilnym z mocy ustawy]	168
Art. 48 ¹ .	[Wyznaczenie innego równoważnego sądu do rozpoznania sprawy w następstwie wyłączenia sędziego]	176
Art. 49.	[<i>Iudex suspectus</i>]	178
Art. 50.	[Wniosek o wyłączenie sędziego]	184
Art. 51.	[Zawiadomienie o podstawie wyłączenia sędziego]	186
Art. 52.	[Rozpoznanie wniosku o wyłączenie sędziego]	187
Art. 53.	(utracił moc)	189
Art. 53 ¹ .	[Ponowny wniosek o wyłączenie sędziego]	189
Art. 54.	[Wyłączenie referendarza sądowego, ławników, innych organów i prokuratora]	191
Tytuł II. Prokurator		193
Art. 55.	[Powództwo na rzecz oznaczonej osoby]	193
Art. 56.	[Wstąpienie do sprawy]	195
Art. 57.	[Pozew przeciwko wszystkim stronom]	197
Art. 58.	[<i>Zakres rei iudicatae</i>]	199
Art. 59.	[Zawiadomienie prokuratora]	199
Art. 60.	[Uprawnienia prokuratora]	201
Tytuł III. Organizacje pozarządowe		203
Art. 61.	[Zdolność postulacyjna organizacji pozarządowej]	203
Art. 62.	[Odpowiednie stosowanie przepisów o prokuratorze]	206
Art. 63.	[Przedstawienie poglądu przez organizację pozarządową] ...	207
Tytuł IIIa. Państwowa Inspekcja Pracy		209
Art. 63 ¹ .	[Uprawnienia inspektorów pracy]	209
Art. 63 ² .	[Odpowiednie stosowanie przepisów o prokuratorze]	209
Tytuł IIIb. Powiatowy (miejski) rzecznik konsumentów		210
Art. 63 ³ .	[Udział rzecznika konsumentów]	210
Art. 63 ⁴ .	[Odpowiednie stosowanie przepisów o prokuratorze]	213
Tytuł IIIc. Podmioty uprawnione do udziału w postępowaniu na podstawie odrębnych przepisów		215
Art. 63 ⁵ .	[Podmioty uprawnione do udziału w postępowaniu na podstawie odrębnych przepisów]	215
Tytuł IV. Strony		217
Dział I. Zdolność sądowa i procesowa		217
Art. 64.	[Zdolność sądowa]	217
Art. 65.	[Zdolność procesowa]	222
Art. 66.	[Działanie przez przedstawiciela ustawowego]	225

Art. 67.	[Zdolność procesowa osób prawnych, innych jednostek oraz Skarbu Państwa]	229
Art. 68.	[Obowiązek udokumentowania umocowania]	231
Art. 69.	[Ustanowienie kuratora dla osoby bez zdolności procesowej, bez przedstawiciela ustawowego lub bez organów lub osób uprawnionych do jej reprezentowania]	232
Art. 70.	[Uzupełnienie braków, dopuszczenie tymczasowe]	235
Art. 71.	[Zniesienie postępowania dotkniętego brakami]	237
Dział II. Współuczestnictwo w sporze		238
Art. 72.	[Rodzaje współuczestnictwa]	238
Art. 73.	[Zasada samodzielności działania; współuczestnictwo jednolite]	246
Art. 74.	[Samodzielne popieranie sprawy przez współuczestników] ...	249
Dział III. Interwencja główna i uboczna		250
Art. 75.	[Interwencja główna]	250
Art. 76.	[Interwencja uboczna]	251
Art. 77.	[Wstąpienie interwenienta ubocznego]	255
Art. 78.	[Opozycja]	257
Art. 79.	[Uprawnienia interwenienta ubocznego]	259
Art. 80.	[Doręczenia i zawiadomienia dla interwenienta ubocznego]	260
Art. 81.	[Interwencja samoistna]	261
Art. 82.	[Niedopuszczalność zarzutu]	262
Art. 83.	[Wejście interwenienta ubocznego na miejsce strony]	263
Dział IV. Przypozwanie		264
Art. 84.	[Przypozwanie]	264
Art. 85.	[Niedopuszczalność zarzutu przy przypozwaniu]	265
Dział V. Pełnomocnicy procesowi		266
Art. 86.	[Działanie osobiście lub przez pełnomocnika]	266
Art. 87.	[Osoby mogące pełnić funkcję pełnomocnika]	268
Art. 87 ¹ .	[Przymus adwokacko-radcowski]	271
Art. 87 ² .	[Obowiązkowe zastępstwo stron w postępowaniu w sprawach własności intelektualnej]	273
Art. 88.	[Rodzaje pełnomocnictw]	275
Art. 89.	[Obowiązek dołączenia pełnomocnictwa]	276
Art. 90.	[Podpis na pełnomocnictwie udzielonym przez osobę niemogącą pisać]	280
Art. 91.	[Zakres pełnomocnictwa procesowego]	282
Art. 92.	[Kryteria oceny umocowania]	284
Art. 93.	[Prostowanie lub odwoływanie oświadczeń pełnomocnika] ...	284
Art. 94.	[Wypowiedzenie pełnomocnictwa]	285
Art. 95.	[Odpowiednie stosowanie]	287
Art. 96.	[Wygaśnięcie pełnomocnictwa]	288
Art. 97.	[Tymczasowe dopuszczenie pełnomocnika]	289
Tytuł V. Koszty procesu		292
Dział I. Zwrot kosztów procesu		292
Art. 98.	[Koszty procesu]	292
Art. 98 ¹ .	[Koszty mediacji]	301

Art. 99.	[Koszty zastępstwa procesowego]	302
Art. 100.	[Wzajemne zniesienie lub stosunkowe rozdzielenie kosztów]	303
Art. 101.	[Zwrot kosztów mimo uwzględnienia powództwa]	305
Art. 102.	[Zwrot kosztów zgodnie z zasadą słuszności]	307
Art. 103.	[Koszty wywołane niesumiennym lub oczywiście niewłaściwym postępowaniem]	308
Art. 104.	[Koszty procesu, w którym zawarto ugodę]	312
Art. 104 ¹ .	[Koszty mediacji zakończonej ugodą]	313
Art. 105.	[Zwrot kosztów między współuczestnikami]	313
Art. 106.	[Koszty związane z udziałem prokuratora]	315
Art. 107.	[Koszty interwenienta ubocznego]	316
Art. 108.	[Rozstrzygnięcie o kosztach]	317
Art. 108 ¹ .	[Postanowienie uzupełniające]	321
Art. 109.	[Wygaśnięcie roszczenia o zwrot kosztów; ustalanie wysokości]	322
Art. 110.	[Zwrot kosztów od świadka, biegłego, pełnomocnika lub przedstawiciela ustawowego]	327
Dział II. Pomoc prawna z urzędu		328
Art. 111–116. (uchylone)		328
Art. 117.	[Pełnomocnik z urzędu]	328
Art. 117 ¹ .	[Pełnomocnik dla osoby fizycznej]	337
Art. 117 ² .	[Oddalenie wniosku o ustanowienie adwokata lub radcy prawnego]	339
Art. 117 ³ .	[Wyznaczenie adwokata lub radcy prawnego]	340
Art. 118.	[Skutek ustanowienia pełnomocnika z urzędu]	342
Art. 119.	[Wygaśnięcie pełnomocnictwa urzędowego, zwolnienie pełnomocnika]	346
Art. 119 ¹ .	[Dochodzenie w sprawie ustalenia rzeczywistego stanu majątkowego]	346
Art. 120.	[Cofnięcie ustanowienia pełnomocnika z urzędu]	347
Art. 121.	(uchylony)	348
Art. 122.	[Koszty pełnomocnika z urzędu]	348
Art. 123.	[Postanowienia w przedmiocie ustanowienia pełnomocnika z urzędu]	351
Art. 124.	[Wpływ wniosku o ustanowienie pełnomocnika z urzędu na tok sprawy]	352
Tytuł VI. Postępowanie		355
Dział I. Przepisy ogólne o czynnościach procesowych		355
Rozdział 1. Pisma procesowe		355
Art. 125.	[Pisma procesowe – sposób wnoszenia]	355
Art. 126.	[Ogólne warunki pism procesowych]	358
Art. 126 ¹ .	[Obowiązek podania wartości przedmiotu sporu lub wartości przedmiotu zaskarżenia]	362
Art. 126 ² .	[Żądanie należnej opłaty]	363
Art. 127.	[Pisma przygotowawcze]	364
Art. 128.	[Obowiązek dołączenia odpisów i załączników]	365

Art. 128 ¹ .	[Elementy pisma wnoszonego przez stronę zastępowaną przez profesjonalnego pełnomocnika]	365
Art. 129.	[Oryginał dokumentu]	366
Art. 130.	[Uzupełnienie braków formalnych; zwrot pisma]	367
Art. 130 ¹ .	[Braki pism wnoszonych na urzędowych formularzach lub informatycznych nośnikach danych]	370
Art. 130 ^{1a} .	[Zwrot pisma bez wezwania do usunięcia jego braków]	370
Art. 130 ² .	[Zwrot pisma bez wezwania do uiszczenia opłaty]	372
Art. 130 ³ .	[Obowiązek uiszczenia lub uzupełnienia opłaty w toku postępowania]	373
Art. 130 ⁴ .	[Zaliczka na poczet wydatków]	374
Art. 130 ⁵ .	[Udział referendarza]	375
Rozdział 2. Doręczenia		375
Art. 131.	[Tryb doręczania]	375
Art. 131 ¹ .	[Doręczenie elektroniczne]	379
Art. 131 ^{1a} .	[<i>Postępowanie w razie niemożności doręczenia elektronicznego</i>]	381
Art. 131 ² .	[<i>Doręczenia na adres do doręczeń elektronicznych</i>]	382
Art. 132.	[Doręczenia między pełnomocnikami profesjonalnymi]	383
Art. 133.	[Sposoby doręczeń]	389
Art. 134.	[Doręczenia w dni wolne od pracy i w porze nocnej]	390
Art. 135.	[Miejsce doręczenia]	391
Art. 136.	[Zawiadomienie o zmianie miejsca zamieszkania]	391
Art. 137.	[Doręczenia żołnierzom, funkcjonariuszom i osobom pozbawionym wolności]	393
Art. 138.	[Doręczenia zastępcze]	394
Art. 139.	[Niemożność doręczenia lub odmowa przyjęcia]	395
Art. 139 ¹ .	[Doręczanie pism procesowych przez komornika]	398
Art. 139 ² .	[Doręczanie pism procesowych przez komornika w przypadku miejsca zamieszkania lub siedziby powoda za granicą]	400
Art. 140.	[Odpisy]	400
Art. 141.	[Doręczenie pełnomocnikowi]	401
Art. 142.	[Potwierdzenie odbioru pisma]	401
Art. 143.	[Doręczenie kuratorowi]	402
Art. 144.	[Ustanowienie kuratora osoby nieznanej z miejsca pobytu]	403
Art. 145.	[Doręczenie przez wywieszenie w sądzie]	405
Art. 146.	[Kompetencje kuratora – odpowiednie stosowanie przepisów]	406
Art. 147.	[Nieuzasadnione żądanie ustanowienia kuratora lub wywieszenia pisma]	406
Rozdział 3. Posiedzenia sądowe		407
Art. 148.	[Rodzaje posiedzeń]	407
Art. 148 ¹ .	[Rozpoznanie sprawy na posiedzeniu niejawnym]	409
Art. 149.	[Wyznaczanie posiedzeń]	409
Art. 149 ¹ .	[Sposób dokonywania wezwań przez sąd]	410
Art. 150.	[Wezwanie na posiedzenie]	412

Art. 151.	[Miejsce posiedzenia. Przeprowadzenie posiedzenia na odległość]	413
Art. 152.	[Wstęp na posiedzenie]	417
Art. 153.	[Posiedzenie przy drzwiach zamkniętych]	418
Art. 154.	[Wstęp na posiedzenie przy drzwiach zamkniętych]	420
Art. 155.	[Uprawnienia przewodniczącego]	421
Art. 156.	[Odroczenie]	422
Art. 156 ¹ .	[Pouczenie stron o prawdopodobnym wyniku sprawy]	423
Art. 156 ² .	[Upředzenie stron o możliwości podjęcia rozstrzygnięcia na innej podstawie prawnej]	425
Art. 157.	[Sporządzenie protokołu lub notatki urzędowej]	426
Art. 158.	[Treść protokołu]	427
Art. 159.	(uchylony)	428
Art. 160.	[Sprostowanie lub uzupełnienie protokołu]	429
Art. 161.	[Załącznik do protokołu]	429
Art. 162.	[Zastrzeżenie do protokołu]	430
Art. 162 ¹ .	(uchylony)	431
Art. 163.	[Środki przymusu]	431
Rozdział 4. Terminy		432
Art. 164.	[Termin sądowy]	432
Art. 165.	[Obliczanie terminów]	433
Art. 166.	[Wniosek o przedłużenie lub skrócenie terminu]	438
Rozdział 5. Uchybienie i przywrócenie terminu		439
Art. 167.	[Bezskuteczność]	439
Art. 168.	[Przywrócenie terminu]	440
Art. 169.	[Wniosek o przywrócenie terminu]	440
Art. 170.	[Niedopuszczalność przywrócenia terminu]	445
Art. 171.	[Odrzucenie wniosku]	445
Art. 172.	[Skutki zgłoszenia wniosku]	445
Rozdział 6. Zawieszenie postępowania		446
Art. 173.	[Zawieszenie z mocy prawa]	446
Art. 174.	[Zawieszenie z urzędu]	447
Art. 175.	[Zawieszenie ze względu na śmierć pełnomocnika]	450
Art. 175 ¹ .	[Termin do wskazania nowego pełnomocnika]	451
Art. 176.	[Zawieszenie na wniosek spadkobiercy lub Bankowego Funduszu Gwarancyjnego]	451
Art. 177.	[Zawieszenie fakultatywne]	452
Art. 178.	[Zawieszenie na zgodny wniosek stron]	455
Art. 178 ¹ .	[Wskazanie podstawy prawnej rozstrzygnięcia w postanowieniu o zawieszeniu postępowania]	455
Art. 179.	[Bieg terminów]	455
Art. 180.	[Podjęcie postępowania z urzędu]	456
Art. 181.	[Podjęcie zawieszonego postępowania na wniosek]	458
Art. 181 ¹ .	[Podjęcie postępowania z udziałem zarządcy sukcesyjnego]	459
Art. 182.	[Umożnienie zawieszonego postępowania]	459
Art. 182 ¹ –183.	(uchylone)	461

Dział II. Postępowanie przed sądami pierwszej instancji	461
Rozdział 1. Mediacja i postępowanie pojednawcze	461
Oddział 1. Mediacja	461
Art. 183 ¹ . [Charakter mediacji]	461
Art. 183 ² . [Mediator]	464
Art. 183 ³ . [Bezstronność mediatora]	467
Art. 183 ^{3a} . [Metody mediacji]	468
Art. 183 ⁴ . [Tajemnica mediacji]	469
Art. 183 ⁵ . [Wynagrodzenie mediatora]	470
Art. 183 ⁶ . [Wszczęcie mediacji]	471
Art. 183 ⁷ . [Wniosek o przeprowadzenie mediacji]	473
Art. 183 ⁸ . [Skierowanie do mediacji]	474
Art. 183 ⁹ . [Wyznaczenie mediatora. Zapoznanie się mediatora z aktami sprawy]	476
Art. 183 ¹⁰ . [Okres mediacji]	477
Art. 183 ¹¹ . [Posiedzenie mediacyjne]	479
Art. 183 ¹¹ . [<i>Posiedzenie mediacyjne</i>]	479
Art. 183 ¹² . [Protokół z mediacji]	480
Art. 183 ¹³ . [Złożenie protokołu w sądzie]	480
Art. 183 ¹⁴ . [Zatwierdzenie ugody przez sąd]	481
Art. 183 ¹⁵ . [Charakter prawny ugody zawartej przed mediatorem]	483
Oddział 2. Postępowanie pojednawcze	484
Art. 184. [Dopuszczalność ugody]	484
Art. 185. [Tryb postępowania pojednawczego]	487
Art. 186. [Koszty postępowania pojednawczego]	488
Rozdział 2. Pozew	489
Art. 186 ¹ . [Zwrot pisma, z którego nie wynika żądanie rozstrzygnięcia sporu]	489
Art. 187. [Treść pozwu]	491
Art. 187 ¹ –188. (uchylone)	496
Art. 189. [Powództwo o ustalenie]	496
Art. 189 ¹ . [Uprawnienie organów podatkowych]	498
Art. 190. [Świadczenia przyszłe powtarzające się]	499
Art. 191. [Kumulacja roszczeń cywilnoprawnych]	500
Art. 191 ¹ . [Oczywista bezzasadność powództwa]	501
Art. 192. [Skutki doręczenia pozwu]	506
Art. 193. [Zmiana powództwa]	509
Art. 194. [Przekształcenia podmiotowe; dopozwanie]	512
Art. 195. [Wezwanie lub zawiadomienie współuczestników koniecznych; zapozwanie]	515
Art. 196. [Zawiadomienie o toczącym się procesie]	516
Art. 197. (uchylony)	518
Art. 198. [Wezwanie do udziału w sprawie]	518
Art. 199. [Odrzucenie pozwu]	519
Art. 199 ¹ . [Niedopuszczalność odrzucenia pozwu z powodu niedopuszczalności drogi sądowej]	524
Art. 200. [Przekazanie według właściwości]	526
Art. 201. [Badanie trybu postępowania]	529

Art. 202.	[Zarzuty procesowe]	530
Art. 202 ¹ .	[Zarzut umowy o mediację]	530
Art. 203.	[Cofnięcie pozwu]	532
Art. 203 ¹ .	[Zarzut potrącenia]	536
Art. 204.	[Powództwo wzajemne]	542
Art. 205.	[Przekazanie sprawy sądowi okręgowemu na wniosek pозwanego]	544
Rozdział 2a. Organizacja postępowania		545
Art. 205 ¹ .	[Zarządzenie doręczenia pozwu; wezwanie do złożenia odpowiedzi na pozew]	545
Art. 205 ² .	[Pouczenia doręczane stronom wraz z pozwem lub zarządzeniem doręczenia pozwu]	546
Art. 205 ³ .	[Zarządzenie wymiany przez strony pism przygotawawczych]	547
Art. 205 ⁴ .	[Wyznaczenie posiedzenia przygotowawczego]	549
Art. 205 ^{4a} .	[Pouczenia dokonywane wraz z wezwaniem stron na posiedzenie przygotowawcze]	550
Art. 205 ⁵ .	[Przedmiot i przebieg posiedzenia przygotowawczego]	551
Art. 205 ⁶ .	[Zadania przewodniczącego na posiedzeniu przygotawawczym]	554
Art. 205 ⁷ .	[Odroczenie posiedzenia przygotowawczego]	554
Art. 205 ⁸ .	[Protokół z przebiegu posiedzenia przygotowawczego]	554
Art. 205 ⁹ .	[Plan rozprawy]	555
Art. 205 ¹⁰ .	[Rozstrzyganie sporów co do treści planu rozprawy; podpisanie i zatwierdzenie projektu planu rozprawy]	556
Art. 205 ¹¹ .	[Wprowadzanie zmian w planie rozprawy]	558
Art. 205 ¹² .	[Przytaczanie twierdzeń i dowodów a wyznaczenie posiedzenia przygotowawczego]	559
Rozdział 3. Rozprawa		560
Art. 206.	[Wyznaczenie rozprawy]	560
Art. 206 ¹ .	[Przygotowanie rozprawy]	560
Art. 207.	(uchylony)	561
Art. 208.	[Przygotowanie rozprawy]	561
Art. 208 ¹ .	[Sądowe ustalenie właściwego numeru identyfikacyjnego]	561
Art. 209.	[Żądanie przeprowadzenia rozprawy podczas nieobecności strony]	563
Art. 210.	[Przebieg rozprawy]	563
Art. 211.	[Stanowisko strony nieobecnej]	566
Art. 212.	[Ustalanie okoliczności spornych]	566
Art. 213.	[Fakty powszechnie znane; zakres związania uznaniem powództwa]	567
Art. 214.	[Przyczyny odroczenia]	569
Art. 214 ¹ .	[Usprawiedliwienie niestawiennictwa]	572
Art. 215.	[Odroczenie ze względu na wezwanie lub zawiadomienie innych osób]	572
Art. 216.	[Osobiste stawiennictwo strony]	573
Art. 216 ¹ .	[Wysłuchanie małoletniego]	573
Art. 216 ² .	[Przebieg wysłuchania małoletniego dziecka]	575

Art. 217.	(uchylony)	575
Art. 218.	[Oddzielne rozprawy]	576
Art. 219.	[Połączenie spraw do łącznego rozpoznania]	577
Art. 220.	[Ograniczenie rozprawy do poszczególnych zarzutów lub zagadnień wstępnych]	578
Art. 221.	[Wdanie się w spór]	578
Art. 222.	[Oddalenie zarzutów formalnych]	579
Art. 223.	[Nakłanianie do pojednania]	580
Art. 224.	[Zamknięcie rozprawy i udzielenie głosu stronom]	581
Art. 225.	[Otwarcie zamkniętej rozprawy na nowo]	583
Art. 226.	[Odwołanie od zarządzeń przewodniczącego]	583
Art. 226 ¹ .	[Wysłuchanie stron lub innych osób]	584
Art. 226 ² .	[Skutki nadużycia przez stronę prawa procesowego]	584
Dział III. Dowody		586
Rozdział 1. Przedmiot i ocena dowodów		586
Art. 227.	[Przedmiot dowodu]	586
Art. 228.	[Fakty notoryjne i znane z urzędu]	588
Art. 229.	[Fakty przyznane]	592
Art. 230.	[Fakty niezaprzeczone]	594
Art. 231.	[Domniemanie faktyczne]	595
Art. 232.	[Obowiązek wskazywania dowodów]	600
Art. 233.	[Zasada swobodnej oceny dowodów]	604
Art. 234.	[Domniemania prawne]	608
Rozdział 2. Postępowanie dowodowe		609
Oddział 1. Przepisy ogólne		609
Art. 235.	[Zasada bezpośredniości. Przeprowadzenie dowodu na odległość]	609
Art. 235 ¹ .	[Wniosek o przeprowadzenie dowodu]	614
Art. 235 ¹ .	[<i>Wniosek o przeprowadzenie dowodu</i>]	614
Art. 235 ² .	[Przesłanki pominięcia dowodu]	616
Art. 236.	[Postanowienie dowodowe]	619
Art. 237.	[Wpływ niestawiennictwa stron]	620
Art. 238.	[Protokół postępowania przed sędzią wyznaczonym lub przed sądem wezwanym]	621
Art. 239.	[Prawa sędziego wyznaczonego i sądu wezwanego]	622
Art. 240.	[Związanie postanowieniem dowodowym]	622
Art. 241.	[Powtórzenie lub uzupełnienie postępowania dowodowego]	623
Art. 242.	[Oznaczenie terminu na przeprowadzenie dowodu]	624
Art. 242 ¹ .	[Obowiązki strony wnoszącej o wezwanie na rozprawę świadka, biegłego lub innej osoby]	625
Art. 242 ² .	[Przyrzeczenie osoby stawającej przed sądem]	628
Art. 243.	[Uprawdopodobnienie]	628
Oddział 2. Dokumenty		629
Art. 243 ¹ .	[Stosowanie przepisów do dokumentów zawierających tekst]	629
Art. 243 ² .	[Dowody z dokumentów znajdujących się w aktach sprawy lub do nich dołączone]	630

Art. 244.	[Dokument urzędowy]	633
Art. 245.	[Dokument prywatny]	635
Art. 246.	[Ograniczenia dowodów ze świadków i z przesłuchania stron]	637
Art. 247.	[Dowód przeciwko osnowie lub ponad osnowę dokumentu]	639
Art. 248.	[Obowiązek przedstawienia dokumentu]	640
Art. 249.	[Księgi i dokumenty przedsiębiorstwa]	642
Art. 250.	[Odpis lub wyciąg z dokumentu]	642
Art. 251.	[Grzywna]	644
Art. 252.	[Zaprzeczanie prawdziwości dokumentu urzędowego]	645
Art. 253.	[Zaprzeczanie prawdziwości dokumentu prywatnego]	647
Art. 254.	[Badanie prawdziwości dokumentu]	648
Art. 255.	[Grzywna]	650
Art. 256.	[Dokument w języku obcym]	651
Art. 257.	[Uszkodzenia dokumentu]	652
Oddział 3. Zeznania świadków		653
Art. 258.	(uchylony)	653
Art. 259.	[Niemożność bycia świadkiem]	653
Art. 259 ¹ .	[Mediator]	655
Art. 260.	[Współuczestnik sporu]	655
Art. 261.	[Prawo odmowy zeznań]	656
Art. 262.	[Treść wezwania]	658
Art. 263.	[Niemożność stawienia się na wezwanie świadka z powodu choroby, niepełnosprawności lub innej niedającej się usunąć przeszkody]	659
Art. 263 ¹ .	[<i>Sprzeciw wobec przesłuchania świadka poza salą</i>]	660
Art. 264.	[Kolejność przesłuchania]	661
Art. 265.	[Tłumacz]	662
Art. 266.	[Uprzedzenie świadka; przyrzeczenie]	662
Art. 267.	[Zwolnienie świadka od przyrzeczenia]	664
Art. 268.	[Treść przyrzeczenia]	665
Art. 269.	[Formy składania przyrzeczenia]	665
Art. 270.	(uchylony)	666
Art. 271.	[Zeznanie świadka]	666
Art. 271 ¹ .	[Zeznanie świadka składane na piśmie]	668
Art. 272.	[Konfrontacja świadków]	671
Art. 272 ¹ .	[Przesłuchanie świadka z udziałem biegłego lekarza lub psychologa]	673
Art. 273.	[Odczytanie, uzupełnienie lub sprostowanie zeznań]	674
Art. 274.	[Kary porządkowe]	676
Art. 275.	[Usprawiedliwienie niestawiennictwa]	677
Art. 276.	[Nieuzasadniona odmowa zeznań lub przyrzeczenia]	678
Art. 276 ¹ .	[Odpowiedzialność dyscyplinarna żołnierza]	679
Art. 277.	[Zwrot wydatków świadka]	680
Oddział 4. Opinia biegłych		682
Art. 278.	[Wezwanie biegłych]	682

Art. 278 ¹ .	[Dopuszczenie dowodu z opinii sporządzonej na zlecenie organu władzy publicznej w innym postępowaniu]	687
Art. 279.	(uchylony)	690
Art. 280.	[Odmowa przyjęcia obowiązku przez biegłego]	691
Art. 281.	[Wyłączenie biegłego]	692
Art. 282.	[Treść przyrzeczenia biegłego]	694
Art. 283.	(uchylony)	696
Art. 284.	[Zarządzenia sądu]	696
Art. 284.	[Zarządzenia sądu]	696
Art. 285.	[Uzasadnienie opinii biegłego; opinia łączna; dodatkowy termin]	697
Art. 286.	[Wyjaśnienie opinii; opinia uzupełniająca]	700
Art. 287.	[Grzywna]	702
Art. 288.	[Wynagrodzenie biegłego oraz zwrot wydatków]	704
Art. 289.	[Odpowiednie stosowanie]	706
Art. 289.	[Odpowiednie stosowanie]	706
Art. 290.	[Opinia instytutu naukowego lub naukowo-badawczego]	706
Art. 290 ¹ .	[Opinie opiniodawczego zespołu sądowych specjalistów]	709
Art. 291.	[Wynagrodzenie instytutu]	710
Oddział 5. Oględziny		711
Art. 292.	[Zarządzenie oględzin]	711
Art. 293.	[Przedmiot oględzin]	712
Art. 294.	[Udostępnienie przedmiotu oględzin]	713
Art. 295.	[Zaniechanie oględzin]	714
Art. 296.	[Grzywna]	714
Art. 297.	[Zwrot wydatków]	714
Art. 298.	[Oględziny osoby]	715
Oddział 6. Przesłuchanie stron		716
Art. 299.	[Dowód z przesłuchania stron]	716
Art. 300.	[Reprezentacja osoby prawnej i Skarbu Państwa]	718
Art. 301.	[Powództwo na rzecz oznaczonej osoby]	719
Art. 302.	[Przesłuchanie jednej strony]	720
Art. 303.	[Sposób przesłuchania; odebranie przyrzeczenia]	722
Art. 304.	[Upředzenie o odpowiedzialności karnej]	723
Art. 304.	[Upředzenie o odpowiedzialności karnej]	723
Oddział 7. Inne środki dowodowe		725
Art. 305.	[Grupowe badanie krwi]	725
Art. 306.	[Pobranie krwi]	727
Art. 307.	[Przeprowadzenie dowodu z grupowego badania krwi]	730
Art. 308.	[Dowody z dokumentów zawierających zapis obrazu lub dźwięku]	731
Art. 309.	[Odpowiednie stosowanie przepisów o dowodach]	734
Rozdział 3. Zabezpieczenie dowodów		735
Art. 310.	[Przesłanki zabezpieczenia dowodu]	735
Art. 311.	[Sąd właściwy]	737
Art. 312.	[Wniosek o zabezpieczenie dowodu]	737
Art. 313.	[Wypadki niecierpiące zwłoki]	738

Art. 314.	[Wezwanie zainteresowanych]	739
Art. 315.	[Wskazywanie uchybień]	739
Dział IV. Orzeczenia		740
Rozdział 1. Wyroki		740
Oddział 1. Wydanie wyroku		740
Art. 316.	[Podstawa rozstrzygnięcia]	740
Art. 317.	[Wyrok częściowy]	742
Art. 318.	[Wyrok wstępny]	743
Art. 319.	[Ograniczenie odpowiedzialności pozwanego]	744
Art. 319 ¹ .	[Wskazanie waluty, w jakiej ma być spełnione świadczenie]	745
Art. 320.	[Rozłożenie świadczenia na raty]	746
Art. 321.	[Zakaz wyrokowania ponad żądanie]	748
Art. 322.	[Zasądzenie odpowiedniej sumy]	750
Art. 323.	[Zasada bezpośredniości]	752
Art. 324.	[Narada]	753
Art. 325.	[Sentencja wyroku]	755
Art. 326.	[Ogłoszenie wyroku]	755
Art. 326 ¹ .	[Wydanie wyroku na posiedzeniu niejawnym zamykającym rozprawę]	758
Art. 327.	[Pouczenie co do sposobu i terminów zgłoszenia wniosku o doręczenie wyroku z uzasadnieniem oraz wniesienia środka zaskarżenia]	758
Art. 327 ¹ .	[Treść uzasadnienia wyroku]	759
Art. 328.	[Pisemne uzasadnienie wyroku]	761
Art. 329.	[Termin sporządzenia uzasadnienia]	764
Art. 330.	[Podpisanie uzasadnienia]	765
Art. 331.	[Doręczenie wyroku z uzasadnieniem]	766
Art. 331 ¹ .	[Możliwość wygłoszenia uzasadnienia po ogłoszeniu wyroku i utrwalenia go za pomocą urządzenia rejestrującego dźwięk albo obraz i dźwięk]	767
Art. 332.	[Związanie wyrokiem; umorzenie postępowania wskutek cofnięcia pozwu]	768
Oddział 2. Natychmiastowa wykonalność wyroków		768
Art. 333.	[Nadanie wyrokowi rygoru natychmiastowej wykonalności]	768
Art. 334.	[Rygor natychmiastowej wykonalności zależny od zabezpieczenia]	769
Art. 335.	[Niedopuszczalność orzeczenia rygoru natychmiastowej wykonalności]	770
Art. 336.	[Obowiązywanie rygoru natychmiastowej wykonalności]	771
Art. 337.	[Wygaśnięcie natychmiastowej wykonalności]	771
Art. 338.	[Uchylenie lub zmiana wyroku]	772
Oddział 3. Wyroki zaoczne		773
Art. 339.	[Przesłanki pozytywne]	773
Art. 340.	[Przesłanka negatywna]	774
Art. 341.	[Zastrzeżony wyrok zaoczny]	775
Art. 342.	[Uzasadnienie]	776

Art. 343.	[Doręczenie]	776
Art. 343 ¹ .	[Brak zdolności sądowej, procesowej, brak organu]	777
Art. 344.	[Sprzeciw]	777
Art. 345.	[Rozprawa]	779
Art. 346.	[Zawieszenie lub uchylenie rygoru natychmiastowej wykonalności]	780
Art. 347.	[Ponowne rozpoznanie sprawy]	781
Art. 348.	[Koszty]	782
Art. 349.	[Cofnięcie sprzeciwu]	783
Oddział 4. Sprostowanie, uzupełnienie i wykładnia wyroków		783
Art. 350.	[Sprostowanie wyroku]	783
Art. 350 ¹ .	[Niedopuszczalność wniosku o sprostowanie wyroku]	785
Art. 351.	[Uzupełnienie wyroku]	786
Art. 352.	[Wykładnia wyroku]	788
Art. 353.	[Bieg terminu do wniesienia środka zaskarżenia]	789
Rozdział 1a. Nakazy zapłaty		790
Art. 353 ¹ .	[Nakaz zapłaty]	790
Art. 353 ² .	[Odpowiednie stosowanie]	790
Rozdział 2. Postanowienia sądu		790
Art. 354.	[Postanowienie]	790
Art. 355.	[Postanowienie o umorzeniu postępowania]	792
Art. 356.	[Postanowienia wpisywane do protokołu]	793
Art. 357.	[Uzasadnianie i doręczanie postanowień]	793
Art. 358.	[Związanie postanowieniem]	796
Art. 359.	[Zmiana okoliczności sprawy]	796
Art. 360.	[Skuteczność postanowień]	797
Art. 361.	[Odpowiednie stosowanie przepisów o wyrokach]	797
Art. 362.	[Odpowiednie stosowanie do zarządzeń]	797
Art. 362 ¹ .	[Odpowiednie stosowanie do postanowień referendarza]	797
Rozdział 3. Prawomocność orzeczeń		798
Art. 363.	[Warunki prawomocności]	798
Art. 364.	[Stwierdzenie prawomocności]	804
Art. 365.	[Zakres związania]	806
Art. 366.	[<i>Res iudicata</i>]	811
Dział V. Środki odwoławcze		817
Rozdział 1. Apelacja		817
Art. 367.	[Dopuszczalność apelacji]	817
Art. 367 ¹ .	[Skład orzekający]	821
Art. 368.	[Wymagania apelacji]	823
Art. 369.	[Właściwość sądu]	833
Art. 370.	(uchylony)	836
Art. 370 ¹ .	(utracił moc)	836
Art. 371.	[Przedstawienie akt sądowi drugiej instancji]	836
Art. 372.	(uchylony)	837
Art. 373.	[Odrzucenie apelacji przez sąd drugiej instancji]	837
Art. 373 ¹ .	[Doręczenie odpisów apelacji pozostałym stronom]	842
Art. 374.	[Posiedzenie niejawne]	846
Art. 375.	[Wyznaczenie rozprawy przez sąd drugiej instancji]	850

Art. 376.	[Brak obowiązku stawienia stron na rozprawie]	852
Art. 377.	[Sprawozdanie]	853
Art. 378.	[Granice zaskarżenia]	854
Art. 379.	[Nieważność]	858
Art. 380.	[Rozszerzenie zakresu rozpoznania]	868
Art. 381.	[Prekluzja dowodowa]	870
Art. 382.	[Podstawa orzeczenia sądu drugiej instancji]	872
Art. 383.	[Rozszerzenie żądania]	874
Art. 384.	[Zakaz <i>reformationis in peius</i>]	876
Art. 385.	[Oddalenie apelacji]	877
Art. 386.	[Inne rozstrzygnięcia]	879
Art. 387.	[Uzasadnienie]	889
Art. 387 ¹ .	[Obowiązek zawiadamiania o zmianie miejsca zamieszkania]	894
Art. 388.	[Wstrzymanie wykonania orzeczenia sądu cywilnego]	895
Art. 388 ¹ .	[Wstrzymanie wykonania postanowienia w przedmiocie odebrania osoby podlegającej władzy rodzicielskiej lub pozostającej pod opieką na żądanie Prokuratora Generalnego, Rzecznika Praw Dziecka lub Rzecznika Praw Obywatelskich]	896
Art. 388 ² .	[Wstrzymanie wykonania postanowienia w przedmiocie odebrania osoby podlegającej władzy rodzicielskiej lub pozostającej pod opieką na wniosek strony]	899
Art. 388 ³ .	[Wstrzymanie wykonania postanowienia w przedmiocie odebrania osoby podlegającej władzy rodzicielskiej lub pozostającej pod opieką wskutek wniesienia skargi nadzwyczajnej]	900
Art. 389.	[Zwrot akt sądowi pierwszej instancji]	900
Art. 390.	[Przedstawienie zagadnienia prawnego Sądowi Najwyższemu]	901
Art. 391.	[Odpowiednie stosowanie]	904
Art. 391 ¹ .	[Wniesienie apelacji od wyroku wydanego w przypadku oczywistej bezzasadności powództwa]	906
Rozdział 1¹. (uchylony)		911
Art. 392–393 ²⁰ . (uchylone)		911
Rozdział 2. Zażalenie		911
Art. 394.	[Dopuszczalność zażalenia]	911
Art. 394 ¹ .	[Zażalenie do Sądu Najwyższego]	919
Art. 394 ^{1a} .	[Zażalenie do innego składu sądu pierwszej instancji]	924
Art. 394 ^{1b} .	[Zaskarżenie postanowienia]	928
Art. 394 ² .	[Zażalenie do innego składu sądu drugiej instancji]	930
Art. 394 ³ .	[Niedopuszczalność wniesienia zażalenia]	933
Art. 395.	[Przedstawienie zażalenia sądowi drugiej instancji]	935
Art. 396.	[Wstrzymanie wykonania zaskarżonego postanowienia]	937
Art. 397.	[Odpowiednie stosowanie przepisów o postępowaniu apelacyjnym]	938
Art. 397 ¹ .	(uchylony)	941

Art. 398.	[Odpowiednie stosowanie przepisów do zarządzeń przewodniczącego]	941
Dział Va. Skarga kasacyjna		941
Art. 398 ¹ .	[Dopuszczalność skargi kasacyjnej]	941
Art. 398 ² .	[Niedopuszczalność skargi kasacyjnej]	946
Art. 398 ³ .	[Podstawy skargi kasacyjnej]	950
Art. 398 ⁴ .	[Wymagania skargi kasacyjnej]	953
Art. 398 ⁵ .	[Termin do wniesienia skargi kasacyjnej]	956
Art. 398 ⁶ .	[Odrzucenie skargi kasacyjnej]	958
Art. 398 ⁷ .	[Odpowiedź na skargę kasacyjną]	960
Art. 398 ⁸ .	[Stanowisko Prokuratora Generalnego]	961
Art. 398 ⁹ .	[Przyjęcie do rozpoznania]	962
Art. 398 ¹⁰ .	[Skład Sądu Najwyższego]	967
Art. 398 ¹¹ .	[Rozpoznanie skargi kasacyjnej]	968
Art. 398 ¹² .	[Zawieszenie postępowania przed Sądem Najwyższym]	969
Art. 398 ¹³ .	[Granice rozpoznania skargi kasacyjnej]	970
Art. 398 ¹⁴ .	[Oddalenie skargi kasacyjnej]	971
Art. 398 ¹⁵ .	[Uwzględnienie skargi kasacyjnej]	973
Art. 398 ¹⁶ .	[Orzeczenie co do istoty sprawy]	975
Art. 398 ¹⁷ .	[Zagadnienie prawne]	977
Art. 398 ¹⁸ .	[Koszty procesu]	979
Art. 398 ¹⁹ .	[Odrzucenie pozwu, umorzenie postępowania]	979
Art. 398 ²⁰ .	[Związanie wykładnią]	981
Art. 398 ²¹ .	[Odpowiednie stosowanie przepisów o apelacji]	983
Dział Vb. Skarga na orzeczenie referendarza sądowego		984
Art. 398 ²² .	[Wniesienie skargi na orzeczenie referendarza]	984
Art. 398 ²³ .	[Wniesienie skargi na postanowienie referendarza sądowego w przedmiocie kosztów sądowych lub kosztów procesu] ...	994
Art. 398 ²⁴ .	[Odpowiednie stosowanie przepisów o zażaleniu]	996
Dział VI. Wznowienie postępowania		996
Art. 399.	[Dopuszczalność wznowienia postępowania]	996
Art. 400.	[Niedopuszczalność skargi o wznowienie postępowania]	999
Art. 401.	[Nieważność]	1000
Art. 401 ¹ .	[Niezgodyność aktu normatywnego z Konstytucją]	1005
Art. 402.	(uchylony)	1007
Art. 403.	[Inne podstawy]	1007
Art. 404.	[Przestępstwo]	1011
Art. 405.	[Właściwość sądu]	1012
Art. 406.	[Odpowiednie stosowanie przepisów o postępowaniu pierwszoinstancyjnym]	1013
Art. 407.	[Termin do wniesienia skargi o wznowienie postępowania]	1014
Art. 408.	[Prekluzja]	1016
Art. 409.	[Wymagania skargi o wznowienie postępowania]	1017
Art. 410.	[Odrzucenie skargi o wznowienie postępowania]	1019
Art. 410 ¹ .	[Dodatkowe przesłanki niedopuszczalności skargi o wznowienie postępowania]	1022
Art. 411.	(uchylony)	1022

Art. 412.	[Ponowne rozpoznanie sprawy]	1022
Art. 413.	[Wyłączenie sędziego]	1024
Art. 414.	[Wstrzymanie wykonania wyroku]	1025
Art. 415.	[Zwrot spełnionego lub wyegzekwowanego świadczenia, przywrócenie stanu poprzedniego]	1027
Art. 416.	[Niedopuszczalność dalszego wznowienia]	1027
Art. 416 ¹ .	[Postanowienia niekończące postępowania w sprawie]	1028
Dział VII. (uchylony)		1029
Art. 417–424. (uchylone)		1029
Dział VIII. Skarga o stwierdzenie niezgodności z prawem prawomocnego orzeczenia		1029
Art. 424 ¹ .	[Dopuszczalność skargi]	1029
Art. 424 ^{1a} .	[Wyłączenie skargi]	1033
Art. 424 ^{1b} .	[Odszkodowanie]	1034
Art. 424 ² .	[Legitymacja Prokuratora Generalnego i Rzecznika Praw Obywatelskich]	1035
Art. 424 ³ .	[Ograniczenie wielokrotności skargi]	1036
Art. 424 ⁴ .	[Podstawy skargi]	1036
Art. 424 ⁵ .	[Treść skargi]	1038
Art. 424 ⁶ .	[Termin wniesienia]	1043
Art. 424 ⁷ .	[Przedstawienie akt Sądowi Najwyższemu]	1046
Art. 424 ⁸ .	[Odrzucenie skargi]	1046
Art. 424 ⁹ .	[Odmowa przyjęcia skargi]	1047
Art. 424 ¹⁰ .	[Granice rozpoznania]	1048
Art. 424 ¹¹ .	[Rozstrzygnięcia]	1049
Art. 424 ¹² .	[Odpowiednie stosowanie przepisów o skardze kasacyjnej]	1050
Tytuł VII. Postępowania odrębne		1052
Dział I. Postępowanie w sprawach małżeńskich		1052
Rozdział 1. Przepisy ogólne		1052
Art. 425.	[Rodzaje spraw]	1052
Art. 426.	[Pełnomocnictwo szczególne]	1053
Art. 427.	[Wyłączenie jawności]	1054
Art. 427.	[<i>Wyłączenie jawności</i>]	1054
Art. 428.	[Skutki nieusprawiedliwionego niestawiennictwa strony]	1055
Art. 429.	[Środki przymusu wobec strony]	1056
Art. 430.	[Zakaz przesłuchiwania]	1057
Art. 431.	[Czynności dyspozytywne strony; podstawy wydania wyroku zaocznego]	1058
Art. 432.	[Obligatoryjne przesłuchanie stron]	1058
Art. 433.	[Treść protokołu]	1059
Art. 434.	[Wywiad środowiskowy]	1060
Art. 434 ¹ .	(uchylony)	1060
Art. 435.	[Skuteczność wyroku]	1060
Rozdział 2. Sprawy o rozwód i o separację		1061
Art. 436.	[Skierowanie do mediacji]	1061
Art. 437–438. (uchylone)		1062

Art. 439.	[Niedopuszczalność powództwa wzajemnego i odrębnej sprawy]	1062
Art. 440.	[Zawieszenie postępowania cywilnego]	1062
Art. 441.	[Postępowanie dowodowe]	1063
Art. 442.	[Uznanie żądania pozwu]	1064
Art. 443.	(uchylony)	1064
Art. 444.	[Roszczenia alimentacyjne małżonka]	1064
Art. 445.	[Niedopuszczalność wszczęcia sprawy o alimenty]	1064
Art. 445 ¹ .	[Niedopuszczalność wszczęcia sprawy dotyczącej władzy rodzicielskiej]	1065
Art. 445 ² .	[Skierowanie do mediacji]	1066
Art. 445 ³ .	[Odpowiednie stosowanie przepisów o kontaktach z dzieckiem]	1066
Art. 446.	[Umorzenie]	1067
Art. 446 ¹ .	[Skład orzekający sądu drugiej instancji]	1069
Rozdział 3. Inne sprawy		1069
Art. 447.	[Kurator w sprawie o unieważnienie małżeństwa]	1069
Art. 448.	[Powództwo prokuratora o unieważnienie małżeństwa]	1070
Art. 449.	[Pozycja prokuratora]	1070
Art. 450.	[Postępowanie w razie śmierci jednego z małżonków]	1070
Art. 451.	[Odpowiednie stosowanie]	1071
Art. 452.	[Zniesienie wspólności majątkowej]	1071
Dział II. Postępowanie w sprawach ze stosunków między rodzicami a dziećmi		1071
Art. 453.	[Rodzaje spraw]	1071
Art. 453 ¹ .	[Zdolność procesowa rodziców]	1072
Art. 454.	[Powództwo prokuratora]	1072
Art. 454 ¹ .	[Wyjątki w sprawach o ustalenie lub zaprzeczenie ojcostwa, macierzyństwa, o ustalenie bezskuteczności uznania ojcostwa]	1073
Art. 455.	[Niestawiennictwo strony]	1073
Art. 456.	[Postępowanie w razie śmierci jednej ze stron]	1074
Art. 456 ¹ .	[Zawiadomienie mężczyzny]	1074
Art. 457.	[Pozycja prokuratora]	1075
Art. 458.	[Odpowiednie stosowanie; wyjątki]	1075
Dział IIa. Postępowanie w sprawach gospodarczych		1076
Art. 458 ¹ .	[Odpowiednie stosowanie]	1076
Art. 458 ² .	[Sprawy gospodarcze]	1077
Art. 458 ³ .	(uchylony)	1082
Art. 458 ⁴ .	[Udzielanie pouczeń]	1082
Art. 458 ⁵ .	[Odpowiedź na pozew]	1082
Art. 458 ⁶ .	[Wniosek o rozpoznanie sprawy z pominięciem przepisów niniejszego działu]	1084
Art. 458 ⁷ .	[Przekazanie sądowi właściwemu sprawy niebędącej sprawą gospodarczą]	1085
Art. 458 ⁸ .	[Zakaz występowania z nowymi roszczeniami w toku postępowania]	1085
Art. 458 ⁹ .	[Wyłączenie określonych dowodów]	1086

Art. 458 ¹⁰ .	[Dowód z zeznań świadków]	1087
Art. 458 ¹¹ .	[Wykazanie oświadczenia woli lub wiedzy]	1088
Art. 458 ¹² .	[Skutki zaniechania próby dobrowolnego rozwiązania sporu, uchylania się od udziału w sprawie lub uczestniczenia w niej w złej wierze]	1088
Art. 458 ¹³ .	[Wyrok sądu pierwszej instancji zasądzającego świadczenie w pieniądzu lub rzeczach zamiennych]	1088
Dział IIb. Postępowanie z udziałem konsumentów		1089
Art. 458 ¹⁴ .	[Zakres stosowania przepisów o postępowaniu z udziałem konsumentów; właściwość miejscowa sądu]	1089
Art. 458 ¹⁵ .	[Obowiązki strony będącej przedsiębiorcą]	1090
Art. 458 ¹⁶ .	[Obciążenie przedsiębiorcy kosztami procesu]	1092
Dział III. Postępowanie w sprawach z zakresu prawa pracy i ubezpieczeń społecznych		1094
Rozdział 1. Przepisy ogólne		1094
Art. 459.	[Rodzaje spraw]	1094
Art. 460.	[Zdolność sądowa i procesowa]	1098
Art. 461.	[Właściwość sądu]	1099
Art. 462.	[Organizacje pozarządowe, inspektorzy pracy]	1100
Art. 463.	(uchylony)	1101
Art. 464.	[Niedopuszczalność odrzucenia pozwu]	1101
Art. 465.	[Pełnomocnik pracownika lub ubezpieczonego]	1102
Art. 466.	[Zgłoszenie powództwa do protokołu]	1103
Art. 467.	[Wstępne badanie sprawy]	1104
Art. 468.	(uchylony)	1106
Art. 469.	[Czynności dyspozytywne stron]	1106
Art. 470.	[Reprezentacja pozwanego]	1107
Art. 471.	[Termin rozprawy]	1107
Art. 472.	[Wezwanie do przedstawienia dokumentów]	1108
Art. 473.	[Wyłączenie stosowania ograniczeń dowodowych]	1109
Art. 474.	(uchylony)	1110
Art. 475.	[Grzywna]	1110
Art. 475 ¹ .	[Wyłączenie stosowania]	1110
Art. 476.	[Definicje]	1111
Rozdział 2. Postępowanie w sprawach z zakresu prawa pracy		1114
Art. 477.	[Wezwanie z urzędu do udziału w sprawie]	1114
Art. 477 ¹ .	[Roszczenia alternatywne]	1116
Art. 477 ^{1a} .	[Rozpoznanie żądania zobowiązania pracodawcy do wydania świadcstwa pracy jako żądania ustalenia uprawnienia do otrzymania świadctwa pracy]	1118
Art. 477 ^{1b} .	[Treść i znaczenie prawne wyroku uwzględniającego żądanie zobowiązania pracodawcy do wydania lub sprostowania świadctwa pracy]	1119
Art. 477 ² .	[Rygor natychmiastowej wykonalności; obowiązek dalszego zatrudnienia]	1119
Art. 477 ³ –477 ⁵ .	(uchylone)	1120
Art. 477 ⁶ .	[Natychmiastowa wykonalność wyroku zasądzającego świadczenie]	1120

Art. 477 ⁷ .	[Wyłączenie stosowania]	1121
Art. 477 ^{7a} .	[Wyłączenie możliwości zawieszenia postępowania na wniosek Bankowego Funduszu Gwarancyjnego]	1121
Rozdział 3. Postępowanie w sprawach z zakresu ubezpieczeń społecznych		
Art. 477 ⁸ .	[Właściwość sądu]	1121
Art. 477 ⁹ .	[Odwołanie od decyzji organów rentowych]	1122
Art. 477 ¹⁰ .	[Wymagania formalne]	1126
Art. 477 ¹¹ .	[Strony]	1127
Art. 477 ¹² .	[Niedopuszczalność ugody]	1129
Art. 477 ¹³ .	[Zmiana decyzji przez organ rentowy]	1129
Art. 477 ¹⁴ .	[Rozstrzygnięcia sądu]	1130
Art. 477 ^{14a} .	[Przekazanie do ponownego rozpoznania bezpośrednio organowi rentowemu]	1133
Art. 477 ¹⁵ –477 ¹⁶ .	(uchylone)	1134
Dział IV. Postępowanie w sprawach o naruszenie posiadania		
Art. 478.	[Zakres badania]	1134
Art. 479.	[Niedopuszczalność powództwa wzajemnego]	1139
Dział IVa. Postępowanie w sprawach z zakresu ochrony konkurencji i konsumentów oraz w sprawie praktyk nieuczciwie wykorzystujących przewagę kontraktową		
Rozdział 1. (uchylony)		
Art. 479 ¹ –479 ²⁷ .	(uchylone)	1139
Rozdział 2. (uchylony)		
Art. 479 ²⁸ .	[Sąd ochrony konkurencji i konsumentów]	1139
Art. 479 ²⁹ .	[Strony; uczestnicy; pełnomocnicy]	1141
Art. 479 ^{29a} .	(uchylony)	1142
Art. 479 ³⁰ .	[Wstrzymanie wykonania decyzji]	1142
Art. 479 ^{30a} .	[Możliwość zawarcia ugody w sprawie odwołania do sądu ochrony konkurencji i konsumentów; elementy ugody]	1143
Art. 479 ^{30b} .	[Zawieszenie postępowania przez sąd ochrony konkurencji i konsumentów]	1145
Art. 479 ^{30c} .	[Zatwierdzenie ugody w sprawie odwołania do sądu ochrony konkurencji i konsumentów]	1146
Art. 479 ^{30d} .	[Umorzenie postępowania w zakresie objętym zatwierdzoną ugodą w sprawie odwołania do sądu ochrony konkurencji i konsumentów]	1148
Art. 479 ^{30e} .	[Zniesienie kosztów postępowania zatwierdzającego ugodę w sprawie odwołania do sądu ochrony konkurencji i konsumentów]	1148
Art. 479 ^{30f} .	[Stosowanie w postępowaniu apelacyjnym przepisów dotyczących ugody w sprawie odwołania do sądu ochrony konkurencji i konsumentów]	1149
Art. 479 ³¹ .	(utracił moc)	1149
Art. 479 ^{31a} .	[Rozstrzygnięcia]	1149
Art. 479 ³² .	[Zażalenie na postanowienie Prezesa Urzędu]	1152
Art. 479 ³³ .	[Ochrona tajemnicy przedsiębiorstwa]	1153
Art. 479 ³⁴ .	(utracił moc)	1155

Art. 479 ^{34a} . [Skład sądu]	1156
Art. 479 ³⁵ . [Skarga kasacyjna]	1156
Dział IVb. (uchylony)	1157
Art. 479 ³⁶ –479 ⁴⁴ . (uchylone)	1157
Art. 479 ⁴⁵ . [Rejestr klauzul niedozwolonych]	1157
Art. 479 ⁴⁵ . (uchylony)	1157
Dział IVc. Postępowanie w sprawach z zakresu regulacji energetyki	1159
Art. 479 ⁴⁶ . [Właściwość sądu]	1159
Art. 479 ⁴⁷ . [Odwołanie]	1161
Art. 479 ⁴⁸ . [Czynności Prezesa Urzędu]	1168
Art. 479 ⁴⁹ . [Wymogi odwołania]	1174
Art. 479 ⁵⁰ . [Strony]	1175
Art. 479 ⁵¹ . [Pełnomocnik Prezesa Urzędu]	1177
Art. 479 ⁵² . [Wstrzymanie wykonania decyzji]	1177
Art. 479 ^{52a} . [Uгода w sprawie odwołania do sądu ochrony konkurencji i konsumentów]	1178
Art. 479 ⁵³ . [Rozstrzygnięcia]	1186
Art. 479 ⁵⁴ . (uchylony)	1188
Art. 479 ⁵⁵ . [Odpowiednie stosowanie]	1188
Art. 479 ^{55a} . [Skład sądu]	1188
Art. 479 ⁵⁶ . [Skarga kasacyjna]	1189
Dział IVd. Postępowanie w sprawach z zakresu regulacji telekomunikacji i poczty	1195
Art. 479 ⁵⁷ . [Właściwość sądu]	1195
Art. 479 ⁵⁸ . [Odwołanie]	1198
Art. 479 ⁵⁹ . [Czynności Prezesa Urzędu]	1198
Art. 479 ⁶⁰ . [Wymogi odwołania]	1198
Art. 479 ⁶¹ . [Strony]	1198
Art. 479 ⁶² . [Pełnomocnik Prezesa Urzędu]	1198
Art. 479 ⁶³ . [Wstrzymanie wykonania decyzji]	1198
Art. 479 ^{63a} . [Uгода w sprawie odwołania do sądu ochrony konkurencji i konsumentów]	1199
Art. 479 ⁶⁴ . [Rozstrzygnięcia]	1199
Art. 479 ⁶⁵ . (uchylony)	1199
Art. 479 ⁶⁶ . [Zastosowanie przepisów do zażaleń]	1199
Art. 479 ^{66a} . [Odpowiednie stosowanie]	1199
Art. 479 ^{66b} . [Skład orzekający]	1200
Art. 479 ⁶⁷ . [Skarga kasacyjna]	1201
Dział IVe. Postępowanie w sprawach z zakresu regulacji transportu kolejowego	1201
Art. 479 ⁶⁸ . [Właściwość sądu]	1201
Art. 479 ⁶⁹ . [Odwołanie]	1201
Art. 479 ⁷⁰ . [Czynności Prezesa Urzędu]	1202
Art. 479 ⁷¹ . [Wymogi odwołania]	1202
Art. 479 ⁷² . [Strony]	1202
Art. 479 ⁷³ . [Pełnomocnik Prezesa Urzędu]	1202
Art. 479 ⁷⁴ . [Wstrzymanie wykonania decyzji]	1202

Art. 479 ^{74a} .	[Ugoda w sprawie odwołania do sądu ochrony konkurencji i konsumentów]	1202
Art. 479 ⁷⁵ .	[Rozstrzygnięcia]	1203
Art. 479 ⁷⁶ .	(uchylony)	1203
Art. 479 ⁷⁷ .	[Zastosowanie przepisów do zażaleń]	1203
Art. 479 ^{77a} .	[Ochrona tajemnicy przedsiębiorstwa w postępowaniach w sprawach z zakresu regulacji transportu kolejowego]	1203
Art. 479 ^{77b} .	[Skład orzekający]	1204
Art. 479 ⁷⁸ .	[Skarga kasacyjna]	1204
Dział IVf. Postępowanie w sprawach z zakresu regulacji rynku wodno-kanalizacyjnego		1204
Art. 479 ⁷⁹ .	[Właściwość sądu ochrony konkurencji i konsumentów]	1204
Art. 479 ⁸⁰ .	[Wniesienie odwołania od decyzji organu regulacyjnego; odrzucenie odwołania]	1205
Art. 479 ⁸¹ .	[Przekazanie odwołania sądowi; uwzględnienie odwołania przez organ regulacyjny przed przekazaniem odwołania sądowi]	1205
Art. 479 ⁸² .	[Wymagania dla odwołania od decyzji organu regulacyjnego]	1206
Art. 479 ⁸³ .	[Strony postępowania]	1206
Art. 479 ⁸⁴ .	[Pełnomocnik organu regulacyjnego]	1206
Art. 479 ⁸⁵ .	[Wstrzymanie wykonania decyzji]	1206
Art. 479 ^{85a} .	[Ugoda w sprawie odwołania do sądu ochrony konkurencji i konsumentów]	1206
Art. 479 ⁸⁶ .	[Rozstrzygnięcia sądu]	1206
Art. 479 ⁸⁷ .	[Zażalenie na postanowienie organu regulacyjnego]	1207
Art. 479 ^{87a} .	[Skład orzekający]	1207
Art. 479 ⁸⁸ .	[Dopuszczalność wniesienia skargi kasacyjnej]	1207
Dział IVg. Postępowanie w sprawach własności intelektualnej		1207
Rozdział 1. Przepisy ogólne		1207
Art. 479 ⁸⁹ .	[Sprawy własności intelektualnej]	1207
Art. 479 ⁹⁰ .	[Sądy właściwe w sprawach własności intelektualnej]	1209
Art. 479 ⁹¹ .	[Uzupełniające stosowanie przepisów o innych postępowaniach odrębnych]	1210
Art. 479 ⁹² .	[Przekazanie sprawy innemu sądowi]	1211
Art. 479 ⁹³ .	[Zasądzenie odpowiedniej sumy]	1212
Art. 479 ⁹⁴ .	[Naruszenie i zagrożenie naruszeniem]	1212
Art. 479 ⁹⁵ .	[Zasada proporcjonalności]	1213
Rozdział 2. Zabezpieczenie środka dowodowego		1214
Art. 479 ⁹⁶ .	[Zakres podmiotowy stosowania przepisów]	1214
Art. 479 ⁹⁷ .	[Moment udzielenia zabezpieczenia środka dowodowego; termin rozpoznania wniosku o zabezpieczenie środka dowodowego]	1214
Art. 479 ⁹⁸ .	[Przesłanki udzielenia zabezpieczenia środka dowodowego] ...	1215
Art. 479 ⁹⁹ .	[Wniosek o zabezpieczenie środka dowodowego w sprawach własności intelektualnej]	1216
Art. 479 ¹⁰⁰ .	[Postanowienie w przedmiocie zabezpieczenia środka dowodowego; zażalenie]	1216

Art. 479 ¹⁰¹ . [Określenie sposobu zabezpieczenia środka dowodowego]	1219
Art. 479 ¹⁰² . [Udzielenie zabezpieczenia środka dowodowego przed wszczęciem postępowania]	1221
Art. 479 ¹⁰³ . [Wykonanie postanowienia o zabezpieczeniu środka dowodowego]	1221
Art. 479 ¹⁰⁴ . [Kaucja na zabezpieczenie roszczeń]	1222
Art. 479 ¹⁰⁵ . [Uzupełniające stosowanie przepisów o postępowaniu zabezpieczającym]	1223
Rozdział 3. Wyjawienie lub wydanie środka dowodowego	1224
Art. 479 ¹⁰⁶ . [Możliwość żądania przez powoda wyjawienia lub wydania środka dowodowego]	1224
Art. 479 ¹⁰⁷ . [Wniosek o wyjawienie lub wydanie środka dowodowego]	1225
Art. 479 ¹⁰⁸ . [Odpowiedź pozwanego na żądanie wyjawienia lub wydania środka dowodowego]	1226
Art. 479 ¹⁰⁹ . [Uwzględnienie żądania wyjawienia lub wydania środka dowodowego]	1226
Art. 479 ¹¹⁰ . [Zażalenie na postanowienie w przedmiocie wyjawienia lub wydania środka dowodowego]	1228
Art. 479 ¹¹¹ . [Przejrzenie dokumentów bankowych, handlowych lub finansowych na miejscu]	1228
Rozdział 4. Wezwanie do udzielenia informacji	1229
Art. 479 ¹¹² . [Roszczenie informacyjne]	1229
Art. 479 ¹¹³ . [Przesłanki wezwania naruszającego do udzielenia informacji]	1229
Art. 479 ¹¹⁴ . [Wezwanie do udzielenia informacji przez podmiot inny niż naruszający]	1232
Art. 479 ¹¹⁵ . [Zakres wezwania do udzielenia informacji w sprawach z zakresu ochrony praw własności intelektualnej]	1234
Art. 479 ¹¹⁶ . [Wniosek o udzielenie informacji]	1235
Art. 479 ¹¹⁷ . [Odpowiedź na wezwanie do udzielenia informacji; odmowa udzielenia informacji]	1236
Art. 479 ¹¹⁸ . [Uwzględnienie wniosku o udzielenie informacji]	1237
Art. 479 ¹¹⁹ . [Zażalenie na postanowienie w przedmiocie udzielenia informacji]	1237
Art. 479 ¹²⁰ . [Wyznaczenie posiedzenia w celu wyjaśnienia udzielonych informacji]	1238
Art. 479 ¹²¹ . [Zwrot kosztów i wydatków poniesionych w związku z udzieleniem informacji]	1239
Rozdział 5. Powództwa szczególne	1239
Art. 479 ¹²² . [Warunki dopuszczalności powództwa wzajemnego w sprawach o naruszenie prawa do znaku towarowego lub wzoru przemysłowego]	1239
Art. 479 ¹²³ . [Dodatkowe wymagania wobec pozwu wzajemnego]	1240
Art. 479 ¹²⁴ . [Związanie wskazaną przez powoda wzajemnego podstawą prawną unieważnienia lub stwierdzenia wygaśnięcia prawa]	1241

Art. 479 ¹²⁵ .	[Uzupełniające stosowanie przepisów ustawy – Prawo własności przemysłowej]	1242
Art. 479 ¹²⁶ .	[Zawieszenie postępowania w przypadku toczącego się postępowania przed Urzędem Patentowym; odrzucenie pozwu wzajemnego]	1242
Art. 479 ¹²⁷ .	[Zawieszenie postępowania z urzędu]	1243
Art. 479 ¹²⁸ .	[Przesłanie Urzędowi Patentowemu odpisu wyroku unieważniającego lub stwierdzającego wygaśnięcie prawa] ...	1244
Art. 479 ¹²⁹ .	[Powództwo o ustalenie, że podjęte czynności nie stanowią naruszenia patentu, prawa ochronnego lub prawa z rejestracji]	1244
Dział V. Postępowanie nakazowe i upominawcze		1246
Rozdział 1. Przepisy ogólne		1246
Art. 480.	(uchylony)	1246
Art. 480 ¹ .	[Przesłanki wydania nakazu zapłaty]	1246
Art. 480 ² .	[Treść nakazu zapłaty; termin zaspokojenia roszczenia; doręczenie nakazu zapłaty]	1251
Art. 480 ³ .	[Wniesienie środka zaskarżenia od nakazu zapłaty]	1256
Art. 480 ⁴ .	[Wydanie nakazu zapłaty]	1257
Art. 481–484.	(uchylone)	1258
Rozdział 2. Postępowanie nakazowe		1258
Art. 484 ¹ .	[Wniosek o wydanie nakazu zapłaty]	1258
Art. 485.	[Podstawy wydania nakazu zapłaty]	1260
Art. 486.	[Termin pierwszego posiedzenia w sprawie wydania nakazu zapłaty]	1270
Art. 487–491.	(uchylone)	1271
Art. 492.	[Tytuł zabezpieczenia i tytuł wykonawczy]	1271
Art. 492 ¹ .	(uchylony)	1274
Art. 493.	[Zarzuty; rozstrzygnięcia sądu]	1274
Art. 494–496.	(uchylone)	1277
Art. 497.	[Cofnięcie zarzutów]	1277
Rozdział 3. Postępowanie upominawcze		1278
Art. 497 ¹ –498.	(uchylone)	1278
Art. 499.	[Brak podstaw]	1279
Art. 500–504.	(uchylone)	1280
Art. 505.	[Skutki wniesienia sprzeciwu]	1280
Dział VI. Postępowanie uproszczone		1281
Art. 505 ¹ .	[Zakres stosowania]	1281
Art. 505 ^{1a} .	[Rozpoznanie sprawy na posiedzeniu niejawnym]	1283
Art. 505 ² .	[Posiedzenie przygotowawcze]	1283
Art. 505 ³ .	[Zakaz kumulacji i rozdrabniania roszczeń]	1284
Art. 505 ⁴ .	[Zmiana powództwa; powództwo wzajemne; zarzut potrącenia]	1285
Art. 505 ⁵ .	(uchylony)	1286
Art. 505 ⁶ .	[Zasądzenie odpowiedniej sumy]	1286
Art. 505 ⁷ .	[Zasięgnięcie opinii biegłego]	1287
Art. 505 ⁸ .	[Uzasadnienie wyroku; zrzeczenie się prawa do wniesienia apelacji]	1289

Art. 505 ⁹ .	[Zarzuty apelacji]	1290
Art. 505 ¹⁰ .	(uchylony)	1291
Art. 505 ¹¹ .	(uchylony)	1291
Art. 505 ¹² .	[Rozstrzygnięcia]	1291
Art. 505 ¹³ .	[Uzasadnienie wyroku sądu drugiej instancji]	1292
Art. 505 ^{13a} .	[Uzasadnienie postanowienia sądu drugiej instancji]	1293
Art. 505 ¹⁴ .	[Sprawy z zakresu prawa pracy]	1293
Dział VII. Europejskie postępowania w sprawach transgranicznych		1293
Rozdział 1. Europejskie postępowanie nakazowe		1293
Art. 505 ¹⁵ .	[Przesłanki]	1293
Art. 505 ¹⁶ .	[Właściwość sądu]	1311
Art. 505 ¹⁷ .	[Posiedzenie niejawne]	1312
Art. 505 ¹⁸ .	[Nakaz dotyczący części roszczenia]	1312
Art. 505 ¹⁹ .	[Skutki wniesienia sprzeciwu]	1314
Art. 505 ^{19a} .	[Odrzucenie sprzeciwu]	1315
Art. 505 ²⁰ .	[Uchylenie europejskiego nakazu zapłaty]	1317
Rozdział 2. Europejskie postępowanie w sprawie drobnych roszczeń ...		1319
Art. 505 ²¹ .	[Przesłanki]	1319
Art. 505 ²² .	[Właściwość sądu]	1327
Art. 505 ²³ .	[Posiedzenie niejawne]	1327
Art. 505 ²⁴ .	[Zwrot pozwu – postanowienie]	1328
Art. 505 ²⁵ .	[Zeznania pisemne]	1329
Art. 505 ²⁶ .	[Chwila związania wyrokiem]	1329
Art. 505 ²⁷ .	[Postępowanie apelacyjne]	1330
Art. 505 ^{27a} .	[Uchylenie wyroku]	1332
Dział VIII. Postępowania elektroniczne		1333
Rozdział 1. Elektroniczne postępowanie upominawcze		1333
Art. 505 ²⁸ .	[Stosowanie przepisów o postępowaniu upominawczym; negatywne przesłanki wydania nakazu zapłaty]	1333
Art. 505 ²⁹ .	[Wyłączenie stosowania przepisów o postępowaniach odrębnych; zaskarżanie i doręczanie postanowień]	1344
Art. 505 ^{29a} .	[Termin do wniesienia pozwu]	1349
Art. 505 ³⁰ .	[Utrwalanie czynności w postępowaniu]	1352
Art. 505 ³¹ .	[Wnoszenie pism za pośrednictwem systemu teleinformatycznego]	1352
Art. 505 ³² .	[Treść pozwu; wskazanie dowodów]	1353
Art. 505 ³³ .	[Umorzenie postępowania]	1355
Art. 505 ³⁴ .	[Uznanie nakazu zapłaty za doręczony; uchylenie nakazu zapłaty w przypadku niemożliwości jego doręczenia]	1358
Art. 505 ³⁵ .	[Treść sprzeciwu]	1360
Art. 505 ³⁶ .	[Skutki wniesienia sprzeciwu]	1362
Art. 505 ³⁷ .	[Koszty procesu w przypadku umorzenia postępowania; wniesienie pozwu o to samo roszczenie w innym postępowaniu]	1362
Art. 505 ³⁸ .	[Rozpoznanie zażalenia]	1363
Art. 505 ³⁹ .	[Wznowienie postępowania – właściwość sądu]	1364

Wykaz skrótów

Akty prawne

- dyrektywa 97/67/WE – dyrektywa 97/67/WE Parlamentu Europejskiego i Rady z 15.12.1997 r. w sprawie wspólnych zasad rozwoju rynku wewnętrznego usług pocztowych Wspólnoty oraz poprawy jakości usług (Dz.Urz. UE L 15 z 1998 r., s. 14, ze zm.)
- dyrektywa 2004/48/WE – dyrektywa 2004/48/WE Parlamentu Europejskiego i Rady z 29.04.2004 r. w sprawie egzekwowania praw własności intelektualnej (Dz.Urz. UE L 157, s. 45)
- dyrektywa 2008/48/WE – dyrektywa Parlamentu Europejskiego i Rady z 23.04.2008 r. w sprawie umów o kredyt konsumencki oraz uchylająca dyrektywę Rady 87/102/EWG (Dz.Urz. UE L 133, s. 66, ze zm.)
- EKPC – Konwencja o ochronie praw człowieka i podstawowych wolności sporządzona w Rzymie 4.11.1950 r. zmieniona następnie Protokołami nr 3, 5 i 8 oraz uzupełniona Protokołem nr 2 (Dz.U. z 1993 r. Nr 61, poz. 284 ze zm.)
- k.c. – ustawa z 23.04.1964 r. – Kodeks cywilny (Dz.U. z 2023 r. poz. 1610 ze zm.)
- k.e.a. – Zbiór Zasad Etyki Adwokackiej i Godności Zawodu (Kodeks Etyki Adwokackiej) z 10.10.1998 r. ze zm., <https://www.adwokatura.pl/etyka-adwokacka/>
- k.k. – ustawa z 6.06.1997 r. – Kodeks karny (Dz.U. z 2024 r. poz. 17)
- k.k.w. – ustawa z 6.06.1997 r. – Kodeks karny wykonawczy (Dz.U. z 2023 r. poz. 127 ze zm.)
- k.m. – ustawa z 18.09.2001 r. – Kodeks morski (Dz.U. z 2023 r. poz. 1309)
- Konstytucja RP – Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej z 2.04.1997 r. (Dz.U. Nr 78, poz. 483 sprost. i ze zm.)
- konwencja haska z 1980 r. – konwencja dotycząca cywilnych aspektów uprowadzenia dziecka za granicę, sporządzona w Hadze 25.10.1980 r. (Dz.U. z 1995 r. Nr 108, poz. 528 ze zm.)
- k.p. – ustawa z 26.06.1974 r. – Kodeks pracy (Dz.U. z 2023 r. poz. 1465)
- k.p.a. – ustawa z 14.06.1960 r. – Kodeks postępowania administracyjnego (Dz.U. z 2023 r. poz. 775 ze zm.)
- k.p.c. – ustawa z 17.11.1964 r. – Kodeks postępowania cywilnego (Dz.U. z 2023 r. poz. 1550 ze zm.)
- k.p.c. z 1930 r. – rozporządzenie Prezydenta Rzeczypospolitej z 29.11.1930 r. – Kodeks postępowania cywilnego (Dz.U. Nr 83, poz. 651 ze zm.) – nie obowiązuje

k.p.k.	– ustawa z 6.06.1997 r. – Kodeks postępowania karnego (Dz.U. z 2022 r. poz. 1375 ze zm.)
KPP	– Karta Praw Podstawowych Unii Europejskiej (Dz.Urz. UE C 303 z 2007 r., s. 1, ze sprost.)
k.r.o.	– ustawa z 25.02.1964 r. – Kodeks rodzinny i opiekuńczy (Dz.U. z 2023 r. poz. 2809)
k.s.h.	– ustawa z 15.09.2000 r. – Kodeks spółek handlowych (Dz.U. z 2022 r. poz. 1467 ze zm.)
nowelizacja z 4.07.2019 r.	– ustawa z 4.07.2019 r. o zmianie ustawy – Kodeks postępowania cywilnego oraz niektórych innych ustaw (Dz.U. poz. 1469)
nowelizacja z 13.01.2023 r.	– ustawa z 13.01.2023 r. o zmianie ustawy – Kodeks postępowania cywilnego oraz niektórych innych ustaw (Dz.U. poz. 289 ze zm.)
nowelizacja z 7.07.2023 r.	– ustawa z 7.07.2023 r. o zmianie ustawy – Kodeks postępowania cywilnego, ustawy – Prawo o ustroju sądów powszechnych, ustawy – Kodeks postępowania karnego oraz niektórych innych ustaw (Dz.U. poz. 1860)
nowelizacja z 28.07.2023 r.	– ustawa z 28.07.2023 r. o zmianie ustawy – Kodeks cywilny oraz niektórych innych ustaw (Dz.U. poz. 1615)
o.p.	– ustawa z 29.08.1997 r. – Ordynacja podatkowa (Dz.U. z 2023 r. poz. 2383 ze zm.)
p.a.s.c.	– ustawa z 28.11.2014 r. – Prawo o aktach stanu cywilnego (Dz.U. z 2023 r. poz. 1378 ze zm.)
p.p.m.	– ustawa z 4.02.2011 r. – Prawo prywatne międzynarodowe (Dz.U. z 2023 r. poz. 503)
p.p.s.a.	– ustawa z 30.08.2002 r. – Prawo o postępowaniu przed sądami administracyjnymi (Dz.U. z 2023 r. poz. 1634 ze zm.)
pr. bank.	– ustawa z 29.08.1997 r. – Prawo bankowe (Dz.U. z 2023 r. poz. 2488)
pr. cel.	– ustawa z 19.03.2004 r. – Prawo celne (Dz.U. z 2023 r. poz. 1590)
pr. en.	– ustawa z 10.04.1997 r. – Prawo energetyczne (Dz.U. z 2022 r. poz. 1385 ze zm.)
pr. konsul.	– ustawa z 25.06.2015 r. – Prawo konsularne (Dz.U. z 2023 r. poz. 1329)
pr. not.	– ustawa z 14.02.1991 r. – Prawo o notariacie (Dz.U. z 2022 r. poz. 1799 ze zm.)
pr. poczt.	– ustawa z 23.11.2012 r. – Prawo pocztowe (Dz.U. z 2023 r. poz. 1640)
pr. pras.	– ustawa z 26.01.1984 r. – Prawo prasowe (Dz.U. z 2018 r. poz. 1914)
pr. przeds.	– ustawa z 6.03.2018 r. – Prawo przedsiębiorców (Dz.U. z 2023 r. poz. 221 ze zm.)
pr. restr.	– ustawa z 15.05.2015 r. – Prawo restrukturyzacyjne (Dz.U. z 2022 r. poz. 2309 ze zm.)
pr. spółdz.	– ustawa z 16.09.1982 r. – Prawo spółdzielcze (Dz.U. z 2021 r. poz. 648 ze zm.)
pr. stow.	– ustawa z 7.04.1989 r. – Prawo o stowarzyszeniach (Dz.U. z 2020 r. poz. 2261)
pr. tel.	– ustawa z 16.07.2004 r. – Prawo telekomunikacyjne (Dz.U. z 2022 r. poz. 1648 ze zm.)

pr. up.	– ustawa z 28.02.2003 r. – Prawo upadłościowe (Dz.U. z 2022 r. poz. 1520 ze zm.)
p.u.s.p.	– ustawa z 27.07.2001 r. – Prawo o ustroju sądów powszechnych (Dz.U. z 2023 r. poz. 217 ze zm.)
p.w.p.	– ustawa z 30.06.2000 r. – Prawo własności przemysłowej (Dz.U. z 2023 r. poz. 1170)
r.c.z.s.	– rozporządzenie Ministra Sprawiedliwości z 15.10.2015 r. w sprawie niektórych czynności dokonywanych w ramach zabezpieczenia spadku (Dz.U. poz. 1643)
r.d.p.s.	– rozporządzenie Ministra Sprawiedliwości z 6.05.2020 r. w sprawie szczegółowego trybu i sposobu doręczania pism sądowych w postępowaniu cywilnym (Dz.U. poz. 819 ze zm.)
regulamin SN	– rozporządzenie Prezydenta Rzeczypospolitej Polskiej z 14.07.2022 r. – Regulamin Sądu Najwyższego (Dz.U. poz. 1489 ze zm.)
rozporządzenie nr 805/2004	– rozporządzenie (WE) nr 805/2004 Parlamentu Europejskiego i Rady z 21.04.2004 r. w sprawie utworzenia Europejskiego Tytułu Egzekucyjnego dla roszczeń bezspornych (Dz.Urz. UE L 143, s. 15, ze zm.)
rozporządzenie nr 1896/2006	– rozporządzenie (WE) nr 1896/2006 Parlamentu Europejskiego i Rady z 12.12.2006 r. ustanawiające postępowanie w sprawie europejskiego nakazu zapłaty (Dz.Urz. UE L 399, s. 1, ze zm.)
rozporządzenie nr 861/2007	– rozporządzenie (WE) nr 861/2007 Parlamentu Europejskiego i Rady z 11.07.2007 r. ustanawiające europejskie postępowanie w sprawie drobnych roszczeń (Dz.Urz. UE L 199, s. 1, ze zm.)
rozporządzenie nr 1393/2007	– rozporządzenie nr 1393/2007 Parlamentu Europejskiego i Rady z 13.11.2007 r. dotyczące doręczania w państwach członkowskich dokumentów sądowych i pozasądowych w sprawach cywilnych i handlowych („doręczanie dokumentów”) oraz uchylające rozporządzenie Rady (WE) nr 1348/2000 (Dz.Urz. UE L 324, s. 79, ze zm.)
rozporządzenie nr 4/2009	– rozporządzenie Rady (WE) nr 4/2009 z 18.12.2008 r. w sprawie jurysdykcji, prawa właściwego, uznawania i wykonywania orzeczeń oraz współpracy w zakresie zobowiązań alimentacyjnych (Dz.Urz. UE L 7 z 2009 r., s. 1, ze zm.)
rozporządzenie nr 1215/2012	– rozporządzenie Parlamentu Europejskiego i Rady (UE) nr 1215/2012 z 12.12.2012 r. w sprawie jurysdykcji i uznawania orzeczeń sądowych oraz ich wykonywania w sprawach cywilnych i handlowych (Dz.Urz. UE L 351, s. 1, ze zm.)
rozporządzenie nr 606/2013	– rozporządzenie Parlamentu Europejskiego i Rady (UE) nr 606/2013 z 12.06.2013 r. w sprawie wzajemnego uznawania środków ochrony w sprawach cywilnych (Dz.Urz. UE L 181, s. 4)
rozporządzenie nr 910/2014	– rozporządzenie Parlamentu Europejskiego i Rady (UE) nr 910/2014 z 23.07.2014 r. w sprawie identyfikacji elektronicznej i usług zaufania w odniesieniu do transakcji elektronicznych na rynku wewnętrznym oraz uchylające dyrektywę 1999/93/WE (Dz.Urz. UE L 257, s. 73)

rozporządzenie 2015/2421	– rozporządzenie Parlamentu Europejskiego i Rady (UE) 2015/2421 z 16.12.2015 r. zmieniające rozporządzenie (WE) nr 861/2007 ustanawiające europejskie postępowanie w sprawie drobnych roszczeń oraz rozporządzenie (WE) nr 1896/2006 ustanawiające postępowanie w sprawie europejskiego nakazu zapłaty (Dz.Urz. UE L 341, s. 1)
rozporządzenie 2019/1111	– rozporządzenie Rady (UE) 2019/1111 z 25.06.2019 r. w sprawie jurysdykcji, uznawania i wykonywania orzeczeń w sprawach małżeńskich i w sprawach dotyczących odpowiedzialności rodzicielskiej oraz w sprawie uprowadzenia dziecka za granicę (Dz.Urz. UE L 178, s. 1)
r.s.c.s.	– rozporządzenie Ministra Sprawiedliwości z 28.01.2002 r. w sprawie szczegółowych czynności sądów w sprawach z zakresu międzynarodowego postępowania cywilnego oraz karnego w stosunkach międzynarodowych (Dz.U. z 2014 r. poz. 1657 ze zm.)
r.u.s.p.	– rozporządzenie Ministra Sprawiedliwości z 18.06.2019 r. – Regulamin urzędowania sądów powszechnych (Dz.U. z 2022 r. poz. 2514 ze zm.)
TFUE	– Traktat o funkcjonowaniu Unii Europejskiej (wersja skonsolidowana: Dz.Urz. UE C 202 z 2016 r., s. 47, ze zm.)
TUE	– Traktat o Unii Europejskiej (wersja skonsolidowana: Dz.Urz. UE C 202 z 2016 r., s. 13, ze zm.)
u.d.e.	– ustawa z 18.11.2020 r. o doręczeniach elektronicznych (Dz.U. z 2023 r. poz. 285 ze zm.)
u.d.r.p.g.	– ustawa z 17.12.2009 r. o dochodzeniu roszczeń w postępowaniu grupowym (Dz.U. z 2023 r. poz. 1212)
u.f.p.	– ustawa z 27.08.2009 r. o finansach publicznych (Dz.U. z 2023 r. poz. 1270 ze zm.)
u.g.n.	– ustawa z 21.08.1997 r. o gospodarce nieruchomościami (Dz.U. z 2023 r. poz. 344 ze zm.)
u.k.k.	– ustawa z 28.02.2018 r. o kosztach komorniczych (Dz.U. z 2023 r. poz. 1357 ze zm.)
u.k.s.	– ustawa z 22.03.2018 r. o komornikach sądowych (Dz.U. z 2023 r. poz. 1691 ze zm.)
u.k.s.c.	– ustawa z 28.07.2005 r. o kosztach sądowych w sprawach cywilnych (Dz.U. z 2023 r. poz. 1144 ze zm.)
u.k.s.e.	– ustawa z 29.08.1997 r. o komornikach sądowych i egzekucji (Dz.U. z 2018 r. poz. 1309 ze zm.) – nie obowiązuje
u.k.w.h.	– ustawa z 6.07.1982 r. o księgach wieczystych i hipotece (Dz.U. z 2023 r. poz. 1984)
u.l.n.d.	– ustawa z 18.10.2006 r. o likwidacji niepodjętych depozytów (Dz.U. Nr 208, poz. 1537 ze zm.)
u.o.i.f.	– ustawa z 29.07.2005 r. o obrocie instrumentami finansowymi (Dz.U. z 2023 r. poz. 646 ze zm.)
u.o.k.h.	– ustawa z 23.10.2014 r. o odwróconym kredycie hipotecznym (Dz.U. z 2023 r. poz. 152 ze zm.)
u.o.k.k.	– ustawa z 16.02.2007 r. o ochronie konkurencji i konsumentów (Dz.U. z 2023 r. poz. 1689 ze zm.)

u.o.p.l.	– ustawa z 21.06.2001 r. o ochronie praw lokatorów, mieszkaniowym zasobie gminy i o zmianie Kodeksu cywilnego (Dz.U. z 2023 r. poz. 725)
u.o.z.p.	– ustawa z 19.08.1994 r. o ochronie zdrowia psychicznego (Dz.U. z 2022 r. poz. 2123 ze zm.)
u.p.e.a.	– ustawa z 17.06.1966 r. o postępowaniu egzekucyjnym w administracji (Dz.U. z 2023 r. poz. 2505 ze zm.)
u.p.p.	– ustawy z 25.09.1981 r. o przedsiębiorstwach państwowych (Dz.U. z 2023 r. poz. 437)
u.p.p.c.	– ustawa z 17.12.2004 r. o prawie pomocy w postępowaniu w sprawach cywilnych prowadzonym w państwach członkowskich Unii Europejskiej oraz o prawie pomocy w celu ugodowego załatwienia sporu przed wszczęciem takiego postępowania (Dz.U. z 2022 r. poz. 284)
u.p.p.d.	– ustawa z 29.07.2005 r. o przeciwdziałaniu przemocy domowej (Dz.U. z 2021 r. poz. 1249 ze zm.)
ustawa o KRS	– ustawa z 20.08.1997 r. o Krajowym Rejestrze Sądowym (Dz.U. z 2023 r. poz. 685 ze zm.)
ustawa o SN	– ustawa z 8.12.2017 r. o Sądzie Najwyższym (Dz.U. z 2023 r. poz. 1093 ze zm.)
u.s.u.s.	– ustawa z 13.10.1998 r. o systemie ubezpieczeń społecznych (Dz.U. z 2023 r. poz. 1230 ze zm.)
u.s.z.p.p.	– ustawa z 25.09.1981 r. o samorządzie załogi przedsiębiorstwa państwowego (Dz.U. z 2015 r. poz. 1543)
u.t.k.	– ustawa z 28.03.2003 r. o transporcie kolejowym (Dz.U. z 2023 r. poz. 1786 ze zm.)
u.u.o.	– ustawa z 22.05.2003 r. o ubezpieczeniach obowiązkowych, Ubezpieczeniowym Funduszu Gwarancyjnym i Polskim Biurze Ubezpieczycieli Komunikacyjnych (Dz.U. z 2023 r. poz. 2500)
u.w.l.	– ustawa z 24.06.1994 r. o własności lokali (Dz.U. z 2021 r. poz. 1048 ze zm.)
u.w.r.	– ustawa z 9.06.2011 r. o wspieraniu rodziny i systemie pieczy zastępczej (Dz.U. z 2023 r. poz. 1426 ze zm.)
u.z.n.k.	– ustawa z 16.04.1993 r. o zwalczaniu nieuczciwej konkurencji (Dz.U. z 2022 r. poz. 1233)
u.z.r.r.z.	– ustawa z 6.12.1996 r. o zastawie rejestrowym i rejestrze zastawów (Dz.U. z 2018 r. poz. 2017)
u.z.s.	– ustawa z 5.07.2018 r. o zarządzie sukcesyjnym przedsiębiorstwem osoby fizycznej i innych ułatwieniach związanych z sukcesją przedsiębiorstw (Dz.U. z 2021 r. poz. 170)
zarz. org. sąd.	– zarządzenie Ministra Sprawiedliwości z 19.06.2019 r. w sprawie organizacji i zakresu działania sekretariatów sądowych oraz innych działów administracji sądowej (Dz.Urz. MS poz. 138 ze zm.)
z.k.p.c.2015 / nowelizacja z 10.07.2015 r.	– ustawa z 10.07.2015 r. o zmianie ustawy – Kodeks cywilny, ustawy – Kodeks postępowania cywilnego oraz niektórych innych ustaw (Dz.U. poz. 1311 ze zm.)

- z.k.p.c.2019 /
nowelizacja
z 4.07.2019 r. – ustawa z 4.07.2019 r. o zmianie ustawy – Kodeks postępowania cywilnego oraz niektórych innych ustaw (Dz.U. poz. 1469 ze zm.)
- z.k.p.c.2023 /
nowelizacja
z 9.03.2023 r. – ustawa z 9.03.2023 r. o zmianie ustawy – Kodeks postępowania cywilnego oraz niektórych innych ustaw (Dz.U. poz. 614)

Czasopisma i publikatory

- AUWr PPIA – Acta Universitatis Wratislaviensis. Przegląd Prawa i Administracji
- Biul. SN – Biuletyn Sądu Najwyższego
- GSP – Gdańskie Studia Prawnicze
- GSP-Prz. Orz. – Gdańskie Studia Prawnicze. Przegląd Orzecznictwa
- HUDOC – Baza Orzeczeń Europejskiego Trybunału Praw Człowieka (<https://hudoc.echr.coe.int>)
- IC – Izba Cywilna. Biuletyn Sądu Najwyższego
- KPP – Kwartalnik Prawa Prywatnego
- M. Praw. – Monitor Prawniczy
- NP – Nowe Prawo
- NPN – Nowy Przegląd Notarialny
- OSA – Orzecznictwo Sądów Apelacyjnych
- OSAB – Orzecznictwo Sądów Apelacji Białostockiej
- OSAŁ – Orzecznictwo Sądu Apelacyjnego w Łodzi
- OSN – Orzecznictwo Sądu Najwyższego
- OSNAPIUS – Orzecznictwo Sądu Najwyższego. Izba Administracyjna, Pracy i Ubezpieczeń Społecznych
- OSNC – Orzecznictwo Sądu Najwyższego. Izba Cywilna
- OSNCK – Orzecznictwo Sądu Najwyższego Izby Cywilnej i Izby Karnej
- OSNCP – Orzecznictwo Sądu Najwyższego Izby Cywilnej, Pracy i Ubezpieczeń Społecznych
- OSNC-ZD – Orzecznictwo Sądu Najwyższego. Izba Cywilna. Zbiór Dodatkowy
- OSNKW – Orzecznictwo Sądu Najwyższego. Izba Karna i Wojskowa
- OSNP – Orzecznictwo Sądu Najwyższego. Izba Pracy, Ubezpieczeń Społecznych i Spraw Publicznych
- OSNPG – Orzecznictwo Sądu Najwyższego. Wydawnictwo Prokuratury Generalnej
- OSP – Orzecznictwo Sądów Polskich
- OSPIKA – Orzecznictwo Sądów Polskich i Komisji Arbitrażowych
- OTK-A – Orzecznictwo Trybunału Konstytucyjnego. Seria A
- PiP – Państwo i Prawo
- PiZS – Praca i Zabezpieczenie Społeczne
- PME – Prawo Mediów Elektronicznych
- PPC – Polski Proces Cywilny
- PPH – Przegląd Prawa Handlowego
- PPIA – Przegląd Prawa i Administracji

PPP	– Przegląd Prawa Publicznego
Prok. i Pr.	– Prokuratura i Prawo
Prok. i Pr.-wkł.	– Prokuratura i Prawo – wkładka
PS	– Przegląd Sądowy
PUG	– Przegląd Ustawodawstwa Gospodarczego
PwD	– Prawo w Działaniu
RPEiS	– Ruch Prawniczy, Ekonomiczny i Socjologiczny
R. Pr.	– Radca Prawny
Sam. Teryt.	– Samorząd Terytorialny
SIL	– Studia Iuridica Lublinensia
Sł. Prac.	– Służba Pracownicza
St. Iur.	– Studia Iuridica
St. Praw.	– Studia Prawnicze
ZNUJ PIPWI	– Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Jagiellońskiego. Prace Instytutu Prawa Własności Intelektualnej

Inne

ENA	– europejski nakaz aresztowania
ENZ	– europejski nakaz zapłaty
EPU	– elektroniczne postępowanie upominawcze
ETPC	– Europejski Trybunał Praw Człowieka
NSA	– Naczelny Sąd Administracyjny
regulamin SAKL	– regulamin Sądu Arbitrażowego przy Konfederacji Lewiatan
SA	– Sąd Apelacyjny
SN	– Sąd Najwyższy
SO	– Sąd Okręgowy
SOKiK	– Sąd Ochrony Konkurencji i Konsumentów
SR	– Sąd Rejonowy
TK	– Trybunał Konstytucyjny
TSUE	– Trybunał Sprawiedliwości Unii Europejskiej
UKE	– Urząd Komunikacji Elektronicznej
UPRP	– Urząd Patentowy Rzeczypospolitej Polskiej
URE	– Urząd Regulacji Energetyki
UTK	– Urząd Transportu Kolejowego
uzasadnienie projektu z.k.p.c.2019	– uzasadnienie rządowego projektu ustawy o zmianie ustawy – Kodeks postępowania cywilnego oraz niektórych innych ustaw (VIII kadencja, druk sejm. nr 3137)
uzasadnienie projektu z.k.p.c.2023	– uzasadnienie rządowego projektu ustawy o zmianie ustawy – Kodeks postępowania cywilnego oraz niektórych innych ustaw (IX kadencja, druk sejm. nr 2650)
WPS	– wartość przedmiotu sporu
WSA	– Wojewódzki Sąd Administracyjny

Przedmowa

Oddajemy w Państwa ręce kolejne wydanie komentarza do Kodeksu postępowania cywilnego – jego części poświęconej postępowaniu procesowemu. Przepisy tego Kodeksu uległy kilku zmianom od czasu wprowadzonej nowelizacji z 9.03.2023 r., która w znacznej części obowiązuje od 1.07.2023 r. Sam komentarz obejmuje stan prawny na 1.01.2024 r., a zatem także zmiany wprowadzone przez nowelizację z 7.07.2023 r.

Naszym celem było stworzenie komentarza, który w jak najszerszym zakresie odpowiadałby potrzebom praktyków. Z tego też względu jego autorami są – wykonujący różne zawody – praktycy (sędziowie, adwokaci, radcy prawni) mający bogate doświadczenie. Komentarz zawiera szerokie orzecznictwo sądowe i użyteczne uwagi autorów, odnoszące się do poglądów doktryny i teorii jedynie w niezbędnym zakresie.

Dziękuję Przyjaciółom, Kolegom, Autorom, którzy poświęcili swój czas nie tylko na indywidualną pracę nad skomentowaniem poszczególnych przepisów, lecz także na uwzględnianie moich uwag i propozycji. Komentarz nie powstałby, gdyby nie chęci, zaangażowanie oraz wsparcie wszystkich Was.

Dziękuję także tym, którzy choć nie zostali wymienieni na okładce, przyczynili się do powstania tego komentarza.

USTAWA

z 17.11.1964 r.

Kodeks postępowania cywilnego

(Dz.U. z 2023 r. poz. 1550; zm.: Dz.U. z 2023 r. poz. 1606, poz. 1615, poz. 1667, poz. 1860)

TYTUŁ WSTĘPNY

Przepisy ogólne

Art. 1.¹ [Sprawa cywilna]

Kodeks postępowania cywilnego normuje postępowanie sądowe w sprawach ze stosunków z zakresu prawa cywilnego, rodzinnego i opiekuńczego oraz prawa pracy, jak również w sprawach z zakresu ubezpieczeń społecznych oraz w innych sprawach, do których przepisy tego Kodeksu stosuje się z mocy ustaw szczególnych (sprawy cywilne).

1. Przepis² definiuje sprawę cywilną jako sprawę, która podlega rozpoznaniu przez sąd zgodnie z zasadami określonymi w niniejszym Kodeksie. Do spraw cywilnych w tym rozumieniu zalicza się w pierwszej kolejności sprawy z zakresu prawa cywilnego, rodzinnego i opiekuńczego oraz prawa pracy (wyodrębnione według kryterium materialnoprawnego). Są to zatem wszelkie sprawy, których materialnoprawna regulacja znajduje się odpowiednio w ustawie z 23.04.1964 r. – Kodeks cywilny (Dz.U. z 2022 r. poz. 1360 ze zm.), ustawie z 25.02.1964 r. – Kodeks rodzinny i opiekuńczy (Dz.U. z 2023 r. poz. 2809) oraz ustawie z 26.06.1974 r. – Kodeks pracy (Dz.U. z 2022 r. poz. 1510 ze zm.). **Sprawy cywilne w znaczeniu materialnoprawnym** charakteryzują się tym, że ochrona prawna przewidziana jest dla podmiotów prawnych, które w danym stosunku charakteryzują się równorzędnością. W konsekwencji w tym znaczeniu sprawą cywilną nie będzie zatem taka, w której jeden z podmiotów wyposażony został w funkcje władcze. Tego rodzaju sprawy mogą jednak zostać uznane za cywilne w rozumieniu niniejszego Kodeksu w oparciu o kryterium formalne, a w konsekwencji podlegać rozpoznaniu w trybie niniejszego Kodeksu.

¹ Art. 1, rozumiany w ten sposób, iż w zakresie pojęcia „sprawy cywilnej” nie mogą się mieścić roszczenia dotyczące zobowiązań pieniężnych, których źródło stanowi decyzja administracyjna, został uznany za niezgodny z art. 45 ust. 1 w związku z art. 31 ust. 3 Konstytucji RP, wyrokiem Trybunału Konstytucyjnego z 10.07.2000 r. (Dz.U. Nr 55, poz. 665) z dniem 17.07.2000 r.

Art. 1 częściowo został uznany za niezgodny z art. 194 ust. 1 zdanie pierwsze w związku z art. 10 Konstytucji RP, przez pkt 1 wyroku Trybunału Konstytucyjnego z 11.09.2017 r., K 10/17 (Dz.U. poz. 1727) z dniem 11.09.2017 r. Zgodnie z tym wyrokiem wymieniony wyżej przepis traci moc w zakresie, w jakim dotyczy zagadnienia oceny prawidłowości procedury wyboru sędziego Trybunału Konstytucyjnego.

Art. 1 częściowo został uznany za niezgodny z art. 194 ust. 2 w związku z art. 10 Konstytucji RP oraz z art. 144 ust. 3 pkt 21 w związku z art. 10 Konstytucji RP, przez pkt 2 wyroku Trybunału Konstytucyjnego z 11.09.2017 r., K 10/17 (Dz.U. poz. 1727) z dniem 11.09.2017 r. Zgodnie z tym wyrokiem wymieniony wyżej przepis traci moc w zakresie, w jakim dotyczy zagadnienia oceny prawidłowości procedury przedstawienia kandydatów na stanowisko Prezesa oraz Wiceprezesa Trybunału Konstytucyjnego przez Zgromadzenie Ogólne Sędziów Trybunału Konstytucyjnego i powołania ich przez Prezydenta Rzeczypospolitej Polskiej.

² Zob. przypis 1.

2. Sprawami cywilnymi w rozumieniu Kodeksu są również sprawy, które z punktu widzenia prawa materialnego do spraw cywilnych się nie zaliczają, jednakże ich rozpoznanie odbywa się według zasad określonych w niniejszym Kodeksie, są to np. sprawy z zakresu ubezpieczeń społecznych oraz niektóre sprawy administracyjne (**kryterium formalne**). W praktyce zaliczenie określonej kategorii spraw, z reguły przynależnych do norm prawa publicznego, według kryterium formalnego do rozpoznania w postępowaniu cywilnym nie jest proste. Należy bowiem zauważyć, że instrumenty cywilnoprawne (przede wszystkim umowy) wykorzystywane są także przez podmioty prawa publicznego. Część umów zawieranych z tymi podmiotami i funkcjonujących obecnie w obrocie można określić mianem hybrydowych, czyli takich, które podlegają regulacji zarówno prawa administracyjnego, jak i cywilnego. Co więcej, dochodzenie roszczeń z tego rodzaju umów często odbywa się w części na drodze administracyjnej, a w części cywilnej. Przykładem takiej umowy jest umowa o dofinansowanie z polityki spójności. Jak wyjaśniono w judykaturze, mimo silnych powiązań z etapem administracyjnego przyznawania beneficjentowi dofinansowania podstawą jego wypłaty jest umowa, a wzajemne roszczenia z niej wynikające mają charakter cywilnoprawny³.
3. Powodzenie powództwa zależy ostatecznie od analizy sprawy jako sprawy w rozumieniu art. 1 k.p.c., gdyż tylko sprawa cywilna w rozumieniu tego przepisu podlega rozpoznaniu przez sądy powszechne w postępowaniu cywilnym. Przepis ten nie obejmuje spraw wynikających z wszystkich stosunków społecznych i prawnych. Sprawa cywilna zależy od określonej relacji, z reguły osadzonej w prawie materialnym, określającym obowiązek i odpowiadające mu uprawnienie drugiego podmiotu, wynikające z ustawy lub umowy (np. zobowiązanie). Postępowanie cywilne ma potwierdzić tę relację, a w efekcie stanowić podstawę do wykonania (egzekucji) osądzonego uprawnienia (roszczenia)⁴.
4. **Ujęcie sprawy cywilnej wskazane w komentowanym przepisie nie wyczerpuje całości spraw**, które rozpoznawane są według zasad określonych w niniejszym Kodeksie. W rozumieniu art. 45 ust. 1 Konstytucji RP pojęcie sprawy ma bowiem charakter autonomiczny i obejmuje również sprawy, które nie są sprawami cywilnymi, sądowoadministracyjnymi lub karnymi; sprawy te rozpoznaje sąd powszechny w postępowaniu cywilnym⁵. Pojęcie sprawy w tym rozumieniu obejmuje wszystkie sytuacje – bez względu na regulacje procesowe lub ich brak – w których pojawia się konieczność rozstrzygnięcia o prawach danego podmiotu („każdego”), a jednocześnie natura danego stosunku prawnego wyklucza arbitralność rozstrzygnięcia o sytuacji prawnej podmiotu przez drugą stronę tego stosunku⁶.
5. **W wypadku gdy sprawa przedstawiona do rozstrzygnięcia przez sąd powszechny nie będzie sprawą cywilną ani w ujęciu materialnym, ani formalnym, ani też nie będzie sprawą toczącą się według przepisów ustawy z 6.06.1997 r. – Kodeks postępowania karnego (Dz.U. z 2022 r. poz. 137 ze zm.), ale jednocześnie ustawa nie zastrzeże dla jej rozpoznania właściwości sądu administracyjnego, wówczas, zgodnie z art. 177 Kon-**

³ Zob. uchwała SN z 19.11.2010 r., III CZP 88/10, OSNC 2011/6, poz. 63, LEX nr 612266.

⁴ Zob. wyrok SN z 10.30.2021 r., II PSKP 16/21, OSNP 2021/12/132.

⁵ Zob. postanowienie SN z 19.12.2003 r., III CK 319/03, LEX nr 106639.

⁶ Zob. uzasadnienie wyroku TK z 27.05.2008 r., SK 57/06, OTK-A 2008/4, poz. 63.

stytucji RP, sprawę tę rozpozna sąd powszechny w postępowaniu cywilnym⁷. Oznacza to zatem, iż ustalenie, czy konkretna sprawa została poddana rozpoznaniu w postępowaniu cywilnym, następuje przez wykluczenie jej spod osądu w sprawach rozpoznawanych w postępowaniu karnym lub administracyjnym. Sprawy te będą rozpoznawane na drodze postępowania cywilnego także wówczas, gdy nie mieszczą się w ramach rozumienia wskazanego wyżej (tj. nie są sprawami cywilnymi w rozumieniu art. 1 k.p.c. oraz art. 45 Konstytucji RP).

6. Trafnie wskazano w judykaturze, iż publicznoprawny charakter wierzytelności, której źródłem jest decyzja administracyjna, nie stanowi przeszkody dla uznania dopuszczalności drogi sądowej w wypadku, gdy wierzyciel dochodzi od swego dłużnika roszczenia, którego źródłem jest decyzja administracyjna (zob. wyrok SA w Warszawie z 19.02.2020 r., I ACa 313/19, LEX nr 2825702).
7. W przypadku gdy sprawa nie ma charakteru „sprawy cywilnej” (zob. także komentarz do art. 2), zachodzi niedopuszczalność drogi sądowej.
8. Jak wskazano w judykaturze, jest dopuszczalna droga sądowa w sprawie o odszkodowanie dochodzone przez powoda w związku ze zdarzeniem o charakterze publicznoprawnym, jeżeli ustawodawca nie przewidział kompetencji organów administracji publicznej do orzekania o tym odszkodowaniu⁸. Nie jest jednak dopuszczalna droga sądowa w sprawach o odszkodowanie wywodzone z art. 215 u.g.n.; nie jest to sprawa cywilna (zob. m.in. wyrok SA w Warszawie z 8.11.2019 r., I ACa 602/18, LEX nr 2752573).
9. Zgodnie ze stanowiskiem wyrażonym przez SN w postanowieniu z 4.02.2021 r., II PSKP 6/21, LEX nr 3117767, roszczenie o ustalenie stosunku służby czy o przywrócenie do służby w charakterze funkcjonariusza Służby Celno-Skarbowej na poprzednich warunkach (a takie roszczenie sformułowała powódka) jest sprawą o ochronę stosunku służbowego oraz istotnych jego elementów, która podlega kontroli instancyjnej w postępowaniu administracyjnym oraz kontroli sądów administracyjnych. Sprawa ta nie jest zatem sprawą cywilną w rozumieniu art. 1 k.p.c.

Art. 2. [Droga sądowa]

§ 1. Do rozpoznawania spraw cywilnych powołane są sądy powszechne, o ile sprawy te nie należą do właściwości sądów szczególnych, oraz Sąd Najwyższy.

§ 1a–2. (uchylone)

§ 3. Nie są rozpoznawane w postępowaniu sądowym sprawy cywilne, jeżeli przepisy szczególne przekazują je do właściwości innych organów.

1. Prawo dostępu do sądu (*access to justice*) jest gwarancją wynikającą z art. 6 EKPC oraz art. 47 Karty Praw Podstawowych Unii Europejskiej (Dz.Urz. UE C 303 z 2007 r., s. 1). W szerokim rozumieniu dostęp do sądu obejmuje nie tylko prawo do rozpoznania sprawy przez sąd (w tym cywilny), lecz także prawo do uzyskania pomocy prawnej. Wynika ono także z art. 47 Konstytucji RP.

⁷ Zob. postanowienie SN z 11.04.2008 r., II CSK 646/07, LEX nr 627208.

⁸ Zob. postanowienie SN z 13.05.2016 r., III CSK 244/15, LEX nr 2052528.

2. Droga sądowa w rozumieniu komentowanego przepisu oznacza **prawo do rozpoznania sprawy przez sąd cywilny** (droga sądowa *sensu stricto*). Sprawy cywilne w rozumieniu art. 1 rozpoznawane są przez sądy powszechne – rejonowe, okręgowe i apelacyjne (art. 175 ust. 1 Konstytucji RP oraz art. 1 § 1 p.u.s.p. Ponadto w ramach cywilnego wymiaru sprawiedliwości mieści się także Sąd Najwyższy, który jednak nie rozpoznaje spraw cywilnych *sensu stricto*, lecz skargi kasacyjne wniesione w tych sprawach. Jest to zasada, od której przepisy szczególne mogą przewidywać wyjątek (zob. teza 4).
3. Dopuszczalność drogi sądowej **podlega ocenie sądu na chwilę wszczęcia postępowania**. Z pojęciem drogi sądowej jest ściśle związane pojęcie jej niedopuszczalności. **Niedopuszczalność drogi sądowej może mieć dwojaki charakter. Po pierwsze, bezwzględny** – w sytuacji gdy konkretna sprawa nie jest sprawą cywilną w rozumieniu art. 1, a zatem nie podlega rozpoznaniu przez sąd powszechny (zob. także komentarz do art. 186¹). **Po drugie, względny** – w sytuacji gdy pozostawia się stronie wybór co do drogi sądowej lub drogi przed innym uprawnionym organem. Ten drugi przypadek występuje niezwykle rzadko. W literaturze wskazuje się, że ma to miejsce np. w wypadku roszczeń ze stosunku pracy, jeżeli pracownik może dochodzić ich albo przed sądem pracy, albo przed komisją pojednawczą, do której kieruje roszczenie przed wystąpieniem na drogę sądową (art. 242 § 2 k.p.)⁹.
4. Niedopuszczalność drogi sądowej może być również **stała albo czasowa** (przejściowa), w zależności od tego, czy może ustąpić, czy nie. Czasowa (przejściowa) niedopuszczalność drogi sądowej występuje w przypadku, gdy przepisy szczególne wymagają uprzedniego wyczerpania wskazanego trybu, tj. reklamacyjnego, administracyjnego, ugodowego lub wewnątrzspółdzielczego. Są przewidziane w wielu obecnie obowiązujących przepisach, tj. np. art. 476 § 2, art. 842 k.p.c. czy art. 97 § 2¹ i art. 112 § 2 k.p.
5. Niedopuszczalność drogi sądowej skutkuje odrzuceniem pozwu na podstawie art. 199 § 1, jeśli jest pierwotna (istniała w chwili wnoszenia pozwu), lub umorzeniem postępowania na podstawie art. 355, jeśli jest następcza (powstała w toku postępowania). W przypadku czasowej niedopuszczalności drogi sądowej sąd powinien oddalić powództwo. Odrzucając pozew z powodu niedopuszczalności drogi sądowej – nie może poprzestać na stwierdzeniu, że sprawa przedstawiona do rozstrzygnięcia nie jest sprawą cywilną w rozumieniu art. 1 k.p.c., lecz zobowiązany jest także wskazać sąd, dla którego właściwości rozpoznanie tej sprawy zostało ustawowo zastrzeżone (art. 45 ust. 1 i art. 177 Konstytucji RP¹⁰).
6. Jak wskazano w judykaturze, o dopuszczalności (niedopuszczalności) drogi sądowej nie decyduje obiektywne istnienie (nieistnienie) roszczenia, podlegającego ochronie na drodze sądowej, lecz przesądzają twierdzenia powoda o istnieniu stosunku prawnego z zakresu objętego pojęciem sprawy cywilnej w rozumieniu art. 1, art. 2 § 1 oraz art. 3 k.p.c.¹¹ Zna-

⁹ Zob. J. Gudowski [w:] *Kodeks postępowania cywilnego. Komentarz*, t. 1, *Postępowanie rozpoznawcze*, red. T. Ereciński, Warszawa 2016, komentarz do art. 2, nt 14.

¹⁰ Postanowienie SN z 17.04.2002 r., III CK 53/02, OSNC 2003/2, poz. 31.

¹¹ Zob. postanowienie SN z 22.08.2007 r., III CZP 76/07, LEX nr 345575.

czenie ma zatem samo twierdzenie osoby inicjującej postępowanie przed sądem, że taki stosunek istnieje¹².

7. Nie jest uzasadnione odrzucenie pozwu ze względu na niedopuszczalność drogi sądowej w sprawie niemającej cech sprawy cywilnej, jeżeli powód – w ramach nowych twierdzeń faktycznych, zgłoszonych przed wydaniem postanowienia – przedstawił okoliczności i zdarzenia, które mogą stanowić cywilnoprawne źródło jego żądań¹³. Jak wyjaśnił Sąd Najwyższy, o tym, czy sprawa oddana pod osąd jest sprawą cywilną, decyduje jej przedmiot, czyli dochodzone przed sądem roszczenie i przytoczony przez powoda stan faktyczny, obejmujący zdarzenia, z których wynikają konsekwencje cywilnoprawne¹⁴.
8. Dotychczas w judykaturze wskazano na następujące sytuacje, gdy zachodzi dopuszczalność drogi sądowej:
 - sprawa, w której pasażer domaga się od przewoźnika lotniczego odszkodowania za opóźniony lot na podstawie art. 7 rozporządzenia (WE) nr 261/2004 Parlamentu Europejskiego i Rady z 11.02.2004 r. ustanawiającego wspólne zasady odszkodowania i pomocy dla pasażerów w przypadku odmowy przyjęcia na pokład albo odwołania lub dużego opóźnienia lotów, uchylającego Rozporządzenie (EWG) nr 295/91 (Dz.Urz. UE L 46, s. 1) – w takiej sprawie zachodzi przemienność drogi postępowania przed sądami powszechnymi lub przed Prezesem Urzędu Lotnictwa Cywilnego¹⁵;
 - sprawa o ochronę dóbr osobistych, w której powód domaga się usunięcia skutków naruszenia dobra osobistego przez nakazanie usunięcia jego danych osobowych ze zbioru danych strony pozwanej¹⁶;
 - sprawa, w której Skarb Państwa domaga się na podstawie art. 527 k.c. ochrony należności z tytułu zaległości podatkowej¹⁷;
 - sprawa z zakresu ubezpieczeń społecznych o przekazanie przez Zakład Ubezpieczeń Społecznych części składki na ubezpieczenie emerytalne do otwartego funduszu emerytalnego¹⁸;
 - roszczenie członka stowarzyszenia o ochronę jego członkostwa przed niezgodnym z prawem lub statutem wykreśleniem ze stowarzyszenia¹⁹;
 - jeżeli powód opiera roszczenie procesowe na zdarzeniach prawnych, które mogą być źródłem stosunków cywilnoprawnych²⁰;
 - sprawa, w której Zakład Ubezpieczeń Społecznych domaga się na podstawie art. 527 k.c. ochrony należności z tytułu składki na ubezpieczenie społeczne²¹;
 - sprawa z powództwa adwokata przeciwko izbie adwokackiej o ustalenie nieistnienia należności z tytułu składek członkowskich wynikających z przynależności do samorządu adwokackiego²²;

¹² Zob. postanowienie SN z 8.11.2013 r., I CSK 63/13, LEX nr 1523245.

¹³ Zob. postanowienie SN z 22.08.2000 r., IV CKN 1188/00, LEX nr 44015.

¹⁴ Zob. postanowienie SN z 20.03.2019 r., V CSK 655/17, LEX nr 2638604.

¹⁵ Zob. uchwała SN z 7.02.2014 r., III CZP 113/13, LEX nr 1421756.

¹⁶ Zob. postanowienie SN z 15.02.2013 r., I CSK 684/12, LEX nr 1350212.

¹⁷ Zob. wyrok SN z 27.07.2006 r., III CSK 57/06, LEX nr 195391.

¹⁸ Zob. uchwała SN (7) z 5.04.2006 r., III CZP 121/05, LEX nr 175130.

¹⁹ Zob. uchwała SN z 6.01.2005 r., III CZP 75/04, LEX nr 140681.

²⁰ Zob. wyrok SN z 3.07.2003 r., III CKN 564/01, LEX nr 137511.

²¹ Zob. uchwała SN (7) z 12.03.2003 r., III CZP 85/02, LEX nr 548850.

²² Zob. postanowienie SN z 6.04.2000 r., II CKN 285/00, LEX nr 40501.

- dochodzenie zapłaty weksla wystawionego w celu zabezpieczenia tego roszczenia, pomimo iż w art. 207 ust. 9–12a u.f.p. został przewidziany administracyjny tryb zwrotu środków przeznaczonych do realizacji programów finansowanych z funduszy europejskich²³;
- sprawa o opróżnienie lokalu mieszkalnego pozostającego w dyspozycji organów Policji, wniesionej przez rozwiedzionego małżonka przeciwko drugiemu małżonkowi będącemu emerytem policyjnym, któremu lokal ten przydzielono w czasie trwania małżeństwa jako funkcjonariuszowi Milicji Obywatelskiej²⁴;
- w sprawie o zwrot kosztów opieki medycznej udzielonej w innym państwie członkowskim Unii Europejskiej droga sądowa jest niedopuszczalna także po implementacji dyrektywy Parlamentu i Rady 2011/24 UE z 9.03.2011 r. w sprawie stosowania praw pacjentów w transgranicznej opiece zdrowotnej (Dz.Urz. UE L 88, s. 45, ze zm.)²⁵;
- do dochodzenia należności potrąconych z kolejnych wypłat, jeżeli instytucja zarządzająca nie wydała decyzji administracyjnej określającej wysokość podlegających zwrotowi, nieprawidłowo wykorzystanych środków dotacji (art. 211 ustawy z 30.06.2005 r. o finansach publicznych, Dz.U. Nr 249, poz. 2104 ze zm., obecnie art. 207 u.f.p.)²⁶;
- do dochodzenia roszczenia policjantowi przywróconemu do służby o utracone korzyści w postaci różnicy pomiędzy uposażeniem, które otrzymałby on, gdyby pełnił służbę, a świadczeniem za okres pozostawania poza służbą, wypłaconym na podstawie art. 42 ust. 5 ustawy z 6.04.1990 r. o Policji (Dz.U. z 2023 r. poz. 171 ze zm.)²⁷;
- sprawa, w której Skarb Państwa po stwierdzeniu nieważności decyzji organu kontroli skarbowej ustalającej zobowiązanie podatkowe w niższej kwocie od uiszczonej przez podatnika dochodzi – na podstawie przepisów Kodeksu cywilnego o bezpodstawnym wzbogaceniu – zwrotu kwot wypłaconych podatnikowi na podstawie decyzji uznanej za nieważną²⁸;
- sprawa o naprawienie szkody wyrządzonej czynem niedozwolonym polegającym na dokonaniu zmiany stanu wody na gruncie²⁹;
- sprawa, w której Skarb Państwa po uchyleniu decyzji organu kontroli skarbowej ustalającej zobowiązanie podatkowe w niższej kwocie od uiszczonej przez podatnika dochodzi – z powołaniem się na art. 410 § 2 w zw. z art. 405 k.c. – zwrotu kwot przekazanych podatnikowi na podstawie decyzji wymienionego organu³⁰;
- sprawa o dochodzenie przez beneficjenta roszczenia o zasądzenie zwrotu potrąconej kwoty i ustalenie, że obowiązek pomniejszenia dofinansowania o określoną kwotę nie istnieje, jeżeli instytucja zarządzająca nie wydała decyzji administracyjnej określającej wysokość podlegających zwrotowi, nieprawidłowo wykorzystanych środków dotacji (art. 211 ustawy z 30.06.2005 r. o finansach publicznych, obecnie art. 207 u.f.p.), lecz w celu odzyskania tej należności dokonała jej potrącenia z kolejną wypłatą dotacji³¹;

²³ Zob. uchwała SN z 6.04.2017 r., III CZP 117/16, LEX nr 2261786.

²⁴ Zob. uchwała SN z 28.09.2016 r., III CZP 43/16, LEX nr 2113363.

²⁵ Postanowienie SN z 28.05.2015 r., III CZP 26/15, OSNC 2015/11, poz. 133.

²⁶ Zob. wyrok SN z 21.05.2015 r., IV CSK 549/14, LEX nr 1786758.

²⁷ Zob. uchwała SN z 3.12.2014 r., III CZP 91/14, OSNC 2015/10, poz. 111.

²⁸ Zob. postanowienie SN z 11.09.2014 r., III CZ 46/14, OSNC 2015/7–8, poz. 92.

²⁹ Zob. postanowienie SN z 27.06.2014 r., I CSK 501/13, OSNC 2015/5, poz. 62.

³⁰ Zob. postanowienie SN z 6.06.2014 r., I CSK 470/13, LEX nr 1523242.

³¹ Zob. postanowienie SN z 5.07.2013 r., IV CSK 12/13, LEX nr 1383293.

- sprawa o oddanie nienależnie spełnionego świadczenia, obejmującego zwrot środków udzielonych na podstawie umowy o dofinansowanie projektu realizowanego w ramach regionalnego planu operacyjnego na lata 2008–2013, współfinansowanego ze środków Europejskiego Funduszu Rozwoju Regionalnego i Budżetu Państwa, jeśli nie doszło do wydania decyzji na podstawie art. 211 ustawy z 30.06.2005 r. o finansach publicznych; obecnie art. 206 i 207 u.f.p., w brzmieniu obowiązującym od 8.12.2006 r.³²;
- sprawa o roszczenie związane z wypłatą środków tytułem niewłaściwie obliczonej (zaniżonej) dotacji za lata poprzednie, przynależy do drogi sądowej³³;
- sprawa o wypłacenie środków należnych na podstawie przepisów ustawy oświatowej, o ile powód zarzuca, że zobowiązany do tego podmiot zaniechał wypłacenia dotacji, czy też niewłaściwie ustalił jej wysokość i wypłacił ją w zaniżonej wysokości³⁴.

9. Zob. także komentarz do art. 199.

Art. 3. [Zasada prawdy materialnej]

Strony i uczestnicy postępowania obowiązani są dokonywać czynności procesowych zgodnie z dobrymi obyczajami, dawać wyjaśnienia co do okoliczności sprawy zgodnie z prawdą i bez zatajania czegokolwiek oraz przedstawiać dowody.

1. **Adresatami komentowanego przepisu są strony i uczestnicy postępowania.** Należy przy tym zwrócić uwagę, że w pojęciu uczestnika postępowania w rozumieniu tego przepisu mieszczą się wszystkie podmioty biorące udział w postępowaniu cywilnym w określonej roli procesowej, tj. świadkowie, biegli itp.
2. Z jego literalnego brzmienia wynika, iż **nakłada on na strony i uczestników następujące obowiązki:** składania wyjaśnień (ciężar przytoczenia), przedstawiania dowodów (ciężar dowodu) oraz dokonywania czynności procesowych zgodnie z dobrymi obyczajami. Słusznie jednakże wskazuje się w literaturze, iż nie jest to obowiązek prawny, albowiem brak jest sankcji grożącej za jego niedochowanie³⁵. Są to zatem ciężary procesowe. W orzecznictwie obowiązek ten określa się także mianem tzw. lojalności procesowej, koniecznej – także z punktu widzenia interesu procesowego strony przeciwnej – do ustalenia okoliczności bezspornych i spornych, a tym samym właściwego ukierunkowania postępowania dowodowego i skoncentrowania go na faktach rzeczywiście istotnych dla rozstrzygnięcia sprawy³⁶. Sposób wykładni tego przepisu nie ulega zmianie pomimo wprowadzenia art. 4¹, tj. nadużycia prawa procesowego, które jest obarczone sankcją. Odnosi się jednak do innej sytuacji, podobnie jak art. 214.
3. Strona (uczestnik postępowania) nie poniesie ujemnych konsekwencji prawnych (na gruncie tego Kodeksu) w przypadku, gdy przytoczy okoliczności niezgodne z prawdą lub dokona czynności procesowej sprzecznie z dobrymi obyczajami. Jedynym negatywnym następstwem takiego zachowania może być poniesienie ujemnych konsekwencji procesowych, tj. oddalenie powództwa, nieuwzględnienie wniosku, żądania itp. Ponadto strona lub

³² Zob. postanowienie SN z 21.03.2013 r., III CZP 9/13, LEX nr 1318412.

³³ Wyrok SA w Białymstoku z 15.01.2021 r., I ACa 335/20, LEX nr 3116338.

³⁴ Postanowienie SN z 29.10.2020 r., V CSK 569/18, LEX nr 3080316.

³⁵ Zob. też. H. Dolecki, *Ciężar dowodu w polskim procesie cywilnym*, Warszawa 1998, s. 60.

³⁶ Zob. wyrok SA we Wrocławiu z 21.12.2016 r., I ACa 1395/16, LEX nr 2396894.

uczestnik postępowania mogą zostać także obciążeni obowiązkiem poniesienia kosztów postępowania (art. 103).

4. **Ciężar przytoczenia** odnosi się do okoliczności prawdziwych oraz zupełnych, z pominięciem okoliczności, które mogłyby narazić wskazane podmioty na odpowiedzialność karną, utratę zaufania czy szkodę majątkową³⁷. Prawdziwość złożonych przez stronę i uczestników postępowania wyjaśnień oraz składanych oświadczeń podlega ocenie sądu rozpoznającego sprawę stosownie do reguł swobodnej oceny dowodów (art. 233 k.p.c.). Jednocześnie składanie nieprawdziwych oświadczeń w określonej formie (zeznania świadków, biegłego) może skutkować poniesieniem odpowiedzialności karnej (art. 233 k.k.).
5. Prawdziwości zeznań składanych przed sądem przez strony i uczestników postępowania sprzyja także możliwość odebrania od tych podmiotów przyrzeczenia (zob. komentarz do art. 266).
6. **Ciężar dowodu** spoczywa na stronach postępowania, ponieważ to one są właśnie jego dysponentami i ponoszą odpowiedzialność za jego wynik. Stosownie do art. 232 strony są obowiązane wskazywać dowody w celu stwierdzenia faktów, z których wywodzą skutki prawne (zob. także komentarz do tego przepisu). Z uwagi na kontradiktoryjność postępowania cywilnego zadaniem sądu nie jest wyszukiwanie dowodów w celu uzupełnienia lub wyjaśnienia twierdzeń stron, a dopuszczenie dowodu z urzędu jest dobrowolne i nie może naruszać zasady bezstronności³⁸. W procesie cywilnym, w odróżnieniu od procesu karnego, **nie obowiązuje zasada prawdy materialnej w takim znaczeniu jak w procesie karnym, a przede wszystkim sąd nie jest zobowiązany do dążenia do poznania jej**³⁹. Dysponentem procesu cywilnego są strony i to one przedstawiają dowody na poparcie swoich twierdzeń. Wynikający z art. 3 obowiązek strony przedstawienia sądowi dowodów oznacza **oferowanie takich dowodów**, które spełniają ustawowe wymagania przewidziane w Kodeksie postępowania cywilnego⁴⁰. Zob. także art. 227 i n. k.p.c. oraz komentarz do nich.
7. Powołanie podstawy prawnej dochodzonego roszczenia nie oznacza, że powód poddaje pod osąd tylko te fakty, które mogą służyć jej zastosowaniu⁴¹.

³⁷ H. Dolecki, *Ciężar...*, s. 61; J. Bodio [w:] *Kodeks postępowania cywilnego. Komentarz aktualizowany*, t. 1, Art. 1–729, red. A. Jakubicki, LEX 2018, komentarz do art. 3.

³⁸ Zob. wyrok SA w Gdańsku z 10.02.2017 r., III AUa 987/16, LEX nr 2272124; w literaturze zob. H. Dolecki, *Ciężar...*, s. 58.

³⁹ K. Piasecki, *Prawda w procesie cywilnym*, NP 1989/2–3; Z. Resich, *Poznanie prawdy w procesie cywilnym*, Warszawa 1958; M. Waligórski, *Gwarancje wykrycia prawdy w procesie cywilnym*, PiP 1953/8–9; T. Pietrzykowski, B. Wojciechowski, *Równość, prawda i sprawiedliwość w procesie cywilnym. Rozważania na tle nowelizacji Kodeksu postępowania cywilnego*, Pal. 2004/9–10; H. Dolecki, *Jedna czy kilka prawd w poznaniu sądowym?* [w:] *Księga jubileuszowa z okazji 15-lecia Wydziału Prawa i Administracji Uniwersytetu Szczecińskiego*, red. Z. Ofiarski, Szczecin 2004; K. Knoppek, *Zmierzch zasady prawdy obiektywnej w procesie cywilnym*, „Palestra” 2005/1–2; J. Gudowski, *O kilku naczelnych zasadach procesu cywilnego – wczoraj, dziś, jutro* [w:] *Prawo prywatne czasu przemian. Księga pamiątkowa dedykowana prof. Stanisławowi Sołtysińskiemu*, red. A. Nowicka, Poznań 2005, s. 10–15; H. Pietrzykowski, *Prawo do rzetelnego procesu w świetle zmienionej procedury cywilnej*, PS 2005/10; A. Łazarska, *O prawdzie jako granicy wolności rozporządzania przez strony faktami w procesie cywilnym*, PS 2008/4.

⁴⁰ Zob. wyrok SN z 7.07.2004 r., I CK 32/04, LEX nr 529692.

⁴¹ Zob. wyrok SN z 6.08.2014 r., I CSK 578/13, LEX nr 1532778.

8. Komentowany przepis nakłada ponadto na strony i uczestników postępowania **obowiązek dokonywania czynności procesowych zgodnie z dobrymi obyczajami**. Wprowadza zatem klauzulę generalną, której prawidłowe zastosowanie wymaga odniesienia się do kryteriów, wedle których następnie należy dokonać oceny⁴². W doktrynie wypracowano różne kryteria, do których sąd może się odnieść⁴³. Zgodzić się należy z R. Trzaskowskim, że kryterium dobrych obyczajów odsyła do uznanych w prawie wartości (w tym konstytucyjnych), choć klauzula odsyła również do wartości pozaustawowych⁴⁴. Stosując zatem tę klauzulę, w pierwszej kolejności sąd powinien określić, jaki jest wzorcowy (prawidłowy, tj. zgodny z dobrymi obyczajami) model zachowania, a następnie porównać, czy podlegająca ocenie czynność procesowa temu wzorcowi odpowiada.
9. Zob. komentarz do art. 232.
10. W orzecnictwie wskazuje się np., że działanie niezgodne z dobrymi obyczajami może polegać na tym, że czynności, które są przewidziane przez ustawę i formalnie dopuszczalne, w okolicznościach sprawy są wykorzystywane niezgodnie z funkcją przepisu, w sposób nieodpowiadający rzeczywistemu celowi przyznanego uprawnienia i naruszający prawo drugiej strony do uzyskania efektywnej ochrony prawnej⁴⁵. W orzecnictwie stosowanie klauzuli dobrych obyczajów łączono dotychczas z nadużyciem prawa procesowego. Przyczyną takiego stanu rzeczy był brak regulacji tej instytucji. W obecnym stanie prawnym obowiązek ten nabiera innego znaczenia z uwagi na treść art. 4¹ (zob. także komentarz do tego przepisu). W judykaturze przed uregulowaniem w Kodeksie instytucji nadużycia prawa procesowego wskazywano na sytuacje, w których określona czynność podjęta przez stronę w ramach jej uprawnień procesowych jest sprzeczna z dobrymi obyczajami, co konsekwentnie łączono z nadużyciem prawa procesowego. Jako przykład wskazano m.in., że wystąpienie z wnioskiem o zawezwanie do próby ugodowej wyłącznie w celu uzyskania przerwy biegu przedawnienia jako nadużycie uprawnienia procesowego jest czynnością procesową sprzeczną z dobrymi obyczajami (art. 3 k.p.c.)⁴⁶. Wydaje się, że przywołany przykład zachowa aktualność na tle obecnego stanu prawnego, o ile w konkretnym przypadku nie będzie budziło wątpliwości, iż dyspozycja art. 4¹ została wypełniona (zob. komentarz do art. 4¹). Należy jednak uznać, iż art. 3 ma inny zakres zastosowania aniżeli art. 4¹. Komentowany przepis pozostanie **ogólną zasadą nakładającą na strony obowiązki nie tyle prawne, ile moralne, będące wyrazem lojalności procesowej**. Zakres zastosowania tego przepisu jest jednak znacznie szerszy aniżeli art. 4¹.
11. Adresatem obowiązków wskazanych w komentowanym przepisie nie jest sąd. Nie może on zatem dopuścić się naruszenia tego przepisu. Rzetelne prowadzenie postępowania jest jednak obowiązkiem sądu wynikającym z art. 45 ust. 1 Konstytucji RP, a także art. 6 EKPC.

Art. 4. (uchylony)

⁴² Zob. także Ł. Błaszczak, *Klauzula generalna „dobrych obyczajów” z art. 3 k.p.c.*, PPC 2014/2, s. 196.

⁴³ Zob. A. Żurawik, *Klauzula generalna „dobrych obyczajów” – ujęcie teoretyczne*, RPEiS 2009/1, s. 35 i n.

⁴⁴ Zob. R. Trzaskowski, *Granice swobody kształtowania treści i celu umów obligacyjnych*. Art. 353¹ k.c., Kraków 2005, s. 114–115.

⁴⁵ Zob. wyrok SA w Łodzi z 5.10.2016 r., I ACa 387/16, LEX nr 2163017.

⁴⁶ Wyrok SN z 27.07.2018 r., V CSK 384/17, LEX nr 2525421.

Art. 4¹. [Nadużycie prawa procesowego]

Z uprawnienia przewidzianego w przepisach postępowania stronom i uczestnikom postępowania nie wolno czynić użytku niezgodnego z celem, dla którego je ustanowiono (nadużycie prawa procesowego).

1. Instytucja nadużycia prawa procesowego wprowadzona ustawą z 4.07.2019 r. o zmianie ustawy – Kodeks postępowania cywilnego oraz niektórych innych ustaw (Dz.U. poz. 1469; przepis obowiązuje od 7.11.2019 r.) od lat była przedmiotem dyskusji w doktrynie, gdzie z reguły łączono ją z naruszeniem przez stronę dobrych obyczajów uregulowanych w art. 3 (zob. komentarz do tego przepisu). Postulowano także wprowadzenie odpowiedniej regulacji kodeksowej, na co zdecydował się ustawodawca dopiero w 2019 r. W uzasadnieniu projektu⁴⁷ wskazano, że art. 4¹ (wraz z pozostałą grupą przepisów, tj. art. 186¹, 191¹, 205³, 226²) ma służyć przeciwdziałaniu zauważonym praktykom nadużycia prawa procesowego. Jednocześnie projektodawca wskazał przykłady czynności, które w jego ocenie prowadzą do takich nadużyć, tj.:
 - 1) wnoszenie jako pozwu pisma niezawierającego żądania rozpoznania sprawy sądowej;
 - 2) wnoszenie pozwu jako oczywiście bezzasadnego;
 - 3) wnoszenie szeregu wniosków o wyłączenie sędziego;
 - 4) wnoszenie szeregu zażaleń w tym samym lub zbliżonym przedmiocie;
 - 5) wnoszenie szeregu wniosków o sprostowanie, uzupełnienie lub wykładnię wyroku.

W ocenie projektodawcy wymienione zachowania nie wyczerpują całości problematyki, choć w innych przypadkach sytuacje te nie są tak jednoznaczne. Nie powinno budzić wątpliwości, że w przypadku części wskazanych przez projektodawcę przykładów rzeczywiście można postawić tezę o nadużyciu prawa procesowego (w niektórych przypadkach tzw. drabinka zażaleń czy wniosków o wyłączenie sędziego), w pozostałych jednak sytuacja ta nie jest tak oczywista. Należy stwierdzić, że w pozostałych przypadkach trzeba ze szczególną starannością dokonywać oceny, czy rzeczywiście w konkretnym przypadku można postawić tezę, że strona nadużywa swoich praw, czy też nieumiejętnie lub nieporadnie z nich korzysta. Abstrahując od oceny uzasadnienia projektu, które może stanowić jedynie wskazówki przy dokonywaniu wykładni komentowanego przepisu, należy szczególnie uwagę zwrócić na sposób jego sformułowania. Nie bez znaczenia dla zastosowania tego przepisu jest także powinność wskazana w art. 3, choć należy stanowczo podkreślić, iż komentowany przepis odnosi się jedynie do uprawnienia do skorzystania z konkretnej instytucji procesowej (zob. komentarz do art. 3). Komentowany przepis ma charakter wyjątkowy i należy go stosować z dużą ostrożnością, albowiem jego wadliwe lub zbyt szerokie stosowanie może doprowadzić m.in. do naruszenia gwarancji prawa do sądu (zob. art. 6 oraz 17 EKPC). Z punktu widzenia wymagań EKPC państwo może wprowadzać ograniczenia praw jednostek, jednak muszą być one uzasadnione i proporcjonalne⁴⁸.

2. **Adresatem wskazanego przepisu są strony i uczestnicy postępowania.** W ocenie ustawodawcy to właśnie strony lub uczestnicy postępowania (działający zarówno samodzielnie, jak i przez pełnomocnika) mogą swoim zachowaniem doprowadzić do obstrukcji postę-

⁴⁷ Uzasadnienie projektu z.k.p.c.2019.

⁴⁸ Zob. wyrok ETPC z 16.03.2006 r., 58278/00, Żdanoka przeciwko Łotwie, HUDOC, § 99–100; wyrok ETPC z 13.01.2015 r., 44230/06, Petropavlovskis przeciwko Łotwie, HUDOC, § 71–72.

powania poprzez nadużywanie swoich praw. One też mogą ponieść ujemne konsekwencje w przypadku stwierdzenia przez sąd, iż ich zachowanie nie mieści się w ramach korzystania z uprawnień procesowych, a stanowi ich nadużycie. W założeniu ustawodawcy, które znalazło wyraz w komentowanym przepisie, sąd nie może dopuścić się nadużycia prawa procesowego. Należy zwrócić uwagę, iż sam sposób sformułowania przepisu przywodzi bardziej na myśl przepisy prawa karnego aniżeli cywilnego. Używając zwrotu „nie wolno”, ustawodawca wydaje się komunikować, że nadużycie prawa podmiotowego jest zabronione. Stąd też strona może ponieść ujemne konsekwencje z tym związane.

3. **Komentowany przepis nie przewiduje wprost konsekwencji**, z jakimi może się spotkać strona w przypadku nadużycia prawa procesowego, są one bowiem przewidziane przede wszystkim w art. 226².
4. Zob. komentarz do art. 226².
5. Ustawodawca zdecydował, iż o tym, czy w określonej sytuacji mamy do czynienia z nadużyciem prawa procesowego, decyduje **użytek niezgodny z celem**. Celem jest to, do czego się dąży, czemu coś ma służyć, a zatem korzystanie niezgodne z celem oznacza, iż podjęte działanie zmierza do osiągnięcia innego skutku niż ten, dla którego zostały przewidziane. Podobna definicja funkcjonowała w doktrynie przedmiotu przed wprowadzeniem tej instytucji wprost do Kodeksu. Trafnie wskazała A. Góra-Błaszczkowska, iż przez nadużycie praw procesowych należy rozumieć ich wykonywanie, np. poprzez podejmowanie, czynności procesowych przewidzianych przez ustawodawcę, formalnie dopuszczalnych, dozwolonych, których dokonanie dopiero w okolicznościach konkretnego przypadku może zostać uznane za nadużycie praw procesowych przez stronę⁴⁹. Zdaniem M.G. Plebanka „przez nadużycie praw procesowych należy więc rozumieć każdy wypadek takiego skorzystania (użycia) przez stronę (lub innego uczestnika) z postępowania cywilnego, które służy innym celom niż uzyskanie ochrony praw podmiotowych, to jest skorzystania w sposób obiektywnie sprzeczny (czy też obiektywnie nieuzasadniony) z treścią przepisów procesowych (w tym z zasadami postępowania cywilnego, zwłaszcza z zasadą równości i ekonomii procesowej), z wynikającym z tych przepisów (jak i z przepisów Konstytucji RP) obowiązkiem zachowania uczciwości procesowej oraz z innymi zasadami współżycia społecznego, przy czym przez użycie (skorzystanie z) postępowania należy tu rozumieć wszelkie zachowania (tak czynności procesowe, jak i działania oraz zaniechania wpływające na bieg lub wynik procesu)”⁵⁰. Z kolei zdaniem K. Flagi-Gieruszyńskiej za nadużycie prawa procesowego należy uznać takie postępowanie strony, które uzasadnia przekonanie, że zmierza ono do zakłócenia normalnego biegu postępowania⁵¹. Oznacza to zatem, iż także w literaturze przedmiotu pojęcie nadużycia prawa procesowego wiązano z wykorzystaniem przez stronę przysługujących jej uprawnień procesowych, ale w innym celu aniżeli ten, dla którego

⁴⁹ Zob. A. Góra-Błaszczkowska, *Zasada równości stron w procesie cywilnym*, Warszawa 2008, s. 350 i n.

⁵⁰ Zob. M.G. Plebanek, *Wykonanie nieprawomocnego nakazu zapłaty zaopatrzonego w klauzulę wykonalności a zagadnienia nadużycia prawa procesowego i podmiotowego. Glosa do uchwały SN z 7.10.2009 r., III CZP 68/09, PPC 2011/1, s. 159.*

⁵¹ Zob. K. Flaga-Gieruszyńska, *Zastój procesu cywilnego jako skutek niewłaściwego postępowania stron* [w:] *Jus et remedium. Księga jubileuszowa Profesora Mieczysława Sawczuka*, red. A. Jakubecki, J.A. Strzępka, Warszawa 2010, s. 162.

zostały one przewidziane. I na taką konstrukcję zdecydował się ustawodawca, wprowadzając art. 4¹.

6. Aktualność zachowuje pogląd, że korzystanie przez stronę z przysługującego jej uprawnienia do żądania odroczenia rozprawy nie dla zabezpieczenia jej praw procesowych, ale dla sparaliżowania postępowania, stanowi naruszenie powinności działania w postępowaniu w sposób rzetelny i zgodny z zasadą lojalności wobec strony przeciwnej (art. 3). Takie działanie stanowi nadużycie uprawnień procesowych i nie korzysta z ochrony⁵². Zakaz nadużycia praw procesowych jest bowiem, obok zasady efektywności i równouprawnienia stron, istotnym elementem rzetelnego procesu. Sąd orzekający może zatem, a nawet powinien, przeciwdziałać podejmowaniu przez stronę czynności paraliżujących tok postępowania sądowego i tym samym pozbawiających przeciwnika procesowego możliwości uzyskania efektywnej ochrony⁵³.
7. Wystąpienie nadużycia prawa podmiotowego jest przez sąd uwzględniane z urzędu, choć także strona przeciwna może zwrócić na zachowanie odpowiadające treści tego przepisu uwagę sądowi. **Sąd, dokonując oceny, czy strona korzysta z określonego uprawnienia w celu, dla którego zostało ono przewidziane, w pierwszej kolejności zobowiązany jest więc ustalić, jaki jest cel, dla którego odpowiednia instytucja procesowa została ustanowiona.** Zabieg ten jest stosunkowo prosty do wykonania, każda bowiem instytucja procesowa czy powiązane z nią uprawnienie strony zostały przewidziane dla osiągnięcia pewnego jednostkowego celu przy realizacji celu zasadniczego procesu. **Kolejno należy ustalić, czy strona korzystająca z określonego uprawnienia lub instytucji procesowej czyni to, aby osiągnąć cel, dla którego dana instytucja została ustanowiona.** Użyte przez ustawodawcę sformułowanie „użytek niezgodny z celem” zakłada, iż strona, dokonując określonej czynności procesowej, czyni to w innym celu aniżeli jej zasadniczy, nadany przez ustawodawcę cel. Oznacza to zatem, że ta część oceny odnosi się do sfery motywacyjnej strony lub uczestnika postępowania, tj. pobudek lub motywów, z których albo dla których podejmuje określoną czynność. Ocena taka nie jest prosta i zależy od okoliczności konkretnej sprawy oraz jednostkowej czynności. Nie budzi bowiem wątpliwości, że nawet w przypadku uznania przez sąd, iż jednostkowa czynność była podjęta niezgodnie z celem, nie oznacza to jednak, że każda kolejna również. Rozważając okoliczności konkretnego przypadku, należy uwzględnić domniemanie, iż osoba, która korzysta z określonego prawa lub instytucji procesowej, czyni to w dobrej wierze i zgodnie z celem, dla którego ta instytucja została przewidziana, a także zgodnie z zasadami współżycia społecznego. Oznacza to więc, że dopiero w sytuacji zaistnienia szczególnych okoliczności konkretnej sprawy może dojść do obalenia tego domniemania, a w konsekwencji doprowadzić do uznania tego zachowania za nadużycie prawa, które nie zasługuje na aprobatę z punktu widzenia tych zasad, oraz za naruszenie zasady równości stron⁵⁴. Należy mieć przy tym także na uwadze, iż stwierdzenie dopuszczenia się przez stronę nadużycia prawa procesowego może prowadzić do pozbawienia jej możliwości obrony albo działania⁵⁵. Aktualność zachowuje zatem pogląd Sądu Najwyższe-

⁵² Zob. wyrok SN z 11.05.2018 r., II CSK 457/17, LEX nr 2486818.

⁵³ Wyrok SA w Krakowie z 9.02.2021 r., I AGa 231/19, LEX nr 3416900.

⁵⁴ Zob. A. Góra-Błaszczkowska, *Zasada...*, s. 347; podobnie T. Wiśniewski, *Przebieg procesu cywilnego*, Warszawa 2013, s. 25.

⁵⁵ Zob. A. Góra-Błaszczkowska, *Zasada...*, s. 353.

go wyrażony w wyroku z 25.03.2015 r., II CSK 443/14, LEX nr 1730599, iż **przyjęcie przez sąd, że skorzystanie przez stronę z uprawnienia procesowego stanowi nadużycie praw procesowych, może nastąpić tylko na podstawie dogłębnej oceny okoliczności sprawy, w pełni uzasadniającej ustalenie, że działanie strony było poddyktowane nierzetelnym celem, a w szczególności zamiarem utrudnienia lub przedłużenia postępowania.**

8. Korzystanie niezgodne z celem, a zatem z zamiarem osiągnięcia innego skutku niż przewidziany dla tej czynności, jest trudne do oceny nie tylko z uwagi na konieczność **odwołania się do sfery motywacyjnej**, lecz również z uwagi na kryterium, według którego ocena ta powinna być dokonywana. Czy powinno to być kryterium obiektywne, a zatem czy zasadne jest utworzenie pewnego standardu zachowania, obiektywnego miernika, do którego należy następnie przyrównać zachowanie strony w konkretnej sytuacji? Czy też powinno być to kryterium subiektywne, oparte przede wszystkim na okolicznościach jednostkowej sprawy? Z uwagi na sposób sformułowania wskazanego przepisu, który odnosi się do sfery motywacyjnej strony, należy stanąć na stanowisku, że **ocena konkretnego przypadku powinna być subiektywna**. Zastosowanie bowiem kryterium obiektywnego, choć wydaje się prostsze, może w danym przypadku doprowadzić do naruszenia prawa strony do sądu. Ocena ewentualnego nadużycia prawa procesowego przez stronę musi być zatem uzasadniona w konkretnym przypadku, w szczególności z uwagi na zasadnicze znaczenie, jakie ma dla tej oceny sfera motywacyjna. Przyjęta przez ustawodawcę konstrukcja nasuwa pewne podobieństwo do karnej konstrukcji tzw. *dolus directus coloratus* (zamiar kierunkowy). **Działanie niezgodne z celem zakłada, że stronie znany jest cel, dla którego została powołana określona instytucja, jednakże korzysta ona z niej – stwarzając pozory korzystania z uprawnień procesowych jej przysługujących – w innym celu.** Swoim działaniem zmierza zatem do realizacji innego celu aniżeli przewidziany dla instytucji, z której korzysta.
9. Wydaje się, że trochę **inaczej można traktować przy dokonywaniu oceny stronę reprezentowaną przez pełnomocnika profesjonalnego**. Należy bowiem założyć, że korzystając z określonej instytucji procesowej, podmioty te zdają sobie sprawę z celu, dla którego została ona przewidziana. Teoretycznie także te podmioty, z uwagi na posiadaną wiedzę i kwalifikacje, mogą sprawnie wykorzystywać wszystkie instrumenty procesowe, również w celu innym niż przewidziany przez ustawodawcę. Należy także wskazać, że na profesjonalnych pełnomocnikach ciąży obowiązek wyjaśnienia stronie ewentualnych negatywnych skutków podejmowanych działań. **Dokonywać takiej oceny trzeba jednak bardzo ostrożnie i za niedopuszczalne należy uznać przyjmowanie jakichkolwiek domniemań**, np. iż – w razie wątpliwości – skoro z określonej instytucji procesowej korzysta pełnomocnik, to można przyjąć, iż ma on na celu osiągnięcie innego skutku niż zamierzony przez ustawodawcę, nawet w przypadku tzw. drabinki zażaleń. Należy więc stanowczo stwierdzić, że także w tym przypadku ocena powinna być subiektywna i uwzględniać sferę motywacyjną strony lub jej pełnomocnika, a także mieć na uwadze przysługującą stronie gwarancję prawa do sądu.
10. Trafnie wskazano w judykaturze, że z uwagi na treść komentowanego przepisu, a także art. 3 k.p.c., które dotyczą korzystania z uprawnień procesowych do wytaczania powództw jako czynności procesowych inicjujących proces, obecnie nie ma podstaw i potrzeby do sięgania po art. 5 k.c. w celu oceny takich czynności⁵⁶.

⁵⁶ Wyrok SN z 7.04.2022 r., II CSKP 118/22, LEX nr 3423501.

11. W uzasadnieniu projektu ustawy wskazano przykładowe sytuacje, w których może dojść do nadużycia prawa procesowego. Pomimo braku wiążącego charakteru uzasadnienia projektu nie ulega wątpliwości, iż w praktyce może ono stanowić wskazówki przy interpretacji art. 4¹. Mając więc na uwadze praktyczne znaczenie tych zapisów, należy krótko omówić wskazane tam sytuacje. Należy przy tym zauważyć, że sam ustawodawca uregulował wymienione sytuacje odmiennie, nie odwołując się do art. 4¹ k.p.c., co budzi pewne wątpliwości. Jak wskazano w pkt 1, w ocenie projektodawcy do nadużycia prawa procesowego może dojść w przypadku:

- 1) wnoszenia jako pozwu pisma niezawierającego żądania rozpoznania sprawy sądowej;
- 2) wnoszenia pozwu jako oczywiście bezzasadnego;
- 3) wnoszenia szeregu wniosków o wyłączenie sędziego;
- 4) wnoszenia szeregu zażaleń w tym samym lub zbliżonym przedmiocie;
- 5) wnoszenia szeregu wniosków o sprostowanie, uzupełnienie lub wykładnię wyroku.

Pierwsza sytuacja objęta jest w obecnym Kodeksie postępowania cywilnego dyspozycją przepisu art. 186¹, który podlega wykładni ścisłej (zob. komentarz do tego przepisu). Także drugi przypadek wymaga wykładni ścisłej z uwagi na gwarancję prawa do sądu (zob. komentarz do art. 191¹). Trzecią sytuacją jest **wnoszenie szeregu wniosków o wyłączenie sędziego**. Nie ulega wątpliwości, że składając szereg wniosków o wyłączenie sędziego, w niektórych przypadkach imiennie wszystkich sędziów danego okręgu czy apelacji, strona może doprowadzić do sytuacji, gdy wyznaczenie pierwszej rozprawy możliwe będzie niekiedy dopiero po kilku latach od momentu wniesienia pozwu. Takie sytuacje w praktyce się zdarzają i niewątpliwie ich wynikiem jest konieczność podejmowania szeregu czynności przez sąd i samych sędziów (składanie oświadczeń, przysyłanie akt), w szczególności z uwagi na fakt, że nierzadko zmianie ulegają składy osobowe sądów (delegacje sędziów, awanse, stan spoczynku itp.). Nie budzi wątpliwości, że taka sytuacja – z punktu widzenia chociażby realizacji postulatów szybkości postępowania – nie jest pożądana. Jednocześnie stronie przysługuje prawo do złożenia wniosku o wyłączenie sędziego, w sytuacji gdy uważa, iż naruszone jest jej prawo do rozpoznania sprawy przez bezstronny czy niezawisły sąd, stanowiące gwarancję, do której zapewnienia zobowiązane jest państwo. Podnoszenie argumentacji czy zarzutów wobec konkretnego sędziego jako uzasadnienie wniosku o jego wyłączenie często podyktowane jest nie tyle kryteriami obiektywnymi, ile subiektywnymi lub jednymi i drugimi (zob. także komentarz do art. 48 i n.). Należy jednak pamiętać, że nawet w przypadku gdy są to kryteria subiektywne (negatywne odczucia strony itp.), składając kolejne wnioski o wyłączenie sędziego, strona może dążyć do jego wyłączenia, a zatem składa je w celu, dla którego ta instytucja została przewidziana. Nie można zatem automatycznie zakładać, iż składając kolejny wniosek, strona dąży np. do przedłużenia postępowania. Tym samym stwierdzenie, iż składanie wniosków o wyłączenie sędziego stanowi nadużycie prawa procesowego, powinno być ograniczone jedynie do tych przypadków, które nie budzą wątpliwości, tj. gdy z całokształtu okoliczności i faktów przytoczonych przez stronę jasno wynika, że jedynym jej celem jest przedłużenie postępowania. Kolejnym wskazanym przez projektodawcę przykładem sytuacji, w której może dojść do nadużycia prawa procesowego, jest **wnoszenie szeregu zażaleń w tym samym lub zbliżonym przedmiocie**. Samo sformułowanie tej przesłanki budzi pewne wątpliwości z uwagi na nieostrość sformułowania „w zbliżonym przedmiocie”. Niezależnie od tego powstaje pytanie, w jakim konkretnym przypadku można jasno stwierdzić, iż strona, składając zażalenie, nie dąży do zmiany lub

uchylenia zaskarżonego orzeczenia na swoją korzyść, a jedynie wykorzystuje tę instytucję w innym celu, tj. do przewlekania postępowania, szykanowania drugiej strony itp. Ocena, czy doszło do nadużycia prawa procesowego, odnosić się musi do sfery motywacyjnej strony, przepis zakłada bowiem, że wykorzystuje ona określoną instytucję w innym celu niż ten, dla którego została przewidziana. Stwierdzenie zatem, że możliwość zastosowania tzw. drabinki zażaleń została wykorzystana w celu innym niż wzruszenie zaskarżonego orzeczenia, jest niezwykle trudne. Możliwe jest bowiem jedynie w przypadku, gdy nie ulega wątpliwości, iż strona wnosząca zażalenie czyni to w innym celu aniżeli wzruszenie orzeczenia. Wydaje się zatem, że będzie to możliwe jedynie w ograniczonych przypadkach, tj. takich, gdy przepisy prawa procesowego pozwalają na zaskarżenie orzeczenia, pomimo iż w rzeczywistości strona nie jest w stanie wzruszyć rozstrzygnięcia, z którym *de facto* się nie zgadza, np. zażalenie przysługuje na postanowienie o odrzuceniu zażalenia, ale zostało odrzucone z uwagi na jego niedopuszczalność. Będzie to możliwe jedynie w tej sytuacji, gdy strona ma świadomość, iż składaniem kolejnych zażaleń nie doprowadzi do zmiany lub uchylenia orzeczenia, z którym się nie zgadza. W tym przypadku kluczowe jest jednak prawidłowe i zrozumiałe pouczenie strony. Do stwierdzenia bowiem, iż strona, składając zażalenie na określone orzeczenie, nadużywa prawa procesowego, konieczna jest więc pewność, że strona, składając zażalenie, czyni to w innym celu aniżeli jego wzruszenie. Ostatnią wskazaną przez projektodawcę okolicznością, która może prowadzić do nadużycia prawa procesowego, jest wnoszenie szeregu wniosków o sprostowanie, uzupełnienie lub wykładnię wyroku. Odnosząc się do tej sytuacji, stwierdzić należy, że wskazane wnioski z reguły nie prowadzą do obstrukcji postępowania, albowiem zazwyczaj składane są po zakończeniu postępowania. Składając je, strona wprawdzie powoduje, iż sąd ma obowiązek ich rozpoznania, co z oczywistych względów prowadzi do konieczności zaangażowania czasu i środków sądu. Wnioski te nie mają jednak zasadniczego wpływu na bieg postępowania. Należy stanąć na stanowisku, iż także w tym przypadku istotne znaczenie ma prawidłowe pouczenie strony. W praktyce nierzadko dochodzi do sytuacji, gdy strona po zapoznaniu się z treścią orzeczenia nie rozumie jego treści, w szczególności dlatego, że język prawniczy jest często niezrozumiały dla przeciętnego obywatela. Podsumowując, należy wskazać, że przywołane przez projektodawcę jako przykład nadużycia prawa procesowego sytuacje mogą w konkretnym przypadku zostać uznane za wypełniające dyspozycję art. 4¹, będzie to jednak miało miejsce w sytuacjach wyjątkowych.

12. **W dotychczasowym orzecznictwie wskazywano na przypadki, w których może dojść do nadużycia prawa procesowego.** W wyroku z 7.03.2013 r., II CSK 436/12, LEX nr 1331266, Sąd Najwyższy zajął stanowisko, iż stwierdzenie przez sąd nadużycia przez stronę uprawnień procesowych wymaga uprzedniego dokonania oceny adekwatności wykonania danego uprawnienia do celu tego uprawnienia. W świetle brzmienia obecnego przepisu pogląd ten nie jest w pełni aktualny. Jak wskazano w judykaturze, nieobecność strony wywołana długotrwałą chorobą nie uzasadnia odroczenia rozprawy, jeżeli w okolicznościach sprawy wniosek o odroczenie rozprawy stanowi nadużycie praw procesowych⁵⁷. Takie stanowisko wyraził Sąd Najwyższy, odpowiadając na pytanie, czy rozprawa ulega odroczeniu z powodu nieobecności strony wywołanej jej chorobą (art. 214 § 1), gdy strona pomimo długotrwałej choroby uniemożliwiającej jej osobisty udział w rozprawie i zwróceniu jej uwagi przez

⁵⁷ Zob. uchwała SN z 11.12.2013 r., III CZP 78/13, OSNC 2014/9, poz. 87.

przewodniczącego na celowość ustanowienia pełnomocnika (art. 212 § 2), nie ustanowiła pełnomocnika. Wydaje się, że w wyjątkowych sytuacjach teza ta pozostanie aktualna. Istotne znaczenie będzie miało jednak prawidłowe i zrozumiałe pouczenie strony. W judykaturze wskazano ponadto, iż przejawem nadużycia prawa procesowego jest:

- wielokrotne składanie przez stronę wniosków o wyłączenie sędziego opartych na tych samych ogólnikowych zarzutach, niedających się zweryfikować i w sposób oczywisty godzących w powagę sądu⁵⁸;
- wniesienie skargi na przewlekłość postępowania tuż przed prawomocnym zakończeniem postępowania, w sytuacji gdy termin rozprawy odwoławczej został wyznaczony z odpowiednim wyprzedzeniem, w tej sytuacji chodzić może o chęć uzyskania nienależnego odszkodowania⁵⁹;
- podniesienie przez pozwanego, który w układzie zbiorowym pracy zgodził się, aby w sporach o roszczenia związane ze służbą na statku morskim jurysdykcję miały sądy miejsca zamieszkania pracowników objętych układem, sprzecznego z tą klauzulą zarzutu braku jurysdykcji⁶⁰;
- wniesienie przez zawodowego pełnomocnika w ostatnim dniu terminu pisma procesowego nazwanego „apelacją”, które nie ma konstrukcyjnych cech tego środka odwoławczego, w celu uzyskania dodatkowego terminu w wyniku wezwania do uzupełnienia braków formalnych⁶¹.

Składanie wniosków o wyłączenie sędziego jako mogące stanowić nadużycie prawa procesowego było już przedmiotem szczegółowych rozważań (zob. teza 9). Wątpliwości, i to znaczne, budzi jednakże teza wskazana w drugim z powyższych orzeczeń. **Wniesienie skargi na przewlekłość postępowania tuż przed prawomocnym zakończeniem postępowania**, w sytuacji gdy termin rozprawy odwoławczej został wyznaczony z odpowiednim wyprzedzeniem, nie oznacza, iż celem strony jest uzyskanie odszkodowania, w szczególności nienależnego. Wniesienie tej skargi jest prawem strony, a sama skarga służy realizacji zobowiązań konwencyjnych. Dla oceny przewlekłości postępowania nie ma zasadniczego znaczenia, z jak dużym wyprzedzeniem został wyznaczony termin rozprawy. Omawianie problematyki przewlekłości postępowania znacząco przekracza ramy niniejszych rozważań⁶². Należy jednak stanąć na stanowisku, że uznanie, iż korzystając ze skargi na przewlekłość postępowania, strona może dopuścić się nadużycia praw procesowych, jest nieuzasadnione i stanowi wyraz wadliwego rozumienia instytucji przewlekłości postępowania. Oznacza to zatem, że **przywołany przykład traktowany jako okoliczność, w której może dojść do naruszenia art. 4¹, jest ograniczony do przypadków ekstraordynaryjnych**, np. gdy strona dochodzi przedawnionych roszczeń o niskiej wartości, zasypując nimi sąd w ilości hurtowej, a następnie składa we wszystkich sprawach skargi na przewlekłość postępowania, które *de facto* służą temu, aby uzyskać środki finansowe substytuujące przedawnione roszczenia. Takie zachowanie nie zasługuje także na ochronę w świetle przepisów ustawy o skardze.

⁵⁸ Zob. postanowienie SN z 16.06.2016 r., V CSK 649/15, LEX nr 2072198.

⁵⁹ Zob. postanowienie SN z 13.06.2017 r., III SPP 24/17, LEX nr 2329016.

⁶⁰ Zob. wyrok SN z 23.05.2013 r., II CSK 250/12, OSNC 2014/1, poz. 8.

⁶¹ Zob. postanowienie SN z 19.11.2015 r., V CZ 73/15, LEX nr 3531678.

⁶² Zob. m.in. *Przewlekłość postępowania sądowego*, red. O.M. Piaskowska, P.F. Piesiewicz, LEX 2018.

13. Należy także zwrócić uwagę, że w dotychczasowej judykaturze wskazywano, iż strona może dopuścić się nadużycia swoich uprawnień w przypadku, gdy składa w ostatnim dniu terminu przedawnienia wniosek o zawezwanie do próby ugodowej⁶³. Z oczywistych względów uznanie tej czynności za wypełniającą przesłanki tego przepisu jest możliwe tylko wówczas, gdy okoliczności sprawy nie budzą wątpliwości co do tego, iż celem strony było przerwanie biegu przedawnienia i nie miała ona chęci zawarcia ugody. Takie stanowisko można znaleźć także w aktualnym orzecznictwie. Warto w tym względzie zwrócić uwagę na treść wyroku SA w Krakowie z 22.01.2020 r., I ACa 338/19, LEX nr 3021570, który wskazał, że to, czy zawezwanie do próby ugodowej zostało złożone w celu dochodzenia roszczenia, czy tylko dla przerwania biegu terminu przedawnienia, powinno i może być oceniane w późniejszym procesie między stronami. To tylko w tym późniejszym procesie istnieje realna możliwość ustalenia i oceny okoliczności celu złożenia wniosku⁶⁴.
14. Zob. także komentarz do art. 9¹, teza 3.

Art. 5. [Udzielanie pouczeń]

W razie uzasadnionej potrzeby sąd może udzielić stronom i uczestnikom postępowania występującym w sprawie bez adwokata, radcy prawnego, rzecznika patentowego lub radcy Prokuraturii Generalnej Rzeczypospolitej Polskiej niezbędnych pouczeń co do czynności procesowych.

1. **Udzielanie stronom oraz uczestnikom postępowania pouczeń nie jest obowiązkiem sądu, ale jedynie uprawnieniem. Sąd może udzielać pouczeń jedynie w sytuacji wskazanej w tym przepisie oraz pod wymienionymi w nim warunkami** (zob. komentarz do art. 212, 328 oraz 373).
2. Pouczenia mogą przybrać zarówno **formę ustną, jak i pisemną**. W każdym przypadku powinny być sformułowane w sposób jasny i zrozumiały dla stron postępowania.
3. **Uprawnienie do udzielania pouczeń dotyczy jedynie stron, które występują w sprawie bez profesjonalnego pełnomocnika, bez względu na sposób jego ustanowienia**. Oznacza to zatem, że sam fakt ustanowienia w sprawie profesjonalnego pełnomocnika wyłącza możliwość udzielenia przez sąd pouczenia stronie, nawet wówczas, gdy pełnomocnik nie uczestniczy we wszystkich czynnościach procesowych (np. na skutek nieobecności na rozprawie).
4. Pouczenia formułowane przez sąd mogą odnosić się jedynie do czynności procesowych oraz być niezbędne w określonej sytuacji procesowej⁶⁵. Jedynie pouczenia spełniające te dwa kryteria mieszczą się w dyspozycji art. 5.
5. Pouczenia są **niezbędne** w sytuacji, gdy sąd uzna, że określone czynności są celowe ze względu na prawidłowy przebieg postępowania⁶⁶.

⁶³ Zob. wyrok SN z 27.07.2018 r., V CSK 384/17, OSNC-ZD 2019/2, poz. 28.

⁶⁴ Zob. także wyrok SA w Krakowie z 22.01.2020 r., I ACa 338/19, LEX nr 3021570.

⁶⁵ Zob. M. Manowska, *Zmiany w Kodeksie postępowania cywilnego wprowadzone w 2004 r.*, PS 2005/5, s. 5 i n.

⁶⁶ Por. wyrok SN z 13.07.2000 r., II UKN 639/99, M. Praw. 2000/5, s. 288; wyrok SN z 20.01.2011 r., I UK 267/10, LEX nr 738537.

6. Pouczenia **mogą dotyczyć jedynie czynności procesowych**, np. celowości złożenia wniosku o zwolnienie od kosztów sądowych czy w przedmiocie ustanowienia pełnomocnika z urzędu. Powinny to być wskazówki, które mają znaczenie dla konkretnego toczącego się postępowania. Nie mogą jednakże prowadzić do naruszenia zasady kontrydiktoryjności i równości stron, a w szczególności nie mogą to być wskazówki tego rodzaju, iż kierunkują stronę na konieczność złożenia konkretnego wniosku dowodowego⁶⁷, ani też odnosić się do przepisów prawa materialnego (np. materialnoprawnej podstawy powództwa). Komentowany przepis nie stanowi bowiem podstawy do przeniesienia inicjatywy dowodowej stron na sąd, a jego stosowanie nie może doprowadzić do naruszenia zasady równości stron. Zob. także komentarz do art. 156¹ i 156².
7. O tym, **czy w konkretnym przypadku nastąpiła uzasadniona potrzeba udzielenia pouczenia**, decyduje sąd stosownie do okoliczności konkretnej sprawy. Sam fakt występowania przez stronę bez profesjonalnego pełnomocnika nie oznacza, iż nie jest ona w stanie w sposób prawidłowy zadbać o swoje interesy bądź np. jest nieporadna. O uzasadnionej potrzebie możemy natomiast mówić wówczas, gdy strona z uwagi na nieporadność (bez względu na jej przyczyny) nie jest w stanie wpłynąć na przebieg postępowania. Sąd Apelacyjny w Szczecinie trafnie wskazał, że udzielenie pouczenia zależy od oceny i uznania sądu uwiarygodnionego konkretną sytuacją procesową i staje się powinnością sądu tylko w sytuacjach zupełnie wyjątkowych, kiedy zachodzi potrzeba zapobieżenia nierówności podmiotów toczącego się postępowania, a więc wówczas, gdy strona z uwagi na swoją nieporadność i stopień skomplikowania sprawy nie jest w stanie zrozumieć istoty prowadzonego postępowania i podjąć w związku z tym stosownych czynności procesowych⁶⁸.
8. **Pouczenia kierowane do stron muszą być prawdziwe.** Strona nie może ponosić ujemnych konsekwencji procesowych w sytuacji, w której takie pouczenie okazałoby się wadliwe.
9. Skorzystanie (lub nieskorzystanie) przez sąd z możliwości wynikającej z art. 5 podlega ocenie w toku instancji, a także ocenie Sądu Najwyższego⁶⁹. Trafnie wskazał Sąd Apelacyjny w Szczecinie, iż funkcją art. 5 k.p.c. jest łagodzenie nieporadności strony, której w danych okolicznościach nie można zarzucić niedbałości o własne interesy. Z uwagi na te właściwości podkreśla się, że jedynie wyjątkowo naruszenie przepisu art. 5 k.p.c. ma wpływ na wynik sprawy⁷⁰.
10. Ustawodawca wycofał się z pierwotnego założenia, że wzory pouczeń określi rozporządzenie Ministra Sprawiedliwości, co należy ocenić jako trafne. Kwestią istotną pozostaje jednak dostosowanie języka pouczenia do jego odbiorcy, a zatem strony, której tego pouczenia się udziela. Powinno być ono zatem zrozumiałe i proste.
11. Możliwość udzielania stronom pouczeń nie została ograniczona jedynie do komentowanego przepisu, albowiem sąd może udzielić stronom pouczeń także w innych przypadkach wskazanych w ustawie (zob. np. art. 103 § 4, art. 117¹ § 2, art. 125 § 2¹, art. 136 § 2, art. 139, 156¹, 205²).

⁶⁷ Zob. wyrok SN z 13.12.2001 r., IV CKN 1867/00, LEX nr 53101.

⁶⁸ Wyrok SA w Szczecinie z 11.03.2021 r., III AUa 351/20, LEX nr 3211515.

⁶⁹ Zob. wyrok SN z 2.02.2007 r., IV CSK 366/06, LEX nr 369131.

⁷⁰ Zob. wyrok SA w Szczecinie z 30.01.2020 r., III AUa 369/19, LEX nr 3017742.

Art. 6. [Zasada szybkości]

§ 1. Sąd powinien przeciwdziałać przewlekaniu postępowania i dążyć do tego, aby rozstrzygnięcie nastąpiło na pierwszym posiedzeniu, jeżeli jest to możliwe bez szkody dla wyjaśnienia sprawy.

§ 2. Strony i uczestnicy postępowania obowiązani są przytaczać wszystkie fakty i dowody bez zwłoki, aby postępowanie mogło być przeprowadzone sprawnie i szybko.

1. Nowelizacja z 4.07.2019 r. wprowadziła do § 2 komentowanego przepisu zmianę, którą można uznać za redakcyjną – w miejsce sformułowania „okoliczności faktyczne” wprowadziła słowo „fakty”. Brzmienie przepisu nadane nowelą obowiązuje od 7.11.2019 r.
2. Prawo do rozpoznania sprawy bez nieuzasadnionej zwłoki jako element rzetelnego procesu gwarantowane jest zarówno w art. 6 EKPC, jak i w art. 45 ust. 1 Konstytucji RP. **Niezachowanie przez państwo standardu sprawnego rozpoznania sprawy może stanowić podstawę do wniesienia skargi na przewlekłość postępowania** w trybie ustawy z 17.06.2004 r. o skardze na naruszenie prawa strony do rozpoznania sprawy w postępowaniu przygotowawczym prowadzonym lub nadzorowanym przez prokuratora i postępowaniu sądowym bez nieuzasadnionej zwłoki (Dz.U. z 2018 r. poz. 75 ze zm.).
3. Postępowanie przewlekłe to takie, które toczy się dłużej, niż jest to konieczne do rozpoznania danej kategorii spraw (kryteria strasburskie), z uwzględnieniem wszelkich towarzyszących okoliczności, tj. charakteru sprawy, stopnia jej skomplikowania itp.⁷¹ Sprawność postępowania musi być zrealizowana na każdym jego etapie.
4. Z komentowanego przepisu wynika, **że na sądzie ciąży obowiązek przeciwdziałania przewlekłości postępowania**. Oznacza to zatem, iż obowiązkiem sądu jest takie zorganizowanie postępowania, aby toczyło się ono sprawnie i w miarę możliwości zakończyło na pierwszym posiedzeniu (zob. poniżej). Wynika z tego, iż na sądzie ciąży dwójakiego rodzaju powinności: po pierwsze, sprawne zorganizowanie toczącego się postępowania (z wykorzystaniem dostępnych środków procesowych – zob. komentarz do przepisów rozdziału 2 „Organizacja postępowania”), po drugie, sprawne przeprowadzenie postępowania (zob. komentarz do art. 381, 475).
5. **Zakończenie sprawy na pierwszym posiedzeniu jest możliwe jedynie wówczas, gdy nie spowoduje szkody dla wyjaśnienia sprawy ani nie wpłynie negatywnie na realizację podstawowych uprawnień procesowych stron**. Realizacja postulatu szybkości postępowania nie może bowiem prowadzić do uproszczeń, które mogą wyrzucić niekorzystny wpływ na rozstrzygnięcie sprawy niezgodnie z prawdą⁷², ani do naruszenia innych praw strony, przede prawa do obrony, i prowadzić do pozbawienia lub ograniczenia tego prawa⁷³. Jeżeli w konkretnej sprawie istnieje możliwość zebrania materiału procesowego w taki sposób, aby postępowanie zakończyło się na pierwszej rozprawie, sąd powinien uczynić zadość temu obowiązkowi.

⁷¹ Zob. O.M. Piaskowska, P.F. Piesiewicz, *Instytucja przewlekłości postępowania. Wprowadzenie do problematyki* [w:] *Przewlekłość postępowania sądowego*, red. O.M. Piaskowska, P.F. Piesiewicz, Warszawa 2018, s. 13 i n.

⁷² Zob. wyrok SN z 19.05.1976 r., IV PRN 9/76, LEX nr 7829.

⁷³ Zob. wyrok SN z 16.07.2009 r., I CSK 30/09, LEX nr 584184.

6. Trafnie wskazał Sąd Najwyższy w uchwale z 15.07.1974 r., KwPr 2/74, OSNCP 1974/12, poz. 203, że **efektywność zależy także od sumienności i rzetelności działania samych uczestników postępowania**. Z tego też względu także na stronach i uczestnikach postępowania ciąży powinność przytaczania wszystkich faktów i dowodów bez zwłoki. Nie jest to jednak obowiązek w rozumieniu prawnym, a powinność, albowiem sąd nie ma możliwości zastosowania sankcji za jego niewykonanie.
7. Za przewlekłość postępowania, która jest wynikiem działania lub zaniechania stron (uczestników w postępowaniu procesowym), państwo odpowiedzialności nie ponosi. Poniesie natomiast odpowiedzialność za opóźnienia spowodowane np. przez biegłych sądowych. **Adresatami tego przepisu są zarówno sąd (§ 1), jak i strony oraz uczestnicy postępowania (§ 2)**, a zatem każdy z tych podmiotów może dopuścić się jego naruszenia.

Art. 7. [Udział prokuratora]

Prokurator może żądać wszczęcia postępowania w każdej sprawie, jak również wziąć udział w każdym toczącym się już postępowaniu, jeżeli według jego oceny wymaga tego ochrona praworządności, praw obywateli lub interesu społecznego. W sprawach niemajątkowych z zakresu prawa rodzinnego prokurator może wytaczać powództwa tylko w wypadkach wskazanych w ustawie.

1. Przepis określa **zasady udziału prokuratora w postępowaniu cywilnym oraz jego uprawnień**. Prokurator ma prawo, po pierwsze, żądać wszczęcia postępowania, tj. żądać wszczęcia postępowania na rzecz określonej osoby, zarówno w postępowaniu procesowym, jak i nieprocesowym⁷⁴, po drugie, wziąć udział w już toczącym się postępowaniu. Jego uczestnictwo w procesie jest możliwe co do zasady we wszystkich sprawach, z zastrzeżeniem spraw niemajątkowych z zakresu prawa rodzinnego. W przypadku tej kategorii spraw może wytoczyć powództwo, jeżeli pozwala mu na to wyraźny przepis ustawy (zob. art. 22, 61¹⁶, 86 i 127 k.r.o.).
2. Prokurator może brać udział w postępowaniu, jeżeli według jego oceny wymaga tego **ochrona praworządności, praw obywateli lub interesu społecznego**. Przesłanki te są bezpośrednio związane z zadaniami, jakie ustawowo realizuje prokurator, wynikającymi z ustawy z 28.01.2016 r. – Prawo o prokuraturze (Dz.U. z 2023 r. poz. 1360 ze zm.). Uczestnicząc w postępowaniu cywilnym, prokurator działa w interesie publicznym, a nie prywatnym.
3. Przyjmuje się, że art. 7 k.p.c. bardzo szeroko dopuszcza udział prokuratora w postępowaniu cywilnym. Zgodnie z regulacją przewidzianą w tym przepisie, prokurator może, z zastrzeżeniem wyjątków przewidzianych w ustawie, w każdej sprawie, gdy wymaga tego ochrona praworządności, praw obywateli lub interesu społecznego, wytoczyć powództwo albo na rzecz oznaczonej osoby, albo nie działając na rzecz oznaczonej osoby – jedynie w interesie publicznym, tj. wyłącznie w celu ochrony praworządności, praw obywateli lub interesu społecznego. Zasadność wystąpienia z odpowiednim powództwem jest pozostawiona decyzji prokuratora i nie podlega kontroli sądu⁷⁵.

⁷⁴ Zob. A.G. Harla, *Uprawnienie prokuratora do wszczęcia postępowania sądowego w sprawie cywilnej (art. 7 k.p.c.) – uwagi de lege lata i de lege ferenda*, „Palestra” 2006/3.

⁷⁵ Zob. wyrok SN z 26.04.2019 r., V CSK 90/18, LEX nr 2653100.

4. Trafne jest stanowisko wyrażone w wyroku ETPC z 1.02.2022 r.⁷⁶, w którym wskazano, że interwencja prokuratora nie stanowi reguły w krajowej procedurze cywilnej i jest przewidziana wyłącznie w konkretnych przypadkach ustawowych, takich jak sprawy dotyczące eksmisji, przywrócenie do zatrudnienia lub zadośćuczynienie za uszczerbek na zdrowiu lub utratę życia. Nadto, nawet w takich przypadkach udział prokuratora nie jest obowiązkowy i jest zarezerwowany do postępowań, w których wymaga tego ochrona praw cywilnych i uprawnionych interesów społecznych lub państwowych.
5. Prokurator uczestniczy w postępowaniu **jako podmiot na prawach strony**, a zatem należy go traktować tak jak stronę procesową. Może on zatem składać oświadczenia, wnioski dowodowe, a także zaskarżać orzeczenia. Nie korzysta jednak z żadnych szczególnych uprawnień w tym postępowaniu. Należy także pamiętać, że udział prokuratora w postępowaniu cywilnym nie powinien naruszać zasady równości broni i zasady kontrydiktoryjności⁷⁷.
6. Uprawnienie prokuratora do wszczęcia postępowania cywilnego na podstawie art. 7 legitymuje go również do zgłaszania na podstawie art. 57 powództwa o ustalenie nieważności czynności prawnej (art. 189)⁷⁸.

Art. 8. [Udział organizacji pozarządowych]

Organizacje pozarządowe, których zadanie statutowe nie polega na prowadzeniu działalności gospodarczej, mogą dla ochrony praw obywateli, w wypadkach przewidzianych w ustawie, wszcząć postępowanie oraz wziąć udział w toczącym się postępowaniu.

1. Zgodnie z definicją zawartą w ustawie z 24.04.2003 r. o działalności pożytku publicznego i o wolontariacie (Dz.U. z 2023 r. poz. 571 ze zm.) **organizacjami pozarządowymi są:**
 - 1) niebędące jednostkami sektora finansów publicznych w rozumieniu ustawy o finansach publicznych lub przedsiębiorstwami, instytutami badawczymi, bankami i spółkami prawa handlowego będącymi państwowymi lub samorządowymi osobami prawnymi,
 - 2) niedziałające w celu osiągnięcia zysku– osoby prawne lub jednostki organizacyjne nieposiadające osobowości prawnej, którym odrębna ustawa przyznaje zdolność prawną, w tym fundacje i stowarzyszenia.
2. Organizacje pozarządowe spełniające kryteria wskazane w komentowanym przepisie mogą wszcząć postępowanie cywilne, jak też brać w nim udział, ale jedynie w przypadkach wskazanych w ustawie, zarówno w sprawach rozpoznawanych w postępowaniu procesowym (tj. w art. 61–63, 462), jak i nieprocesowym (sprawy o ubezwłasnowolnienie). Z tego względu **status procesowy organizacji pozarządowych różni się od statusu prokuratora.**
3. W postępowaniu cywilnym **wziąć może udział jedynie organizacja pozarządowa**, której zadanie statutowe nie polega na prowadzeniu działalności gospodarczej, tylko w celu ochrony praw obywateli. Istotne jest, aby zakres działalności organizacji pozarządowej był związany z ochroną konkretnych praw jednostki, na rzecz której wytacza postępowanie lub do procesu której wstępuje.

⁷⁶ Wyrok ETPC z 1.02.2022 r., 4418/18, Kramareva przeciwko Rosji, LEX nr 3292114.

⁷⁷ Wyrok ETPC z 1.02.2022 r., 4418/18, Kramareva przeciwko Rosji.

⁷⁸ Zob. wyrok SN z 2.08.2007 r., V CSK 109/07, LEX nr 325649.

4. Organizacja pozarządowa wytaczająca powództwo na rzecz osoby fizycznej lub biorąca udział w postępowaniu wszczętym w celu ochrony praw obywateli (art. 8 i 61 k.p.c.) **nie ma obowiązku uiszczenia kosztów sądowych** (art. 96 ust. 1 pkt 6 u.k.s.c. w zw. z art. 62 k.p.c.).
5. Zob. także komentarz do art. 61–63.

Art. 9. [Zasada jawności]

§ 1. Rozpoznawanie spraw odbywa się jawnie, chyba że przepis szczególny stanowi inaczej. Strony i uczestnicy postępowania mają prawo przeglądać akta sprawy i otrzymywać odpisy, kopie lub wyciągi z tych akt. Treść protokołów i pism może być także udostępniana w postaci elektronicznej za pośrednictwem systemu teleinformatycznego obsługującego postępowanie sądowe (system teleinformatyczny) albo innego systemu teleinformatycznego służącego udostępnianiu tych protokołów lub pism.

§ 1.⁷⁹ Rozpoznawanie spraw odbywa się jawnie, chyba że przepis szczególny stanowi inaczej. Strony i uczestnicy postępowania mają prawo przeglądać akta sprawy i otrzymywać odpisy, kopie lub wyciągi z tych akt.

§ 1.⁸⁰ Przeglądanie akt sprawy oraz udostępnianie stronom i uczestnikom postępowania odpisów, kopii lub wyciągów z akt sprawy może się odbywać za pośrednictwem systemu teleinformatycznego obsługującego postępowanie sądowe, zwanego dalej „systemem teleinformatycznym”, albo systemu teleinformatycznego, o którym mowa w art. 53e § 1 ustawy z dnia 27 lipca 2001 r. – Prawo o ustroju sądów powszechnych (Dz. U. z 2023 r. poz. 217, z późn. zm.), zwanego dalej „portalem informacyjnym”.

§ 2. Strony i uczestnicy postępowania mają prawo do otrzymania z akt sprawy zapisu dźwięku albo obrazu i dźwięku, chyba że protokół został sporządzony wyłącznie pisemnie. Przewodniczący wydaje z akt sprawy zapis dźwięku, jeżeli wydaniu zapisu obrazu i dźwięku sprzeciwia się ważny interes publiczny lub prywatny.

§ 3. Jeżeli posiedzenie odbyło się przy drzwiach zamkniętych strony i uczestnicy postępowania mają prawo do otrzymania z akt sprawy jedynie zapisu dźwięku.

1. Komentowany przepis określa **jawność zewnętrzną oraz wewnętrzną postępowania**. Jawność zewnętrzna, a zatem publiczne rozpoznanie spraw, znajduje swoje uzupełnienie w art. 148 i 355. Zasadą jest jednak, że sprawy rozpoznawane są na posiedzeniu jawnym, a zatem z możliwym dostępem do nich publiczności. Od tej zasady poszczególne przepisy Kodeksu przewidują jednak **wyjątki** (art. 148¹, 341, 374, 398¹¹, 424¹⁰ zdanie drugie, art. 505¹⁷, 505²³, 753² – zob. komentarz do tych przepisów). Jawność wewnętrzna natomiast odnosi się do stron i uczestników postępowania i co do zasady nie podlega ograniczeniom. Zasady jawności wewnętrznej określają § 1 zdanie drugie oraz § 2 i 3.
2. **Jawność wewnętrzna** pozwala stronom na przeglądanie akt sprawy i otrzymywanie z nich odpisów, kopii lub wyciągów. Uprawnienie to nie podlega ograniczeniom. W jego ramach stronie przysługuje także prawo do otrzymania kopii lub odpisu dokumentów

⁷⁹ Art. 9 § 1 zmieniony przez art. 1 pkt 1 lit. a ustawy z 7.07.2023 r. (Dz.U. poz. 1860) zmieniającej nin. ustawę z dniem 14.03.2024 r.

⁸⁰ Art. 9 § 1¹ dodany przez art. 1 pkt 1 lit. b ustawy z 7.07.2023 r. (Dz.U. poz. 1860) zmieniającej nin. ustawę z dniem 14.03.2024 r.

lub dowodów złożonych do sprawy na nośniku informatycznym (np. pendrive, płyta CD). Prawo dostępu do akt przysługuje także osobie trzeciej, która może je zrealizować po pozytywnym rozpoznaniu jej wniosku (zob. teza 10 poniżej). W myśl § 130 ust. 1 r.u.s.p. zapoznanie się przez stronę lub uczestnika postępowania nieprocesowego z zapisem dźwięku albo obrazu i dźwięku z posiedzenia, rozprawy lub innej czynności procesowej może nastąpić w siedzibie sądu w przeznaczonym do tego pomieszczeniu po wykazaniu przez nich tożsamości, a co do innych osób – po wykazaniu ponadto istnienia uprawnienia wynikającego z przepisów prawa. Niedopuszczalne jest samodzielne kopiowanie tego zapisu.

3. Stronom i uczestnikom przysługuje także prawo do **otrzymania zapisu dźwięku albo obrazu i dźwięku**, chyba że protokół został sporządzony wyłącznie pisemnie. Ta część komentowanego przepisu odnosi się do protokołu elektronicznego, który sporządza się coraz częściej. Na wniosek strony lub jej przedstawiciela sąd wydaje zapis dźwięku z adnotacjami na informatycznym nośniku danych. W takim przypadku uprawnienie to może jednak podlegać ograniczeniu w przypadku, gdy wydaniu zapisu obrazu i dźwięku sprzeciwia się ważny interes publiczny lub prywatny. W takim przypadku w myśl § 2 przewodniczący odmawia wydania zapisu dźwięku i obrazu, a stronie przysługuje prawo do otrzymania jedynie zapisu dźwiękowego. Jednocześnie jednak strona (uczestnik) zachowuje prawo do zapoznania się z pełnym przebiegiem czynności zarejestrowanej (tj. dźwiękiem i obrazem) w siedzibie sądu.
4. **Odmowa wydania stronie zapisu dźwięku** może być podyktowana ważnym interesem publicznym lub prywatnym. Kodeks nie definiuje, co należy rozumieć przez wskazane pojęcie, a zatem o tym, czy w konkretnym przypadku jest możliwe zastosowanie tego przepisu, decyduje przewodniczący, rozpoznając wniosek. Nie ulega wątpliwości, że zarówno pojęcie interesu prywatnego, jak i publicznego to klauzule generalne.
5. **Z potrzebą ochrony interesu prywatnego** będziemy mieli do czynienia w sytuacji, gdy dobro konkretnej jednostki wymaga negatywnego rozpoznania wniosku o wydanie zapisu dźwięku i obrazu. Interes prywatny służy przede wszystkim ochronie wizerunku osób, które brały udział w tej czynności procesowej i których wizerunek został na zapisie utrwalony.
6. Trafnie wskazał Naczelny Sąd Administracyjny w wyroku z 2.12.2014 r., II FSK 71/13, LEX nr 1643687, że przy wykładni interesu publicznego należy uwzględniać respektowanie wartości wspólnych dla całego społeczeństwa, np. bezpieczeństwa i sprawiedliwości. Może być to zatem potrzeba ochrony praworządności, wymiaru sprawiedliwości, a także wszystkich zasad, które mają swoje źródło w Konstytucji RP.
7. Analogiczne ograniczenia możliwości uzyskania zapisu obrazu odnoszą się do sytuacji, gdy posiedzenie odbyło się przy drzwiach zamkniętych (wyjątek od zasady jawności zewnętrznej). W takim przypadku strony i uczestnicy postępowania mają prawo do otrzymania z akt sprawy jedynie zapisu dźwięku.
8. **Za niedopuszczalną należy uznać możliwość odczytu zapisu dźwiękowego stanowiącego część akt za pośrednictwem sprzętu elektronicznego należącego do strony lub jej pełnomocnika.** Wynika to z § 130 ust. 2 r.u.s.p. Na wniosek strony, uczestnika postępowania

nieprocesowego lub ich przedstawiciela, pełnomocnika lub obrońcy sąd, przewodniczący lub kierownik sekretariatu wydaje, stosownie do przepisów postępowania sądowego, zapis bądźź kopię zapisu dźwięku albo obrazu i dźwięku za pomocą systemu teleinformatycznego albo na nośniku danych, chyba że przepisy postępowania sądowego stanowią inaczej. Jeżeli zostały sporządzone adnotacje, zapis wydaje się wraz z adnotacjami.

9. W myśl § 130 ust. 3 r.u.s.p. wydanie kopii zapisu dźwięku albo obrazu i dźwięku następuje po uiszczeniu opłaty, chyba że według przepisów postępowania sądowego czynność ta nie podlega opłacie albo wnioskodawca został zwolniony z obowiązku jej uiszczenia. W myśl obecnego brzmienia **art. 77 u.k.s.c.** opłatę od wniosku o wydanie na podstawie akt:

- 1) poświadczonego odpisu, wypisu lub wyciągu,
- 2) odpisu orzeczenia ze stwierdzeniem prawomocności,
- 3) odpisu orzeczenia ze stwierdzeniem wykonalności,
- 4) zaświadczenia

– pobiera się w kwocie 20 zł za każde rozpoczęte 10 stron wydanego dokumentu.

Opłatę od wniosku o wydanie na podstawie akt zapisu dźwięku albo obrazu i dźwięku z przebiegu posiedzenia pobiera się w kwocie 20 zł za każdy wydany informatyczny nośnik danych (art. 77 ust. 1a u.k.s.c.). Opłacie podlega także wydanie kopii dokumentu znajdującego się w aktach sprawy – w wysokości 20 zł za każde rozpoczęte 20 stron wydanej kopii (art. 78 u.k.s.c.).

10. Przeglądanie akt spraw oraz samodzielne utrwalanie ich obrazu odbywa się w obecności pracownika sądowego, a akt, do których złożono testament – pod jego kontrolą. Akta udostępnione są stronom lub uczestnikom po wykazaniu przez nich tożsamości. Przeglądanie akt sprawy oraz udostępnianie stronom i uczestnikom postępowania odpisów, kopii lub wyciągów z akt sprawy może się także odbywać za pośrednictwem systemu teleinformatycznego obsługującego postępowanie sądowe albo systemu teleinformatycznego, o którym mowa w art. 53e § 1 p.u.s.p. Możliwość udostępnienia stronom i uczestnikom postępowania akt za pośrednictwem systemu teleinformatycznego albo portalu informacyjnego wprowadza nowelizacja z 7.07.2023 r., która wejdzie w życie 14.03.2024 r.
11. Osoby niebiorące udziału w postępowaniu cywilnym, a z różnych względów zainteresowane przebiegiem postępowania, zatem i treścią akt, także mają prawo złożyć wniosek o ich udostępnienie oraz powinny go odpowiednio umotywować. Wniosek ten może odnosić się do konkretnej sprawy i rozpoznaje go przewodniczący. W przypadku pozytywnego rozpoznania wniosku osobom trzecim przysługuje prawo do zapoznania się z treścią akt w siedzibie sądu w wyznaczonym do tego miejscu. W przypadku gdy osoba trzecia zwróci się z wnioskiem o zapoznanie się z większą ilością akt, np. do celów naukowo-badawczych, wniosek taki (należycie umotywowany) podlega rozpoznaniu przez prezesa sądu. Udostępnienie akt i zawartych w nich dokumentów w celu przejrzania lub samodzielnego utrwalenia ich obrazu, a także wydanie przedmiotów lub dokumentów złożonych w sprawie albo wydanie dokumentów na podstawie akt innym osobom może nastąpić po wykazaniu ponadto istnienia uprawnienia wynikającego z przepisów prawa (§ 130 ust. 1 r.u.s.p.).
12. Uzupełnieniem zasady jawności określonej w komentowanym przepisie jest regulacja **art. 9¹** (zob. komentarz do tego przepisu poniżej).

Art. 9¹. [Rejestrowanie posiedzeń przez strony]

§ 1. Nie jest wymagane zezwolenie sądu na utrwalanie przez strony lub uczestników postępowania przebiegu posiedzeń i innych czynności sądowych, przy których są obecni, za pomocą urządzenia rejestrującego dźwięk.

§ 2. Strony i uczestnicy postępowania uprzedzają sąd o zamiarze utrwalenia przebiegu posiedzenia lub innej czynności sądowej za pomocą urządzenia rejestrującego dźwięk.

§ 3. Sąd zakazuje stronie lub uczestnikowi postępowania utrwalenia przebiegu posiedzenia lub innej czynności sądowej za pomocą urządzenia rejestrującego dźwięk, jeżeli posiedzenie lub jego część odbywa się przy drzwiach zamkniętych lub sprzeciwia się temu wzgląd na prawidłowość postępowania.

1. Komentowany artykuł reguluje zjawisko istniejące przed dniem jego wejścia w życie, sankcjonując i systematyzując dotychczas istniejącą praktykę. Stanowi także przejaw jawności wewnętrznej (zob. komentarz do art. 9). Adresatem tego uprawnienia są strony, zarówno działające w procesie samodzielnie, jak i działające przez pełnomocnika. Jednocześnie z wprowadzeniem tego przepisu z Kodeksu usunięto art. 162¹, który brzmiał: „Sąd na wniosek strony wyraża zgodę na utrwalanie przez nią przebiegu posiedzenia za pomocą urządzenia rejestrującego dźwięk, jeżeli nie stoi temu na przeszkodzie wzgląd na prawidłowość postępowania”. **Przyjęta obecnie przez ustawodawcę konstrukcja znacząco odbiega od uprzednio obowiązującej** – utrwalanie dźwięku jest zasadą (uprawnieniem strony), zaś wyjątkiem odmówienie stronie prawa do rejestracji (obecny zapis posługuje się słowem „zakazuje”).
2. Stosownie do § 1 strony i uczestnicy postępowania mogą rejestrować przebieg posiedzeń oraz pozostałych czynności sądowych, przy których są obecni, bez zgody sądu, ale jedynie za pomocą urządzenia rejestrującego dźwięk (prywatna rejestracja). Jest to zasada, od której w § 3 komentowanego przepisu przewidziano wyjątek. Sformułowanie **„urządzenie rejestrujące dźwięk”** należy uznać za niefortunne. Wydaje się bowiem, że celem ustawodawcy nie jest samo ograniczenie możliwości rejestrowania przebiegu czynności przez stronę za pomocą konkretnego urządzenia, tj. posiadającego jedynie funkcjonalność w postaci nagrywania dźwięku (np. dyktafonu), lecz ograniczenie przebiegu rejestrowania, tj. jedynie do dźwiękowego zapisu. W konsekwencji oznacza to, iż strona może używać do rejestrowania przebiegu posiedzeń każdego urządzenia (telefonu, smartfona itp.), jeśli rejestruje jedynie zapis dźwiękowy. Ograniczenie prywatnej rejestracji jedynie do dźwięku ma swoje uzasadnienie w potrzebie ochrony wizerunku osób uczestniczących w czynności.
3. Prywatny zapis dźwięku z przebiegu czynności ma umożliwić stronie rejestrację posiedzenia lub czynności procesowej, służąc **jej utrwaleniu na własne potrzeby związane z toczącym się procesem**. W przypadku jego dokonania należy założyć, iż strona nie będzie występować o wydanie zapisu z akt (zob. komentarz do art. 9). Strona **nie powinna z zapisu dźwiękowego rejestracji czynić użytku niezgodnego z celem**, jakiemu on służy. Takie działanie może wiązać się z poniesieniem konsekwencji, np. w oparciu o przepisy dotyczące ochrony dóbr osobistych. Niezależnie od tego takie działania mogą zostać uznane w konkretnym przypadku za nadużycie prawa procesowego, np. gdy strona po zarejestrowaniu czynności manipuluje zapisem w celu szykanowania jednego z uczestników tej czynności poprzez upublicznienie tak zmanipulowanego zapisu, z zastrzeżeniem iż w takim przypad-

ku wątpliwości nie może budzić fakt, że przystępując do rejestracji, miała zamiar takiego wykorzystania tego zapisu (zob. komentarz do art. 4¹).

4. Adresatem tego przepisu są strony. W konsekwencji to strona, zarówno działająca w procesie samodzielnie, jak i działająca przez pełnomocnika, może dokonać rejestracji zapisu dźwięku z przebiegu czynności. Za **niedopuszczalne należy zatem uznać posłużenie się przez stronę (lub jej pełnomocnika) osobą trzecią**, która takiej czynności będzie dokonywała. Oznacza to także, iż niedopuszczalne jest, w świetle tego przepisu, rejestrowanie przebiegu posiedzenia lub czynności przez podmiot, który wyraźnie nie został w komentowanym przepisie wskazany.
5. Stosownie do komentowanego przepisu strona ma obowiązek uprzedzić o zamiarze rejestracji. Oznacza to zatem, że samo rozpoczęcie rejestracji dźwięku nie musi być poprzedzone poinformowaniem sądu. Z komentowanego przepisu wynika więc, iż **uprzedzenie sądu o zamiarze, które jest obowiązkiem strony, stanowi jednocześnie warunek prawidłowości tej czynności**. Dla tej czynności przepisy Kodeksu nie przewidują szczególnej formy, należy zatem uznać, iż złożenie takiego oświadczenia przez stronę dopuszczalne jest zarówno w formie ustnej, jak i w piśmie procesowym. Należy przy tym podkreślić, że powinno ono nastąpić, **zanim rozpoczną się czynności**, które strona zamierza zarejestrować, albowiem strona lub uczestnik informuje o zamiarze. Obowiązek uprzedzenia związany jest z okolicznościami wskazanymi w § 3, a mianowicie w konkretnym przypadku zasada ta może doznać ograniczenia i sąd może zakazać rejestrowania. **Upowiedzenie zatem o zamiarze rozpoczęcia rejestracji nie tylko służy celom informacyjnym, stanowiąc wyraz lojalności procesowej, lecz także pozwala sądowi na podjęcie decyzji, czy w konkretnym przypadku nie zachodzą okoliczności, które powinny skutkować brakiem możliwości rejestracji dźwięku z przebiegu czynności** (zob. teza 8). Strona (uczestnik postępowania) **nie ma jednakże obowiązku realizacji swojego zamiaru**, może zatem przystąpić do rejestracji czynności w dowolnej chwili, w konsekwencji w praktyce dopuszczalna jest zarówno sytuacja, gdy rejestracji podlegać będzie jedynie część posiedzenia lub fragment przebiegu czynności, jak i sytuacja, gdy strona, która zgłosiła zamiar, finalnie go nie zrealizuje. Po zgłoszeniu zamiaru i braku zakazu ze strony sądu (brak podstaw, aby sąd wydawał jakiegokolwiek orzeczenie pozytywne) strona (uczestnik postępowania) nie musi uprzedzać sądu lub uczestników czynności, iż rozpoczyna rejestrację.
6. W praktyce problematyczna może być wykładnia § 2 w zw. z § 1, a przede wszystkim to, **czy można jednym sformułowaniem objąć wszystkie posiedzenia oraz czynności, które będą rejestrowane**, czy też konieczne jest uprzedzanie o zamiarze rejestracji za każdym razem, kiedy strona ma taki zamiar. Należy opowiedzieć się za możliwością objęcia wszystkich czynności jednym oświadczeniem. Strona ma bowiem obowiązek uprzedzenia o zamiarze rejestrowania, a nie o przystąpieniu już do samej czynności. Dopuszczalne jest zatem zawarcie takiego oświadczenia już w samym pozwie czy odpowiedzi na pozew.
7. **Adresatem oświadczenia jest sąd**. Strona ma obowiązek uprzedzić sąd o tym, iż zamierza rozpocząć rejestrowanie dźwięku. Adresatem tego oświadczenia nie są zatem pozostałe osoby biorące udział w przebiegu czynności (strony, biegli itp.). Należy jednakże uznać, **że także te podmioty powinny zostać uprzedzone o rozpoczęciu rejestracji dźwięku**. Należy stanąć na stanowisku, że jeśli uprzedzenie o zamiarze nie następuje w formie ust-

nej na rozprawie ani też w piśmie procesowym, które zostało doręczone drugiej stronie, to na sądzie powinien ciążyć obowiązek przekazania informacji o tym, że druga strona uprzedziła o zamiarze rejestrowania dźwięku.

8. Paragraf 3 przewiduje **wyjątek od zasady wskazanej w § 1 i stanowi, iż sąd może zakazać stronie lub uczestnikowi postępowania utrwalenia przebiegu posiedzenia lub innej czynności sądowej za pomocą urządzenia rejestrującego dźwięk**. Zakazanie stronie rejestrowania dźwięku jest fakultatywne. Oznacza to zatem, iż sąd – nawet w przypadku, gdy zaistnieją przesłanki wskazane w § 3 – może pozwolić, aby strona rejestracji dźwięku dokonała. Przesłankami zakazania stronie skorzystania z uprawnienia, które daje jej § 1, są:

- 1) okoliczność, że posiedzenie lub jego część odbywa się przy drzwiach zamkniętych, lub
- 2) sprzeciwianie się temu przez wzgląd na prawidłowość postępowania.

Posiedzenie odbywa się przy drzwiach zamkniętych w przypadkach określonych w Kodeksie (zob. art. 153, 427, 575¹ oraz komentarze do tych przepisów). Drugą przesłanką jest wzgląd na prawidłowość postępowania. Decyzja co do zaistnienia tej przesłanki należy oczywiście do sądu, który ocenia, **czy okoliczności konkretnej sprawy uprawdopodobniają, że prawidłowy przebieg postępowania nie zostanie zakłócony na skutek tego, iż jedna ze stron będzie rejestrować dźwięk**. Okoliczności, które mogą wpłynąć na prawidłowy tok postępowania (zakłócić go), zależą od konkretnego przypadku. Wydaje się, że tytułem przykładu można wskazać sprzeciw wobec rejestracji dźwięku wyrażony przez drugą stronę czy też wcześniejsze zachowanie strony, która uprzednio zarejestrowane czynności upubliczniła, czy też wszelkie inne zachowania strony stanowiące przejaw nielojalnego zachowania itp.

9. **Brak zgody innych podmiotów**, wyrażony przez nie sprzeciw, bez względu na formę, **nie stanowi samodzielnej przesłanki zastosowania przez sąd zakazu rejestracji przewidzianej w § 3**. Jednocześnie ocenie sądu należy pozostawić taką sytuację z punktu widzenia przesłanki względu na prawidłowość postępowania. Należy bowiem uwzględnić fakt, iż uczestnik postępowania, który wyraźnie sprzeciwia się takiej rejestracji, może swoim zachowaniem wpłynąć na prawidłowy bieg postępowania, np. świadek, czując skrzepowanie bądź stres z uwagi na trwającą rejestrację, może zeznawać mniej otwarcie.
10. Przepis nie wskazuje, w jakiej formie sąd powinien zakazać stronie rejestrowania dźwięku. Literalne brzmienie wyraźnie jednak wskazuje, że decyzję podejmuje sąd, a zatem powinna ona przybrać **formę postanowienia**. **Nie przysługuje na nie zażalenie**. Treść postanowienia, jeżeli zostanie ono wydane na posiedzeniu jawnym, odnotowuje się w **protokole**. Sąd pomimo braku możliwości zaskarżenia wskazanego postanowienia powinien jednak **udzielić ustnych wyjaśnień**, z jakich względów formułuje zakaz, wskazując na konkretne okoliczności, które legły u jego podstaw. Ma to szczególne znaczenie w przypadku oparcia zakazu na drugiej z przesłanek, tj. względzie na prawidłowość postępowania.
11. **W przypadku wyrażenia akceptacji** dla rejestrowania przez stronę lub strony dźwięku z przebiegu czynności brak jest konieczności wydania postanowienia, jednakże oświadczenie złożone przez stronę oraz dorozumiana zgoda sądu (brak zakazu) powinny znaleźć odzwierciedlenie w protokole.

12. W przypadku **gdy strona pomimo zakazu rejestrowania dźwięku wydanego w trybie § 3 lub bez uprzedzenia rejestruje dźwięk lub rejestruje także obraz**, sąd może przerwać rozprawę i zastosować wobec tej strony środki tzw. policji sesyjnej. Strona może więc zostać ukarana za naruszenie powagi, spokoju lub porządku czynności sądowych karą porządkową (art. 49 p.u.s.p.). Takiej karze podlega także inny uczestnik postępowania, który pomimo zakazu rejestrowania dźwięku wydanego w trybie § 3 lub bez uprzedzenia rejestruje dźwięk lub rejestruje także obraz, oraz publiczność.

Art. 10. [Ugodowe załatwianie spraw]

W sprawach, w których zawarcie ugody jest dopuszczalne, sąd dąży w każdym stanie postępowania do ich ugodowego załatwienia, w szczególności przez nakłanianie stron do mediacji.

1. Wbrew literalnemu brzmieniu komentowanego przepisu („sąd powinien dążyć” do ugodowego zakończenia sprawy) **przepis nie statuuje obowiązku, ale jedynie powinność**⁸¹. Ocenę tego, czy w określonej sprawie istnieje możliwość skierowania sprawy na drogę mediacji, pozostawiono bowiem do decyzji sądu.
2. **Przepis ten znajduje zastosowanie we wszystkich rodzajach postępowań, o ile zawarcie ugody jest możliwe**⁸². Dążenie sądu do ugodowego zakończenia sporu dotyczy możliwości zawarcia ugody zarówno przed sądem, jak i przed mediatorem – na skutek skierowania sprawy do mediacji przez sąd.
3. Poza komentowanym przepisem także przepisy zawarte w części szczególnej Kodeksu postępowania cywilnego zawierają postanowienia wskazujące na zasadność rozważenia, w niektórych rodzajach spraw, skierowania sprawy do postępowania mediacyjnego, z jednoczesnym określeniem zakresu dopuszczalnej ugody (np. art. 570²); nie stoi to jednak na przeszkodzie zawarciu także w tych sprawach ugody przed sądem⁸³.
4. **Sąd powinien dążyć do ugodowego załatwienia sprawy na każdym etapie postępowania, na którym zawarcie ugody jest dopuszczalne**. Brak jest możliwości skierowania sprawy do postępowania mediacyjnego w postępowaniu kasacyjnym. Nic nie stoi jednak na przeszkodzie, aby strony zawarły ugodę w toku postępowania kasacyjnego, w następstwie której skarżący złoży oświadczenie o cofnięciu skargi kasacyjnej skutkujące umorzeniem postępowania kasacyjnego (art. 398²¹ w zw. z art. 391 § 2).
5. Powinność ta ciąży na sędzie tylko w tych rodzajach spraw, w których zawarcie ugody (czy to na skutek mediacji, czy przed sądem) jest dopuszczalne. Zawarcie ugody możliwe jest jedynie w sprawach należących do drogi sądowej w myśl art. 2 i tych, które należą do jurysdykcji sądów polskich (art. 1099), a jej przedmiotem może być jakikolwiek stosunek prawny bez względu na źródło jego powstania⁸⁴. Przedmiotem ugody mogą być zatem

⁸¹ Zob. m.in. J. Jagieła [w:] *Kodeks postępowania cywilnego*, t. 1, *Komentarz*. Art. 1–366, red. K. Piasecki, A. Marciniak, Warszawa 2016, s. 112.

⁸² Zob. H. Dolecki [w:] *Kodeks postępowania cywilnego. Komentarz*, t. 1, *Artykuły 1–366*, red. H. Dolecki, T. Wiśniewski, Warszawa 2011, s. 76.

⁸³ Więcej zob. O.M. Piaskowska [w:] K. Antolak-Szymanski, O.M. Piaskowska, *Mediacja w postępowaniu cywilnym. Komentarz*, Warszawa 2017, komentarz do art. 10 k.p.c., s. 31 i n.

⁸⁴ Zob. A. Szpunar, *Glosa do wyroku SN z 10.11.1999 r.*, I CKN 205/98, „Rejent” 2000/9, s. 105.

stosunki prawne ze sfery stosunków obligacyjnych, rzeczowych, rodzinnych, spadkowych czy z zakresu prawa pracy, o ile nie są wyłączone spod dyspozycji stron⁸⁵.

6. **Uгода może zostać zawarta jedynie wówczas, gdy sprawa ma tzw. zdolność ugodową**, a zatem strony mogą swobodnie dysponować prawami i roszczeniami⁸⁶. Co do zasady przedmiotem samodzielnego dysponowania nie mogą być prawa niezbywalne i osobiste⁸⁷. Niedopuszczalność zawarcia ugody może wynikać nie tylko z samego charakteru roszczenia (np. brak jest możliwości zawarcia ugody w sprawach z zakresu praw stanu), lecz także z przepisów szczególnych, np. art. 477¹².
7. Z punktu widzenia komentowanego przepisu istotnym zagadnieniem jest także **sposób wykonania omawianej powinności**. Trafnie stwierdza H. Pietrzkowski, że skłanianie stron do udziału w mediacji „powinno być realizowane w sposób umiemytny, przy zachowaniu pozycji bezstronnego arbitra”⁸⁸. Autor ten słusznie wskazuje, że „wszelkie propozycje i sugestie sędziego powinny być przedstawiane w trybie warunkowym, z podkreśleniem, że proponowane ugodowe rozwiązanie sporu oparte jest na pewnych tylko założeniach i wstępnej ocenie. Sędzia nie może ujawniać swojego stanowiska w zakresie zasadności roszczenia, będącego przedmiotem postępowania”⁸⁹. Ważne jest również poszanowanie stanowiska stron. Sposób realizacji tego obowiązku nabiera szczególnego znaczenia z uwagi na nowe brzmienie art. 48 (zob. komentarz do tego przepisu).
8. Z kolei w myśl § 169 r.u.s.p. **przy pierwszym doręczeniu poucza się strony lub uczestników postępowania nieprocesowego o możliwości skorzystania z mediacji**, a także o umieszczeniu informacji o zasadach i procedurze mediacji w danego rodzaju sprawach oraz informacji o mediatorach na stronie internetowej sądu lub w siedzibie sądu. Informacji o możliwości zakończenia sporu w drodze mediacji w poszczególnych rodzajach spraw, zasadach i procedurze mediacji oraz sposobie kontaktu z mediatorem udziela także biuro obsługi interesantów (§ 29 pkt 9 r.u.s.p.).
9. Należy zwrócić uwagę, że **pouczenie stron o możliwości zakończenia sporu na drodze ugodowej, w tym przede wszystkim mediacji**, powinno także obejmować udzielenie stronom wyjaśnień o charakterze tej instytucji, jej celu i zasadach. Jest to istotne, aby zgodna udzielona przez strony była w pełni świadoma.
10. Wydaje się, że sposobem na dodatkowe zachęcenie stron do skorzystania z instytucji mediacji jest także treść art. 13e u.k.s.c.
11. Zob. także komentarze do art. 212 i 223 § 1 oraz art. 183¹ i n.

⁸⁵ Zob. M. Pyziak-Szafnicka [w:] *System Prawa Prywatnego*, red. Z. Radwański, t. 8, *Prawo zobowiązań – część szczegółowa*, red. J. Panowicz-Lipska, Warszawa 2011, s. 980.

⁸⁶ Zob. K. Gajda-Roszczyńska [w:] *Kodeks postępowania cywilnego*, t. 1, *Komentarz. Art. 1–729*, red. A. Góral-Błaszczkowska, Warszawa 2016, s. 111.

⁸⁷ Zob. K. Piasecki [w:] *Kodeks postępowania cywilnego*, t. 1, *Komentarz. Art. 1–366*, red. A. Marciniak, K. Piasecki, 2014, s. 98.

⁸⁸ H. Pietrzkowski, *Uгода sądowa* [w:] H. Pietrzkowski, *Orzeczenia i ugody w praktyce sądów cywilnych*, Warszawa 2007, LEX 2007.

⁸⁹ H. Pietrzkowski, *Orzeczenia...*

Art. 11. [Wiążąca moc wyroku skazującego]

Ustalenia wydanego w postępowaniu karnym prawomocnego wyroku skazującego co do popełnienia przestępstwa wiążą sąd w postępowaniu cywilnym. Jednakże osoba, która nie była oskarżona, może powoływać się w postępowaniu cywilnym na wszelkie okoliczności wyłączające lub ograniczające jej odpowiedzialność cywilną.

1. Komentowany przepis w zdaniu pierwszym ustanawia **odstępstwo od zasady samodzielności jurysdykcyjnej sądu cywilnego**, wprowadzając wiążący prejudykat w postaci skazującego wyroku sądu karnego. Innymi rozstrzygnięciami sądu karnego (wyrokiem uniewinniającym, umarzającym postępowanie itp.) sąd cywilny związany nie jest. Z uwagi na fakt, że komentowany przepis stanowi odstępstwo od zasady, zakres związania podlega wykładni ścisłej. W konsekwencji rezultat wykładni art. 11 nie może prowadzić do poszerzenia zakresu związania przez wyłączenie spod ustaleń i oceny sądu cywilnego innych okoliczności niż tylko te, które wynikają z ustaleń prawomocnego wyroku skazującego i przesadzają o popełnieniu przestępstwa (zob. także teza 5 i n.).
2. Komentowany przepis **dotyczy orzeczeń skazujących wydanych przez sądy państwa Unii Europejskiej** z uwagi na treść art. 2 TUE oraz wynikającą z niego zasadę wzajemnego zaufania i uznawania orzeczeń sądowych⁹⁰. Ponadto odnosi się także do orzeczeń wydanych przez międzynarodowe trybunały, których zakres kognicji obejmuje sprawy karne (Międzynarodowy Trybunał Karny w Hadze). Literalne brzmienie przepisu nie obejmuje zatem orzeczeń, które mają charakter skazujący, ale nie zostały wydane przez sąd bez względu na posiadane przez ten organ kompetencje. Należy jednak uznać, że **zasadnicze znaczenie mają nie sama nazwa organu orzekającego, ale gwarancje, jakie w świetle wymagań EKPC powinien on spełniać (art. 6 EKPC)**.
3. Z uwagi na literalne brzmienie komentowanego przepisu, tj. użycie w jego treści sformułowania „wyrok skazujący”, należy stanąć na stanowisku, iż **związanie sądu cywilnego odnosi się tylko do orzeczeń, które przybierają formę wyroku**. Nie obejmuje on zatem swoim zakresem innych form orzeczeń wydanych w postępowaniu karnym, nawet jeżeli zawierają one skazanie i wynikają z nich ustalenia co do faktu popełnienia przestępstwa, tj. np. wyrok nakazowy⁹¹.
4. Sąd cywilny jest związany wyrokiem skazującym, **jeżeli został on wydany przez sąd i jest prawomocny**. Oznacza to, że wyroki skazujące, które tej cechy nie posiadają (mogą być zaskarżone w normalnym toku instancji), nie są dla sądu cywilnego wiążące. Jeżeli natomiast postępowanie karne jest w toku, a zatem brak jest prawomocnego wyroku skazującego, sąd cywilny uprawniony jest do dokonania własnej oceny, czy popełnione zostało przestępstwo (zob. także komentarz do art. 177). Stwierdzenie przez sąd cywilny, że popełnione zostało przestępstwo, wymaga dokonania własnych ustaleń dotyczących istnienia podmiotowych i przedmiotowych znamion przestępstwa według zasad przewidzianych w prawie karnym⁹².

⁹⁰ Zob. także wyrok SN z 27.03.2013 r., V CSK 185/12, LEX nr 1341706.

⁹¹ Zob. m.in. orzeczenie SN z 7.06.1968 r., III PZP 25/68, OSNCP 1969/2, poz. 25; wyrok SN z 11.01.1999 r., II CKN 130/98, LEX nr 1214375.

⁹² Zob. m.in. wyrok SN z 18.12.2008 r., III CSK 193/08, LEX nr 487538.

5. **Zakres związania** orzeczeniem sądu karnego został ograniczony do rozstrzygnięcia co do popełnienia przestępstwa. Jest on zatem bardzo wąski. Oznacza to, że sąd cywilny związany jest jedynie faktem skazania określonej osoby za przypisane jej w wyroku karnym przestępstwo, a zatem przypisanie określonej osobie wypełnienia znamion czynu zabronionego opisanego w tym wyroku, za popełnienie którego strona została prawomocnie skazana. Jednocześnie związanie sądu w postępowaniu cywilnym obejmuje elementy uzasadnienia skazującego wyroku karnego odnoszące się do ustalenia miejsca i sytuacji, w jakiej przestępstwo zostało popełnione.
6. Niezmiernie istotną kwestią, która odnosi się do zakresu związania sądu cywilnego orzeczeniem skazującym, jest **zagadnienie związane ze stroną podmiotową czynu**. Zagadnienie to zostało rozstrzygnięte w judykaturze, gdzie wyrażono pogląd, iż zakres ten kształtuje się inaczej w przypadku skazania za przestępstwo umyślne, a inaczej w przypadku skazania za przestępstwo nieumyślne. Otóż w razie skazania za przestępstwo umyślne sąd cywilny nie może wbrew wyrokowi skazującemu uznać, że sprawca działał nieumyślnie⁹³. Odmienne w przypadku skazania za przestępstwo nieumyślne. W takiej sytuacji w świetle art. 11 nie jest wyłączone ustalenie w postępowaniu cywilnym, że sprawca działał umyślnie⁹⁴.
7. **W razie stwierdzenia w postępowaniu karnym, że sprawca działań w ramach jednego z kontratypów ustawowych** (obrona konieczna, działanie w ramach uprawnień i obowiązków, stan wyższej konieczności oraz dozwolone ryzyko), jako że są to okoliczności wyłączające winę albo bezprawność działania, sąd cywilny nie jest tymi okolicznościami związany, albowiem działanie w ramach kontratypu wyłącza możliwość wydania wyroku skazującego. Jednocześnie ustalenie, że sprawca przestępstwa działał w obronie koniecznej, której granice przekroczył (art. 25 k.k.), nie wyłącza dopuszczalności ustalenia przez sąd w postępowaniu cywilnym, że poszkodowany nie przyczynił się do powstania szkody⁹⁵.
8. W wypadku skazania pozwanego prawomocnym wyrokiem karnym **za popełnienie przestępstwa z art. 286 § 1 k.k.** w celu osiągnięcia korzyści dla niego i drugiego pozwanego domniemanie zgodności z prawdą (art. 244 § 1 k.p.c.) nie wiąże w zakresie przesłanki świadomości drugiego pozwanego uzyskania korzyści z przestępstwa (art. 422 k.c.)⁹⁶.
9. **Problematiczna jest kwestia związana z ustaleniem w sprawie karnej wysokości wyrządzonej szkody**. Brak w niej jednolitości. W judykaturze wyrażony został pogląd, iż związanie sądu cywilnego ustaleniami prawomocnego wyroku skazującego co do popełnienia przestępstwa, i to w odniesieniu do wyrządzonej przestępstwem szkody, uzależnione jest od tego, czy wysokość szkody stanowi element stanu faktycznego objętego tym przestępstwem, a zatem czy stanowi jeden z elementów przedmiotowych istoty przestępstwa, ustalonych przez sąd w sentencji wyroku⁹⁷. Brak jest zatem możliwości stosowania „automatyzmu”; jednocześnie nie ulega przy tym wątpliwości, że w przypadku przestępstw przeciwko mieniu wartość wyrządzonej szkody ma znaczenie chociażby dla kwalifikacji określonego zachowania jako przestępstwa czy wykroczenia. Należy stwierdzić, że sąd cywilny będzie

⁹³ Zob. uchwała SN z 20.01.1984 r., III CZP 71/83, OSNCP 1984/8, poz. 133.

⁹⁴ Zob. uchwała SN z 28.04.1983 r., III CZP 14/83, OSNCP 1983/11, poz. 168.

⁹⁵ Zob. uchwała SN z 11.01.1983 r., III CZP 56/82, OSNCP 1983/8, poz. 108.

⁹⁶ Wyrok SN z 27.02.2013 r., IV CSK 443/12, LEX nr 1331348.

⁹⁷ Zob. wyrok SN z 10.07.2013 r., V CSK 393/12, LEX nr 1330594.

związany ustaleniem wysokości szkody przez sąd karny tylko wówczas, gdy znalazła ona swoje odzwierciedlenie w wyroku skazującym oraz gdy rozmiar jej stanowi niezbędny element stanu faktycznego przestępstwa, nie zaś posiłkowy czy też ocenny. Trafnie wskazał Sąd Najwyższy w wyroku z 24.03.2010 r., V CSK 310/09, LEX nr 688052, że w razie skazania za popełnienie przestępstwa opisanego w art. 296 k.k., którym wyrządzona została „znaczna szkoda majątkowa”, określenie wielkości szkody nie jest wprawdzie dowolne, ale nie musi prowadzić do ścisłego jej określenia w granicach, w których skazany zobowiązany byłby do jej wyrównania w procesie odszkodowawczym, a sąd cywilny związany jest jedynie ustaleniem, że szkoda została wyrządzona. Związanie dotyczy wyrządzenia szkody znacznej wartości, która określona została w art. 115 § 5 w zw. z § 7 k.k.

10. Z uwagi na wąski **zakres prejudycjalnego związania** sąd cywilny może zatem samodzielnie rozstrzygać wszystkie inne kwestie, które podlegały ocenie sądu karnego, prowadzić stosowne postępowanie dowodowe i czynić własne ustalenia. W pozostałych przypadkach zasada ta, jak wspomniano, nie doznaje ograniczeń. Problematyka ta jest jednak o wiele bardziej skomplikowana, aniżeli wskazuje na to treść komentowanego przepisu, albowiem wiąże się z kwestią tzw. prejudycjalności.
11. **Treść art. 11 nie pozwala na uznanie, że sąd cywilny związany jest decyzją administracyjną lub innym orzeczeniem cywilnym** (zob. także komentarz do art. 365 § 2). Nie oznacza to jednakże, że sąd cywilny może zignorować treść wydanych uprzednio orzeczeń oraz rozstrzygnięć bądź nie uwzględnić okoliczności nimi stwierdzonych czy wynikających z nich uprawnień. W tym kontekście w doktrynie wypracowano koncepcję tzw. **skutku stanu faktycznego**.
12. W doktrynie słusznie wskazano, że jeżeli wyrok w sprawie cywilnej oparty został na ustaleniach prawomocnego wyroku karnego, który następnie został uchylony, to jest to okoliczność stanowiąca podstawę do żądania wznowienia postępowania cywilnego⁹⁸ (zob. także komentarz do art. 403 § 2).
13. W myśl zdania drugiego komentowanego **przepisu osoba, która nie była oskarżona**, może powoływać się w postępowaniu cywilnym na wszelkie okoliczności wyłączające lub ograniczające jej odpowiedzialność cywilną. Wspomniany zapis odnosi się zatem do uregulowanej w przepisach Kodeksu cywilnego odpowiedzialności z tytułu ryzyka (art. 435 i 436 k.c.) lub za cudze czyny (art. 417, 429 i 430 k.c.). Oznacza on zatem, że osoba ta może powoływać się w toku postępowania na wszelkie okoliczności wyłączające lub ograniczające jej odpowiedzialność cywilną. Należy przy tym uznać, że używając sformułowania „wszelkie”, ustawodawca dopuścił powoływanie się przez tę osobą na każdą okoliczność, o ile ma ona znaczenie dla ustalenia jej odpowiedzialności cywilnej za powstałą szkodę. Należy jednak zauważyć, że w judykaturze brak jest zgodności co do problematyki dopuszczalności powołania się także na okoliczności wyłączające winę osoby skazanej, skoro te okoliczności prowadzą do podważenia zasadności wyroku skazującego. W wyroku z 6.03.1967 r., II CR 410/66, OSNCP 1967/10, poz. 178, Sąd Najwyższy stanął na stanowisku o dopuszczalności obrony osoby odpowiedzialnej za szkodę, opartej na negacji tego, że oskarżony popełnił czyn, za który został skazany. Stanowisko przeciwne wyraził

⁹⁸ Zob. *Komentarz do kodeksu postępowania cywilnego*, cz. 1, *Postępowanie rozpoznawcze*, t. 1, red. T. Ereciński, Warszawa 2004, komentarz do art. 10.

w wyroku z 16.06.1967 r., III PRN 9/67, OSPiKA 1968/12, poz. 263, uznając, iż art. 11 nie przewiduje możliwości obalenia ustaleń prawomocnego wyroku skazującego. To ostatnie stanowisko prezentowane jest także w nowszym orzecznictwie Sądu Najwyższego⁹⁹. Zgodzić się należy z tym drugim stanowiskiem. Ocena prawnokarnej odpowiedzialności nie leży w zakresie kognicji sądów cywilnych, a **instytucja związania prawomocnym wyrokiem karnym ma na celu przede wszystkim przeciwdziałanie sytuacji, w której mogłaby nastąpić potencjalna rozbieżność pomiędzy orzeczeniem cywilnym i karnym**. Respektowanie orzeczeń wydanych przez inny podmiot stanowi też wyraz realizacji zasady pewności prawa, szczególnie w tych przypadkach, gdy określone orzeczenia mają wpływ na sytuację prawną jednostki. Odmienne stanowisko prezentuje w literaturze P. Ryłski, zwracając uwagę na konieczność zapewnienia osobie trzeciej prawa do sądu i na argumenty natury funkcjonalnej¹⁰⁰.

14. W judykaturze wyrażono także pogląd, iż niewydanie wyroku skazującego bezpośrednio sprawcę szkody za przestępstwo nie wyklucza ustalenia przez sąd cywilny orzekający w przedmiocie odpowiedzialności cywilnej za delikt, że delikt ten wyczerpuje znamiona przestępstwa, o którym mowa w art. 442¹ § 2 k.c. (lub uchylonym art. 442 § 2 k.c.)¹⁰¹.

Art. 12. [Roszczenie adhezyjne]

Roszczenia majątkowe wynikające z przestępstwa mogą być dochodzone w postępowaniu cywilnym albo w wypadkach w ustawie przewidzianych w postępowaniu karnym.

1. W myśl komentowanego przepisu **dopuszczalne są dwie drogi dochodzenia roszczeń majątkowych wynikających z przestępstwa**, tj. droga postępowania cywilnego oraz droga postępowania karnego. Co do zasady nie można dochodzić tych roszczeń, korzystając zarówno z drogi postępowania karnego, jak i cywilnego. Z uwagi na obecny kształt procedury karnej art. 12 ma dużo mniejsze znaczenie, albowiem usunięto z niej powództwo adhezyjne. Oznacza to zatem, że możliwość dochodzenia roszczeń majątkowych wynikających z przestępstwa sprowadza się *de facto* do orzekania przez sąd karny o obowiązku naprawienia szkody na podstawie art. 46 i 72 § 2 k.k. lub z urzędu na podstawie art. 415 k.p.k. Odpowiednikiem regulacji zawartej we wskazanym przepisie jest art. 46 k.k., który dla wykładni komentowanego przepisu ma istotne znaczenie.
2. Zasadniczy problem, mający istotny walor praktyczny, dotyczy problematyki dopuszczalności dochodzenia w postępowaniu cywilnym roszczeń majątkowych wynikających z przestępstwa, w sytuacji **gdy w postępowaniu karnym sąd zasądził już określoną kwotę, która zdaniem poszkodowanego nie wyczerpuje całości jego roszczeń**.
3. W judykaturze Sądu Najwyższego wyrażony został pogląd, iż zasądzenie przez sąd karny na rzecz powoda cywilnego tzw. symbolicznej złotówki nie stwarza przeszkody do rozpoznania przez sąd cywilny dalszych roszczeń powoda o zadośćuczynienie pieniężne za doznaną krzywdę, chyba że sąd karny wyraźnie stwierdził w wyroku, iż zasądzenie tej

⁹⁹ Zob. wyrok SN z 5.03.2009 r., II CSK 484/08, OSNC-ZD 2009/D, poz. 104, i wyrok SN z 21.02.2013 r., I CSK 373/12, OSNC 2013/11, poz. 126.

¹⁰⁰ Zob. P. Ryłski, *Moc wiążąca wyroku karnego skazującego a sytuacja procesowa osoby trzeciej (art. 11 zd. drugie k.p.c.)*, PPC 2010/1, s. 99 i n.

¹⁰¹ Zob. wyrok SN z 25.03.2019 r., I CSK 110/18, www.sn.pl.

złotówki wyczerpuje w całości roszczenie z tego tytułu¹⁰². Z takim stanowiskiem należy się zgodzić. Kognicja sądu karnego jest inna i co do zasady – w obecnym stanie prawnym – nie mieści się w niej ustalanie wysokości szkody, o ile nie ma ona zasadniczego znaczenia dla odpowiedzialności karnej (zob. także komentarz do art. 11).

4. Sądy orzekające w postępowaniu cywilnym wiążą ustalenia wydanego w sprawie prawomocnego wyroku skazującego tylko co do popełnienia przestępstwa (art. 11), a zatem przyjąć należy, iż nie ma przeszkód do dochodzenia roszczeń majątkowych wynikających z osądzonych przestępstw w postępowaniu cywilnym, a w szczególności wtedy, gdy odpowiedzialność cywilna przestępcy – sprawcy szkody nie została w całości ani prawidłowo osądzona w wypadkach ustawowo przewidzianych w postępowaniu karnym (art. 12)¹⁰³.
5. W postępowaniu karnym o „roszczeniu” w ujęciu art. 731 k.p.c. można mówić w zasadzie jedynie w odniesieniu do instytucji obowiązku naprawienia szkody lub zadośćuczynienia (art. 46 § 1 k.k.) czy nawiązki (art. 46 § 2 k.k.), nie zaś w przypadku zabezpieczenia wykonania kary (grzywny) czy środka karnego (świadczenia pieniężnego) albo kompensacyjnego o charakterze penalnym (przepadki przedmiotów czy korzyści majątkowej). O ile bowiem instytucje przewidziane w art. 46 § 1 oraz 2 k.k. stanowią w istocie przeniesienie ze względów prakseologicznych roszczeń o charakterze cywilnym (co wynika pośrednio także z treści art. 12 k.p.c.), o tyle skutkujące dolegliwością majątkową kary czy środki karne mają *sensu stricto* penalny, publicznoprawny charakter¹⁰⁴.
6. Jak już wskazano wyżej, **na szczególną uwagę zasługuje w tym zakresie art. 46 k.k.** Zgodnie z zasadą wyrażoną w § 1 tego przepisu w razie skazania sąd może orzec, a na wniosek pokrzywdzonego lub innej osoby uprawnionej orzeka, stosując przepisy prawa cywilnego, obowiązek naprawienia, w całości albo w części, wyrządzonej przestępstwem szkody lub zadośćuczynienia za doznaną krzywdę; przepisów prawa cywilnego o możliwości zasądzenia renty nie stosuje się. Wypływa z tego prosty wniosek, iż sąd karny może pod warunkami wskazanymi w tym przepisie orzec obowiązek naprawienia szkody w całości lub części. **Wątpliwości wydaje się nie budzić sytuacja, gdy w toku postępowania karnego pokrzywdzony wniesie o naprawienie szkody w całości, a sąd karny wniosek ten uwzględni.** Jego orzeczenie poprzedzone jest bowiem koniecznością ustalenia, zgodnie z przepisami prawa cywilnego, wysokości szkody. Jeżeli orzeknie naprawienie jej w całości – wówczas brak jest podstaw do występowania na drogę postępowania cywilnego z roszczeniem. Możliwość taka wystąpi jednakże w przypadku, gdy sąd karny orzeknie jedynie naprawienie szkody w części. W takim przypadku, także w myśl art. 46 § 3 k.k., niezaspokojona część roszczenia o odszkodowanie lub zadośćuczynienie na podstawie § 1 może być dochodzona w drodze postępowania cywilnego. Analogiczne rozwiązanie przewidziano dla nawiązki uregulowanej w art. 46 § 2 k.k. Nawiązkę sąd karny może orzec w przypadku, gdy wypłniona zostaje dyspozycja § 2 (art. 47 k.k.). Nie ulega zatem wątpliwości, że jeżeli szkoda lub krzywda nie została zaspokojona na skutek zasądzenia nawiązki w całości, pozostałej części roszczenia można dochodzić na drodze postępowania cywilnego.

¹⁰² Por. uchwała SN z 24.11.1966 r., III CZP 91/66, OSNCP 1967/3, poz. 47; postanowienie SN z 23.11.1966 r., III CR 245/66, OSNCP 1967/5, poz. 94, oraz uchwała Izby Karnej SN (7) z 17.03.1965 r., VI KO 14/64, OSNKW 1965/6, poz. 57.

¹⁰³ Wyrok SN z 9.05.2019 r., III PK 47/18, LEX nr 2678274.

¹⁰⁴ Zob. postanowienie SA w Katowicach z 8.03.2017 r., II AKz 139/17, LEX nr 2333254.

Art. 13. [Tryby i rodzaje postępowania]

§ 1. Sąd rozpoznaje sprawy w procesie, chyba że ustawa stanowi inaczej. W wypadkach przewidzianych w ustawie sąd rozpoznaje sprawy według przepisów o postępowaniach odrębnych.

§ 2. Przepisy o procesie stosuje się odpowiednio do innych rodzajów postępowań unormowanych w niniejszym kodeksie, chyba że przepisy szczególne stanowią inaczej.

1. Kodeks postępowania cywilnego przewiduje **dwa zasadnicze tryby postępowania**: procesowe i nieprocesowe, a ponadto szereg postępowań odrębnych. Zgodnie z zasadą wyrażoną w komentowanym przepisie sprawy są rozpoznawane w postępowaniu procesowym w określonych w Kodeksie sytuacjach z uwzględnieniem przepisów dotyczących postępowań odrębnych.
2. **Postępowania odrębne** przewidziane są dla określonych kategorii spraw, które z uwagi na ich przedmiot w ocenie ustawodawcy powinny być rozpoznawane z uwzględnieniem dodatkowych lub szczególnych reguł. W przypadku niektórych kategorii spraw rozpoznawanych w postępowaniu dodatkowym, odrębnym jednym z kryteriów wyodrębnienia jest wzgląd na szybkość postępowania, tj. postępowanie uproszczone, upominawcze. Dopuszczalny jest także (w niektórych przypadkach) zbieg postępowań odrębnych, tj. np. postępowania upominawczego i uproszczonego, postępowania nakazowego i uproszczonego czy postępowania upominawczego i dotyczącego spraw z zakresu prawa pracy.
3. **Zgodnie ze stanowiskiem Sądu Najwyższego w postępowaniu procesowym są rozpoznawane następujące sprawy:**
 - 1) o rozstrzygnięcie, jakie wydatki z majątku odrębnego jednego z małżonków na rzecz majątku odrębnego drugiego z nich podlegają zwrotowi¹⁰⁵;
 - 2) o zniesienie wspólności ustawowej małżeńskiej¹⁰⁶;
 - 3) o ustalenie wartości udziału wspólnika spółki cywilnej, który wystąpił ze spółki lub zmarł, na podstawie art. 871 k.c.¹⁰⁷;
 - 4) o dopuszczenie do współposiadania i współużytkowania na podstawie art. 206 k.c.¹⁰⁸;
 - 5) o zmianę treści lub sposobu wykonywania służebności¹⁰⁹;
 - 6) o uznanie spadkobiercy za niegodnego¹¹⁰;
 - 7) o zachowek¹¹¹;
 - 8) o wykonanie umowy znoszącej współwłasność lub dzielącej spadek¹¹²;
 - 9) o roszczenia z tytułu wierzytelności należącej do spadku, której dłużnikiem jest jeden ze spadkobierców, jeżeli nie toczy się sprawa o dział spadku¹¹³;

¹⁰⁵ Postanowienie SN z 9.01.1984 r., III CRN 315/83, LEX nr 8583.

¹⁰⁶ Orzeczenie SN z 4.11.1950 r., Ł.C. 1194/50, OSN 1951/1, poz. 29.

¹⁰⁷ Postanowienie SN z 22.05.1973 r., II CR 184/73, LEX nr 1645.

¹⁰⁸ Postanowienie SN z 28.02.1973 r., III CRN 421/72, LEX nr 7221.

¹⁰⁹ Wyrok SN z 20.03.1969 r., III CRN 464/68, LEX nr 939.

¹¹⁰ Uchwały SN: z 10.05.1967 r., III CZP 31/67, LEX nr 4594, oraz z 6.06.1967 r., III CZP 44/67, LEX nr 4586.

¹¹¹ Postanowienie SN z 31.08.1966 r., III CR 156/66, OSNCP 1967/2, poz. 35, LEX nr 467.

¹¹² Orzeczenie SN z 29.09.1949 r., Wa.C. 11/49, „Przegląd Notarialny” 1950/3–4, s. 266.

¹¹³ Uchwała SN z 2.01.1975 r., III CZP 82/74, LEX nr 1862.

- 10) o wydanie depozytu sądowego w razie powstania sporu między osobami zgłaszającymi swoje uprawnienie do odbioru depozytu¹¹⁴;
 - 11) o wznowienie postępowania w sprawie stwierdzenia nabycia własności nieruchomości na podstawie przepisów dekretu z 8.03.1946 r. o majątkach opuszczonych i poniemieckich (Dz.U. Nr 13, poz. 87 ze zm.), zakończonej prawomocnym postanowieniem wydanym w postępowaniu nieprocesowym¹¹⁵;
 - 12) o rozpoznanie sprzeciwu Ministra Sprawiedliwości wobec uchwały organu samorządu notarialnego odmawiającej opiniowania kandydatów na notariuszy¹¹⁶;
 - 13) o odszkodowanie na podstawie art. 64 u.p.p.)¹¹⁷;
 - 14) o udzielenie na żądanie organizacji zbiorowego zarządzania prawami autorskimi lub prawami pokrewnymi informacji niezbędnych do określenia wysokości dochodzonych opłat przez tę organizację¹¹⁸.
4. Naruszenie właściwości rzeczowej skutkuje nieważnością postępowania (zob. komentarz do art. 379). W judykaturze wyjaśniono, że rozpoznanie sprawy o ochronę dóbr osobistych przez wydział gospodarczy sądu okręgowego, a nie wydział cywilny tego sądu, jest zgodne z prawem, bo w ramach art. 17 pkt 1 k.p.c. właściwy do rozpoznania spraw o prawa niemajątkowe jest sąd okręgowy¹¹⁹.

Art. 14. (uchylony)

¹¹⁴ Uchwała SN (7) z 19.05.1951 r., C 27/51, LEX nr 160309.

¹¹⁵ Postanowienie SN z 23.04.1992 r., II CRN 1/92, LEX nr 78221.

¹¹⁶ Wyrok SN z 24.05.1994 r., I PO 7/94, LEX nr 89.

¹¹⁷ Uchwała SN (7) z 25.05.1994 r., III CZP 38/94, LEX nr 4061.

¹¹⁸ Uchwała SN z 17.09.2009 r., III CZP 57/09, OSNC 2010/4, poz. 49.

¹¹⁹ Postanowienie SN z 30.01.2018 r., III CZ 53/17, LEX nr 2641023.

CZĘŚĆ PIERWSZA

Postępowanie rozpoznawcze

KSIEGA PIERWSZA

Proces

TYTUŁ I

Sąd

DZIAŁ I

Właściwość sądu

Przepis wstępny

Art. 15. [*Perpetuatio fori*]

§ 1. Sąd właściwy w chwili wniesienia pozwu pozostaje właściwy aż do ukończenia postępowania, choćby podstawy właściwości zmieniły się w toku sprawy.

§ 2. Sąd nie może uznać, że jest niewłaściwy, jeżeli w toku postępowania stał się właściwy.

1. Jak wskazano wyżej (komentarz do art. 2, teza 2), do rozpoznawania spraw cywilnych powołane są sądy powszechne, tj. sąd rejonowy, okręgowy oraz apelacyjny; ponadto Sąd Najwyższy. Komentowany przepis jest pierwszym, który odnosi się do właściwości tych sądów, tj. **zasad, według których następuje ustalenie, który konkretnie sąd będzie właściwy do rozpoznania jednostkowej sprawy**. Komentowany przepis statuuje zasadę ciągłości właściwości sądu (*perpetuatio fori*). Odnosi się ona do dwóch sytuacji.
2. Po pierwsze, **gdy sąd był właściwy w chwili wniesienia pozwu, a następnie zmieniły się okoliczności będące podstawą jej ustalenia, pozostaje nadal właściwy**. W tym przypadku decydujące są moment wniesienia pozwu, tj. prezentaty sądowej (w sytuacji bezpośredniego złożenia pozwu w siedzibie sądu), bądź data stempla pocztowego (art. 165 § 2 – zob. komentarz do tego przepisu).
3. Po drugie, **gdy sąd w momencie wniesienia pozwu właściwy nie był**, ale następnie na skutek zmiany okoliczności będących podstawą jej ustalenia stał się właściwy – pozostaje właściwy do zakończenia postępowania (art. 202 – zob. także komentarz do tego przepisu). W tym przypadku o utrwaleniu właściwości decyduje moment, w którym nastąpiła zmiana skutkująca utrwaleniem właściwości, tj. np. pozwanemu upłynął termin na podniesienie zarzutu niewłaściwości w przypadku niewłaściwości usuwalnej.

4. Od tej zasady przepisy Kodeksu przewidują wyjątki, a mianowicie nie ma ona zastosowania w sytuacjach, gdy zmiana właściwości jest następstwem zmiany powództwa w myśl art. 193 § 2 k.p.c.¹ (zob. komentarz do tego przepisu). Ponadto odstępstwo od tej zasady może mieć miejsce w następstwie wniesienia pozwu wzajemnego (art. 204 § 2 – zob. komentarz do tego przepisu), przekazania sprawy do rozpoznania innemu sądowi równorzędnemu na zgodny wniosek stron ze względów celowości (art. 461 § 3 – zob. komentarz do tego przepisu), w przypadkach wskazanych w art. 505³³ i 505³⁶ (w elektronicznym postępowaniu upominawczym – zob. komentarze do tych przepisów).

Rozdział 1

Właściwość rzeczowa

Oddział 1

Podstawy właściwości

Art. 16. [Właściwość sądu rejonowego]

§ 1. Sądy rejonowe rozpoznają wszystkie sprawy z wyjątkiem spraw, dla których zastrzeżona jest właściwość sądów okręgowych.

§ 2. (uchylony)

1. Właściwość rzeczowa określa, który spośród sądów różnego rzędu posiada kompetencje orzecznicze do rozpoznania określonej sprawy. Zgodnie z założeniami komentowanego przepisu w postępowaniu procesowym **jako zasadę wskazano właściwość sądów rejonowych**. Analogiczną regułę w postępowaniu nieprocesowym wyraża art. 507. Przepis ten zawiera zatem domniemanie właściwości kompetencji orzeczniczej sądu rejonowego do rozpoznania sprawy cywilnej. Oznacza to, że w wypadkach wątpliwych sąd rejonowy, do którego zostanie wniesiony pozew (wniosek w postępowaniu nieprocesowym), powinien nadać bieg sprawie².
2. **Wyjątkowa regulacja dotycząca właściwości rzeczowej**, o której mowa w tym przepisie, obowiązuje w sprawach z zakresu ubezpieczeń społecznych, gdyż art. 477⁸ stwarza domniemanie właściwości rzeczowej sądu okręgowego, a właściwość sądu rejonowego jest wyjątkiem. Zakres właściwości tego sądu nie może być poszerzany poza sprawy określone w § 2 tego artykułu, a zatem wykładnia tego przepisu nie pozwala na inne oznaczenie przedmiotu sprawy przekazanej sądowi rejonowemu niż wynikające z jego treści³.
3. Wyjątek od zasady właściwości rzeczowej sądu rejonowego przewidziano także dla spraw rozpoznawanych przez Sąd Okręgowy w Warszawie – sąd ochrony konkurencji i konsumentów (art. 479²⁸; zob. komentarz do tego przepisu).

¹ Zob. postanowienie SN z 18.09.1968 r., II CZ 163/68, LEX nr 6394.

² Zob. m.in. M. Lisiewski [w:] *Kodeks postępowania cywilnego. Komentarz*, t. 1, red. Z. Resich, W. Siedlecki, Warszawa 1975, s. 103; M. Uliasz, *Kodeks postępowania cywilnego. Komentarz*, Warszawa 2008, s. 32, i A. Zieliński [w:] *Kodeks postępowania cywilnego. Komentarz*, red. A. Zieliński, Warszawa 2008, s. 59; T. Wiśniewski, J. Klimkowicz [w:] *Kodeks postępowania cywilnego...*, t. 1, red. H. Dolecki, T. Wiśniewski, komentarz do art. 16.

³ Zob. postanowienie SA w Gdańsku z 6.11.2012 r., III AUz 239/12, LEX nr 1317880.

4. **Konsekwencje naruszenia przepisów o właściwości rzeczowej określa art. 379 pkt 6 (nieważność postępowania).** W judykaturze wyjaśniono, że nieważność ta zachodzi także wtedy, gdy sąd rejonowy, mimo że nie był właściwy, orzekł po przekazaniu mu sprawy przez sąd okręgowy na podstawie art. 200⁴.
5. Właściwość rzeczowa sądu okręgowego do rozpoznania spraw jest przewidziana nie tylko w poszczególnych (poza wskazanymi – tezy 2 i 3) przepisach Kodeksu (np. art. 567¹), lecz także w ustawach szczególnych (np. powództwa o opublikowanie sprostowania na podstawie art. 52 ust. 1 w zw. z art. 39 ust. 1 pr. pras.).

Art. 17. [Właściwość sądu okręgowego]

Do właściwości sądów okręgowych należą sprawy:

- 1) o prawa niemajątkowe i łącznie z nimi dochodzone roszczenia majątkowe oprócz spraw o ustalenie lub zaprzeczenie pochodzenia dziecka, o ustalenie bezskuteczności uznania ojcostwa oraz o rozwiązanie przysposobienia;
- 2) (uchylony)
- 3) o roszczenia wynikające z Prawa prasowego;
- 4) o prawa majątkowe, w których wartość przedmiotu sporu przewyższa sto tysięcy złotych, oprócz spraw o alimenty, o naruszenie posiadania, o ustanowienie rozdzielności majątkowej między małżonkami oraz spraw rozpoznawanych w elektronicznym postępowaniu upominawczym;
- 4¹) o wydanie orzeczenia zastępującego uchwałę o podziale spółdzielni;
- 4²) o uchylenie, stwierdzenie nieważności albo o ustalenie istnienia lub nieistnienia uchwał organów osób prawnych lub jednostek organizacyjnych niebędących osobami prawnymi, którym ustawa przyznaje zdolność prawną;
- 4³) (uchylony)
- 4⁴) o odszkodowanie z tytułu szkody wyrządzonej przez wydanie prawomocnego orzeczenia niezgodnego z prawem;
- 4⁵) o roszczenia wynikające z naruszenia praw przysługujących na mocy przepisów o ochronie danych osobowych.

5–6) (uchylone)

1. **Komentowany przepis przewiduje wyjątki od przewidzianej w artykule poprzedzającym zasady właściwości sądu rejonowego do rozpoznawania spraw.** Sprawy powierzone sądom okręgowym (jako sądom pierwszej instancji) określone są w tym przepisie według dwóch kryteriów: wartości przedmiotu sporu oraz charakteru i przedmiotu sprawy. Pierwsze z nich nie budzi zasadniczych wątpliwości, zaś wątpliwości co do charakteru kryterium (szczególnie majątkowego bądź niemajątkowego sprawy) rozstrzyga orzecznictwo, w tym przede wszystkim judykatura Sądu Najwyższego. Należy zauważyć, że w tym zakresie można zauważyć wyraźną tendencję Sądu Najwyższego do zawężania kategorii spraw mających charakter niemajątkowy. W judykaturze utrwalone jest stanowisko, że o majątkowym lub niemajątkowym charakterze sprawy sądowej rozstrzyga jej przedmiot, a mianowicie majątkowy lub niemajątkowy charakter dobra, którego ochrony żąda powód. Jeżeli chronione

⁴ Uchwała SN z 26.01.2012 r., III CZP 86/11, OSNC 2012/7–8, poz. 83.

dobro ma wartość ekonomiczną i bezpośrednio wpływa na sferę interesów majątkowych powoda, to sprawa ma charakter majątkowy⁵.

2. Jak wskazał Sąd Najwyższy w postanowieniu z 28.01.2015 r., II CZ 87/14, LEX nr 1652693, **podstawą wyróżnienia kategorii praw majątkowych i niemajątkowych jest typowy interes, jaki realizują**. Na podstawie tego kryterium do praw majątkowych zalicza się w szczególności prawa rzeczowe, wierzytelności opiewające na świadczenia majątkowe, prawa majątkowe małżeńskie, a także istotną część praw kwalifikowanych jako tzw. własność intelektualna. Do praw niemajątkowych zalicza się prawa osobiste i prawa rodzinne niemajątkowe, stanowiące element stosunków między małżonkami, krewnymi, przysposobionymi i powinowatymi. Bez znaczenia dla kwalifikacji sprawy jako majątkowej pozostaje okoliczność, że pośrednio wydane orzeczenie może oddziaływać także na dobra niemajątkowe.
3. **Do właściwości sądu okręgowego należą więc sprawy o zadośćuczynienie za krzywdę wyrządzoną naruszeniem dóbr osobistych przez opublikowanie materiału prasowego** (art. 17 pkt 3 k.p.c.)⁶ oraz roszczenia właściciela nieruchomości o zakazanie immisji hałasu spowodowanego użytkowaniem lokalu sąsiadującego z tą nieruchomością jako niemające charakteru majątkowego⁷. Natomiast sprawa, której przedmiotem jest rozstrzygnięcie o zasadności roszczenia o zaniechanie immisji niematerialnych dochodzonego na podstawie art. 144 w zw. z art. 222 § 2 k.c., nie ma charakteru sprawy niemajątkowej w rozumieniu art. 17 pkt 1 k.p.c.⁸
4. W przypadku spraw, których przedmiotem jest **naruszenie zasady równego traktowania w zatrudnieniu lub zakazu dyskryminacji**, uzasadnione może być zakwalifikowanie roszczenia zarówno jako majątkowego, jak i niemajątkowego. Jeżeli pracownik występuje jedynie z roszczeniem niemajątkowym lub jednocześnie z roszczeniem majątkowym i niemajątkowym, to sprawa taka należy do właściwości sądu okręgowego niezależnie od wartości przedmiotu sporu⁹.
5. **W razie dochodzenia przez stronę roszczeń o charakterze majątkowym o właściwości sądu rzeczowej okręgowego decyduje wartość przedmiotu sporu, która powinna przekraczać od 1.07.2023 r. kwotę 100 000 zł. W judykaturze wskazano, że majątkowy charakter mają sprawy:**
 - o uznanie spadkobiercy za niegodnego dziedziczenia¹⁰;
 - o zniesienie służebności gruntowej¹¹;
 - o eksmisję w części dotyczącej wyłącznie orzeczenia z urzędu o lokalu socjalnym¹²;
 - o stwierdzenie nieważności uchwały organu spółdzielni mieszkaniowej dotyczącej określenia wysokości opłat czynszowych i eksploatacyjnych, niezależnie od powołanych podstaw jej wadliwości¹³;

⁵ Zob. postanowienie SN z 25.01.2018 r., IV CZ 107/17, LEX nr 2490644.

⁶ Zob. uchwała SN z 10.07.2015 r., III CZP 36/15, OSNC 2016/6, poz. 70.

⁷ Zob. postanowienie SN z 27.03.2008 r., II CZ 4/08, LEX nr 627218.

⁸ Zob. postanowienie SN z 22.11.2013 r., III CZ 55/13, LEX nr 1431022.

⁹ Zob. wyrok SN z 6.07.2016 r., II PK 171/15, LEX nr 2076393.

¹⁰ Postanowienie SN z 3.02.2012 r., I CZ 9/12, OSNC 2012/7–8, poz. 99.

¹¹ Postanowienie SN z 17.01.2019 r., IV CZ 98/18, LEX nr 2607944.

¹² Postanowienie SN z 9.12.2010 r., IV CZ 105/10, LEX nr 1391337.

¹³ Postanowienie SN z 7.10.2010 r., IV CZ 65/10, LEX nr 1381020.

- o ustalenie (na podstawie art. 189), że określone zdarzenie było wypadkiem przy pracy; powód ma więc obowiązek oznaczyć w pozwie wartość przedmiotu sporu (art. 126¹ § 1, art. 187 § 1 pkt 1), a strona skarżąca – wartość przedmiotu zaskarżenia (art. 368 § 2, art. 398⁴ § 3)¹⁴;
 - dotyczące istnienia stosunku pracy (nawiązania, ustalenia, przekształcenia, rozwiązania, przywrócenia do pracy), choć nie zawsze dochodzone świadczenie ma charakter pieniężny; wymagane jest w nich zatem określenie wartości przedmiotu sporu i zaskarżenia¹⁵;
 - o ustalenie nieważności uchwały wspólnoty mieszkaniowej o odwołaniu ze składu zarządu jednego z jego członków (art. 398² § 1)¹⁶;
 - o uchylenie uchwał wspólnoty mieszkaniowej podjętych w trybie art. 23 ust. 1 ustawy z 24.06.1994 r. o własności lokali (Dz.U. z 2021 r. poz. 1048 ze zm.), których przedmiotem jest zmiana sposobu sprawowania zarządu nieruchomością wspólną, zatwierdzenie sprawozdania ze sprawowania zarządu nieruchomością wspólną oraz udzielenie absolutorium zarządcy oraz przeznaczenie środków finansowych wynikających z rozliczenia kosztów centralnego ogrzewania za określony okres na pokrycie takich kosztów w przyszłości (art. 17 pkt 4)¹⁷;
 - o uchylenie uchwały wspólnoty mieszkaniowej, jeżeli przedmiot zaskarżonej uchwały dotyczy interesów o charakterze majątkowym¹⁸;
 - o uchylenie, ustalenie nieistnienia albo o stwierdzenie nieważności uchwały organu spółki kapitałowej w przedmiocie wyboru członków rady nadzorczej lub członków zarządu tej spółki¹⁹;
 - o przewidziane w art. 79 ust. 1 ustawy z 4.02.1994 r. o prawie autorskim i prawach pokrewnych (Dz.U. z 2022 r. poz. 2509 ze zm.) roszczenia o zaniechanie naruszania praw autorskich i usunięcie skutków ich naruszenia²⁰;
 - o orzeczenie przez sąd o wygaśnięciu spółdzielczego lokatorskiego prawa do lokalu (art. 11 ust. 1¹ ustawy z 15.12.2000 r. o spółdzielniach mieszkaniowych, Dz.U. z 2023 r. poz. 438 ze zm.)²¹.
6. Dla oceny, czy sprawa o ustalenie nieważności uchwały organu spółdzielni jest sprawą o prawa majątkowe, czy też o prawa niemajątkowe, decydujące znaczenie ma przedmiot zaskarżonej uchwały²².
7. Zgodnie z judykaturą Sądu Najwyższego **nie jest sprawą o prawa majątkowe** sprawa o nakazanie wspólnocie mieszkaniowej udostępnienia właścicielowi lokalu całości dokumentacji dotyczącej nieruchomości wspólnej (art. 17 pkt 1)²³. Natomiast **sprawy o uchylenie, stwierdzenie nieważności albo ustalenie nieistnienia uchwał jednostek organizacyjnych** (art. 17

¹⁴ Postanowienie SN z 9.07.2009 r., II PK 240/08, LEX nr 535829.

¹⁵ Postanowienie SN z 11.04.2008 r., I PZ 4/08, OSNP 2009/15–16, poz. 204.

¹⁶ Postanowienie SN z 26.01.2006 r., V CSK 53/05, OSP 2007/2, poz. 14.

¹⁷ Uchwała SN z 7.01.2004 r., III CZP 100/03, OSNC 2005/2, poz. 29.

¹⁸ Zob. postanowienie SN z 18.10.2018 r., IV CZ 43/18, LEX nr 2572105.

¹⁹ Zob. postanowienie SN z 19.10.2018 r., III CZ 38/18, LEX nr 2565845.

²⁰ Zob. postanowienie SN z 23.03.2018 r., II CZ 12/18, LEX nr 2521629.

²¹ Uchwała SN z 29.04.2022 r., III CZP 33/22, LEX nr 3340117.

²² Zob. postanowienie SN z 28.01.2011 r., I CZ 168/10, LEX nr 818567.

²³ Postanowienie SN z 5.10.2006 r., IV CSK 110/06, „Rejent” 2008/2, s. 162.

pkt 4²⁾) mogą mieć charakter spraw o prawa majątkowe lub niemajątkowe, zależnie od przedmiotu, którego dana uchwała dotyczy; w obu wypadkach właściwe są sądy okręgowe²⁴.

Art. 18. [Przekazanie sprawy sądowi okręgowemu]

§ 1. Jeżeli przy rozpoznawaniu sprawy w sądzie rejonowym powstanie zagadnienie prawne budzące poważne wątpliwości, sąd ten może przekazać sprawę do rozpoznania sądowi okręgowemu. Postanowienie o przekazaniu sprawy wymaga uzasadnienia.

§ 2. Przed pierwszym posiedzeniem wyznaczonym na rozprawę sąd okręgowy może odmówić przyjęcia sprawy do rozpoznania i zwrócić ją sądowi rejonowemu, jeżeli uzna, że poważne wątpliwości nie zachodzą. Postanowienie zapada w składzie trzech sędziów i wymaga uzasadnienia. Ponowne przekazanie tej samej sprawy przez sąd rejonowy nie jest dopuszczalne.

1. Właściwość sądu, o której mowa w tym przepisie, określa się mianem **właściwości delegacyjnej**. Sąd rejonowy na podstawie tego przepisu może przekazać sprawę sądowi okręgowemu, jeżeli w sprawie – z reguły należącej do właściwości tego sądu – powstanie zagadnienie prawne budzące poważne wątpliwości (w odniesieniu do tego pojęcia zob. także komentarze do art. 390 i 398⁸⁾).
2. Z literalnego brzmienia wskazanego przepisu wprost wynika, iż **na istniejące zagadnienie prawne powinien zwrócić uwagę sąd przy rozpoznawaniu sprawy**, lecz nic nie stoi na przeszkodzie temu, aby na tę okoliczność uwagę zwróciła jedna ze stron. Nawet w razie gdy strona sformułuje taki wniosek, jedynym podmiotem, który może uznać, iż w sprawie wyłoniło się zagadnienie prawne, jest sąd.
3. Z redakcji wskazanego przepisu wynika, że zagadnienie powinno powstać przy rozpoznaniu sprawy, brak jednak wyraźnego wskazania, iż to sąd rejonowy powinien jako pierwszy zwrócić na nie uwagę. Oznacza to, że **na istnienie takiego zagadnienia prawnego zwrócić uwagę mogą zarówno strony (uczestnicy postępowania), jak i podmiot biorący udział w postępowaniu na prawach strony**. Przekazanie sprawy sądowi okręgowemu może nastąpić jednakże tylko wówczas, gdy według sądu rejonowego zagadnienie to rzeczywiście powstało.
4. **Postanowienie sądu rejonowego nie jest zaskarżalne, ale wymaga uzasadnienia**. Oznacza to, że sąd rejonowy powinien w uzasadnieniu przedstawić, jakie zagadnienie prawne powstało w tej konkretnej sprawie oraz z jakich względów budzi ono jego poważne wątpliwości, albowiem tylko takie zagadnienie może być przesłanką przekazania sprawy sądowi okręgowemu. Zagadnienie prawne może odnosić się zarówno do kwestii materialnoprawnych, jak i procesowych.
5. Należy przy tym podkreślić, że z samego sformułowania tej przesłanki przekazania sprawy do rozpoznania wynika, że **zagadnienie musi posiadać cechę nowości**, nie było zatem dotychczas przedmiotem rozpoznania w judykaturze czy też doktrynie. Istnienie więc ewentualnych rozbieżności w orzecznictwie nie stanowi zagadnienia prawnego, kwestie te powinien rozstrzygnąć sąd orzekający w sprawie.

²⁴ Zob. M. P. Wójcik [w:] *Kodeks postępowania cywilnego...*, t. 1, red. A. Jakubecki, 2018, komentarz do art. 17, nt 7.

6. Zob. komentarze do art. 390 i 398⁸.
7. **Sąd powinien zatem w uzasadnieniu** wyraźnie sformułować powstałe zagadnienie prawne, przedstawiając jednocześnie wszechstronne możliwości jego rozstrzygnięcia za pomocą stosownej argumentacji.
8. **Przekazanie sprawy przez sąd rejonowy nie wiąże sądu okręgowego.** Jednakże odmowa przyjęcia sprawy do rozpoznania może nastąpić tylko przed pierwszym posiedzeniem wyznaczonym na rozprawę. Do tego momentu sąd okręgowy może odmówić przyjęcia sprawy do rozpoznania i zwrócić ją sądowi rejonowemu, jeżeli uzna, że poważne wątpliwości nie zachodzą.
9. Postanowienie sądu okręgowego **zapada w składzie trzech sędziów i wymaga uzasadnienia**, w którym sąd powinien – odnosząc się do uzasadnienia postanowienia o przekazaniu sprawy – wyjaśnić, z jakich względów nie występuje w sprawie zagadnienie prawne budzące poważne wątpliwości. W praktyce najczęściej w uzasadnieniu powinno się wskazywać określony judykat, w szczególności Sądu Najwyższego, który odnosiłby się do wskazanej kwestii, lub też argumenty przemawiające za tym, iż sformułowane zagadnienie nie spełnia wymagań wskazanych w tym przepisie (oraz z jakich względów), a zatem sąd rejonowy powinien samodzielnie je rozpoznać i rozstrzygnąć.
10. **Jeżeli sąd okręgowy odmówi przyjęcia sprawy**, jej ponowne przekazanie przez sąd rejonowy nie jest dopuszczalne. Nie budzi przy tym wątpliwości, że to samo zagadnienie nie może stać się ponownie powodem do przekazania sprawy. Z tego względu należy podkreślić wartość sporządzonego uzasadnienia przez ten sąd przy rozpoznawaniu sprawy, aby nie doprowadzić do sytuacji (teoretycznie możliwej), w której zagadnienie rzeczywiście będzie istniało, lecz na skutek jego nieprawidłowego przedstawienia lub sformułowania sąd okręgowy odmówił przyjęcia sprawy.
11. **Wątpliwości budzić może sytuacja, gdy po odmowie przekazania sprawy w toku dalszego postępowania wyłoni się inne zagadnienie prawne budzące poważne wątpliwości, które w ocenie sądu rejonowego powinno skutkować przekazaniem sprawy do rozpoznania sądowi okręgowemu.** Literalne brzmienie komentowanego przepisu nie pozostawia w tym względzie wątpliwości. Należy jednak zwrócić uwagę na jego *ratio legis*, czyli rozpoznanie sprawy, w której wyłoni się zagadnienie prawne, przez sąd wyższego rzędu jako z założenia bardziej doświadczony. Mając to na uwadze, należy więc stanąć na stanowisku, iż ponowne przekazanie sprawy, w przypadku gdy w sprawie pojawi się inne niż uprzednio zagadnienie prawne, jest dopuszczalne (zob. teza 8).

Oddział 2

Wartość przedmiotu sporu

Art. 19. [Wartość przedmiotu sporu w sprawach majątkowych]

§ 1. W sprawach o roszczenia pieniężne, zgłoszone choćby w zamian innego przedmiotu, podana kwota pieniężna stanowi wartość przedmiotu sporu.

§ 2. W innych sprawach majątkowych powód obowiązany jest oznaczyć w pozwie kwotę pieniężną wartość przedmiotu sporu, uwzględniając postanowienia zawarte w artykułach poniższych.

1. **Wartość przedmiotu sporu to kwota pieniężna wskazana w piśmie procesowym inicjującym postępowanie sądowe w sprawach o roszczenia majątkowe, w szczególności pieniężne (zgłoszone choćby w zamian za inny przedmiot).** O ile art. 19 § 1 odnosi się do roszczeń pieniężnych, o tyle w art. 19 § 2 mowa o „innych sprawach majątkowych”. Jak trafnie wskazuje się w orzecznictwie, roszczenie majątkowe nie musi mieć charakteru pieniężnego. Żądanie – a tym samym sprawa, w której to żądanie jest rozpoznawane – ma charakter majątkowy wówczas, gdy zmierza do realizacji prawa lub uprawnienia mającego bezpośredni wpływ na stosunki majątkowe stron, przy czym takimi sprawami mogą być sprawy zarówno o świadczenie, jak i o ustalenie albo o ukształtowanie prawa lub stosunku prawnego²⁵. Kluczowy więc dla oceny, czy dana sprawa ma charakter majątkowy (bądź niemajątkowy), jest zatem przedmiot sporu²⁶.
2. Przepis art. 19 uzupełniają art. 20–24, zawierające regulacje służące do właściwego wyliczenia wartości przedmiotu sporu w sprawach:
 - roszczeń akcesoryjnych (art. 20),
 - kumulacji roszczeń (art. 21),
 - o świadczenia powtarzające się (art. 22),
 - dotyczących najmu i dzierżawy (art. 23),
 - odnoszących się do spraw pracowniczych (art. 23¹),
 - o wydanie nieruchomości (art. 23²),
 - o zabezpieczenie, zastaw, hipotekę (art. 24).

Dodatkowo w art. 25 i 26 przewidziano zasady odnoszące się do możliwości weryfikacji przez sąd wskazanej przez powoda wartości przedmiotu sporu.

3. Nie w każdej sprawie istnieje potrzeba wskazywania czy też ustalania wartości przedmiotu sporu. Instytucja ta odnosi się **wyłącznie do roszczeń o charakterze majątkowym**. Nie dotyczy natomiast spraw o roszczenia niemajątkowe. Przykładowo trudno „oszacować” wartość przeprosin w sprawie dotyczącej naruszenia dóbr osobistych lub wartość roszczenia o rozwiązanie przysposobienia.
4. Prawidłowe ustalenie wartości przedmiotu sporu ma dla toku procesów sądowych istotne znaczenie. W zależności od wartości przedmiotu sporu niektóre sprawy sądowe prowadzone są w pierwszej instancji w sądzie rejonowym, a inne – w sądzie okręgowym (por. art. 17 pkt 4 k.p.c.). Od wartości przedmiotu sporu zależy również wysokość opłat, które podmiot inicjujący proces sądowy powinien uiścić (por. art. 13 u.k.s.c.). Wartość przedmiotu sporu ma też zasadnicze znaczenie w tych przypadkach, gdy należy obliczyć należne koszty procesu po zakończeniu odpowiedniego etapu postępowania sądowego, w szczególności rzutuje na wysokość opłat za czynności adwokatów i radców prawnych²⁷. Wartość przedmiotu sporu rzutuje też na kwestię wartości przedmiotu zaskarżenia, co wpływa na dopuszczalność wnoszenia w sprawie skargi kasacyjnej²⁸ (zob. też komentarz do niniejszego przepisu, teza 17).

²⁵ Postanowienie SN z 5.08.2009 r., II PZ 6/09, LEX nr 558584. Zob. też: B. Bury, *Ustalanie wartości przedmiotu sporu w sprawach z zakresu prawa pracy*, R. Pr. 2016/4, s. 32–33, 36.

²⁶ Por. H. Pietrzkowski, *Czynności procesowe zawodowego pełnomocnika w sprawach cywilnych*, Warszawa 2010, s. 96.

²⁷ A. Marciniak [w:] W. Broniewicz, A. Marciniak, I. Kunicki, *Postępowanie cywilne w zarysie*, Warszawa 2016, s. 156.

²⁸ T. Erciński, *Apelacja w postępowaniu cywilnym*, Warszawa 2010, s. 95.

5. Paragraf 1 komentowanego przepisu odnosi się do ustalania jej w sprawach o roszczenia pieniężne. Roszczenie pieniężne to roszczenie wyrażone w pieniądzu. Zasadniczo jest nim roszczenie wyrażone w walucie polskiej, choć może się zdarzyć, że sprawa dotyczyć będzie roszczeń odnoszących się do innej waluty²⁹.
6. Z kolei w sprawach o roszczenia majątkowe niemające charakteru pieniężnego oznaczenie wartości przedmiotu sporu **należy do powoda**. W orzecznictwie podkreśla się, że sposób obliczania wartości przedmiotu sporu powinien spełniać obiektywne kryterium. Jej wskazanie co do zasady pozostawiono stronie. Oświadczenie powoda może być jednak kwestionowane przez stronę przeciwną, a także podlega kontroli sądu. Jednakże i tu ani pozwany, ani sąd nie mają dowolności, ponieważ przepisy art. 25 i 26 określają wyczerpująco sposób i terminy podważenia oświadczenia powoda co do wartości przedmiotu sporu³⁰.
7. Brak wskazania w pozwie wartości przedmiotu sporu stanowi brak formalny, który w sprawie o roszczenie majątkowe **uniemożliwia nadanie biegu sprawie** (w rozumieniu art. 130 § 1). Jak wynika bowiem z art. 187 § 1 pkt 1, pozew powinien czynić zadość warunkom pisma procesowego, a nadto zawierać w sprawach o prawa majątkowe także oznaczenie wartości przedmiotu sporu, chyba że przedmiotem sprawy jest oznaczona kwota pieniężna. W sytuacji, w której strona nie określi wartości przedmiotu sporu, obowiązkiem sądu jest dążenie do usunięcia dostrzeżonego uchybienia³¹. Stąd jeśli powód nie oznaczy wartości przedmiotu sporu w pozwie, przewodniczący w sądzie, dokonując kontroli formalnej pozwu, powinien skierować wezwanie do uzupełnienia tego mankamentu pisma³². Właściwym rygorem na wypadek nieuzupełnienia braku jest tu co do zasady zwrot pozwu, chyba że postępowanie sądowe zostało już zainicjowane (trwa stan sprawy w toku – art. 192) – wówczas właściwym rygorem jest zawieszenie postępowania. Zarządzenie o wezwaniu do usunięcia braku formalnego pozwu powinno określać rodzaj braku, który ma być usunięty, zastrzeżenie rygoru na wypadek nieuzupełnienia braku oraz termin na dokonanie powyższego. Podstawowy termin ustawowy usunięcia braków formalnych pisma procesowego wynosi tydzień (art. 130 § 1). Jeśli jednak powód jest stroną zamieszkałą lub mającą siedzibę za granicą, a nie ma przedstawiciela w kraju, termin nie może być krótszy niż miesiąc, chyba że wezwanie kierowane jest do kraju poza Unią Europejską – wówczas termin jest jeszcze dłuższy i wynosi minimum 3 miesiące (por. art. 130 § 1 i 1¹).
8. Przykładowe zarządzenie przewodniczącego w przedmiocie wezwania do usunięcia przedmiotowego braku formalnego mogłoby brzmieć: „wezwać powoda do usunięcia braku formalnego pozwu poprzez wskazanie wartości przedmiotu sporu (wartości dochodzonego roszczenia), w terminie tygodniowym, pod rygorem zwrotu pozwu”.
9. Należy jednocześnie podkreślić, że niedopuszczalne jest zastępowanie w wezwaniu do usunięcia braku formalnego sformułowania „wartość przedmiotu sporu” skrótem „w.p.s.” lub in-

²⁹ Por. postanowienie SN z 8.08.2008 r., V CZ 49/08, LEX nr 450153; wyrok SN z 18.05.1984 r., I CR 121/84, LEX nr 3018.

³⁰ Postanowienie SN z 22.03.2012 r., V CZ 157/11, LEX nr 1214625.

³¹ Postanowienie SN z 22.03.2012 r., V CZ 157/11.

³² Por. H. Pietrkowski, *Metodyka pracy sędziego w sprawach cywilnych*, Warszawa 2009, s. 200–201. Zob. też: K. Grzesiowski, *Charakter prawny oraz zaskarżanie uchwały zarządu spółdzielni mieszkaniowej, określającej przedmiot odrębnej własności lokali (art. 42–43 ustawy z 15.12.2000 r. o spółdzielniach mieszkaniowych)* – cz. II, „Rejent” 2005/12, s. 63.

nym podobnym. Taki skrót nie jest powszechnie zrozumiały i może uniemożliwić adresatowi wezwania właściwe udzielenie odpowiedzi na pismo z sądu (zob. też komentarz do art. 373).

10. Może pojawić się problem, czy strona może wskazać, że wartością przedmiotu sporu jest **zero**. W orzecznictwie przyjmuje się, że w sprawie majątkowej konieczne jest podanie tej wartości. Gdy strona wskaże, że wartość ta wynosi zero, to należy przyjąć, że została ona określona niewłaściwie. Gdy tego rodzaju informacja zostaje przedstawiona w odpowiedzi na wezwanie do wskazania wartości przedmiotu sporu, należy uznać, że strona nieprawidłowo usunęła brak formalny. Takie zapatrywanie wyraził w szczególności Sąd Najwyższy w postanowieniu z 9.07.2009 r., II PK 240/08, LEX nr 535829, w którym podkreślił, że jeśli strona wskazuje, że wartość przedmiotu sporu wynosi zero, a sprawa ma charakter majątkowy, to należy wyegzekwować od powoda realizację obowiązku polegającego na jej prawidłowym wskazaniu.
11. Nie zawsze jednak niewskazanie wartości przedmiotu sporu w sprawie o roszczenie majątkowe będzie stanowiło taki brak formalny, który uniemożliwia nadanie sprawie dalszego biegu. **Istnieją bowiem takie sprawy, w których od wartości przedmiotu sporu nie zależy ani opłata sądowa, ani wynagrodzenie pełnomocnika procesowego, ani też dopuszczalność zaskarżenia kasacyjnego.** Sąd Najwyższy w postanowieniu z 9.02.2016 r., II UZ 35/15, LEX 1997963, uznał, że nie było podstaw do odrzucenia skargi kasacyjnej strony, skoro pismo to nie było dotknięte brakiem formalnym, którego niewskazanie uniemożliwiło nadanie sprawie biegu. W tym bowiem przypadku rozpoznawano sprawę o podleganie ubezpieczeniu społecznemu, a mimo jej majątkowego charakteru takie postępowanie może być przedmiotem skargi kasacyjnej niezależnie od wartości przedmiotu zaskarżenia (art. 398² § 1). Sąd Najwyższy zauważył, że bez względu na powyższą okoliczność, to i tak skarżący „z dalekiej ostrożności procesowej” wskazał wartość przedmiotu sporu (zero).
12. W procedurze cywilnej obowiązuje zasada stałości wartości przedmiotu sporu (zob. art. 25 i 26). Celnie wyjaśnił ją Sąd Najwyższy w wyroku z 31.08.2012 r., II CSK 764/11, LEX nr 1215000, podkreślając, że wskazana w pozwie wartość sporu wiąże aż do jego zakończenia, choćby niewiele miała wspólnego z rzeczywistą wartością przedmiotu sporu. Powyższe oczywiście nie ma zastosowania, jeśli sąd dokonał stosownej weryfikacji tej wartości w trybie art. 25 § 1 (zob. komentarz do art. 25 i 26).
13. Dla wskazania wartości przedmiotu sporu istotny jest moment zainicjowania procesu, a więc data złożenia pozwu. Na powyższe zwrócił uwagę Sąd Apelacyjny w Katowicach w wyroku z 26.10.2012 r., V ACa 477/12, LEX nr 1236651. Powyższa zasada doznaje jednak wyjątków. W orzecznictwie wskazuje się, że raz ustalona wartość przedmiotu sporu jest wiążąca do końca postępowania, chyba że w dalszym toku postępowania nastąpi zmiana powództwa (art. 193 § 2), w wyniku której wartość przedmiotu sporu ulega zmianie³³. Analogiczna sytuacja ma miejsce, jeśli sąd orzeknie ponad żądanie.
14. Natomiast dla określenia wartości przedmiotu sporu w sprawie o roszczenie pieniężne wyrażone w walucie obcej miarodajny jest kurs tej waluty w dniu wniesienia pozwu; późniejsza zmiana kursu jest bez znaczenia³⁴.

³³ Por. postanowienie SN z 29.04.2010 r., IV CSK 474/09, LEX nr 602730.

³⁴ Postanowienie SN z 8.08.2008 r., V CZ 49/08, LEX nr 450153.

15. W razie zbiegu (kumulacji) dwóch roszczeń o różnym charakterze prawnym roszczenie o świadczenie ma zawsze pierwszeństwo przed roszczeniem o ustalenie. W razie takiego zbiegu powództwo o prawidłowym wskazaniu wartości przedmiotu sporu, a także przedmiotu zaskarżenia (w tym skargą kasacyjną) decyduje art. 19 § 1, a nie art. 23¹ lub suma wartości obu takich żądań (art. 21).
16. Oprócz wartości przedmiotu sporu Kodeks postępowania cywilnego zna również instytucję **wartości przedmiotu zaskarżenia**. Ustalanie wartości zaskarżenia odbywa się na analogicznych zasadach jak w przypadku wartości przedmiotu sporu. Jak jednak sugeruje nazwa tego drugiego pojęcia, jest to wartość, która wymaga określenia w przypadku zaskarżenia orzeczenia sądu. O ile więc powód inicjujący proces wskazuje wartość przedmiotu sporu, o tyle zaskarżając orzeczenie sądu pierwszej instancji, podaje wartość przedmiotu zaskarżenia (por. art. 368 § 2)³⁵. Gdyby po uprawomocnieniu się wyroku sądu odwoławczego powód w sprawie o roszczenie pieniężne wnosił skargę kasacyjną, to również określić musi wartość przedmiotu zaskarżenia (art. 398⁴ § 3). Odpowiednio wysoka wartość przedmiotu zaskarżenia decyduje przy tym o tym, czy dana sprawa sądowa podlega możliwości wniesienia skargi kasacyjnej do Sądu Najwyższego (por. art. 398²)³⁶. Wartość przedmiotu sporu nie ma natomiast wpływu na dopuszczalność złożenia skargi nadzwyczajnej, gdyż w postępowaniu ze skargi nadzwyczajnej nie ma zastosowania art. 398² § 1. Wniesienie skargi nadzwyczajnej jest dopuszczalne od każdego orzeczenia bez względu na wartość przedmiotu zaskarżenia³⁷.
17. W sprawach działowych (dział spadku, podział majątku wspólnego małżonków, zniesienie współwłasności) w razie zaskarżenia orzeczenia co do istoty sprawy wartość przedmiotu zaskarżenia wyznacza nie wartość całego dzielonego majątku, ale wartość konkretnego interesu (roszczenia, żądania) lub składnika majątkowego, którego dotyczy środek odwoławczy. Z reguły nie może przekraczać wartości udziału przysługującemu skarżącemu uczestnikowi, chyba że podważa on zasadę podziału, objęcie lub nieobjęcie orzeczeniem poszczególnych rzeczy lub praw albo rozliczenie nakładów, gdyż wówczas wartość przedmiotu zaskarżenia może być wyższa niż wartość jego udziału. Wskazana przez skarżącego w skardze kasacyjnej wartość przedmiotu zaskarżenia nie jest wiążąca dla sądu drugiej instancji ani dla Sądu Najwyższego i podlega weryfikacji na podstawie akt sprawy, z pominięciem zasad określonych w art. 25 i 26 k.p.c.³⁸
18. Skoro od wartości przedmiotu zaskarżenia zależy, czy dana sprawa może być uznana za „kasacyjną”, to strony mogą niejednokrotnie usiłować niezgodnie z przepisami prawa obliczyć wartość przedmiotu sporu (zaskarżenia), po to by w przyszłości móc złożyć skargę kasacyjną (por. art. 398²). Impulsem do sztucznego zawyżenia wartości przedmiotu sporu czy wartości przedmiotu zaskarżenia może być również chęć uzyskania odpowiednio wyższych kosztów zastępstwa procesowego. Takie działanie strony może

³⁵ Zob. też: D. Wąsik, *Glosa aprobuująca do postanowienia Sądu Apelacyjnego w Katowicach z 20.02.2014 r., III AUz 28/14*, „Prawo Budżetowe Państwa i Samorządu” 2015/1, s. 109.

³⁶ T. Ereciński, *Apelacja...*, s. 95–97.

³⁷ Wyrok SN z 8.05.2019 r., I NSNc 2/19, LEX nr 2671165; zob. też: M. Krawczyk, *Dopuszczalność skargi kasacyjnej w postępowaniu cywilnym*, „Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Przyrodniczo-Humanistycznego w Siedlcach. Administracja i Zarządzanie” 2014/27, s. 159–160.

³⁸ Postanowienie SN z 26.10.2017 r., II CZ 64/17, LEX nr 2397590.

być ocenione przez sąd jako nadużycie prawa procesowego, a działania stron w tym zakresie powinny spotykać się z reakcją sądu w postaci sprawdzenia wartości przedmiotu sporu (zaskarżenia) oraz zarządzenia w tym celu dochodzenia (art. 25). W orzecznictwie Sądu Najwyższego przyjmuje się, że obowiązek oznaczenia w postępowaniu kasacyjnym wartości przedmiotu zaskarżenia nie może ograniczać się jedynie do wskazania kwoty przekraczającej kwotę decydującą o dopuszczalności skargi, lecz powinien być rozumiany jako zobowiązanie do wykazania podstaw, na których opiera się wyliczenie, adekwatnych do przedmiotu zaskarżenia skargą kasacyjną³⁹. W tym miejscu przywołać należy stanowisko, iż „wskazana błędnie w postępowaniu instancyjnym wartość przedmiotu sporu lub przedmiotu zaskarżenia apelacją nie jest wiążąca dla postępowania kasacyjnego, a w rezultacie zarówno sąd drugiej instancji, jak również Sąd Najwyższy w ramach badania warunków formalnych skargi kasacyjnej może sprawdzić, czy podana w skardze kasacyjnej wartość przedmiotu zaskarżenia jest zgodna z zasadami jej ustalania zawartymi w art. 19–24 k.p.c.” (postanowienie SN z 11.02.2021 r., II UZ 31/20, LEX nr 3151010). Zob. też komentarz do art. 25.

Art. 20. [Roszczenia akcesoryjne]

Do wartości przedmiotu sporu nie wlicza się odsetek, pożytków i kosztów, żądanych obok roszczenia głównego.

1. Z komentowanego przepisu wprost wynika, iż ustalenie wartości przedmiotu sporu nie obejmuje żądanych obok roszczenia głównego:
 - odsetek,
 - pożytków,
 - kosztów.
2. Przy wykładni omawianej normy prawnej kluczowe znaczenie ma sformułowanie „żądanych obok roszczenia głównego”. Na wartość przedmiotu sporu wpływa wysokość dochodzonego roszczenia głównego, a nie roszczeń akcesoryjnych (pobocznych). **Jeśli jednak istotą sporu cywilnego są wyłącznie roszczenia odsetkowe lub pożytki, to uznać je należy w takim przypadku za roszczenia główne.** Wówczas ich wysokość ma znaczenie dla prawidłowego obliczenia wartości przedmiotu sporu. Jak wskazał Sąd Najwyższy w postanowieniu z 7.03.2014 r., IV CZ 134/13, LEX nr 1438423, jeżeli zaskarżeniem objęte są wyłącznie odsetki, to tylko one – mimo dochodzenia ich obok świadczenia głównego – wyznaczają wartość przedmiotu zaskarżenia.
3. **Odsetki.** Kluczowe znaczenie ma zatem to, czy odsetki są dochodzone jako świadczenie akcesoryjne, czy jako kapitał⁴⁰. Jak klarownie wskazał to Sąd Najwyższy w postanowieniu z 28.11.2008 r., V CZ 78/08, LEX nr 784223, odsetki nie są dochodzone obok świadczenia głównego, jeżeli następuje zmiana ich charakteru z należności okresowej na kwotę poddaną oprocentowaniu, czyli na kapitał. Przepis art. 20 nie ma więc zastosowania, gdy dochodzi do kapitalizacji odsetek w prawnym znaczeniu.

³⁹ Postanowienie SN z 17.10.2011 r., I UZ 32/11, LEX nr 1489223.

⁴⁰ Zob. H. Pietrzkowski, *Czynności procesowe...*, s. 98–100.

4. Pojawić może się pytanie, na czym polega kapitalizacja odsetek. Odpowiedzi na nie udzielił Sąd Najwyższy w postanowieniu z 24.02.2012 r., II UZ 63/11, LEX nr 1211158, wskazując, że skapitalizowanie odsetek w znaczeniu prawnym ma miejsce, jeśli ich sumę obliczono za określony czas, a następnie poddano je oprocentowaniu. Wówczas tworzy się kapitał, stanowiący odrębną kategorię prawną.
5. Z art. 20 wynika, że do wartości przedmiotu sporu nie podlegają wliczeniu odsetki, w tym odsetki za opóźnienie (art. 481 k.c.). Z tego względu rozszerzenie przedmiotu zaskarżenia o wartość odsetek za opóźnienie za dalszy okres opóźnienia nie narusza zasady stałości wartości przedmiotu zaskarżenia⁴¹. Jak wyjaśnił Sąd Apelacyjny w Krakowie w wyroku z 12.09.2018 r., I ACa 1598/16, LEX nr 2668651, regulacja art. 20 dotyczy tylko sytuacji, w której roszczenie uboczne jest żądane obok roszczenia głównego, przy czym co do odsetek jest oczywiste, że chodzi o odsetki naliczane od kwoty objętej nadal spornym roszczeniem głównym. W tym tylko wypadku wartość odsetek nie wpływa na wartość przedmiotu sporu.
6. W orzecznictwie wskazuje się, że jeżeli przedmiotem roszczeń pozwu miałyby być kwota należna tytułem odsetek od zapłaconej już kwoty za zamknięty okres, to strona powodowa, by mogła dochodzić samych odsetek (bez kwoty głównej), powinna je **skapitalizować** i żądać kwoty tych odsetek jako oddzielnie obliczonej kwoty (kapitalizacja w znaczeniu prawnym). Odsetki tracą bowiem charakter roszczeń dochodzonych obok roszczenia głównego, kiedy z należności okresowej zmieniają się na kwotę poddaną oprocentowaniu, czyli na kapitał. Wówczas stają się roszczeniem głównym i tracą charakter uboczności. W takiej sytuacji odsetki stają się samodzielnym roszczeniem, decydują o wartości przedmiotu sporu i wysokości opłaty sądowej. Skapitalizowane odsetki są wliczone wówczas do wartości przedmiotu sporu, zgodnie z art. 21 w zw. z art. 20, a zapłacona kwota główna, od której odsetki zostały obliczone, nie jest już przedmiotem sprawy⁴².
7. Powyższe uwagi zobrazować można następującymi przykładami.

Przykład 1: pożyczkodawca (powód) domaga się od pożyczkobiorcy (pozwanego) zapłaty kwoty 1000 zł, gdyż taką sumę pozwany pożyczył i zobowiązał się zwrócić w określonym w umowie terminie. Nadto powód domaga się odsetek z tytułu opóźnienia w zapłacie i zasądzenia zwrotu kosztów procesu, w tym kosztów zastępstwa procesowego. Jako wartość przedmiotu sporu powód powinien wskazać w pozwie kwotę 1000 zł. Świadczenia uboczne i koszty nie wliczają się bowiem do wartości przedmiotu sporu.

Przykład 2: powód zawarł z pozwanym umowę pożyczki kwoty 1000 zł. Pozwany zwrócił powodowi pożyczone pieniądze, ale opóźnił się w spłacie tej sumy. Powód wyliczył, że z tytułu opóźnienia może żądać odsetek w wysokości 200 zł. Powód zażądał tej kwoty i jednocześnie domagał się zasądzenia na jego rzecz odsetek od dochodzonych pozwem odsetek oraz zasądzenia zwrotu kosztów procesu, w tym kosztów zastępstwa procesowego. W takim przypadku wartością przedmiotu sporu jest kwota 200 zł, skoro w tym wypadku odsetki (skapitalizowane) stanowią świadczenie główne objęte pozwem.

⁴¹ Postanowienie SN z 6.12.2017 r., I CZ 131/17, LEX nr 2416284.

⁴² Na powyższe zwrócił uwagę SA we Wrocławiu w wyroku z 13.05.2013 r., I ACa 407/13, LEX nr 1386289.

8. **Koszty.** Do wartości przedmiotu sporu oraz wartości przedmiotu zaskarżenia nie wlicza się kosztów procesu⁴³. Jak wskazał Sąd Najwyższy w postanowieniu z 11.02.2002 r., I PKN 108/01, LEX nr 54044, jeżeli strona niezgodnie z przepisami procesowymi doliczyła do wartości przedmiotu zaskarżenia koszty postępowania, dzięki czemu przekroczyła wartość przedmiotu zaskarżenia wymaganą dla dopuszczalności skargi kasacyjnej, natomiast prawidłowo ustalona wartość przedmiotu zaskarżenia jest niższa od ustawowego progu, to skarga kasacyjna musi być uznana za niedopuszczalną.
9. Sąd Rejonowy w Bartoszycach w postanowieniu z 16.07.2020 r., I Nc 46/20, LEX nr 3040447, zwrócił uwagę, że rekompensata za koszty odzyskiwania należności należna wierzycielowi na podstawie art. 10 ustawy o przeciwdziałaniu nadmiernym opóźnieniom w transakcjach handlowych jest w rozumieniu art. 20 k.p.c. „kosztem”, co wynika z natury i funkcji tej należności. Ma ona niewątpliwie charakter akcesoryjny i w sposób ryczałtowy rekompensuje wierzycielowi koszty dochodzenia wierzytelności. Aby do należności tej miała zastosowanie norma art. 20 k.p.c., należność ta musi być dochodzona „obok” roszczenia głównego. Może ona bowiem, podobnie jak inne należności uboczne, być dochodzona niezależnie od niego, nawet w osobnym procesie, tracąc wtedy charakter należności ubocznej w rozumieniu art. 20 k.p.c. Sąd zwrócił uwagę, że należność z art. 10 ustawy o przeciwdziałaniu nadmiernym opóźnieniom w transakcjach handlowych dochodzona w sprawie na skutek jej oprocentowania zyskała charakter kapitału i straciła swój uboczny (akcesoryjny) charakter.

Art. 21. [Kumulacja roszczeń cywilnoprawnych]

Jeżeli powód dochodzi pozwem kilku roszczeń, zlicza się ich wartość.

1. W świetle komentowanej regulacji, jeśli pozew obejmuje przynajmniej dwa roszczenia, to należy zsumować ich wartość, by ustalić prawidłową wartość przedmiotu sporu. Co do zasady przepis ten ma zastosowanie we wszystkich sprawach o charakterze majątkowym i stosuje się go odpowiednio także w postępowaniu kasacyjnym⁴⁴. Przykładowo gdy powód dochodzi w jednym pozwie od sprawcy deliktu zarówno zadośćuczynienia za doznaną krzywdę w kwocie 10 000 zł, jak i odszkodowania w kwocie 3000 zł, powinien jako wartość przedmiotu sporu wskazać kwotę 13 000 zł.
2. Przepis art. 21 nie odnosi się jednak wyłącznie do sytuacji, gdy jeden powód zgłasza kilka roszczeń w jednym pozwie przeciwko jednemu pozwanemu. Powyższą regułę należy również stosować, gdy kilku powodów w jednym powództwie dochodzi od tego samego pozwanego różnych żądań (art. 191). Ugruntowany pogląd judykatury przyjmuje, że przy ustalaniu wartości przedmiotu sporu w sprawie, w której po jednej stronie występuje wielość osób, zlicza się wartości poszczególnych roszczeń w przypadku współuczestnictwa materialnego opartego na tej samej podstawie faktycznej i prawnej. Takie zapatrywanie wyraził w szczególności Sąd Najwyższy w postanowieniach: z 19.12.1985 r., I CZ 135/85, LEX nr 8741, oraz z 20.04.1967 r., II CZ 29/67, LEX nr 6144. Jak wskazał Sąd Najwyższy w uchwale z 9.01.2008 r., III CZP 111/07, LEX nr 333005, w sprawie z powództwa rodziców występujących z roszczeniami odszkodowawczymi przeciwko zakładowi ubezpieczeń

⁴³ Postanowienie SN z 22.12.2005 r., II PK 188/05, LEX nr 201277.

⁴⁴ Postanowienie SN z 11.02.2015 r., I CZ 123/14, LEX nr 1659212.

w związku ze śmiercią dziecka w wypadku komunikacyjnym wartością przedmiotu sporu określającą właściwość rzeczową sądu jest łączna wartość dochodzonych roszczeń. Podobnie gdyby wynajmujący pozywał w jednym postępowaniu najemcę lokalu A o zapłatę kwoty 1000 zł z tytułu zaległego czynszu i najemcę lokalu B o zapłatę 1000 zł z tytułu zaległego czynszu, to wartość przedmiotu sporu wynosiłaby 2000 zł, gdyż po stronie pozwanej występuje w takim przypadku współuczestnictwo formalne. W takim wypadku należy zsumować wartość każdego z roszczeń dochodzonych przez powoda.

3. **Artykuł 21 nie dotyczy natomiast tych przypadków, gdy po stronie pozwanej występuje współuczestnictwo materialne, a powód żąda od każdego z pozwanych spełnienia solidarnie (lub *in solidum*) tego samego świadczenia.** Jeśli więc przykładowo powód w jednym procesie pozywa trzech dłużników solidarnych o zapłatę kwoty 1000 zł, to w rzeczywistości wartość przedmiotu sporu wynosi 1000 zł, a nie 3000 zł.
4. W orzecznictwie wskazuje się, że połączenie w trybie art. 219 kilku oddzielnych spraw w celu ich łącznego rozpoznania lub także rozstrzygnięcia ma charakter techniczny także wówczas, gdy mogły być one objęte jednym pozwem. Przepis art. 21 odnosi się do oznaczania wartości przedmiotu sporu i zaskarżenia w jednej sprawie, w której powód dochodzi jednym pozwem kilku roszczeń, a nie do oznaczania wartości przedmiotu sporu i zaskarżenia w kilku połączonych sprawach, nawet jeśli mogły być objęte jednym pozwem⁴⁵. W sprawach połączonych do wspólnego rozpoznania i rozstrzygnięcia każda z nich zachowuje własną, odrębną wartość przedmiotu sporu.
5. W sprawie z zakresu ubezpieczeń społecznych, której przedmiotem jest zmiana wysokości świadczenia powtarzającego się, wartość przedmiotu zaskarżenia (art. 398² § 1 zdanie pierwsze i drugie) ustala się na podstawie art. 22 w odniesieniu do świadczeń przyszłych, a w odniesieniu do świadczeń zaległych na podstawie art. 19 § 1. W razie dochodzenia świadczeń przyszłych i zaległych stosuje się art. 21 k.p.c.⁴⁶
6. Spory dotyczące niewykonania lub nienależytego wykonania obowiązku opłacenia składek przez ich płatnika wymagają wydania decyzji indywidualnych nie tylko wobec płatnika składek, ale przede wszystkim wobec ubezpieczonych pracowników, którzy mają oczywisty interes prawny w należyтым wykonywaniu obowiązku składkowego przez płatnika składek. Dlatego każda decyzja „składkowa” ma indywidualny wymiar materialnoprawny i procesowy, a o wartości przedmiotu sporu i dalszego zaskarżenia decydują nie suma składek wymierzonych łącznie za kilku lub więcej ubezpieczonych, ale kwoty składek wymierzonych do poboru za każdego ubezpieczonego pracownika. Przepis art. 21 nie ma zatem w tym przypadku zastosowania⁴⁷.
7. Przepis art. 21, nakazujący zliczenie wartości kilku roszczeń dochodzonych pozwem, nie ma zastosowania do żądań ewentualnych, na co zwrócił uwagę m.in. Sąd Najwyższy w postanowieniu z 28.10.2008 r., I PZ 25/08, LEX nr 565112, oraz Sąd Apelacyjny w Poznaniu w wyroku z 8.05.2013 r., I ACa 301/13, LEX nr 1322026. Regulacja ta nie jest stosowana

⁴⁵ Postanowienie SN z 9.04.2015 r., I UZ 25/14, LEX nr 1711680.

⁴⁶ Uchwała SN (7) z 18.10.2012 r., III UZP 3/12, LEX nr 1224839.

⁴⁷ Por. postanowienie SN z 23.09.2014 r., II UZ 1/14, LEX nr 1777897.

także w zakresie roszczeń alternatywnych⁴⁸. W przypadku roszczeń ewentualnych jako wartość przedmiotu sporu należy wskazać wartość roszczenia dochodzonego jako „pierwsze”. W przypadku natomiast roszczeń alternatywnych jako wartość przedmiotu sporu należy wskazać wartość roszczenia o większej wysokości. Oznacza to, że jeśli powód przykładowo domaga się wydania od pozwanego obrazu o wartości 50 000 zł, a na wypadek nieuwzględnienia tego roszczenia – zapłaty kwoty 100 000 zł, to jako wartość przedmiotu sporu powinien on wskazać 50 000 zł. Gdyby natomiast okazało się, że powód dochodzi wydania od pozwanego obrazu o wartości 50 000 zł lub zapłaty kwoty 100 000 zł, to jako wartość przedmiotu sporu należy wskazać 100 000 zł jako wyższą z tych wartości⁴⁹.

Art. 22. [Wartość przedmiotu sporu w sprawach o świadczenia powtarzające się]

W sprawach o prawo do świadczeń powtarzających się wartość przedmiotu sporu stanowi suma świadczeń za jeden rok, a jeżeli świadczenia trwają krócej niż rok – za cały czas ich trwania.

1. Powyższa regulacja odnosi się do wyliczania wartości przedmiotu sporu, jeśli postępowanie dotyczy praw do świadczeń powtarzających się. Takimi świadczeniami są w szczególności roszczenia alimentacyjne lub o zapłatę renty czy też roszczenia odsetkowe (jeżeli nie są dochodzone obok roszczenia głównego, por. art. 20). W art. 22 przewidziano, że jeśli świadczenia trwają minimum rok, to wartością przedmiotu sporu jest ich roczna suma. Jeżeli przykładowo przedmiotem postępowania w sprawie jest ustalenie wysokości świadczenia emerytalnego na przyszłość, to wartość przedmiotu zaskarżenia należy wyliczyć w oparciu o art. 22 k.p.c.⁵⁰ Gdyby zaś chodziło o świadczenia, które są należne za okres krótszy niż rok – przy obliczaniu wartości przedmiotu sporu należy wskazać wartość wyliczoną z całego czasu trwania świadczenia powtarzającego się.
2. W orzecznictwie przyjmuje się, że zasada wyrażona w art. 22 obowiązuje niezależnie od tego, czy żądanie obejmuje świadczenia powtarzające się na przyszłość, czy też za okres wsteczny. W związku z tym przy określaniu wartości przedmiotu sporu nie sumuje się świadczeń, poczynając od wskazanej w żądaniu daty, lecz oblicza się roczną wartość świadczeń⁵¹.
3. Powyższe można zobrazować na następujących przykładach. Jeśli małoletni powód reprezentowany przez rodzica dochodzi od drugiego rodzica alimentów w wysokości 800 zł miesięcznie, to wartość przedmiotu sporu wynosi 9600 zł, gdyż jest to iloczyn kwoty 800 (zł) i 12 (miesięcy). W zasadniczej większości spraw alimentacyjnych wartością przedmiotu sporu jest wartość żądanego świadczenia „mnożonego” przez 12 (miesięcy). Natomiast gdy matce dziecka przysługuje od ojca dziecka niebędącego jej mężem roszczenie o zapłatę 3-miesięcznych kosztów jej utrzymania (art. 141 § 1 k.r.o.), to w takim wypadku aby obliczyć prawidłową wartość przedmiotu sporu, należy dochodzoną wartość świadczeń miesięcznych pomnożyć przez 3.

⁴⁸ Postanowienie SN z 20.04.1966 r., I CZ 29/66, LEX nr 4543.

⁴⁹ Por. wyrok SO w Sieradzu z 21.09.2018 r., I C 244/18, LEX nr 2555815.

⁵⁰ Postanowienie SN z 28.04.2016 r., I UZ 48/15, LEX nr 2057613.

⁵¹ Na powyższe zwrócił uwagę SN w postanowieniu z 6.02.2001 r., II UKN 294/00, LEX nr 551037.

4. W przypadku gdy rodzic pozywa dziecko o obniżenie alimentów, to do ustalenia wartości przedmiotu sporu konieczne jest ustalenie różnicy między wysokością alimentów ustaloną w wyroku (ugodzie) a ich obniżoną wysokością żadaną przez powoda. Jeśli powód płacił na rzecz dziecka alimenty w kwocie 1000 zł, a domaga się ich obniżenia do 300 zł miesięcznie, to należy przemnożyć różnicę tych dwóch kwot (1000 zł – 300 zł, czyli 700 zł) przez 12 (miesięcy), co daje wartość przedmiotu sporu – 8400 zł. Natomiast gdyby rodzic obowiązany do alimentów w okresie wakacyjnym miał spędzić z dzieckiem znaczną część czasu, mógłby domagać się obniżenia alimentów z 1000 zł do 50 zł przez okres jedynie 2 miesięcy, a w takim przypadku wartość przedmiotu sporu wynosi 1900 zł (2×950 zł).
5. W orzecznictwie wskazuje się, że dopuszczalność skargi kasacyjnej w sprawie, której przedmiotem jest zmiana wysokości świadczenia powtarzającego się, zależy od wartości przedmiotu zaskarżenia ustalonej co do świadczeń przyszłych na podstawie art. 22 k.p.c.⁵²

Art. 23. [Wartość przedmiotu sporu w sprawach najmu lub dzierżawy]

W sprawach o istnienie, unieważnienie albo rozwiązanie umowy najmu lub dzierżawy, o wydanie albo odebranie przedmiotu najmu lub dzierżawy, wartość przedmiotu sporu stanowi przy umowach zawartych na czas oznaczony – suma czynszu za czas sporny, lecz nie więcej niż za rok; przy umowach zawartych na czas nieoznaczony – suma czynszu za okres trzech miesięcy.

1. W przepisie tym ustawodawca przedstawił sposób obliczania wartości przedmiotu sporu, jeśli postępowanie sądowe dotyczy istnienia, unieważnienia albo rozwiązania umowy najmu (dzierżawy). Powyższe zasady odnoszą się również do spraw o wydanie bądź odebranie przedmiotu najmu (dzierżawy).
2. Z regulacji wprost wynika, iż jeśli umowa najmu lub dzierżawy zawarta była na czas oznaczony, to wartość przedmiotu sporu należy ustalić poprzez zsumowanie wartości czynszu za czas sporny. Jeśli jednak umowa miała obowiązywać dłużej niż rok, to należy podać jako wartość przedmiotu sporu roczną wartość czynszów ustalonych w umowie.
3. Gdy umowa najmu (dzierżawy) była natomiast zawarta na czas nieoznaczony, wówczas miarodajną dla wskazania wartości przedmiotu sporu jest suma czynszu umownego zliczona z 3 miesięcy.
4. W orzecznictwie przyjmuje się, że jeśli sprawa dotyczy wysokości należnej opłaty eksploatacyjnej, to wartość przedmiotu sporu ustala się, biorąc pod uwagę treść art. 23 k.p.c.⁵³
5. *De lege lata* art. 23 nie stanowi podstawy obliczenia wartości przedmiotu sporu w przypadku, gdy strony nie łączyła umowa najmu, natomiast zajęcie lokalu miało charakter bezumowny. Powyższe wynika z wprowadzenia do przepisów procesowych art. 23² (zob. komentarz do art. 23²).

⁵² Postanowienie SN z 11.12.2014 r., I UZ 23/14, LEX nr 1604625.

⁵³ Por. wyrok SA w Gdańsku z 7.11.2013 r., I ACa 513/13, LEX nr 1419017.

Art. 23¹. [Wartość przedmiotu sporu w sprawach pracowniczych]

W sprawach o roszczenia pracowników dotyczące nawiązania, istnienia lub rozwiązania stosunku pracy wartość przedmiotu sporu stanowi, przy umowach na czas określony – suma wynagrodzenia za pracę za okres sporny, lecz nie więcej niż za rok, a przy umowach na czas nieokreślony – za okres jednego roku.

1. Komentowana regulacja została wprowadzona do porządku prawnego z dniem 1.07.2000 r.
2. W oparciu o komentowany przepis w przypadku roszczeń pracowników dotyczących nawiązania (istnienia lub rozwiązania) stosunku pracy wartość przedmiotu sporu stanowi suma wynagrodzenia za pracę za okres sporny, jeśli umowa była zawarta na czas określony. W przypadku gdy umowa zawarta była na czas nieokreślony, wartość przedmiotu sporu wyliczana jest za okres roku. Powyższą regulację należy stosować również w przypadku zatrudnienia na podstawie mianowania⁵⁴.
3. Z literalnej wykładni art. 23¹ wynika, że jeśli postępowanie sądowe inicjuje pracodawca, to ustalenie wartości przedmiotu sporu nie następuje na podstawie tej normy prawnej.
4. W orzecznictwie ugruntowany jest pogląd, że sprawy dotyczące bytu stosunku pracy (nawiązania, ustalenia, przekształcenia, rozwiązania stosunku pracy oraz przywrócenia do pracy) mają charakter majątkowy, choć nie zawsze dochodzone świadczenie ma charakter pieniężny. Należy zauważyć, że nie w każdej sprawie „pracowniczej” wytaczanej przez pracownika podstawą ustalenia wartości przedmiotu sporu jest komentowana regulacja⁵⁵. W orzecznictwie zauważa się przy tym, że między art. 19 i 23¹ nie zachodzi sprzeczność, a wręcz odwrotnie – przepisy te są komplementarne⁵⁶.
5. W orzecznictwie wskazuje się, że w sprawie o zasądzenie odszkodowania z tytułu bezprawnego rozwiązania umowy o pracę zawartej na czas nieokreślony bez wypowiedzenia wartość przedmiotu sporu stanowi podana kwota pieniężna (art. 19 § 1), a nie suma wynagrodzenia za pracę za okres roku (art. 23¹). Artykuł 23¹ w zakresie, w jakim reguluje sposób oznaczenia wartości przedmiotu sporu w sprawach o roszczenia pracowników dotyczące nawiązania, istnienia lub rozwiązania stosunku pracy, ma bowiem zastosowanie tylko do roszczeń majątkowych niepieniężnych⁵⁷. Natomiast w tych sprawach, w których sąd drugiej instancji – w miejsce przywrócenia do pracy, którego domagał się powód – zasądził stosowne odszkodowanie na podstawie przepisu art. 56 § 2 k.p., a powód nadal żąda przywrócenia do pracy, wartość przedmiotu zaskarżenia oblicza się – dla potrzeb skargi kasacyjnej – na podstawie art. 23¹ k.p.c., na co zwrócił uwagę Sąd Najwyższy w postanowieniu z 29.01.2008 r., I BP 47/07, LEX nr 621772.
6. Należy też przyjąć, że gdy powód spośród dwóch alternatywnie przysługujących roszczeń przewidzianych w art. 45 § 1 k.p. wybiera roszczenie majątkowe niepieniężne o uznanie wypowiedzenia umowy o pracę za bezskuteczne (o przywrócenie do pracy), a nie o zapła-

⁵⁴ Por. postanowienie SN z 11.04.2008 r., I PZ 4/08, LEX nr 511700.

⁵⁵ B. Bury, *Ustalenie wartości...*, s. 32–33.

⁵⁶ Uchwała SN z 6.12.2001 r., III ZP 28/01, LEX nr 49677.

⁵⁷ Uchwała SN z 6.12.2001 r., III ZP 28/01; postanowienie SN z 5.04.2017 r., III PZ 1/17, LEX nr 2298285; postanowienie SN z 8.10.2010 r., II PZ 28/10, LEX nr 784926; por. B. Bury, *Ustalenie wartości...*, s. 38–39.

tę odszkodowania (roszczenie pieniężne), to w takiej sytuacji wartość przedmiotu sporu (a w konsekwencji również wartość przedmiotu zaskarżenia w apelacji i skardze kasacyjnej) wyznacza art. 23¹ k.p.c. Podstawą ustaleń wartości przedmiotu sporu i zaskarżenia nie jest więc kwota pieniężna wskazana w pozwie ustalona w oparciu o art. 19 § 1 k.p.c.⁵⁸

7. Sąd Najwyższy w postanowieniu z 4.02.2008 r., I PZ 2/08, LEX nr 448283, wskazał, że sprawa dotycząca przeniesienia na inne stanowisko pracy, które powoduje obniżenie wynagrodzenia, jest sprawą o prawo majątkowe, a podstawą prawną określenia wartości przedmiotu sporu jest art. 23¹.
8. Odnotować należy również pogląd, iż w oparciu o art. 23¹ w sprawach o roszczenia pracowników dotyczące istnienia stosunku pracy podstawą ustalenia wartości przedmiotu sporu jest wynagrodzenie w kwocie, której przysługiwanie pracownikowi w okresie objętym sporem nie jest sporne między stronami, a nie wynagrodzenie żądane przez pracownika, które stanowi (lub może stanowić) przedmiot odrębnego roszczenia⁵⁹. Należy też zwrócić uwagę, że sąd może przy tym skorzystać z dobrodziejstwa art. 475 k.p.c. i sprawdzając oznaczenie wartości przedmiotu sporu w sprawie pracowniczej, może zwrócić się do pracodawcy o przedstawienie stosownych informacji (np. wyliczenia 1-miesięcznego wynagrodzenia pracownika) pod rygorem nałożenia grzywny⁶⁰.

Art. 23². [Wartość przedmiotu sporu w sprawach o wydanie nieruchomości]

W sprawach o wydanie nieruchomości posiadanej bez tytułu prawnego lub na podstawie tytułu innego niż najem lub dzierżawa wartość przedmiotu sporu oblicza się przyjmując, stosownie do rodzaju nieruchomości i sposobu korzystania z niej, podaną przez powoda sumę odpowiadającą trzymiesięcznemu czynszowi najmu lub dzierżawy należnemu od danego rodzaju nieruchomości.

1. Od dnia wejścia w życie wskazanej normy prawnej wartość przedmiotu sporu w sprawach o wydanie nieruchomości posiadanej bez tytułu prawnego albo na podstawie tytułu innego niż najem lub dzierżawa jest określana zgodnie z art. 23² k.p.c.⁶¹
2. Przed wprowadzeniem komentowanej regulacji wartość przedmiotu sporu w sprawach tego rodzaju była ustalana w oparciu o przepis art. 23 – jako najbardziej zbliżoną regulację w tym zakresie. W ówczesnym orzecznictwie przyjmowano np., że wartością przedmiotu sporu (zaskarżenia) w sprawie o opuszczenie lokalu przez domownika wspólnie korzystającego z lokalu na podstawie użyczenia powinna być kwota odpowiadająca jego 3-miesięcznemu udziałowi w należnościach z tytułu czynszu najmu tego lokalu⁶².
3. Zmiana stanu prawnego i wejście w życie przepisu art. 23² nie dezaktualizuje dorobku orzecznictwa sądowego wydanego we wcześniejszym stanie prawnym. Sąd Najwyższy w postanowieniu z 3.02.2012 r., I CZ 149/11, LEX nr 1119477, zaznaczył, że w związku

⁵⁸ Zob. też B. Bury, *Ustalenie wartości...*, s. 45.

⁵⁹ Postanowienie SN z 20.11.2007 r., II PZ 56/07, LEX nr 478496.

⁶⁰ B. Bury, *Ustalenie wartości...*, s. 34–35.

⁶¹ Por. postanowienie SN z 19.10.2007 r., I CZ 117/07, LEX nr 349919.

⁶² Postanowienie SN z 8.04.1997 r., I CKN 18/97, LEX nr 30632.

z wprowadzeniem art. 23², regulującego problematykę wartości przedmiotu sporu, stanowisko Sądu Najwyższego w tej kwestii uzyskało natomiast silniejszą podstawę normatywną.

Art. 24. [Wartość przedmiotu sporu w sprawach o zabezpieczenie, zastaw, hipotekę]

W sprawach o zabezpieczenie, zastaw lub hipotekę wartość przedmiotu sporu stanowi suma wierzytelności. Jeżeli jednak przedmiot zabezpieczenia lub zastawu ma mniejszą wartość niż wierzytelność, rozstrzyga wartość mniejsza.

1. W orzecznictwie wskazuje się, że w sprawach o zabezpieczenie wartość przedmiotu sporu stanowi suma zabezpieczenia, chyba że przedmiot zabezpieczenia ma mniejszą wartość niż zabezpieczona nim wierzytelność. Problem ten można zobrazować na przykładzie rozpatrywanym przez Sąd Najwyższy w postanowieniu z 30.11.1971 r., II CZ 168/71, LEX nr 7023. W przedmiotowej sprawie samochód, którego wydania domagała się powódka, stanowił zabezpieczenie kredytu udzielonego przez powódkę żonie pozwanego na zakup samochodu. Własność tego samochodu została przeniesiona przez żonę pozwanego na powódkę tylko w celu zabezpieczenia spłaty udzielonego kredytu na warunkach promesy kredytowej, zgodnie z którymi powódka w razie niezwrócenia pożyczki uprawniona była do sprzedania samochodu w celu pokrycia swej należności. W tej sytuacji wartość przedmiotu sporu stanowi suma wierzytelności powódki, czyli kwota 41 040 zł, a nie kwota 117 000 zł, stanowiąca wartość samochodu zabezpieczającego spłatę tej wierzytelności.
2. W sprawie dotyczącej roszczenia z art. 527 k.c. przedmiotem ochrony jest wierzytelność powoda, która nie mogła zostać zaspokojona na skutek krzywdzącej wierzyciela czynności prawnej dokonanej przez dłużnika z osobą trzecią i wierzytelność ta, określona kwotowo, stanowi wartość przedmiotu sporu, zgodnie z zasadami art. 19 § 2 i art. 20 k.p.c.⁶³ Z kolei w postanowieniu z 25.11.2005 r., V CZ 137/05, LEX nr 1109309, Sąd Najwyższy wyjaśnił, że w sprawach, w których wierzyciel na podstawie art. 527 k.c. dochodzi uznania czynności dokonanej z jego pokrzywdzeniem za bezskuteczną, powództwo w istocie zmierza do zabezpieczenia przysługującej mu wierzytelności. Skoro zaś w sprawach o zabezpieczenie wartością przedmiotu sporu, zgodnie z art. 24 k.p.c., jest wartość (suma) wierzytelności stanowiącej przedmiot zabezpieczenia, to w rozpoznawanej sprawie, w której podstawą powództwa jest art. 527 k.c., wartością przedmiotu sporu jest wysokość wierzytelności, której ochrony domaga się powód. Analogiczne zapatrywanie wyraził np. Sąd Okręgowy w Ostrołęce w wyroku z 23.01.2017 r., I C 115/16, LEX nr 2245521.
3. W orzecznictwie wskazuje się przy tym, że nie można podzielić poglądu, iż jeżeli powód domaga się uznania za bezskuteczne dwu czynności prawnych dokonanych przez pozwanym, to dochodzi w pozwie kilku roszczeń w rozumieniu art. 21 k.p.c. Przedmiotem zabezpieczenia jest jedna wierzytelność i to jest przedmiot powództwa. Bez znaczenia więc dla określenia wartości przedmiotu sporu w takiej sytuacji jest, czy powód w tym celu żąda uznania za bezskuteczną jednej, czy kilku czynności, których pozwani dokonali z jego pokrzywdzeniem. Wykładnia przepisów prawa, w tym szczególnie przepisów proceduralnych, musi opierać się na ścisłym ich pojmowaniu z uwzględnieniem wykładni językowej,

⁶³ Postanowienie SN z 12.01.2007 r., IV CZ 105/06, LEX nr 258555.

systemowej i celowościowej. W żadnym razie nie można zaś poprzez swoiste rozumienie użytych w przepisach określeń wykorzystywać jej do doraźnych celów procesowych, przykładowo do wskazania, iż w danej sprawie przysługuje stronie określony środek zaskarżenia⁶⁴.

4. Również w sprawach o zwolnienie od egzekucji wartość przedmiotu sporu wyznaczana jest w oparciu o przepis art. 24. Determinuje ją wartość egzekwowanej wierzytelności, chyba że przewyższa ona wartość zajętej rzeczy. Dopiero w tym przypadku o wartości przedmiotu sporu będzie decydować wartość zajętej rzeczy⁶⁵.

Art. 25. [Sprawdzenie wartości przedmiotu sporu]

§ 1. Sąd może sprawdzić wartość przedmiotu sporu oznaczoną przez powoda i zarządzić w tym celu dochodzenie.

§ 2. Po doręczeniu pozwu sprawdzenie nastąpić może jedynie na zarzut pozwanego, zgłoszony przed wdaniem się w spór co do istoty sprawy.

§ 3. Jeżeli sąd w wyniku sprawdzenia wartości przedmiotu sporu uzna się za niewłaściwy, przekaże sprawę sądowi właściwemu; jeżeli jest kilka sądów właściwych – przekaże temu z nich, który wskaże powód.

1. Komentowany przepis w nieznacznie zmienionym kształcie obowiązuje od 21.08.2019 r.
2. *De lege lata* na podstawie art. 25 § 1 sąd może sprawdzić wartość przedmiotu sporu, którą oznaczy powód. W tym celu może zostać zarządzone dochodzenie. W poprzednim stanie prawnym przepis był uzupełniony sformułowaniem „na posiedzeniu niejawnym”⁶⁶. Przedmiotowa zmiana w treści przepisu art. 25 nie wpływa na model procedowania sądu w tym zakresie, natomiast stanowi skutek zmiany treści art. 148 (zob. komentarz do art. 148).
3. Należy przyjąć, że w oparciu o reguły kodeksowe niedopuszczalne jest dowolne określenie wartości przedmiotu sporu. Nie może się też zdarzyć, by przy właściwym stosowaniu norm art. 19–24 doszło do wskazania dwóch różnych wariantów wartości przedmiotu sporu. To wartość zobiektywizowana, jak wyjaśnił Sąd Najwyższy w postanowieniu z 22.03.2012 r., V CZ 157/11, LEX nr 1214625.
4. Określenie wartości przedmiotu sporu co do zasady pozostawiono stronie powodowej. **Konieczność weryfikowania przez sąd wskazanej przez powoda wartości przedmiotu sporu aktualizuje się zaś dopiero wówczas, gdy sąd uzna wartość wskazaną przez powoda za wątpliwą.** Wątpliwość ta musi być jednak istotna i nie może być utożsamiana z obowiązkiem drobiazgowej weryfikacji wartości przedmiotu sporu wskazanej w pozwie, jeżeli jej wysokość nie jest rażąco zawyżona lub zaniżona. Jak zwrócił uwagę Sąd Najwyższy w postanowieniu z 23.01.2020 r. w sprawie II PZ 26/19⁶⁷, również w przypadku zasądzenia od Skarbu Państwa kosztów nieopłaconej pomocy prawnej udzielonej z urzędu w postępowaniu zażaleniowym wystąpić może konieczność sprawdzenia wartości przedmiotu zaskarżenia. Kwoty dochodzone pozwem, wpływające na określenie wartości przedmiotu zaskarżenia w postępowaniu

⁶⁴ Postanowienie SN z 25.11.2005 r., V CZ 137/05, LEX nr 1109309.

⁶⁵ Postanowienie SO w Zielonej Górze z 9.03.2018 r., I C 63/18, LEX nr 2528774.

⁶⁶ Por. S. Jaworski, *Kodeks postępowania cywilnego. Komentarz do zmian*, Warszawa 2019, s. 15.

⁶⁷ LEX nr 2783238.

przed Sądem Najwyższym nie mogą być bowiem abstrakcyjnie wysokie, ale ściśle zakotwiczone w ekonomicznych realiach.

5. Z art. 25 § 2 wynika, iż po doręczeniu pozwanemu odpisu pozwu sąd może sprawdzić wartość przedmiotu sporu, pod warunkiem że **stosowne żądanie zgłosi pozwany przed wdaniem się w spór** co do istoty sprawy. Żądanie to pozwany może więc sformułować w odpowiedzi na pozew, w sprzeciwie do nakazu zapłaty, w sprzeciwie do wyroku zaocznego, w zarzutach do nakazu zapłaty bądź przedstawić na rozprawie, gdyby wcześniej nie odnosił się do zasadności roszczenia dochodzonego przez powoda⁶⁸. Jeśli zatem pozwany najpóźniej w odpowiedzi na pozew nie przedstawi swojego stanowiska co do wartości przedmiotu sporu, to sąd nie będzie już władny do kontroli wartości przedmiotu sporu wskazanej przez powoda. Wymaga podkreślenia, że „wdanie się w spór co do istoty sprawy” następuje wtedy, gdy pozwany po raz pierwszy w toku postępowania zgłasza merytoryczne zarzuty wobec twierdzeń powoda (najczęściej formułując odpowiedź na pozew, sprzeciw od nakazu zapłaty). Jak wskazał Sąd Najwyższy w postanowieniu z 4.07.1988 r., IV CZ 90/88, LEX nr 8898, zawarte w art. 25 § 2 stwierdzenie „przed wdaniem się w spór co do istoty sprawy” oznacza, że sprawdzenie przez sąd wartości przedmiotu sporu, na zarzut pozwanego, może nastąpić, jeżeli został on postawiony w odpowiedzi na pozew, a gdy pozwany nie złożył odpowiedzi na pozew – na pierwszej rozprawie, chyba że nie wziął on udziału w rozprawie i został przeciwko niemu wydany wyrok zaoczny; w tym wypadku wspomniany zarzut może być skutecznie podniesiony w sprzeciwie od wyroku zaocznego.
6. Jeśli pozwany dopiero po wdaniu się w spór domaga się weryfikacji wartości przedmiotu sporu, to jego żądanie należy ocenić jako spóźnione i nie wywoła ono skutków prawnych⁶⁹. Krytycznie jednak odnieść należy się do stanowiska, że jeśli w odpowiedzi na pozew pozwany w pierwszym punkcie żąda oddalenia powództwa, a dopiero w kolejnym wnosi o sprawdzenie wartości przedmiotu sporu, to sąd takiego badanie nie może już przeprowadzić, gdyż wniosek został zgłoszony już po wdaniu się w spór. Takie zapatrywanie wyraził Sąd Rejonowy w Suwałkach w wyroku z 17.10.2017 r., IV P 35/17, LEX nr 2449888. W moim przekonaniu jest to jednak pogląd nazbyt formalistyczny. Skoro pozwany w tym samym piśmie procesowym wdał się w spór i zażądał weryfikacji wartości przedmiotu sporu, to nie było przeszkód, by sąd dokonał sprawdzenia wartości przedmiotu sporu (chyba że nie budziła ona jego wątpliwości).
7. Z powyższego wynika, że oświadczenie strony co do wartości przedmiotu sporu może być kwestionowane przez stronę przeciwną oraz podlega kontroli sądu (por. art. 25). Weryfikacja tej informacji nie może być natomiast prowadzona zupełnie dowolnie. Przepisy art. 25 i 26 określają bowiem wyczerpująco sposób i terminy podważenia oświadczenia powoda⁷⁰. Jeśli sąd dostrzega potrzebę weryfikacji wartości przedmiotu sporu, to wydaje niezaskarżalne postanowienie o zarządzeniu sprawdzenia tej wartości⁷¹.

⁶⁸ Por. H. Pietrzkowski, *Czynności procesowe zawodowego...*, s. 97.

⁶⁹ Por. wyrok SA w Warszawie z 4.03.2014 r., VI ACa 935/13, LEX nr 1527314; wyrok SR Gdańsk-Północ w Gdańsku z 28.12.2015 r., I C 596/15, LEX nr 1960890.

⁷⁰ Postanowienie SN z 22.03.2012 r., V CZ 157/11, LEX nr 1214625.

⁷¹ Por. uzasadnienie wyroku SR w Środzie Śląskiej z 28.04.2016 r., I C 324/13, LEX nr 2146107.

8. W przypadku gdyby pozwany złożył niezasadny wniosek o sprawdzenie wartości przedmiotu sporu (gdyby została ona wskazana w prawidłowej wysokości przez powoda), to wniosek taki podlega oddaleniu⁷². Wniosek pozwanego o przeprowadzenie przez sąd kontroli wartości przedmiotu sporu nie skutkuje merytorycznym badaniem zasadności żądania zgłoszonego w pozwie. Jak trafnie wskazuje się w orzecznictwie, ewentualne nieprawidłowe wyliczenie dochodzonej kwoty przez stronę powodową może skutkować oddaleniem powództwa w wyniku przeprowadzonego postępowania dowodowego, a nie być przedmiotem postępowania o sprawdzenie wartości przedmiotu sporu⁷³.
9. Jeśli sąd poweźmie wątpliwości co do prawidłowego obliczenia wartości przedmiotu sporu, może zwrócić się do powoda, aby przedstawił on **wyjaśnienie co do sposobu wyliczenia tej wartości**. Milczenie ze strony powoda lub przedstawienie nieprzekonujących wyjaśnień skutkować powinno przeprowadzeniem przez sąd stosownego dochodzenia⁷⁴. Zarządzenie dochodzenia odbywa się w drodze postanowienia sądu, a nie zarządzenia przewodniczącego, gdyż jest to czynność sądu.
10. Nie jest konieczne sięganie w każdym przypadku po biegłego sądowego, który dysponuje wiadomościami specjalnymi. Jak zauważył Sąd Najwyższy w postanowieniu z 22.02.2018 r., II UZ 120/17, LEX nr 2473789, zwrot „dochodzenie” z art. 25 § 1 nie determinuje obowiązku sięgnięcia po wiadomości specjalne. W tym celu sąd może posłużyć się wszelkimi możliwymi sposobami, w tym samodzielnie przeprowadzić działania matematyczne według algorytmu wyznaczonego przez obowiązujące przepisy. Jeśli sąd jest w stanie samodzielnie zweryfikować i prawidłowo oznaczyć wartość przedmiotu sporu, to nie ma przeszkód, by wydał postanowienie o zarządzeniu sprawdzenia wartości przedmiotu sporu i o określeniu jej wysokości⁷⁵. Sąd w toku weryfikacji wartości przedmiotu sporu może też uzyskiwać kluczowe informacje telefonicznie lub w Internecie. Przykładowo jeśli powód w pozwie oznaczy zaniżoną na pierwszy rzut oka wartość przedmiotu sporu (rzeczy), to sąd może uznać za wystarczające wezwanie powoda do przedstawienia kilku ogłoszeń, dzięki którym można porównać wartość wskazaną przez powoda z cenami rynkowymi rzeczy podobnych.
11. Niekiedy sądy uzależniają możliwość prowadzenia opinii biegłego sądowego i weryfikowania na jej podstawie ustalonej wartości przedmiotu sporu od uiszczenia zaliczki przez stronę zgłaszającą taki wniosek⁷⁶. Taka praktyka jest zasadna, szczególnie jeśli koszty opinii „weryfikacyjnej” mogłyby być znaczne. Jednocześnie jeżeli wniosek o sprawdzenie wartości przedmiotu sporu pochodzi od pozwanego, to nie może on kwestionować potrzeby uiszczenia zaliczki, argumentując, że sąd weryfikuje wartość przedmiotu sporu z urzędu⁷⁷.
12. Pozwany może cofnąć wniosek o sprawdzenie wartości przedmiotu sporu, co stanowi konsekwencję ogólnej zasady odwołałości oświadczeń procesowych.

⁷² Por. wyrok SR w Słupsku z 5.04.2018 r., I C 4359/17, LEX nr 2526850; wyrok SR w Jeleniej Górze z 19.02.2015 r., V GC 546/14, LEX nr 1861920.

⁷³ Wyrok SR w Środzie Śląskiej z 20.04.2016 r., I C 79/16, LEX nr 2139947.

⁷⁴ Por. postanowienie SN z 22.06.2016 r., III UZ 5/16, LEX nr 2290428.

⁷⁵ Por. postanowienie SO w Zielonej Górze z 9.03.2018 r., I C 63/18, LEX nr 2528774; postanowienie SR w Kamiennej Górze z 7.09.2016 r., I C 453/16, LEX nr 2133805.

⁷⁶ Por. postanowienie SR dla Warszawy Pragi-Południe w Warszawie z 19.02.2014 r., I Ns 1187/09, LEX nr 1908643.

⁷⁷ Postanowienie SO w Kaliszu z 29.11.2016 r., II Cz 804/16, LEX nr 2184284.

13. Należy mieć na uwadze, by etap weryfikacji wartości przedmiotu sporu nie doprowadził do przewlekłości postępowania sądowego. W szczególności Sąd Okręgowy w Lublinie w postanowieniu z 16.07.2013 r., II S 59/13, LEX nr 1858273, uznał, że prowadzona w sądzie rejonowym procedura badania wartości przedmiotu sporu była prowadzona zbyt długo w stosunku do czasu koniecznego do jej prowadzenia. Oczekiwanie przez 8 miesięcy na wydanie przez biegłego opinii doprowadziło zaś do przewlekłości postępowania sądowego.
14. Jeśli sąd dokona sprawdzenia wskazanej przez stronę wartości przedmiotu sporu (wartości przedmiotu zaskarżenia), to wydaje postanowienie w tym przedmiocie. Zapadłe orzeczenie nie jest zaskarżalne⁷⁸. Nie jest to bowiem orzeczenie kończące postępowanie i nie zostało ono wymienione w zamkniętym katalogu orzeczeń zaskarżalnych (art. 394). Możliwe jest jednak poddanie postanowienia w przedmiocie ustalenia wartości przedmiotu sporu kontroli sądu odwoławczego w trybie art. 380 k.p.c.⁷⁹
15. Dla wskazania wartości przedmiotu sporu kluczowym momentem jest chwila zainicjowania procesu – wniesienia pozwu. Na powyższe zwrócił uwagę Sąd Apelacyjny w Katowicach w wyroku z 26.10.2012 r., V ACa 477/12, LEX nr 1236651. Zasada ta doznaje jednak wyjątków. Jeśli w toku postępowania nastąpi zmiana powództwa (art. 193 § 2), to wartość przedmiotu sporu może ulec zmianie⁸⁰. Analogicznie wartość przedmiotu zaskarżenia będzie wyższa od pierwotnie wskazanej, gdy sąd orzekł ponad żądanie. W zakresie wartości przedmiotu sporu obowiązuje zasada jej stałości (zob. art. 26). Jak wyjaśnił Sąd Najwyższy w wyroku z 31.08.2012 r., II CSK 764/11, LEX nr 1215000, wskazana w pozwie wartość sporu wiąże aż do jego zakończenia, choćby niewiele miała wspólnego z rzeczywistą wartością przedmiotu sporu, o ile nie dojdzie do jej weryfikacji i podważenia w oparciu o przepis art. 25. Po ustaleniu przez sąd wartości przedmiotu sporu w trybie art. 25 wartość ta staje się wiążąca dla rozliczeń w sprawie, m.in. w zakresie kosztów procesu⁸¹.
16. Warto odnotować pogląd orzeczniczy, iż jeśli wartość przedmiotu sporu nie została w ogóle wskazana, to zrozumiałe jest, że nie mogła ona uzyskać stabilności⁸². Uzupełnieniem tego stanowiska jest pogląd, zgodnie z którym dopuszczalne jest uzupełnienie opłaty od apelacji przez radcę prawnego jako pełnomocnika pozwanego pracodawcy w sytuacji, gdy dopiero po jej wniesieniu została ustalona wartość przedmiotu zaskarżenia odpowiednio do art. 23¹, wobec zaniechania oznaczenia wartości przedmiotu sporu przez powoda i braku ustalenia jej przez sąd pierwszej instancji (art. 130² § 2 i 5)⁸³.
17. W oparciu o przepis art. 25 § 3 sąd po sprawdzeniu wartości przedmiotu sporu może przekazać sprawę sądowi właściwemu, gdyby uznał się za rzeczowo niewłaściwy (por. art. 17 pkt 4). Decyzja procesowa w tym przedmiocie zapada w formie postanowienia⁸⁴.

⁷⁸ Postanowienie SN z 21.09.2017 r., I PZ 6/17, LEX nr 2397623.

⁷⁹ Por. postanowienie SN z 21.08.2014 r., IV CZ 43/14, LEX nr 1544216.

⁸⁰ Postanowienie SN z 29.04.2010 r., IV CSK 474/09, LEX nr 602730.

⁸¹ Por. postanowienie SO w Bydgoszczy z 28.03.2019 r., VIII Gz 278/18, LEX nr 2673601.

⁸² Postanowienie SN z 8.11.2005 r., I CZ 121/05, LEX nr 1615091.

⁸³ Por. postanowienie SN z 25.11.2007 r., II PZ 44/07, LEX nr 470337.

⁸⁴ Por. postanowienie SO w Zielonej Górze z 9.03.2018 r., I C 63/18, LEX nr 2528774. Zob. też B. Bładowski, *Czynności sądowe w sprawach cywilnych. Wzory, komentarz*, Kraków 1999, s. 55.

18. W przypadku gdyby co najmniej dwa sądy były właściwe do rozpoznania sprawy, to powód wskaże sąd, do którego sprawa ma zostać przekazana. Taka sytuacja ma miejsce, jeśli przykładowo powód skierował pozew do sądu rejonowego, a w wyniku ustaleń sądu wartość przedmiotu sporu w sprawie majątkowej została wyliczona na 130 000 zł. Wówczas gdyby w sprawie występowała właściwość przemienna, sąd powinien zwrócić się do powoda o dokonanie wyboru między sądami właściwymi miejscowo i rzeczowo. Wydaje się zasadne, że w zarządzeniu wzywającym powoda do wskazania w określonym terminie sądu, do którego sprawa ma być przekazana, należy podać rygor dokonania we własnym zakresie przez sąd wyboru sądu, do którego sprawa zostanie przekazana. Oczywiście w świetle komentowanego art. 25 § 3 jeśli powód ustosunkuje się do wezwania sądu, sąd jest związany dokonaniem przez niego wyborem. Powód nie musi też uzasadniać swojego stanowiska w tym zakresie. Z drugiej strony jeśli sąd miałby dokonywać „w zastępstwie” powoda takiego wyboru, ma on pełną dowolność w tym zakresie.
19. W orzecznictwie wskazuje się, że jeśli dojdzie do przekazania sprawy w oparciu o przepis art. 25 § 3, sąd rejonowy może się uznać za niewłaściwy z uwagi na wadliwe określenie wartości przedmiotu sporu wówczas, gdy błąd sądu okręgowego jako sądu pierwszej instancji polegał na uchybieniu przepisom postępowania regulującym sposób obliczania wartości przedmiotu sporu oraz sprawdzenia wartości przedmiotu sporu⁸⁵.
20. Należy jednak odróżnić procedurę weryfikacji wartości przedmiotu sporu przez sąd, o jakiej mowa w komentowanym przepisie, od sprawdzenia przez sąd kasacyjny wartości przedmiotu zaskarżenia wynikającej ze skargi kasacyjnej. Wartość przedmiotu zaskarżenia określona przez autora skargi kasacyjnej z naruszeniem komentowanych w niniejszym rozdziale regulacji nie jest bowiem dla Sądu Najwyższego wiążąca. Przywołać należy tu uwagę Sądu Najwyższego: „o ile bowiem przepisy te wyrażają potrzebę ustabilizowania w postępowaniu cywilnym wartości przedmiotu sporu na potrzeby określenia właściwości rzeczowej sądu i wysokości należnych opłat sądowych, o tyle gdy chodzi o określenie wartości przedmiotu zaskarżenia na użytek ustalenia dopuszczalności skargi kasacyjnej potrzeba taka nie występuje, ważne jest natomiast, by rozpoznaniu przez Sąd Najwyższy podlegały jedynie te skargi kasacyjne, których dopuszczalność przewidują przepisy procesowe, a nie niewłaściwe określenie wartości przedmiotu sporu przez stronę”⁸⁶.

W orzecznictwie wskazuje się, że z art. 25 i 26 wynika reguła utrwalenia niezakwestionowanej przez pozwanego lub niesprawdzonej przez sąd wartości przedmiotu sporu na okres całego postępowania we wszystkich instancjach. Możliwość odpowiedniego zastosowania do oznaczenia wartości przedmiotu zaskarżenia, zarówno w apelacji, jak i w kasacji, „przepisów o wartości przedmiotu sporu” musi być sprowadzona do tego, że w razie zaskarżenia w całości orzeczenia rozstrzygającego o całym przedmiocie sporu jako wartość przedmiotu zaskarżenia należy podać jego wartość ustaloną w pierwszej instancji. Nie można natomiast odesłania tego rozumieć jako uprawnienia do ponownego oznaczania wartości przedmiotu zaskarżenia na użytek wnoszonej skargi kasacyjnej w sposób prowadzący do podwyższenia ustalonej już wartości przedmiotu sporu (zob. szerzej komentarz do art. 26, 368, 398²).

⁸⁵ Takie stanowisko wyraził SA w Białymstoku w postanowieniu z 28.06.2007 r., I ACz 487/07, LEX nr 339365.

⁸⁶ Postanowienie SN z 11.05.2022 r., II UZ 18/21, LEX nr 3435878.

21. Powstać może pytanie, czy powód może sam zażądać sprawdzenia przez sąd wartości przedmiotu sporu. Wydaje się, że tak złożony wniosek może dać asumpt sądowi do podjęcia weryfikacji wartości przedmiotu sporu we własnym zakresie, o ile pozwany jeszcze nie wdał się w spór (art. 25 § 2). Na etapie postępowania odwoławczego byłoby to już oczywiście niedopuszczalne⁸⁷.
22. Warto też odnotować stanowisko, iż jeśli strona składa niezasadny wniosek o sprawdzenie wartości przedmiotu sporu, to zachodzi podstawa do **obciążenia jej kosztami** związanymi z tym postępowaniem incydentalnym, gdy takie działanie strony miało charakter niesumiennej i niewłaściwej⁸⁸.
23. Warto również zwrócić uwagę na praktyczny problem, czy powoda, który przegrał spór, należy obciążyć kosztami prowadzenia dowodu z opinii biegłego (np. rzeczoznawcy) prowadzonej w związku ze sprawdzeniem wartości przedmiotu sporu. Sąd Rejonowy w Suwałkach w wyroku z 5.11.2012 r., I C 98/11, LEX nr 1903983, wskazał, że wniosek o sprawdzenie wartości przedmiotu sporu został zgłoszony przez pozwanego. Sąd nie znalazł podstaw do obciążenia powoda kosztami prowadzonej opinii, mimo iż przegrał on spór, gdyż w wyniku tego sprawdzenia okazało się, że sąd rejonowy jest sądem właściwym do rozpoznania obu zgłoszonych w pozwie roszczeń. Stanowisko to należy ocenić jako trafne. Wydaje się natomiast, że gdyby wniosek pozwanego okazał się skuteczny i zasłżyby podstawy do przekazania sprawy do sądu właściwego rzeczowo, to kosztami takiego postępowania w przedmiocie weryfikacji wartości przedmiotu sporu powód powinien zostać obciążony.

Art. 26. [Niedopuszczalność ponownego badania wartości przedmiotu sporu]

Po ustaleniu w myśl artykułu poprzedzającego, wartość przedmiotu sporu nie podlega ponownemu badaniu w dalszym toku postępowania.

1. Artykuł 25 wespół z art. 26 wyznaczają tzw. regułę stałości wartości przedmiotu sporu w toku całego postępowania sądowego. W orzecznictwie wyjaśnia się, że dzięki regulacji art. 26 zapewniono w procedurze cywilnej właściwy tok postępowania, uniemożliwiając ustawiczne wszczynanie incydentalnych sporów dotyczących tej wartości. Takie stanowisko wyraził w szczególności Sąd Najwyższy w postanowieniu z 4.10.2001 r., I CZ 115/01, LEX nr 1214926. Jeśli zatem pozwanyłożyłby ponowny wniosek o sprawdzenie wartości przedmiotu sporu, to podlegać będzie on odrzuceniu w oparciu o omawiany przepis⁸⁹.
2. **Zasada stałości wartości przedmiotu sporu nie jest bezwzględna. W toku procesu może bowiem dojść do przekształceń powództwa, a wówczas może również ulec zmianie ustalona wcześniej wartość przedmiotu sporu**⁹⁰. Należy przy tym podkreślić, że w razie wystąpienia z nowym żądaniem, ewentualne badanie przez sąd wartości przedmiotu sporu

⁸⁷ Zob. postanowienie SO w Kaliszu z 17.01.2017 r., II Cz 723/16, LEX nr 2202796.

⁸⁸ Por. postanowienie SR w Kłodzku z 25.10.2012 r., I Ns 935/11, LEX nr 1905745.

⁸⁹ Por. wyrok SR w Zgorzelcu z 11.12.2012 r., I C 463/12, LEX nr 1907754.

⁹⁰ Por. postanowienie SN z 5.05.2016 r., II CZ 24/16, LEX nr 2057616.

w tym zakresie nie narusza art. 26, gdyż nie dotyczy nigdy ponownego badania wartości przedmiotu sporu oznaczonej w pozwie⁹¹.

3. Z kolei w świetle art. 368 § 2, odnoszącego się do postępowania apelacyjnego, w sprawach o prawa majątkowe należy oznaczyć wartość przedmiotu zaskarżenia. Wartość ta może być oznaczona na kwotę wyższą od wartości przedmiotu sporu wskazanej w pozwie jedynie wtedy, gdy powód rozszerzył powództwo lub sąd orzekł ponad żądanie. Do ustalenia wartości przedmiotu zaskarżenia odpowiednio stosuje się przepisy o wartości przedmiotu sporu (zob. też komentarz do art. 19 i 368).
4. Wskazana przez powoda wartość przedmiotu sporu, która nie została sprawdzona przez sąd pierwszej instancji (art. 25), pozostaje aktualna w postępowaniu apelacyjnym (art. 368 § 2), a następnie w postępowaniu kasacyjnym (art. 368 § 2 w zw. z art. 398⁴ § 3 i art. 398²¹). Na powyższe wskazał Sąd Najwyższy w postanowieniu z 24.11.2016 r., III CZ 46/16, LEX nr 2188641.
5. Należy jednak odróżnić dopuszczalność weryfikacji wartości przedmiotu sporu w trybie art. 25 od zbadania wartości przedmiotu zaskarżenia w przypadku złożenia skargi kasacyjnej w sprawie o roszczenie majątkowe. W orzecznictwie podkreśla się, że zarówno sąd odwoławczy, jak i Sąd Najwyższy są nie tylko uprawnione, ale i zobowiązane do sprawdzenia – w razie wątpliwości – oznaczonej w skardze kasacyjnej wartości przedmiotu zaskarżenia. Uprawnienie sądu obejmuje skontrolowanie danych składających się na tę wartość oraz podanego przez skarżącego sposobu jej obliczenia, natomiast nie nakłada powinności jej samodzielnego ustalenia⁹². Sąd Najwyższy w postanowieniu z 8.12.2016 r., I CZ 97/16, LEX nr 2188616, wyjaśnił, że w sytuacji, w której sąd drugiej instancji dostrzega, iż wskazana w apelacji wartość przedmiotu zaskarżenia, w świetle granic w niej oznaczonych, budzi zastrzeżenia – stosując odpowiednio art. 25 § 1 w zw. z art. 368 § 2 *in fine* – jest władny do wydania stosownego postanowienia, w którym określi prawidłową wartość przedmiotu zaskarżenia.
6. Gdyby sąd odwoławczy lub Sąd Najwyższy nie mógł weryfikować „dla własnych potrzeb” wartości przedmiotu zaskarżenia wskazanej w skardze kasacyjnej, to iluzoryczna stawałaby się regulacja art. 398², która przewiduje, od jakiej minimalnej wartości przedmiotu zaskarżenia określone rodzaje spraw mają charakter postępowań kasacyjnych. Sąd Najwyższy nie jest zatem związany wskazaną przez stronę wartością przedmiotu zaskarżenia i może dokonać jej sprawdzenia na podstawie akt sprawy, z pominięciem zasad określonych w art. 25 i 26. Tego rodzaju „sprawdzenie” jest niezbędne wówczas, gdy od tej wartości zależy dopuszczalność skargi kasacyjnej⁹³.

⁹¹ Postanowienie SN z 11.02.2003 r., V CZ 208/02, LEX nr 1130953.

⁹² Postanowienie SN z 6.03.2018 r., II UZ 119/17, LEX nr 2456371.

⁹³ Por. postanowienia SN: z 1.12.2016 r., IV CSK 247/16, LEX nr 2183510; z 25.10.2017 r., II UZ 83/17, LEX nr 2427174.

Rozdział 2

Właściwość miejscowa

Oddział 1

Właściwość ogólna

Art. 27. [Actor sequitur forum rei]

§ 1. Powództwo wytacza się przed sąd pierwszej instancji, w którego okręgu pozwany ma miejsce zamieszkania.

§ 2. Miejsce zamieszkania określa się według przepisów kodeksu cywilnego.

1. Na wstępie warto przypomnieć, że przepisy dotyczące właściwości sądu nie powinny być utożsamiane z regulacjami *stricto* procesowymi. W rzeczywistości bowiem problematyka właściwości sądu do rozpoznania sprawy stanowi zagadnienie konstytucyjne – o charakterze ustrojowym. Regulacje te wespół z normami dotyczącymi składu sądu i wyłączenia sędziego mają za zadanie gwarantować stronom rozpoznanie ich sprawy przez sąd właściwy i niezależny, przy udziale bezstronnych i niezawisłych sędziów⁹⁴. Stąd należy oceniać, że stosowanie omawianych regulacji ma istotne znaczenie z punktu widzenia zarówno stron, jak i sądu. Warto też zauważyć, że strona nie może dowolnie decydować o wyborze sądu, do którego skieruje sprawę lub przed którym chciałaby ją prowadzić. Nawet ewentualne utrudnienia w uczestniczeniu w rozprawach z uwagi na stan zdrowia nie mogą być podstawą zmiany właściwości miejscowej sądu⁹⁵.
2. Istotą postępowania cywilnego procesowego jest występowanie w nim dwóch stron sporu⁹⁶. *De lege lata* proces cywilny nie może toczyć się wyłącznie przy udziale powoda, w przypadku gdy jednocześnie „nie ma strony pozwanej” (oczywiście wtedy, gdy powód nie pozywa nikogo, a nie wówczas, gdy pozwany jest nieznany z miejsca pobytu). Powód, który przed sądem cywilnym dochodzi swoich praw, musi bowiem pozwać inną osobę (inny podmiot). **Powód nie ma jednak nieograniczonej swobody w wyborze sądu, do którego może złożyć powództwo.** Oprócz omówionej wcześniej kwestii wyboru sądu pod kątem właściwości rzeczowej (art. 16–18) niebagatelne znaczenie ma również to, do którego sądu należy skierować żądanie z punktu widzenia właściwości miejscowej. W literaturze wskazuje się, iż regulacje dotyczące właściwości miejscowej odnoszą się do problematyki kompetencji określonych sądów tego samego szczebla do rozpoznania sprawy⁹⁷. Aspekt terytorialny ma znaczenie bardzo praktyczne, skoro z jednej strony może on wpływać na obciążenie niektórych sądów większą liczbą spraw sądowych niż innych, z drugiej jest zaś o tyle istotny, że może wpływać na decyzję stron procesu co do wytoczenia powództwa i brania czynnego udziału w prowadzonym postępowaniu.

⁹⁴ Por. uchwała SN z 11.09.2014 r., III CZP 66/14, LEX nr 1508857. Zob. też W. Sanetra, *Sąd właściwy w rozumieniu Konstytucji RP*, PS 2011/9, s. 11.

⁹⁵ Por. postanowienie SA w Rzeszowie z 18.01.2013 r., I ACz 952/12, LEX nr 1259739.

⁹⁶ Zob. szerzej G. Krawiec, A. Partyk, *Tryb ustalania zmiany płci metrykalnej w postępowaniu sądowym. Glosa do wyroku SN z 10.01.2019 r., II CSK 371/18*, PPP 2019/9, s. 103–104.

⁹⁷ H. Pietrzkowski, *Czynności procesowe zawodowego pełnomocnika w sprawach cywilnych*, Warszawa 2010, s. 102; D. Kotłowski, O.M. Piaskowska, K. Sadowski, *Badanie właściwości miejscowej sądu z urzędu w świetle zmian wprowadzonych do art. 202 kodeksu postępowania cywilnego*, PPH 2010/9, s. 33; zob. też K. Weitz, *Jurysdykcja krajowa w postępowaniu cywilnym*, Warszawa 2005, s. 126.

3. Na gruncie komentowanego art. 27 należy wskazać, że **jedną z naczelných zasad proceduralnych wywodzonych jeszcze z prawa rzymskiego jest, że powód występuje do sądu właściwego ze względu na miejsce zamieszkania pozwanego (*actor sequitur forum rei*)**. Tę łacińską maksymę można tłumaczyć na wiele sposobów, m.in. jako „powód idzie za pozwanym”⁹⁸. Również polski ustawodawca oparł na wskazanej regule wyznaczanie sądu właściwego miejscowo w procedurze cywilnej. W obecnym stanie prawnym przepis art. 27, który przewiduje, że powództwo wytacza się przed sąd pierwszej instancji, w którego okręgu pozwany ma miejsce zamieszkania, stanowi dopełnienie reguły, że to powód „idzie” do sądu za pozwanym – do sądu właściwego ze względu na jego miejsce zamieszkania. W przeciwnym razie osoba pozwana bezzasadnie mogłaby mieć w istotny sposób ograniczoną lub utrudnioną możliwość ochrony swoich praw, będąc zmuszoną do uczestniczenia w procesie toczącym się przed sądem w odległej miejscowości⁹⁹. Na podstawie dyspozycji art. 27 należy przyjmować, że powód powinien skierować pozew do sądu właściwego rzeczowo w pierwszej instancji (zob. komentarz do art. 16–18), a jednocześnie wybór powoda powinien uwzględniać sąd znajdujący się w okręgu, w którym pozwany ma miejsce zamieszkania. Jak precyzuje art. 27 § 2, miejsce zamieszkania ustalane jest w oparciu o normy prawa cywilnego materialnego. Należy w tym zakresie posiłkować się przepisami art. 25–28 k.c.
4. **Komentowany przepis otwiera uregulowania dotyczące przepisów o ogólnej właściwości miejscowej sądu.** Nie jest to jednak jedyny rodzaj właściwości miejscowej sądu. **Obok niej występuje właściwość przemienna (art. 31–37²) oraz właściwość wyłączna (art. 38–42).** O ile w przypadku właściwości rzeczowej sądu strona nie może dokonać wyboru, czy określone żądanie powinna złożyć w sądzie rejonowym, czy w sądzie okręgowym (jako sądach pierwszoinstancyjnych), o tyle przepisy procesowe przewidują wiele przypadków, w których dopuszcza się, by powód mógł wybrać sąd zgodnie z normą właściwości ogólnej lub według reguł właściwości przemiennej (zob. szerzej komentarz do art. 31). Natomiast w niektórych przypadkach ustawodawca jednoznacznie wskazał, do jakiego sądu należy wnieść określone rodzaje spraw – z wyłączeniem reguł właściwości ogólnej sądu. W tych przypadkach chodzi o regulacje dotyczące właściwości wyłącznej, które uniemożliwiają powodowi swobodną decyzję¹⁰⁰. Natomiast w niektórych regulacjach o właściwości wyłącznej sądu przewidziano, że powód może wnieść pozew do sądu innego niż sąd właściwy ogólnie dopiero wówczas, gdy jest to niemożliwe (por. art. 42). Z powyższego wynika więc, że zasada przewidziana w art. 27 § 1 doznaje wielu wyjątków, niemniej w znaczącej liczbie przypadków to właśnie na jej podstawie ustalany jest sąd, do którego powód powinien skierować swoje żądanie.
5. **Komentowany art. 27 odnosi się do przypadku, w którym powództwo kierowane jest przeciwko osobie fizycznej.** Gdy natomiast pozwanym jest osoba prawna (lub ułomna osoba prawna), to zastosowanie znajduje albo art. 29 (w przypadku gdy pozwanym jest Skarb Państwa – jego właściwa jednostka organizacyjna) albo art. 30 (mający zastosowanie w pozostałych przypadkach). Nie ma zatem podstaw do odpowiedniego stosowania art. 27, gdy pozew kierowany jest przeciwko podmiotom innym niż osoby fizyczne (zob. komentarz do art. 29 i 30).

⁹⁸ Zob. szerzej S. Stankiewicz, *Rzymski rodowód zasady actor sequitur forum rei*, SIL 2013/20, s. 200.

⁹⁹ Por. postanowienie SO w Poznaniu z 14.02.2020 r., XIV C 698/19, LEX nr 2799125.

¹⁰⁰ Por. postanowienie SN z 29.11.1982 r., I CZ 98/82, LEX nr 8496.

6. W tym miejscu warto poczynić uwagę, że ustawodawca nakazuje ustalać właściwość miejscową na podstawie przepisów Kodeksu cywilnego, a nie przepisów materialnoprawnych. Jednoznaczne odwołanie w komentowanym art. 27 § 2 do przepisów Kodeksu cywilnego oznacza, że jeśli w innym akcie normatywnym pojawia się sformułowanie „miejsce zamieszkania”, które zawiera odrębne regulacje materialnoprawne, to nie mają one przełożenia na kwestię ustalania właściwości miejscowej sądu, chyba że ustawodawca wprost w określonej normie prawnej tak by postanowił. W orzecznictwie podkreśla się, że pojęcia zamieszkania i miejsca zamieszkania występują w przepisach licznych aktów prawnych i choć definicji miejsca zamieszkania zawartej w art. 25 k.c. przypada niewątpliwie doniosła rola w systemie polskiego prawa, to nie jest wyłączone użycie przez ustawodawcę terminów „zamieszkanie” i „miejsce zamieszkania” w sensie odbiegającym od tej definicji, w szczególności nawiązującym do konstrukcji stałego pobytu w rozumieniu przepisów o ewidencji ludności. Powyższe stanowisko SN zostało przedstawione m.in. w wyroku z 2.02.2018 r., II CSK 240/17, LEX nr 2508545.
7. Jak już była mowa, stosując przepisy Kodeksu cywilnego do ustalania miejsca zamieszkania strony pozwanej w rozumieniu art. 27 § 2 k.p.c., należy posilkować się przepisami art. 25–28 k.c. Artykuł 25 k.c. odnosi się do miejsca zamieszkania osób fizycznych, z wyłączeniem dzieci pozostających pod władzą rodzicielską. Artykuł 26 k.c. dotyczy miejsca zamieszkania dzieci pozostających pod władzą rodzicielską. Artykuł 27 k.c. odnosi się natomiast do osób, które pozostają pod opieką prawną. Przepisy te dopełnia norma art. 28 k.c., przewidując zasadę jednego miejsca zamieszkania.
8. Zgodnie z art. 25 k.c. **miejszem zamieszkania osoby fizycznej jest miejscowość, w której osoba ta przebywa z zamiarem stałego pobytu**. Wymaga podkreślenia, że miejscem zamieszkania jest „miejscowość”, a nie konkretny lokal¹⁰¹. Zgodnie ze wskazaną regulacją miejsce zamieszkania osób fizycznych ustala się na podstawie miejsca ich przebywania z zamiarem stałego pobytu w danej miejscowości. Za utrwalone uznaje się stanowisko, że miejsce zamieszkania danej osoby można wskazać dopiero po kumulatywnym zaistnieniu dwóch przesłanek, tj.: przebywania na stałe (*corpus*) i jednoczesnego występowania zamiaru stałego pobytu (*animus*). Samo przebywanie strony w określonej miejscowości nie oznacza automatycznie, że to tam posiada ona miejsce zamieszkania w rozumieniu art. 25 k.c. Z drugiej strony sam zamiar stałego pobytu w określonej miejscowości również nie jest wystarczającą przesłanką, by móc przyjąć, że osoba go wykazująca posiada automatycznie miejsce zamieszkania w określonej miejscowości. Innymi słowy, sam zamiar stałego pobytu w danej miejscowości nie stanowi o zamieszkaniu, lecz musi być połączony z przebywaniem w danej miejscowości i to z takim przebywaniem, które ma cechy założenia tam ośrodka swoich osobistych i majątkowych interesów¹⁰². Za ośrodek osobistych i majątkowych interesów należy uznać miejscowość, w której dana osoba koncentruje swoje ważne czynności życiowe. Przykładowo niewątpliwie wybudowanie w danej miejscowości domu i zamieszkanie w nim może stanowić asumpt do uznania, że to tam znajduje się jej stałe miejsce zamieszkania, nawet jeśli regularnie dojeżdża ona do pracy w innej miejscowości.

¹⁰¹ Por. wyrok SN z 26.11.1998 r., I CKU 95/98, LEX nr 35645.

¹⁰² Por. wyrok SA w Rzeszowie z 16.01.2013 r., III AUa 889/12, LEX nr 1246833.

9. **O stałości pobytu** w określonej miejscowości decyduje przede wszystkim takie przebywanie, które ma na celu założenie tam ośrodka swoich osobistych i majątkowych interesów, chodzi zatem o aktualne centrum życiowej działalności człowieka¹⁰³. Znaczenie przy tym ma pobyt na stałe, a nie pobyt czasowy. W judykaturze podkreśla się, że pobyt czasowy nie jest jednoznaczny z pobytem stałym, zatem – w razie wątpliwości – należy żądać od strony sprecyzowania, w jakiej miejscowości przebywa z zamiarem stałego pobytu¹⁰⁴.
10. W orzecznictwie wskazuje się, że „**zamiar**” przebywania w danej miejscowości należy po- wiązać z wolą wewnętrzną – wolą dającą się określić na podstawie obiektywnych, możli- wych do stwierdzenia okoliczności. Przy ustalaniu zamiaru nie można poprzestawać tylko na oświadczeniach zainteresowanej osoby¹⁰⁵.
11. Należy przy tym odróżnić **pojęcie zamieszkania**, o jakim mowa w art. 27 § 1, od zamel- dowania. To drugie pojęcie stanowi kategorię prawa administracyjnego; nie ma ono klu- czowego przełożenia na kwestie ustalania miejsca zamieszkania danej osoby fizycznej. Zameldowanie nie musi bowiem pokrywać się z miejscem, gdzie dana strona przebywa z zamiarem stałego pobytu. Powyższe spostrzeżenie nabiera w ostatnim czasie coraz sil- niejszego znaczenia, gdyż niejednokrotnie osoby fizyczne, będąc od wielu lat zameldowane np. w mieszkaniu rodziców, układają sobie życie w innej miejscowości, choć bez dopeł- nienia obowiązku meldunkowego. W orzecznictwie wskazuje się, że na gruncie przepisu art. 27 § 2 k.p.c. w zw. z art. 25 k.c. o ogólnej właściwości miejscowej sądu nie decyduje miejscowość, w której osoba pozwana jest zameldowana, ale ta miejscowość, w której ona przebywa z zamiarem stałego pobytu¹⁰⁶. Należy też uznać, że skoro miejscem zamieszkania osoby fizycznej jest miejscowość, w której osoba ta przebywa z zamiarem stałego pobytu (art. 25 k.c.), a sądem miejscowo właściwym jest sąd miejsca zamieszkania pozwanego, to dla kwestii właściwości miejscowej sądu nie ma żadnego znaczenia okoliczność nie- wymeldowania pozwanego z danego miasta, jeżeli i tak faktycznie przebywa on, pracuje i mieszka w innym mieście¹⁰⁷.
12. Warto przy tym odnotować pogląd, że umieszczenie danej osoby w zakładzie karnym nie jest równoznaczne ze zmianą miejsca jej zamieszkania w rozumieniu art. 25 k.c. Jak wyjaś- nił to SA w Katowicach w postanowieniu z 30.05.2016 r., III AUz 133/16, LEX nr 2309532, odbywanie kary pozbawienia wolności w innej miejscowości niż określona w art. 25 k.c. jako miejsce zamieszkania osoby fizycznej nie wpływa na zmianę właściwości sądu wy- nikającą z przepisów procesowych, co oznacza, że nadal jest nim sąd, w okręgu którego strona ma miejsce zamieszkania.
13. **Natomiast ustalenie miejsca zamieszkania osoby pozostającej pod władzą rodzicielską następuje przy zastosowaniu art. 26 k.c.** Miejscem zamieszkania dziecka pozostającego pod władzą rodzicielską jest miejsce zamieszkania rodziców albo tego z rodziców, któremu wyłącznie przysługuje władza rodzicielska lub któremu zostało powierzzone wykonywanie władzy rodzicielskiej (art. 26 § 1 k.c.). Z kolei w myśl art. 26 § 2 k.c. jeżeli władza rodziciel-

¹⁰³ Wyrok SA w Białymstoku z 13.08.2013 r., III AUa 1529/11, LEX nr 1356469.

¹⁰⁴ Postanowienie SN z 7.01.2009 r., II CO 25/08, LEX nr 784194.

¹⁰⁵ Wyrok SA w Białymstoku z 13.08.2013 r., III AUa 1529/11, LEX nr 1356469.

¹⁰⁶ Postanowienie SN z 3.05.1973 r., I CZ 48/73, LEX nr 7250.

¹⁰⁷ Postanowienie SN z 26.03.1973 r., I CZ 38/73, LEX nr 7234.

ska przysługuje na równi obojgu rodzicom mającym osobne miejsce zamieszkania, miejsce zamieszkania dziecka jest u tego z rodziców, u którego dziecko stale przebywa. Jeżeli dziecko nie przebywa stale u żadnego z rodziców, jego miejsce zamieszkania określa sąd opiekuńczy.

14. Powyższe oznacza, że jeśli zachodzi potrzeba, by ustalić miejsce zamieszkania osoby małoletniej pozostającej pod władzą rodzicielską, to należy stwierdzić, gdzie zamieszkują jej rodzice lub też to z nich, któremu wyłącznie przysługuje władza rodzicielska lub któremu zostało powierzone wykonywanie władzy rodzicielskiej. Natomiast w tych sytuacjach, gdy oboje rodzice, żyjący w rozłączeniu, wykonują w takim samym zakresie władzę rodzicielską, a dziecko przebywa tylko z jednym z nich, konieczne jest zbadanie, u którego przebywa na stałe. Gdyby dziecko przebywało regularnie u obojga rodziców pozostających w rozłączeniu, to miejsce zamieszkania dziecka określa sąd opiekuńczy¹⁰⁸.
15. Oczywiście jeśli rodzice dziecka zamieszkują razem, kwestia ustalenia miejsca zamieszkania dziecka nie stanowi poważnego problemu. Natomiast problematyczne może być ustalenie właściwości miejscowej sądu, jeśli powód nie wie, czy i z którym z rodziców zamieszkuje na stałe małoletni pozwany oraz czy sąd opiekuńczy wydał orzeczenie w sprawie ustalenia miejsca zamieszkania dziecka. Powód nie musi (a niekiedy praktycznie nie ma możliwości) dysponować informacjami o tym, któremu z rodziców przysługuje pełna władza rodzicielska, czy rodzice pozwanego żyją razem, czy w rozłączeniu. Przykładowo, jeśli powód pozywa małoletniego w związku z popełnionym czynem niedozwolonym, to powinien on wytoczyć powództwo przeciwko niemu do sądu, w okręgu którego pozwany zamieszkuje z choć jednym rodzicem. Dla powoda może się okazać niemożliwe do ustalenia, czy sąd opiekuńczy wydawał orzeczenia w zakresie władzy rodzicielskiej małoletniego pozwanego. Powód, jako osoba obca, najprawdopodobniej nie będzie miał wiedzy, czy rodzice powoda są rozwiedzeni i czy ewentualnie sąd w wyroku rozwodowym przesądził kwestię miejsca zamieszkania dziecka. Wydaje się, że szczególnie w przypadku małoletnich pozwanych, znaczenie przy ustalaniu właściwości miejscowej sądu może mieć odpowiedź na pozew pozwanego, w którym może on podnieść okoliczności pozwalające sądowi na zweryfikowanie, czy powód złożył pozew do sądu zgodnego z przepisami o właściwości miejscowej.
16. Na podstawie art. 27 k.c. **miejszem zamieszkania osoby pozostającej pod opieką jest miejsce zamieszkania opiekuna.** Warto zwrócić uwagę, że wskazany przepis znajduje zastosowanie jedynie do osób, które pozostają pod opieką, a nie kuratelą (odnoszącą się np. do osób ubezwłasnowolnionych częściowo). W orzecznictwie podkreśla się też, że art. 27 k.c. dotyczy opieki jako instytucji prawnej uregulowanej w art. 145–177 k.r.o. Nie dotyczy on również pieczy sprawowanej jedynie faktycznie¹⁰⁹.
17. Jeśli więc pozew kierowany jest wobec osoby ubezwłasnowolnionej całkowicie, to należy go złożyć do sądu właściwego ze względu na miejsce zamieszkania opiekuna prawnego. Na marginesie warto zauważyć, że sąd opiekuńczy, wyznaczając daną osobę jako opiekuna prawnego dla osoby całkowicie ubezwłasnowolnionej, w orzeczeniu wskazuje często adres

¹⁰⁸ Zob. też M. Domański, *Rozstrzygnięcie w wyroku rozwodowym o miejscu pobytu dziecka*, PS 2016/11–12, s. 108–119.

¹⁰⁹ Por. postanowienie SO w Gliwicach z 4.02.2014 r., III Cz 42/14, LEX nr 1885012.

zamieszkania opiekuna prawnego, co stanowi ułatwienie przy ustalaniu sądu właściwego w sprawie dotyczącej osoby całkowicie ubezwłasnowolnionej.

18. Oczywiście wytoczenie sprawy przed sąd niewłaściwy miejscowo (a więc z pominięciem zasad, o jakich mowa w art. 27) nie oznacza, że nie zostanie ona rozpoznana. W przypadku gdy powód wniesie pozew do sądu niewłaściwego miejscowo, sąd wyda postanowienie o przekazaniu sprawy do sądu właściwego miejscowo na podstawie przepisu art. 200 k.p.c. W związku ze zmianami, jakich dokonano w procedurze cywilnej z uwagi na zakres nowelizacji z 4.07.2019 r., obowiązek badania właściwości miejscowej w tym zakresie spoczywa na sądzie z urzędu (zob. komentarz do art. 200).
19. Jak wskazuje się w orzecznictwie, rozpoznanie sprawy przez sąd pracy niewłaściwy miejscowo nie może być samo przez się uznane za uchybienie mogące mieć istotny wpływ na wynik sprawy, poza szczególnymi, konkretnymi sytuacjami. Jeśli więc apelujący lub żalący się nie powoła się w środku odwoławczym na żadne skonkretyzowane i nadzwyczajne okoliczności, to wydaje się wątpliwym, aby tego rodzaju zarzut miał sam w sobie przemawiać za uznaniem, że rozpoznanie sprawy przez sąd niewłaściwy miejscowo wpłynęło na wynik prowadzonego postępowania. Zgłaszanie przez apelującego, że prowadzenie sprawy w sądzie niewłaściwym wiązało się dla strony z trudnościami i utrudnionym dostępem do akt sprawy, bez wskazania, jakie konkretnie były to problemy, nie może być skuteczne¹¹⁰.
20. **Gdy brak jest możliwości ustalenia miejsca zamieszkania pozwanego zgodnie z art. 27, wówczas właściwość miejscową należy ustalić na podstawie art. 28** (zob. komentarz do art. 28).
21. Należy przy tym wzmiankować, że art. 461 stanowi *lex specialis* wobec art. 27. Artykuł 461 zawiera szczególną i wyczerpującą regulację właściwości miejscowej sądu w sprawach z zakresu prawa pracy i z zakresu ubezpieczeń społecznych. Wynikająca z art. 461 właściwość miejscowa wyłącza każdą właściwość ustalaną zgodnie z przepisami o postępowaniu zwykłym, tj. w szczególności właściwość przemianą i wyłączną. W orzecznictwie wskazuje się, że jest to właściwość przemianą (konkurencyjna) w stosunku do właściwości ogólnej i można ją określić jako szczególny przypadek właściwości wyłącznej, do której art. 46 § 1 nie ma jednak zastosowania¹¹¹.
22. Jak zauważył Sąd Najwyższy w postanowieniu z 13.05.2022 r., III CO 393/22, LEX nr 3357578, „pojęcie miejsca zamieszkania w art. 27 i 28 k.p.c. (domicilium) odnosi się zatem do miejsca położonego w Polsce. Jeśli takiego miejsca nie ma, na przykład dlatego, że pozwany (wezwany do próby ugodowej) ma miejsce zamieszkania zagranicą, to właściwość sądu w postępowaniu o zawezwanie do próby ugodowej ma być oznaczona na podstawie kryterium z art. 185 § 1 in fine k.p.c.”.

Art. 28. [Właściwość według miejsca pobytu pozwanego]

Jeżeli pozwany nie ma miejsca zamieszkania w Polsce, ogólną właściwość oznacza się według miejsca jego pobytu w Polsce, a gdy nie jest ono znane lub nie leży w Polsce – według ostatniego miejsca zamieszkania pozwanego w Polsce.

¹¹⁰ Por. wyrok SN z 20.05.2014 r., I PK 285/13, LEX nr 1493913.

¹¹¹ Por. postanowienie SN z 13.02.2014 r., II PZP 1/13, LEX nr 1438647.

1. W praktyce zdarza się, że nie jest możliwe ustalenie miejsca zamieszkania osoby fizycznej na podstawie treści art. 27, tj. wówczas, gdy pozwany nie ma stałego miejsca zamieszkania w Polsce. W takim wypadku na mocy art. 28 decydujące znaczenie dla ustalenia sądu właściwości miejscowej ma w pierwszej kolejności miejsce pobytu pozwanego w Polsce. Gdyby takie miejsce było jednak nieznane lub nie znajdowało się w Polsce, to właściwy sąd ustala się w powiązaniu z ostatnim miejscem zamieszkania pozwanego w Polsce¹¹².
2. Brak miejsca zamieszkania w Polsce należy rozumieć jako stan, w którym strona nie zamieszkuje w żadnej miejscowości na terenie Polski z zamiarem stałego pobytu.
3. Pobyt należy wiązać z przebywaniem w określonym miejscu, przy czym z założenia ma on charakter niestały, bez jednoczesnego zamiaru przebywania (np. okresowe zamieszkiwanie przez osobę bezdomną w noclegowni).
4. Gdyby pozwany nigdy nie mieszkał w Polsce, a nawet tu nie przebywał, zastosowanie znajdzie norma art. 45 § 1, na podstawie której Sąd Najwyższy wyznacza sąd właściwy do rozpoznania sprawy (zob. komentarz do art. 45).

Art. 29. [Właściwość w sprawach przeciwko Skarbowi Państwa]

Powództwo przeciwko Skarbowi Państwa wytacza się według siedziby państwowej jednostki organizacyjnej, z której działalnością wiąże się dochodzone roszczenie.

1. Przedmiotowy przepis wyznacza zasady ustalania właściwości miejscowej w przypadku pozwania Skarbu Państwa (będącego szczególną osobą prawną – **Skarb Państwa stanowi bowiem cywilnoprawną personifikację państwa**¹¹³). Oznaczenie jako strony procesu Skarbu Państwa byłoby jednak niewłaściwe. Konieczne jest bowiem jednoczesne wskazanie państwowej jednostki organizacyjnej, której dotyczy zgłaszane roszczenie (np. Skarb Państwa – Sąd Rejonowy w Opolu; Skarb Państwa – Zakład Karny w Kielcach itp.).
2. Analizowany art. 29 należy stosować w powiązaniu z art. 34 k.c. Na podstawie tego przepisu Skarb Państwa jest w stosunkach cywilnoprawnych podmiotem praw i obowiązków, które dotyczą mienia państwowego nienależącego do innych państwowych osób prawnych. W orzecnictwie podkreśla się, że Skarb Państwa stanowi podmiot jednolity, bez względu na liczbę wskazanych w pozwie i orzeczeniu sądowym państwowych jednostek organizacyjnych (tzw. *stationes fisci*). Każda czynność cywilnoprawna państwowej jednostki organizacyjnej jest bowiem z mocy prawa cywilną czynnością Skarbu Państwa, gdyż jednostki te działają na rachunek Skarbu Państwa. Będąc substratem państwa, Skarb Państwa jest jednolitą i scaloną instytucją¹¹⁴. Skoro Skarb Państwa to jeden podmiot, to nie ma on odrębnych organów, co wpływa na kwestie właściwości miejscowej w sprawach przeciwko Skarbowi Państwa. Jak zwrócił uwagę Sąd Najwyższy w przywołanym orzeczeniu, Skarb Państwa może dokonywać czynności prawnych przez wiele różnych organów i jednostek organizacyjnych, nie wyłączając powołanych do realizacji funkcji władczych państwa. Stosownie do art. 67 § 2 czynności procesowe za Skarb Państwa podejmuje

¹¹² Zob. np. wyrok SO w Słupsku z 8.04.2016 r., IV Ca 141/16, LEX nr 2025092.

¹¹³ Postanowienie SO w Rzeszowie z 10.03.2016 r., VI Gz 51/16, LEX nr 2008413.

¹¹⁴ Por. postanowienie SN z 20.09.2018 r., I PZ 25/18, LEX nr 2559468.

organ państwowej jednostki organizacyjnej, z której działalnością wiąże się dochodzone roszczenie lub organ jednostki nadrzędnej. Jest to zrozumiałe, bo jednostki, z których działalnością wiąże się dochodzone roszczenie, są najlepiej zorientowane w zakresie swoich praw i obowiązków, co ma istotne znaczenie w procesie dla prawidłowej ochrony interesu Skarbu Państwa. Materialnoprawna konstrukcja zakładająca jednolitość Skarbu Państwa jako osoby prawnej wywiera natomiast w sferze przepisów proceduralnych ten skutek, że niezależnie od wielości wskazanych w pozwie i orzeczeniu sądowym państwowych jednostek organizacyjnych lub ich organów, z których działalnością wiąże się dochodzone roszczenie, stroną pozwaną jest zawsze Skarb Państwa, a nie wskazane jednostki.

Wymóg oznaczenia w procesie właściwej państwowej jednostki organizacyjnej wynika z konieczności określenia właściwości miejscowej sądu (art. 29), zapewnienia należytej reprezentacji Skarbu Państwa (art. 67 § 2) i skonkretyzowania tej jednostki w orzeczeniu dla celów egzekucji sądowej¹¹⁵. Za aktualne należy uznać stanowisko przedstawione przez Sąd Najwyższy w postanowieniu z 11.11.1971 r., I CZ 181/71, LEX nr 1634680, zgodnie z którym powództwo przeciwko państwowej osobie prawnej, której działalność obejmuje całe terytorium państwa, wytacza się według siedziby jednostki organizacyjnej takiej osoby, z której działalnością wiąże się dochodzenie roszczenie.

3. Wykładnię art. 29 można zilustrować na przykładzie postanowienia SA w Krakowie z 13.05.2015 r., I ACz 816/15, LEX nr 1724092, w którym zwrócono uwagę na niedopuszczalność pozwania podmiotu oznaczonego jako Generalny Dyrektor Dróg Krajowych i Autostrad Oddział w Krakowie. Taki podmiot nie ma bowiem zdolności sądowej, natomiast prawidłowe oznaczenie strony pozwanej to Skarb Państwa – Generalny Dyrektor Dróg Krajowych i Autostrad w Warszawie.
4. Warto też zwrócić uwagę na stanowisko zaprezentowane przez Sąd Apelacyjny w Poznaniu w postanowieniu z 24.09.2012 r., I ACz 1599/12, LEX nr 1217743, zgodnie z którym gdy strona pozywa Skarb Państwa – Sąd Rejonowy, to powództwo powinno być wniesione właśnie do tego sądu. Przy czym *de lege lata*, wobec wejścia w życie art. 44², jeżeli stroną jest Skarb Państwa, a państwową jednostką organizacyjną, z której działalnością wiąże się dochodzone roszczenie, jest sąd właściwy do rozpoznania sprawy – sąd ten z urzędu przedstawia akta sprawy sądowi nad nim przełożonemu, który przekazuje sprawę innemu sądowi równorzędnemu z sądem przedstawiającym (zob. szerzej komentarz do art. 44²).

Art. 30. [Właściwość w sprawach przeciwko osobom prawnym i innym podmiotom]

Powództwo przeciwko osobie prawnej lub innemu podmiotowi niebędącemu osobą fizyczną wytacza się według miejsca ich siedziby.

1. Uregulowanie to znajduje zastosowanie w razie oznaczania sądu właściwego dla osób prawnych z wyłączeniem Skarbem Państwa (do którego zastosowanie znajduje art. 29; zob. komentarz do art. 29). Przepis art. 30 znajduje również zastosowanie do innych podmiotów niebędących osobami fizycznymi, co oznacza, iż **należy go stosować w przypadku, gdy stroną jest tzw. ułomna osoba prawna (art. 33¹ k.c.).**

¹¹⁵ Por. wyrok SO w Warszawie z 4.11.2016 r., XXVII Ca 2543/16, LEX nr 2307697.

2. W orzecznictwie wskazuje się, że **komentowany przepis określa właściwość ogólną sądów w sprawach przeciwko wszystkim – poza Skarbem Państwa – osobom prawnym, a więc również i tym, których działalność obejmuje teren całego kraju.** Natomiast przepis szczególny może określać tę właściwość w sposób odmienny¹¹⁶.
3. W judykaturze wskazuje się, że do określenia właściwości miejscowej sądu przy zastosowaniu art. 30, jeśli dochodzenie odszkodowania na podstawie umowy sprzedaży okaże się zawodne, posilkowo można opierać odpowiedzialność na przepisie o czynie niedozwolonym. Przy zbiegu podstaw odpowiedzialności należy jednak wybierać podstawę wypływającą z charakteru zasadniczego stosunku łączącego strony i łączącą się z tym stosunkiem właściwość miejscową (postanowienie SN z 26.06.1980 r., IV CZ 80/80, LEX nr 8246)¹¹⁷.
4. Właściwość ogólna, o jakiej mowa w art. 30, doznaje ograniczenia w sytuacji wytoczenia powództwa przy zastosowaniu przepisów o właściwości przemiennej sądu, określonych w art. 32–37²¹¹⁸.
5. Należy jednak zwrócić uwagę na przepis art. 40, odnoszący się do właściwości wyłącznej w sprawach ze stosunku członkostwa spółdzielni, spółki lub stowarzyszenia. Tego rodzaju żądania wytacza się wyłącznie według miejsca ich siedziby (zob. szerzej komentarz do art. 40).

Oddział 2

Właściwość przemienne

Art. 31. [Definicja właściwości przemiennej]

§ 1. Powództwo w sprawach objętych przepisami oddziału niniejszego wytoczyć można bądź według przepisów o właściwości ogólnej, bądź przed sąd oznaczony w przepisach poniższych.

§ 2. Przepisów niniejszego oddziału nie stosuje się w sprawach przeciwko konsumentom.

1. Komentowana regulacja w obecnym brzmieniu obowiązuje od 7.11.2019 r.
2. O ile w przypadku właściwości rzeczowej sądu strona nie może dokonać swobodnego wyboru, czy określone żądanie złożyć ma w sądzie rejonowym, czy w sądzie okręgowym – jako sądach pierwszoinstancyjnych – o tyle **przepisy procesowe przewidują wiele przypadków, w których dopuszczono, aby powód mógł wybrać sąd albo według reguł właściwości przemiennej, albo zgodnie z właściwą normą właściwości ogólnej (art. 27–30).**
3. Właściwość przemienne dotyczy spraw:
 - o alimenty, ustalenie ojcostwa i roszczenia z tym związane (art. 32),
 - prowadzonych przeciwko przedsiębiorcy (art. 33),
 - ze sporów wynikających z umów (art. 34),
 - o roszczenia z deliktów (art. 35),

¹¹⁶ Uchwała SN z 27.10.1988 r., III CZP 43/88, LEX nr 3434; wyrok SA w Warszawie z 10.12.2013 r., VI ACa 650/13, LEX nr 1474798.

¹¹⁷ Postanowienie SN z 26.06.1980 r., IV CZ 80/80, LEX nr 8246.

¹¹⁸ Postanowienie SO w Rzeszowie z 6.07.2018 r., VI Gz 207/18, LEX nr 2531905.

- o ochronę dóbr osobistych naruszonych przy wykorzystaniu środków masowego przekazu (art. 35¹),
 - o należności pełnomocnika (art. 36),
 - o roszczenia z najmu lub dzierżawy (art. 37),
 - z weksla i czeku (art. 37¹),
 - z roszczeń wynikających z czynności bankowej przeciwko bankowi, innej jednostce organizacyjnej uprawnionej do wykonywania czynności bankowych lub ich następcom prawnym (art. 37²).
4. Nie ulega wątpliwości, że właściwość przemienna, ułatwiając powodowi dochodzenie roszczeń, preferuje jego szeroko rozumiany interes w realizacji prawa do sądu zapewnianego przez art. 45 ust. 1 Konstytucji RP, art. 6 ust. 1 EKPC oraz art. 14 ust. 1 Międzynarodowego Paktu Praw Obywatelskich i Politycznych otwartego do podpisu w Nowym Jorku 19.12.1966 r. (Dz.U. z 1977 r. Nr 38, poz. 167). Na powyższe zwrócił uwagę Sąd Najwyższy w wyroku z 15.12.2017 r., III CZP 91/17, LEX nr 2409066¹¹⁹.
5. **To powód jest uprawniony do dokonania wyboru sądu właściwego.** Powód powinien przy tym dbać o to, by pozew trafił do sądu właściwego przemiennie, tym bardziej że ma on obowiązek wskazać na okoliczności uzasadniające skierowanie sprawy do sądu właściwości innej niż ogólna¹²⁰. Właściwość przemienna sądu, do którego pozew został wniesiony, powinna bowiem wynikać z okoliczności wskazanych w pozwie (art. 187 § 1 pkt 2), co podkreślił SN w uchwale z 9.06.2005 r., III CZP 28/05, LEX nr 150265¹²¹. Sąd Najwyższy trafnie zauważył w niej, że niepowołanie w pozwie okoliczności wynikającej z dołączonych dokumentów, uzasadniające właściwość sądu, powoduje, że kwestia ta może się znaleźć poza zakresem kontroli na wstępnym etapie postępowania. Powyższe rozważania przemawiają za stwierdzeniem, że także wówczas, gdy z dołączonych do pozwu dokumentów wynikają okoliczności uzasadniające właściwość przemienną sądu, do którego pozew wniesiono, zachodzi potrzeba wskazania ich w treści pozwu. Jednocześnie Sąd Najwyższy zwrócił uwagę, że przytoczenie okoliczności uzasadniających właściwość sądu nie w każdym przypadku musi mieć charakter wyodrębnionej jednostki redakcyjnej pozwu. Jeżeli okoliczności te jednoznacznie wynikają z samej treści żądania lub z przytoczonych w pozwie okoliczności faktycznych, to nie można mówić o potrzebie odrębnego ich przytoczenia.
6. W judykaturze podkreśla się, że **wyбір sądu jest czynnością procesową zawierającą w sobie oświadczenie woli** (tj. wola poddania sporu pod kognicję sądu wybranego przez powoda). Ta czynność procesowa ze względu na swój charakter jest kumulowana z innymi czynnościami na etapie wnoszenia pozwu (stanowi fakultatywny element pozwu). Jednocześnie wybór sądu właściwego przemiennie tworzy wyjątek od zasady, jaką jest rozpoznanie sprawy przez sąd właściwy ogólnie. Wykonanie uprawnienia musi zatem opierać się na jasnym przesłankach i poddawać kontroli w przypadku braku zgody strony przeciwnej na odstępstwo od ogólnej zasady. Zatem dokonanie wyboru sądu wymaga zama-

¹¹⁹ Zob. też K. Markiewicz, *Właściwość sądu, skład sądu i wyłączenie sędziego w pracach Komisji Kodyfikacyjnej Prawa Cywilnego*, PPC 2015/2, s. 286.

¹²⁰ Por. postanowienie SO w Bydgoszczy z 31.03.2014 r., II Cz 917/13, LEX nr 1856021.

¹²¹ Zob. R. Świrgoń-Skok, A. Arkuszewska, *Wybrane zagadnienia dotyczące ułatwiania i przyspieszania realizacji obowiązku alimentacyjnego w prawie rzymskim oraz we współczesnym prawie polskim*, „Studia Prawnicze. Rozprawy i Materiały” 2017/2, s. 57.

nifestowania w pozwie woli odstąpienia od wymogu wniesienia pozwu do sądu ogólnie właściwego, poprzez przedstawienie podstawy faktycznej uzasadniającej istnienie prawa do wyboru sądu (poniesienia procesowego ciężaru przytoczenia istotnych w tej płaszczyźnie okoliczności faktycznych), a jeżeli powód nie wypełnia tego obowiązku, powinien być obciążony odpowiednimi skutkami¹²². W konsekwencji należy przyjąć, że sąd powinien ocenić na podstawie uzasadnienia pozwu, czy zachodzą podstawy do prowadzenia sprawy przez ten sąd. Konieczność czynienia przez sąd we własnym zakresie szczegółowych ustaleń prowadziłyby natomiast do niedopuszczalnego uzupełnienia przez sąd niezbędnej, minimalnej aktywności powoda¹²³.

7. Warto również odnotować pogląd, iż gdy powód (działający samodzielnie) dopiero w zażaleniu przedstawi okoliczności uzasadniające właściwość przemienną sądu, to można uznać, że tego rodzaju twierdzenia nie są spóźnione, jeśli już z dowodów dołączonych do pozwu wynikały okoliczności kluczowe dla ustalenia właściwości przemiennej sądu. Jeśli więc w takim przypadku sąd pierwszej instancji (właściwy przemennie) stwierdzi swoją niewłaściwość miejscową, to zachodzą podstawy do uwzględnienia zażalenia i uchylenia za skarżonego postanowienia o przekazaniu sprawy do sądu właściwości ogólnej¹²⁴.
8. Należy uznać, że **raz dokonany wybór sądu, do którego kierowane jest powództwo, uniemożliwia powodowi zmianę decyzji na późniejszym etapie sprawy sądowej**. Gdy pozew zostanie raz złożony, to uprawnienie powoda do złożenia pozwu do sądu właściwości przemiennej wygasa. W orzecznictwie przyjęto, że gdy powód nie dokonuje wyboru sądu wynikającego z przepisów o właściwości przemiennej i wnosi pozew do sądu właściwości ogólnej, to nie może on na późniejszym etapie procesu dokonać zmiany stanowiska w przedmiocie sądu, który powinien rozpoznać sprawę¹²⁵.
9. Skoro to powód dokonuje wyboru sądu w przypadku spraw odnoszących się do właściwości przemiennej, to nie można czynić mu zarzutu, że podjął stosowną decyzję w tym przedmiocie¹²⁶.
10. Wskazany przepis na mocy nowelizacji z 4.07.2019 r. i dodania do niego § 2 uległ znaczącej zmianie. Jak wynika z uzasadnienia projektu tej noweli, s. 134: „masowi przedsiębiorcy, korzystając z właściwości przemiennej (art. 34), pozywają konsumentów przed sąd miejsca wykonania umowy – a za miejsce wykonania umowy poczytuje się również miejsce spełnienia świadczenia przez konsumenta, którym jest z reguły siedziba przedsiębiorcy (art. 454 kodeksu cywilnego). Tymczasem masowy przedsiębiorca z reguły ma aparat organizacyjny do obsługi przed sądem, w szczególności korzysta z fachowej obsługi prawnej – w odróżnieniu od konsumenta, który musi ponieść koszt wynajęcia pełnomocnika do reprezentacji przed sądem właściwym dla przedsiębiorcy. Taką sytuację należy ocenić jako uprzywilejowanie przedsiębiorcy, które nie znajduje uzasadnienia. Zasady procedury powinny je zrównoważyć”. Warto przy tym zwrócić uwagę na odrębne postępowanie adresowane do konsumentów, o jakim mowa w art. 458¹⁴ i n. W art. 458¹⁴ § 4 postanowiono,

¹²² Postanowienie SO w Szczecinie z 28.09.2016 r., VIII Gz 237/16, LEX nr 2244749.

¹²³ Postanowienie SO w Szczecinie z 28.09.2016 r., VIII Gz 237/16, LEX nr 2244749.

¹²⁴ Postanowienie SO w Szczecinie z 4.04.2018 r., VIII Gz 124/18, LEX nr 2473061.

¹²⁵ Por. postanowienie SA w Rzeszowie z 18.10.1991 r., I ACz 120/91, LEX nr 9127.

¹²⁶ Por. wyrok SO w Sieradzu z 26.06.2013 r., I Ca 160/13, LEX nr 1716699.

że w sprawach rozpoznawanych według przepisów niniejszego działu konsument może wytoczyć powództwo również przed sąd właściwy dla miejsca swojego zamieszkania. Nie dotyczy to spraw, w których właściwość sądu jest wyłączna. Takie rozwiązanie umacnia pozycję konsumentów w razie, gdy decydują się oni na zainicjowanie sporu sądowego. Szerzej zob. komentarz do art. 458¹⁴.

11. **Dyspozycja art. 31 § 2 wyklucza stosowanie przepisów o właściwości przemiennej, gdy pozwanym jest konsument.** Nie jest zatem wyłączone korzystanie z przepisów o właściwości przemiennej w każdej sprawie dotyczącej konsumenta, a jedynie wówczas, gdy miałby być on pozwanym. Oznacza to, że jeśli proces sądowy inicjuje konsument, to jest on uprawniony do skorzystania z dobrodziejstwa, jakim jest wybór sądu według przepisów o właściwości bądź ogólnej, bądź przemiennej sądu. Powyższe rozwiązanie należy ocenić pozytywnie. Pozew przeciwko konsumentowi powinien więc być skierowany do sądu właściwości ogólnej, a więc do sądu miejsca zamieszkania pozwanego (art. 27) lub miejsca jego pobytu (art. 28). Uniemożliwi to pozwanie konsumentów przed sądy odległe od miejsca ich zamieszkania, co mogłoby utrudniać im aktywny udział w postępowaniu sądowym inicjowanym przez powoda – najczęściej dysponującego środkami finansowymi i organizacyjnymi niezbędnymi do brania udziału w procesie odbywającym się nawet na drugim końcu Polski. W podobnym duchu wypowiada się A. Torbus, aprobujący nowelizację art. 31, dzięki której zapewniono ochronę konsumenta jako strony pozwanej. Autor ten podkreśla, iż nowo dodany art. 31 § 2 k.p.c. „to rozwiązanie gwarantujące, iż konsument nie będzie rezygnował z obrony swych praw ze względu na koszty dojazdu do sądu odległego od jego miejsca zamieszkania. Omawiana regulacja jest w pełni zgodna z kierunkiem orzeczniczym przyjętym przez Trybunał Sprawiedliwości Unii Europejskiej oraz nowszym orzecznictwem SN”¹²⁷.
12. W przypadku gdy określona kategoria spraw rozpoznawana jest przez sądy właściwości przemiennej, strony mogą zawrzeć umowę co do właściwości prorogacyjnej (zob. szerzej komentarz do art. 46).

Art. 32. [Właściwość w sprawach o alimenty, ustalenie ojcostwa]

Powództwo o roszczenie alimentacyjne oraz o ustalenie pochodzenia dziecka i związane z tym roszczenia wytoczyć można według miejsca zamieszkania osoby uprawnionej.

1. Komentowany przepis normuje jeden z przypadków, w których funkcjonuje właściwość przemienne (zob. art. 31), a więc powód może dokonać swobodnego wyboru sądu pomiędzy sądem właściwym ze względu na miejsce zamieszkania pozwanego (art. 27, ewentualnie miejsce jego pobytu – art. 28) czy też sądem właściwym według miejsca zamieszkania osoby uprawnionej¹²⁸.

¹²⁷ A. Torbus, *Ekspertyza na temat: Czy projekt nowelizacji Kodeksu postępowania cywilnego pod nazwą „Ustawa o zmianie ustawy – Kodeks postępowania cywilnego oraz niektórych innych ustaw” (druk nr 3137) pozwala zwiększyć efektywności postępowania cywilnego?*, www.sejm.gov.pl (dostęp: 16.09.2019 r.), s. 10. Zob. też uwagi co do problemów praktycznych pojawiających się w poprzednim stanie prawnym w przypadku pozwania konsumentów E. Skotnicka, *Zasada kontryktoryjności i postulat sprawnego postępowania cywilnego a ochrona praw konsumentów w świetle dyrektywy 93/13*, „Europejski Przegląd Sądowy” 2010/3, s. 17.

¹²⁸ Zob. wyrok SR w Bolesławcu z 21.05.2014 r., III RC 131/14, LEX nr 1906394.

2. **Niewątpliwie komentowana regulacja ma ułatwić osobom uprawnionym do alimentów oraz osobom zamierzającym ustalić pochodzenie dziecka dochodzenie tych roszczeń**¹²⁹. Specyficzny charakter obu tych roszczeń uzasadnia „preferencyjne” traktowanie osób ich dochodzących. Niemala część osób dochodzących świadczeń alimentacyjnych znajduje się bowiem w niedostatku. Również racjonalnym udogodnieniem jest możliwość wytaczania powództw o ustalenie ojcostwa (i roszczenia z tym związane) przed sąd właściwy według miejsca zamieszkania osoby uprawnionej, skoro niejednokrotnie takie żądania są wytaczane przez matki niedługo po porodzie, w przypadku gdy pozwany nie interesuje się nowo narodzonym dzieckiem. Możliwość więc skorzystania z dobrodziejstwa przewidzianego w art. 32 należy uznać za uzasadnioną z uwagi na specyfikę dochodzonych roszczeń oraz sytuację potencjalnych powodów.
3. **Pojęcie roszczenia alimentacyjnego** nie obejmuje wyłącznie żądań dochodzonych *stricto* na podstawie przepisów art. 133 k.r.o., ale również powództwo o podwyższenie alimentów (art. 138 k.r.o.). Artykuł 32 ma w szczególności zastosowanie w tych przypadkach, w których alimenty dochodzone są po orzeczeniu rozvodu lub separacji (art. 60 k.r.o.). Należy mówić również o roszczeniach alimentacyjnych w sprawach o zaspokajanie potrzeb życiowych rodziny (art. 27 k.r.o.). Wymaga podkreślenia, że również żądanie przez wierzyciela zmiany wysokości świadczeń alimentacyjnych poprzez ich podwyższenie jest roszczeniem alimentacyjnym w rozumieniu art. 32, niezależnie od powoływanej przez stronę podstawy. Takie stanowisko przedstawił Sąd Najwyższy w uchwale z 16.04.1991 r., III CZP 24/91, LEX nr 3685, w której podkreślił, że alimentacyjny charakter roszczeń nie traci tej cechy wskutek zamiany w obowiązek świadczenia na mocy orzeczenia sądowego, zachowując ją w toku postępowania egzekucyjnego aż do wygaśnięcia zobowiązania. Z powyższego wynika, że żądanie powódki domagającej się zmiany wysokości świadczeń alimentacyjnych zasądzonych na jej rzecz jest powództwem o roszczenia alimentacyjne, ponieważ zmierza w istocie do zmiany zapadłych orzeczeń, które nie utraciły swego charakteru po uprawomocnieniu.
4. Należy przy tym podkreślić, że **nie jest roszczeniem alimentacyjnym w rozumieniu przepisu art. 32 roszczenie dłużnika o obniżenie lub uchylenie obowiązku alimentacyjnego**¹³⁰. Oznacza to, że tylko uprawniony do alimentów (lub ich podwyższenia) może korzystać z dobrodziejstwa art. 32. Na podstawie tego przepisu nie można natomiast wytoczyć powództwa do sądu właściwości przemiennej w sprawie o obniżenie lub o uchylenie alimentów (wygaśnięcie obowiązku alimentacyjnego), gdyż taki pozew kierowany jest przeciw uprawnionemu do alimentów, a nie przez niego¹³¹.
5. Stosowanie przepisów o właściwości przemiennej wymaga wykładni ścisłej¹³². Okoliczność ta ma niebagatelne znaczenie dla odpowiedzi na pytanie, czy dopuszczalne jest wniesienie pozwu o roszczenie regresowe alimentacyjne (art. 140 k.r.o.) do sądu właściwego prze-

¹²⁹ R. Świrgoń-Skok, A. Arkuszewska, *Wybrane...*, s. 56.

¹³⁰ Wyrok SO w Elblągu z 24.05.2018 r., V Ca 70/18, LEX nr 2501327.

¹³¹ R. Świrgoń-Skok, A. Arkuszewska, *Wybrane...*, s. 56.

¹³² Por. postanowienie SO w Rzeszowie z 16.02.2018 r., VI Gz 18/18, LEX nr 2455641, w którym wskazano, iż stosowanie przepisów o właściwości przemiennej w przypadkach niewskazanych wyraźnie w ustawie jest niedopuszczalne.

miennie na podstawie art. 32 k.p.c.¹³³ **To, czy powyższą regulację można odnieść do roszczeń regresowych, o jakich mowa w art. 140 k.r.o., jest sporne.** Na podstawie art. 140 § 1 k.r.o. osoba, która dostarcza drugiemu środków utrzymania lub wychowania, nie będąc do tego zobowiązana albo będąc zobowiązana z tego powodu, że uzyskanie na czas świadczeń alimentacyjnych od osoby zobowiązanej w bliższej lub tej samej kolejności byłoby dla uprawnionego niemożliwe lub połączone z nadmiernymi trudnościami, może żądać zwrotu od osoby, która powinna była te świadczenia spełnić. Kluczem do rozwiązania tej kontrowersji jest odpowiedź na pytanie, czy roszczenie regresowe ma charakter alimentacyjny, czy też nie. Sąd Najwyższy w uchwale (7) z 16.12.2015 r., III CZP 77/15, LEX nr 1939727, przyjął, że roszczenie przewidziane w art. 140 § 1 k.r.o. nie jest roszczeniem o świadczenie alimentacyjne. W uzasadnieniu tej uchwały SN wskazał jednocześnie, że stanowisko w niej zajęte nie narusza wykładni art. 32 przyjętej w uchwałach SN z 29.01.1954 r., I C 3074/52, LEX nr 118113, i z 6.10.1967 r., III CZP 63/67, LEX nr 6219, za którą przemawiają ważne względy społeczne. W uchwale SN z 6.10.1967 r., III CZP 63/67, LEX nr 6219, przyjęto natomiast, że roszczenie matki dziecka przeciwko jego ojcu o zwrot kosztów utrzymania i wychowania dziecka, oparte na przepisie art. 140 k.r.o., stanowi roszczenie alimentacyjne w rozumieniu art. 32 k.p.c. Pogląd ten w moim przekonaniu jest jednak niesłuszny, zresztą Sąd Najwyższy w uchwale z 16.12.2015 r., III CZP 77/15, LEX nr 1939727, również opowiedział się za niealimentacyjnym charakterem tego roszczenia. Sąd Najwyższy popadł przy tym w niekonsekwencję, uznając, że przy roszczeniach regresowych należy dopuścić stosowanie art. 32 z uwagi przemawiające za tym „ważne względy społeczne”. W mojej ocenie roszczenie regresowe nie ma charakteru alimentacyjnego, jak trafnie ocenił to Sąd Najwyższy w uchwale w sprawie z 16.12.2015 r., III CZP 77/15, LEX nr 1939727. **Nie ma więc żadnych jurydycznych podstaw do stosowania w przypadku roszczeń z art. 140 k.r.o. przepisów o właściwości przemiennej** (art. 32 k.p.c.)¹³⁴. „Należy jednoznacznie opowiedzieć się za stanowiskiem, iż jakkolwiek roszczenia alimentacyjne i regresowe są ze sobą ściśle powiązane (bez istnienia «pierwotnego» – tj. wynikającego z ustawowego obowiązku – zobowiązania alimentacyjnego – nie powstanie nigdy roszczenie regresowe), jednak stan ten nie powoduje, że automatycznie roszczenie zwrotne nabiera cech roszczenia alimentacyjnego”¹³⁵. Należy więc krytycznie ocenić wykładnię rozszerzającą normy art. 32 k.p.c. i dopuszczalność stosowania przepisów o właściwości przemiennej do roszczenia z art. 140 k.r.o.

Art. 33. [Właściwość w sprawach przeciwko przedsiębiorcy]

Powództwo o roszczenie majątkowe przeciwko przedsiębiorcy można wytoczyć przed sąd, w którego okręgu znajduje się zakład główny lub oddział, jeżeli roszczenie pozostaje w związku z działalnością tego zakładu lub oddziału.

1. **Przedmiotowa regulacja dotyczy właściwości przemiennej w sprawie, w której roszczenie majątkowe kierowane jest przeciwko przedsiębiorcy.** Wówczas powód może wnieść pozew do sądu właściwego miejscowo ze względu na zakład główny lub oddział, o ile roszczenie pozostaje w związku z działalnością zakładu lub oddziału. Powód może również

¹³³ Zob. też R. Świrgoń-Skok, A. Arkuszewska, *Wybrane...*, s. 56.

¹³⁴ Por. A. Partyk, *Roszczenie regresowe w sprawach alimentacyjnych*, „Rodzina i Prawo” 2014/29, s. 45–46.

¹³⁵ A. Partyk, *Alimentacyjne roszczenie regresowe. Glosa do postanowienia SN z 28.05.2013 r., V CZ 6/13, LEX 2014.*

w takim wypadku wytoczyć powództwo na podstawie przepisów o właściwości ogólnej sądu.

2. Dla prawidłowej wykładni omawianej normy prawnej należy ustalić w pierwszej kolejności znaczenie pojęcia **przedsiębiorcy**. Ustawodawca nie wprowadził do Kodeksu postępowania cywilnego odrębnej definicji tego pojęcia ani też nie odesłał w tym akcie prawnym do innego aktu prawnego zawierającego wyjaśnienie pojęcia przedsiębiorcy. Co znamienne, pojęcie to ma różne zakresy znaczeniowe w zależności od tego, na jaki akt normatywny zwróci się uwagę (zob. w szczególności art. 43¹ k.c.; art. 4 pr. przeds.; art. 4 pkt 1 u.o.k.k.). Dla celów wykładni art. 33 k.p.c. należy przyjąć za nieodzowne odesłanie do definicji pojęcia przedsiębiorcy, o jakiej mowa w Kodeksie cywilnym. W rozumieniu art. 43¹ k.c. przedsiębiorcą jest osoba fizyczna, osoba prawna i jednostka organizacyjna, o której mowa w art. 33¹ § 1, prowadząca we własnym imieniu działalność gospodarczą lub zawodową (zob. szerzej komentarz do art. 458², teza 4).
3. Z kolei w art. 4 pr. przeds. przewidziano, że przedsiębiorcą jest osoba fizyczna, osoba prawna lub jednostka organizacyjna niebędąca osobą prawną, której odrębna ustawa przyznaje zdolność prawną, wykonująca działalność gospodarczą (ust. 1), zaś przedsiębiorcami są także wspólnicy spółki cywilnej w zakresie wykonywanej przez nich działalności gospodarczej (ust. 2). Jednocześnie z art. 4 ust. 3 pr. przeds. wynika, iż zasady podejmowania, wykonywania i zakończenia działalności gospodarczej przez osoby zagraniczne określają odrębne przepisy. Odrębną definicję przedsiębiorcy zawarto również w art. 4 pkt 1 u.o.k.k.
4. **Artykuł 33 nie znajduje zastosowania w tych sytuacjach, gdy dochodzone roszczenie w stosunku do przedsiębiorcy nie ma charakteru majątkowego.** W tym miejscu pokrótce należy wskazać, że do roszczeń niemajątkowych należą te, które zmierzają do ochrony praw niemajątkowych, tj. takich, których przedmiotem nie są dobra materialne. W konsekwencji o majątkowym lub niemajątkowym charakterze roszczenia decyduje w takim samym stopniu jego treść, jak i podstawa faktyczna określająca dobro tym roszczeniem chronione. Może bowiem zdarzyć się, że roszczenie o pewnej treści, w zależności od określenia dobra chronionego (interes ekonomiczny lub dobro niematerialne, np. dobro osobiste), może być roszczeniem majątkowym lub niemajątkowym¹³⁶.
5. Poza spełnieniem wymogu, aby roszczenie majątkowe dochodzone od przedsiębiorcy mogło być wniesione do sądu zgodnie z właściwością przemienną określoną w art. 33, **konieczne jest, by roszczenie pozostawało w związku z działalnością tego zakładu lub oddziału, gdy kierowane jest do sądu właściwego ze względu na miejsce położenia zakładu lub oddziału.** Powód pozywający przedsiębiorcę nie może więc wytoczyć powództwa przed jakimkolwiek sądem, jeśli na jego obszarze znajduje się jakimkolwiek zakład lub oddział przedsiębiorcy. Konieczne jest uprzednie powiązanie danego roszczenia z siedzibą oddziału lub zakładu przedsiębiorcy. Powód powinien stosownie wyjaśnienia zamieścić w uzasadnieniu pozwu.
6. Należy przy tym wyjaśnić zakres znaczeniowy pojęć oddziału i zakładu. W orzecznictwie wskazuje się, że **oddział** przedsiębiorcy to pojęcie funkcjonalne dotyczące różnych form

¹³⁶ Por. postanowienie SN z 25.11.2016 r., V CZ 71/16, LEX nr 2169504 i cytowane tam orzeczenia.

organizacyjnych związanych z prowadzeniem przez przedsiębiorcę działalności gospodarczej na terenie nieraz całego kraju. Skoro zatem umowa kredytowa została zawarta w „lokalu banku” położonym w określonej miejscowości, to siedziba tego lokalu może stanowić podstawę ustalenia właściwości przemiennej sądu¹³⁷.

7. Warto odnotować pogląd, że sklep, który nie jest wpisany w KRS jako oddział przedsiębiorcy, nie może być również uznany za oddział w rozumieniu art. 33. Okoliczności tego rodzaju, że sklep ma np. kierownika, nie oznaczają, że stanowi on samodzielną, wyodrębnioną jednostkę¹³⁸.
8. Z kolei **zakład**, o jakim mowa w art. 33, to wyodrębniony zespół osobowy i majątkowy pozwanego, który jest wyposażony w pewną samodzielność. Zadania zakładu polegają zaś na osiąganiu bezpośrednich celów gospodarczych w zakresie produkcji, usług itp.¹³⁹

Art. 34. [Właściwość w sprawach ze sporów wynikających z umów]

§ 1. Powództwo o zawarcie umowy, ustalenie jej treści, o zmianę umowy oraz o ustalenie istnienia umowy, o jej wykonanie, rozwiązanie lub unieważnienie, a także o odszkodowanie z powodu niewykonania lub nienależytego wykonania umowy można wytoczyć przed sąd miejsca jej wykonania.

§ 2. Za miejsce wykonania umowy uważa się miejsce spełnienia świadczenia charakterystycznego dla umów danego rodzaju, w szczególności w przypadku:

- 1) sprzedaży rzeczy ruchomych – miejsce, do którego rzeczy te zgodnie z umową zostały lub miały zostać dostarczone;
- 2) świadczenia usług – miejsce, w którym usługi zgodnie z umową były lub miały być świadczone.

§ 3. W przypadku wątpliwości miejsce wykonania umowy powinno być stwierdzone dokumentem.

1. Komentowany przepis został zmieniony nowelizacją z 4.07.2019 r. i w aktualnym brzmieniu obowiązuje od 7.11.2019 r.
2. Przewidziana w art. 34 właściwość przemienna sądu umożliwia odstępstwo od ogólnej reguły właściwości miejscowej sądu miejsca zamieszkania lub siedziby pozwanego w sprawach dotyczących szeroko rozumianych powództw dotyczących umów. Są to roszczenia związane z samym zawarciem umowy (np. w wykonaniu umowy przedwstępnej), jak również z jej bytem (powództwa o ustalenie istnienia umowy, o rozwiązanie lub unieważnienie umowy), a także realizacją jej postanowień (powództwa o wykonanie umowy oraz o odszkodowanie z powodu niewykonania lub nienależytego wykonania umowy).
3. Omawiany artykuł umożliwia wytoczenie powództwa również przez **sąd miejsca wykonania umowy**, przy czym § 2 tego przepisu definiuje pojęcie miejsca wykonania umowy jako **miejsce spełnienia świadczenia charakterystycznego**. Ustawodawca w przykładowym, niewyczerpującym katalogu wskazał, że chodzi o miejsce dostarczenia rzeczy ru-

¹³⁷ Por. postanowienie SO w Szczecinie z 27.12.2016 r., II Cz 2256/16, LEX nr 2251019.

¹³⁸ Por. postanowienie SO w Szczecinie z 21.11.2016 r., VIII Gz 276/16, LEX nr 2244727.

¹³⁹ Uchwała SN z 4.01.1995 r., III CZP 148/94, LEX nr 4158.

chomych w przypadku umowy sprzedaży rzeczy ruchomych, a w przypadku umowy o świadczenie usług – o miejsce ich świadczenia. Pierwsza z tych sytuacji nie budzi poważniejszych wątpliwości, gdyż albo strony umowy sprzedaży rzeczy ruchomych ustalają miejsce, do którego zakupiony towar zostanie dostarczony (co jest nieodzowne, zwłaszcza gdy zakupy dokonywane są drogą elektroniczną), albo zastosowanie znajduje art. 454 § 1 k.c., który wskazuje, że miejscem spełnienia świadczenia jest wówczas miejsce zamieszkania lub siedziby (ewentualnie siedziby przedsiębiorstwa) dłużnika. Natomiast drugi przypadek wskazany przez ustawodawcę nie jest już oczywisty. W tych przypadkach, w których usługi świadczone były w różnych miejscach (np. usługa polegająca na wywieszeniu w różnych miejscowościach plakatów reklamowych; usługa przewozu na znacznym dystansie; usługa turystyczna wycieczki objazdowej), miejsc wykonania świadczenia charakterystycznego jest wiele. Przykładowo zgodnie z przepisem art. 31 Konwencji o umowie międzynarodowego przewozu drogowego towarów (CMR) sporządzonej w Genewie 19.05.1956 r. (Dz.U. z 1962 r. Nr 49, poz. 238) miejscem wykonania umowy przewozu dla potrzeb oceny właściwości sądu może być zarówno miejsce przyjęcia towaru do przewozu, jak i miejsce dostarczenia towaru. W judykaturze ukształtował się pogląd, zgodnie z którym przy ustalaniu właściwości sądu rozstrzygające znaczenie może mieć miejsce wykonania umowy jako całości albo też tylko miejsce wykonania poszczególnych zobowiązań z niej wynikających, dlatego też w ramach jednego stosunku umownego może mieć miejsce właściwość kilku sądów (postanowienie SA w Poznaniu z 8.07.2013 r., I ACz 1075/13, LEX nr 1342351). W konsekwencji może okazać się, że sądów właściwych przemienne na gruncie art. 34 § 1 i 2 k.p.c., z punktu widzenia miejsca spełnienia świadczenia charakterystycznego, będzie kilka (zob. też komentarz do art. 43, statuującego prawo powoda do dokonania wyboru spośród kilku sądów właściwych do rozpoznania sprawy).

4. Skromny katalog dwóch przykładowych umów, co do których ustawodawca wprost wskazał kwestię sądu właściwego z punktu widzenia miejsca spełnienia świadczenia charakterystycznego, nie wyczerpuje – co oczywiste – bogatej problematyki tej materii. Ustalenie miejsca spełnienia świadczenia charakterystycznego musi uwzględniać szczegółowe postanowienia konkretnej umowy. O ile w braku szczegółowych postanowień stron w tym zakresie zastosowanie wprost będą znajdować przepisy prawa regulujące tzw. umowy nazwane (np. świadczeniem charakterystycznym umowy o roboty budowlane jest wykonanie tych prac, a zatem miejscem spełnienia świadczenia będzie miejsce położenia nieruchomości), o tyle problematyczne może być ustalenie właściwych norm w przypadku umów nienazwanych. Wówczas bowiem w razie braku stosownych postanowień stron przepisy prawa materialnego dotyczące podobnych umów nazwanych mogą znajdować zastosowanie jedynie w drodze analogii, przy ich „dopasowaniu” do specyfiki kontraktu zawartego przez strony. Może to budzić kontrowersje w praktyce obrotu.
5. Niewątpliwie co do zasady **miejscem spełnienia świadczenia charakterystycznego** nie będzie miejsce spełnienia świadczenia pieniężnego. Jednakże w przypadku tych umów, które dotyczą świadczeń *stricto* pieniężnych i nie obejmują innych świadczeń (np. darowizna kwoty pieniężnej, pożyczka), za miejsce spełnienia świadczenia charakterystycznego należy uznawać miejsce spełnienia świadczenia pieniężnego. Co do zasady w myśl art. 454 § 1 k.c. jest to miejsce zamieszkania lub siedziby (ewentualnie siedziby przedsiębiorstwa) wierzycie-

la. Jednakże w przypadku transakcji bezgotówkowych miejscem spełnienia świadczenia jest miejsce, gdzie prowadzony jest bankowy rachunek wierzyciela, dokonanie bowiem wpisu na tym rachunku („uznanie”) jest równoznaczne z uzyskaniem przez wierzyciela możliwości rozporządzania odnośną kwotą, to zaś dopiero może być uznane za równoważne z „otrzymaniem” należności¹⁴⁰.

6. W przypadku gdy przedmiotem powództwa jest żądanie wykonania zobowiązania umownego, zastosowanie znajduje ugruntowany w judykaturze pogląd, wedle którego miejscem wykonania umowy w rozumieniu art. 34 nie jest miejsce, gdzie umowa w ogólności miała zostać wykonana, ale miejsce, gdzie miała być wykonana konkretna czynność, której wykonania się dochodzi¹⁴¹.
7. **Artykuł 34 nie może stanowić podstawy właściwości miejscowej sądu w przypadku powództw obejmujących roszczenia związane z odstąpieniem od umowy** (np. o zwrot spełnionego świadczenia – art. 494 k.c.). W orzecznictwie podkreśla się bowiem, że roszczenie takie wynika z przepisów regulujących skutki odstąpienia od umowy, które stanowią podstawę odrębnego roszczenia niepokrywającego się z roszczeniami o wykonanie lub o odszkodowanie z tytułu niewykonania tej umowy¹⁴². Roszczenie o zwrot spełnionego świadczenia po odstąpieniu od umowy nie mieści się w zakresie zastosowania art. 34, nie będąc już roszczeniem o wykonanie umowy lub odszkodowanie z powodu jej niewykonania, lecz roszczeniem wynikającym ze zniweczenia łączącego strony stosunku umownego na skutek jednostronnego oświadczenia woli jednej ze stron¹⁴³. Również jeśli dochodzone jest roszczenie o stwierdzenie nieważności umowy ze skutkiem *ex tunc* i zwrot nienależnie pobranych przez pozwanego świadczeń, to nie ma podstaw do zastosowania przepisu art. 34. Takie roszczenie nie wynika bowiem z umowy¹⁴⁴. Jak natomiast wskazał SO w Rzeszowie w postanowieniu z 16.02.2018 r., VI Gz 18/18, LEX nr 2455641, roszczenie powoda o wydanie rzeczy wolnej od wad nie stanowi roszczenia o wykonanie umowy i nie jest roszczeniem o odszkodowanie z tytułu jej niewykonania, co uniemożliwia korzystanie z przepisu art. 34. Powyższe stanowisko należy uznać za trafne, biorąc pod uwagę to, że przepisy odnoszące się do właściwości przemiennej należy wyklądać ściśle¹⁴⁵.
8. Gdy strony nie umówiły się co do miejsca spełnienia świadczenia (a zarazem z załączonych do pozwu dokumentów nie wynika, aby miejscem spełnienia świadczenia była siedziba banku prowadzącego jego rachunek), to miejscem spełnienia świadczenia zgodnie z art. 454 k.c. jest siedziba wierzyciela. Jest to bowiem miejsce spełnienia świadczenia związanego z wykonaniem przez pozwanego długu oddawczego¹⁴⁶.
9. W sprawach wątpliwych istotne może okazać się stwierdzenie dokumentem miejsca wykonania umowy, co wynika z art. 34 § 3. W omawianej regulacji chodzi o dokument w rozumieniu art. 244 i 245, a więc dokument urzędowy lub prywatny.

¹⁴⁰ Por. wyrok SN z 12.07.1996 r., II CRN 79/96, LEX nr 465045.

¹⁴¹ Uchwała SN z 14.02.2002 r., III CZP 81/01, LEX nr 50462.

¹⁴² Por. postanowienie SN z 21.02.1983 r., II CZ 7/83, LEX nr 2889.

¹⁴³ Por. postanowienie SO w Poznaniu z 14.02.2020 r., XIV C 698/19, LEX nr 2799125.

¹⁴⁴ Postanowienie SO w Lublinie z 7.05.2018 r., I C 181/18, LEX nr 2490480.

¹⁴⁵ Zob. też postanowienie SO w Rzeszowie z 16.02.2018 r., VI Gz 18/18, LEX nr 2455641.

¹⁴⁶ Por. postanowienie SO w Rzeszowie z 6.07.2018 r., VI Gz 207/18, LEX nr 2531905.

10. Wymaga podkreślenia, że z uwagi na nowelizację art. 31 i wprowadzenie normy art. 31 § 2 niedopuszczalne jest kierowanie pozwu do sądu właściwego w rozumieniu art. 33, jeśli pozwanym jest konsument (zob. szerzej komentarz do art. 31).
11. Na marginesie warto zwrócić uwagę, że odmiennie właściwość sądu regulują przepisy ustawy z 22.05.2003 r. o ubezpieczeniach obowiązkowych, Ubezpieczeniowym Funduszu Gwarancyjnym i Polskim Biurze Ubezpieczycieli Komunikacyjnych (Dz.U. z 2022 r. poz. 2277 ze zm.). Na podstawie art. 20 ust. 1 u.u.o. powództwo o roszczenie wynikające z umów „ubezpieczeń obowiązkowych” lub obejmujące roszczenia z tytułu tych ubezpieczeń można wytoczyć bądź według przepisów o właściwości ogólnej, bądź przed sąd właściwy dla miejsca zamieszkania lub siedziby poszkodowanego lub uprawnionego z umowy ubezpieczenia. Należy odnotować pogląd, że zawarcie umowy przelewu wierzytelności nie prowadzi do zmiany szeroko rozumianej sytuacji prawnej cesjonariusza. Dotyczy to więc także sytuacji wynikającej z art. 20 ust. 1 u.u.o., jeśli się uwzględni, że właściwość przemienna sądu została w nim określona za pomocą kryterium przedmiotowego, a nie podmiotowego¹⁴⁷. Zatem szczególny charakter przepisu art. 20 u.u.o. wyłącza zastosowanie regulacji przewidzianych w art. 31–34 k.p.c.¹⁴⁸ W orzecznictwie wskazuje się również, że w postępowaniu o zawezwanie ubezpieczyciela do próby ugody w sprawie o roszczenia wynikające z umów ubezpieczeń obowiązkowych lub obejmujących roszczenia z tytułu tych ubezpieczeń właściwy jest sąd określony w art. 185 k.p.c., co przyjął w uchwale Sąd Najwyższy z 18.11.2015 r., III CZP 60/15, LEX nr 1855483. Do zakresu znaczeniowego nazwy „powództwo” nie należy bowiem sprawa podlegająca rozpoznaniu w postępowaniu pojednawczym, a więc złożenie wniosku o zawezwanie do próby ugody¹⁴⁹.

Art. 35. [Właściwość w sprawach z deliktów]

Powództwo o roszczenie z czynu niedozwolonego wytoczyć można przed sąd, w którego okręgu nastąpiło zdarzenie wywołujące szkodę.

1. *De lege lata* przedmiotowa regulacja dotyczy roszczeń z deliktów (czynów niedozwolonych), natomiast nie obejmuje przypadków, o jakich mowa w art. 35¹, tj. roszczeń o ochronę dóbr osobistych naruszonych przy wykorzystaniu środków masowego przekazu.
2. Naruszenie dobra osobistego zawinionym działaniem lub zaniechaniem – z uwagi na wagę społeczną tego rodzaju naruszeń oraz ze względu na jednolitość skutków prawnych (art. 448 k.c.) – jest czynem niedozwolonym, co w konsekwencji umożliwia poszkodowanemu w myśl art. 35 k.p.c. wytoczenie powództwa o ochronę tego dobra przed sąd, w którego okręgu nastąpiło zdarzenie wywołujące szkodę (zarówno materialną, jak i niematerialną)¹⁵⁰.
3. Osoba dochodząca ochrony dobra osobistego może, na podstawie art. 35, wytoczyć powództwo przed sąd, w którego okręgu działał sprawca, lub przed sąd, w którego okręgu to działanie spowodowało zagrożenie lub naruszenie dobra osobistego. W uchwale

¹⁴⁷ Postanowienie SN z 16.11.2012 r., III CZP 69/12, LEX nr 1284757.

¹⁴⁸ Postanowienie SO w Rzeszowie z 7.10.2016 r., VI Gz 213/16, LEX nr 2146590.

¹⁴⁹ Postanowienie SO w Szczecinie z 31.01.2017 r., VIII Gz 13/17, LEX nr 2201508.

¹⁵⁰ Por. postanowienie SN z 28.06.1989 r., I CZ 170/89, LEX nr 8977.

z 15.12.2017 r., III CZP 91/17, LEX nr 2409066, Sąd Najwyższy przychylił się do szerokiej wykładni pojęcia zdarzenia wywołującego szkodę i podkreślił, że wykładnia językowa art. 35 uniemożliwia utożsamienie zdarzenia, jako szeroko rozumianej przyczyny, z jego skutkiem – wywołaniem szkody.

4. W orzecznictwie podkreśla się, że istotne dla oceny właściwości miejscowej sądu z art. 35 jest miejsce, gdzie nastąpiło zdarzenie wywołujące szkodę, a nie miejsce, gdzie powstała szkoda¹⁵¹.
5. W literaturze zauważa się, iż komentowana regulacja nie odnosi się wyłącznie do sądu miejsca działania lub zaniechania będącego przyczyną szkody, ale także do sądu miejsca skutku tego działania lub zaniechania¹⁵². Powyższe może więc stwarzać dla powoda możliwość wyboru sądu położonego najbardziej dogodnie dla niego, jeśli skutki deliktu ujawniły się na terenie właściwości innego sądu niż miejsce, które było przyczyną szkody.
6. Przepis art. 35 nie rozróżnia spraw obejmujących roszczenia za szkody wynikłe z własnego działania i dotyczących odpowiedzialności za szkody wynikłe z działania innych osób. W przepisie tym chodzi o czyny niedozwolone objęte regulacją art. 415 i n. k.c., a więc także o sprawy dotyczące odpowiedzialności Skarbu Państwa za szkody wyrządzone przez jego funkcjonariuszy (art. 417–419 k.c.)¹⁵³.
7. W orzecznictwie podkreśla się przy tym, że powództwo z czynu niedozwolonego można wytaczać nie tylko przeciwko sprawcy czynu, tj. osobie odpowiedzialnej za własny, zwiniony czyn, lecz także przeciwko pomocnikowi, podżegaczowi, osobie odpowiedzialnej na zasadzie ryzyka oraz przeciwko osobie odpowiedzialnej za cudze czyny¹⁵⁴.
8. Co do zasady miejsce **wprowadzenia produktu do obrotu** (na tle zarówno art. 10, jak i art. 13 ustawy z 16.04.1993 r. o zwalczaniu nieuczciwej konkurencji, Dz.U. z 2022 r. poz. 1233) stanowi miejsce zdarzenia wywołującego szkodę. Nie upoważnia to jednak do przyznawania właściwości miejscowej każdemu sądowi, w którego okręgu produkt ten jest dostępny. Pojęcie zdarzenia wywołującego szkodę z art. 35 w odniesieniu do czynów nieuczciwej konkurencji należy bowiem powiązać z działaniem lub zaniechaniem sprawcy czynu, a nie np. jego kontrahentów; z tego powodu uzasadniona byłaby właściwość miejscowa sądu, w którego okręgu poszkodowany nabył sporny produkt od osoby ponoszącej odpowiedzialność za czyn nieuczciwej konkurencji i pozwanej w danym sporze. Praktyka polegająca na wytaczaniu powództwa przed sąd, w którego okręgu zakupiono sporny produkt od drobnego detalisty, wydaje się bowiem nadużyciem uprawnień procesowych i typowym przykładem *forum shopping*¹⁵⁵.
9. Odrębną właściwość sądu przewidują przepisy ustawy o ubezpieczeniach obowiązkowych, Ubezpieczeniowym Funduszu Gwarancyjnym i Polskim Biurze Ubezpieczycieli Komunikacyjnych. Na podstawie art. 34a ust. 1 u.u.o. powództwo o odszkodowanie

¹⁵¹ Postanowienie SO w Szczecinie z 9.10.2014 r., II Cz 1764/14, LEX nr 1853947.

¹⁵² K. Weitz, *Czy sądem, w którego okręgu nastąpiło zdarzenie wywołujące szkodę, jest tylko sąd, w którego okręgu zlokalizowane jest działanie lub zaniechanie będące przyczyną szkody?*, PPC 2011/1, s. 141–143.

¹⁵³ Por. postanowienie SN z 24.08.1977 r., IV CZ 93/77, LEX nr 2191.

¹⁵⁴ Por. postanowienie SO w Słupsku z 20.01.2015 r., IV Cz 19/15, LEX nr 1839631.

¹⁵⁵ Por. postanowienie SA w Poznaniu z 18.06.2014 r., I ACz 1034/14, LEX nr 1477269.

z ubezpieczenia OC posiadaczy pojazdów mechanicznych wytacza się wyłącznie przed sąd właściwy dla miejsca zamieszkania albo siedziby poszkodowanego zdarzeniem powodującym szkodę albo przed sąd właściwy dla miejsca zaistnienia tego zdarzenia. W braku wskazanych wyżej podstaw właściwości miejscowej powództwo można wytoczyć przed sąd właściwy według przepisów o właściwości ogólnej. W myśl art. 34a ust. 2 u.u.o. przelew wierzytelności nie wpływa na właściwość sądu. Wskazane uregulowania mają istotne znaczenie w tych przypadkach, w których powództwo kierowane jest przeciwko ubezpieczycielowi, a nie przeciwko sprawcy szkody bezpośrednio.

10. Z kolei osoba dochodząca naprawienia szkody wyrządzonej w uprawach i plonach rolnych przez zwierzynę wymienioną w art. 46 ust. 1 ustawy z 13.10.1995 r. – Prawo łowieckie (Dz.U. z 2023 r. poz. 1082) może wytoczyć powództwo przed sąd, w którego okręgu nastąpiło zdarzenie wywołujące szkodę na podstawie art. 35 k.p.c. (por. postanowienie SN z 9.11.1990 r., IV CZ 288/90, LEX nr 3671).

Art. 35¹. [Właściwość w sprawach o ochronę dóbr osobistych naruszonych przy wykorzystaniu środków masowego przekazu]

Powództwo o ochronę dóbr osobistych naruszonych przy wykorzystaniu środków masowego przekazu można wytoczyć przed sąd właściwy dla miejsca zamieszkania albo siedziby powoda.

1. Komentowany przepis został wprowadzony do Kodeksu postępowania cywilnego 7.11.2019 r.
2. Wskazana norma prawna stanowi *novum* w przepisach o właściwości miejscowej sądu. **Jeśli *de lege lata* powód dochodzi ochrony dóbr osobistych naruszonych przy wykorzystaniu środków masowego przekazu, może on wytoczyć powództwo albo przed sąd właściwy dla miejsca zamieszkania, albo właściwy dla siedziby powoda.** Komentowany przepis ułatwia więc proces ustalania właściwego sądu, jeśli naruszenie dóbr osobistych miało być popełnione przy wykorzystaniu jakichkolwiek środków masowego przekazu.
3. Ustawodawca nie wyjaśnił w Kodeksie postępowania cywilnego pojęcia środków masowego przekazu. Należy zwrócić uwagę, że sformułowanie to pojawia się w wielu aktach prawnych, m.in. w ustawie z 26.01.1984 r. – Prawo prasowe (Dz.U. z 2018 r. poz. 1914). Według art. 7 ust. 2 pkt 1 pr. pras. prasa oznacza publikacje periodyczne, które nie tworzą zamkniętej, jednorodnej całości, ukazujące się nie rzadziej niż raz do roku, opatrzone stałym tytułem albo nazwą, numerem bieżącym i datą, a w szczególności: dzienniki i czasopisma, serwisy agencyjne, stałe przekazy teleksowe, biuletyny, programy radiowe i telewizyjne oraz kroniki filmowe; prasą są także wszelkie istniejące i powstające w wyniku postępu technicznego środki masowego przekazywania, w tym także rozgłoszenie oraz tele- i radiowęzły zakładowe, upowszechniające publikacje periodyczne za pomocą druku, wizji, fonii lub innej techniki rozpowszechniania; prasa obejmuje również zespoły ludzi i poszczególne osoby zajmujące się działalnością dziennikarską.
4. Jak wyjaśnia się w doktrynie „środki masowego przekazu» są pojęciem różnorodnym, obejmującym zarówno przekaz za pomocą druku, jak i środków elektronicznych (radia, telewizji czy Internetu). Jego treść się zmienia, ulega ciągłym transformacjom, tak jak

wraz z rozwojem techniki zmieniają się sposoby przepływu informacji¹⁵⁶. Ze środkami komunikacji masowej powszechnie utożsamia się media. Wskazuje się przy tym, iż od środków masowego przekazu należy odróżniać inne sposoby komunikacji poprzez ustalenie zbiorowego lub nie – charakteru odbioru. Środki społecznego przekazu należy uznać za charakterystyczne dla komunikacji pomiędzy nadawcą a dużymi, nieograniczonymi grupami społecznymi¹⁵⁷.

5. Niekiedy przydatne w zakresie wykładni pojęcia środków masowego przekazu może być stanowisko Sądu Najwyższego zawarte w wyroku z 29.05.2008 r., II KK 12/08, LEX nr 448953, zgodnie z którym prasą – a co za tym idzie – środkami masowego komunikowania są także tytuły przeznaczone dla masowego, niewyrobionego odbiorcy, schlebujące najprymitywniejszym gustom, zaspokajające prostą żądzę sensacji.
6. Należy więc uznać, że jeśli do naruszenia dóbr osobistych powoda doszło w sposób umożliwiający zapoznanie się ze sporną publikacją w sposób nieograniczony, to ma zastosowanie art. 35¹. Zakres pojęcia środków masowego przekazu jest bowiem szeroki.
7. Należy się zgodzić z A. Torbusem, który chwali wprowadzenie komentowanego przepisu. A. Torbus zwraca uwagę, że dzięki wprowadzeniu art. 35¹ poszkodowany będzie mógł wytoczyć powództwo w miejscu swego zamieszkania (siedziby) niezależnie od tego, jaki był zasięg geograficzny rozpowszechnionej publikacji, która miała prowadzić do naruszenia jego dóbr osobistych. Autor ten czyni trafną uwagę, że „nowe uregulowanie będzie szczególnie istotne dla spraw wynikających z rozpowszechnieniem informacji w Internecie, kiedy istotnie trudno «umieścić» terytorialnie miejsce naruszenia dobra osobistego”¹⁵⁸.

Art. 36. [Właściwość w sprawach o należność pełnomocnika]

Powództwo o zapłatę należności za prowadzenie sprawy wytoczyć można przed sąd miejsca, gdzie pełnomocnik procesowy sprawę prowadził.

1. Regulacja ta znajduje zastosowanie, **jeśli pełnomocnik procesowy występuje z roszczeniem o zapłatę należności za prowadzenie sprawy**. Wówczas pozew może być złożony albo przed sąd właściwy na zasadach ogólnych, albo przed sąd właściwy dla miejsca prowadzenia sprawy przez pełnomocnika.
2. Na gruncie spraw prowadzonych w postępowaniu cywilnym należy uznać, że pełnomocnikiem procesowym jest każdy pełnomocnik spełniający kryteria z art. 87, tj. **pełnomocnik tak profesjonalny, jak i „niezawodowy”** (zob. szerzej komentarz do art. 87). Należy też przyjąć, że na równi z pełnomocnikiem głównym stosowne roszczenie przysługuje pełnomocnikom substytucyjnym¹⁵⁹. Szerokie rozumienie pojęcia pełnomocnika procesowego wydaje się uzasadnione zarówno gdy określony pełnomocnik umocowany jest do podejmowania działań za stronę w rozległym wymiarze, jak i wtedy gdy podejmuje on jedynie określone czynności (por. art. 88).

¹⁵⁶ K. Świącka, J.S. Świącki, *Dyferencjacje prawne pojęcia „media”*, „Roczniki Nauk Prawnych” 2006/1, s. 454.

¹⁵⁷ K. Świącka, J.S. Świącki, *Dyferencjacje...*, s. 456, 458.

¹⁵⁸ A. Torbus, *Ekspertyza...*, s. 11.

¹⁵⁹ Zob. też J. Derlatka [w:] *Postępowanie cywilne*, red. M. Rzewuski, Warszawa 2019, s. 70.

3. Pojęcie pełnomocnika powinno być odnoszone również do tych sytuacji, gdy określona osoba działała za stronę w postępowaniu karnym, administracyjnym, sądowno-administracyjnym – na mocy udzielonego pełnomocnictwa. Analogicznie jeśli na etapie postępowania mediacyjnego strona korzystała ze wsparcia pełnomocnika, to również osoba ta powinna móc wnieść pozew do sądu właściwego przemiennie, o jakim mowa w art. 36.
4. Kluczowe znaczenie ma dla prawidłowej wykładni art. 36 sformułowanie „miejsce prowadzenia sprawy przez pełnomocnika”. Jeśli bowiem pełnomocnik procesowy zastępował stronę, występując przed różnymi sądami (organami) – np. z uwagi na zaskarżenie orzeczenia do sądu wyższej instancji – to wydaje się uzasadnione przyjęcie, że prowadził on tę sprawę w każdym z tych sądów (organów). W wypadku jednak, gdyby pełnomocnik domagał się należności za reprezentację klienta jedynie przed określonym sądem lub organem (a nie za całe postępowanie), to o właściwości przemiennej sądu powinno decydować faktyczne powiązanie pomiędzy czynnościami pełnomocnika podejmowanymi przed określonym sądem lub organem a zgłoszonym żądaniem. Przykładowo gdy pełnomocnik dochodziłby roszczeń z tytułu prowadzenia postępowania odwoławczego przed sądem apelacyjnym mającym siedzibę w innym mieście niż sąd okręgowy, który wydał orzeczenie w pierwszej instancji, to możliwość skorzystania z właściwości przemiennej ogranicza się do sądu właściwego z punktu widzenia siedziby sądu apelacyjnego.
5. Przepis nie uwzględnia obecnej specyfiki procesu cywilnego, w którym wyrok może zapaść również na posiedzeniu niejawnym. W takim bowiem przypadku rola pełnomocnika ogranicza się jedynie do przygotowywania pism procesowych (w kancelarii), a pełnomocnik w ogóle nie bierze udziału w rozprawach. Wydaje się jednak, że jakkolwiek nie ma podstaw, by w takiej sytuacji przyjmować, że miejscem prowadzenia sprawy w rozumieniu art. 36 jest miejsce prowadzenia działalności przez pełnomocnika, to w takim wypadku pełnomocnik mógłby skorzystać z właściwości przemiennej przewidzianej w art. 34 przy przyjęciu, że charakterystycznym świadczeniem wynikającym z umowy o obsługę prawną jest w szczególności sporządzanie pism procesowych.
6. Należy natomiast wykluczyć uznanie, by z właściwości przemiennej określonej w art. 36 mógł korzystać „doradca prawny”, który zawarł ze stroną umowę zlecenia, a nawet był autorem pism procesowych (ostatecznie jednak podpisanych przez samą stronę), lecz nie został dopuszczony do udziału w postępowaniu w charakterze pełnomocnika procesowego. Tego rodzaju „pomocnik” nie działa bowiem jako pełnomocnik procesowy, mimo że w pewnym sensie prowadził on sprawę strony.
7. Omawiana regulacja nie znajduje zastosowania, gdy pozwanym jest klient pełnomocnika będący konsumentem (por. art. 31 § 2).

Art. 37. [Właściwość w sprawach o roszczenie z najmu lub dzierżawy nieruchomości]

Powództwo o roszczenie ze stosunku najmu lub dzierżawy nieruchomości wytoczyć można przed sąd miejsca położenia nieruchomości.

1. Analizowana regulacja ma zastosowanie do roszczeń ze stosunku najmu lub dzierżawy nieruchomości. Sądem przemiennie właściwym jest sąd miejsca położenia nieruchomości.

2. **Roszczenia ze stosunku najmu lub dzierżawy mogą odnosić się do powództw wytaczanych przez zarówno wynajmujących, jak i najemców (odpowiednio wydzierżawiających i dzierżawcy), jeśli roszczenia wiążą się z tymi umowami, a nie innymi rozliczeniami stron umowy najmu lub dzierżawy.** Mogą to być roszczenia w szczególności obejmujące żądania pieniężne z tytułu zapłaty czynszu lub naprawienia szkody wyrządzonej na rzeczy wynajętej lub wydzierżawionej poprzez zapłatę odszkodowania pieniężnego, jak również żądania niepieniężne, np. z tytułu zwrotu rzeczy wynajętej lub wydzierżawionej, naprawienia szkody wyrządzonej na rzeczy wynajętej lub wydzierżawionej poprzez przywrócenie stanu poprzedniego.
3. Jak słusznie wskazał SO w Bydgoszczy w postanowieniu z 9.10.2015 r., VIII Gz 106/15, LEX nr 1828867, nie ma podstaw do stosowania przepisu art. 37, jeśli dochodzone pozwem roszczenie nie odnosi się do zobowiązań wynikających z umowy najmu. Sąd zauważył, że umowa najmu nie przewidywała zobowiązania pozwanego do poniesienia kosztów zużycia paliwa gazowego, opłaty za legalizację gazomierza, opłat abonamentowych i sieciowych, czy też ceny za sprzedany pozwanemu towar, a tego dotyczyło roszczenie powoda, co powoduje, że ewentualne porozumienia stron w wymienionym zakresie wymagały odrębnych umów.
4. Powyższa regulacja nie znajduje zastosowania do najmu ruchomości, jak też do roszczeń związanych z bezumownym korzystaniem z nieruchomości, gdyż przepis ten ma charakter szczególny i nie podlega wykładni rozszerzającej ani stosowaniu *per analogiam*.

Art. 37¹. [Właściwość w sprawach z weksla i czeku]

§ 1. Powództwo przeciwko zobowiązanemu z weksla lub czeku można wytoczyć przed sąd miejsca płatności.

§ 2. Kilku zobowiązanych z weksla lub czeku można łącznie pozwać przed sąd miejsca płatności lub sąd właściwości ogólnej dla akceptanta albo wystawcy weksla własnego lub czeku.

1. **Wskazany przepis określa właściwość przemienną sądu w sprawach, w których dochodzone są roszczenia z weksla lub czeku, bez żadnych ograniczeń podmiotowych i niezależnie od rodzaju postępowania procesowego¹⁶⁰.**
2. Z art. 37¹ § 2 wynika, że powód dochodzący roszczeń z weksla przeciwko kilku pozwanym może w ramach właściwości przemiennnej dokonać wyboru sądu właściwego albo według miejsca płatności weksla, albo według miejsca zamieszkania akceptanta lub wystawcy weksla¹⁶¹.
3. Dla kwestii właściwości przemienną sądu na podstawie przepisu art. 37¹ niebagatelne znaczenie ma stanowisko orzecznicze, że wręczenie wierzycielowi weksla *in blanco* bez wyraźnej umowy co do jego wypełnienia nie uprawnia wierzyciela do wpisania dowolnego miejsca płatności i do domicylowania weksla, lecz jedynie do wypełnienia weksla zgodnie z zasadami rzetelności w obrocie¹⁶².

¹⁶⁰ Uchwała SN z 19.10.2017 r., III CZP 42/17, LEX nr 2374974.

¹⁶¹ Postanowienie SA w Rzeszowie z 18.01.2013 r., I ACz 952/12, LEX nr 1259739.

¹⁶² Orzeczenie SN z 22.06.1934 r., II C 721/34, LEX nr 4420. Zob. też postanowienie SO w Częstochowie z 12.10.2017 r., VI Cz 1137/17, LEX nr 2388696.

4. Warto też przypomnieć, że w poprzednim stanie prawnym (zanim wprowadzono art. 31 § 2 wyłączający stosowanie przepisów o właściwości przemiennej do sporów z pozwanymi konsumentami) Sąd Najwyższy rozważał skuteczność skorzystania przez przedsiębiorcę z udogodnienia przewidzianego w art. 37¹ w sporze z konsumentem zobowiązanym z weksla. Sąd Najwyższy w uchwale z 19.10.2017 r., III CZP 42/17, LEX nr 2374974, przyjął, że w sprawie z powództwa przedsiębiorcy przeciwko konsumentowi zobowiązanemu z weksla sąd z urzędu uwzględnia nieskuteczność powołania się przez powoda na podstawę właściwości miejscowej przewidzianą w tej regulacji. Sąd Najwyższy, powołując się na dyrektywę Rady 93/13/EWG z 5.04.1993 r. w sprawie nieuczciwych warunków w umowach konsumenckich (Dz.Urz. WE L 95, s. 39, ze zm.), wyjaśnił, że skoro postanowienia porozumienia wekslowego, kształtując treść umowy zawartej pomiędzy przedsiębiorcą a konsumentem, rzutują na właściwość sądu, to podlegają one w tym zakresie kontroli – w płaszczyźnie art. 385¹–385³ k.c. – przeprowadzanej przez sąd z urzędu. W innym bowiem wypadku deklaracja wekslowa, której treść nie była negocjowana indywidualnie, pozostawiała powodowi pełną swobodę w zakresie uzupełnienia weksla przez wskazanie miejsca jego płatności, co stawiało konsumenta w niekorzystnej sytuacji.

Art. 37². [Właściwości w sprawach o roszczenie z czynności bankowej]

§ 1. Powództwo o roszczenie wynikające z czynności bankowej przeciwko bankowi, innej jednostce organizacyjnej uprawnionej do wykonywania czynności bankowych lub ich następcom prawnym można wytoczyć przed sąd właściwy dla miejsca zamieszkania albo siedziby powoda.

§ 2. Przepis § 1 stosuje się także do powództwa przeciwko bankowi hipotecznemu lub jego następcy prawnemu o roszczenie wynikające z czynności banku hipotecznego.

1. Komentowany przepis obowiązuje od 7.11.2019 r.
2. Jak wskazano w uzasadnieniu projektu z.k.p.c.2019: „**pojęcia użyte w proj. art. 37² są za-pożyczone bezpośrednio z odpowiednich przepisów Prawa bankowego względnie ustawy o listach zastawnych i bankach hipotecznych** – i należy je rozumieć tak, jak w tych przepisach:
 - «czynności bankowe» to czynności określone zarówno w art. 5 ust. 1, jak i w art. 5 ust. 2 Prawa bankowego,
 - w przypadku «innej jednostki organizacyjnej uprawnionej do wykonywania czynności bankowych» czynnościami bankowymi są tylko czynności określone w art. 5 ust. 5 w związku z art. 5 ust. 1 Prawa bankowego,
 - «czynności banku hipotecznego» to czynności określone w rozdziale 2. «Czynności banku hipotecznego» ustawy o listach zastawnych i bankach hipotecznych – łącznie, oczywiście, z emisją hipotecznych i publicznych listów zastawnych¹⁶³.
3. Artykuł 37² znajduje zastosowanie do wszelkich roszczeń mających swoje źródło w czynności bankowej, jeżeli stroną pozwaną jest bank lub inna jednostka organizacyjna uprawniona do czynności bankowych. W szczególności zatem komentowany przepis będzie stanowił podstawę ustalenia właściwości przemiennej sądu w tych przypadkach, gdy rosz-

¹⁶³ Uzasadnienie projektu z.k.p.c.2019, s. 134–135.

czenie ma związek z prowadzeniem rachunku bankowego, udzielonym kredytem lub pożyczką, gwarancją bankową itd. Również w sprawie o ustalenie, że nie istnieje stosunek prawny wynikający z umowy kredytowej między konsumentem a bankiem możliwe jest wytoczenie powództwa przed sąd właściwości przemiennej, o jakim mowa w komentowanym przepisie¹⁶⁴.

4. Omawiany przepis nie znajduje natomiast zastosowania do roszczeń mających swoje źródło w innych niż czynności bankowe działaniach banku, zwłaszcza ujętych w art. 6 ustawy z 29.08.1997 r. – Prawo bankowe (Dz.U. z 2022 r. poz. 2324 ze zm.), jak w szczególności czynności związane z obrotem papierami wartościowymi, nabywaniem nieruchomości lub świadczeniem usług konsultacyjno-doradczych.
5. **Niewątpliwie dopuszczenie wniesienia powództwa przeciwko bankowi lub innej jednostce organizacyjnej wykonującej czynności bankowe przed sąd miejsca zamieszkania powoda stanowi istotne udogodnienie w tych przypadkach, gdy z roszczeniami wynikającymi z czynności bankowych występuje konsument.** Jest on bowiem słabszą stroną stosunku prawnego łączącego go z bankiem, a konieczność prowadzenia procesu w innej miejscowości, niejednokrotnie odległej od miejsca zamieszkania konsumenta, może stanowić istotną okoliczność utrudniającą realizację jego uprawnień na drodze sądowej.
6. Komentując wskazaną regulację, warto jednak przywołać opinię Związku Banków Polskich, zgodnie z którą „art. 37² § 1 i 2 k.p.c. przyznaje uprawnienie do wytaczania powództw na podstawie przepisów o właściwości przemiennej wszystkim podmiotom korzystającym z czynności bankowych, a nie jedynie konsumentom. Stosowanie powyższej zasady także w obrocie profesjonalnym jest niezrozumiałe i nie zasługuje na aprobatę [...] tak daleko idące odstępstwo od zasady równości stron w procesie cywilnym może uzasadniać jedynie szczególny status konsumenta – przyznanie takich samych uprawnień profesjonalnym uczestnikom obrotu jest nieuzasadnione, w szczególności w sytuacji gdy klientami banków są duże podmioty gospodarcze”¹⁶⁵.
7. W kontekście komentowanego przepisu ustanawiającego co do zasady właściwość przemiennej warto wspomnieć o regulacji zawartej w art. 18 ust. 1 i 2 nowelizacji z 9.03.2023 r., która weszła w życie 1.07.2023 r. Zgodnie z tym przepisem w okresie 5 lat od dnia wejścia w życie niniejszego przepisu powództwo konsumenta o roszczenie związane z zawarciem umowy kredytu waloryzowanego, denominowanego lub indeksowanego do waluty innej niż waluta polska, w tym o ustalenie istnienia lub nieistnienia wynikającego z niej stosunku prawnego, o ustalenie bezskuteczności postanowień tej umowy lub o zwrot świadczeń związanych z jej zawarciem, wytacza się wyłącznie przed sąd, w którego okręgu powód ma miejsce zamieszkania. Zarazem przelew wierzytelności związanej z zawarciem umowy, o której mowa w ust. 1 wspomnianego przepisu, nie wpływa na właściwość sądu określoną w tym przepisie. Pozew zawiera oznaczenie miej-

¹⁶⁴ Por. wyrok SR Gdańsk-Północ w Gdańsku z 13.01.2020 r., XIV C 934/19, LEX nr 2775376.

¹⁶⁵ Uwagi Związku Banków Polskich do ustawy z 13.06.2019 r. o zmianie ustawy – Kodeks postępowania cywilnego oraz niektórych innych ustaw: https://www.senat.gov.pl/gfx/senat/userfiles/_public/k9/dokumenty/konsultacje_ustawy/1196/1196_zbp.pdf (dostęp: 28.10.2019 r.), s. 2.

sca zamieszkania konsumenta. Wskazany przepis kreuje właściwość wyłączną sądów w sprawach dotyczących przede wszystkim tzw. kredytów frankowych (choć literalnie odnosi się do wszelkich kredytów waloryzowanych, indeksowanych lub denominowanych do waluty obcej). Wskazana właściwość wyłączna sądu nie ma charakteru defini tywnego, lecz tymczasowy (przez 5 lat od wejścia w życie ustawy). Celem regulacji było „odciążenie” Sądu Okręgowego w Warszawie, do którego wpływała większość spraw dotyczących tzw. kredytów frankowych. Uregulowanie to budzi kontrowersje zarówno z uwagi na temporalny charakter wprowadzonej nim wyłącznej właściwości miejscowej, jak i w związku z ograniczeniem prawa konsumenta do wyboru sądu, do którego chce skierować pozew przeciwko przedsiębiorcy (bankowi). W przypadku gdy z powództwem występuje dwóch lub więcej kredytobiorców mających miejsca zamieszkania w obszarach właściwości różnych sądów, wybór sądu, do którego zostanie wniesione powództwo, należy do powodów (por. art. 43 § 1). Z kolei w przypadku gdy powód zamieszkuje za granicą, sąd właściwy do rozpoznania sprawy może zostać wyznaczony przez Sąd Najwyższy, stosownie do art. 45 § 1.

Oddział 3

Właściwość wyłączna

Art. 38. [Właściwość w sprawach o własność lub inne prawa rzeczowe na nieruchomości]

§ 1. Powództwo o:

- 1) własność lub inne prawa rzeczowe na nieruchomości,
 - 2) posiadanie nieruchomości,
 - 3) roszczenia wynikające z art. 231 Kodeksu cywilnego,
 - 4) roszczenia wynikające z art. 224–228 i art. 230 Kodeksu cywilnego, o ile są związane z nieruchomością
- wytacza się wyłącznie przed sąd miejsca położenia nieruchomości, przy czym jeżeli przedmiotem sporu jest służebność gruntowa, właściwość oznacza się według położenia nieruchomości obciążonej.

§ 2. Właściwość powyższa rozciąga się na roszczenia osobiste związane z prawami rzeczowymi i dochodzone łącznie z nimi przeciwko temu samemu pozwanemu.

§ 3. Sąd właściwy może na zgodny wniosek stron przekazać sprawę innemu sądowi równorzędnemu, jeżeli przemawiają za tym względy celowości.

1. Komentowany przepis obowiązuje w obecnym kształcie od 7.11.2019 r.
2. Wyraża on ogólną regułę procesową, zgodnie z którą w przypadku roszczeń dotyczących nieruchomości właściwy do rozpoznania sprawy jest sąd miejsca położenia nieruchomości. Uregulowanie to ma na celu objęcie właściwością wyłączną sądu miejsca położenia nieruchomości (*forum rei sitae*) wszystkich powództw zmierzających do realizacji praw rzeczowych na nieruchomości, a więc również powództwa o wydanie posiadania nieruchomości przysługującego z tytułu prawa własności¹⁶⁶. Właściwość wyłączna sądów

¹⁶⁶ Zob. orzeczenie SN z 17.05.1956 r., II CZ 46/56, LEX nr 118413.

eliminuje każdą inną właściwość, a więc także ewentualną właściwość ogólną czy przemianą¹⁶⁷.

3. Omawiana regulacja przewidująca właściwość sądu miejsca położenia nieruchomości w odniesieniu do roszczeń związanych z prawami rzeczowymi do tej nieruchomości koresponduje ze standardami przyjętymi w prawie międzynarodowym, w tym w prawie Unii Europejskiej¹⁶⁸.
4. W orzecznictwie podkreśla się, iż **katalog praw rzeczowych jest katalogiem zamkniętym**. Prawami rzeczowymi oprócz własności są: użytkowanie wieczyste, użytkowanie, służebność, zastaw, hipoteka, spółdzielcze własnościowe prawo do lokalu. Przepis ten nie dotyczy zatem sprawy o uznanie za bezskuteczne wypowiedzenia umowy dzierżawy, albowiem nie jest to powództwo o prawa rzeczowe na nieruchomości¹⁶⁹.
5. W uzasadnieniu projektu z.k.p.c.2019 zwrócono uwagę na zasadność poszerzenia kręgu kategorii spraw dotychczas wskazanych w art. 38 k.p.c. o roszczenia z art. 231 oraz 224–228 i 230 k.c., o ile dotyczą nieruchomości¹⁷⁰.
6. W ocenie A. Torbusa „zwrot «roszczenia (...) związane z nieruchomością» jest nieostry, a tym samym będzie prowadził do rozbieżności w orzecznictwie”¹⁷¹. W moim przekonaniu praktyka sądowa powinna zmierzać w kierunku celowościowej wykładni komentowanego przepisu w tym zakresie. Wszystkie te roszczenia, które odnoszą się do wynagrodzenia za bezumowne korzystanie z nieruchomości lub zorganizowanego zespołu rzeczy i praw majątkowych, w którego skład wchodzi nieruchomość (np. gospodarstwa rolnego, przedsiębiorstwa), oraz rozliczeń nakładów na nieruchomość, powinny być w świetle omawianej regulacji wytaczane przed sąd miejsca położenia tej nieruchomości. Nie uległa jednak dezaktualizacji uchwała SN z 24.05.2017 r., III CZP 14/17, LEX nr 2297527, zgodnie z którą art. 38 k.p.c. nie ma zastosowania w sprawach o zapłatę zaległych opłat rocznych za użytkowanie wieczyste gruntu.
7. W uzasadnieniu projektu z.k.p.c.2019 co do przepisu art. 38 § 3 zwrócono uwagę, iż dzięki proponowanym zmianom „zapewniono stronom możliwości przekazania tej sprawy innemu sądowi równorzędnemu, o ile będzie to celowe z jakichkolwiek względów formalnych lub praktycznych”¹⁷². Komentowany art. 38 § 3 przewiduje, że sąd właściwy wyłącznie do rozpoznania sprawy może na zgodny wniosek stron przekazać sprawę innemu sądowi równorzędnemu, jeżeli przemawiają za tym względy celowości. **Oznacza to, że de lege lata w sprawie wniesionej do sądu wyłącznie właściwego strony mogą wnieść o przekazanie sprawy innemu równorzędnemu sądowi z uwagi na względy celowości.** Można przyjąć, że art. 38 § 3 może być pomocny w tych sytuacjach, gdy wnoszone powództwo odnosi się

¹⁶⁷ Postanowienie SN z 29.11.1982 r., I CZ 98/82, LEX nr 8496.

¹⁶⁸ Zob. art. 24 pkt 1 rozporządzenia Parlamentu Europejskiego i Rady (UE) nr 1215/2012 z 12.12.2012 r. w sprawie jurysdykcji i uznawania orzeczeń sądowych oraz ich wykonywania w sprawach cywilnych i handlowych (Dz.Urz. UE L 351, s. 1, ze zm.).

¹⁶⁹ Wyrok SO w Gdańsku z 7.11.2011 r., III Ca 150/11, LEX nr 1714312.

¹⁷⁰ Uzasadnienie projektu z.k.p.c.2019, s. 136.

¹⁷¹ A. Torbus, *Ekspertyza na temat: Czy projekt nowelizacji Kodeksu postępowania cywilnego pod nazwą „Ustawa o zmianie ustawy – Kodeks postępowania cywilnego oraz niektórych innych ustaw” (druk nr 3137) pozwala zwiększyć efektywności postępowania cywilnego?*, www.sejm.gov.pl (dostęp 16.09.2019 r.), s. 11.

¹⁷² Uzasadnienie projektu z.k.p.c.2019, s. 136.

do nieruchomości położonej w znacznej odległości od miejsca zamieszkania stron sporu. Problematyczne jest jednak to, czy w praktyce skonfliktowane strony podejmą zgodny wniosek o przekazanie sprawy do innego sądu.

8. Stanowiące podstawę przekazania sprawy „względy celowości” nie zostały zdefiniowane. To, czy okoliczność ta jest spełniona, pozostawione zostało swobodnej ocenie sędziowskiej.
9. **Artykuł 38 § 3 nie precyzuje, na jakim etapie postępowania strony taki wniosek mogą najpóźniej złożyć, a nawet czy taki wniosek może być złożony tylko przed sądem pierwszej instancji, czy również w postępowaniu odwoławczym.** Wydaje się konieczne, aby ustawodawca dokonał korekty omawianego przepisu, wprowadzając termin na złożenie zgodnego wniosku w tym przedmiocie, np. najpóźniej na pierwszej rozprawie przed sądem pierwszej instancji. W moim przekonaniu tego rodzaju wniosek powinien być uznany za bezskuteczny, w razie gdyby strony złożyły go dopiero na etapie postępowania odwoławczego, gdyż właściwość miejscowa sądu odwoławczego stanowi pochodną właściwości miejscowej sądu pierwszej instancji. Jeżeli zatem strony zgadzały się na rozpoznanie sprawy przez określony sąd pierwszej instancji, to przyznawanie im prawa do zmiany właściwości sądu drugiej instancji jawi się jako niedopuszczalne.
10. Innym problemem jest stosowanie omawianej regulacji w przypadku, gdy wniosek o przekazanie sprawy składa tylko jedna ze stron. Czy w takim wypadku należy wniosek uznać za bezskuteczny? Wydaje się, że najwłaściwszym rozwiązaniem w takim przypadku będzie wezwanie strony przeciwnej do ustosunkowania się w oznaczonym terminie do wniosku pod rygorem przyjęcia, że nie przychyliła się ona do tego wniosku.
11. Komentowana instytucja rodzi również inne praktyczne pytanie, tj. czy sąd jest związany wskazaniem stron co do tego, przed którym innym sądem dana sprawa powinna się toczyć. Skoro wniosek stron ma być zgodny, a zarazem odwoływać się do względów celowościowych, to wydaje się niezbędne, by strony wskazały, któremu sądowi sprawa miałaby zostać przekazana. Ustawa nie przewiduje jednak, by sąd rozpoznający sprawę był takim stanowiskiem stron związany. Nawet gdyby sąd uwzględnił wniosek co do zasady, to mógłby przekazać sprawę innemu sądowi równorzędnemu według swojego uznania.
12. Postanowienie w przedmiocie przekazania sprawy innemu sądowi równorzędnemu podlega zaskarżeniu zażaleniem do sądu drugiej instancji (art. 394 § 1 pkt 4).

Art. 39. [Właściwość w sprawach spadkowych]

Powództwo z tytułu dziedziczenia, zachowku, jak również z tytułu zapisu, polecenia oraz innych rozrządzeń testamentowych wytacza się wyłącznie przed sąd ostatniego miejsca zwykłego pobytu spadkodawcy, a jeżeli miejsca jego zwykłego pobytu w Polsce nie da się ustalić, przed sąd miejsca, w którym znajduje się majątek spadkowy lub jego część.

1. Ustawodawca postanowił, że sprawy z zakresu prawa spadkowego prowadzone w postępowaniu procesowym powinny należeć do wyłącznej właściwości sądu ostatniego miejsca zwykłego pobytu spadkodawcy. W przypadku gdy takiego sądu nie da się ustalić, wyłącznie właściwy do rozpoznania sprawy jest sąd miejsca, w którym znajduje się majątek spadkowy

lub jego część. Istota właściwości wyłącznej polega na tym, że wyłącznie (tylko i jedynie) właściwy do rozpoznania spraw wskazanych w art. 39 (np. sprawy o zachówek) jest sąd wskazany w ustawie¹⁷³.

2. **Komentowany przepis nie znajduje zastosowania do spraw prowadzonych w postępowaniu nieprocesowym**¹⁷⁴, niemniej uregulowanie to koreluje z właściwością sądu spadku w postępowaniach nieprocesowych (zob. art. 628).
3. Do spraw podlegających właściwości wyłącznej sądu na mocy art. 39 ustawodawca zaliczył:
 - powództwo z tytułu dziedziczenia (np. o stwierdzenie niegodności dziedziczenia, o wyłączenie od dziedziczenia małżonka spadkodawcy na podstawie art. 940 k.c., o wydanie składników majątku spadkowego, o ustalenie, że określona rzecz nie wchodzi do spadku lub określony dług nie jest długiem spadkowym);
 - powództwo z tytułu zachowku;
 - powództwo z tytułu zapisu;
 - powództwo z tytułu polecenia;
 - powództwo z tytułu innych rozrządzeń testamentowych (np. sprawy dotyczące przedstawienia powierniczego czy wykonawcy testamentu).

Powyższe oznacza, że w wymienionych kategoriach spraw należy ustalić jako sąd właściwy do rozpoznania sprawy ten sąd, w którym spadkodawca miał ostatnie miejsce zwykłego pobytu. Gdy nie jest możliwe ustalenie tego sądu, właściwość wyłączną posiada ten sąd, w którym znajduje się majątek spadkowy lub jego część.

4. **Okoliczność tego rodzaju, że wszyscy spadkobiercy zmarłego zamieszkują w obszarze właściwości określonego sądu rejonowego, nie może stanowić uzasadnionego argumentu za podważeniem zasadności postanowienia tego sądu o przekazaniu sprawy do innego sądu, skoro spadkodawca przed śmiercią zamieszkiwał w okręgu tamtego sądu.** W przypadku powództwa obejmującego roszczenie z tytułu zachowku powód nie może się domagać, by sprawę rozpoznał sąd właściwy do prowadzenia postanowień działowych, które przecież prowadzone są w postępowaniu nieprocesowym¹⁷⁵.
5. W orzecznictwie wskazuje się, że jeśli powództwo dotyczy świadczeń „pracowniczych”, które weszły w skład spadku, to wówczas sprawa prowadzona jest jako postępowanie z tytułu dziedziczenia, co oznacza, że właściwość miejscową w sprawie należy ustalić w oparciu o art. 39, a nie art. 461 k.p.c.¹⁷⁶
6. **Naruszenie przepisów o właściwości wyłącznej nie prowadzi do nieważności postępowania**¹⁷⁷ (zob. komentarz do art. 379).
7. Gdyby jedna ze stron postępowania twierdziła, że w akcie zgonu wskazano błędne miejsce śmierci spadkodawcy, to powinna powyższe udowodnić. Sąd nie ma zaś obowiązku prze-

¹⁷³ Zob. postanowienie SA w Krakowie z 8.09.2016 r., I ACz 1392/16, LEX nr 2116501; postanowienie SA w Poznaniu z 21.08.2013 r., I ACz 1353/13, LEX nr 1356606.

¹⁷⁴ Postanowienie SO w Łodzi z 13.10.2014 r., III Ca 630/14, LEX nr 2130805.

¹⁷⁵ Zob. postanowienie SO w Gliwicach z 16.07.2019 r., III Cz 212/19, LEX nr 2707000.

¹⁷⁶ Postanowienie SO w Gliwicach z 9.04.2019 r., III Cz 26/19, LEX nr 2679871.

¹⁷⁷ Por. wyrok SO w Kaliszu z 1.03.2018 r., II Ca 561/17, LEX nr 2476394.

prowadzania dowodów na okoliczności wywodzone przez skarżącego, iż ostatnie miejsce zamieszkania spadkodawcy było inne niż uwidocznione w akcie zgonu¹⁷⁸.

Art. 40. [Właściwość w sprawach ze stosunku członkostwa]

Powództwo ze stosunku członkostwa spółdzielni, spółki lub stowarzyszenia wytacza się wyłącznie według miejsca ich siedziby.

1. Komentowany przepis odnosi się do wyłącznej właściwości sądu w sprawach obejmujących roszczenia ze stosunku członkostwa spółdzielni, spółki lub stowarzyszenia. Sądem wyłącznie właściwym jest w tych przypadkach sąd miejsca siedziby spółdzielni, spółki lub stowarzyszenia. **Nie budzi wątpliwości, że nie każda sprawa dotycząca spółdzielni, spółek czy stowarzyszeń kwalifikuje się do wniesienia jej do sądu właściwości wyłącznej. Chodzi wyłącznie o te sprawy, w których roszczenie znajduje swoją podstawę w stosunku członkostwa w spółdzielni, spółce lub stowarzyszeniu.** A zatem najogólniej rzecz ujmując, powództwami, do których zastosowanie znajduje art. 40, są takie, które dotyczą roszczeń kierowanych przez członków spółdzielni, spółki lub stowarzyszenia przeciwko tej spółdzielni, spółce lub stowarzyszeniu i *vice versa*. **Przepis ten nie obejmuje natomiast sporów pomiędzy wskazanymi podmiotami a osobami, które nie są ich członkami (wspólnikami).** Nie podlega on również wykładni ekstensywnej, a w szczególności nie może stanowić podstawy właściwości wyłącznej sądu w przypadkach powództw ze stosunku członkostwa w innych zrzeszeniach, np. związkach zawodowych lub samorządach zawodowych.
2. Jak wynika z art. 1 § 1 pr. spółdz., **spółdzielnia** jest dobrowolnym zrzeszeniem nieograniczonej liczby osób, o zmiennym składzie osobowym i zmiennym funduszu udziałowym, które w interesie swoich członków prowadzi wspólną działalność gospodarczą. Natomiast siedziba spółdzielni podlega określeniu w statucie spółdzielni (art. 5 § 1 pkt 1 pr. spółdz.).
3. Z kolei **stowarzyszenie** to dobrowolne, samorządne, trwałe zrzeszenie o celach niezarobkowych (art. 2 ust. 1 pr. stow.). Siedziba stowarzyszenia wynika z jego statutu (art. 10 ust. 1 pkt 2 pr. stow.).
4. Stosunek **spółki** odnosi się niewątpliwie do spółek prawa handlowego objętych regulacjami ustawy z 15.09.2000 r. – Kodeks spółek handlowych (Dz.U. z 2022 r. poz. 1467 ze zm.). Są to zatem spółki osobowe (spółka jawna, spółka partnerska, spółka komandytowa i spółka komandytowo-akcyjna) oraz spółki kapitałowe (spółka z ograniczoną odpowiedzialnością, prosta spółka akcyjna, spółka akcyjna). Spółkami mogą być także spółki uregulowane w przepisach szczególnych, np. spółki wodne (zob. ustawa z 20.07.2017 r. – Prawo wodne, Dz.U. z 2023 r. poz. 1478 ze zm.).
5. Wątpliwe jest natomiast, czy regulację art. 40 stosować należy także w odniesieniu do spółki cywilnej, która stanowi węzeł zobowiązaniowy, a nie jest odrębnym podmiotem prawa. Spółka cywilna stanowi bowiem umowę zawieraną przez wspólników (zob. art. 860 k.c.), nie posiada podmiotowości prawnej i nie ma zdolności sądowej ani procesowej.

¹⁷⁸ Postanowienie SO w Szczecinie z 21.06.2013 r., II Ca 1379/12, LEX nr 1981073.

6. Roszczenie regresowe powoda względem innego współnika jest sprawą ze stosunku spółki, co oznacza konieczność stosowania w sprawie przepisów o właściwości wyłącznej z art. 40 k.p.c.¹⁷⁹
7. W orzecznictwie wskazuje się, że powództwo o ustalenie nieistnienia uchwały spółki wynika ze stosunku spółki, a w takim wypadku właściwość miejscową sądu określa art. 40 k.p.c.¹⁸⁰

Art. 41. [Właściwość w sprawach małżeńskich]

Powództwo ze stosunku małżeństwa wytacza się wyłącznie przed sąd, w którego okręgu małżonkowie mieli ostatnie miejsce zamieszkania, jeżeli choć jedno z nich w okręgu tym jeszcze ma miejsce zamieszkania lub zwykłego pobytu. Z braku takiej podstawy wyłączenie właściwy jest sąd miejsca zamieszkania strony pozwanej, a jeżeli i tej podstawy nie ma – sąd miejsca zamieszkania powoda.

1. Sprawami ze stosunku małżeństwa prowadzonymi w postępowaniu procesowym są w szczególności postępowanie o rozwód, o separację (o ile nie ma zgodnego wniosku małżonków w tym przedmiocie), o unieważnienie małżeństwa, o ustalenie istnienia lub nieistnienia małżeństwa), a także o ustanowienie rozdzielności majątkowej małżeńskiej.
2. Komentowany przepis znajduje zastosowanie do spraw „małżeńskich”, a nie spraw dotyczących relacji rodzic – dziecko. Odrębną regulację w tym zakresie przewiduje art. 42¹⁸¹. Natomiast jeśli między byłymi małżonkami po rozwodzie prowadzone jest postępowanie o alimenty, to podstawą ustalania właściwości miejscowej sądu jest przepis art. 32, który ustanawia przemenną właściwość sądu (zob. komentarz do art. 32).
3. Za aktualny uznać należy pogląd, iż sąd miejsca ostatniego wspólnego zamieszkania małżonków nie przestaje być właściwy dla powództwa ze stosunku małżeństwa, jeżeli jedno z małżonków zamieszkuje nadal w okręgu tego sądu¹⁸². Sąd apelacyjny wskazał, że sformułowanie „jeszcze ma miejsce zamieszkania lub zwykłego pobytu” należy rozumieć jako ciągłość zamieszkiwania lub zwykłego pobytu od czasów zamieszkania obojga małżonków. Wskazuje się przy tym, że choćby czasowa zmiana miejsca zamieszkania wyklucza ustalenie właściwości miejscowej sądu w powiązaniu z ostatnim miejscem zamieszkania małżonków.
4. Z art. 41 wynika, że – w braku możliwości ustalenia sądu właściwego w oparciu o ostatnie miejsce wspólnego zamieszkania małżonków – sąd właściwy powinien być ustalony na podstawie miejsca zamieszkania strony pozwanej. Zaś w sytuacji gdy nie można ustalić miejsca zamieszkania strony pozwanej, właściwość miejscową sądu determinuje miejsce zamieszkania powoda. Miejsce zamieszkania osoby fizycznej definiuje natomiast

¹⁷⁹ Postanowienie SO w Rzeszowie z 13.03.2014 r., VI Gz 46/14, LEX nr 1890163.

¹⁸⁰ Wyrok SA w Warszawie z 15.03.2005 r., I ACa 933/04, LEX nr 1642232.

¹⁸¹ Postanowienie SN z 29.07.1971 r., II CZ 122/71, LEX nr 6972.

¹⁸² Tak orzeczenie SN z 12.06.1951 r., C 428/51, LEX nr 117228, powołane przez SA w Krakowie w postanowieniu z 17.12.2015 r., I ACz 2326/15, LEX nr 1968141.

art. 25 k.c. Jest to miejscowość, w której osoba ta przebywa z zamiarem stałego pobytu. Pobyt czasowy – także za granicą – nie jest jednoznaczny z pobytem stałym¹⁸³.

5. Jak wskazał Sąd Apelacyjny w Warszawie w postanowieniu z 26.01.2016 r., I ACz 2711/15, LEX nr 2146779, uzasadnione jest uznanie, że małżonkowie mają wspólne miejsce zamieszkania w danej miejscowości (w rozumieniu art. 41 *ab initio*), jeśli to właśnie miejsce, pomimo częstego spędzania czasu poza granicami kraju, małżonkowie uważają za swój główny ośrodek życia, co zostaje potwierdzone także przez dalsze ich wybory, np. w zakresie kształcenia dziecka stron w Polsce.

Art. 42. [Właściwość w sprawach między rodzicami a dziećmi oraz między przysposabiającymi a przysposobionymi]

Powództwo ze stosunku między rodzicami a dziećmi oraz między przysposabiającym a przysposobionym wytacza się wyłącznie przed sąd miejsca zamieszkania powoda, jeżeli brak jest podstaw do wytoczenia powództwa według przepisów o właściwości ogólnej.

1. W sprawach między rodzicami i dziećmi oraz między przysposabiającym a przysposobionym właściwość sądu jest wyłączna. **Komentowana regulacja odnosi się do spraw prowadzonych w postępowaniu procesowym. Zatem nie ma on zastosowania do postępowania nieprocesowego, w którym prowadzone są sprawy dotyczące m.in. zakresu władzy rodzicielskiej.** Nie znajduje też zastosowania do spraw, o jakich mowa w art. 32 (zob. szerzej komentarz do art. 32).
2. Skoro nie jest możliwe umowne regulowanie samych stosunków między rodzicami i dziećmi, to tak samo nie jest dopuszczalne zawieranie umów między tymi osobami odnośnie do właściwości sądu do rozstrzygania sporów z tych stosunków¹⁸⁴.
3. Jak wskazuje się w orzecnictwie, powództwa, o jakich mowa w komentowanym przepisie, wytacza się wyłącznie przed sąd miejsca zamieszkania powoda, o ile brak jest podstaw do wytoczenia roszczenia według przepisów o właściwości ogólnej. Oznacza to, że **regulacja art. 42 ma charakter subsydiarny**¹⁸⁵. Wykluczone jest zatem swobodne dokonanie wyboru przez powoda, czy wnosi pozew przed sąd właściwy dla miejsca jego zamieszkania czy przed sąd właściwy w oparciu o przepisy art. 27–28. Przykładowo powództwo o rozwiązanie przysposobienia należy wytoczyć w pierwszym rzędzie według przepisów o właściwości ogólnej, czyli według art. 27, przed sąd właściwy dla miejsca zamieszkania pozwanego, a jeśli nie ma on miejsca zamieszkania w Polsce – dla miejsca jego pobytu w Polsce. Dopiero wówczas, gdyby brak byłoby podstaw do przyjęcia właściwości ogólnej wynikającej z art. 27 i 28, właściwość sądu należałoby określić według miejsca zamieszkania powoda. **Inny słowy, możliwość zastosowania w sprawie przepisów o właściwości ogólnej uniemożliwia skuteczne wytoczenie powództwa przed sąd właściwy dla miejsca zamieszkania powoda**¹⁸⁶.

¹⁸³ Postanowienie SN z 15.11.2017 r., I CO 77/17, LEX nr 2539156.

¹⁸⁴ Postanowienie SN z 20.06.1974 r., I CZ 74/74, LEX nr 7530.

¹⁸⁵ Zob. postanowienia SN: z 29.07.1971 r., II CZ 122/71, LEX nr 6972; z 3.05.1967 r., II CZ 34/67, LEX nr 6151.

¹⁸⁶ Zob. np. postanowienie SR w Człuchowie z 15.11.2017 r., III RC 99/17, LEX nr 2404853.

Oddział 4

Przepisy szczególne

Art. 43. [Wybór sądu w przypadku właściwości kilku sądów]

§ 1. Jeżeli uzasadniona jest właściwość kilku sądów albo jeżeli powództwo wytacza się przeciwko kilku osobom, dla których według przepisów o właściwości ogólnej właściwe są różne sądy, wybór między tymi sądami należy do powoda.

§ 2. To samo dotyczy wypadku, gdy nieruchomości, której położenie jest podstawą oznaczenia właściwości sądu, jest położona w kilku okręgach sądowych.

1. Omawiana regulacja znajduje zastosowanie, jeśli na podstawie przepisów o właściwości miejscowej nie można ustalić wyłącznie jednego sądu, lecz kilka różnych sądów jest właściwych miejscowo do rozpoznania sprawy. Wyboru sądu, do którego złożyć należy pozew, dokonuje wówczas powód. Analogiczna sytuacja ma miejsce, jeśli powództwo wytaczane jest przeciwko kilku osobom, a z przepisów wynika, iż różne sądy są właściwe do rozpoznania sprawy. Powód może również wówczas wybrać sąd właściwy, jeśli sprawa dotyczy nieruchomości, która jest położona w kilku okręgach sądowych.
2. Komentowana regulacja dotyczy oczywiście nie tylko przypadku, gdy powództwo wytaczane jest przeciwko kilku osobom fizycznym, ale również przeciwko osobom prawnym, które mają siedziby w różnych sądach¹⁸⁷. W orzecznictwie podkreśla się przy tym, że powód może skorzystać z prawa wyboru przewidzianego w art. 43, nawet gdyby z okoliczności wynikających z pozwu wynikało, że tylko do jednego z pozwanych roszczenie jest zasadne¹⁸⁸.
3. Przewidziany w art. 43 § 1 wybór sądu nie przysługuje powodowi, gdy jednym z alternatywnie właściwych sądów jest sąd właściwy według przepisów o właściwości wyłącznej (art. 38–42 i 46). Takie stanowisko przedstawił Sąd Najwyższy w postanowieniu z 13.06.1975 r., II CZ 91/75, LEX nr 1213634.
4. W orzecznictwie przyjmuje się przy tym, że gdy powód dokonuje wyboru właściwości sądu, ale błędnie wskazuje sąd niewłaściwy rzeczowo ze względu na wartość przedmiotu sporu, to nie można przyjąć, że powód ponownie jest zobowiązany wskazywać sąd, do którego kieruje pozew, i dokonywać wyboru sądu właściwego, skoro taki obowiązek nie wynika z przepisów Kodeksu postępowania cywilnego¹⁸⁹. W takim wypadku sąd niewłaściwy rzeczowo, przekazując sprawę sądowi właściwemu rzeczowo, samodzielnie dokonuje wyboru w zakresie właściwości miejscowej sądu, któremu sprawa zostaje przekazana.
5. Określenie właściwości miejscowej sądu do rozpoznania określonej sprawy z zastosowaniem dyspozycji przepisu art. 46 § 1 wyłącza co do zasady możliwość zastosowania w tym zakresie art. 43 § 1. Jak wskazuje się w judykaturze, literalna treść owych unormowań oraz ich wykładnia systemowa i celowościowa przekonują o tym, iż umowne określenie przez strony właściwości określonego sądu do rozpoznania ich sprawy skutkuje tym,

¹⁸⁷ Zob. postanowienie SA w Poznaniu z 18.10.2013 r., I ACz 1540/13, LEX nr 1381511.

¹⁸⁸ Zob. postanowienie SN z 19.01.1989 r., II PZ 3/89, LEX nr 8939.

¹⁸⁹ Postanowienie SA w Białymstoku z 10.04.2008 r., I ACz 286/08, LEX nr 458605.

że tak określona właściwość staje się właściwością wyłączną, która eliminuje każdą inną właściwość, w tym ogólną (art. 27–30) i przemienną (art. 31–37)¹⁹⁰.

Art. 44. [Wyznaczenie sądu przez sąd przełożony]

§ 1. Jeżeli sąd właściwy nie może z powodu przeszkody rozpoznać sprawy lub podjąć innej czynności, sąd nad nim przełożony wyznaczy inny sąd równorzędny.

§ 2. O wyznaczenie innego sądu równorzędnego występuje sąd właściwy.

1. Komentowana regulacja obowiązuje w aktualnym kształcie od 7.11.2019 r. W poprzednim stanie prawnym komentowany przepis miał treść: „Jeżeli sąd właściwy nie może z powodu przeszkody rozpoznać sprawy lub podjąć innej czynności, sąd nad nim przełożony wyznaczy na posiedzeniu niejawnym inny sąd”. Nowelizacja spowodowała zatem wyeliminowanie z aktualnego § 1 omawianego przepisu sformułowania „na posiedzeniu niejawnym”, co jest związane z wprowadzeniem w art. 148 § 3 dopuszczalności wydania wszelkich postanowień na posiedzeniu niejawnym, sprecyzowała, że sądem wyznaczonym jest inny sąd równorzędny z sądem właściwym. Nadto w nowelizacji dokonano wprowadzenia w § 2 reguły, iż z wnioskiem o wyznaczenie innego sądu zwraca się do sądu przełożonego sąd właściwy.
2. Na wstępie warto przytoczyć pogląd Sądu Najwyższego wyrażony w uchwale z 11.09.2014 r., III CZP 66/14, LEX nr 1508857 (która zachowuje aktualność, gdyż nowelizacja polegała na doprecyzowaniu już istniejącej regulacji, nie zmieniając jej istoty), iż zarówno umieszczenie tego przepisu, jak i jego cel jasno wskazują, że ma on charakter klauzuli zamykającej systemowe kryteria oznaczania sądu właściwego miejscowo, zapewniając zarazem ich względną elastyczność. Artykuł 44 ma charakter ustrojowy, a nie procesowy, co wynika z utrwalonego stanowiska orzeczniczego¹⁹¹. Wymaga przy tym podkreślenia, że komentowana regulacja dotyczy wyłącznie właściwości miejscowej, a nie składu lub obsady sądu.
3. Dla trafnego zastosowania omawianej regulacji prawnej kluczowe znaczenie ma wykładnia sformułowania „przeszkoda w rozpoznaniu sprawy”. Jeśli bowiem taki stan zaistnieje i sąd właściwy nie może sprawy rozpoznać lub podjąć innej czynności, to sąd nad nim przełożony ma obowiązek, w oparciu o przepis art. 44, wyznaczyć do rozpoznania sprawy inny sąd równorzędny. Jak bowiem podkreśla się w orzecznictwie, jedyną przesłanką wyznaczenia innego sądu jest „przeszkoda” – faktyczna lub prawna – uniemożliwiająca rozpoznanie sprawy lub podjęcie czynności¹⁹².
4. Do wyznaczenia innego sądu na podstawie art. 44 nie wystarcza sama tylko okoliczność, że za rozpoznaniem sprawy przez ten inny sąd przemawiają względy celowości, albowiem komentowany przepis uzależnia wyznaczenie innego sądu niż właściwy od dalej idącej przesłanki niż względy celowości. W przepisie uzależniono dopuszczalność przekazania sprawy od tego, żeby sąd właściwy nie mógł z powodu przeszkody rozpoznać sprawy. Na powyższe słusznie zwrócił uwagę Sąd Najwyższy w postanowieniu z 7.11.1975 r.,

¹⁹⁰ Postanowienie SA we Wrocławiu z 19.01.2012 r., I ACz 101/12, LEX nr 1108781.

¹⁹¹ Zob. też uchwała SN z 21.02.1972 r., III CZP 76/71, LEX nr 1396; postanowienie SN z 25.07.1984 r., I CZ 84/84, LEX nr 8607.

¹⁹² Uchwała SN z 11.09.2014 r., III CZP 66/14, LEX nr 1508857.

I CO 14/75, LEX nr 1985. Artykuł 44 pozwala zatem wyznaczyć inny sąd do rozpoznania sprawy tylko wówczas, gdy sąd właściwy nie może z powodu przeszkody rozpoznać sprawy lub podjąć innej czynności. Przyjąć należy, że chodzi o przeszkodę, której sąd właściwy nie może pokonać. Niewątpliwie komentowana regulacja może być stosowana tylko wyjątkowo. Niedopuszczalne byłoby rozszerzające przyjmowanie możliwości zmiany właściwości sądu, o ile faktycznie nie zaszła taka przeszkoda, która uniemożliwiałaby rozpoznanie sprawy lub podjęcie innej czynności. Żadna przeszkoda, którą można przezwyciężyć, nie jest wystarczająca do skorzystania z mechanizmu przewidzianego w komentowanym przepisie.

5. Omawiany przepis stanowi o przeszkodzie w rozpoznaniu sprawy oraz o przeszkodzie w podjęciu innej czynności. W judykaturze wskazuje się, że rozstrzygnięcie o zasadności wniosków o wyłączenie sędziów stanowi „inną czynność”, o której mowa w art. 44, a nie merytoryczne rozpoznanie sprawy. Ewentualne wystąpienie przesłanki przewidzianej w art. 49 nie ogranicza procedowania przez sąd przełożony w trybie art. 44 k.p.c.¹⁹³
6. W judykaturze podkreśla się, że zastosowanie art. 44 jest dopuszczalne i zarazem konieczne, gdy wszyscy sędziowie określonego sądu zostali wyłączeni na podstawie art. 48 lub 49, na co zwrócił uwagę Sąd Najwyższy w wyroku z 7.06.2016 r., II PK 132/15, LEX nr 2062792.
7. W uchwale SN z 11.09.2014 r., III CZP 66/14, LEX nr 1508857, przyjęto, iż wniesienie pozwu o naprawienie szkody wyrządzonej przez wydanie orzeczenia do sądu, który wydał to orzeczenie, nie stwarza przeszkody przewidzianej w art. 44. Jednakże stanowisko to utraciło doniosłość praktyczną wobec wejścia w życie art. 44² (zob. komentarz do art. 44²).
8. W orzecznictwie wskazuje się, że okresowe utrudnienia związane z dojazdami do siedziby sądu nie uzasadniają oceny, iż zachodzą przesłanki wyznaczenia innego sądu na podstawie art. 44 k.p.c.¹⁹⁴ Podobnie przeszkody, o jakiej mowa w art. 44, nie stanowi zamieszkiwanie świadków w znacznej odległości od sądu, skoro można przesłuchać ich w drodze pomocy sądowej przez sąd rejonowy, w którego okręgu zamieszkują¹⁹⁵.
9. Ze stosownym wnioskiem o wyznaczenie innego sądu równorzędnego w trybie art. 44. wystąpić może wyłącznie sąd właściwy (§ 2 komentowanego przepisu). Za niedopuszczalne uznać należy złożenie takiego wniosku przez sąd niewłaściwy miejscowo lub rzeczowo do rozpoznania sprawy lub przez strony procesu.

Art. 44¹. [Przekazanie sprawy innemu sądowi przez Sąd Najwyższy]

§ 1. Sąd Najwyższy może przekazać sprawę do rozpoznania innemu sądowi równorzędnemu z sądem występującym, jeżeli wymaga tego dobro wymiaru sprawiedliwości, w szczególności względ na społeczne postrzeganie sądu jako organu bezstronnego.

§ 2. O przekazanie sprawy może wystąpić sąd właściwy.

¹⁹³ Postanowienie SA w Katowicach z 5.07.2013 r., III APo 8/13, LEX nr 1339427.

¹⁹⁴ Postanowienie SN z 22.02.1982 r., I CO 3/82, LEX nr 8396.

¹⁹⁵ Postanowienie SN z 28.02.1978 r., IV PO 2/78, LEX nr 8077.

1. Komentowany przepis obowiązuje od 7.11.2019 r.
2. Przed wprowadzeniem do procedury cywilnej komentowanego przepisu **Kodeks nie przewidywał procedury przekazania sprawy do rozpoznania innemu równorzędnemu sądowi z uwagi na zgłaszane przez stronę procesu obawy co do prawidłowości postępowania i bezstronności sądu właściwego miejscowo i rzeczowo.**
3. **Zgodnie z analizowaną regulacją sąd właściwy do rozpoznania sprawy może zwrócić się do Sądu Najwyższego o przekazanie sprawy innemu sądowi równorzędnemu, jeśli wymaga tego dobro wymiaru sprawiedliwości, w szczególności względ na społeczne postrzeganie sądu jako organu bezstronnego.** Rozstrzygnięcie w tym przedmiocie ma charakter niezaskarżalny¹⁹⁶. **Artykuł 44¹ stanowi nowatorskie rozwiązanie.** Jak już wspomniano, dotychczas w procedurze cywilnej brak było stosownej regulacji, która pozwalałaby na przekazanie sprawy do rozpoznania innemu sądowi – z powołaniem się na dobro wymiaru sprawiedliwości.
4. W uzasadnieniu projektu z.k.p.c.2019 wskazano, iż „w praktyce działania sądów zdarzają się sprawy, których szczególne okoliczności uzasadniają przełamanie ogólnych zasad ustalenia właściwego sądu. Okoliczności te mogą być tak różne, że trudno je zbiorczo określić inaczej, jak względ na dobro wymiaru sprawiedliwości. W najczęściej spotykanych sytuacjach ich wspólnym mianownikiem jest zagrożenie dla postrzegania konkretnego sądu przez lokalną społeczność jako bezstronnego organu wymiaru sprawiedliwości. W tym zakresie mieszczą się sytuacje, gdy uczestnikiem sprawy przed sądem jest osoba należąca do lokalnych elit władzy lub biznesu; osoby takie mają zazwyczaj tak szerokie więzy oficjalne i towarzyskie, że lokalna społeczność przyjmuje za oczywiste istnienie tego rodzaju więzi również z sędziami i pracownikami sądów – niezależnie od sytuacji rzeczywistej. Inną tego rodzaju sytuacją jest sprawa, w której stroną jest pracownik lub sędzia miejscowego sądu”¹⁹⁷. Projektodawca zwrócił uwagę, że planowana regulacja odpowiada przepisowi art. 37 k.p.k., również pozwalającemu na wyznaczenie innego sądu równorzędnego do rozpoznania sprawy ze względu na dobro wymiaru sprawiedliwości.
5. Kluczowe zatem dla wykładni przepisu art. 44¹ jest ustalenie zakresu znaczeniowego pojęcia dobra wymiaru sprawiedliwości. Ustawodawca nie przedstawił ustawowej definicji tego nieostrego sformułowania, zatem jego interpretacja kształtowana będzie przez judykaturę przy udziale doktryny prawa. Należy zgodzić się z tezą, iż niełatwo wyjaśnić to pojęcie, szczególnie że brak jest również definicji wymiaru sprawiedliwości¹⁹⁸.
6. W tym miejscu celowe wydaje się przypomnienie stanowiska, które wyraził Sąd Najwyższy w uchwale z 11.09.2014 r., III CZP 66/14, LEX nr 1508857, w poprzednim stanie prawnym. Sąd Najwyższy interpretował wówczas art. 44 k.p.c. i wykluczył możliwość wykładni tego przepisu przez przyzmat art. 37 k.p.k. Podkreślił bowiem, że celem postępowania cywilnego – zwłaszcza w trybie procesu – jest rozstrzyganie sporów o prawa prywatne, co nakazuje powściągliwość w sięganiu po narzędzia naruszające reguły właściwości ustawowej. Aprobując powyższe stanowisko, należy przyjmować, że przekazanie

¹⁹⁶ Por. postanowienie SN z 24.02.2020 r., II PO 5/20, LEX nr 2817542.

¹⁹⁷ Uzasadnienie projektu z.k.p.c.2019, s. 136–137.

¹⁹⁸ Zob. S. Tkacz, *Sędzia jako osoba sprawująca „wymiar sprawiedliwości”*, AUWr PPiA 2017/110, s. 179–180.

sprawy w oparciu o art. 44² może nastąpić tylko w zupełnie wyjątkowych sytuacjach, jeśli faktycznie pozostawienie sprawy do rozpoznania sądowi właściwemu godziłoby w dobro wymiaru sprawiedliwości.

7. **Czym zatem jest dobro wymiaru sprawiedliwości?** Przy wykładni powyższego sformułowania wskazać należy, że w myśl art. 175 ust. 1 Konstytucji RP wymiar sprawiedliwości w Rzeczypospolitej Polskiej sprawują Sąd Najwyższy, sądy powszechne, sądy administracyjne oraz sądy wojskowe. Idzie zatem o to, by sądy realizowały w sposób najpełniejszy postawione im zadania, przy jednoczesnym poszanowaniu praw stron i uczestników postępowań sądowych. Konieczne jest, by każdy uczestnik postępowania sądowego miał realne prawo do sprawiedliwego i jawnego rozpatrzenia sprawy bez nieuzasadnionej zwłoki przez właściwy, niezależny, bezstronny i niezawisły sąd (zob. art. 45 ust. 1 Konstytucji RP), a zatem by sędziowie przy wyrokowaniu byli faktycznie niezawisli, podlegli tylko Konstytucji RP i ustawom (zob. art. 178 ust. 1 Konstytucji RP). Warto przypomnieć, że niezawisłość to „wykonywanie jurysdykcyjnych czynności sędziego na podstawie Konstytucji RP i ustaw, w zgodzie z własnym sumieniem, w sposób bezstronny, samodzielny i niezależny od jakichkolwiek czynników zewnętrznych, a w szczególności bez jakichkolwiek nacisków ze strony władzy wykonawczej”¹⁹⁹. **Reasumując, wymiar sprawiedliwości jest realizowany właściwie tam i tylko tam, gdzie nie jest zagrożona ustrojowa pozycja sędziów zarówno przy rozpoznawaniu spraw, jak i przy ferowaniu wyroków, a jednocześnie gdy strony mogą uczestniczyć w postępowaniu sądowym szybkim, ale wnikliwym, rozpoznawanym przez obiektywnych sędziów, nieskorych do ulegania naciskom ze strony innych podmiotów.** Aby tak się stało, konieczne jest przy tym tworzenie mechanizmów wpływających na budowanie autorytetu sądów i sędziów.
8. Jak trafnie wskazał Sąd Najwyższy w postanowieniu z 4.07.2013 r., V KO 46/13, LEX nr 1341293, dobro wymiaru sprawiedliwości polega na sprawnym rozpoznaniu sprawy, tam, gdzie tylko jest to możliwe, bez przewlekania procesu i ulegania jakiegokolwiek obstrukcji procesowej ani traktowania pism stron za takową obstrukcję, tylko dlatego że wysuwają one pod adresem sędziów rozmaite zarzuty. Zgodzić się należy ze stanowiskiem Sądu Najwyższego przedstawionym w postanowieniu z 25.02.2003 r., V KO 3/03, LEX nr 184223, iż dobro wymiaru sprawiedliwości wymaga nieustannej dbałości o autorytet przez każdy sąd, co osiąga się m.in. poprzez bezstronne, wnikliwe i sprawne przeprowadzenie postępowania sądowego w każdej sprawie i ukończenie go bez zbędnej zwłoki.
9. **Należy przyjąć, że względ na dobro wymiaru sprawiedliwości wymaga ingerencji w ustaloną ustawowo właściwość sądu tylko wtedy, gdy zachodzi wyjątkowy przypadek.** Trudno założyć, aby komentowana regulacja prawna mogła stanowić asumpt do swobodnego przekazywania różnych spraw z sądów do innych sądów równorzędnych, o ile nie zachodzą ku temu nadzwyczajne przesłanki. Powstaje więc pytanie o to, jakie czynniki mogą to być, co przemawia za tym, by sprawę rozpoznał sąd „niewłaściwy” zamiast sądu właściwego w świetle przepisów procesowych. Odpowiedź na to pytanie wymaga w pierwszej kolejności podjęcia próby interpretacji ustawowego sformułowania „względ na społeczne postrzeganie sądu jako organu bezstronnego”. Jak bowiem wynika z komentowanego przepisu,

¹⁹⁹ J. Gudowski, *Niezawisłość a związanie sędziego oceną prawną sądu wyższej instancji*, PPC 2016/3, s. 441.

przekazanie sprawy z uwagi na „dobro wymiaru sprawiedliwości” ma przede wszystkim być uzasadnione „względem na społeczne postrzeganie sądu jako organu bezstronnego”. To sformułowanie należy rozumieć w ten sposób, iż **o zmianie właściwości danego sądu mogą decydować czynniki takie jak społeczny osąd sądu w społeczeństwie. Dochodzi zatem do uzależnienia możliwości rozpoznania sprawy przez sąd właściwy z mocy ustawy od tego, czy „odbiorcy z zewnątrz” oceniają ten sąd jako organ bezstronny.** Niewątpliwie może zdarzyć się przypadek, gdy układ sytuacyjny stwarza przeświadczenie lokalnej społeczności, że dana sprawa nie będzie prowadzona w sposób obiektywny (np. gdyby jedną ze stron procesu miał być sędzia orzekający w danym sądzie²⁰⁰). Jak wyjaśnił to Sąd Najwyższy w postanowieniu z 14.06.2018 r., III KO 54/18, LEX nr 2508529, przez „dobro wymiaru sprawiedliwości” należy rozumieć w szczególności potrzebę ukształtowania w opinii społecznej przekonania o obiektywnym działaniu sądów i zachowaniu bezstronności w rozpoznaniu każdej sprawy.

10. Analizując zakres znaczeniowy pojęcia dobra wymiaru sprawiedliwości w kontekście dopuszczenia do przekazania sprawy do innego sądu z uwagi na tę przesłankę, warto przytoczyć wypowiedź E. Łętowskiej o stosowaniu środków nacisku na sędziów w celu wpływania na ostateczny kształt orzeczenia: „bynajmniej nie chodzi tu o prostackie wezwanie: chcemy takiego i takiego wyroku! O nie, to się odbywa subtelnie”²⁰¹. W kontekście przywołanego spostrzeżenia wskazać należy, iż **przekazywanie spraw do rozpoznania innemu sądowi w trybie komentowanego art. 44¹ jedynie z tego powodu, że określone grupy społeczne postrzegają dany sąd jako stronnicy, w istocie godzić będzie w dobro wymiaru sprawiedliwości.** Również medialny charakter sprawy nie uzasadnia stosowania tej instytucji, szczególnie że w procesie cywilnym uregulowano problematykę wyłączenia sędziego²⁰². Stosowanie art. 44¹ powinno być zarezerwowane jedynie do bardzo rzadkich przypadków. W tym świetle nie sposób nie zgodzić się z A. Torbusem, który podkreśla, że swoistą ochroną „przed narzuceniem sądowi swoistego wniosku o zrzeczenie się własnej właściwości” jest regulacja zawarta w art. 44¹ § 2, natomiast „**nieostre i wieloznacznie pojęcia «dobra wymiaru sprawiedliwości» i «postrzegania sądu jako organu bezstronnego» może zostać wykorzystane do wykładni dla doraźnych celów niekoniecznie godnych pochwały**”²⁰³.
11. *De lege lata* zwrócić należy uwagę, iż „względem na społeczne postrzeganie sądu jako organu bezstronnego” nie stanowi jedynej (wyłącznej) przesłanki zastosowania rozwiązania przewidzianego we wskazanym przepisie. **Ustawodawca posłużył się wyrażeniem „w szczególności”, co oznacza, iż rozstrzygnięcie o przekazaniu sprawy może być warunkowane innymi względami niż kwestia społecznego odbioru sądu jako bezstronnego organu.** Należy przyjąć, że to, czy określony wniosek należy uwzględnić, będzie zależało od odpowiedzi na pytanie, czy byłoby to *ad casum* zgodne z dobrem wymiaru sprawiedliwości.

²⁰⁰ Zob. postanowienie SN z 16.05.2018 r., V KO 31/18, LEX nr 2490340.

²⁰¹ E. Łętowska, *Dekalog dobrego sędziego*, „Krajowa Rada Sądownictwa. Kwartalnik” 2016/1, s. 6.

²⁰² Por. postanowienie SN z 24.02.2020 r., II PO 5/20, LEX nr 2817542.

²⁰³ A. Torbus, *Eksperyta...*, s. 12–13; podkr. aut.

12. W kontekście omawianego przepisu należy rozważyć przypadek, w którym z uwagi na obciążenie danego sądu właściwego nie ma możliwości rozpoznania kolejnych wpływających spraw w „rozsądnym terminie”. Trzeba jednak przyjąć, że tego rodzaju sytuacje nie mogą uzasadniać rozpoznania sprawy przez są niewłaściwy miejscowo. W tym zakresie pełną aktualność zachowuje orzecznictwo wypracowane na gruncie analogicznej regulacji w sprawach karnych. W szczególności zatem warunki organizacji pracy sądów, zwłaszcza wiążące się z badaniem obciążenia sprawami poszczególnych jednostek, nie mogą uzasadniać przekazania sprawy innemu sądowi. Tego rodzaju trudności powinny być natomiast przewyżczone w ramach działań organizacyjnych należących do podmiotów dysponujących odpowiednimi do tego kompetencjami²⁰⁴.
13. Należy zadać pytanie, czy Sąd Najwyższy władny jest wpływać na zmianę sądu w trybie komentowanego przepisu, gdy w sprawie zachodzi właściwość wyłączna sądu rozpoznającego sprawę. W moim przekonaniu nie ma podstaw, by wykluczyć stosowanie art. 44¹ również w przypadku właściwości wyłącznej sądu. **Żaden przepis ustawowy tego nie wyklucza, zaś zagwarantowanie „dobra wymiaru sprawiedliwości” jawi się jako wartość nadrzędna wobec potrzeby zachowania regulacji o właściwości wyłącznej sądu.**
14. Należy rozważyć problem, czy z wnioskiem o przekazanie sprawy zwrócić się może sąd, co do którego sprawę przekazano na podstawie art. 44. Ustawodawca nie przesądził tej kwestii jednoznacznie, należałoby jednak uznać, że tego rodzaju przekazywanie spraw między sądami mogłoby negatywnie wpływać na odbiór wymiaru sprawiedliwości. Należy przyjąć więc, że gdyby Sąd Najwyższy wyznaczył określony sąd do rozpoznania sprawy w trybie art. 44, to przekazanie sprawy przez sąd tak wyznaczony do innego sądu równorzędnego w oparciu o przepis art. 44¹ powinno być zastrzeżone jedynie do przypadków absolutnie nadzwyczajnych.
15. Treść art. 44¹ zdaje się wysuwać na pierwszy plan społeczne postrzeganie sądu jako organu bezstronnego jako główną („w szczególności”) przesłankę uwzględnienia wniosku. Tymczasem analiza dorobku orzecznictwa zapadłego na gruncie art. 37 k.p.k. pokazuje, iż w Sądzie Najwyższym **niejednolicie postrzega się kwestię, czy to, w jaki sposób sąd jest odbierany przez osoby „z zewnątrz”, uzasadnia przekazanie sprawy innemu sądowi z powołaniem się na „dobre wymiaru sprawiedliwości”**. O ile w części orzeczeń przedstawiono pogląd, iż nawet błędny osąd społeczeństwa, że sąd miejscowo właściwy nie będzie w stanie rozpoznać sprawy w sposób obiektywny i bezstronny, uzasadnia przekazanie sprawy do rozpoznania innemu sądowi równorzędnemu²⁰⁵, niemniej jest to tylko jedno z kilku konkurencyjnych stanowisk orzeczniczych²⁰⁶. Warto w tym miejscu przywołać stanowisko Sądu Najwyższego zaprezentowane w postanowieniu z 11.12.2013 r., IV KO 97/13, LEX nr 1412622, zgodnie z którym **sąd miejscowo właściwy do rozpoznania sprawy nie może antycypować przyszłych opinii społecznych**. Przewidywanie pojawienia się takich niekorzystnych opinii, w sytuacji gdy pozbawione będą one uzasadnionych podstaw, nie powinno prowadzić do odstąpienia od zasadniczej właściwości

²⁰⁴ Zob. postanowienie SN z 10.04.2015 r., III KO 34/15, LEX nr 1734690.

²⁰⁵ Zob. np. postanowienie SN z 23.10.2013 r., IV KO 71/13, LEX nr 1385697.

²⁰⁶ Zob. A. Partyk, *Pojęcie „dobra wymiaru sprawiedliwości” jako przesłanki przekazania sprawy do rozpoznania innemu sądowi*, LEX 2018.

sądu. Unikanie rozpoznania sprawy pod presją przewidywanego negatywnego odbioru przez pewną grupę osób nie służy dobru wymiaru sprawiedliwości, autorytet sądu buduje bowiem sprawne, bez zbędnej zwłoki, przeprowadzenie każdego postępowania i podjęcie, na podstawie wnikliwej i bezstronnej oceny wszystkich dowodów, merytorycznie słusznej decyzji. Z kolei Sąd Najwyższy w postanowieniu z 28.10.2011 r., III KO 72/11, LEX nr 1044040, wyjaśnił, iż autorytet i powaga wymiaru sprawiedliwości wymagają, aby sądy nie ulegały presji opinii publicznej ani nie popadały w wątplenie co do własnych kompetencji do przeprowadzenia rzetelnego procesu. W tym kontekście wskazanie przez ustawodawcę, iż przekazanie sprawy innemu sądowi równorzędnemu uzasadnia dobro wymiaru sprawiedliwości, a w szczególności względ na społeczne postrzeganie sądu jako organu bezstronnego, wydaje się dyskusyjne.

16. W świetle powyższych rozważań uważam za słuszną modyfikację *de lege ferenda* przepisu art. 44¹ przez usunięcie z jego treści słów „w szczególności względ na społeczne postrzeganie sądu jako organu bezstronnego”. Oczywiście nie można apriorycznie założyć, że w realiach danej sprawy nie pojawi się potrzeba przekazania sprawy innemu sądowi równorzędnemu z uwagi na dobro wymiaru sprawiedliwości i względ na społeczny odbiór sądu jako niebezstronnego. Nie wydaje się jednak uzasadnione, aby powyższe sformułowanie musiało znajdować się w ustawie, a przez to miało determinować przyszłą linię orzeczniczą, narzucając niejako argument, iż społeczny odbiór sądu jako nieobiektywnego uzasadnia przekazywanie spraw do innego sądu. Argumentując *ad absurdum*, można byłoby pokusić się o tezę, że teoretycznie w oparciu o wskazaną normę prawną dałoby przekazać się każdą sprawę (wszystkie sprawy z właściwości określonego sądu) tylko dlatego, że określona społeczność postrzegalaby ten sąd jako nieobiektywny. **Nie można jednak przez tworzenie określonych nastrojów społecznych wpływać apriorycznie na przepisy o właściwości miejscowej sądu**, w ten sposób bowiem mogłoby dochodzić do wypaczenia istoty wymiaru sprawiedliwości.
17. Wykładnia językowa i celowościowa komentowanego przepisu jednoznacznie wskazuje, że z wnioskiem o przekazanie sprawy **może wystąpić jedynie sąd właściwy**, rozumiany jako jednostka organizacyjna wymiaru sprawiedliwości mająca kompetencję ustawową do rozpoznania danej sprawy, zatem sąd powszechny określonego szczebla w zakresie swojej właściwości rzeczowej i miejscowej. Uprawnienie w tym zakresie nie przysługuje zatem np. organowi sądu, jakim jest jego prezes (por. postanowienie SN z 11.12.2020 r., I CO 136/20, LEX nr 3213553).
18. Brak jest podstaw do przyjęcia, że ekonomika procesowa powinna mieć pierwszeństwo nad zasadą wynikającą bezpośrednio z Konstytucji RP (postanowienie SN z 10.03.2022 r., III CO 64/22, LEX nr 3345456).

Art. 44². [Obowiązki sądu, z którego działalnością związane jest dochodzone roszczenie]

Jeżeli stroną jest Skarb Państwa, a państwową jednostką organizacyjną, z której działalnością wiąże się dochodzone roszczenie, jest sąd:

- 1) właściwy do rozpoznania sprawy – sąd ten z urzędu przedstawia akta sprawy sądowi nad nim przełożonemu, który przekazuje sprawę innemu sądowi równorzędnemu z sądem przedstawiającym;

2) **przełożony nad sądem właściwym do rozpoznania sprawy – sąd właściwy do rozpoznania sprawy z urzędu przedstawia akta sprawy temu sądowi przełożonemu, który przekazuje sprawę innemu sądowi równorzędnemu z sądem przedstawiającym, mającemu siedzibę poza obszarem właściwości sądu przekazującego.**

1. Komentowany przepis obowiązuje od 7.11.2019 r.
2. Artykuł 44² stanowi nowatorskie rozwiązanie w przepisach procedury cywilnej. Odnosi się do przypadku, gdy powód pozywa Skarb Państwa – sąd, przed który należy na podstawie przepisów o właściwości miejscowej wnieść roszczenie. Regulacja ta znajduje zastosowanie również, gdy pozwanym jest Skarb Państwa – sąd przełożony nad sądem właściwym do rozstrzygnięcia inicjowanego sporu. Jak wynika z uzasadnienia projektu z.k.p.c.2019, wprowadzone uregulowanie stanowi „legalizację i usprawnienie dotychczasowej praktyki, w której ten sam efekt był osiągany w drodze zebrania oświadczeń o wyłączeniu od wszystkich sędziów danego sądu”²⁰⁷.
3. Na podstawie art. 44² jeśli pozew kierowany jest przeciwko Skarbowi Państwa, a państwową jednostką organizacyjną, z której działalnością wiąże się dochodzone roszczenie, jest sąd właściwy do rozpoznania sprawy, to **wówczas sąd ten z urzędu jest obowiązany przedstawić akta sprawy sądowi nad nim przełożonemu, który przekazuje sprawę innemu sądowi równorzędnemu z sądem przedstawiającym** (art. 44² pkt 1). Jak wyjaśnił Sąd Najwyższy w postanowieniu z 23.01.2020 r. w sprawie V CO 295/19²⁰⁸, regulacja art. 44² nie pozostawia sądowi właściwemu swobody w przedstawieniu akt sądowi przełożonemu, nie występuje tu również element uznaniowości, ponieważ okoliczność obligująca do podjęcia ww. czynności jest możliwa do precyzyjnego, obiektywnego ustalenia. Powyższe rozwiązanie należy ocenić pozytywnie. Pozwanie Skarbu Państwa – konkretnego sądu może uzasadnić przekazanie sprawy do innego sądu, a wprowadzona „przyspieszona ścieżka” przekazania sprawy może mieć pozytywny wpływ na szybkość rozpoznania sprawy.
4. W przypadku natomiast gdyby pozwanym był Skarb Państwa – sąd przełożony nad sądem właściwym do rozpoznania sprawy, to wówczas pozew należy złożyć do właściwego miejscowo sądu. Następnie sąd ten przedstawia akta sądowi przełożonemu (tj. pozwanemu), a ten przekazuje sprawę innemu sądowi „równorzędnemu z sądem przedstawiającym”, mającemu siedzibę poza obszarem właściwości sądu przekazującego. Przekazanie sprawy następuje zatem do sądu równorzędnego (z sądem pierwszej instancji), a przy tym mającego siedzibę poza obszarem właściwości sądu przekazującego (tj. sądu przełożonego nad sądem pierwszej instancji). **Przykładowo, gdyby pozwanym był Skarb Państwa – Sąd Apelacyjny w Krakowie, a sprawa wpłynęłaby do Sądu Okręgowego w Krakowie, to Sąd Okręgowy w Krakowie powinien przedstawić akta Sądowi Apelacyjnemu w Krakowie, natomiast Sąd Apelacyjny w Krakowie mógłby wyznaczyć do rozpoznania sprawy Sąd Okręgowy w Warszawie.** Powstaje tu jednak poważna wątpliwość co do konstytucyjności tego uregulowania, skoro o sędzie rozpoznającym sprawę decyduje wówczas *de facto* strona pozwana (tj. sąd, z którego działalnością wiąże się dochodzone roszczenie). W moim przekonaniu możliwym rozwiązaniem wskazanego problemu byłaby nowelizacja omawianego przepisu i nadanie mu *de lege*

²⁰⁷ Uzasadnienie projektu z.k.p.c.2019, s. 137.

²⁰⁸ LEX nr 2779956.

ferenda np. następującego brzmienia: „2) przełożony nad sądem właściwym do rozpoznania sprawy – sąd właściwy do rozpoznania sprawy z urzędu przedstawia akta sprawy Sądowi Najwyższemu, który przekazuje sprawę innemu sądowi równorzędnemu z sądem przedstawiającym, mającemu siedzibę poza obszarem właściwości sądu przełożonego nad sądem przedstawiającym”.

5. Sąd Najwyższy w postanowieniu z 17.09.2020 r., I CO 95/20, LEX nr 3053511, zwrócił uwagę, że komentowany przepis znajduje zastosowanie, jeśli zajdzie przeszkoda do „rozpoznania sprawy” lub „podjęcia innej czynności”. Sąd Najwyższy zwrócił również uwagę, że ujęcie art. 44² k.p.c. wskazuje, iż mechanizm tam zamieszczony ma charakter obligatoryjny. Określa on bowiem precyzyjnie, w jakiej sytuacji, jaki podmiot ma podjąć dane czynności. Przepis ten samodzielnie nie przewiduje żadnych wyjątków, które wyłączałyby jego stosowanie lub wprowadzałyby modyfikację w jego stosowaniu.

Art. 45. [Oznaczenie sądu przez Sąd Najwyższy]

§ 1. Jeżeli na podstawie przepisów kodeksu nie można w świetle okoliczności sprawy ustalić właściwości miejscowej, Sąd Najwyższy oznaczy sąd, przed który należy wytoczyć powództwo.

§ 2. O oznaczenie sądu, przed który należy wytoczyć powództwo, występuje sąd, do którego wpłynął pozew.

1. Komentowana regulacja obowiązuje w obecnym kształcie od 7.11.2019 r.
2. **Artykuł 45 umożliwia oznaczenie właściwego sądu, jeśli na podstawie przepisów Kodeksu postępowania cywilnego brak jest podstaw do ustalenia właściwości miejscowej sądu.** W poprzednim stanie prawnym art. 45 stanowił, że jeżeli w myśl przepisów kodeksu nie można na podstawie okoliczności sprawy ustalić właściwości miejscowej, Sąd Najwyższy na posiedzeniu niejawnym oznaczy sąd, przed który należy wytoczyć powództwo. Dokonana zmiana legislacyjna nie wpływa na praktyczne stosowanie omawianego przepisu.
3. Natomiast w dotychczasowym stanie prawnym brak było regulacji obecnie przewidzianej w art. 45 § 2, na podstawie którego o oznaczenie sądu, przed który należy wytoczyć powództwo, występuje sąd, do którego wpłynął pozew.
4. Wysunąć można uwagę, że w oparciu o powyższe **wykluczone jest zwrócenie się do Sądu Najwyższego przez sąd, do którego nie wpłynął pozew.** Nie istnieje zatem możliwość kierowania do Sądu Najwyższego wniosków *in abstracto*, lecz muszą one mieć związek z konkretnym pozwem, jaki został wniesiony do określonego sądu.
5. Należy przyjąć, że **strona nie może w toku postępowania sądowego samodzielnie złożyć wniosku do Sądu Najwyższego o oznaczenie sądu właściwego w oparciu o art. 45.** Takiego uprawnienia nie ma strona także przed zainicjowaniem procesu. Strona nie może zatem wnioskować o to, by Sąd Najwyższy „rozwiął” jej wątpliwości w zakresie wyboru właściwego miejscowo sądu. Jeśli więc sąd, do którego wpłynął pozew, nie wykazuje inicjatywy w tym zakresie, strony postępowania mogą jedynie zwrócić się do tego sądu o przedstawienie stosownego wniosku do Sądu Najwyższego. Wniosek taki nie jest jednak dla sądu wiążący, stąd może on nie uznać za konieczne wnioskowania do Sądu Najwyższego w trybie art. 45.

6. Podkreślić należy, że Sąd Najwyższy odmawia oznaczenia sądu, przed który należy wytoczyć powództwo, jeśli sąd nie dokonał ustalenia, czy w sprawie zachodzą okoliczności stanowiące przesłanki zastosowania art. 28 k.p.c.²⁰⁹
7. A. Torbus zasadnie ocenia, że znowelizowanie komentowanego przepisu „ma znaczenie raczej minimalne, jako że dotyczy spraw, dla których nie można ustalić właściwości miejscowej. Są to nader rzadkie sprawy”²¹⁰.
8. Ustalenie sądu właściwego choćby dla jednego ze współuczestników materialnych daje podstawę do zastosowania art. 43 § 1, co jednocześnie wyklucza możliwość sięgania po instytucję przewidzianą w art. 45, oznaczenia sądu, przed który należy wytoczyć powództwo, jeśli nie można na podstawie okoliczności sprawy ustalić właściwości miejscowej. Takie zapatrywanie wyraził Sąd Najwyższy w postanowieniu z 18.05.2016 r., III CO 34/16, LEX nr 2086374. Innymi słowy, **w przypadku biernego współuczestnictwa materialnego (art. 72 § 1 pkt 1) można zastosować przepis art. 45, jeżeli nie można ustalić sądu właściwego dla żadnego z pozwanych, natomiast ustalenie sądu właściwego miejscowo chociażby dla jednego z pozwanych pozwala zastosować w sprawie art. 43 § 1 k.p.c.**²¹¹
9. Jak zwrócił uwagę Sąd Najwyższy w postanowieniu z 26.01.2022 r., III CO 125/22, konieczność wskazania przez Sąd Najwyższy sądu, o jakim mowa w art. 45, aktualizuje się dopiero w razie stwierdzenia, że żadna ze stron nie zamieszkuje w Polsce ani nie ma miejsca zwykłego pobytu w ostatnim wspólnym miejscu zamieszkania małżonków. Z powyższego wynika więc, że sąd rozpoznający sprawę powinien jednoznacznie zweryfikować w świetle zebranego materiału dowodowego, czy faktycznie żadna ze stron nie ma miejsca zamieszkania na terytorium Rzeczypospolitej Polskiej i nie jest możliwe ustalenie właściwości miejscowej sądu na podstawie art. 41 k.p.c.

Art. 46. [Prorogatio fori]

§ 1. Strony mogą umówić się na piśmie o poddanie sądowi pierwszej instancji, który według ustawy nie jest miejscowo właściwy, sporu już wynikłego lub sporów mogących w przyszłości wyniknąć z oznaczonego stosunku prawnego. Sąd ten będzie wówczas wyłącznie właściwy, jeżeli strony nie postanowiły inaczej lub jeżeli powód nie złożył pozwu w elektronicznym postępowaniu upominawczym. Strony mogą również ograniczyć umową pisemną prawo wyboru powoda pomiędzy kilku sądami właściwymi dla takich sporów.

§ 2. Strony nie mogą jednak zmieniać właściwości wyłącznej.

1. Na mocy omawianego przepisu o ile w określonej kategorii spraw ustawodawca nie przewidział właściwości wyłącznej sądu, strony mogą umówić się na piśmie o poddanie sądowi pierwszej instancji, który według ustawy nie jest miejscowo właściwy, sporu już wynikłego lub sporów mogących w przyszłości wyniknąć z oznaczonego stosunku prawnego. W takim wypadku wskazany w umowie sąd będzie co do zasady wyłącznie właściwy do rozstrzygnięcia sporu. Analogicznie strony mogą umową pisemną ograniczyć prawo wyboru powoda pomiędzy kilku sądami właściwymi dla takich sporów.

²⁰⁹ Zob. postanowienie Sądu Najwyższego z 25.08.2020 r., IV CO 116/20, LEX nr 3051700.

²¹⁰ A. Torbus, *Eksperyta...*, s. 11–12.

²¹¹ Postanowienie SN z 24.03.2010 r., V CO 77/09, LEX nr 786559.

2. Zawarcie umowy prorogacyjnej (art. 46 § 1) powoduje ten skutek, że oznaczony przez strony w umowie sąd jest wyłącznie właściwy, a tym samym brak jest podstaw do zastosowania przepisów o właściwości przemiennej (art. 31–37)²¹². Jednocześnie wymaga podkreślenia, że zarówno miejscowa właściwość wyłączna sądu wynikająca z ustawy (art. 38–42), jak i taka, u której podłoża leży umowa stron (art. 46 § 1), muszą być traktowane jednakowo²¹³.
3. Wskazana regulacja ma zastosowanie do wszelkich przypadków spraw, w których nie stosuje się właściwości wyłącznej, co wprost wynika z art. 46 § 2. Zatem **niedopuszczalne jest zawarcie umowy prorogacyjnej w zakresie spraw określonych w art. 38–42 oraz w innych przepisach, które wskazują na właściwość wyłączną** (np. właściwość sądu do wznowienia postępowania ma charakter właściwości wyłącznej i nie może być modyfikowana przez strony w drodze umowy²¹⁴).
4. Skuteczność zawarcia tzw. umowy prorogacyjnej jest uzależniona od **łącnego** spełnienia następujących przesłanek:
- strony zawarły umowę o poddanie sądowi pierwszej instancji, który nie jest miejscowo właściwy, sporu już wynikłego lub sporów mogących w przyszłości wyniknąć z oznaczonego stosunku prawnego;
 - w umowie został dokładnie oznaczony stosunek prawny, którego umowa dotyczy;
 - umowa została zawarta na piśmie.
- Sąd Rejonowy w Kaliszu w wyroku z 5.03.2020 r., V GC 384/19, LEX nr 3051439, zwrócił uwagę, iż umowa prorogacyjna dla swojej skuteczności wymaga zachowania formy pisemnej, a zatem musi zostać podpisana przez strony.
5. Po spełnieniu powyższych warunków wskazany w pisemnej umowie sąd staje się sądem wyłącznie właściwym do rozpoznania sprawy, chyba że strony postanowiły inaczej lub jeżeli strony postanowiły inaczej, a powód nie złożył pozwu w elektronicznym postępowaniu upominawczym. Oznacza to zatem, że jeśli pozew nie jest składany w elektronicznym postępowaniu upominawczym, a strony nie postanowiły inaczej, to niedopuszczalne będzie wytoczenie powództwa do innego sądu niż wskazany w umowie prorogacyjnej, skoro należy go uznawać za wyłącznie właściwy.
6. Z art. 46 § 1 *in fine* wynika natomiast uprawnienie stron do ograniczenia umową pisemną prawa wyboru powoda pomiędzy kilku sądami właściwymi dla takich sporów, o ile nie dotyczy to właściwości wyłącznej.
7. Kluczowe dla możliwości powołania się na umowę prorogacyjną jest ustalenie, że **zainicjowany pozew faktycznie dotyczy sporu już wynikłego z oznaczonego stosunku prawnego, o którym mowa w tej umowie**. Na okoliczność tę zwrócił szczególną uwagę Sąd Apelacyjny w Poznaniu w postanowieniu z 18.10.2013 r., I ACz 1540/13, LEX nr 1381511. Sąd ten rozpoznawał sprawę, w której roszczenie o zapłatę było wywodzone z faktu odstąpienia od umowy o roboty budowlane. Uznał on, że nie można było przyjąć, iż właściwość miej-

²¹² Postanowienie SA w Katowicach z 20.10.2011 r., I ACz 908/11, LEX nr 1102909.

²¹³ Postanowienie SN z 13.06.1975 r., II CZ 91/75, LEX nr 1213634.

²¹⁴ Wyrok SA w Poznaniu z 22.10.2013 r., I ACa 56/13, LEX nr 1388888.

scowa sądu wynika z klauzuli prorogacyjnej zawartej w umowie o roboty budowlane, skoro roszczenie pozwu opierało się nie na zawartej przez strony w umowie, ale na jednostronnym oświadczeniu powoda o odstąpieniu od tej umowy, na skutek którego zobowiązanie z umowy o roboty budowlane w istocie wygasło.

8. W świetle rozważań na kanwie komentowanego artykułu warto zwrócić uwagę na problem skuteczności umowy prorogacyjnej, w przypadku gdy dochodzi do cesji wierzytelności, stosownie do art. 509 k.c. Na podstawie art. 509 § 1 k.c. wierzyciel może bez zgody dłużnika przenieść wierzytelność na osobę trzecią (przelew), chyba że sprzeciwiałoby się to ustawie, zastrzeżeniu umownemu albo właściwości zobowiązania. Cesjonariusz nabywa wierzytelność w takim stanie, w jakim przysługiwała ona cedentowi (art. 509 k.c.). Różnie w przypadku cesji ocenia się skutki zawartych między wierzycielem pierwotnym a dłużnikiem pobocznych umów o charakterze prawno-procesowym, takich jak umowa prorogacyjna. **Przeważa jednak pogląd, że wskazane umowy są skuteczne wobec cesjonariusza**²¹⁵.
9. **Określenie właściwości miejscowej sądu do rozpoznania określonej sprawy z zastosowaniem dyspozycji przepisu art. 46 § 1 wyłącza co do zasady możliwość zastosowania w tym zakresie przepisu art. 43 § 1.** Literalna treść owych unormowań oraz ich wykładnia systemowa i celowościowa przekonują o tym, iż umowne określenie przez strony właściwości danego sądu do rozpoznania ich sprawy skutkuje tym, że tak ustalona właściwość staje się właściwością wyłączną, która eliminuje każdą inną właściwość, w tym ogólną (art. 27–30) i przemienne (art. 31–37²¹⁶).
10. **W postępowaniu w sprawach z zakresu prawa pracy szczególna i wyczerpująca regulacja właściwości miejscowej sądu (art. 461) wyłącza każdą właściwość ustalaną zgodnie z przepisami o postępowaniu zwykłym, tj. w szczególności właściwość przemienne i wyłączną.** Jest to właściwość przemienne (konkurencyjna) w stosunku do właściwości ogólnej i można ją określić jako szczególny przypadek właściwości wyłącznej, do której art. 46 § 1 nie ma zastosowania²¹⁷.
11. Sąd nie powinien zaniechać kontroli klauzuli prorogacyjnej pod kątem przesłanek określonych w art. 385¹ k.c. (postanowienie SA w Warszawie z 29.07.2022 r., I ACz 263/22, LEX nr 3433734).

DZIAŁ II

Skład sądu

Art. 47. [Skład sądu pierwszej instancji]

§ 1. W pierwszej instancji sąd rozpoznaje sprawy w składzie jednego sędziego, chyba że przepis szczególny stanowi inaczej.

²¹⁵ Postanowienie SA w Krakowie z 28.11.2016 r., I ACz 2060/16, LEX nr 2179384.

²¹⁶ Postanowienie SA we Wrocławiu z 19.01.2012 r., I ACz 101/12, LEX nr 1108781.

²¹⁷ Postanowienie SN z 13.02.2014 r., II PZP 1/13, LEX nr 1438647.

§ 2. W pierwszej instancji sąd w składzie jednego sędziego jako przewodniczącego i dwóch ławników rozpoznaje sprawę:

1) z zakresu prawa pracy o:

- a) ustalenie istnienia, nawiązanie lub wygaśnięcie stosunku pracy, o uznanie bezskuteczności wypowiedzenia stosunku pracy, o przywrócenie do pracy i przywrócenie poprzednich warunków pracy lub płacy oraz łącznie z nimi dochodzone roszczenia i o odszkodowanie w przypadku nieuzasadnionego lub naruszającego przepisy wypowiedzenia oraz rozwiązania stosunku pracy,
- b) naruszenia zasady równego traktowania w zatrudnieniu i o roszczenia z tym związane,
- c) odszkodowanie lub zadośćuczynienie w wyniku stosowania mobbingu;

2) ze stosunków rodzinnych o:

- a) rozwód,
- b) separację,
- c) ustalenie bezskuteczności uznania ojcostwa,
- d) rozwiązanie przysposobienia.

§ 3. Postanowienia poza rozprawą wydaje sąd w składzie jednego sędziego.

§ 3¹. Zarządzenia wydaje przewodniczący.

§ 3². W sprawach rozpoznawanych w składzie jednego sędziego sędzia ten ma prawa i obowiązki przewodniczącego.

§ 4. Prezes sądu może zarządzić rozpoznanie sprawy w składzie trzech sędziów, jeżeli uzna to za wskazane ze względu na szczególną zawzięłość lub precedensowy charakter sprawy.

1. Komentowany przepis obowiązuje w obecnym brzmieniu od 7.11.2019 r.
2. Regulacja ta odnosi się do problematyki składu sądu w procesie cywilnym w sądzie pierwszej instancji. Przestrzeganie reguł przewidzianych w omawianym przepisie ma fundamentalne znaczenie z punktu widzenia procesowego²¹⁸. **Jeśli bowiem dojdzie do rozpoznania sprawy przez sąd w składzie niewłaściwym, to postępowanie dotknięte jest nieważnością.** Nieważność postępowania podlega zaś badaniu z urzędu przy rozpoznawaniu środków zaskarżenia (art. 378 § 1). Zatem tylko skład właściwy do rozpoznania sprawy jest władny (kompetentny) do orzekania w sprawie. Jak wyjaśnił Sąd Najwyższy w postanowieniu z 11.03.2020 r., I NSNc 25/19, LEX nr 2944350, o składzie sądu sprzecznym z przepisami prawa można mówić wyłącznie wtedy, gdy jest on niezgodny pod względem ilościowym lub jakościowym z regulacjami określającymi skład sądu i jego strukturę, w szczególności z art. 47. W judykaturze podkreśla się, że **nie ma składów lepszych ani gorszych**. Jest tylko skład zgodny lub spreczny z przepisami prawa²¹⁹. Innymi słowy, rozpoznanie sprawy w składzie ławniczym, gdy podlega ona rozpoznaniu w składzie jednego sędziego, jest kardynalnym błędem procesowym, skutkującym nieważnością postępowania. Na tej samej zasadzie wykluczone jest rozpoznanie sprawy przez jednego sędziego, jeśli określona kategoria spraw z mocy ustawy podlega rozpo-

²¹⁸ H. Pietrzkowski, *Metodyka pracy sędziego w sprawach cywilnych*, Warszawa 2009, s. 85.

²¹⁹ Uchwała SN z 18.12.1968 r., III CZP 119/68, LEX nr 4655.

znaniu przez sąd w składzie ławniczym²²⁰. Wymaga przy tym podkreślenia, że również wydanie wyroku w innym składzie osobowym niż ten, który uczestniczył w rozprawie bezpośrednio poprzedzającej ogłoszenie wyroku, prowadzi do nieważności postępowania²²¹ (zob. szerzej komentarz do art. 379).

3. **Jako zasadę przyjęto, że w pierwszej instancji sąd rozpoznaje sprawy w składzie jednego sędziego**²²². Wyjątki od powyższej reguły są dopuszczalne, przy czym wymagają one stosownej wyraźnej regulacji. Zatem jeśli z żadnego przepisu prawa nie wynika, że określona sprawa podlega rozpoznaniu w składzie innym niż skład jednego sędziego, to należy uznać, że do rozpoznania tej kategorii spraw trzeba wyznaczyć jednego sędziego. Przeważająca większość spraw w sądach pierwszoinstancyjnych podlega rozpoznaniu w składzie jednoosobowym, co związane jest z przeświadczeniem, że kilkusobowy skład sądu nie stanowi gwarancji wydania orzeczenia w sposób sprawny²²³. Jednocześnie zwraca się uwagę, że udział ławników przy orzekaniu wpływa na wzrost kosztów postępowania i zazwyczaj w sprawach nieskomplikowanych musi być uznany za niecelowy²²⁴.
4. Komentowany przepis przedstawia również enumeratywne wyszczególnienie rodzajów spraw, które w sądzie pierwszoinstancyjnym są procedowane **w składzie jednego sędziego oraz dwóch ławników**. W takim przypadku sędzia jest przewodniczącym składu orzekającego. Kategorie spraw, które podlegają rozpoznaniu przez jednego sędziego i dwóch ławników, dotyczą takich rodzajów postępowań, które – w ocenie ustawodawcy – powinny być rozstrzygnięte przez osoby z dużym doświadczeniem życiowym, przy jednoczesnym uwzględnieniu „sprawiedliwości społecznej”²²⁵. Orzekający w danej sprawie, obok sędziego, ławnicy mogą przedstawić zupełnie odmienne zapatrywania, wynikające z braku zawodowego przygotowania do rozsądzania spraw. Ich spojrzenie na słuszność wyroku ma zaś istotne znaczenie²²⁶. Tak jak sędziowie ponoszą oni ciężar wydania trafnego rozstrzygnięcia²²⁷.
5. Udział ławników w rozsądzaniu sporów cywilnych stanowi jedną z form udziału **czynnika społecznego** w sprawowaniu wymiaru sprawiedliwości. Druga z nich – tj. udział w orzekaniu ławy przysięgłych – jest nieznana w polskim modelu postępowania sądowego²²⁸. Udział czynnika społecznego wynika przy tym z art. 182 Konstytucji RP. Przepis ustawy

²²⁰ M. Orecki, *Instytucja ławnika sądowego w postępowaniu cywilnym. Uwagi de lege lata i de lege ferenda*, PS 2012/7–8, s. 172.

²²¹ Wyrok SN z 25.06.2009 r., I UK 32/09, LEX nr 518060.

²²² Na temat zagadnienia sędziów, sędziów delegowanych, sędziów pełniących funkcję przewodniczącego zob. I. Kunicki, *Skład sądu orzekającego w znaczeniu jakościowym w procesie cywilnym* [w:] *Nowelizacja postępowania cywilnego. Wpływ zmian na praktykę sądową*, red. M. Białecki, S. Kotas-Turoboyska, F. Manikowski, E. Szczepanowska, Warszawa 2021, s. 281–285.

²²³ B. Bury, *Wątpliwości sądu wokół składu sądu pracy w sprawach o roszczenia związane z nawiązaniem i ustaniem stosunku pracy*, R. Pr. 2016/2, s. 10.

²²⁴ *Komentarz do spraw rodzinnych*, red. J. Ignaczewski, Warszawa 2014, s. 97.

²²⁵ Por. B. Bury, *Wątpliwości...*, s. 11.

²²⁶ P. Pawlak, M. Sidor, *Celowość utrzymania odrębności w postępowaniach z zakresu prawa pracy*, „Internetowy Przegląd Prawniczy TBSP UJ” 2017/1, s. 33.

²²⁷ C. Kulesza, *Udział czynnika społecznego w orzekaniu w perspektywie historyczno-prawnoporównawczej*, „Białostockie Studia Prawnicze” 2016/21, s. 64.

²²⁸ K. Knoppek, *Udział obywateli w sprawowaniu wymiaru sprawiedliwości w postępowaniu cywilnym*, „Ius Novum” 2014, numer specjalny, s. 24–25.

zasadniczej stanowi, że udział obywateli w sprawowaniu wymiaru sprawiedliwości określa ustawa. W Kodeksie postępowania cywilnego uszczegółowiono regulacje w tym zakresie zarówno w komentowanym przepisie, jak i w art. 509, odnoszącym się do postępowania nieprocesowego, w którym *de lege lata* jedynie sprawy o przysposobienie są rozpoznawane z udziałem ławników²²⁹. Rola ławników w rozpoznawaniu spraw jest więc ograniczona²³⁰.

6. Ławnicy, czasami określani jako sędziowie społeczni, będący „łącznikami między sądem a społeczeństwem”²³¹, w toku prowadzonych spraw z ich udziałem mogą przegłosować sędziego. Głos ławnika jest równy głosowi sędziego, co powoduje, że w razie gdyby sędzia przedstawiał odmienne zapatrywanie niż dwaj ławnicy, ich pogląd będzie w sprawie miał kluczowe znaczenie²³². Ławnicy nie mogą natomiast przewodniczyć składowi sędziowskiemu.
7. Ustawodawca w art. 47 § 2 wyszczególnił dwie kategorie spraw, w których przewidziano składy orzekające w osobach jednego sędziego i dwóch ławników. Są to sprawy z zakresu prawa pracy oraz prawa rodzinnego.
8. Z zakresu prawa pracy w składzie ławniczym rozpoznaje się postępowania o:
 - 1) ustalenie istnienia, nawiązanie lub wygaśnięcie stosunku pracy, o uznanie bezskuteczności wypowiedzenia stosunku pracy, o przywrócenie do pracy i przywrócenie poprzednich warunków pracy lub płacy oraz łącznie z nimi dochodzone roszczenia i o odszkodowanie w przypadku nieuzasadnionego lub naruszającego przepisy wypowiedzenia oraz rozwiązania stosunku pracy;
 - 2) naruszenia zasady równego traktowania w zatrudnieniu i o roszczenia z tym związane;
 - 3) odszkodowanie lub zadośćuczynienie w wyniku stosowania mobbingu.

Należy zwrócić uwagę, że sposób zredagowania przepisu art. 47 § 2 pkt 1 jest krytykowany w doktrynie, jako budzący wątpliwości z punktu widzenia rodzajów spraw, które powinny podlegać rozpoznaniu w składzie ławniczym. Niektóre z roszczeń pracowniczych niewymienionych w omawianym przepisie mają bowiem zbliżony charakter do tych wyszczególnionych w art. 47 § 2 pkt 1²³³. Stąd nie powinna budzić zdziwienia znaczna liczba orzeczeń wydawanych przez sądy w zakresie wykładni tego przepisu.

9. Judykatura stoi na stanowisku, że art. 47 § 2 pkt 1 dotyczy nie tylko spraw, w których strona powodowa formalnie występuje z roszczeniem opartym na art. 189 i domaga się ustalenia istnienia stosunku pracy. Ławniczy skład rozpoznaje również sprawy, w których strona powodowa domaga się zapłaty wynagrodzenia za pracę, które warunkuje wstępne rozstrzygnięcie, czy w ogóle istniał stosunek pracy²³⁴. Z kolei w uchwale z 10.11.2016 r., III PZP 10/16, LEX nr 2147244, Sąd Najwyższy uznał, że w sprawie, w której powód żąda zapłaty wynagrodzenia za pracę i nie dochodzi równocześnie ustalenia istnienia stosunku pracy, sąd pierwszej instancji rozpoznaje sprawę w składzie jednego sędziego (art. 47 § 1). Natomiast

²²⁹ K. Knoppek, *Udział...*, s. 26.

²³⁰ Zob. też: M. Orecki, *Instytucja...*, s. 160.

²³¹ K. Ziółkowska, *Rola ławnika sądowego w polskim systemie wymiaru sprawiedliwości*, „Media – Kultura – Komunikacja Społeczna” 2014/10, s. 73.

²³² P. Pawlak, M. Sidor, *Celowość...*, s. 31; M. Orecki, *Instytucja...*, s. 168–169.

²³³ B. Bury, *Wątpliwości...*, s. 12.

²³⁴ Wyrok SA w Gdańsku z 10.11.2015 r., III APa 28/15, LEX nr 2005602.

rozpoznanie sprawy przez sąd pierwszej instancji w składzie jednego sędziego i dwóch ławników, jeżeli podstawę rozstrzygnięcia stanowi stwierdzenie, że strony łączyła umowa cywilnoprawna, prowadzi do nieważności postępowania²³⁵. Z kolei powództwo pracownika o dopuszczenie do pracy, dochodzone przeciwko pracodawcy negującemu istnienie stosunku pracy, sąd rozpoznaje w składzie określonym w art. 47 § 2²³⁶. W orzecznictwie wskazuje się, że sprawy o roszczenia z tytułu nieuzasadnionego lub niezgodnego z prawem rozwiązania stosunku pracy dochodzone przez pracownika od pracodawcy na podstawie art. 415 k.c. w zw. z art. 300 k.p., podlegają rozpoznaniu przez sąd pracy w składzie ławniczym (art. 47 § 2 pkt 1 lit. a *in fine* k.p.c.)²³⁷. Natomiast sprawę z powództwa pracodawcy o pozbawienie wykonalności wyroku przywracającego pracownika do pracy na poprzednich warunkach (art. 840 § 1 pkt 2 k.p.c. w zw. z art. 48 § 1 k.p.) sąd pierwszej instancji rozpoznaje w składzie jednego sędziego (art. 47 § 1 k.p.c.), a nie w składzie jednego sędziego i dwóch ławników (art. 47 § 2 pkt 1 lit. a k.p.c.)²³⁸.

10. Jak zwrócił uwagę Sąd Apelacyjny w Białymstoku w wyroku z 18.04.2018 r., III AUa 176/18, LEX nr 2550331, w sprawach z zakresu ubezpieczeń społecznych nie ma przepisu szczególnego dotyczącego składu sądu, który wyłączałby ogólną regułę rozpoznawania sprawy w pierwszej instancji w składzie jednego sędziego.
11. W przypadku spraw ze stosunków rodzinnych sąd w składzie jednego sędziego i dwóch ławników jest wyznaczany do rozpoznawania spraw o:
 - 1) rozwód,
 - 2) separację,
 - 3) ustalenie bezskuteczności uznania ojcostwa,
 - 4) rozwiązanie przysposobienia.
12. Należy jednak odnotować stanowisko Sądu Najwyższego zajęte w uchwale z 20.05.2011 r., III CZP 20/11, LEX nr 794132, że sprawa o zmianę zawartego w wyroku orzekającym rozwód rozstrzygnięcia o miejscu pobytu dziecka podlega rozpoznaniu przez sąd w składzie jednego sędziego.
13. Warto też odnotować, że **postępowanie pojednawcze prowadzi sąd zawsze w składzie jednego sędziego** (art. 185 § 2) (zob. szerzej komentarz do art. 185).
14. **Kumulacja roszczeń.** Może się pojawić problem, w jaki sposób należy wyznaczyć do rozpoznania skład sądu, jeśli w świetle art. 47 niektóre ze skumulowanych roszczeń podlegają rozpoznaniu w składzie jednego sędziego, a inne – w składzie ławniczym. W orzecznictwie przyjmuje się, że wówczas właściwe jest rozpoznanie sprawy przez sędziego i dwóch ławników. W uchwale z 4.02.2009 r., II PZP 14/08, LEX nr 478081, Sąd Najwyższy stwierdził, że w przypadku gdy wśród roszczeń z zakresu prawa pracy dochodzonych w jednym postępowaniu (art. 191 i 193 § 1) znajduje się roszczenie, do rozpoznania którego w pierwszej instancji właściwy jest sąd w składzie jednego sędziego jako przewodniczącego i dwóch ławników (art. 47 § 2 pkt 1 lit. a), sąd w takim samym składzie właściwy jest także do roz-

²³⁵ Postanowienie SN z 9.06.2009 r., II PZP 5/09, LEX nr 518051.

²³⁶ Uchwała SN z 5.06.2013 r., III PZP 2/13, LEX nr 1350273.

²³⁷ Wyrok SN z 4.10.2018 r., III PK 92/17, LEX nr 2561633.

²³⁸ Tak wyrok SN z 16.02.2017 r., II PK 368/15, LEX nr 2269087.

poznanie pozostałych roszczeń. W uzasadnieniu uchwały podkreślono, że **ustawodawca w żadnym przepisie nie wyłączył dopuszczalności kumulacji roszczeń, do których rozpoznania właściwy jest sąd w składzie jednego sędziego, i roszczeń, do których rozpoznania właściwy jest sąd w składzie jednego sędziego i dwóch ławników, ani też nie określił szczególnych warunków, na jakich może nastąpić kumulacja takich roszczeń, pozostawiając bez zmiany regulacje dotyczące przedmiotowej kumulacji roszczeń mimo wprowadzenia podziału roszczeń w sprawach z zakresu prawa pracy na rozpoznawane w składzie jednego sędziego i w składzie jednego sędziego jako przewodniczącego i dwóch ławników**²³⁹. W orzecznictwie wskazuje się przy tym, że powyższa zasada ma również zastosowanie do przypadków rozpoznania kilku roszczeń dochodzonych łącznie przez pozwanego będącego jednocześnie powodem wzajemnym²⁴⁰.

15. **De lege lata na skutek nowelizacji z 4.07.2019 r. postanowienia poza rozprawą wydaje sąd w składzie jednego sędziego.**
16. Znowelizowany art. 47 przewiduje w § 3¹, że **przewodniczący wydaje zarządzenia**. Najczęściej przewodniczący wydają w toku prowadzonej sprawy wiele zarządzeń o charakterze organizacyjnym. Przede wszystkim w takiej formie wydawane są polecenia kierowane do pracowników sekretariatów (np. zarządzenie o dołączeniu innych akt, zarządzenie o skontaktowaniu się z biegłym sądowym celem ustalenia możliwości wydania opinii sądowej w określonym czasie) czy asystentów sędziów (np. zarządzenie o skierowaniu akt do asystenta celem przygotowania projektu postanowienia określonego rodzaju). Przewodniczący w sądzie wydaje również zarządzenia organizacyjne, mające na celu wyznaczenie rozpraw. W szczególności są to zarządzenia o wyznaczeniu terminu posiedzenia (w tym rozprawy), zawiadomieniu pełnomocników stron i wezwaniu stron oraz świadków. Również w formie zarządzeń przewodniczący zwracają się do stron (ich pełnomocników) o uzupełnienie braków formalnych pisma procesowego (pozwu, apelacji), zakreślając termin oraz odpowiedni rygor. Zarządzenia przewodniczących są wykonywane przez pracowników sekretariatów w sądzie, którzy przykładowo kierują do pełnomocników stron zawiadomienie o wyznaczonym terminie rozprawy. To, czy określone zarządzenie przewodniczącego jest zaskarżalne czy nie, wynika wprost z art. 394–394². Do zaskarżalnych zarządzeń w szczególności należy zaliczyć zarządzenie o zwrocie pozwu, o jakim mowa w art. 130 (zob. szerzej komentarz do art. 394).
17. Jak wynika z art. 47 § 3², w sprawach rozpoznawanych w składzie jednego sędziego sędzia ten ma prawa i obowiązki przewodniczącego. Oznacza to zarówno, że to do sędziego należy wydawanie (jednoosobowo) zarządzeń poza rozprawą, jak i to, że przewodniczy on rozprawie prowadzonej w składzie ławniczym.
18. Artykuł 47 § 4 przewiduje, że **prezes sądu może zarządzić rozpoznanie sprawy w składzie trzech sędziów** (w poprzednim brzmieniu przepisu: trzech sędziów zawodowych), jeżeli uzna to za wskazane ze względu na szczególną zawilgość lub precedensowy charakter spra-

²³⁹ Zob. też uchwała SN z 20.03.2009 r., I PZP 8/08, LEX nr 486165; wyrok SA w Katowicach z 14.01.2016 r., I ACa 799/15, LEX nr 1993036; postanowienie SN z 17.05.2018 r., I PZ 6/18, LEX nr 2570957. Por. K. Więcek, *Orzekanie przez skład ławniczy, w ramach przedmiotowej kumulacji roszczeń, w sprawach przewidzianych do rozpoznania przez skład jednoosobowy*, LEX 2015.

²⁴⁰ Postanowienie SN z 10.01.2012 r., I PK 104/11, LEX nr 1215774.

wy. Komentowana norma ma charakter procesowo-ustrojowy. Pozwala ona na odstępianie od regulacji ustawowych i jest stosowana przez prezesa sądu, jeśli uznaje on, że z określonych przyczyn sprawę powinien rozpoznać skład powiększony²⁴¹. Ustawodawca posłużył się przy tym sformułowaniem „może zarządzić”, co oznacza brak po stronie prezesa sądu obowiązku wyznaczenia składu trzech sędziów, nawet jeśli określona sprawa jawi się jako skomplikowana i precedensowa. Tego rodzaju zarządzenie należy zatem do sfery dyskrejonalnej władzy prezesa sądu.

19. Podkreśla się przy tym, że prezes sądu, uznając potrzebę wyznaczenia składu trzech sędziów do orzekania w sprawie, wydaje zarządzenie odnośnie do konkretnej sprawy. Takie zarządzenie podlega wykonaniu, nawet gdyby doszło do uchylenia sprawy do ponownego rozpoznania przez sąd odwoławczy²⁴².
20. Warto zwrócić uwagę, że raz podjęta przez prezesa sądu decyzja o wyznaczeniu składu trzech sędziów do orzekania w sprawie **może zostać zmieniona**. W orzecznictwie przyjmuje się, że prezes sądu może uchylić swoje zarządzenie o rozpoznaniu sprawy w składzie trzech sędziów wydane na podstawie art. 47 § 4 wskutek zmiany okoliczności w toku tej sprawy (art. 359 § 1 w zw. z art. 362 k.p.c.). Taka sytuacja mogłaby mieć miejsce, gdyby po analizie sprawy ustalono, iż nie spełnia ona wymogu szczególnej zawiłości lub nie ma charakteru precedensowego²⁴³.
21. Asumptem do skierowania akt do prezesa sądu celem rozważenia możliwości wyznaczenia do rozpoznania sprawy składu trzech sędziów może być albo wniosek strony, albo zarządzenie sędziego, który rozpoznaje daną sprawę. To że strona wnioskuje o wyznaczenie do rozpoznania sprawy składu trzech sędziów, nie stanowi samo w sobie podstawy do uwzględnienia jej żądania. W przypadku jednak złożenia przez stronę tego rodzaju wniosku, który nie zostałby uznany za zasadny, należy tę stronę poinformować o treści przepisu art. 47 i braku podstaw do wyznaczenia powiększonego składu sądu²⁴⁴. Podobnie w przypadku gdyby inicjatywa w tym przedmiocie pochodziła od sędziego referenta, prezes sądu nie jest zobligowany do zarządzenia rozpoznania sprawy w składzie trzech sędziów. Jednocześnie sędzia decydujący się na zwrócenie do prezesa sądu o powiększenie składu orzekającego powinien wcześniej rozważyć całokształt okoliczności, które miałyby przemawiać za zmianą regulacji co do składu sądu na podstawie przepisu art. 47 § 4²⁴⁵.
22. **Instytucja składu sądu rodzi również pytanie o skład sądu władny do rozpoznania wniosku o uzupełnienie wyroku.** W obecnym stanie prawnym, od 21.08.2019 r. znowelizowano instytucję uzupełnienia wyroku. Stosownie do art. 351 § 3 orzeczenie uzupełniające wyrok zapada w postaci wyroku, chyba że uzupełnienie dotyczy wyłącznie kosztów lub natychmiastowej wykonalności. Oznacza to więc, że gdyby sąd orzekał o uzupełnieniu wyroku co do istoty sprawy, to konieczne jest, aby skład sądu był tożsamy z tym, jaki wydał wyrok. Natomiast na podstawie art. 351 § 3 *in fine* istnieje również dopuszczalność wydania postanowienia uzupełniającego wyrok, jeśli dotyczy wyłącznie kosztów lub na-

²⁴¹ Uchwała SN z 18.12.2014 r., III SZP 3/14, LEX nr 1554560.

²⁴² B. Bładowski, *Czynności sądowe w sprawach cywilnych*, Kraków 1999, s. 49.

²⁴³ Uchwała SN z 18.12.2014 r., III SZP 3/14, LEX nr 1554560.

²⁴⁴ Por. postanowienie SA w Krakowie z 21.10.2014 r., I S 233/14, LEX nr 1651924.

²⁴⁵ B. Bładowski, *Czynności...*, s. 48.

tychmiastowej wykonalności. Z art. 47 § 3 wynika, iż poza rozprawą orzeczenia wydaje sąd w składzie jednego sędziego. Może więc budzić wątpliwości, czy w sprawie, którą rozpoznawano w składzie ławniczym (np. o rozwód), uzupełnienie wyroku rozwodowego w zakresie kosztów może zapaść w składzie jednego sędziego. W wydanej w poprzednim stanie prawnym uchwale z 12.09.1973 r., III CZP 47/73, LEX nr 1657, Sąd Najwyższy uznał, że o uzupełnieniu wyroku w zakresie kosztów procesu sąd orzeka w takim samym składzie, w jakim został wydany wyrok. W uchwale tej Sąd Najwyższy wskazał, iż odstąpienie od zasady orzekania po przeprowadzeniu rozprawy nie może być rozumiane rozszerzająco, tj. jako obejmujące również możliwość niezachowania warunków takiego składu, w jakim wydano orzeczenie co do istoty sprawy. Prowadziłoby to bowiem do niedopuszczalnego wydania dwu części tego samego orzeczenia przez nie taki sam w istocie sąd. Należy przyjąć, że pogląd ten zachowuje aktualność w odniesieniu do instytucji uzupełnienia wyroku również *de lege lata*, mimo literalnego brzmienia art. 47 § 3.

Art. 47¹. [Kompetencje referendarza]

Referendarz sądowy może wykonywać czynności w postępowaniu cywilnym w przypadkach wskazanych w ustawie. W zakresie powierzonych mu czynności referendarz sądowy ma, zależnie od rodzaju podejmowanej czynności, prawa i obowiązki sądu albo przewodniczącego.

1. Komentowany przepis w obecnym kształcie obowiązuje od 7.11.2019 r.
2. Regulacja art. 47¹ dotyczy kompetencji referendarza sądowego w postępowaniu cywilnym. W poprzednim stanie prawnym, zgodnie z art. 47¹ referendarz sądowy mógł wykonywać czynności w postępowaniu cywilnym w wypadkach wskazanych w ustawie. W zakresie powierzonych mu czynności referendarz sądowy miał kompetencje sądu, chyba że ustawa stanowiła inaczej. *De lege lata* referendarz sądowy może wykonywać czynności w postępowaniu cywilnym w przypadkach wskazanych w ustawie. W zakresie powierzonych mu czynności referendarz sądowy ma, zależnie od rodzaju podejmowanej czynności, prawa i obowiązki sądu albo przewodniczącego.
3. Jak wynika z uzasadnienia projektu z.k.p.c.2019, „ponieważ wiele przepisów dopuszcza referendarzy sądowych nie tylko do wykonywania czynności należących do sądu, lecz również do przewodniczącego, należy wyraźnie przewidzieć tę jego kompetencję w art. 47¹” (s. 139).
4. Jak wynika z art. 2 § 2 p.u.s.p., zadania z zakresu ochrony prawnej, inne niż wymiar sprawiedliwości, wykonują w sądach referendarze sądowi i starsi referendarze sądowi. Ilekroć w przepisach jest mowa o referendarzach sądowych, rozumie się przez to także starszych referendarzy sądowych. Referendarz sądowy to w istocie organ sądowy spełniający funkcje o charakterze orzecznym, niezaliczający się do władzy sądowniczej i niesprawujący wymiaru sprawiedliwości, na co zwrócił uwagę Sąd Najwyższy w uzasadnieniu uchwały z 19.09.2002 r., III CZP 56/02, LEX nr 54926. W literaturze podkreśla się wysokie kwalifikacje referendarzy sądowych. Są oni niezależni co do podejmowanych rozstrzygnięć; powinni zachowywać obiektywizm przy rozpoznawaniu przydzielonych im spraw²⁴⁶. Ich

²⁴⁶ System Prawa Administracyjnego, red. R. Hauser, Z. Niewiadomski, A. Wróbel, t. 13, H. Izdebski (i in.), *Etyka urzędnicza i etyka służby publicznej*, Warszawa 2016, s. 17.

udział w toku rozpoznawania spraw ma przy tym niebagatelne znaczenie dla przeciwdziałania przewlekłości postępowań²⁴⁷. Referendarze sądowi mogą bowiem podejmować liczne czynności, dzięki czemu sędziowie (i asesory sądowi) odciążani są od wykonywania zadań, które nie stanowią sprawowania wymiaru sprawiedliwości. Rola referendarzy sądowych w wykonywaniu zadań z zakresu ochrony prawnej w postępowaniu cywilnym jest więc istotna²⁴⁸. Stopniowo dochodzi do sukcesywnego poszerzania zakresu kompetencji orzeczniczych referendarzy sądowych, co niewątpliwie wpływa pozytywnie na sprawność i efektywność prowadzenia postępowań sądowych.

5. Z art. 47¹ wprost wynika, że referendarz sądowy może wykonywać czynności w postępowaniu cywilnym w przypadkach wskazanych w ustawie. Kompetencje referendarzy sądowych nie są natomiast zbiorczo wyszczególnione, lecz rozproszone po przepisach Kodeksu postępowania cywilnego (zob. np. art. 130⁵, 373 § 2, art. 480⁴ § 2, art. 509¹ § 2, art. 820³ § 2), a ponadto innych ustaw (np. w ustawie z 28.07.2005 r. o kosztach sądowych w sprawach cywilnych, Dz.U. z 2023 r. poz. 1144 ze zm.). Regulacje te bywają niekiedy nieprecyzyjne, co może rodzić wątpliwości co do zakresu spraw, jakimi może zajmować się referendarz sądowy²⁴⁹. Sąd Najwyższy w postanowieniu z 26.06.2014 r., III CZP 30/14, LEX nr 1545082, stwierdził, że w świetle art. 47¹ przepis kompetencyjny powinien określać czynności, które może podejmować referendarz sądowy w sposób wyraźny i niebudzący wątpliwości.
6. Na skutek nowelizacji z 4.07.2019 r. referendarze sądowi będą mogli brać udział w czynnościach postępowania międzyinstancyjnego. Zgodnie z art. 373 § 2 będą oni mogli podejmować działania związane z nadaniem biegu apelacji. W szczególności referendarze sądowi będą posiadać kompetencje w zakresie wydawania zarządzeń o wzywaniu do uzupełnienia braków formalnych i fiskalnych apelacji oraz doręczaniu odpisów apelacji pozostałym stronom. Powyższe rozwiązanie należy ocenić pozytywnie, gdyż może wpłynąć na szybsze nadawanie biegu apelacjom w sądach odwoławczych (zob. szerzej komentarz do art. 373).
7. **W zakresie powierzonych mu czynności referendarz sądowy ma, zależnie od rodzaju podejmowanej czynności, prawa i obowiązki sądu albo przewodniczącego.** Oznacza to, że jeśli referendarz sądowy wezwie stronę do uzupełnienia braków formalnych i fiskalnych pozwu w terminie tygodniowym pod rygorem zwrotu pozwu (por. art. 130 § 1 i 2), to stosowne zarządzenie w przedmiocie wezwania wydaje jako przewodniczący w rozumieniu Kodeksu postępowania cywilnego. Również zwracając pozew, referendarz działa jako przewodniczący. Natomiast wydając postanowienie, np. w przedmiocie zwolnienia strony od kosztów sądowych, referendarz realizuje już kompetencje sądu.
8. **Na orzeczenia i zarządzenia referendarza sądowego, niezależnie od tego, czy realizowane są jako czynności przewodniczącego lub sądu, przysługuje skarga na orzeczenie referendarza sądowego (por. art. 398²² i n., art. 767^{3a}).**

²⁴⁷ Zob. też: P.W. Konarska, *Wpływ nowelizacji Kodeksu postępowania cywilnego na usprawnienie postępowania egzekucyjnego*, SiL 2016/2, s. 117–118.

²⁴⁸ Por. J. Misztal-Konecka, *Kompetencje referendarza sądowego w cywilnym postępowaniu egzekucyjnym a wymierzanie sprawiedliwości*, M. Praw. 2017/8, s. 427; por. postanowienie SN z 11.01.2019 r., V CSK 523/17, LEX nr 2605551.

²⁴⁹ P. Rylski, *Pozycja ustrojowa i procesowa referendarza sądowego w postępowaniu cywilnym*, PwD 2011/11, s. 146.

9. Trybunał Konstytucyjny wyrokiem z 12.05.2011 r., P 38/08, LEX nr 794949, orzekł, iż art. 47¹ w zakresie, w jakim przewiduje, że referendarz sądowy ma kompetencje sądu przy wykonywaniu powierzonych mu czynności, jest zgodny z art. 45 ust. 1 Konstytucji RP oraz nie jest niezgodny z art. 10, 173 i 175 ust. 2 Konstytucji RP.

Art. 47². [Wydawanie zarządzeń przez asystenta sędziego]

§ 1. W zakresie czynności przewodniczącego zarządzenia może również wydawać asystent sędziego, z wyjątkiem zarządzenia o zwrocie pisma procesowego, w tym pozwu. W każdym przypadku przewodniczący może uchylić lub zmienić zarządzenie asystenta.

§ 2. W terminie tygodnia od dnia doręczenia stronie zarządzenia asystenta sędziego o wezwaniu do uiszczenia opłaty, z pouczeniem o terminie i sposobie wniesienia zastrzeżenia, strona może wnieść zastrzeżenie do zarządzenia asystenta sędziego o wezwaniu do uiszczenia opłaty. Zastrzeżenie powinno zawierać wskazanie zaskarżonego zarządzenia. Zastrzeżenie nie wymaga uzasadnienia.

§ 3. W razie wniesienia zastrzeżenia zarządzenie asystenta sędziego o wezwaniu do uiszczenia opłaty traci moc. Zastrzeżenie wniesione po upływie terminu lub niespełniające warunków formalnych pisma procesowego nie wywołuje skutków i pozostawia się je bez rozpoznania, bez wzywania do jego poprawienia lub uzupełnienia. W takim przypadku przewodniczący z urzędu bada prawidłowość zarządzenia asystenta sędziego.

1. Komentowana regulacja weszła w życie 8.10.2019 r. Została wprowadzona do Kodeksu postępowania cywilnego na mocy ustawy z 30.08.2019 r. o zmianie ustawy – Prawo upadłościowe oraz niektórych innych ustaw (Dz.U. poz. 1802).
2. Regulacja ta stanowi *novum* w przepisach procesowych. Artykuł 47² przyznaje asystentom sędziów uprawnienie do wydawania niektórych zarządzeń w postępowaniu cywilnym. Jak podkreślono w uzasadnieniu projektu z.k.p.c.2019, to, że asystenci sędziów nie mogli wydawać zarządzeń w żadnych kategoriach spraw, oceniano jako nieefektywne, skoro mogli oni przygotowywać projekty, podpisywane następnie przez sędziów.
3. Dotychczas asystenci sędziego nie posiadali żadnych uprawnień do wydawania jakichkolwiek zarządzeń w toku postępowania cywilnego. Mogli natomiast sporządzać projekty orzeczeń i zarządzeń. Przygotowywali także projekty pism, odezwo sądowych. Niejednokrotnie zajmowali się redagowaniem przyszłych uzasadnień wyroków lub postanowień co do istoty sprawy w postępowaniach nieprocesowych. Ich pozycja nie była jednak samodzielna, skoro wszelkie podejmowane przez nich czynności stanowiły jedynie projekty, które mógł podpisać sędzia (sąd), niejednokrotnie wprowadzwszy na przygotowanym dokumencie stosowne zmiany czy uzupełnienia²⁵⁰.
4. Należy dostrzec, że w praktyce sądowej część asystentów sędziego sporządzała projekty wedle dokładnych wskazań sędziów referentów, podczas gdy część z nich – bez takich uwag – samodzielnie decydowała o kształcie projektu, który następnie przedstawiany był

²⁵⁰ Zob. K. Joński, *Instytucja asystenta a efektywność pracy sędziego – analiza pionów karnego i cywilnego pierwszej instancji sądów okręgowych*, Warszawa 2017, s. 2–3. Zob. K. Sadowski, O.M. Piaskowska [w:] K. Sadowski, O.M. Piaskowska, D. Kotłowski, *Metodyka pracy asystenta sędziego*, Warszawa 2011, s. 28.

sędziemu referentowi²⁵¹. W obu przypadkach i tak ostateczne słowo należało do sędziego, który mógł nie zaaprobować przygotowanego projektu, czy to z uwagi na jego merytoryczne bądź stylistyczne niedoskonałości, czy to z uwagi na odmienne stanowisko co do kierunku rozstrzygnięcia. W literaturze wskazywano przy tym trafnie, że projekt orzeczenia (uzasadnienia wyroku, pisma) powinien być z jednej strony częściowo twórczy, a z drugiej strony – każdorazowo powinien uwzględniać wspólne stanowisko sędziego oraz asystenta sędziego. Asystent sędziego powinien więc przygotowywać projekt określonej czynności procesowej, biorąc pod uwagę konkretne wskazania, uwagi czy spostrzeżenia sędziego²⁵². Mogą być one przy tym wyrażone pisemnie bądź ustnie, niemniej bez choćby krótkiej rozmowy lub konsultacji z sędzią asystent sędziego nie powinien rozpoczynać pracy w zakresie przygotowania projektu czynności²⁵³. Innymi słowy, asystent sędziego ma mu – co wskazuje sama jego nazwa – asystować przy rozsądzaniu sporu, a nie zastępować sędziego w procesie orzeczniczym. Przedstawiony przez niego projekt powinien zatem odzwierciedlać zapatrywania sędziego, a nie narzucać mu własnej wizji rozstrzygnięcia określonego zagadnienia.

5. W poprzednim stanie prawnym zupełnie samodzielnie (i „na własne nazwisko”) asystenci sędziów mogli w zasadzie jedynie przygotować notatki urzędowe, które dołączane były do akt sprawy. Przykładowo, jeśli asystent sędziego ustalił z określonym biegłym sądowym datę oddania opinii, odzwierciedlał on treść rozmowy w stosownej notatce urzędowej, która następnie znajdowała się w aktach sprawy. Oczywiście asystenci sędziów mogli podejmować inne czynności, np. gromadzić literaturę i orzecznictwo do rozpoznawanej przez sędziego sprawy, niemniej ich „samodzielność” w tym zakresie nie ma nic wspólnego z samodzielnym podejmowaniem decyzji procesowych²⁵⁴.
6. Należy zgodzić się z tezą, że w dotychczasowym stanie prawnym asystent sędziego to „wieczny pomocnik pracujący dla kogoś i na kogoś”²⁵⁵. E. Łętowska przyrównała nawet rolę asystentów sędziów do ghostwriterów²⁵⁶. Brak samodzielności asystentów sędziego był przy tym krytykowany w literaturze²⁵⁷.
7. **Wprowadzony art. 47² przewiduje, że asystenci sędziów będą mogli wydawać zarządzenia w zakresie czynności przewodniczącego sądu.** W przepisie wprost wyłączono natomiast możliwość wydania zarządzenia o zwrocie pism procesowych, w tym pozwu. Jednocześnie przewodniczący może każdorazowo („w każdym przypadku”) uchylić bądź zmienić zarządzenie asystenta sędziego.

²⁵¹ Taki sposób współpracy sędziów i asystentów w literaturze określany jest jako sprzeczny z rolą, jaką asystent sędziego ma pełnić. Por. K. Sadowski, O.M. Piaskowska [w:] K. Sadowski, O.M. Piaskowska, D. Kotłowski, *Metodyka...*, s. 211.

²⁵² K. Sadowski, O.M. Piaskowska [w:] K. Sadowski, O.M. Piaskowska, D. Kotłowski, *Metodyka...*, s. 205.

²⁵³ D. Kotłowski [w:] K. Sadowski, O.M. Piaskowska, D. Kotłowski, *Metodyka...*, s. 223.

²⁵⁴ O.M. Piaskowska [w:] K. Sadowski, O.M. Piaskowska, D. Kotłowski, *Metodyka...*, s. 63.

²⁵⁵ K. Sobczak, *Referendarze i asystenci bez perspektyw*, „Krajowa Rada Sądownictwa. Kwartalnik” 2011/2, s. 26.

²⁵⁶ E. Łętowska, K. Pawłowski, *Gorzkie owoce ze szkoły Hesperyd* [w:] E. Łętowska, K. Pawłowski, *O prawie i o mi- tach*, Warszawa 2013, s. 217.

²⁵⁷ Zob. np. M. Klonowski, *Kierunki zmian postępowania cywilnego w projekcie Ministra Sprawiedliwości ustawy o zmianie ustawy – Kodeks postępowania cywilnego oraz niektórych innych ustaw z 27.11.2017 r. – podstawowe założenia, przegląd proponowanych rozwiązań oraz ich ocena*, PPC 2018/2, s. 203.

8. Uchylenie lub zmiana zarządzenia asystenta sędziego podejmowane przez przewodniczącego powinny mieć formę niezaskarżalnego zarządzenia.
9. Można przy tym zwrócić uwagę, że pewnym paradoksem może być to, iż jeśli wydane zarządzenie asystenta sędziego nie spotka się z uznaniem sędziego, może on zlecić temu samemu asystentowi przygotowanie projektu o uchyleniu zarządzenia asystenta sędziego wraz z jednoczesnym poleceniem przedstawienia właściwego zarządzenia, które następnie podpisze sędzia. Biorąc pod uwagę organizację pracy w sądach, takiej sytuacji nie można wykluczyć.
10. Zarządzenia asystenta sędziego, o jakich mowa w art. 47², dotyczyć mogą przede wszystkim kwestii *stricto* organizacyjnych, np. w zakresie:
- dołączenia akt związkowych,
 - dołączenia zwrotnych poświadczeń odbioru.
11. Mogą one mieć również charakter organizacyjno-procesowy. W szczególności asystent sędziego będzie mógł wydać zarządzenie o:
- wezwaniu powoda do uzupełnienia braków formalnych (fiskalnych) pozwu (lub innego pisma procesowego),
 - wyznaczeniu terminu posiedzenia (w tym posiedzenia przygotowawczego) lub rozprawy (oraz wezwaniu stron, świadków, zawiadomienia pełnomocników itp.),
 - doręczeniu stronie odpisu pisma,
 - zwróceniu się do organów (np. policji, prokuratury) o przedstawienie określonych informacji.
12. Komentowana regulacja niewątpliwie wzmacnia pozycję asystentów sędziów. Wprowadzona w tym przepisie możliwość wydawania przez nich zarządzeń (choć w ograniczonym zakresie) świadczy o tym, że mogą oni podejmować decyzje – w formie zarządzeń – samodzielnie.
13. Artykuł 47² § 1 literalnie przewiduje, że **asystent sędziego nie może wydać zarządzenia o zwrocie pisma procesowego** (np. odpowiedzi na pozew). Powyższe wprost odnosi się również do niemożności wydania zarządzenia o zwrocie pozwu. Należy przyjąć, że komentowana regulacja znajduje też zastosowanie w zakresie postępowania nieprocesowego, a więc wniosek w tym postępowaniu nie może zostać zwrócony na mocy zarządzenia asystenta sędziego.
14. *De lege lata* w dalszym ciągu wykluczone jest wydawanie postanowień o charakterze formalnym (a tym bardziej merytorycznych orzeczeń) przez asystentów sędziów.
15. **Środkiem pozwalającym na kwestionowanie zasadności wydawanych przez asystentów sędziów zarządzeń w zakresie wezwania do uiszczenia opłaty są zastrzeżenia. Zastrzeżenie może zostać złożone w terminie tygodnia od dnia doręczenia stronie zarządzenia o wezwaniu do uiszczenia opłaty.**
16. Jak wynika z art. 47² § 2, zastrzeżenie powinno zawierać wskazanie zaskarżonego zarządzenia, przy czym nie jest obligatoryjne sporządzenie jego uzasadnienia. W razie złożenia w terminie zastrzeżenia na zarządzenie asystenta sędziego o wezwaniu do uiszczenia opłaty

traci moc. Jak wyjaśniono w uzasadnieniu projektu ustawy, zastrzeżenia są uproszczoną formą kwestionowania zarządzeń, z którymi nie zgadzają się strony.

17. W przypadku gdyby zastrzeżenie do zarządzenia zostało wniesione po upływie terminu, pozostawia się je bez rozpoznania. Z taką samą sytuacją będziemy mieć do czynienia, jeśli zastrzeżenie nie spełniało wymogów formalnych. Jego autor nie zostanie jednak wezwany do uzupełnienia lub poprawienia zastrzeżenia, co jednoznacznie wynika z art. 47² § 3. Powyższe nie oznacza jednak, że zarządzenie asystenta sędziego nie będzie wówczas podlegało kontroli. Ustawodawca przewidział bowiem w zdaniu trzecim komentowanego art. 47² § 3, że w takim przypadku przewodniczący z urzędu zbada prawidłowość wydanego przez asystenta sędziego zarządzenia.
18. Należy uznać, że jeśli sędzia oceni, iż zarządzenie asystenta sędziego nie było trafne, to je uchyli lub zmieni w trybie przewidzianym w art. 47² § 1. Taką decyzję może podjąć sędzia w każdym czasie trwającego procesu, bez względu na to, czego dotyczyło owo zarządzenie.
19. Może powstać pytanie, jaką czynność należy podjąć – jeśli asystent sędziego wyda zarządzenie, które akceptuje sędzia – aby można było stwierdzić, czy przewodniczący zbadał prawidłowość wydania zarządzenia. Wydaje się, że wystarczy, jeśli z akt wynikać będzie informacja, iż sędzia zapoznał się z niewłaściwie wniesionym zastrzeżeniem. Nie ma podstaw do uznania, że sędziowie są obowiązani do wydania zarządzenia, z którego wynikać będzie, że zbadali wydane przez asystenta sędziego zarządzenie, skoro instytucja przewidziana w art. 47² służyć ma usprawnieniu postępowania, a nie jego sztucznemu wydłużaniu.
20. Powstaje też pytanie o dopuszczalność kwestionowania przez strony zarządzeń wydawanych przez asystentów sędziego, które nie dotyczą kwestii wezwania do uiszczenia opłaty. Należy przyjąć, że pozostałe zarządzenia nie są zaskarżalne, przy czym **mogą one zostać zmienione lub uchylone przez sędziego**, jeżeli nie zaaprobuje on zarządzenia swojego asystenta.
21. Należy przy tym zwrócić uwagę, że w uzasadnieniu projektu z.k.p.c.2019, na mocy której wprowadzono komentowaną instytucję, podkreślono, że skoro sędzia komisarz ma również prawa i obowiązki przewodniczącego, to i w postępowaniu upadłościowym, i restrukturyzacyjnym będzie możliwe wydawanie zarządzeń przez asystentów sędziego w zakresie tych, które wydaje sędzia komisarz.
22. Pozytywnie należy ocenić wprowadzony w życie zamysł ustawodawcy, by znowelizować przepisy procesu cywilnego w tym zakresie i umożliwić podejmowanie określonych czynności przez asystentów sędziego²⁵⁸. Wprowadzony art. 47² może przysłużyć się realizacji zasady, aby postępowanie było prowadzone szybko i efektywnie²⁵⁹. Powyższe stwierdzenie wymaga jednak szerszego komentarza. Oczywiście należy przyjąć, że uprawnienie procesu cywilnego może zaistnieć, jeśli asystenci będą podejmować trafne decyzje i wydawać

²⁵⁸ Szerzej: A. Partyk, *On the power of judge's assistants to issue orders – comments pursuant to article 47(2) of the Code of Civil Procedure*, „Roczniki Administracji i Prawa”, 2020, XX/1, s. 212–213.

²⁵⁹ Zob. K. Joński, *Instytucja...*, s. 58.

zasadne co do kierunku zarządzenia. W innym wypadku konieczność zmiany wydanych zarządzeń przez sędziego referenta może paradoksalnie wydłużyć prowadzone postępowanie, jeśli zajdzie konieczność uchylenia wydanego zarządzenia. Może mieć to szczególnie negatywne konsekwencje, jeśli jednocześnie powstanie konieczność odwrócenia skutków wydanego przez asystenta sędziego zarządzenia. Wszystko to zależeć będzie nie tylko od kompetencji asystentów sędziów do wydawania zarządzeń, lecz także przede wszystkim od tego, czy będzie łączyła ich efektywna współpraca z sędziami przy rozpoznawaniu określonej sprawy.

23. Bez względu bowiem na to, czy asystent sędziego wyda zarządzenie, o jakim mowa w komentowanym przepisie, czy też przygotowuje projekt jakiegokolwiek czynności procesowej (np. uzasadnienia wyroku), jego działania dotyczyć będą akt sprawy przydzielonych określonemu sędziemu. To sędzia decyduje o sposobie prowadzenia sprawy, zatem jego sugestie, uwagi powinny być kluczowe dla pracy asystenta sędziego. Powyższe nie oznacza, że asystent sędziego nie może przedstawiać sędziemu swoich uwag co do możliwych sposobów rozpoznania danej sprawy. Jego propozycje mogą być cenną wskazówką dla sędziego, szczególnie jeśli asystent sędziego będzie posiadał wysokie kompetencje i długoletnie doświadczenie w zawodzie. Sugestie asystenta sędziego mogą wpłynąć na sposób, w jaki sędzia orzeknie w danej kwestii. Mają one jednak zawsze charakter jedynie pomocniczy, skoro jest on tylko „pomocnikiem” przy orzekaniu. Niewątpliwie jeśli sugestie zgłaszane przez asystenta sędziego nie są dla sędziego przekonujące, to asystent sędziego nie może kwestionować stanowiska sędziego, nawet jeśli jest przekonany o swojej racji.
24. Jak wcześniej wskazano, wprowadzony art. 47² wydaje się pożądanym z punktu widzenia zasady szybkości postępowania (art. 6). Niemniej należy zwrócić uwagę na możliwe komplikacje, jakie mogą zaistnieć, jeśli asystent sędziego zupełnie samodzielnie wydałby określone zarządzenie. Taka sytuacja miałaby miejsce w dwóch przypadkach. Po pierwsze, tak stałoby się, gdyby nie konsultował się on z sędzią referentem lub gdyby samowolnie podjął decyzję o wydaniu zarządzeń nawet wbrew stanowisku sędziego. Jeśli takie zarządzenie zostałoby wydane, mogłoby to wywołać negatywne skutki dla biegu postępowania sądowego.
25. Powyższe można przedstawić na następującym przykładzie. *De lege lata* asystent sędziego może wydać np. zarządzenie o wezwaniu powoda do uzupełnienia braków formalnych pozwu. Jeśli asystent sędziego przygotowuje takie zarządzenie, które jednak dotknięte będzie bądź nadmiernym formalizmem, bądź odwrotnie – nie będzie obejmowało niektórych braków formalnych, to może się okazać, że sędzia referent zmuszony będzie do uchylenia zarządzenia i wydania kolejnego zarządzenia „we własnym zakresie”. Jeśli jednak bezpośrednio po wydaniu zarządzenia przez asystenta sędziego akta zostaną przedstawione pracownikowi sekretariatu do ich wykonania, a dopiero później zostaną przekazane sędziemu referentowi, to może się okazać, że pracownik sekretariatu zdążył już wykonać nieprawidłowe zarządzenie (dodatkowo sprzeczne z wolą sędziego) i przesłać je do strony postępowania. Nawet jeśli sędzia uchyli lub zmieni wydane zarządzenie, wydając kolejne zarządzenie – to zanim do powoda dotrze informacja, że zarządzenie asystenta sędziego zostało uchylone, ten może już wykonać wcześniej doręczone mu zarządzenie asystenta sędziego. Tymczasem strona w dobrej wierze może podejmować czynności procesowe

na skutek uzyskania informacji z sądu o zarządzeniu asystenta sędziego. Odwołanie tego stanu może powodować chaos w postępowaniu.

26. Można wskazać też inną niepożądaną sytuację, która miałaby miejsce, gdyby asystent sędziego wydawał zarządzenie samowolnie, bez konsultacji z sędzią. Jeśli bezpośrednio po wydaniu przez asystenta sędziego zarządzenia akta były przedstawiane sędziemu, to dopóki nie podejmie on decyzji, czy „akceptuje” zarządzenie, czy też chce je uchylić lub zmienić, zarządzenie to nie zostanie wykonane. Może to stawiać pod znakiem zapytania sens takiego rozwiązania, gdyż niekoniecznie wpłynie ono na efektywną pracę organów wymiaru sprawiedliwości. Oczywiście jeśli sędzia zaakceptuje wydane zarządzenie asystenta, to będzie ono podlegało wykonaniu. Jeśli jednak sędzia dostrzeże wadliwość tego zarządzenia, to zmieni je lub uchyli. To zaś – paradoksalnie – wiąże się ze zwiększeniem zakresu obowiązków sędziego, który będzie dokonywał weryfikacji zarządzenia asystenta, co w niektórych przypadkach może nawet rodzić przewlekłość postępowania.
27. Poza tym można zauważyć, że gdyby asystent sędziego nie wydał (błédnego) zarządzenia, które z określonych przyczyn podlegało uchyleniu przez sędziego, to niewątpliwie czas ten mógł poświęcić na przygotowanie projektu określonej czynności, odpowiadającemu oczekiwaniom sędziego.
28. Wydaje się więc konieczne, aby w dalszym ciągu, zanim asystent sędziego wyda określone zarządzenie w trybie art. 47², **každorazowo konsultował się z sędzią** co do zasadności czynności, którą mógłby on podjąć. W innym wypadku może powstać stan, który nie tylko nie wpłynie pozytywnie na szybkość prowadzonych postępowań, ale dodatkowo je wydłuży. Kluczem zatem do efektywniej prowadzonego postępowania dzięki komentowanej regulacji jest harmonijna współpraca sędziego i asystenta sędziego. Taka współpraca pozwoli na szybsze procedowanie w sprawie, skoro asystent sędziego będzie mógł we własnym zakresie wydać określone zarządzenia, w oparciu o przepis art. 47² § 1.
29. Wydaje się, że komentowany przepis może być stosowany szczególnie tam, gdzie sędzia współpracujący z asystentem sędziego darzy go zaufaniem i np. podczas swojej nieobecności w sądzie zwróci się do niego o przygotowanie określonych wezwań do stron w danej sprawie. Tego rodzaju zabiegi mogą przysłużyć się idei szybkiego procedowania, skoro czynności w aktach zostaną podjęte pod nieobecność sędziego.
30. Należy jednak założyć, że przypadki, gdy asystenci sędziów będą wydawać zarządzenia zupełnie samodzielnie, będą z pewnością nieliczne. Takie sytuacje najprawdopodobniej nie będą stanowić zasady, szczególnie dopóki sędziowie nie przywykną do tego, by cedeować na asystentów sędziego wydawanie określonych zarządzeń. Kluczowe będzie tu, jakie kompetencje posiada współpracujący z przewodniczącym w sądzie asystent sędziego, w szczególności czy posiada on odpowiednie rozeznanie w specyfice danego wydziału, czy ma doświadczenie zawodowe w pracy w sądzie itp.
31. Należy odpowiedzieć też na pytanie, czy asystent sędziego mógłby wydać zarządzenie zmieniające wydane wcześniej zarządzenie przewodniczącego. Należy wskazać, że taka sytuacja *de lege lata* jawi się jako niedopuszczalna, z uwagi na *ratio* komentowanej regulacji i pozycję ustrojową asystenta sędziego.

DZIAŁ III

Wyłączenie sędziego

Art. 48. [*Iudex inhabilis* – wyłączenie sędziego w postępowaniu cywilnym z mocy ustawy]

§ 1. Sędzia jest wyłączony z mocy samej ustawy:

- 1) w sprawach, w których jest stroną lub pozostaje z jedną ze stron w takim stosunku prawnym, że wynik sprawy oddziałuje na jego prawa lub obowiązki;
- 2) w sprawach swego małżonka, krewnych lub powinowatych w linii prostej, krewnych bocznych do czwartego stopnia i powinowatych bocznych do drugiego stopnia;
- 3) w sprawach osób związanych z nim z tytułu przysposobienia, opieki lub kurateli;
- 4) w sprawach, w których był lub jest jeszcze pełnomocnikiem albo był radcą prawnym jednej ze stron;
- 5) ²⁶⁰ w sprawach, w których w instancji niższej brał udział w wydaniu zaskarżonego orzeczenia, jako też w sprawach o ważność aktu prawnego z jego udziałem sporządzonego lub przez niego rozpoznanego oraz w sprawach, w których występował jako prokurator;
- 6) w sprawach o odszkodowanie z tytułu szkody wyrządzonej przez wydanie prawomocnego orzeczenia niezgodnego z prawem, jeżeli brał udział w wydaniu tego orzeczenia.

§ 2. Powody wyłączenia trwają także po ustaniu uzasadniającego je małżeństwa, przysposobienia, opieki lub kurateli.

§ 3. Sędzia, który brał udział w wydaniu orzeczenia objętego skargą o wznowienie lub skargą nadzwyczajną, nie może orzekać co do tej skargi.

1. Sędzia jest zobowiązany do orzekania w sposób pozbawiony uprzedzeń. Nie sposób wręcz uznać, że postępowanie sądowe może być prowadzone przez sędziego, który wykazuje w danej sprawie brak obiektywizmu. W socjologii prawa wskazuje się, że osoba podejmująca się wykonywania funkcji sędziego „wchodzi w rolę” i w związku z tym stara się działać w sposób neutralny i obiektywny²⁶¹. Jak wyjaśnił Sąd Najwyższy w wyroku z 10.04.2019 r., IV CSK 279/18, LEX nr 2643278, sędzią bezstronnym jest sędzia zdolny do obiektywnego rozpoznania sprawy w celu wydania sprawiedliwego wyroku, bez kierowania się jakimikolwiek uprzedzeniami lub względami pozamerytorycznymi, wolny od nacisków zewnętrznych i wewnętrznych emocji, konfliktów sumienia lub przekonań. Warto też podkreślić, iż „bezstronność łączona jest wprost z istotą sądenia”²⁶². Również w orzecznictwie Europejskiego Trybunału Praw Człowieka podkreśla się, iż zaufanie do sądów ma znaczenie zasadnicze w demokratycznym społeczeństwie. Bezstronność oznacza brak uprzedzeń lub

²⁶⁰ Art. 48 § 1 pkt 5 w związku art. 401 pkt 1 i art. 379 pkt 4 w zakresie, w jakim ogranicza wyłączenie sędziego z mocy samej ustawy tylko do spraw, w których rozstrzyganiu brał udział w instancji bezpośrednio niższej, został uznany za niezgodny z art. 45 ust. 1 Konstytucji RP, wyrokiem Trybunału Konstytucyjnego z 20.07.2004 r. (Dz.U. Nr 169, poz. 1783) z dniem 30.07.2004 r.

²⁶¹ Zob. H. Dębska, *Trybunał Konstytucyjny w poszukiwaniu legitymizacji. Szkic z socjologii prawa*, „Studia Prawnicze PAN” 2015/4, s. 38.

²⁶² R. Reiwer, *Wyłączenie sędziego w procesie cywilnym*, Warszawa 2016, s. 3.

stronniczości. Można badać ją zarówno z subiektywnego punktu widzenia sędziego (tj. czy z zachowania sędziego w danym postępowaniu wynika, że dąży on do potwierdzenia swoich osobistych przekonań lub ochrony własnych interesów), jak i z obiektywnego punktu widzenia (tj. czy niezależnie od indywidualnych zachowań sędziego istnieją sprawdzalne okoliczności, które mogą rodzić obiektywne wątpliwości co do jego bezstronności)²⁶³.

2. **Prawo do bezstronnego sądu i rzetelnego procesu (*fair trial*) gwarantowane jest w polskiej ustawie procesowej, m.in. przez wyłączenie sędziego od rozpoznania sprawy z mocy ustawy (*iudex inhabilis* – art. 48) oraz przez wyłączenie sędziego na podstawie postanowienia sądu w wyniku rozpoznania wniosku strony lub samego sędziego o jego wyłączenie (*iudex suspectus* – art. 49).**
3. **Przepisy dotyczące wyłączenia sędziego mają gwarantować prowadzenie sprawy przez sędziów w sposób obiektywny, a tym samym uczynić optymalną realizację wymiaru sprawiedliwości²⁶⁴. Dopuszczalność i obowiązek wyłączenia sędziego od prowadzenia danej sprawy w oparciu o przesłanki z art. 48 k.p.c. wiążą się z konstytucyjną gwarancją prawa do bezstronnego sądu (art. 45 ust. 1 Konstytucji RP). Jak zaś wskazuje się w orzecznictwie, ograniczenia w zakresie realizacji tego prawa są niedopuszczalne²⁶⁵.**
4. **Brak regulacji dotyczących wyłączenia sędziego prowadziłyby do powstania stanu, w którym procesy sądowe prowadzone są przez sędziów znajdujących się w określonych relacjach (czy to emocjonalnych, czy zawodowych) ze stronami lub ich pełnomocnikami, co mogłoby stwarzać przeświadczenie (choćby nawet tylko błędne) o tym, iż proces cywilny prowadzony jest w sposób nierzetelny i nieobiektywny. W takim modelu proces sądowy nie może być oczywiście prowadzony²⁶⁶. Fundamentalnym założeniem procesu cywilnego jest bowiem właśnie bezstronność sędziego, który zachowuje obiektywizm i nie faworyzuje żadnej ze stron²⁶⁷. Celem instytucji wyłączenia sędziego jest zatem zapewnienie sprawowania wymiaru sprawiedliwości w warunkach optymalnych, wyłączających jakiejkolwiek wątpliwości co do bezstronności sędziego. Chodzi przy tym o wyeliminowanie wątpliwości nie tylko stron, ale także samego sędziego co do obiektywnego rozstrzygnięcia sprawy²⁶⁸.**
5. **Sędzia jest wyłączony z mocy ustawy od rozpoznawania sprawy w razie zaistnienia ku temu przesłanek, nawet jeśli i tak prowadziłyby postępowanie w sposób rzetelny, a zapadłe orzeczenie byłoby słuszne i sprawiedliwe. Rozpoznawanie sprawy dotyczącej samego siebie czy też osoby blisko spokrewnionej – choćby w sposób zupełnie bezstronny – mogłoby bowiem bardzo negatywnie wpłynąć na postrzeganie wymiaru sprawiedliwości. Uznać więc należy, iż instytucja wyłączenia sędziego służy nie tylko stronom procesów (obawiających się bycia „skrzywdzonymi” przez sędziego), lecz także samym sędziom.**

²⁶³ Por. wyrok ETPC z 24.07.2012 r., 29995/08, Toziczka przeciwko Polsce, HUDOC.

²⁶⁴ Zob. postanowienie SN z 21.11.2016 r., II UO 5/16, LEX nr 2167630.

²⁶⁵ Wyrok SN z 20.10.2016 r., II CSK 72/16, LEX nr 2188788.

²⁶⁶ C.P. Waldziński, *Wyłączenie sędziego w postępowaniu cywilnym – uwagi na tle art. 50 k.p.c.*, PS 2018/11–12, s. 50–51.

²⁶⁷ Zob. P. Grzegorzczak, *Uprzednie świadczenie pomocy prawnej na rzecz strony w charakterze radcy prawnego jako podstawa wyłączenia sędziego z mocy prawa w postępowaniu cywilnym (art. 48 § 1 pkt 4 KPC)*, M. Praw. 2015/19, s. 1036.

²⁶⁸ Zob. postanowienie SN z 9.03.2017 r., II UO 1/17, LEX nr 2271460.

6. Trzeba także stwierdzić, że **bezzstronny sędzia to taki, który podejmuje rozstrzygnięcie w warunkach braku zainteresowania wynikiem postępowania, przy uwzględnieniu kryteriów obiektywnych i opartych na przepisach prawa**²⁶⁹.
7. Artykuł 48, mający charakter gwarancyjny, zawiera zamknięty katalog przypadków, w których sędzia jest wyłączony od orzekania w sprawie z mocy samej ustawy²⁷⁰. O tym, czy dany sędzia podlega wyłączeniu (bądź nie) z mocy samej ustawy, decyduje zaistnienie choćby jednego z przypadków, o jakich mowa w tym przepisie. **Regulacje przewidziane w art. 48 nie podlegają wykładni rozszerzającej, ale ścisłej**. Niedopuszczalne jest bowiem takie interpretowanie wskazanego artykułu ustawy, które pozwalałoby nie dopuszczać do orzekania sędziów, co do których nie zachodzą przesłanki wskazane w komentowanym przepisie.
8. **Wyłączony z mocy ustawy jest sędzia:**
- w sprawach, w których jest stroną lub pozostaje z jedną ze stron w takim stosunku prawnym, że wynik sprawy oddziałuje na jego prawa lub obowiązki;
 - w sprawach swego małżonka, krewnych lub powinowatych w linii prostej, krewnych bocznych do czwartego stopnia i powinowatych bocznych do drugiego stopnia;
 - w sprawach osób związanych z nim z tytułu przysposobienia, opieki lub kurateli;
 - w sprawach, w których był lub jest jeszcze pełnomocnikiem albo był radcą prawnym jednej ze stron;
 - w sprawach, w których w instancji niższej brał udział w wydaniu zaskarżonego orzeczenia, jako też w sprawach o ważność aktu prawnego z jego udziałem sporządzonego lub przez niego rozpoznanego oraz w sprawach, w których występował jako prokurator;
 - w sprawach o odszkodowanie z tytułu szkody wyrządzonej przez wydanie prawomocnego orzeczenia niezgodnego z prawem, jeżeli brał udział w wydaniu tego orzeczenia.

Sędzia, który brał udział w wydaniu orzeczenia objętego skargą o wznowienie lub skargą nadzwyczajną, nie może orzekać co do tej skargi.

9. **Artykuł 48 § 1 pkt 1. Nie budzi wątpliwości, że gdy sędzia jest stroną sporu, który miałby osobiście „rozsądzić”, to powstawałoby przeświadczenie, że w sprawie nie zapadnie słuszny wyrok, co wyrażone zostało już w rzymskiej paremii *nemo iudex in causa sua* (nie można być sędzią we własnej sprawie). Oznacza to, że jeśli sędzia jest stroną (uczestnikiem) postępowania, to podlega wyłączeniu z mocy samego prawa od orzekania w sprawie**²⁷¹.
10. Trudności interpretacyjne budzić może natomiast sformułowanie „pozostaje z jedną ze stron w takim stosunku prawnym, że wynik sprawy oddziałuje na jego prawa lub obowiązki”, co stanowi samodzielną przesłankę wyłączenia sędziego²⁷². W orzecznictwie wskazuje się, że określenie to obejmuje wszystkie sytuacje, w których zachodzące między

²⁶⁹ Zob. R. Reiwer, *Wyłączenie...*, s. 4.

²⁷⁰ Zob. postanowienie SN z 20.12.2012 r., IV CZ 141/12, LEX nr 1288745.

²⁷¹ Szeroko: K. Amiełańczyk, J. Zawrot, *Nemo iudex in causa sua. Wyłączenie sędziego w polskim postępowaniu cywilnym*, GSP 2011/2, s. 61 i n.

²⁷² J. Derlatka, *Wyłączenie sędziego z mocy art. 48 § 1 pkt 1 k.p.c.*, PPC 2012/3, s. 475.

jedną ze stron a sędzią stosunki prawne powodują, że wynik sprawy może oddziaływać na majątkowe albo osobiste prawa lub obowiązki sędziego, np. z tytułu odpowiedzialności regresowej²⁷³. Nie mieści się jednak w tej kategorii jedynie pośredni interes sędziego w sprawach instytucji (np. spółdzielni mieszkaniowej), której sędzia jest członkiem. Tego rodzaju okoliczność nie jest podstawą wyłączenia sędziego z mocy art. 48 § 1 pkt 1, może być natomiast podstawą wyłączenia na wniosek strony, na podstawie art. 49, w zależności od stopnia zainteresowania sędziego (jako członka danej instytucji) wynikiem procesu²⁷⁴. Judykatura stoi na stanowisku, że nawet pozostawanie sędziego w stosunku pracy z jedną ze stron nie stanowi wystarczającej podstawy do wyłączenia z mocy ustawy²⁷⁵.

11. **Artykuł 48 § 1 pkt 2. Sędzia jest wyłączony z mocy ustawy od rozpoznania sprawy swego małżonka, krewnych lub powinowatych w linii prostej, krewnych bocznych do czwartego stopnia i powinowatych bocznych do drugiego stopnia.** Niewątpliwie sędzia nie powinien rozpoznawać spraw, które odnoszą się do jego małżonka i bliskich krewnych lub powinowatych. Powyższego nie zmienia nawet sytuacja, w której doszłoby do ustania małżeństwa lub przysposobienia (zob. art. 48 § 2). W orzecznictwie podkreśla się, że w sytuacji, w której sędzia miałby rozpoznawać sprawę z udziałem przedsiębiorstwa reprezentowanego przez jego małżonka w roli dyrektora, a zatem w której jego małżonek podejmowałby decyzje dotyczące przedmiotu sprawy, wyrażał stanowisko strony w procesie czy też mógł być przesłuchany w charakterze strony, byłaby nie do pogodzenia z celami przewidzianego w art. 48 § 1 pkt 2 wyłączenia sędziego, jakimi są zagwarantowanie bezstronności sędziego, a przez to zapewnienie zaufania do sądów i ich orzeczeń²⁷⁶.
12. **Artykuł 48 § 1 pkt 3. W sprawach osób związanych z nim z tytułu przysposobienia, opieki lub kurateli sędzia jest również wyłączony z mocy samego prawa. Powyższe odnosi się do spraw, w których stroną jest osoba, którą sędzia przysposobił lub która go przysposobiła.** Niewątpliwie przysposobienie, opiekę i kuratelę, o jakich mowa w komentowanym przepisie, należy odnosić do sformalizowanych, ustawowych znaczeń. Natomiast jeśli dany sędzia opiekuje się określoną osobą faktycznie, nie będąc jej prawnym opiekunem lub kuratorem, to nie zachodzi podstawa do jego wyłączenia w oparciu o wskazany przepis, natomiast rozważyć należy zastosowanie w sprawie instytucji *iudex suspectus* z art. 49.
13. Jednocześnie nawet w przypadku gdy ustała opieka, kuratela lub orzeczono o rozwiązaniu przysposobienia, zachodzi podstawa do wyłączenia sędziego, jeśli był on w takich relacjach z jedną ze stron (zob. art. 48 § 2).
14. Omawiana podstawa wyłączenia sędziego odnosi się do wszystkich rodzajów kurateli, a więc w szczególności do kurateli: dla dziecka, którego nie może reprezentować żadne z rodziców (art. 99 k.r.o.), dla osoby ubezwłasnowolnionej całkowicie, w razie gdy jej opiekun doznaje przemijającej przeszkody w sprawowaniu opieki (art. 157 k.r.o.), dla dziecka poczętego (art. 182 k.r.o.), dla osoby niepełnosprawnej (art. 183 k.r.o.), dla osoby nieobecnej (art. 184 k.r.o.), dla osoby prawnej (art. 42 k.c.), a także kurateli procesowej dla osoby prawnej (art. 69 k.p.c.) i dla strony nieznanej z miejsca pobytu (art. 144 k.p.c.).

²⁷³ Postanowienie SN z 10.01.1997 r., I CO 42/96, LEX nr 1228371.

²⁷⁴ Postanowienie SN z 14.01.1998 r., I CKN 405/97, LEX nr 78430.

²⁷⁵ Wyrok SN z 15.06.1999 r., II UKN 3/99, LEX nr 40625.

²⁷⁶ Uzasadnienie uchwały SN z 9.02.2000 r., III CZP 37/99, LEX nr 39153.

15. **Artykuł 48 § 1 pkt 4. Sędzia podlega również wyłączeniu w sprawach, w których był lub jest jeszcze pełnomocnikiem albo był radcą prawnym jednej ze stron.** Z uwagi na możliwość zmiany wykonywanego zawodu prawniczego nie jest wykluczony przypadek, gdy sędzia, który wcześniej prowadził działalność zawodową jako adwokat lub radca prawny i był związany stosunkiem pełnomocnictwa ze stroną, następnie już jako sędzia miałby rozstrzygnąć spór dotyczący tej osoby. Sędzia w takim przypadku nie może rozpoznawać takiej sprawy. Analogiczna sytuacja ma miejsce, jeśli w określonej jednostce organizacyjnej sędzia był wcześniej radcą prawnym strony.
16. Sąd Najwyższy w uchwale z 13.05.2015 r., III CZP 10/15, LEX nr 1679828, stwierdził, że sędzia jest wyłączony z mocy ustawy tylko w tych sprawach, w których – będąc radcą prawnym – świadczył pomoc prawną stronie. Sąd Najwyższy podkreślił, że ustawodawca przyjmuje założenie, że sędzia – mając wcześniej powiązanie z daną stroną – mógł wyrobić sobie określone stanowisko, związać się jakimś poglądem albo uzyskać informacje niemające procesowego odniesienia, a mogące wpływać na wynik sprawy²⁷⁷.
17. W granicach dyspozycji komentowanego przepisu nie mieści się wprost przypadek, w którym sędzia świadczył stronie w danej sprawie pomoc prawną, nie będąc jednak jej pełnomocnikiem ani radcą prawnym, np. w ramach studenckiej kliniki prawa. W takim wypadku należy jednak przyjąć, że na gruncie wykładni funkcjonalnej art. 48 § 1 pkt 4 jest on również wyłączony od orzekania z mocy ustawy, zważywszy, że doradztwo prawne udzielone stronie wiąże się ze sprawowaniem roli *de facto* zbliżonej do świadczenia pomocy prawnej przez adwokatów i radców prawnych.
18. **Artykuł 48 § 1 pkt 5. Sędzia nie może również orzekać w sprawach, w których w instancji niższej brał udział w wydaniu zaskarżonego orzeczenia, jako też w sprawach o ważność aktu prawnego z jego udziałem sporządzonego lub przez niego rozpoznanego oraz w sprawach, w których występował jako prokurator.** W judykaturze wskazuje się, że instytucja wyłączenia sędziego z mocy ustawy od orzekania z przyczyn wskazanych w art. 48 § 1 pkt 5 ma na celu zapobieżenie sytuacji, w której sędzia miałby kontrolować własne rozstrzygnięcia wydane w instancji niższej. Przez wzięcie przez sędziego udziału w wydaniu zaskarżonego orzeczenia rozumie się uczestniczenie sędziego w składzie sądu, który wydał to orzeczenie. Nie do pogodzenia z istotą dwuinstancyjności postępowania sądowego byłaby bowiem sytuacja, w której ten sam sędzia, który wydał orzeczenie w sądzie pierwszej instancji, miałby następnie dokonywać kontroli tego orzeczenia w sądzie drugiej instancji. W wyroku z 24.07.2012 r., 29995/12, Toziczka przeciwko Polsce, HUDOC, Europejski Trybunał Praw Człowieka podkreślił, iż nie jest dopuszczalne, by ten sam sędzia, zasiadając w sądzie wyższej instancji, badał, czy należy podtrzymać ustalenia bądź wykładnię lub zastosowanie prawa materialnego przyjęte przez samego siebie na wcześniejszym etapie tej samej sprawy. Pogląd ten jest utrwalony w orzecznictwie Trybunału²⁷⁸ (zob. też komentarz do art. 413).
19. W komentowanym przepisie ujęta jest jedynie sytuacja, w której sędzia orzekający w sądzie odwoławczym miałby rozpoznawać środek zaskarżenia od orzeczenia sądu pierwszej instan-

²⁷⁷ Zob. szerzej P. Grzegorzczak, *Uprzednie...*, s. 1036 i n.

²⁷⁸ Zob. np. wyroki ETPC: z 1.02.2005 r., 46845/99, Indra przeciwko Słowacji, HUDOC; z 29.07.2004 r., 77562/01, San Leonard Band Club przeciwko Malcie, HUDOC; z 10.01.2017 r., 56134/08, Korzeniak przeciwko Polsce, HUDOC.

cji, w którego wydaniu sam uczestniczył. Chodzi tu o to konkretne zaskarżone orzeczenie, nie zaś o jakikolwiek udział w postępowaniu, w którym orzeczenie to zapadło. W szczególności nie stanowi podstawy wyłączenia sędziego wydanie przez niego w sądzie pierwszej instancji postanowienia w kwestii wпадkowej lub nawet postanowienia lub zarządzenia formalnie zamykającego drogę do merytorycznego rozstrzygnięcia sprawy, które zostało następnie uchylone, jeżeli w wydaniu orzeczenia, które podlegało zaskarżeniu, sędzia ten nie brał już udziału²⁷⁹. Innymi słowy, „branie udziału w wydaniu zaskarżonego orzeczenia” nie obejmuje sytuacji, gdy wcześniej sędzia podejmował czynności procesowe, które poprzedziły wydanie tego orzeczenia, lecz w wydaniu samego orzeczenia nie uczestniczył. Przykładowo zatem okoliczność, iż sędzia wydał postanowienie o nadaniu wyrokowi klauzuli wykonalności, nie powoduje, że podlega on wyłączeniu od orzekania z mocy ustawy w sprawie dotyczącej apelacji od tego wyroku²⁸⁰. Podobnie sam fakt uczestniczenia sędziego w orzekaniu w przedmiocie środka zabezpieczającego, a następnie w rozpoznaniu i oddaleniu apelacji od orzeczenia, w którego wydaniu w pierwszej instancji nie uczestniczył, ale które odnosiło się do sprawy, jakiej dotyczyło zastosowanie środka zabezpieczającego, nie stanowi o spełnieniu przesłanek powodujących wyłączenie *ex lege* tego sędziego od rozpoznania apelacji²⁸¹.

20. Wyłączenie sędziego z mocy art. 48 § 1 pkt 5 dotyczy kontroli merytorycznej środka odwoławczego wniesionego od orzeczenia, w którego wydaniu sędzia ten uczestniczył. Nie dotyczy to natomiast kontroli formalnej takiego środka zaskarżenia. Sędzia, który brał udział w wydaniu wyroku sądu drugiej instancji, nie jest wyłączony z mocy samej ustawy od udziału w wydaniu postanowienia o odrzuceniu skargi kasacyjnej wniesionej od tego wyroku²⁸².
21. Również sędzia, który brał udział w wydaniu nakazu zapłaty, nie jest wyłączony z mocy samej ustawy od rozpoznania zarzutów od tego nakazu. Nie jest to bowiem rozpoznanie środka zaskarżenia od orzeczenia sądu niższej instancji. Poza tym to, że sędzia wydał nakaz zapłaty, nie przesądza o istnieniu po jego stronie absolutnego przekonania o zasadności powództwa, co wynika ze specyfiki tego rodzaju postępowania. Kognicja sądu w pierwszej fazie postępowania nakazowego lub upominawczego jest bowiem ograniczona²⁸³.
22. Natomiast aktem prawnym w rozumieniu omawianego przepisu jest m.in. czynność prawna, w szczególności udzielenie pełnomocnictwa lub umowa²⁸⁴. Artykuł 48 § 1 pkt 5 dotyczy wypowiedzenia się przez sędziego w innej sprawie o ważności aktu prawnego w ramach badania przesłanek prawidłowości podjęcia innych czynności prawnych czy procesowych, a zatem w sytuacji kiedy wypowiedź ta nie ma charakteru bezwzględnie wiążącego, niemniej ujawnia zapatrywanie prawne sędziego i uzasadnia przypuszczenie, że w kolejnej sprawie, w której wystąpi problem ważności tego samego aktu prawnego, wcześniej badanego przez niego przesłankowo, sędzia zajmie identyczne stanowisko. Interpretacja wskazanego przepisu musi uwzględniać cele, jakim służy instytucja wyłączenia sędziego, szczególnie omówione w uzasadnieniu wyroku TK z 20.07.2004 r., SK 19/02, OTK-A 2004/7,

²⁷⁹ Zob. wyrok SA w Warszawie z 12.10.2017 r., III AUa 1875/15, LEX nr 2409403.

²⁸⁰ Zob. postanowienie SO w Gliwicach z 28.04.2014 r., VIII Pz 22/14, LEX nr 1896913.

²⁸¹ Postanowienie SN z 9.04.2015 r., V CZ 11/15, LEX nr 1749597.

²⁸² Postanowienie SN z 3.08.2016 r., I PZ 15/16, LEX nr 2120887.

²⁸³ Zob. uchwała SN z 18.03.2005 r., III CZP 97/04, LEX nr 145106.

²⁸⁴ Zob. uchwała SN z 24.08.1971 r., III CZP 45/71, OSNCP 1972/3, poz. 45.

poz. 67, zgodnie z którymi *ratio legis* instytucji wyłączenia sędziego z mocy ustawy jest wyeliminowanie wszelkich okoliczności mogących skutkować jakimikolwiek wątpliwościami co do bezstronności i obiektywizmu tego sędziego. Jeśli więc sędzia wydał orzeczenie na korzyść jednej ze stron, to nie może orzekać w następnej sprawie, w której ta sama strona ponownie występuje, a przedmiotem są umowy dotyczące tych samych transakcji, o które toczył się pierwszy proces²⁸⁵.

23. **Artykuł 48 § 1 pkt 6. Ustawa przewiduje również wyłączenie sędziego w sprawach o odszkodowanie z tytułu szkody wyrządzonej przez wydanie prawomocnego orzeczenia niezgodnego z prawem, jeżeli brał udział w wydaniu tego orzeczenia.** Analogicznie do kontroli instancyjnej orzeczenia, w którego wydaniu dany sędzia uczestniczył, w przypadku rozpoznawania sprawy o odszkodowanie z tytułu szkody wywołanej wydaniem prawomocnego orzeczenia sędzia, który brał udział w jego wydaniu, nie może rozpoznawać sprawy z takiego powództwa odszkodowawczego. Taki sędzia występowałby bowiem w *de facto* podwójnej roli – członka składu orzekającego, który wydał orzeczenie, oraz członka składu orzekającego badającego, czy z tytułu wydania tamtego orzeczenia przysługuje odszkodowanie.
24. **Artykuł 48 § 3. Sędzia, który brał udział w wydaniu orzeczenia objętego skargą o wznowienie lub skargą nadzwyczajną, nie może orzekać co do tej skargi.** W orzecznictwie podkreśla się, że sędzia wyłączony na podstawie art. 48 § 3 jest wyłączony z udziału w całym postępowaniu ze skargi o wznowienie postępowania, a wyłączenie obejmuje wszystkie czynności wchodzące w zakres badania dopuszczalności wznowienia oraz rozpoznawania skargi²⁸⁶. Brak jest uzasadnienia dla przyjęcia stanowiska, że zakres wyłączenia sędziego w postępowaniu ze skargi o wznowienie postępowania ogranicza się do wydania orzeczenia odnoszącego się wprost do skargi lub wydawania innych orzeczeń w toku wznowionego postępowania²⁸⁷. Wyłączenie dotyczy całego toku postępowania, aż do prawomocnego zakończenia sprawy, i obejmuje wszystkie czynności wchodzące w zakres badania dopuszczalności wznowienia oraz rozpoznania skargi²⁸⁸.

W postanowieniu z 27.11.2020 r., I CZ 73/20, Sąd Najwyższy przyjął, iż skargi o stwierdzenie niezgodności z prawem prawomocnego orzeczenia nie można traktować przez pryzmat art. 48 § 1 pkt 5 k.p.c., ponieważ jest to postępowanie odrębne w stosunku do postępowania, które zakończyło się wydaniem orzeczenia, którego skarga ta dotyczy i nie stanowi jego kontynuacji. Oczywiście jest natomiast, że w składzie sądu, w tym wypadku Sądu Najwyższego, rozpoznającego zażalenie na postanowienie o odrzuceniu skargi nie może brać udziału sędzia, który orzekał o niedopuszczalności skargi w sądzie, do którego wpływała ta skarga.

25. Gdyby w sprawie orzekał sędzia, który podlega wyłączeniu na podstawie art. 48, to postępowanie dotknięte byłoby nieważnością. Powyższa okoliczność brana jest pod uwagę przy rozpoznaniu środków odwoławczych nie tylko na zarzut, ale również z urzędu (zob. komentarz do art. 48¹, 52 i 379)²⁸⁹.

²⁸⁵ Postanowienie SN z 27.10.2016 r., V CSK 571/15, LEX nr 2224614.

²⁸⁶ Wyrok SN z 16.11.2018 r., I CSK 633/17, LEX nr 2578182.

²⁸⁷ Postanowienie SN z 7.11.2013 r., II PZ 24/13, LEX nr 1408163.

²⁸⁸ Postanowienie SN z 9.10.2013 r., I PZ 10/13, LEX nr 1555055.

²⁸⁹ K. Amiełańczyk, J. Zawrot, *Nemo iudex...*, s. 64.

26. Zgodnie z najnowszym stanowiskiem judykatury **wniosek o wyłączenie sędziego niewyłączonego do rozpoznania sprawy jest niedopuszczalny** i podlega odrzuceniu bez składania przez sędziego oświadczenia, o jakim mowa w art. 52 § 2, przy czym sędzia objęty takim wnioskiem o wyłączenie może zasiadać w składzie sądu rozpoznającego ten wniosek. Takie zapatrywanie zostało wyrażone przez Sąd Najwyższy w uchwale z 26.07.2019 r., I NOZP 1/19, LEX nr 2711768. Stanowisko to ma istotne znaczenie z punktu widzenia praktycznego. Niejednokrotnie bowiem strony formułowały „zbiorcze” wnioski, domagając się wyłączenia każdego z sędziów sądu, co najczęściej stanowiło przyjętą taktykę procesową, a wnioski oderwane były od faktycznego istnienia podstaw do wyłączenia sędziów.
27. Gdy strona składa wniosek o wyłączenie sędziów orzekających w danej sprawie w składzie trzysobowym (por. art. 367¹), to powinna wskazać osobno powody, dla których żąda ich wyłączenia od orzekania. Może się bowiem okazać, że co do jednego z sędziów zachodzą przeszkody przewidziane w art. 48, a co do drugiego z nich – wynikające z art. 49. Zatem we wniosku o wyłączenie co najmniej dwóch sędziów danego sądu strona winna wymienić z imienia i nazwiska tychże sędziów, a nadto podać zindywidualizowane przyczyny ich wyłączenia. Dopiero po spełnieniu przez stronę tych minimalnych wymogów można przyjmować, że dany sędzia objęty jest wnioskiem o wyłączenie, a więc staje się *iudice suspecto*²⁹⁰.
28. **Wyłączenie sądu.** W obecnym stanie prawnym brak jest instytucji wyłączenia sądu, a istnieje jedynie instytucja wyłączenia sędziego. Brak jest bowiem stosownego przepisu, który wprost odnosiłby się do takiej instytucji. Oczywiście z powyższego nie wynika, iż w określonych przypadkach nie dojdzie do wyłączenia wszystkich sędziów danego sądu od rozpoznania sprawy, ale powyższe nie może być traktowane na równi z sytuacją „wyłączenia sądu” w rozumieniu wprost określonej przez ustawodawcę regulacji. Powyższe oznacza więc, że strona może tylko domagać się wyłączenia od orzekania konkretnych sędziów danego sądu ze wskazaniem przyczyn, dla których – jej zdaniem – powinno dojść do wyłączenia każdego z nich²⁹¹.
29. **Quasi-wyłączenie sądu.** Choć z formalnego punktu widzenia brak jest w procesie cywilnym instytucji wyłączenia sądu, niemniej na skutek dokonanych zmian w prawie w dwóch sytuacjach dochodzi do stanu, który można by obrazowo określić jako **quasi-wyłączenie sądu**. Po pierwsze, taka sytuacja ma miejsce, jeśli sąd, do którego trafia pozew, jest pozwanym w sprawie (jako *statio fisci* Skarbu Państwa). Wówczas sprawa podlega obligatoryjnemu przekazaniu do sądu wyższej instancji, który następnie wskazuje inny sąd do rozpoznania sprawy. W tym przypadku faktycznie pozwany sąd jest więc w istocie ustawowo wyłączony od rozpoznania tej sprawy. Drugi przypadek dotyczy problematyki stosowania art. 48¹. Jeśli bowiem dojdzie do wyłączenia sędziego z mocy ustawy w oparciu o jedną z przyczyn wskazanych w art. 48 § 1 pkt 1–4, to konieczne *de lege lata* jest wystąpienie przez ten sąd do sądu nad nim przełożonego o wyznaczenie innego sądu do rozpoznania sprawy. Taka konstrukcja powoduje, że właściwy sąd nie może procedować w tej sprawie, gdyż jest zobowiązany do zwrócenia się do sądu wyższego rzędu o wyznaczenie innego sądu równorzędnego do rozpoznania sprawy.

²⁹⁰ Zob. postanowienie SA w Krakowie z 24.01.2013 r., I ACz 2185/12, LEX nr 1267325.

²⁹¹ Zob. szerzej A. Partyk, *Wniosek o wyłączenie sądu od prowadzenia sprawy*, LEX 2017.

Art. 48¹. [Wyznaczenie innego równoważnego sądu do rozpoznania sprawy w następstwie wyłączenia sędziego]

W przypadku wyłączenia sędziego na podstawie art. 48 § 1 pkt 1–4 sąd występuje do sądu nad nim przełożonego o wyznaczenie innego sądu do rozpoznania sprawy, a sąd przełożony wyznacza inny równorzędny sąd.

1. Komentowana regulacja obowiązuje od 7.11.2019 r.
2. Jak wynika z uzasadnienia projektu z.k.p.c.2019 art. 48¹: „uwzględnienia wymaga społeczne oczekiwanie, by konsekwencją wyłączenia sędziego w sytuacjach, gdy jest on osobiście zainteresowany w sprawie (czyli w przypadkach określonych w art. 48 § 1 pkt 1–4), było rozpoznanie sprawy przez inny sąd. Takie rozwiązanie pozwala z góry wykluczyć wpływ oczywistych zależności osobistych (koleżeńskich, towarzyskich) między wyłączonym sędzią a pozostałymi sędziami danego sądu na rozstrzygnięcie danej sprawy”²⁹². W piśmiennictwie wskazuje się, iż nowe rozwiązanie służy wzmocnieniu zasady bezstronności sądu i sędziego²⁹³.
3. Na podstawie wskazanego przepisu w enumeratywnie wskazanych przypadkach, tj. przy wyłączeniu sędziego w oparciu o przepis art. 48 § 1 pkt 1–4, jeśli sędzia jest wyłączony od orzekania w sprawie, **sąd występuje do sądu nad nim przełożonego o wyznaczenie innego sądu do rozpoznania sprawy**. Następnie sąd przełożony wyznacza inny równorzędny sąd.
4. Konieczne jest przy tym zwrócenie uwagi na treść art. 508 § 4. W oparciu o tę regulację art. 48¹ **nie stosuje się w sprawach rozpoznawanych w postępowaniu wieczystoksięgowym i postępowaniu rejestrowym, a także w sprawach z zakresu prawa spadkowego, z wyjątkiem spraw o stwierdzenie nabycia spadku i przedmiotu zapisu windykacyjnego oraz o dział spadku**. W przypadku zatem spraw nieprocesowych – wieczystoksięgowych, rejestrowych, spadkowych (z wyłączeniem spraw o stwierdzenie nabycia spadku i przedmiotu zapisu windykacyjnego oraz o dział spadku) – nie stosuje się art. 48¹, a więc w razie wyłączenia sędziego w tych postępowaniach na podstawie art. 48 § 1 pkt 1–4 nie dochodzi do obligatoryjnego przekazania sprawy do sądu przełożonego, by ten wyznaczył inny sąd równorzędny.
5. Artykuł 48¹ ma zastosowanie tylko do tych przypadków, w których sędzia jest wyłączony z mocy samej ustawy:
 - 1) w sprawach, w których jest stroną lub pozostaje z jedną ze stron w takim stosunku prawnym, że wynik sprawy oddziaływa na jego prawa lub obowiązki;
 - 2) w sprawach swego małżonka, krewnych lub powinowatych w linii prostej, krewnych bocznych do czwartego stopnia i powinowatych bocznych do drugiego stopnia;
 - 3) w sprawach osób związanych z nim z tytułu przysposobienia, opieki lub kurateli;
 - 4) w sprawach, w których był lub jest jeszcze pełnomocnikiem albo był radcą prawnym jednej ze stron (zob. szerzej komentarz do art. 48).

W razie zaistnienia którejkolwiek z okoliczności wymienionych powyżej (a zatem wyłączenia sędziego w oparciu o jedną z tych przyczyn) na sądzie spoczywa obowiązek przekazania

²⁹² Uzasadnienie projektu z.k.p.c.2019, s. 43.

²⁹³ Por. S. Kotas-Turoboyska, *Zasada bezstronności sędziego w procesie cywilnym* [w:] *Nowelizacja postępowania cywilnego. Wpływ zmian na praktykę sądową*, red. M. Białecki, S. Kotas-Turoboyska, F. Manikowski, E. Szczepanowska, Warszawa 2021, s. 241.

sprawy sądowi przełożonemu, by ten wyznaczył do rozpoznania sprawy inny równorzędny sąd. Z przepisu nie wynika, czy sąd przełożony ma wyznaczyć inny równorzędny sąd znajdujący się w okręgu tego sądu, czy też poza nim.

6. W przypadku „małych” sądów rejonowych, w których orzeka tylko kilku czy kilkunastu sędziów, można przyjąć założenie, że wszyscy oni znają się osobiście. Jest jednak wątpliwe, czy taka sama sytuacja odnosi się do sędziów orzekających w dużych sądach wielkomiejskich. Moim zdaniem **założenie, że każdy z sędziów każdego sądu znać będzie osobiście innych sędziów orzekających w tym sądzie (bo przecież nie tylko w tym samym wydziale), jest sprzeczne z doświadczeniem życiowym.** W moim przekonaniu jest to istotny argument przemawiający za krytyczną oceną komentowanego rozwiązania.
7. Dalej wskazać należy, że to, iż sędziowie z danego sądu znają się osobiście i utrzymują relacje towarzyskie, nie oznacza przecież w żadnym wypadku, by rzeczywiście konieczne było przekazywanie spraw do innego sądu tylko dlatego, że sędzia tego sądu podlega wyłączeniu od rozpoznania sprawy z mocy ustawy w oparciu o art. 48 § 1 pkt 1–4. Treść uzasadnienia projektu z.k.p.c.2019 sugeruje, że w ten sposób lepiej gwarantuje się bezstronność przy orzekaniu. Trudno jednak podzielić aprioryczne założenie, że rozpoznanie sprawy dotyczącej sędziego orzekającego w danym sądzie lub osób z nim związanych w rozumieniu art. 48 § 1 pkt 1–4 wiąże się z brakiem bezstronności wszystkich innych sędziów orzekających w danym sądzie. Warto również zauważyć, że **nie każda sprawa rozpoznawana w sądzie wiąże się z potrzebą rozstrzygnięcia sporu skonfliktowanych stron.** Wiele postępowań prowadzonych w sądach nie ma charakteru spornego. Trzeba zauważyć, że przepisy dotyczące wyłączenia sędziego mają zastosowanie także do postępowania nieprocesowego, w którym prowadzi się wiele spraw opartych na zgodnych wnioskach zainteresowanych. Przykładami spraw sądowych, które nie wymagają rozstrzygnięcia sporu mogą być: niesporne powództwo o zaprzeczenie ojcostwa, niesporne powództwo o uzgodnienie treści księgi wieczystej z rzeczywistym stanem prawnym, wniosek o stwierdzenie nabycia praw do spadku na podstawie ustawy, wniosek o zgodne zniesienie współwłasności, wniosek o wyrażenie przez sąd opiekuńczy zgody na odrzucenie spadku imieniem małoletniego, wniosek o wyrażenie przez sąd opiekuńczy zgody na podjęcie czynności imieniem całkowicie ubezwłasnowolnionego bądź zgodny wniosek o separację małżonków. Nie widzę żadnych podstaw, by tego rodzaju sprawy musiał rozpoznawać z założenia inny sąd tylko z tej przyczyny, że w sądzie właściwym orzeka sędzia podlegający wyłączeniu na podstawie art. 48 § 1 pkt 1–4.
8. Problematyczne wydaje się również to, że obligatoryjne przekazanie sprawy innemu sądowi dotyczy wszystkich przypadków ujętych w art. 48 § 1 pkt 1–4. Jak już była mowa, chodzi tu również o sytuacje, gdy sędzia związany jest lub był ze stroną stosunkiem kurateli czy też był pełnomocnikiem albo radcą prawnym jednej ze stron. Ustawodawca, jak się zdaje, zbagatelizował problematykę przepływu pomiędzy zawodami prawniczymi. Nierzadkim zjawiskiem jest, że sędziami zostają adwokaci lub radcowie prawni, którzy z istoty tych zawodów prawniczych reprezentują inne podmioty. Niejednokrotnie sędziami zostają również asystenci sędziów, a jest w praktyce częste, że osoby takie pełnią funkcję kuratorów dla osób nieznanych z miejsca pobytu (a więc wiąże je z nimi stosunek kurateli). O ile jest zrozumiałe, że w takim wypadku od rozpoznania sprawy musi wyłączyć się sędzia, który reprezentował niegdyś którąś ze stron postępowania (czy to jako pełnomocnik, czy to jako

urator), o tyle obligatoryjne wyłączenie całego sądu jawi się w takiej sytuacji jako całkowicie niepotrzebne i niemające jakiegokolwiek racjonalnego uzasadnienia.

9. Podkreślenia wymaga również to, że przecież wyłączenie sędziego, czy to z mocy art. 48, czy art. 49, nie znajduje zastosowania do każdego sędziego orzekającego w danym sądzie, lecz tylko do tego, który został wyznaczony do rozpoznania konkretnej sprawy. Wniosek o wyłączenie sędziego niewyznaczonego do rozpoznania sprawy jest niedopuszczalny i podlega odrzuceniu bez składania przez sędziego oświadczenia, o jakim mowa w art. 52 § 2, przy czym sędzia objęty takim wnioskiem o wyłączenie, może zasiadać w składzie sądu rozpoznającego ten wniosek²⁹⁴. W związku z tym trudno zrozumieć, jakie względy przemawiają za koniecznością przekazania sprawy innemu sądowi w przypadku, gdy do rozpoznania sprawy został wylosowany sędzia podlegający wyłączeniu z mocy art. 48 § 1 pkt 1–4, natomiast w przypadku gdy do rozpoznania tej samej sprawy wylosowany został jakikolwiek inny sędzia tego samego sądu, który nie będzie podlegał wyłączeniu z art. 48 § 1 pkt 1–4, art. 48¹ w ogóle nie będzie znajdował zastosowania.
10. Niezależnie od powyższego zastosowanie w danej sprawie procedury przewidzianej w art. 48¹ wiąże się niewątpliwie z wydłużeniem czasu trwania postępowania. Przekazanie sprawy może również rodzić dla stron niedogodności, chociażby związane z koniecznością dojazdów do innego sądu.
11. Należy postulować *de lege ferenda*, by mechanizm przewidziany w art. 48¹ nie był stosowany obligatoryjnie i bez wyjątków. Wydaje się właściwsze, aby mógł on być stosowany dopiero na wniosek którejkolwiek ze stron tego postępowania, przy czym tego rodzaju wniosek byłby wiążący dla sądu. Takie uregulowanie pozwalałoby z jednej strony na przekazywanie spraw faktycznie spornych, w których rzeczywiście zachodzi stan konfliktu po stronie uczestników procesu.
12. Wskazana regulacja może być uznana za **quasi-wyłączenie sądu** (zob. szerzej komentarz do art. 48, teza 27).

Art. 49. [*Iudex suspectus*]

§ 1.²⁹⁵ **Niezależnie od przyczyn wymienionych w art. 48, sąd wyłącza sędziego na jego żądanie lub na wniosek strony, jeżeli istnieje okoliczność tego rodzaju, że mogłaby wywołać uzasadnioną wątpliwość co do bezstronności sędziego w danej sprawie.**

²⁹⁴ Uchwała SN z 26.07.2019 r., I NOZP 1/19, LEX nr 2711768.

²⁹⁵ Art. 49 § 1 częściowo został uznany za niezgodny z art. 179 Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej wyrokiem Trybunału Konstytucyjnego z 2.06.2020 r., P 13/19 (Dz.U. poz. 1017) z dnia 9.06.2020 r. Zgodnie z tym wyrokiem wymieniony wyżej przepis traci moc w zakresie, w jakim dopuszcza rozpoznanie wniosku o wyłączenie sędziego z powodu podniesienia okoliczności wadliwości powołania sędziego przez Prezydenta Rzeczypospolitej Polskiej na wniosek Krajowej Rady Sądownictwa.

Art. 49 § 1 częściowo został uznany za niezgodny z art. 45 ust. 1, art. 179 w związku z art. 144 ust. 3 pkt 17 Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej przez pkt 1 wyroku Trybunału Konstytucyjnego z 23.02.2022 r., P 10/19 (Dz.U. poz. 480) z dnia 28.02.2022 r. Zgodnie z tym wyrokiem wymieniony wyżej przepis traci moc w zakresie, w jakim za przesłankę mogącą wywołać uzasadnioną wątpliwość co do bezstronności sędziego w danej sprawie uznaje jakąkolwiek okoliczność odnoszącą się do procedury powoływania tego sędziego przez Prezydenta Rzeczypospolitej Polskiej na wniosek Krajowej Rady Sądownictwa do pełnienia urzędu.

§ 2. Za okoliczność, o której mowa w § 1, nie uważa się wyrażenia przez sędziego poglądu co do prawa i faktów przy wyjaśnianiu stronom czynności sądu, nakłanianiu do ugody lub udzielaniu pouczeń.

1. Komentowany przepis w obecnym kształcie (obejmującym nowo dodany § 2) obowiązuje od 7.11.2019 r.
2. **Omawiana regulacja dotyczy przypadku, gdy wyłącza się sędziego od orzekania na wniosek jego lub strony.** Jest to możliwe tylko wówczas, gdy istnieje okoliczność tego rodzaju, że mogłaby wywołać uzasadnioną wątpliwość co do bezstronności sędziego w danej sprawie. Jednocześnie *de lege lata* przedstawienia przez sędziego poglądu co do prawa i faktu przy wyjaśnianiu stronom czynności sądu lub nakłanianiu do ugody nie uznaje się za okoliczność, która mogłaby wywołać uzasadnioną wątpliwość co do bezstronności sędziego w danej sprawie.
3. Ustawodawca z dniem 1.07.2023 r. znowelizował art. 49 k.p.c. w zakresie § 2 tego przepisu. *De lege lata* z przepisu wprost wynika, iż okolicznością, która nie może wywołać uzasadnionej wątpliwości co do bezstronności sędziego w danej sprawie, jest obok wyrażenia przez sędziego poglądu co do prawa i faktów przy wyjaśnianiu stronom czynności sądu oraz nakłaniania do ugody także udzielanie pouczeń. Przyjęte rozwiązanie należy ocenić jako słuszne, bowiem aktywność sądu polegająca na udzielaniu pouczeń ze swej istoty ma służyć wyjaśnianiu stronom, o jakich mowa w art. 5, kwestii proceduralnych oraz „łagodzeniu nieporadności strony, której w danych okolicznościach nie można zarzucić niedbałości o własne interesy”²⁹⁶. Powyższe oznacza więc, że nie można w sposób skuteczny powołać się na udzielanie pouczeń jako ten przejaw aktywności sądu, która wskazuje na uzasadnioną wątpliwość co do bezstronności sądu.

Warto zwrócić uwagę na uzasadnienie projektu z.k.p.c.2023. Wyjaśniono tam, iż *ratio* zmiany w prawie wiąże się z potrzebą ściślejszego powiązania „instytucji wyłączenia sędziego (a raczej braku podstaw do tego) z brzmieniem art. 156¹ k.p.c.”. Projektodawca zaakcentował, iż „Obecne rozbieżności terminologiczne mogą budzić wątpliwości odnośnie do zakresu pouczeń, których sędzia może udzielić, aby nie spotkać się z zarzutem stronniczości – naruszenia art. 49 § 1 k.p.c. Pouczenia, o których mowa w art. 156¹ k.p.c., nie są bowiem tożsame ani z wyrażaniem poglądu co do prawa i faktów, ani z wyjaśnianiem stronom czynności sądu. Zgodnie z dotychczasowym brzmieniem tego przepisu pouczeniem objęty jest «prawdopodobny wynik sprawy w świetle zgłoszonych do tej chwili twierdzeń i dowodów». Tym samym, brak jest *de lege lata* mechanizmów zabezpieczających sędziego, który udzielił pouczeń na podstawie art. 156¹ k.p.c., przed wnioskiem o wyłączenie go. Taki stan rzeczy powoduje, że mamy do czynienia z wadą systemową, która powstrzymuje sędziów przed szerszym korzystaniem z instrumentów przewidzianych w art. 156¹ k.p.c. z obawy, że udzielane przez nich pouczenia zostaną uznane za nieobjęte dyspozycją art. 49 § 2 k.p.c. Dotychczasowy stan rzeczy nie sprzyja zatem pewności prawa i nie sprzyja wprowadzeniu nowego modelu komunikacji między sądem a stronami, opartego na większej otwartości organów procesowych wobec uczestników postępowania. Z kolei projektowane zmiany zmierzają do usunięcia omawianej luki i sprawią, że docelowy stan prawny będzie

²⁹⁶ Wyrok SA w Szczecinie z 30.01.2020 r., III AUa 369/19, LEX nr 3017742.

odpowiadał pierwotnym zamierzeniom autorów ustawy nowelizującej z 4.07.2019 r. Taki powinien być bowiem skutek uzupełnienia treści art. 49 § 2 k.p.c. o zwrot «lub udzielaniu pouczeń». Należy zarazem zaznaczyć, że w razie wyjścia przez konkretnego sędziego przy udzielaniu pouczeń poza dopuszczalne granice określone przez art. 156¹ k.p.c., nawet jeśli nie będzie możliwości złożenia wniosku o wyłączenie sędziego, to nadal możliwe będzie przytoczenie okoliczności negatywnie rzutujących na bezstronność sądu w ramach zarzutów apelacyjnych”.

4. **Sędzia ma za zadanie rozstrzygać spory w sposób wyważony i obiektywny.** Niekiedy może jednak dojść do takiego układu sytuacyjnego, w którym określony sędzia nie powinien orzekać w danej sprawie, a to za sprawą zaistnienia okoliczności, które mogłyby wywołać uzasadnioną wątpliwość co do jego bezstronności w tej sprawie. Sędzia bowiem podlega wszelkim ludzkim emocjom²⁹⁷, co jednak nie oznacza, iż występowanie u sędziego emocji automatycznie mogłoby rzutować na podstawę do jego wyłączenia od orzekania²⁹⁸. Instytucja wyłączenia sędziego ma służyć uniknięciu sytuacji, które mogłyby postawić sędziego (z przyczyn przez niego niezawinionych, a nawet od niego niezależnych) pod pręgierzem kierowanych pod jego adresem nieuzasadnionych zarzutów braku bezstronności²⁹⁹. **Ustawa nie zawiera przykładów okoliczności mogących wywołać uzasadnioną wątpliwość co do bezstronności sędziego w danej sprawie. Podlegają one więc badaniu *ad casum* przy uwzględnieniu specyfiki danego przypadku**³⁰⁰.
5. Instytucja wyłączenia sędziego na wniosek nie jest związana z wystąpieniem jakiegokolwiek wątpliwości co do bezstronności sędziego rozpoznającego sprawę, ale z ujawnieniem się wątpliwości uzasadnionych. **O możliwości wyłączenia sędziego od rozpoznania sprawy nie decyduje samo subiektywne przekonanie strony co do bezstronności sędziego. Wątpliwości te muszą być obiektywnie usprawiedliwione w okolicznościach danej sprawy. Ciężar uprawdopodobnienia wystąpienia takich okoliczności spoczywa na stronie wnoszącej o wyłączenie sędziego**³⁰¹. Oznacza to więc, że wnoszący o wyłączenie sędziego powinien uprawdopodobnić wystąpienie takich okoliczności, które obiektywnie mogą rzutować na bezstronność i niezawisłość sędziowską. Niewystarczające jest prezentowanie subiektywnych odczuć wnioskodawcy, nieopartych na okolicznościach sprawy³⁰².
6. Przyczyną wyłączenia sędziego jest sama możliwość powstania wątpliwości, i to zarówno u podmiotów zgłaszających wniosek o wyłączenie, jak i u innych występujących w procesie oraz u osób spoza procesu. **Sąd postanowi o wyłączeniu sędziego, jeżeli stwierdzi możliwość istnienia tych wątpliwości, niezależnie od własnego przekonania o ich zasadności**³⁰³. Ocena, czy dana okoliczność uzasadnia wątpliwości co do bezstronności konkretnego sędziego, powinna być dokonywana z perspektywy postronnego obserwatora³⁰⁴.

²⁹⁷ Zob. E. Łętowska, *Dekalog dobrego sędziego*, „Krajowa Rada Sądownictwa. Kwartalnik” 2016/1, s. 8.

²⁹⁸ A. Partyk, *Sędziowie o emocjach – rozważania w świetle badań empirycznych* [w:] *Emocje i motywacja w prawie. Wybrane aspekty*, red. J. Stanek, Kraków 2022, s. 42 i n.

²⁹⁹ Postanowienie SN z 17.12.2014 r., I UO 3/14, LEX nr 1777867.

³⁰⁰ Zob. postanowienie SA w Poznaniu z 31.01.2014 r., I ACz 150/14, LEX nr 1419091.

³⁰¹ Zob. wyrok SA w Gdańsku z 21.03.2018 r., V ACa 823/16, LEX nr 2534763.

³⁰² Zob. postanowienia SN: z 14.09.2017 r., V CO 165/17, LEX nr 2360540; z 2.06.2010 r., II UO 1/10, LEX nr 612106.

³⁰³ Postanowienie SN z 22.11.2016 r., III SO 7/16, LEX nr 2169497.

³⁰⁴ Postanowienie SA w Krakowie z 30.01.2013 r., I ACo 44/12, LEX nr 1348128.

7. Powyższe odnosi się w szczególności do tych przypadków, gdy nie zachodzą podstawy do wyłączenia sędziego na podstawie przepisu art. 48, natomiast określony układ sytuacyjny przemawia za celowością wyłączenia danego sędziego od rozpoznania sprawy. Innymi słowy, za okoliczność uzasadniającą wątpliwości co do bezstronności należy uznać rodzaj emocjonalnego zaangażowania sędziego w odniesieniu do strony postępowania sądowego bądź jej przedstawiciela. **Chodzi więc np. o przypadki, gdy rozpoznawana jest sprawa osoby zaprzyjaźnionej z danym sędzią lub przeciwnie – gdy osoba, z którą sędzia pozostaje w sporze, jest stroną procesu, w którym miałby on orzekać.** W orzecnictwie wskazuje się na przykłady relacji mogących ewentualnie uzasadniać wątpliwości co do bezstronności w konkretnej sprawie, a są to przyjaźń, nienawiść, więź rodzinna, powiązania majątkowe, gospodarcze, jak również ujawniona niechęć lub sympatia do strony albo faworyzowanie jednej ze stron kosztem drugiej³⁰⁵. Sąd Najwyższy w postanowieniu z 18.11.2019 r., II CO 179/19, LEX nr 2758636, przyjął, że stałe kontakty wynikające z zatrudnienia strony postępowania w tym samym Wydziale, nawet jeśli mowa o kontaktach o charakterze zawodowym, mogą prowadzić do powstania pewnej zażyłości przemawiającej za wyłączeniem Sędziów od rozpoznania sprawy. Inaczej sytuacja ta kształtuje się w stosunku do osób orzekających w innych wydziałach sądu, szczególnie jeśli chodzi o jednostkę organizacyjną, w której orzeka kilkudziesięciu sędziów. W takim wypadku sam fakt pełnienia służby w ramach Sądu, w którym zatrudniona jest strona postępowania, nie stanowi dostatecznej podstawy do wyłączenia sędziego.
8. Nawet stosunki wyłącznie służbowe mogą ze względu na osobistą znajomość oraz osobisty charakter kontaktów zostać uznane za stosunki tego rodzaju, że wywołują w odbiorze zewnętrznym uzasadnioną wątpliwość co do bezstronności sędziów, co podkreślił Sąd Najwyższy w postanowieniu z 10.03.2015 r., II UO 1/15, LEX nr 1806479. Nie oznacza to jednak, że każda osoba, którą sędzia poznał, nie może być w późniejszym czasie stroną w procesie, w którym on orzeka. Gdyby bowiem podążyć za tym tokiem rozumowania, to w niewielkich społecznościach każdy sędzia podlegałby wyłączeniu, gdyby sprawy klientów prowadził ich znajomy pełnomocnik (oczywiście poza przypadkiem, gdy łączą ich silne – pozytywnie lub negatywnie – więzi). W tym kontekście warto też przypomnieć pogląd Sądu Najwyższego przedstawiony w postanowieniu z 15.09.2015 r., III PO 7/15, LEX nr 1814915, że **wątpliwości co do bezstronnego orzekania przez sędziego uzasadniające jego wyłączenie nie mogą się opierać na argumentach o charakterze ogólnym**, zakładających jako pewnik, że układ stosunków interpersonalnych między sędziami sam w sobie wpływa na ich bezstronność i obiektywizm także w sprawie, w której małżonek jednego z nich występuje w roli reprezentanta jednej ze stron.
9. Sąd Najwyższy wydał 13.05.2022 r. uchwałę III CZP 83/22, LEX nr 3342502, zgodnie z którą sędzia, który zawarł z bankiem będącym stroną postępowania umowę kredytu hipotecznego denominowanego lub indeksowanego we frankach szwajcarskich, nie jest z tej przyczyny wyłączony z mocy ustawy w sprawie, której przedmiotem są roszczenia związane z taką umową zawartą przez ten bank z innym podmiotem (art. 48 § 1 pkt 1 k.p.c.).

³⁰⁵ Zob. postanowienie SN z 23.02.2018 r., III CZ 2/18, LEX nr 2490606; wyrok SA w Łodzi z 2.10.2014 r., I ACa 342/14, LEX nr 1544871.

10. Trudno też uznać, że każdy pozaprosesowy kontakt sędziego ze stroną uzasadniać może wniosek o wyłączenie sędziego. Przykładowo nie sposób racjonalnie zakładać, by taką okoliczność mogło stanowić robienie zakupów w tym samym osiedlowym sklepie, przypadkowe wyjście do kina na ten sam seans lub spożywanie posiłków w tym samym lokalu albo skorzystanie przez sędziego z drobnej usługi świadczonej przez stronę (np. podanie płaszcza w szatni, obsługa kelnerska w restauracji, przewóz taksówką).
11. Sam fakt zatrudnienia sędziego na uczelni publicznej nie może wzbudzać u obiektywnego, zewnętrznego obserwatora uzasadnionych wątpliwości co do jego bezstronności przy rozpoznaniu sprawy z powództwa pracownika przeciwko innej (niż zatrudniająca sędziego) uczelni publicznej³⁰⁶.
12. Okoliczność, że **sędzia orzekał we wcześniejszej sprawie pomiędzy tymi samymi stronami, nie może prowadzić do wniosku, iż pomiędzy sędzią a stroną postępowania powstał stosunek mogący skutkować wyłączeniem sędziego od orzekania w sprawie**, na co słusznie zwrócił uwagę Sąd Apelacyjny w Warszawie w wyroku z 17.10.2017 r., VI ACa 849/16, LEX nr 2415306. Wcześniejsze rozpoznanie sprawy o podobnym stanie faktycznym i z udziałem częściowo tych samych stron również nie oznacza wystąpienia podejrzenia stronnictwa sędziego; skutku takiego nie rodzi także niezadowolenie strony z wydanego w poprzedniej sprawie rozstrzygnięcia³⁰⁷. W judykaturze wskazuje się, że uzasadnienia wniosku o wyłączenie sędziego opieranego na przesłankach przewidzianych w art. 49 nie można konstruować na tezie, że w określonych sprawach sędzia *suspecti* orzekał w określony sposób, który wnioskodawca ocenia jako dla niego niekorzystny. Teza taka jest bezpodstawną, a bezpodstawną w sposób oczywisty zwłaszcza wtedy, gdy przegląd spraw z udziałem sędziego objętego wnioskiem jest wybiórczy i przypadkowy oraz oderwany od konkretnych okoliczności poszczególnych spraw³⁰⁸. Przeświadczenie strony, że sędzia mógł być nieobiektywny, powzięte *ex post*, na podstawie wydania w przeszłości orzeczenia w innej sprawie, które okazało się nieprawidłowe i wiązało się ze złożeniem przez stronę skargi, niepoparte konkretnymi zarzutami dotyczącymi zachowania sędziego w rozstrzyganej sprawie, nie pozwala przyjąć, że zachodzi podstawa wyłączenia na podstawie art. 49³⁰⁹.
13. W orzecznictwie jednoznacznie przyjmuje się, że **podejmowane przez sędziego decyzje procesowe nie mogą być przedmiotem oceny w ramach wniosku o wyłączenie sędziego i nie uzasadniają wyłączenia sędziego**³¹⁰. Przeświadczenie strony co do tego, że sędzia prowadzi proces wadliwie, sprzeczne z regułami procedury cywilnej samo w sobie nie świadczy o stronnictwie sędziego³¹¹. Jednakże jeżeli zachowanie sędziego prowadzi do powstania u strony uzasadnionej wątpliwości co do bezstronności sędziego, wobec jej przekonania, że sędzia zmierza jedynie do wykazania słuszności swoich własnych poglądów prawnych, a nie efektywnego udzielenia poszukiwanej przez stronę ochrony, to jest to sytuacja uchybiająca godności urzędu sędziego. Taki stan rzeczy jest niepokojący tym

³⁰⁶ Postanowienie SA w Katowicach z 25.09.2017 r., III APz 35/17, LEX nr 2518094.

³⁰⁷ Wyrok SA w Białymstoku z 21.10.2016 r., I ACa 461/16, LEX nr 2144641.

³⁰⁸ Postanowienie SN z 7.12.2016 r., II UO 6/16, LEX nr 2237414.

³⁰⁹ Wyrok SN z 1.12.2017 r., I CNP 7/17, LEX nr 2433072.

³¹⁰ Wyrok SA w Warszawie z 17.09.2018 r., VI ACa 204/18, LEX nr 2609043.

³¹¹ Postanowienie SA w Krakowie z 26.06.2014 r., I ACz 1128/14, LEX nr 1483772.

bardziej, gdy ma to miejsce nie w jednej, a w wielu sprawach, na co zwrócił uwagę Sąd Najwyższy w wyroku z 16.06.2016 r., SNO 21/16, LEX nr 2064239. **Co do zasady jednak odmowa uwzględnienia przez sędziego wniosków stron nie może być utożsamiana z tym, iż orzeka on w sposób nieobiektywny**, a więc nie ma podstaw do wyłączenia go od rozpoznania sprawy na podstawie art. 49. Oznacza to, że ewentualne zarzuty dotyczące wydanego w sprawie orzeczenia bądź opierające się na naruszeniu przepisów procesowych w toku postępowania mogą uzasadniać wniesienie środka odwoławczego, a nie wniosku o wyłączenie sędziego³¹².

14. Stosownie do nowo uchwalonego art. 49 § 2 **za okoliczność, o której mowa w art. 49 § 1, nie uznaje się wyrażenia przez sędziego poglądu co do prawa i faktów przy wyjaśnianiu stronom czynności sądu lub nakłanianiu do ugody**. Powyższe rozwiązanie w sposób właściwy uzupełnia omawianą regulację prawną. Trudno uznać bowiem, że sędzia, który „odsłoni” się przed stronami z poglądem co do prawa czy faktów przy wyjaśnianiu stronom czynności sądu, to automatycznie *iudex suspectus*. Ma to szczególne znaczenie w sprawach, gdy strony nie są reprezentowane przez pełnomocników i rolą sądu jest stosowanie pouczeń, np. w zakresie rozkładu ciężaru dowodowego. Również gdy sąd nakłania strony do ugody, nie zachodzi podstawa do przyjęcia, że istnieje okoliczność tego rodzaju, że mogłaby wywołać uzasadnioną wątpliwość co do bezstronności sędziego w danej sprawie. Rozwiązanie to jest słuszne, w praktyce bowiem może stanowić zachętę dla sędziów do tego, aby z zaangażowaniem nakłaniali strony do polubownego zakończenia procesu, stosując rozmaite argumenty, w tym odwołujące się do konkretnych aspektów faktycznych i prawnych danej sprawy. Każde zaś ugodowe rozwiązanie sporu stron niesie ze sobą liczne korzyści i jest spójne z rozumieniem sędziego jako arbitra – rozjemcy, który poza wymierzaniem sprawiedliwości ma również podejmować aktywne działania w celu nakłonienia stron do ugodowego zakończenia sporu³¹³.
15. **Za utrwalony pogląd uznać należy ten, iż orzekanie przez sędziego mogącego podlegać wyłączeniu na podstawie art. 49 (*iudicis suspecti*) nie prowadzi w świetle art. 379 do nieważności postępowania**³¹⁴. Jedynie wydanie wyroku przez sędziego podlegającego wyłączeniu z mocy ustawy, tj. z jednej z przyczyn przewidzianych w art. 48, wywołuje nieważność postępowania na podstawie określonej w art. 379 pkt 4, co podkreślił Sąd Najwyższy w postanowieniu z 12.10.2016 r., II CZ 98/16, LEX nr 2148631 (zob. szerzej komentarz do art. 379). **Rozpoznanie sprawy z udziałem sędziego podlegającego wyłączeniu na podstawie art. 49 może natomiast stanowić uchybienie procesowe mogące mieć wpływ na wynik sprawy**³¹⁵. Jeżeli jednak strona nie złożyła wniosku o wyłączenie sędziego, to nie może w postępowaniu odwoławczym skutecznie podnieść zarzutu, iż doszło do naruszenia jej prawa do sądu³¹⁶.

³¹² Postanowienie SA w Poznaniu z 10.10.2013 r., III AUa 155/13, LEX nr 1381455.

³¹³ Zob. A. Torbus, *Ekspertyza na temat: Czy projekt nowelizacji Kodeksu postępowania cywilnego pod nazwą „Ustawa o zmianie ustawy – Kodeks postępowania cywilnego oraz niektórych innych ustaw” (druk nr 3137) pozwala zwiększyć efektywności postępowania cywilnego?*, <https://www.sejm.gov.pl>, s. 8.

³¹⁴ Zob. wyrok SA w Katowicach z 20.09.2018 r., I ACa 169/18, LEX nr 2580303.

³¹⁵ K. Amiełańczyk, J. Zawrot, *Nemo iudex...*, s. 69–70.

³¹⁶ Zob. T. Partyk, *Glosa do postanowienia SN z 20.02.2013 r.*, III CSK 169/12, LEX 2014.

16. Przepisy nie przewidują wyłączenia sędziów „na zawsze”. Wniosek o wyłączenie sędziego dotyczy więc konkretnego postępowania sądowego³¹⁷. Ponadto wyłączenie sędziego znajduje zastosowanie nie do każdego sędziego orzekającego w danym sądzie, lecz tylko do tego, który został wyznaczony do rozpoznania konkretnej sprawy. **Wniosek o wyłączenie sędziego niewyznaczonego do rozpoznania sprawy jest niedopuszczalny i podlega odrzuceniu** bez składania przez sędziego oświadczenia, o jakim mowa w art. 52 § 2, przy czym sędzia objęty takim wnioskiem o wyłączenie może zasiadać w składzie sądu rozpoznającego ten wniosek³¹⁸.
17. Gdy sędzia, co do którego złożono wniosek o wyłączenie (składany także w odniesieniu do innych sędziów), nie orzeka okresowo, przebywa na zwolnieniu lekarskim, to postępowanie incydentalne w zakresie wniosku o wyłączenie sędziego w odniesieniu do niego podlega umorzeniu. W takim przypadku sędzia nie składa wyjaśnień³¹⁹.

Art. 50. [Wniosek o wyłączenie sędziego]

§ 1. **Wniosek o wyłączenie sędziego strona zgłasza na piśmie lub ustnie do protokołu w sądzie, w którym sprawa się toczy, uprawdopodobniając przyczyny wyłączenia.**

§ 2. **Strona, która przystąpiła do rozprawy, powinna uprawdopodobnić ponadto, że przyczyna wyłączenia dopiero później powstała lub stała się jej znana.**

§ 3. **Do czasu rozstrzygnięcia wniosku o wyłączenie sędziego:**

- 1) **sędzia, którego dotyczy wniosek, może podejmować dalsze czynności;**
- 2) **nie może zostać wydane orzeczenie lub zarządzenie kończące postępowanie w sprawie.**

1. Komentowany przepis przewiduje, że wniosek o wyłączenie sędziego można zgłosić na piśmie lub do protokołu w sądzie, w którym sprawa się toczy. Jednocześnie należy **uprawdopodobnić przyczyny wyłączenia**. To na stronie składającej taki wniosek spoczywa ciężar wykazania jego zasadności. Strona więc powinna wyjaśnić, z jakich przyczyn wywodzi swoje stwierdzenia. Celowe może być też przedłożenie stosownych dokumentów, które mają wspierać jej stanowisko, np. dowodów na bliską znajomość sędziego z przeciwnikiem procesowym.
2. Jak wskazuje się w orzecznictwie, **z woli ustawodawcy wniosek strony poddany zostaje surowszym wymaganiom niż wniosek (żądanie) samego sędziego**. Wyłączenie sędziego na podstawie art. 49 poddane jest innym rygorom, gdy z żądaniem wyłączenia występuje sędzia, i innym, gdy z wnioskiem występuje strona. Różnicę tę sygnalizuje przede wszystkim sama redakcja powołanego przepisu, który przewiduje dwie formy wyrażenia woli przez sędziego i stronę. O ile bowiem strona zgłasza wniosek, o tyle sędzia zgłasza żądanie jego wyłączenia. Z kolei w myśl art. 50 wniosek o wyłączenie sędziego zgłoszony przez stronę powinien zawierać przyczyny go uprawdopodobniające, natomiast zgodnie z art. 51 sędzia ma jedynie obowiązek zawiadomienia o zachodzącej podstawie wyłączenia³²⁰ (zob. komentarz do art. 51).

³¹⁷ Por. postanowienie SN z 19.01.2022 r., I NO 79/21, LEX nr 3304496; zob. też postanowienie SN z 20.04.2022 r., I NKRS 12/22, LEX nr 3430917.

³¹⁸ Uchwała SN z 26.07.2019 r., I NOZP 1/19, LEX nr 2711768.

³¹⁹ Zob. postanowienie SA w Szczecinie z 22.03.2018 r., III APo 3/18, LEX nr 2531879.

³²⁰ Zob. postanowienie SA w Rzeszowie z 10.09.2013 r., III AUz 113/13, LEX nr 1362806.

3. Wniosek o wyłączenie sędziego podlega rozpoznaniu tylko wtedy, gdy spełnia wymogi formalne stawiane pismom procesowym. Wniosek, którego braków nie usunięto w terminie, podlega zwrotowi na podstawie art. 130 § 2. Zarazem własnoręczny wniosek strony o wyłączenie sędziów w postępowaniu przed Sądem Najwyższym, który nie spełnia wymogów z art. 87¹ k.p.c., podlega zwrotowi, w oparciu o przepis art. 130 § 5³²¹.
4. **Immanentnym elementem wniosku o wyłączenie sędziego jest wskazanie danych osobowych sędziego (jego imienia i nazwiska) oraz uzasadnienia odnoszącego się do tego konkretnego sędziego. Braki konstrukcyjne wniosku podlegają uzupełnieniu w trybie art. 130.** Należy więc wezwać stronę do uzupełnienia wniosku o wyszczególnione w zarządzeniu dane w terminie tygodniowym pod rygorem zwrotu wniosku. Czynności związane z prowadzeniem postępowania naprawczego, w trybie art. 130, przeprowadza sąd (przewodniczący), w którym sprawa się toczy³²². Jeśli autor wniosku wskaże okoliczności, które w jego ocenie uzasadniają wyłączenie sędziego od rozpoznania sprawy, to wniosek podlega merytorycznemu rozpoznaniu³²³.
5. Za utrwalony należy uznać pogląd, że jeżeli wniosek dotyczy większej liczby sędziów, wszyscy oni muszą być oznaczeni przez wskazanie imion i nazwisk, a przyczyny wyłączenia powinny być odniesione do każdego z nich. Przyczyna wyłączenia musi być jednoznaczna i konkretna. **Niedopuszczalne jest więc „zbiorcze” wskazanie, że strona domaga się np. „wyłączenia wszystkich sędziów rozpoznających sprawę, gdyż są nieobiektywni”.**
6. Wniosek o wyłączenie należy zgłosić od razu, kiedy strona poweźmie informacje o konieczności wyłączenia sędziego. Jeśli bowiem taki wniosek zostanie złożony na końcowym etapie postępowania, to strona powinna uprawdopodobnić, że dopiero wówczas pozyskała stosowne informacje i nie mogła wcześniej zgłosić takiego wniosku. Okoliczność uzasadniająca konieczność wyłączenia sędziego może istnieć przed procesem, powstać dopiero w toku postępowania, mieć źródło poza sądem, a także powstać w sądzie (faworyzowanie lub wyraźna niechęć w stosunku do jednej ze stron), na co zwrócił uwagę Sąd Okręgowy w Świdnicy w postanowieniu z 30.01.2013 r., II Cz 78/13, LEX nr 1861167. Jak wskazuje się w orzecznictwie, niezłożenie wniosku o wyłączenie przez stronę lub jej pełnomocnika, którzy znają skład sądu, rodzi domniemanie braku takich okoliczności, które mogłyby wywołać uzasadnioną wątpliwość co do bezstronności sędziego³²⁴.
7. W świetle art. 50 § 3 **do czasu rozstrzygnięcia wniosku o wyłączenie sędziego sędzia, którego dotyczy wniosek, może podejmować dalsze czynności. Nie może on jedynie wydać orzeczenia lub zarządzenia kończącego postępowanie w sprawie.** Z powyższego wynika, iż sąd (mimo złożonego wniosku o wyłączenie sędziego) może procedować dalej (w szczególności prowadzić rozprawę, przeprowadzać dowody) aż do osiągnięcia takiego stadium postępowania, w którym można je zakończyć. Chodzi tu o zakończenie postępowania w postaci rozstrzygnięcia zarówno merytorycznego (wyrok), jak i formalnego (postanowienie o umorzeniu postępowania lub o odrzuceniu pozwu lub wniosku inicjującego postępowanie, zarządzenie o zwrocie pozwu lub wniosku inicjującego postępowanie).

³²¹ Zarządzenie SN z 20.01.2020 r., IV CO 283/19, LEX nr 2773939.

³²² Zob. wyrok SN z 25.11.2011 r., II CSK 182/11, LEX nr 1102847; postanowienie SN z 21.04.2004 r., III CO 2/04, LEX nr 125535.

³²³ Na temat elementów koniecznych wniosku o wyłączenie zob. szerzej: C.P. Waldziński, *Wyłączenie...*, s. 51–52.

³²⁴ Zob. wyrok SO w Elblągu z 25.10.2017 r., IV Pa 31/17, LEX nr 2544681.

8. Gdyby jednak okazało się, że wniosek o wyłączenie sędziego był uzasadniony, to w świetle art. 52 § 3 dojdzie do zniesienia tych czynności procesowych, które były podjęte przez sędziego podlegającego wyłączeniu, chyba że dotyczyły one czynności niecierpiących zwłoki (zob. szerzej komentarz do art. 52).
9. Artykuł 50 § 3 obowiązuje od 8.09.2016 r. Przed ówczesną nowelizacją sędzia mógł, aż do rozstrzygnięcia sprawy o wyłączenie, podejmować wyłącznie czynności niecierpiące zwłoki. W orzecznictwie wskazuje się przy tym, że o zastosowaniu art. 50 § 3 w nowym brzmieniu rozstrzyga data złożenia wniosku o wyłączenie sędziego, a nie data wszczęcia postępowania w sprawie³²⁵.

Art. 51. [Zawiadomienie o podstawie wyłączenia sędziego]

Sędzia zawiadamia sąd o zachodzącej podstawie swojego wyłączenia.

1. Powyższy przepis adresowany jest do sędziego, który ma obowiązek zawiadomić sąd o zachodzącej podstawie swojego wyłączenia. Jak wskazuje się w orzecznictwie, gdy wniosek składa sędzia „wylosowany” lub wyznaczony do orzekania w sprawie, podstawą jego wniosku o wyłączenie będą też okoliczności nieznane stronie (nieдоступne dla strony), które rozważone w sumieniu sędziego z punktu widzenia prawa oraz wiążących sędziego zasad etyki i ocenione przez niego jako mogące wywoływać uzasadnioną wątpliwość co do jego bezstronności skutkują podjęciem przez sędziego decyzji o zawiadomieniu sądu o zachodzącej podstawie wyłączenia³²⁶.
2. Jeśli sprawa rozpoznawana jest w składzie jednego sędziego, a zachodzą podstawy wyłączenia sędziego, to powinien on sporządzić stosowny zapisek urzędowy i akta przedłożyć przewodniczącemu wydziału bądź innemu sędziemu w celu nadania dalszego biegu postępowaniu incydentalnemu w przedmiocie wyłączenia sędziego od rozpoznania sprawy (zob. komentarz do art. 52).
3. W obecnym stanie prawnym z art. 51 nie wynika, aby sędzia był obowiązany do wstrzymania się od procedowania w sprawie, w której złożył zawiadomienie w trybie tego przepisu. Należy jednak przyjąć, że brak stosownego postanowienia nie oznacza, iż sędzia może po złożeniu takiego wniosku bez przeszkód procedować w sprawie. Wydaje się uzasadnione, że sędzia powinien powstrzymać się od procedowania w sprawie, chyba że zachodzą okoliczności niecierpiące zwłoki. Uznać należy za pożądane, aby sędzia ograniczył swoją aktywność procesową, by nie narażać się na zarzut procedowania w sprawie jako *iudex inhabilis*. Należy wskazać, że jeśli sędzia zostanie wyłączony od rozpoznania sprawy, a podejmie czynności inne niż niecierpiące zwłoki, to sąd zniesie postępowanie w tym zakresie (art. 52 § 3). Okoliczność ta przemawia za procedowaniem w takim wypadku jedynie wtedy, gdy jest to konieczne (zob. art. 52).
4. Nie dochodzi do naruszenia komentowanego przepisu, jeśli sędzia nie zawiadomi sądu o okolicznościach, które nie uzasadniają podstawy jego wyłączenia. W orzecznictwie trafnie wskazuje się, że sędziowie są stronami wielu stosunków zobowiązaniowych, uczestniczą w życiu publicznym, społecznym i gospodarczym na takich samych zasadach jak inni

³²⁵ Wyrok SN z 14.02.2019 r., IV CSK 100/18, LEX nr 2620250.

³²⁶ Wyrok SN z 10.04.2019 r., IV CSK 279/18, LEX nr 2643278.

obywatele; korzystają z dostępnych na rynku towarów i usług, w tym produktów bankowych, zawierając umowy kredytowe o różnym charakterze, podobnie jak inni konsumenci. Sam fakt zaciągnięcia przez sędziego określonego zobowiązania (np. kredytu denominowanego) nie zobowiązuje go do wyłączenia się „z góry” od rozpoznania każdej podobnej sprawy³²⁷. Przedmiotowy kierunek orzeczniczy koresponduje z utrwalonym stanowiskiem, iż instytucja wyłączenia sędziego odnosi się jedynie do okoliczności obiektywnych świadczących o realnych wątpliwościach co do bezstronności sędziego, a nie do każdej sytuacji i wszelkich wątpliwości tego rodzaju (zob. też komentarz do art. 49).

Art. 52. [Rozpoznanie wniosku o wyłączenie sędziego]

§ 1. O wyłączeniu sędziego rozstrzyga sąd, w którym sprawa się toczy, a gdyby sąd ten nie mógł wydać postanowienia z powodu braku dostatecznej liczby sędziów – sąd nad nim przełożony.

§ 2. Postanowienie wydaje się po złożeniu wyjaśnienia przez sędziego, którego wniosek dotyczy. W przypadku niezłożenia wyjaśnienia w terminie dwóch tygodni od dnia wpływu wniosku do sądu właściwego, a jeśli był dotknięty brakami – od dnia ich usunięcia, wniosek podlega rozpoznaniu bez wyjaśnienia, chyba że sąd uzna złożenie wyjaśnienia za konieczne.

§ 3. Uwzględniając wniosek o wyłączenie sędziego, sąd znosi postępowanie w zakresie obejmującym udział tego sędziego w sprawie po złożeniu wniosku, chyba że czynności przez niego podejmowane były czynnościami niecierpiącymi zwłoki.

1. Komentowany przepis w obecnym brzmieniu obowiązuje od 21.08.2019 r.
2. Z omawianego przepisu wynika, iż **o wyłączeniu sędziego rozstrzyga sąd, w którym sprawa się toczy**. Gdyby nie było możliwe wydanie postanowienia co do wniosku o wyłączenie sędziego z uwagi na brak dostatecznej liczby sędziów, to do rozpoznania wniosku obowiązany jest sąd przełożony nad sądem, w którym prowadzone jest postępowanie.
3. Sąd Najwyższy w uchwale z 26.07.2019 r., I NOZP 1/19, LEX nr 2711768, wyjaśnił, iż **wniosek o wyłączenie sędziego niewyznaczonego do rozpoznania sprawy jest niedopuszczalny i podlega odrzuceniu** bez składania przez sędziego oświadczenia, o jakim mowa w art. 52 § 2, przy czym sędzia objęty takim wnioskiem o wyłączenie może zasiadać w składzie sądu rozpoznającego ten wniosek. Stanowisko to znalazło odzwierciedlenie również w późniejszych judykatach³²⁸. Powyższy pogląd ma fundamentalne znaczenie z punktu widzenia praktyki orzeczniczej. Nierzadkie były bowiem sytuacje, w których strona składała „zbiorczy” wniosek o wyłączenie sędziów, który odnosił się nie tylko do sędziów orzekających w sprawie, lecz także do innych sędziów. Biorąc pod uwagę stanowisko przedstawione we wskazanej uchwale, należy uznać, że dopóki sędzia nie jest wyznaczony do rozpoznania sprawy, dopóty strona nie może złożyć skutecznego wniosku o jego wyłączenie.
4. Znowelizowanie art. 52 ocenić należy pozytywnie. **W obecnym stanie prawnym oświadczenie sędziego, którego wniosek dotyczy, nie jest już obligatoryjnym elementem rozpoznawania żądania o wyłączenie sędziego**. *De lege lata* niezłożenie oświadczenia przez

³²⁷ Wyrok SN z 10.04.2019 r., IV CSK 279/18, LEX nr 2643278.

³²⁸ Por. postanowienie SN z 7.01.2020 r., I NSPO 12/19, LEX nr 2763413.

sędziemu nie będzie co do zasady stanowiło przeszkodę do rozpoznania wniosku o jego wyłączenie. Pozwoli to na rozpoznawanie wniosków szybciej, co ostatecznie może przyczynić się do szybszego rozpoznania sprawy. W poprzednim stanie prawnym dopóki sędzia nie złożył wniosku o wyłączenie sędziego, dopóty nie można było rozpoznać wniosku w tym przedmiocie. Niekiedy obiektywna i przedłużająca się niemożność złożenia oświadczenia skutkowała tym, iż sąd umarzał postępowanie co do wyłączenia sędziego. Było to jednak spowodowane obiektywnymi względami, takimi jak długotrwała choroba, delegacja, urlop macierzyński lub wychowawczy, a jednocześnie gdy dany sędzia nie orzekał w rozpoznawanej sprawie (np. przy wnioskach składanych w odniesieniu do wszystkich sędziów danego sądu). W pozostałych przypadkach wstrzymywano się z rozpoznaniem wniosku o wyłączenie sędziego do czasu złożenia przez niego stosownego oświadczenia. Jeśli więc wniosek dotyczył sędziego, który krótkotrwale nie był obecny, to procedura rozpoznania wniosku była „wstrzymywana” do czasu, aż sędzia złożył stosowne oświadczenie. Stan ten powodował niekiedy niemożność niezwłocznego rozpoznania wniosku o wyłączenie sędziego.

5. **Sąd może jednak uznać złożenie przez sędziego wyjaśnień za konieczne.** Wówczas do czasu ich złożenia nie będzie podstaw do merytorycznego rozstrzygnięcia o wniosku o wyłączenie sędziego. W tym zakresie niezbędne będzie jednak wydanie na posiedzeniu niejawnym postanowienia w przedmiocie uznania złożenia wyjaśnień przez sędziego za konieczne. Postanowienie to jest niezaskarżalne.
6. **Złożenie wyjaśnień przez sędziego może być konieczne szczególnie w tych przypadkach, gdy bez stanowiska sędziego sąd nie będzie w stanie zweryfikować informacji przedstawionych we wniosku o wyłączenie sędziego.** Przykładowo jeśli wnioskodawca wskaże, że wniosek o wyłączenie uzasadnia tym, iż sędzia pozostaje w bliskiej relacji z jego przeciwnikiem procesowym, to wobec konieczności odniesienia się sędziego do tych twierdzeń celowe wydaje się wstrzymanie rozpoznania wniosku do czasu złożenia tego oświadczenia.
7. Gdy sąd uznaje, że złożenie wyjaśnień jest konieczne, to sędzia, którego wniosek dotyczy, powinien ustosunkować się do zarzutów strony, w tym odnieść się do informacji wskazujących na podejmowanie czynności, zachowanie się sędziego lub też do zarzucanego manifestowania swego stosunku do stron, z którego strona wywodzi istnienie stosunku osobistego³²⁹. W wyjaśnieniu należy też wyjaśniać rodzaj i charakter stosunków łączących sędziego ze stroną, jeśli wniosek takich relacji dotyczy³³⁰.
8. W orzecznictwie wskazuje się, że **wyjaśnienia** składane przez sędziego, w których podważa on twierdzenia strony co do zaistnienia przesłanek uzasadniających jego wyłączenie w oparciu o przepis art. 49, **są sporządzane przez sędziego jako osobę zaufania publicznego.** W tym kontekście informacje tam przedstawione należy uznawać za miarodajne, ponieważ sędzia jest świadomy konsekwencji płynących (procesowych lub dyscyplinarnych) z rozstrzygnięcia sprawy w sposób nieobiektywny. Oświadczenie takie ma więc szczególny walor, ponieważ przedstawia stanowisko sędziego, którego dotyczy wniosek o wyłączenie,

³²⁹ Zob. postanowienie SN z 26.06.2003 r., III CZ 52/03, LEX nr 1626104.

³³⁰ Postanowienie SA w Krakowie z 22.03.2017 r., III APz 4/17, LEX nr 2278280.

a który to sędzia jest w stanie najlepiej ocenić, czy potrafi orzekać w sprawie w sposób, który nie wzbudzi wątpliwości co do jego bezstronności³³¹.

9. Jak wynika z art. 52 § 3, w przypadku gdy wniosek o wyłączenie sędziego okaże się zasadny, jednocześnie oprócz jego uwzględnienia **należy znieść postępowanie w zakresie obejmującym udział tego sędziego w sprawie po złożeniu wniosku, chyba że czynności przez niego podejmowane były czynnościami niecierpiącymi zwłoki**. Należy uznać, że czynności niecierpiące zwłoki to takie działania procesowe, których nieprzeprowadzenie (nawet przez sędziego podlegającego wyłączeniu z mocy ustawy) może prowadzić do negatywnych skutków z perspektywy konieczności rozpoznawania sprawy w sposób terminowy. Taki walor posiada np. przesłuchanie świadka, który zamierza wyjechać na trudny do przewidzenia czas z Polski³³², lub przeprowadzenie oględzin nieruchomości, na której mają rozpocząć się prace budowlane, w celu ustalenia jej stanu przed przystąpieniem do tych prac. W orzecnictwie można również odnotować pogląd, iż wystąpienie z pytaniem prawnym do Trybunału Konstytucyjnego jest zatem konieczną i niecierpiącą zwłoki czynnością w sprawie³³³. Wydaje się zasadne, aby w realiach danej sprawy dokonywać oceny, czy w konkretnym przypadku podjęta czynność miała charakter nagły, czy nie i czy jej nieprzeprowadzenie mogło grozić powstaniem przewlekłości postępowania.

Art. 53. (utracił moc)

Art. 53¹. [Ponowny wniosek o wyłączenie sędziego]

§ 1. Niedopuszczalny jest wniosek o wyłączenie sędziego:

- 1) oparty wyłącznie na okolicznościach związanych z rozstrzygnięciem przez sąd o dowodach;
- 2) złożony po raz kolejny co do tego samego sędziego z powołaniem tych samych okoliczności;
- 3) niebędącego członkiem składu orzekającego.

§ 2. Wniosek, o którym mowa w § 1, pozostawia się w aktach sprawy bez żadnych dalszych czynności. To samo dotyczy pism związanych z jego wniesieniem. O pozostawieniu wniosku i pism związanych z jego wniesieniem zawiadamia się stronę wnoszącą tylko raz – przy złożeniu pierwszego pisma.

§ 3. W przypadku złożenia ustnie wniosku, o którym mowa w § 1, przewodniczący zawiadamia stronę o jego bezskuteczności.

1. Komentowany przepis obowiązuje od 7.11.2019 r.
2. Z przedmiotowej regulacji wynika, iż jeśli wniosek o wyłączenie sędziego został oparty jedynie na okolicznościach związanych z rozstrzygnięciem przez sąd o dowodach, to jest on niedopuszczalny. Analogiczna sytuacja ma miejsce, jeśli strona składa wniosek po raz kolejny co do tego samego sędziego z powołaniem tych samych okoliczności.
3. *De lege lata* od 1.07.2023 r. również wniosek o wyłączenie sędziego, który odnosi się do sędziego niebędącego członkiem składu orzekającego, jest uznawany za niedopuszczalny.

³³¹ Postanowienie SA w Krakowie z 4.08.2016 r., I ACz 1271/16, LEX nr 2106852.

³³² Zob. postanowienie SA w Krakowie z 4.08.2016 r., I ACz 1271/16, LEX nr 2106852.

³³³ Postanowienie SN z 25.03.2019 r., I CSK 183/18, LEX nr 2638603.

Wprowadzona zmiana zasługuje na aprobatę, z uwagi na to, że niejednokrotnie wniośki o wyłączenie sędziego odnosiły się także do sędziów, którzy nie orzekali w sprawie. Na kwestię tę zwrócono uwagę w uzasadnieniu projektu z.k.p.c.2023: „Celem zmiany proponowanej w art. 53¹ § 1 k.p.c. jest wyeliminowanie praktyki masowego składania wniosków o wyłączenie wszystkich sędziów danego wydziału czy nawet całego sądu, również gdy sędziowie ci nie są w żaden sposób zaangażowani w prowadzenie sprawy. Przyjęcie, że niedopuszczalne jest złożenie wniosku o wyłączenie sędziego, który nie jest członkiem składu orzekającego, powinno przyczynić się do przyspieszenia postępowań. Jest to dodatkowo uzasadnione faktem, że sprawy przydzielane są sędziom w drodze losowania, a na gruncie przepisów ustrojowych istnieją dodatkowe rozwiązania gwarantujące niezmienną skład”.

Należy przyjąć, że w przypadku więc, gdy wniosek o wyłączenie sędziego będzie dotyczył sędziów zarówno orzekających w sprawie, jak i tych, którzy nie orzekają w niej, będzie niedopuszczalny w części, w której odnosi się do sędziów, którzy nie orzekają. W tym zakresie wniosek będzie pozostawiony w aktach bez dalszych czynności, a w pozostałym zakresie będzie można mu nadać bieg, o ile nie będą zachodziły inne przesłanki do uznania wniosku za niedopuszczalny.

Ustawodawca przyjął, że **wniosek niedopuszczalny pozostawia się w aktach sprawy bez żadnych dalszych czynności**. Również bez żadnych dalszych czynności pozostawia się pisma złożone wraz z wnioskiem o wyłączenie sędziego. Informację w tym zakresie należy przedstawić stronie tylko raz, przy złożeniu pierwszego pisma. W przypadku zaś gdy wniosek o wyłączenie sędziego składany jest ustnie, to przewodniczący w sądzie obowiązany jest zawiadomić stronę o jego bezskuteczności.

4. Jak wynika z uzasadnienia projektu z.k.p.c.2019, „nowa regulacja zastępuje dotychczasową sankcję, która, wymagając wydania postanowienia o odrzuceniu wniosku, nie była w stanie umożliwić prowadzenia postępowania bez faktycznych przeszkód”³³⁴. Znowelizowanie przepisu art. 53¹ ocenić należy pozytywnie, gdyż faktycznie konieczność wydania postanowienia o odrzuceniu ponownego wniosku o wyłączenie sędziego niejednokrotnie uniemożliwiała procedowanie w sprawie, mimo że orzeczenie to nie było zaskarżalne³³⁵. Zdarzało się bowiem, iż strony składały formalnie niedopuszczalne zażalenia na tego rodzaju orzeczenia, co ostatecznie prowadziło do przewlekłości postępowań. Obecne rozwiązanie, które pozwala na pozostawianie takich wniosków bez żadnych dalszych czynności, niewątpliwie **usprawni procedowanie i będzie zapobiegać przejawom obstrukcji procesowej**.
5. Wykładnia sformułowania „oparty wyłącznie na okolicznościach związanych z rozstrzygnięciem przez sąd o dowodach” wskazuje, że może chodzić zarówno o odmowę przeprowadzenia dowodów zgłoszonych przez stronę, która składa wniosek o wyłączenie sędziego, jak i o dopuszczenie dowodów zaoferowanych przez jej pełnomocnika procesowego. Z mocy ustawy kwestie związane z problematyką dopuszczania dowodów są niejako uznane za irrelevantne dla oceny, czy w okolicznościach sprawy zachodzi przypuszczenie braku bezstronności sędziego. Jest to zapatrywanie niewątpliwie słuszne, dlatego że prowadzenie postępowania dowodowego jest immanentnie związane z samą naturą procesu cywilnego,

³³⁴ Uzasadnienie projektu z.k.p.c.2019, s. 43.

³³⁵ Zob. postanowienie SO w Legnicy z 19.02.2013 r., V PZ 9/13, LEX nr 2004439.

a rozstrzyganie o dopuszczeniu dowodów stanowi jedno z kluczowych działań sędziego. Zob. także komentarz do art. 156¹ i 156².

6. Treść przepisu prowadzi do konstatacji, że **dopuszczalny jest wniosek o wyłączenie sędziego, gdy strona opiera go na okolicznościach związanych z rozstrzygnięciem przez sąd o dowodach, jeśli jednocześnie podniesie w nim argumenty innego rodzaju**. Należy również uznać, że są także dopuszczalne żądania wyłączenia sędziego oparte na okolicznościach związanych z rozstrzyganiem przez sąd o wnioskach nieodnoszących się do dowodów. Jeśli zatem strona wnosi o wyłączenie sędziego, podnosząc, że bezzasadnie oddalił jej wniosek procesowy (np. o zwolnienie od kosztów sądowych, ustanowienie pełnomocnika z urzędu, itp.), to tego rodzaju okoliczność nie „dyskwalifikuje” automatycznie wniosku o wyłączenie sędziego. Wydaje się pożądane, aby rozszerzyć zakres powyższej regulacji także o okoliczności związane z wydawaniem w sprawie zarządzeń i orzeczeń (nie tylko odnoszących się do sfery dowodowej). W orzecznictwie utrwalone jest bowiem stanowisko, że aktywność sądu w procesie w zakresie podejmowanych czynności procesowych co do zasady nie może być kwalifikowana jako argument przemawiający za wyłączeniem sędziego (zob. szerzej komentarz do art. 49, teza 10).
7. Pozytywnie należy ocenić rozwiązanie, zgodnie z którym jeśli wnioski strony są niedopuszczalne w rozumieniu art. 53¹ § 1, to o pozostawieniu bez dalszych czynności wniosku i pism związanych z jego wniesieniem zawiadamia się stronę wnoszącą tylko raz – przy złożeniu pierwszego pisma. Powyższe rozwiązanie pozwoli na ograniczenie do minimum czynności sądu (przewodniczącego), jeśli strona będzie ponawiać niedopuszczalne wnioski w przedmiocie wyłączenia sędziego w dalszym toku postępowania.

Art. 54. [Wyłączenie referendarza sądowego, ławników, innych organów i prokuratora]

Przepisy niniejszego działu, z wyłączeniem przepisu art. 48¹, stosuje się odpowiednio do wyłączenia referendarza sądowego, ławnika, jak również innych organów sądowych oraz prokuratora. Wniosek o wyłączenie referendarza sądowego oraz ławnika sąd rozstrzyga zgodnie z przepisami niniejszego działu, a w pozostałych przypadkach przekazuje odpowiedniemu organowi nadzrędnemu.

1. Komentowany przepis w obecnym brzmieniu obowiązuje od 7.11.2019 r.
2. W obecnym stanie prawnym w **przypadku wniosków o wyłączenie referendarza sądowego, ławnika, jak również innych organów sądowych i prokuratora stosuje się odpowiednio przepisy tego działu, z wyłączeniem art. 48¹**. W przypadku gdy składany jest wniosek o wyłączenie referendarza sądowego oraz ławnika, rozstrzyga je sąd zgodnie z przepisami jak w przypadku wniosku o wyłączenie sędziego³³⁶. Gdy zaś chodzi o wyłączenie innych organów sądowych i prokuratora, to wniosek o ich wyłączenie należy przekazać odpowiedniemu organowi nadzrędnemu³³⁷.

³³⁶ Zob. szerzej O.M. Piskowska, K. Sadowski, D. Kotłowski, *Tryb postępowania o wyłączenie referendarza sądowego od udziału w sprawie cywilnej*, PS 2011/7, s. 135–141.

³³⁷ Zob. też postanowienie SN z 1.12.2021 r., I NO 46/21, LEX nr 3314746.

3. Za inne organy sądowe w rozumieniu art. 54 uznaje się w szczególności protokolanta sądowego³³⁸, kuratora sądowego i asystenta sędziego.
4. **Wskazać należy, że wniosek o wyłączenie biegłego sądowego nie podlega procedowaniu w oparciu o komentowany przepis.** Powyższe wynika z tego, iż biegły sądowy nie jest „innym organem sądowym” w rozumieniu art. 54. Natomiast w tym zakresie zastosowanie znajduje regulacja przewidziana w art. 281³³⁹ (zob. szerzej komentarz do art. 281).
5. Skoro w odniesieniu do referendarza sądowego, ławnika, innych organów sądowych i prokuratora **nie znajduje zastosowania art. 48¹**, to nawet w razie wyłączenia ich od brania udziału w prowadzonej sprawie z uwagi na okoliczności, o jakich mowa w art. 48 § 1 pkt 1–4, nie dochodzi do przekazania sprawy sądowi przełożonemu.

³³⁸ Zob. postanowienie SN z 9.04.2002 r., III CKN 764/00, LEX nr 1172525.

³³⁹ Wyroki SN: z 2.12.2011 r., III CSK 77/11, LEX nr 1162686, i z 8.01.2004 r., I CK 17/03, LEX nr 567317.

TYTUŁ II

Prokurator

Art. 55. [Powództwo na rzecz oznaczonej osoby]

Prokurator, wytaczając powództwo na rzecz oznaczonej osoby, powinien ją wskazać w pozwie. Nie dotyczy to spraw niemajątkowych z zakresu prawa rodzinnego, chyba że przepis szczególny stanowi inaczej.

1. Niniejsza regulacja, wspólnie z kolejnymi przepisami art. 56–60, uzupełnia rozwiązanie przyjęte w art. 7, odnoszące się do udziału prokuratora w postępowaniu cywilnym (zob. komentarz do art. 7).
2. Komentowany przepis art. 55 przewiduje, że prokurator jest legitymowany do wytoczenia powództwa na rzecz oznaczonej osoby. W takim wypadku prokurator powinien wskazać tę osobę w pozwie. W literaturze **taką formę inicjowania postępowania przez prokuratora określa się jako niesamodzielne (niesamoistne) wytoczenie powództwa**. Przepisy procesowe dopuszczają również tzw. samodzielne wytaczanie powództw przez prokuratora w interesie publicznym na podstawie przepisu art. 57³⁴⁰ (zob. też komentarz do art. 57). Jak zwrócił uwagę Sąd Najwyższy w postanowieniu z 12.10.2018 r., V CSK 33/18, LEX nr 2577359, kompetencja prokuratora do inicjowania postępowań sądowych ma charakter generalny i nie można z niej wywodzić takiego uprawnienia dla innych podmiotów.
3. Oczywiście jest, że **ostateczną decyzję o tym, czy prokurator wniesie pozew do sądu na rzecz określonej osoby, czy też wobec wszystkich stron postępowania w trybie art. 57, podejmuje prokurator**. Nie można tej kwestii poddawać pod ocenę sądu, na co zwrócił uwagę w szczególności Sąd Apelacyjny w Krakowie w postanowieniu z 10.03.1992 r., I ACz 87/92, LEX nr 1680336.
4. **Gdy prokurator wytacza powództwo na rzecz oznaczonej osoby, jest obowiązany do jej wskazania w sposób umożliwiający jej identyfikację**. Zatem pozew wnoszony w trybie art. 56 dotknięty jest brakiem formalnym, jeśli prokurator nie wskaże, w czym imieniu wnosi powództwo. Z punktu widzenia redakcyjnego prokurator, sporządzając pozew, powinien wyodrębnić tę informację, wskazując, **na czyją rzecz działa** w danej sprawie. W literaturze postuluje się wskazanie w pozwie jako powoda prokuratora, a nadto osoby, na rzecz której wytoczono powództwo. Niewłaściwe jest natomiast wskazanie, że powo-

³⁴⁰ A. Lesińska, *Udział prokuratora w postępowaniu cywilnym w teorii i praktyce* [w:] *Postępowanie cywilne jako procesowa gwarancja praw chronionych konstytucyjnie*, red. I. Gil, E. Marszałkowska-Krześ, Wrocław 2018, s. 107.

dem jest prokurator działający „w imieniu” określonej osoby³⁴¹. Należy bowiem podkreślić, że gdy prokurator wytacza powództwo na rzecz oznaczonej osoby w trybie komentowanego przepisu, to nie występuje on jako pełnomocnik procesowy strony³⁴².

5. W judykaturze podkreśla się, że na prokuratorze spoczywają obowiązki dowodowe analogiczne do tych, które spoczywałyby na samej stronie, gdyby wniosła ona powództwo samodzielnie. Przykładowo jeśli prokurator wytacza niesamodzielne powództwo o ustalenie (art. 55 w zw. z art. 189), to ma również obowiązek wykazać interes prawny osoby zastępowanej, będącej powodem w znaczeniu materialnym, gdyż działa jako substytut procesowy tej osoby³⁴³.
6. **W świetle art. 96 ust. 1 pkt 6 u.k.s.c. prokurator nie ma obowiązku uiszczenia kosztów sądowych, co obejmuje zarówno opłaty, jak i wydatki.** Czynności zwykle powodujące obowiązek uiszczenia opłat sądowych lub poniesienia wydatków podejmowane przez prokuratora są zawsze wolne od kosztów sądowych. Uchylenie obowiązku ponoszenia kosztów w stosunku do prokuratora oznacza, że nie tylko nie ma on obowiązku uiszczenia opłat sądowych oraz poniesienia wydatków w chwili, w której ten obowiązek zwykle się pojawia (w chwili wniesienia pisma, które powinno być opłacone lub które wymaga podjęcia czynności wiążącej się z wydatkami), lecz także nie można go obciążyć żadną częścią nieuiszczonych kosztów sądowych, i to niezależnie od wyniku sprawy³⁴⁴.
7. **Zgodnie ze zdaniem drugim art. 55 uprawnienie prokuratora, o jakim mowa w tym przepisie, nie dotyczy spraw niemajątkowych z zakresu prawa rodzinnego,** chyba że przepis szczególnie stanowi inaczej. W tym zakresie konieczne jest zwrócenie uwagi na regulacje przewidziane w Kodeksie rodzinnym i opiekuńczym, które stanowią materialnoprawną podstawę działania prokuratora w sprawach rodzinnych o niemajątkowych charakterze. W szczególności może on wytoczyć:
 - powództwo o unieważnienie oraz ustalenie istnienia lub nieistnienia małżeństwa (art. 22 k.r.o.);
 - powództwo o rozwiązanie przysposobienia (art. 127 k.r.o.).Regulacje materialnoprawne zostały doprecyzowane w art. 454 k.p.c., który wyjaśnia, kogo pozywa prokurator (zob. komentarz do art. 454).
8. Prokurator jest władny zainicjować postępowanie o wyłączenie małżonka spadkodawcy od dziedziczenia, mimo że powyższe nie wynika wprost z art. 940 k.c.³⁴⁵
9. Jeśli prokurator wytacza powództwo na rzecz określonej osoby, a nie bierze ona udziału w sprawie, to celowe może okazać się cofnięcie przez powoda roszczenia bez zrzeczenia się roszczenia, jeśli prokurator nie dysponuje dowodami kluczowymi dla ustalenia wysokości roszczenia³⁴⁶.

³⁴¹ Zob. A. Lesińska, *Udział...*, s. 108–109.

³⁴² Zob. postanowienie SN z 6.09.2018 r., V CSK 265/17, LEX nr 2541896.

³⁴³ Wyrok SN z 2.08.2007 r., V CSK 109/07, LEX nr 325649.

³⁴⁴ Postanowienie SO w Częstochowie z 30.06.2016 r., VI Cz 677/16, LEX nr 2070027.

³⁴⁵ Zob. A. Partyk, *O legitymacji stron sporu o wyłączenie małżonka spadkodawcy od dziedziczenia (art. 940 k.c.)*, „Folia Iuridica Universitatis Wratislaviensis”, 2019/8(2), s. 210–213.

³⁴⁶ Por. postanowienie SR Szczecin-Prawobrzeże i Zachód w Szczecinie z 15.01.2019 r., I C 108/16, LEX nr 2634906.

10. Pojawić może się pytanie, czy prokurator może skutecznie wnieść pozew, jeśli istnieje podstawa do odrzucenia pozwu z powodu braku jurysdykcji, zapisu na sąd polubowny, który to zarzut może ponieść każda ze stron sporu. Należy uznać, że nawet mimo braku stosownych regulacji, w takim wypadku pozew prokuratora podlegałby odrzuceniu. Na powyższe zwrócił uwagę SO we Wrocławiu w postanowieniu z 22.11.2018 r., XII C 1967/18, LEX nr 2613402.
11. Skoro prokurator może wytoczyć powództwo, to tym bardziej wstępując do postępowania może podnieść zarzut przedawnienia, ponieważ sam zarzut przedawnienia jest czynnością procesową skutkującą korzystnie w sferze materialnoprawnej strony, nieporównanie mniej niż całociowe wytoczenie powództwa³⁴⁷.

Art. 56. [Wstąpienie do sprawy]

§ 1. Osobę, na rzecz której prokurator wytoczył powództwo, sąd zawiadamia o tym, doręczając jej odpis pozwu. Osoba ta może wstąpić do sprawy w każdym jej stanie w charakterze powoda; w tym wypadku do udziału prokuratora w sprawie stosuje się odpowiednio przepisy o współuczestnictwie jednolitym.

§ 2. Prokurator nie może samodzielnie rozporządzać przedmiotem sporu.

1. Zgodnie z komentowanym przepisem **w razie wytoczenia przez prokuratora niesamodzielnego powództwa sąd ma obowiązek zawiadomić o tym fakcie osobę, na której rzecz powództwo zostało wniesione, poprzez doręczenie tej osobie odpisu pozwu.** Osoba ta jest uprawniona do wstąpienia do sprawy w każdym jej stadium – w charakterze powoda.
2. **Osoba, na której rzecz prokurator wytoczył powództwo, nie musi natychmiast podejmować decyzji, czy brać udział w postępowaniu.** Może ona wstąpić do procesu również w terminie późniejszym. Pierwotne stanowisko o braku woli brania udziału w sprawie nie oznacza też, że nie może ona następnie wziąć udziału w sprawie³⁴⁸. Sąd Najwyższy w wyroku z 28.06.2001 r., I PKN 508/00, LEX nr 77138, podkreślił, że osoba uprawniona do wstąpienia do sprawy w roli powoda na podstawie art. 56 § 1 nie musi nawet złożyć sądowi formalnego oświadczenia w tym przedmiocie. Dopuszcza się bowiem nawet przystąpienie do procesu w sposób dorozumiany, jeśli osoba ta przedstawiać będzie swoje stanowisko w sprawie, „tytułując się stroną procesu”. Zatem brak oficjalnego oświadczenia o wstąpieniu do procesu po stronie powodowej nie jest warunkiem *sine qua non* udziału w tym postępowaniu. Jak podkreśla się w orzecznictwie, przepis art. 56 § 1 nie przewiduje żadnej szczególnej formy wyrażenia woli wstąpienia do postępowania przez podmiot, na rzecz którego uprawniony organ wytoczył powództwo³⁴⁹.
3. W orzecznictwie podkreśla się, że celem doręczenia odpisu pozwu prokuratora osobie, na rzecz której zainicjował on proces, jest umożliwienie wstąpienia przez zawiadomioną osobę do sprawy w charakterze powoda. Do tej chwili jest ona bowiem jedynie stroną w znaczeniu materialnym, nie formalnym. **Mimo nieprzystąpienia do postępowania osoby, na rzecz której wytoczono powództwo, jest ona na podstawie wielu przepisów**

³⁴⁷ Wyrok SR w Kutnie z 19.06.2018 r., IC 1520/17, LEX nr 2520929; zob. też: wyrok SO w Piotrkowie Trybunalskim z 9.04.2018 r., II Ca 203/18, LEX nr 2501433.

³⁴⁸ Zob. A. Lesińska, *Udział prokuratora...*, s. 109.

³⁴⁹ Wyrok SO w Krakowie z 27.03.2018 r., II Ca 2471/17, LEX nr 2579791.

Kodeksu postępowania cywilnego traktowana jak strona postępowania, z czym związane są określone skutki procesowe. Konsekwencją powyższej konstrukcji jest oczywisty wymóg zachowania zdolności prawnej (art. 8 § 1 k.c.) i jej atrybutu – zdolności sądowej (art. 64 § 1 k.p.c.) przez taki podmiot od chwili wniesienia pozwu do prawomocnego zakończenia procesu. Niespełnienie go skutkuje nieważnością postępowania (art. 379 pkt 2 k.p.c.)³⁵⁰.

4. Od momentu gdy strona przystąpi do procesu zainicjowanego na jej rzecz przez prokuratora, należy uwzględnić tę okoliczność w treści protokołów, orzeczeń poprzez właściwe oznaczenie strony powodowej. W razie braku zmiany dotychczas przyjętego oznaczenia strony powodowej – orzeczenia powinny podlegać sprostowaniu³⁵¹.
5. Jeśli dojdzie do wstąpienia do procesu osoby, na rzecz której wytoczone zostało powództwo, **prokurator i powód traktowani są jak współuczestnicy jednolici** (zob. komentarz do art. 73). Po wstąpieniu do procesu osoby, na rzecz której prokurator zainicjował proces, „sąd musi wydać jednolite rozstrzygnięcie w stosunku do obydwu podmiotów. Dopóki prokurator popiera swoje żądanie, dopóty wyrok w sprawie niepodzielnie i jednolicie wiąże prokuratora i stronę, na rzecz której działa, zaś owa niepodzielność dotyczy wyłącznie zgłoszonego żądania, nie zaś praw własnych prokuratora”³⁵².
6. **Jeśli prokurator wniesie powództwo w trybie art. 56, to nie może samodzielnie rozporządzać przedmiotem sporu.** Nie może więc przykładowo zrzec się roszczenia, nie może zawrzeć ugody ani też odroczyć płatności świadczenia już wymagalnego. Powyższe należy wywodzić z tego, że prokurator nie jest podmiotem stosunku prawnego, z którego wypływa dochodzone roszczenie³⁵³. Jeśli jednak do powództwa zainicjowanego w trybie komentowanego przepisu przystąpi strona osobiście, to ona może skutecznie zrzec się dochodzonego roszczenia, przy czym zastosowanie w tym przypadku znajduje art. 203 § 4 k.p.c.³⁵⁴ (zob. też komentarz do art. 203).
7. Warto zwrócić uwagę, że „hipoteza art. 56 § 2 k.p.c. nie ogranicza się do współdziałania prokuratora ze stroną wstępującą do sprawy, gdyż w przypadku analizowanego typu powództwa prokurator nigdy nie może samodzielnie dysponować przedmiotem sporu”³⁵⁵.
8. Należy się zgodzić z tezą, że „**formalna natura prawna legitymacji procesowej prokuratora, który wytoczył powództwo na rzecz oznaczonej osoby, w istotny sposób ogranicza podejmowanie przezeń dyspozycji o charakterze materialnym.** Ograniczenia te wynikać mogą także z faktu wstąpienia do procesu podmiotu uprawnionego materialnie, która to okoliczność sprawia, że czynności prokuratora i powoda rzeczywistego zasadniczo powinny być ze sobą zgodne. W braku konsensusu wywołują one skutek procesowy wyłącznie w stosunku do tego podmiotu, który ich dokonał. Odnosząc się zaś do dyspozycji

³⁵⁰ Zob. wyrok SN z 30.03.2012 r., III CSK 204/11, LEX nr 1212812.

³⁵¹ Zob. wyrok SO w Krakowie z 27.03.2018 r., II Ca 2471/17, LEX nr 2579791.

³⁵² A. Franusz, *Dokonywanie czynności dyspozytywnych o charakterze materialnym w procesie z powództwa prokuratora na rzecz oznaczonej osoby*, Prok. i Pr. 2016/9, s. 125.

³⁵³ Uzasadnienie uchwały SN (7) z 23.02.1970 r., III CZP 81/69, LEX nr 1028.

³⁵⁴ Zob. uchwała SN (7) z 23.02.1970 r., III CZP 81/69, LEX nr 1028.

³⁵⁵ A. Franusz, *Dokonywanie...*, s. 119.

polegających na rozporządzaniu przedmiotem procesu, należy tu mówić nie tyle o ograniczeniach, ile o niedopuszczalności dokonywania ich przez prokuratora³⁵⁶.

9. W sytuacji gdy prokurator działa na rzecz oznaczonej osoby (art. 55 i 56), sam nie ponosi żadnych kosztów sądowych, jednak **w orzeczeniu kończącym postępowanie w danej instancji sąd obciąża tymi kosztami strony**, stosownie do art. 113 u.k.s.c., przy odpowiednim zastosowaniu zasad obowiązujących przy zwrocie kosztów procesu. W sytuacji gdy osoba, na rzecz której prokurator wytoczył powództwo, nie wstąpiła do sprawy w charakterze powoda, czynności prokuratora powodujące obowiązek poniesienia opłat lub wydatków są zwolnione od kosztów sądowych³⁵⁷.

Art. 57. [Pozew przeciwko wszystkim stronom]

Jeżeli prokurator, wytaczając powództwo, nie działa na rzecz oznaczonej osoby, wnosi on pozew przeciwko wszystkim osobom będącym stronami stosunku prawnego, którego dotyczy powództwo.

1. Na podstawie komentowanej regulacji prokurator może wytoczyć powództwo przeciwko wszystkim osobom będącym stronami stosunku prawnego, którego dotyczy powództwo. **Jest to samodzielne wytoczenie powództwa przez prokuratora**³⁵⁸. Oznacza to, że w takiej sprawie prokurator jest jedyną stroną powodową³⁵⁹. W żadnym wypadku **prokurator, działając na podstawie komentowanego przepisu, nie jest pełnomocnikiem procesowym strony**³⁶⁰.
2. Należy podkreślić, że **decyzję o tym, czy powództwo prokuratora w procesie cywilnym ma charakter samodzielny, czy też niesamodzielny, podejmuje prokurator**, wnosząc pozew do sądu, i nie może pozostawić tej decyzji sądowi orzekającemu³⁶¹. Ocena potrzeby zainicjowania procesu przez prokuratora bez określenia podmiotu, na którego rzecz jest ono przezeń inicjowane, pozostaje wyłączną jego kompetencją i sąd rozstrzygający spór nie jest uprawniony do weryfikacji tej oceny z punktu widzenia jej merytorycznej poprawności. W tej sytuacji prokurator jest nie tylko stroną sporu w znaczeniu formalnym, ale jego pozycja w sporze opiera się na jego własnej legitymacji (czynnej), zwanej w literaturze **legitymacją publiczną**³⁶².
3. W judykaturze wskazuje się, że prokurator z mocy art. 7 i 57 **zawsze działa w interesie publicznym dla ochrony praworządności, a przesłanki tego działania nie podlegają kontroli ani ocenie sądu**. Prokurator, wnosząc powództwo na podstawie art. 57, działa w celu ochrony praworządności, czyli w interesie publicznym, a więc zwykle wbrew interesom pozwanych osób, dlatego konieczność udziału stron stosunku prawnego w postępowaniu wszczętym przez prokuratora ma służyć ochronie ich interesów³⁶³.

³⁵⁶ A. Franusz, *Dokonywanie...*, s. 129.

³⁵⁷ Postanowienie SO w Częstochowie z 30.06.2016 r., VI Cz 677/16, LEX nr 2070027.

³⁵⁸ A. Lesińska, *Udział...*, s. 107.

³⁵⁹ A. Lesińska, *Udział...*, s. 110.

³⁶⁰ Zob. postanowienie SN z 6.09.2018 r., V CSK 265/17, LEX nr 2541896.

³⁶¹ Postanowienie SA w Krakowie z 10.03.1992 r., I ACz 87/92, LEX nr 1680336.

³⁶² Wyrok SA w Krakowie z 12.01.2016 r., I ACa 1332/15, LEX nr 2004520.

³⁶³ Wyrok SN z 26.04.2019 r., V CSK 90/18, LEX nr 2653100.

4. Należy dostrzec, że **niejednokrotnie to prokurator bywa jedynym podmiotem uprawnionym do skutecznego kwestionowania umów cywilnoprawnych**. Celem jego działania może być eliminowanie nieważnych umów z obrotu prawnego, gdyż są one zagrożeniem dla uczestników obrotu działających zgodnie z prawem³⁶⁴. Powszechnie przyjmuje się, że uprawnienie prokuratora do wszczęcia postępowania cywilnego na podstawie art. 7 legitymuje go również do zgłoszenia na podstawie art. 57 powództwa o ustalenie nieważności czynności prawnej (art. 189)³⁶⁵. W orzecznictwie zwraca się przy tym uwagę, że gdy prokurator inicjuje pozew o ustalenie nieważności umowy, korzystając z umocowania przewidzianego w art. 57, i gdy pozywa wszystkich kontrahentów umowy, to działa w interesie publicznym dla ochrony praworządności. Przesłanki tego działania nie podlegają kontroli ani ocenie sądu, a interes prawny kontrahentów umowy występujących po stronie pozwanej nie ma tu żadnego znaczenia³⁶⁶. Zaznacza się przy tym, że skoro z zasady prokurator w takim procesie reprezentuje interes publiczny, nie jest podmiotem prawa cywilnego, to nie można od niego wymagać, aby odrębnie wykazywał interes prawny przewidziany dla takich podmiotów³⁶⁷.
5. Nie można jednak uznać, że na podstawie komentowanego przepisu prokurator może zainicjować przed sądem sprawę każdego rodzaju. Warto odnotować stanowisko, że **prokurator może wszczęć postępowanie w tych sprawach, w których postępowanie może toczyć się przed sądem powszechnym**. Przykładowo jeśli strony zawrą umowę o jurysdykcję, wyłączając jurysdykcję sądów polskich, to prokurator nie może wszczęć postępowania przez sąd polski, argumentując, że umowa derogacyjna go nie wiąże. Zauważa się natomiast, że powyższy pogląd nie przekłada się wprost na problematykę zapisu na sąd polubowny i nie oznacza, iż w żadnych okolicznościach prokurator nie może wszczęć postępowania w sprawie, w której strony dokonały zapisu na sąd polubowny. Prokurator jest bowiem uprawniony do wniesienia skargi o uchylenie wyroku sądu polubownego, o której mowa w przepisie art. 1205 § 1, i w ten sposób może podjąć działania w celu ochrony praworządności i praw obywateli³⁶⁸.
6. **Prokurator, który inicjuje proces sądowy na podstawie przepisu art. 57, jest zobowiązany do wykazania okoliczności, na które powołuje się w pozwie** – zgodnie z zasadą rozkładu ciężaru dowodu. Jeśli nie wykaże swoich twierdzeń, to powództwo podlegać będzie oddaleniu³⁶⁹.
7. W literaturze na kanwie art. 57 podkreśla się, że „przepisy umożliwiające prokuratorowi wystąpienie z alternatywnym – względem art. 55 k.p.c. – typem powództwa, wyposażają go w tym zakresie w prawo podmiotowe. Wówczas jako strona w znaczeniu tak formalnym, jak i materialnym, prokurator uprawniony jest do dokonywania wszystkich czynności dyspozytywnych w procesie”³⁷⁰.

³⁶⁴ Zob. wyrok SO w Gliwicach z 31.05.2016 r., II C 98/14, LEX nr 2506605.

³⁶⁵ Zob. wyrok SA w Katowicach z 25.05.2016 r., V ACa 758/15, LEX nr 2061878; zob. też wyrok SN z 26.04.2019 r., V CSK 90/18, LEX nr 2653100; wyrok SN z 2.08.2007 r., V CSK 109/07, LEX nr 325649.

³⁶⁶ Zob. wyrok SR dla miasta stołecznego w Warszawie z 13.01.2015 r., II C 2790/13, LEX nr 2135122.

³⁶⁷ Wyrok SO w Lublinie z 19.04.2017 r., II Ca 937/16, LEX nr 2389041.

³⁶⁸ Zob. postanowienie SO we Wrocławiu z 22.11.2018 r., XII C 1967/18, LEX nr 2613402.

³⁶⁹ Zob. np. wyrok SR dla miasta stołecznego w Warszawie z 10.02.2015 r., VI RC 46/14, LEX nr 1901819, którym oddalono powództwo prokuratora o ustalenie bezskuteczności uznania ojcostwa.

³⁷⁰ A. Franusz, *Dokonywanie...*, s. 129.

8. Aktualnie ugruntowany jest pogląd, iż **art. 106, w oparciu o który udział prokuratora w sprawie nie uzasadnia zasądzenia zwrotu kosztów na rzecz Skarbu Państwa ani od Skarbu Państwa, jest wyłączony w razie inicjowania postępowania przez prokuratora na mocy komentowanego art. 57.** Stanowisko takie przedstawił w szczególności Sąd Najwyższy w wyroku z 10.10.2003 r., II CK 116/02, LEX nr 148626; w wyroku z 12.12.2002 r., II CKN 1190/00, LEX nr 1165509, oraz w wyroku z 5.05.1989 r., II CR 155/89, LEX nr 5277. Początkowo w orzecnictwie uznawano, że dopuszczalne jest oparcie orzeczenia o kosztach na art. 106 także wówczas, gdy prokurator inicjował proces w trybie art. 57, ale ta linia orzecznicza ulegała zmianie.

Art. 58. [Zakres *rei iudicatae*]

Wyrok prawomocny zapadły w sprawie wytoczonej przez prokuratora ma powagę rzeczy osądzonej pomiędzy stroną, na rzecz której prokurator wytoczył powództwo, a stroną przeciwną. Jednakże w sprawach o roszczenia majątkowe prawomocne rozstrzygnięcie sprawy nie pozbawia strony zainteresowanej, która nie brała udziału w sporze, możliwości dochodzenia swoich roszczeń w całości lub w tej części, w której nie zostały zasądzone.

1. W świetle komentowanego art. 58 prawomocny wyrok zapadły w sprawie, którą zainicjował prokurator, ma powagę rzeczy osądzonej między stroną, na rzecz której prokurator wytoczył powództwo, a stroną przeciwną.
2. Ustawodawca przyjął jednocześnie, że **jeśli sprawa wytoczona przez prokuratora dotyczyła roszczeń majątkowych, to prawomocne rozstrzygnięcie sprawy nie wyklucza, aby osoba zainteresowana dochodziła w odrębnym postępowaniu roszczeń, które nie zostały zasądzone.** Warunkiem jest jednak to, aby strona ta nie brała udziału w sporze inicjowanym przez prokuratora.
3. Jak wskazuje się w orzecnictwie, art. 58 stanowi jeden z ustanowionych wprost w przepisach prawa wyjątków od zasady działania prawomocności materialnej wyroku *inter partes*³⁷¹.
4. Warto przypomnieć stanowisko Sądu Najwyższego, wedle którego gdy osoba, na której rzecz prokurator wytoczył w postępowaniu karnym powództwo adhezyjne, nie wstąpiła do sprawy (art. 56 § 1 zdanie drugie) – mimo że brała udział w postępowaniu karnym jako oskarżyciel posiłkowy i powództwo prokuratora popierała w rozmiarze zgłoszonym w pozwie jako odszkodowanie częściowe – to prawomocne zasądzenie w wyroku skazującym na rzecz tej osoby kwoty żądanej w pozwie prokuratora z tytułu zadośćuczynienia pieniężnego nie pozbawia jej możliwości dochodzenia wyższego zadośćuczynienia w odrębnym procesie³⁷².

Art. 59. [Zawiadomienie prokuratora]

Sąd zawiadamia prokuratora o każdej sprawie, w której udział jego uważa za potrzebny.

1. Na podstawie komentowanego przepisu sąd ma obowiązek zawiadomić prokuratora o każdej prowadzonej sprawie, w której udział jego uważa za potrzebny. Oczywiście **z przepisu**

³⁷¹ Wyrok SO w Krakowie z 15.04.2016 r., II Ca 242/16, LEX nr 2107746.

³⁷² Uchwała SN z 18.02.1976 r., III CZP 3/76, LEX nr 1990.

wynika konieczność zawiadomienia prokuratora nie o każdej sprawie, ale tylko wówczas, gdy w przekonaniu sądu zaistnieje taka potrzeba. Z art. 59 wynika, że jeśli sąd uzna udział prokuratora za potrzebny, to ma obowiązek przesłać stosowne zawiadomienie. Ustawodawca posłużył się bowiem czasownikiem „zawiadamia”, a nie wyrażeniem „może zawiadomić”.

2. Powstaje pytanie, w jakim przypadku udział prokuratora w sprawie powinien być oceniony jako potrzebny. Niewątpliwie okoliczność ta będzie uzależniona od charakteru danej sprawy.
3. Za utrwalony pogląd należy uznać ten, że **ocena istnienia potrzeby udziału prokuratora w postępowaniu pozostawiona została sądowi orzekającemu**, który dokonuje jej na podstawie okoliczności faktycznych sprawy oraz kierując się oceną prawną, a zwłaszcza oceną istoty i stopnia komplikacji problemów prawnych³⁷³. Zwraca się w judykaturze uwagę, że nieskorzystanie sądu z przepisu wskazanego w art. 59 nie stanowi pozbawienia strony możliwości obrony jej praw, na co zwrócił uwagę m.in. Sąd Najwyższy w postanowieniu z 14.01.2008 r., II PK 259/07, LEX nr 864115.
4. W orzecznictwie podkreśla się zarazem, że **naruszenie art. 59 może mieć miejsce, jeśli zaniechanie zawiadomienia prokuratora miało wpływ na treść wydanego przez sąd rozstrzygnięcia**³⁷⁴. Taka sytuacja miałaby miejsce, gdyby jedna ze stron procesu cierpiała na określone, poważne zaburzenia natury psychicznej, a jednocześnie nie korzystała z pomocy pełnomocnika w toku postępowania. Zawiadomienie prokuratora może być związane z istnieniem podejrzenia, że pozwany znajduje się w stanie wyłączającym świadome i swobodne podjęcie decyzji, wyrażenie woli, a stan ten mógł zagrażać jego interesom³⁷⁵. Sąd Najwyższy w uchwale z 12.12.1960 r., I CO 25/60, LEX nr 115321, której nadał moc zasady prawnej, wskazał, że jeżeli sąd dojdzie do przekonania, że strona w procesie – ze względu na jej stan psychiczny – znajduje się w stanie trwale wyłączającym świadome i swobodne powzięcie decyzji i wyrażenie woli, a stan ten zagraża jej interesom, powinien uznać udział prokuratora w sprawie za potrzebny i zawiadomić go o tym. W uchwale tej Sąd Najwyższy podkreślił, że prokurator może zainicjować odrębne postępowanie o ubezwłasnowolnienie tej strony, a wówczas sąd powinien zawiesić proces do czasu rozstrzygnięcia sprawy o ubezwłasnowolnienie. Natomiast gdyby prokurator nie zainicjował postępowania o ubezwłasnowolnienie, to biorąc udział w procesie wystarczająco chroni on interesy tej strony.
5. Należy również odpowiedzieć na pytanie, jakie skutki będzie miało zaniechanie zawiadomienia prokuratora przez sąd w przypadku, gdy jego udział w sprawie był niezbędny, np. z uwagi na poważne problemy psychiczne strony działającej osobiście przed sądem. W wyroku z 6.04.2005 r., III CK 319/04, LEX nr 175997, Sąd Najwyższy stwierdził, że rozpoznanie bez zawiadomienia o sprawie prokuratora apelacji strony chorej psychicznie i na skutek choroby niezdolnej do świadomego podejmowania decyzji, niemającej ustanowionego pełnomocnika procesowego, pozbawia stronę możliwości obrony swoich praw i powoduje nieważność postępowania. Odmienny pogląd przyjął natomiast Sąd Najwyższy w postanowieniu z 8.10.1998 r., II KKN 903/97, LEX nr 1216978. W postanowieniu tym Sąd Naj-

³⁷³ Tak wyrok SA w Warszawie z 5.11.2018 r., I ACa 323/18, LEX nr 2605238.

³⁷⁴ Wyrok SA w Katowicach z 7.03.2014 r., I ACa 1175/13, LEX nr 1466784.

³⁷⁵ Wyrok SO w Gliwicach z 5.03.2019 r., II C 478/16, LEX nr 2670018.

wyższy stwierdził brak podstaw do uznania, że zaniechanie zawiadomienia prokuratora skutkowało nieważnością postępowania, mimo choroby psychicznej wnioskodawcy³⁷⁶.

6. Gdy sąd zawiadamia prokuratora w trybie art. 59 o potrzebie wzięcia udziału w procesie, nie oznacza to, że prokurator jest obowiązany w sposób automatyczny wstąpić do prowadzonego postępowania. Decyzja w tym zakresie należy do samego prokuratora, który może odmiennie niż sąd ocenić potrzebę własnego udziału w sprawie.

Art. 60. [Uprawnienia prokuratora]

§ 1. Prokurator może wstąpić do postępowania w każdym jego stadium. Prokurator nie jest związany z żadną ze stron. Może on składać oświadczenia i zgłaszać wnioski, jakie uzna za celowe, oraz przytaczać fakty i dowody na ich potwierdzenie. Od chwili, kiedy prokurator zgłosił udział w postępowaniu, należy mu doręczać pisma procesowe, zawiadomienia o terminach i posiedzeniach oraz orzeczenia sądowe.

§ 2. Prokurator może zaskarżyć każde orzeczenie sądowe, od którego służy środek odwoławczy. Terminy do zaskarżenia orzeczeń sądowych, ustanowione dla stron, wiążą również prokuratora.

1. Przepis art. 60 przewiduje dla prokuratora **uprawnienie do przystąpienia do postępowania cywilnego w każdym jego stadium, a więc na etapie prowadzenia sprawy w sądzie zarówno pierwszej, jak i drugiej instancji – przed jego prawomocnym zakończeniem**. Natomiast wstąpienie prokuratora do udziału w sprawie po zamknięciu rozprawy odwoławczej jawi się – bez jej otworzenia na nowo – jako bezprzedmiotowe i niedopuszczalne. Sama obecność prokuratora na ogłoszeniu orzeczenia sądu odwoławczego nie jest natomiast równoznaczna z jego wstąpieniem do postępowania³⁷⁷. Jednocześnie prokurator powszechnej jednostki prokuratury nie może wstąpić do sprawy dopiero w toku rozpoznawania skargi kasacyjnej w Sądzie Najwyższym, co wynika z tego, że skarga kasacyjna stanowi nadzwyczajny środek zaskarżenia. Natomiast **prokurator, który przystąpił do sprawy przed prawomocnym wydaniem przez sąd odwoławczy orzeczenia, może brać udział w postępowaniu kasacyjnym**³⁷⁸.
2. Konieczne jest, by prokurator **złożył jednoznaczne oświadczenie, że wstępuje do postępowania**³⁷⁹. Oświadczenie to może zostać zarówno zawarte w piśmie procesowym, jak i złożone ustnie do protokołu. Jeżeli prokurator składa stosowne oświadczenie na piśmie, to nie jest niezbędne, by było to osobne pismo obejmujące to właśnie oświadczenie. W praktyce sądowej zauważa się przy tym, że wniesienie przez prokuratora środka zaskarżenia stanowi przejaw przystąpienia do już toczącego się postępowania. Zatem zaskarżenie orzeczenia przez prokuratora może być również pierwszą czynnością, na mocy której przystąpi on do postępowania³⁸⁰.
3. **Prokurator, który wstępuje do procesu, nie staje się pełnomocnikiem procesowym stron**³⁸¹. Prokurator nie jest reprezentantem strony nawet wówczas, gdy wytacza powódz-

³⁷⁶ Zob. szerzej A. Partyk, *Skutki...*

³⁷⁷ Postanowienie SN z 18.12.2018 r., IV CZ 64/18, LEX nr 2621831.

³⁷⁸ Zob. postanowienie SN z 18.12.2018 r., IV CZ 64/18, LEX nr 2621831.

³⁷⁹ Postanowienie SN z 2.10.2003 r., V CZ 88/03, LEX nr 84308.

³⁸⁰ Postanowienie SO w Krakowie z 15.02.2017 r., II Ca 2506/16, LEX nr 2318595.

³⁸¹ Zob. postanowienie SN z 6.09.2018 r., V CSK 265/17, LEX nr 2541896.

two „na korzyść” Skarbu Państwa (np. w sprawie o orzeczenie przepadku przedmiotu świadczenia niegodziwego); nawet wówczas działa on bowiem nie w interesie Skarbu Państwa, lecz w interesie publicznym, skoro podstawą wytoczenia powództwa jest art. 60³⁸². Zgłaszane przez niego twierdzenia i wnioski dowodowe mogą zatem „wspierać” jedną ze stron, jak i obie strony postępowania, a nawet dotyczyć okoliczności dla obu stron niekorzystnych. Prokurator nie działa bowiem w interesie żadnej ze stron, lecz reprezentuje interes publiczny. Prokurator jest przy tym uprawniony do podnoszenia wszelkich zarzutów adekwatnych w danym postępowaniu, w tym zarzutów prawnomaterialnych, np. przedawnienia³⁸³. Prokurator działając na podstawie art. 60 nie może modyfikować żądań stron. Jego wnioski nie mogą więc wykraczać poza żądania wskazane w pozwie³⁸⁴.

4. Od momentu gdy prokurator zgłosił swój udział w sprawie, **sąd ma obowiązek doręczać mu pisma procesowe i zawiadamiać go o wyznaczonych w sprawie terminach i posiedzeniach**. Konieczne jest również doręczanie prokuratorowi odpisów wydanych orzeczeń. Istotne jest to, że **obowiązek ten spoczywa na sędzie dopiero od chwili, gdy prokurator zgłosi swój udział w sprawie**. Takiego obowiązku nie ma natomiast sąd, jeśli informacyjnie zawiadomił on prokuratora o rozpoznawanej sprawie, uznając, że jego udział w sprawie jest potrzebny (art. 59), a mimo tego prokurator nie wziął udziału w postępowaniu³⁸⁵. Stanowisko to przedstawiane jest również w literaturze, w której podkreśla się, iż „oświadczenie prokuratora o wstąpieniu do sprawy musi być wyraźne, gdyż samo uprzednie zawiadomienie prokuratora o toczącym się postępowaniu (doręczenie mu odpisu pozwu czy też zawiadomień o terminie rozprawy) nie czyni go uczestnikiem tego postępowania”³⁸⁶.
5. Artykuł 60 § 2 statuuje prawo prokuratora do zaskarżenia każdego orzeczenia sądowego, które podlega zaskarżeniu. Przepis ten przewiduje, że terminy do zaskarżenia orzeczeń sądowych, ustanowione dla stron, wiążą również prokuratora. Wskazana **regulacja nie oznacza, iż jeśli strony nie mogą zaskarżyć orzeczenia z uwagi na upływ terminu, to również i prokurator (który wcześniej nie uczestniczył w prowadzonym postępowaniu) nie może tego uczynić**. Regulacja ta podważałaby sens postanowienia art. 60 § 1 o tym, że prokurator może wstąpić do sprawy na każdym jej etapie. Zatem gdy prokurator, który nie bierze udziału w sprawie, złoży wniosek o doręczenie orzeczenia z uzasadnieniem, to termin do zaskarżenia liczy się od daty doręczenia mu orzeczenia z uzasadnieniem. Taki skutek następuje wtedy, gdy prokurator złożenie wniosku o doręczenie orzeczenia z uzasadnieniem połączy ze wstąpieniem do postępowania na podstawie art. 60 § 1³⁸⁷.
6. Z faktu, iż prokurator może zdecydować o braniu udziału w określonym postępowaniu, wynika również, iż może on następnie zmienić swoje stanowisko, stwierdzając brak podstaw do brania dalszego w nim udziału, przy czym wówczas musi jednoznacznie i wyraźnie przedstawić tę informację sądowi³⁸⁸.

³⁸² Wyrok SO Warszawa-Praga w Warszawie z 13.11.2013 r., IV Ca 1843/12, LEX nr 1953290.

³⁸³ Zob. wyrok SO w Piotrkowie Trybunalskim z 9.04.2018 r., II Ca 203/18, LEX nr 2501433.

³⁸⁴ Por. wyrok SO w Warszawie z 3.01.2020 r., XXV C 2514/19, LEX nr 2924755.

³⁸⁵ Zob. postanowienie SN z 23.12.1968 r., I PZ 67/68, LEX nr 6434.

³⁸⁶ J. Misztal-Konecka, *Wzięcie udziału przez prokuratora w postępowaniu cywilnym jako gwarancja zapewnienia efektywności ochrony prawnej*, „Zeszyty Naukowe KUL” 2017/3, s. 27.

³⁸⁷ Postanowienie SN z 2.10.2003 r., V CZ 88/03, LEX nr 84308.

³⁸⁸ Zob. J. Misztal-Konecka, *Wzięcie...*, s. 27.

TYTUŁ III

Organizacje pozarządowe

Art. 61. [Zdolność postulacyjna organizacji pozarządowej]

§ 1. Organizacje pozarządowe w zakresie swoich zadań statutowych mogą, za zgodą osoby fizycznej wyrażoną na piśmie, wytaczać powództwa na jej rzecz w sprawach o:

- 1) alimenty;
- 2) ochronę środowiska;
- 3) ochronę konsumentów;
- 4) ochronę praw własności przemysłowej;
- 5) ochronę równości oraz niedyskryminacji przez bezpodstawne bezpośrednie lub pośrednie zróżnicowanie praw i obowiązków obywateli.

§ 2. W sprawach wymienionych w § 1 organizacje pozarządowe w zakresie swoich zadań statutowych mogą, za zgodą osoby fizycznej wyrażoną na piśmie, przystąpić do niej w toczącym się postępowaniu.

§ 3. Za zgodą przedsiębiorcy, wyrażoną na piśmie, organizacja pozarządowa, której jest członkiem, może na jego rzecz wytoczyć powództwo lub przystąpić do niego w toczącym się postępowaniu związanym z prowadzoną przez niego działalnością gospodarczą.

§ 4. Do pozwu lub pisma obejmującego przystąpienie organizacja pozarządowa dołącza wyrażoną na piśmie zgodę osoby fizycznej.

1. Z przepisu art. 61 jednoznacznie wynika, iż organizacje pozarządowe w zakresie swoich zadań mogą wytaczać powództwa na rzecz osób fizycznych (za ich zgodą), jeśli sprawa dotyczy alimentów, ochrony środowiska, ochrony konsumentów, ochrony praw własności przemysłowej, ochrony równości oraz niedyskryminacji przez bezpodstawne bezpośrednie lub pośrednie zróżnicowanie praw i obowiązków obywateli. Jednocześnie, gdy postępowanie w tym przedmiocie jest w toku, organizacje mogą do nich przystąpić, jeśli dysponują **pisemną zgodą osoby fizycznej**.
2. Organizacje pozarządowe należą do podmiotów uprawnionych do wnoszenia pozwów we własnym imieniu na rzecz osób fizycznych. Ich legitymacja procesowa do inicjowania postępowań cywilnych lub do przystępowania do nich jest związana z zajmowanym stanowiskiem³⁸⁹. W Kodeksie postępowania cywilnego brak jest ustawowej definicji pojęcia organizacji pozarządowych. Należy wskazać, że w literaturze temu sformułowaniu nadano „szerokie znaczenie, zaliczając do nich m.in. organizacje polityczne, związki zawodowe, zrzeszenia pracujących chłopów, zrzeszenia spółdzielcze, organizacje młodzieżowe, kobiece,

³⁸⁹ Zob. postanowienie SN z 12.10.2018 r., V CSK 33/18, LEX nr 2577359.

sportowe i obronne, stowarzyszenia kulturalne, techniczne, naukowe, a także inne organizacje skupiające obywateli w celu czynnego udziału w życiu politycznym, gospodarczym, społecznym i kulturalnym”³⁹⁰.

3. Istotne znaczenie ma tu definicja wynikająca z ustawy z 24.04.2003 r. o działalności pożytku publicznego i o wolontariacie (Dz.U. z 2023 r. poz. 571 ze zm.). Na jej podstawie za organizacje pozarządowe uznaje się podmioty:
 - 1) niebędące jednostkami sektora finansów publicznych w rozumieniu ustawy z 27.08.2009 r. o finansach publicznych (Dz.U. z 2023 r. poz. 1270 ze zm.) lub przedsiębiorstwami, instytutami badawczymi, bankami i spółkami prawa handlowego będącymi państwowymi lub samorządowymi osobami prawnymi;
 - 2) niedziałające w celu osiągnięcia zysku – osoby prawne lub jednostki organizacyjne nieposiadające osobowości prawnej, którym odrębna ustawa przyznaje zdolność prawną, w tym fundacje i stowarzyszenia (zob. szerzej komentarz do art. 8).
4. Organizacja pozarządowa **nie działa jako pełnomocnik osoby fizycznej**³⁹¹. Jej pozycja jest **zbliżona do sytuacji interwenienta ubocznego** w procesie³⁹².
5. Jak słusznie wskazuje się w literaturze, „organizacja pozarządowa samodzielnie ocenia potrzebę i zasadność wszczęcia na rzecz konkretnej osoby fizycznej sądowego postępowania cywilnego lub wzięcia w nim udziału. Wskazana decyzja nie podlega kontroli sądu”³⁹³. Warto jednak zwrócić uwagę na treść art. 63, w świetle którego to sąd może zwrócić się do określonej organizacji pozarządowej o przedstawienie stanowiska w sprawie (zob. komentarz do art. 63).
6. Występowanie przez organizacje pozarządowe w imieniu osoby fizycznej lub przystąpienie do toczącego się procesu nie jest w świetle art. 61 § 1 i 2 uzależnione od uprzedniego członkostwa tej osoby w organizacji pozarządowej. Niezbędne jest natomiast, by prowadzone postępowanie zawierało się w katalogu typów spraw wyszczególnionych w art. 61 § 1. Prawo procesowe cywilne jest zaliczane do prawa publicznego, a zakres ochrony konsumentów wynikający z art. 76 Konstytucji RP jest szerszy od zakresu podmiotowego pojęcia konsumenta z art. 22¹ k.c. Przemawia to za rozszerzającą wykładnią spraw o ochronę konsumentów w rozumieniu art. 61 § 1 k.p.c. (art. 61 § 1 pkt 3 k.p.c.), skoro ta regulacja ma im ułatwiać dochodzenie roszczeń³⁹⁴. Jednakże roszczenia o nakazanie bankowi zaprzestania przetwarzania danych osobowych oraz zasądzenie zadośćuczynienia nie wchodzą w zakres roszczeń o których traktuje art. 61 § 1 pkt 1–5 k.p.c.³⁹⁵
7. Natomiast *de lege lata* w świetle art. 61 § 3 za zgodą przedsiębiorcy, wyrażoną na piśmie, organizacja pozarządowa, której jest członkiem, może na jego rzecz wytoczyć powództwo lub przystąpić do niego w toczącym się postępowaniu związanym z prowadzoną

³⁹⁰ M. Maciejewska-Szałas, *Organizacje pozarządowe i formy ich uczestnictwa w postępowaniu cywilnym*, GSP 2017/38, s. 121.

³⁹¹ Postanowienie SN z 6.03.2019 r., I CZ 17/19, LEX nr 2629884.

³⁹² Zob. M. Maciejewska-Szałas, *Organizacje...*, s. 133.

³⁹³ Zob. M. Maciejewska-Szałas, *Organizacje...*, s. 127.

³⁹⁴ Wyrok SN z 18.07.2019 r., I CSK 587/17, LEX nr 2727474.

³⁹⁵ Wyrok SO w Warszawie z 26.09.2019 r., III C 784/18.

przez niego działalnością gospodarczą. W razie braku członkostwa – organizacja pozarządowa pozbawiona jest legitymacji do wystąpienia w sprawie w trybie komentowanego przepisu.

8. Przepis w obecnym brzmieniu ma szersze zastosowanie niż przed nowelizacją, która obowiązuje od 12.05.2023 r. Obecnie przedsiębiorca, o którym mowa w przepisie, który jest członkiem organizacji pozarządowej, nie musi być osobą fizyczną, aby komentowany przepis mógł znaleźć zastosowanie. Jednocześnie spór, którego dotyczy postępowanie, ma być związany z prowadzoną działalnością gospodarczą.
9. Sąd Najwyższy w uchwale z 29.02.2000 r., III CZP 26/99, LEX nr 39156, wyjaśnił, iż sprawy wynikające z umowy najmu lokalu mieszkalnego, przeznaczonego do zaspokajania osobistych potrzeb mieszkaniowych najemcy i osób bliskich, gdy wynajmującym jest przedsiębiorca prowadzący działalność w zakresie najmu lokali, są „sprawami o ochronę konsumentów” w rozumieniu art. 61. Jak wskazał Sąd Najwyższy, kwalifikacja danej osoby jako konsumenta zależy od statusu drugiej strony stosunku prawnego, którego stroną jest ta osoba (przy czym uchwała ta zapadła, jeszcze zanim do Kodeksu cywilnego wprowadzono legalną definicję konsumenta w art. 22¹ k.c.).
10. Należy przyjąć, że organizacja społeczna **może wstąpić do postępowania cywilnego w każdym jego stadium (art. 61 § 2)**. Nie ma zatem przeszkód, aby taka organizacja wstąpiła do sprawy dopiero na etapie postępowania apelacyjnego. Jednak taka możliwość nie uchyla innych reguł procesowych, w szczególności obowiązku koncentracji materiału dowodowego w postępowaniu pierwszoinstancyjnym. Organizacja społeczna przystępująca do sprawy dopiero w postępowaniu odwoławczym musi liczyć się z tym, że formułowane przez nią twierdzenia i wnioski dowodowe mogą zostać pominięte przez sąd drugiej instancji na podstawie art. 381, na co zwrócił uwagę Sąd Najwyższy w wyroku z 9.12.2011 r., II PK 64/11, LEX nr 1230254 (zob. też komentarz do art. 381).
11. Niezbędne do udziału w postępowaniu organizacji pozarządowej jest, aby ta organizacja dysponowała stosowną zgodą osoby fizycznej, przy czym wymagane jest złożenie jej w formie pisemnej. Z przepisu art. 61 § 4 wprost wynika, że pisemna zgoda osoby fizycznej powinna być dołączona do pozwu lub pisma obejmującego przystąpienie organizacji pozarządowej. Powstaje więc pytanie, czy brak dokumentu stwierdzającego zgodę osoby fizycznej stanowi mankament formalny pozwu (pisma procesowego), czy też oznacza brak legitymacji procesowej. W świetle jednego ze stanowisk wyrażanych w nauce prawa, brak pisemnej zgody stanowi brak formalny pozwu³⁹⁶. W literaturze należy odnotować jednak również odmienne zapatrywanie, do którego się przychylam, a zgodnie z którym „kwestia nieuzyskania wymaganej zgody zasadniczo nie wykazuje związku z problematyką braków formalnych pozwu. Zgoda rzeczywistej strony procesu stanowi materialny substrat legitymacji procesowej organizacji pozarządowych i w tym kierunku dokonano nowelizacji przepisów k.p.c., nakładając na organizacje obowiązek posiadania zgody w każdej sprawie z udziałem rzeczonych podmiotów, jeśli działają w postępowania-

³⁹⁶ Zob. np. M. Maciejewska-Szałas, *Organizacje...*, s. 130; A. Malarewicz-Jakubów, *Udział organizacji pozarządowych w indywidualnych sprawach osób fizycznych jako przykład przenikania prawa publicznego i prywatnego*, „Studia Prawno-Ekonomiczne” 2016/C, s. 119.

niu na rzecz osób fizycznych³⁹⁷. W tym kontekście warto odnotować pogląd orzeczniczy wspierający przedstawione stanowisko, wedle którego zgoda osoby fizycznej ma charakter materialnoprawny: bez zgody osoby uprawnionej organizacja społeczna nie posiada w ogóle uprawnienia (legitymacji procesowej) do wytoczenia powództwa na rzecz oznaczonej osoby. Innymi słowy, dopiero po uzyskaniu przez organizację zgody uprawnionego zachodzi jego podstawienie procesowe (substytucja procesowa) do wystąpienia we własnym imieniu w charakterze powoda zamiast osoby, która jest stroną stosunku prawnego rozpoznawanego w procesie (strona w znaczeniu materialnym). Brak czynnej legitymacji procesowej implikuje konieczność wydania wyroku co do istoty sprawy, oddalającego powództwo, w żadnym natomiast razie nie uprawnia do rozstrzygnięcia o charakterze formalnym³⁹⁸.

12. Organizacje pozarządowe mogą występować jako uczestnicy postępowania cywilnego w znaczeniu procesowym (tj. występować na rzecz określonej osoby fizycznej za jej uprzednią zgodą). W każdym przypadku organizacja pozarządowa działa na rzecz pracownika lub ubezpieczonego jako osoby fizycznej (por. art. 61 k.p.c., z którego wynika, że organizacja taka może działać tylko na rzecz osoby fizycznej). Niemniej jednak warunkiem takiego działania jest m.in. posiadanie do tego odpowiedniego **umocowania w statucie** i nie tylko w zakresie podejmowanych zadań, ale i reprezentacji³⁹⁹.
13. Strona, która pierwotnie wyraziła zgodę na udział w sprawie organizacji pozarządowej, może ją cofnąć, co powinno skutkować wydaniem niezaskarżalnego postanowienia o odmowie udziału organizacji w prowadzonym postępowaniu⁴⁰⁰.
14. **Jeśli organizacja pozarządowa nie spełnia wymogów wynikających z art. 61, to należy wydać postanowienie o odrzuceniu pozwu** (gdy inicjuje ona postępowanie sądowe) **lub postanowienie o odmowie dopuszczenia jej do udziału w sprawie**. Postanowienie o odrzuceniu pozwu jest zaskarżalne. Natomiast na postanowienie o odmowie dopuszczenia organizacji społecznej do udziału w sprawie cywilnej zażalenie nie przysługuje⁴⁰¹.
15. Organizacja pozarządowa nie ponosi kosztów sądowych. Zob. szerzej komentarz do art. 8.
16. Sąd nie ma kompetencji do wezwania do udziału w sprawie (lub przedstawienia stanowiska) organizacji. W tym zakresie nie stosuje się art. 59 k.p.c.⁴⁰²

Art. 62. [Odpowiednie stosowanie przepisów o prokuratorze]

§ 1. Do organizacji pozarządowych wytaczających powództwa na rzecz osób fizycznych lub przedsiębiorców stosuje się odpowiednio przepisy o prokuratorze wytaczającym powództwo na rzecz oznaczonej osoby, z wyjątkiem art. 58 zdanie drugie.

³⁹⁷ A. Franusz, *Przesłanki udziału organizacji pozarządowych w postępowaniu cywilnym ze szczególnym uwzględnieniem organizacji zajmujących się ochroną środowiska*, „Białostockie Studia Prawnicze” 2015/18, s. 94.

³⁹⁸ Postanowienie SA w Szczecinie z 14.03.2006 r., I ACz 206/06, LEX nr 279955.

³⁹⁹ Wyrok SO w Łodzi z 21.02.2020 r., VIII U 1063/16, LEX nr 2809431.

⁴⁰⁰ A. Malarewicz-Jakubów, *Udział...*, s. 120.

⁴⁰¹ Postanowienie SA w Krakowie z 29.06.1992 r., I ACz 267/92, LEX nr 1680350.

⁴⁰² Por. wyrok SR Gdańsk-Północ w Gdańsku z 13.05.2019 r., I C 2054/18, LEX nr 2685054.

§ 2. Do przystąpienia organizacji pozarządowych do strony w toczącym się postępowaniu stosuje się odpowiednio przepisy o interwencji ubocznej, do której nie mają odpowiedniego zastosowania przepisy o współuczestnictwie jednolitym.

1. W świetle komentowanego przepisu do organizacji pozarządowych, które wytaczają powództwa w interesie osoby fizycznej w postępowaniu cywilnym, stosuje się odpowiednio przepisy o prokuratorze wytaczającym powództwo na rzecz oznaczonej osoby. Ustawodawca wyłączył natomiast odpowiednie stosowanie przepisu art. 58 zdanie drugie, na podstawie którego w sprawach o roszczenia majątkowe prawomocne rozstrzygnięcie sprawy nie pozbawia strony zainteresowanej, która nie brała udziału w sporze, możliwości dochodzenia swoich roszczeń w całości lub w tej części, w której nie zostały zasądzone. Powyższe oznacza więc, że **prawomocny wyrok zapadły w sprawie wytoczonej przez organizację społeczną ma powagę rzeczy osądzonej również pomiędzy stroną, na rzecz której wytoczono powództwo, a stroną przeciwną.**
2. Nowelizacja Kodeksu postępowania cywilnego, która weszła w życie 12.05.2023 r., rozszerzyła krąg podmiotów, na których rzecz organizacje pozarządowe mogą wytaczać powództwa, również o przedsiębiorców, bez względu na to, czy są osobami fizycznymi. Dokonana zmiana brzmienia komentowanego przepisu ma charakter porządkujący.
3. Jak podkreśla się w orzecznictwie, organizacje społeczne, które wstępują do sprawy w przypadkach określonych w art. 61 § 1, nie mają pozycji podmiotu trzeciego, jaką w myśl art. 60 ma prokurator – przystępują do postępowania wyłącznie w celu ochrony praw obywatela, występować będą zatem po stronie powodowej (z reguły) lub pozwanej⁴⁰³.
4. Należy przyjąć, że odpowiednie stosowanie do organizacji pozarządowych przepisów o prokuratorze powoduje, iż odpowiednie zastosowanie odnosi się również do art. 106. Biorąc to pod uwagę, należy uznać, że udział organizacji pozarządowych w sprawie na zasadzie art. 62 nie stanowi podstawy do zasądzenia zwrotu kosztów na rzecz tej organizacji bądź od organizacji pozarządowej na rzecz strony przeciwnej⁴⁰⁴.
5. Z kolei gdy organizacja pozarządowa przystąpi do strony już w toku prowadzonego postępowania, to w świetle komentowanego art. 62 § 2 odpowiednio stosuje się przepisy o interwencji ubocznej, do której nie mają odpowiedniego zastosowania przepisy o współuczestnictwie jednolitym (zob. szerzej komentarz do art. 76).

Art. 63. [Przedstawienie poglądu przez organizację pozarządową]

Organizacje pozarządowe wymienione w artykułach poprzedzających, które nie uczestniczą w sprawie, mogą przedstawiać sądowi istotny dla sprawy pogląd wyrażony w uchwale lub w oświadczeniu ich należycie umocowanych organów.

1. Zgodnie z komentowanym przepisem organizacje pozarządowe, które nie uczestniczą w określonym postępowaniu sądowym, mogą przedstawić sądowi tzw. **pogląd istotny w danej sprawie**. Takie zapatrywanie może być wyrażone bądź w uchwale, bądź w oświadczeniu ich należycie umocowanych organów. Jest to kolejna forma, w jakiej organizacje

⁴⁰³ Postanowienie SA we Wrocławiu z 30.03.2012 r., I ACz 594/12, LEX nr 1130925.

⁴⁰⁴ Wyrok SO w Warszawie z 4.10.2018 r., III C 605/18, LEX nr 2605281.

pozarządowe mogą przejawiać swoje zaangażowanie w prowadzonych procesach cywilnych.

2. W orzecnictwie podkreśla się, że wyrażenie poglądu istotnego dla sprawy przez organizację społeczną jest pośrednią formą udziału organizacji w postępowaniu sądowym. Przedstawienie przez organizację poglądu **nie wywołuje bezpośredniego udziału organizacji w postępowaniu rozpoznawczym**. Brak jest więc podstaw prawnych do wezwania w takiej sytuacji organizacji społecznej na rozprawę, a tym bardziej brak jest podstaw do wezwania na rozprawę, gdy organizacja nie przekaze sądowi poglądu. Przedstawienie poglądu istotnego dla sprawy jest prawem organizacji, a nie obowiązkiem. Powyższe wynika z tego, że jeśli organizacja społeczna chce bezpośrednio uczestniczyć w postępowaniu rozpoznawczym, to art. 61 § 2 daje ku temu podstawę prawną⁴⁰⁵.
3. W nauce prawa i judykaturze podkreśla się, że brak jest podstaw do kwalifikowania tak przedstawionego poglądu organizacji pozarządowej jako środka dowodowego. Stanowi on natomiast „wyraz oceny społecznej stanu faktycznego sprawy”⁴⁰⁶. Tak przedstawione stanowisko nie jest przy tym wiążące dla sądu, lecz ma charakter jedynie opiniodawczy⁴⁰⁷.
4. W orzecnictwie podkreśla się przy tym, że stanowisko organizacji pozarządowej stanowi wyraz oceny społecznej, a nie prawnej⁴⁰⁸.
5. Można przyjąć, że jeśli organizacja pozarządowa nie dysponuje zgodą strony na branie udziału w postępowaniu i sąd odmówił jej brania udziału w sprawie, to nie stanowi to okoliczności wykluczającej przedstawienie przez tę organizację poglądu, o jakim mowa w art. 63.
6. Jest natomiast sporne w orzecnictwie, czy taki pogląd może być przedstawiony wyłącznie na żądanie sądu. W wyroku SO w Warszawie z 13.08.2018 r., XXV C 768/17, LEX nr 2568527, zwrócono uwagę, iż organizacja pozarządowa nie może z własnej inicjatywy złożyć takiego stanowiska. Analogiczne stanowisko przedstawiono w wyroku SO w Warszawie z 15.12.2017 r., XXV C 961/17, LEX nr 2425689. Natomiast w wyroku SO w Warszawie z 22.06.2018 r., XXV C 225/18, LEX nr 2575808, przyjęto, że przedstawienie istotnego poglądu w sprawie może również nastąpić na wniosek strony postępowania, a nie tylko na żądanie sądu, a zarazem sąd nie jest zobligowany do wystąpienia o jego złożenie.

⁴⁰⁵ Zob. wyrok SN z 11.12.1980 r., I PR 62/80, LEX nr 8288.

⁴⁰⁶ A. Malarewicz-Jakubow, *Udział...*, s. 120.

⁴⁰⁷ Zob. wyrok SO w Krakowie z 6.10.2017 r., II Ca 1360/17, LEX nr 2695527.

⁴⁰⁸ Wyrok SO w Warszawie z 13.08.2018 r., XXV C 768/17, LEX nr 2568527.

TYTUŁ IIIA

Państwowa Inspekcja Pracy

Art. 63¹. [Uprawnienia inspektorów pracy]

W sprawach o ustalenie istnienia stosunku pracy inspektorzy pracy mogą wytaczać powództwa na rzecz obywateli, a także wstępować, za zgodą powoda, do postępowania w tych sprawach w każdym jego stadium.

1. Komentowany przepis przewiduje możliwość wytaczania powództw na rzecz obywateli przez inspektorów pracy w zakresie spraw o ustalenie istnienia stosunku pracy. Wytoczenie takiego powództwa nie jest uzależnione od uprzedniej zgody osoby, której postępowanie to dotyczy. Natomiast gdy postępowanie o ustalenie istnienia stosunku pracy jest w toku, to inspektor pracy może wstąpić do tego postępowania na każdym jego stadium, o ile dysponować będzie zgodą powoda⁴⁰⁹.
2. Komentowana regulacja odnosi się wyłącznie do spraw o ustalenie stosunku pracy. Inspektor pracy nie może więc dowolnie decydować o tym, jakie postępowanie o charakterze „pracowniczym” zainicjuje lub do którego przystąpi – nawet za zgodą pracownika.

Art. 63². [Odpowiednie stosowanie przepisów o prokuratorze]

W sprawach wymienionych w artykule poprzedzającym do inspektorów pracy stosuje się odpowiednio przepisy o prokuratorze.

1. Zgodnie z komentowanym przepisem należy w sprawach inspektorów pracy odpowiednio stosować przepisy o prokuraturze.
2. W szczególności odpowiedniego stosowania wymaga regulacja odnosząca się do zawiadamiania go o wyznaczanych rozprawach sądowych, o ile wstąpił on do postępowania (art. 60 *in fine*). W orzecznictwie wskazuje się przy tym, że niezawiadomienie inspektora pracy, który wstąpił do postępowania o ustalenie istnienia stosunku pracy (art. 63¹) o terminie rozprawy, na której zapadł wyrok, powoduje nieważność postępowania ze względu na pozbawienie inspektora pracy możliwości obrony jego praw (art. 379 pkt 5)⁴¹⁰.
3. Inspektor pracy może, tak jak prokurator, zaskarżać wydane w sprawie orzeczenia. W judykaturze wskazuje się, że przepis art. 63¹ nie dopuszcza natomiast możliwości zaskarżania orzeczeń przez inspektora pracy w zakresie wykraczającym poza roszczenie o ustalenie stosunku pracy⁴¹¹.

⁴⁰⁹ Por. postanowienie SN z 29.12.1998 r., I PKN 494/98, LEX nr 36562.

⁴¹⁰ Wyrok SN z 2.04.1998 r., I PKN 521/97, LEX nr 35307.

⁴¹¹ Postanowienie SN z 2.06.2006 r., I PZ 9/06, LEX nr 1101701.

TYTUŁ IIIB

Powiatowy (miejski) rzecznik konsumentów

Art. 63³. [Udział rzecznika konsumentów]

W sprawach o ochronę konsumentów powiatowy (miejski) rzecznik konsumentów może wytaczać powództwa na rzecz konsumentów, a także wstępować, za ich zgodą, do postępowań w tych sprawach w każdym ich stadium.

1. Komentowana regulacja obowiązuje od 21.08.2019 r.
2. W poprzednim stanie prawnym w sprawach o ochronę konsumentów właściwy rzecznik konsumentów mógł wytaczać powództwa na rzecz konsumentów i wstępować za zgodą powoda do postępowań w tych sprawach w każdym ich stadium. *De lege lata* natomiast **rzecznik konsumentów może wytaczać powództwa na rzecz konsumentów, a także wstępować do postępowań za zgodą konsumentów. Z pozoru mogłoby się wydawać, że przepis art. 63³ nie został w sposób istotny zmodyfikowany, a jedynie nieznacznie przeredagowany. Należy jednak uznać, że w obecnym stanie prawnym rzecznik konsumentów może „wspierać” też konsumenta, nawet jeśli nie jest on powodem (zob. szerzej teza 4).**
3. **Zadania rzecznika.** Zgodnie z art. 39 ust. 1 u.o.k.k. zadania samorządu powiatowego w zakresie ochrony praw konsumentów wykonuje powiatowy (miejski) rzecznik konsumentów. Zadania spoczywające na rzeczniku praw konsumentów zostały przedstawione w art. 42 u.o.k.k. Należą do nich:
 - zapewnienie bezpłatnego poradnictwa konsumenckiego i informacji prawnej w zakresie ochrony interesów konsumentów;
 - składanie wniosków w sprawie stanowienia i zmiany przepisów prawa miejscowego w zakresie ochrony interesów konsumentów;
 - występowanie do przedsiębiorców w sprawach ochrony praw i interesów konsumentów;
 - współdziałanie z właściwymi miejscowo delegaturami Urzędu, organami Inspekcji Handlowej oraz organizacjami konsumenckimi;
 - wykonywanie innych zadań określonych w ustawie lub w przepisach odrębnych.

Również na podstawie art. 42 ust. 2 u.o.k.k., który co do istoty pokrywa się z komentowanym art. 63³ k.p.c., rzecznik konsumentów może wytaczać powództwa na rzecz konsumentów oraz wstępować za ich zgodą do toczącego się postępowania w sprawach o ochronę interesów konsumentów.

4. **Udział rzecznika w postępowaniu.** Jak wynika z uzasadnienia projektu z.k.p.c.2019, istniała konieczność ujednolicenia oznaczenia stron w przepisie art. 63³ względem siatki po-

jęciowej stosowanej w przepisach procedury cywilnej. Na skutek wprowadzonych zmian legislacyjnych powiatowy (miejski) rzecznik konsumentów może *de lege lata* wytaczać powództwa na rzecz konsumentów, a także wstępować za ich zgodą do postępowań w tych sprawach na każdym z ich stadiów. Wykładnia normy art. 63³ wskazuje jednak, że wraz ze zmianą legislacyjną warunkiem przystąpienia rzecznika konsumentów do udziału w postępowaniu przestała być zgoda powoda. Obecnie bowiem **rzecznik konsumentów może przystąpić do sprawy za zgodą konsumenta niezależnie od tego, czy jest on powodem, czy pozwanym. Wykluczone jest jednak, aby w prowadzonym postępowaniu rzecznik konsumentów „wspierał” stronę inną niż konsument.**

5. **Rodzaje powództw.** Jak wskazuje się w orzecnictwie, rzecznik konsumentów jako podmiot powołany do ochrony interesów konsumentów **jest legitymowany do wytoczenia na rzecz konsumenta każdego powództwa w sprawach o ochronę konsumentów.** Wymaga przypomnienia, że za konsumenta, zgodnie z art. 22¹ k.c., uważa się osobę fizyczną dokonującą z przedsiębiorcą czynności prawnej niezwiązanej bezpośrednio z jej działalnością gospodarczą lub zawodową. Rzecznik działający na rzecz indywidualnego konsumenta **może więc wystąpić z każdym żądaniem, z którym mógłby samodzielnie wystąpić ten konsument**⁴¹², przy czym rzecznik konsumentów może wszczynać sprawy, jeśli pozostaje w sporze z przedsiębiorcą.
6. **Oznaczenie stron.** Jeśli właściwy rzecznik konsumentów występuje z powództwem na rzecz określonego konsumenta (który wcześniej zwrócił się do niego ze stosownym wnioskiem), to sąd jest obowiązany właściwie oznaczyć strony w treści wyroku: np. „w sprawie z powództwa Powiatowego Rzecznika Konsumentów działającego na rzecz konsumenta Jana Nowaka”⁴¹³. Wadliwe oznaczenie strony powodowej może uniemożliwić ocenę, w czym imieniu występuje apelujący od wyroku sądu pierwszej instancji rzecznik konsumentów⁴¹⁴.
7. Rzecznik konsumentów nie może wytoczyć powództwa o uzgodnienie treści księgi wieczistej z rzeczywistym stanem prawnym, wyłącznie bowiem podmioty wymienione w art. 626² § 5 mogą złożyć pozew oparty na art. 10 u.k.w.h. Może on natomiast w imieniu konsumentów wystąpić z powództwem o ustalenie nieistnienia prawa w oparciu o art. 189⁴¹⁵.
8. **Rzecznik konsumentów może przystąpić do sprawy w każdym jej stadium, co oznacza, że może tak się stać również dopiero po wydaniu przez sąd orzeczenia w pierwszej instancji**⁴¹⁶. Rzecznik konsumentów może zatem przystąpić do postępowania aż do momentu jego prawomocnego zakończenia.
9. **Czynności rzecznika.** Podejmowane przez rzecznika konsumentów w postępowaniu sądowym czynności procesowe są jego czynnościami, a skutki przez nie wywoływane odnoszą się do przeciwnika procesowego⁴¹⁷. Umocowanie rzecznika konsumentów do działania w imieniu konsumentów ma jednak charakter *stricte* procesowy. Z żadnego przepisu nie wynika bowiem, aby rzecznik konsumentów był uprawniony do dokonywania w imie-

⁴¹² Zob. wyrok SA w Warszawie z 16.04.2018 r., V ACa 1096/17, LEX nr 2486478.

⁴¹³ Zob. wyrok SR w Tomaszowie Mazowieckim z 12.02.2018 r., I C 2261/16, LEX nr 2449875.

⁴¹⁴ Zob. postanowienie SN z 8.02.2019 r., I CZ 6/19, LEX nr 2618000.

⁴¹⁵ Zob. wyrok SO w Warszawie z 30.09.2016 r., III C 1378/13, LEX nr 2250464.

⁴¹⁶ Zob. postanowienie SN z 8.04.2016 r., I CZ 11/16, LEX nr 2045336.

⁴¹⁷ Postanowienie SN z 17.04.2013 r., V CZ 124/12, LEX nr 1341727.

niu konsumenta, czy też za konsumenta, czynności o charakterze materialnoprawnym, takich jak np. zawarcie umowy, rozwiązanie umowy, odstąpienie od umowy, wybór uprawnienia z tytułu niezgodności towaru konsumpcyjnego z umową⁴¹⁸.

10. Z kolei, jak wynika z art. 42 ust. 5 u.o.k.k., do rzecznika konsumentów stosuje się odpowiednio przepis art. 63 k.p.c., w świetle którego organizacje pozarządowe wymienione w artykułach poprzedzających, które nie uczestniczą w sprawie, mogą przedstawiać sądowi istotny dla sprawy pogląd wyrażony w uchwale lub w oświadczeniu ich należycie umocowanych organów. **Zatem rzecznik konsumentów może – choć nie bierze udziału w sprawie – przedstawić sądowi istotny dla sprawy pogląd** (zob. szerzej komentarz do art. 63).
11. Na podstawie art. 12 ust. 1 w zw. z art. 12 ust. 2 pkt 4 ustawy z 23.08.2007 r. o przeciwdziałaniu nieuczciwym praktykom rynkowym (Dz.U. z 2023 r. poz. 845) w razie dokonania nieuczciwej praktyki rynkowej rzecznik konsumentów może tak jak konsument, którego interes został zagrożony lub naruszony, żądać zaniechania tej praktyki, usunięcia skutków tej praktyki, a także zasądzenia odpowiedniej sumy pieniężnej na określony cel społeczny związany ze wspieraniem kultury polskiej, ochroną dziedzictwa narodowego lub ochroną konsumentów.
12. **Postępowanie grupowe. Rzecznik konsumentów może być również reprezentantem grupy w postępowaniu grupowym** – w zakresie przysługujących mu uprawnień (art. 4 ust. 1 i 2 u.d.r.p.g.). Z powyższego wywodzi się uprawnienie rzecznika konsumentów do zawarcia z pełnomocnikiem umowy określającej sposób jego wynagrodzenia, o jakiej mowa w art. 6 ust. 2 u.d.r.p.g. W orzecznictwie wskazuje się, że powiatowy rzecznik konsumentów posiada zdolność sądową i procesową do występowania jako reprezentant grupy, gdy sprawa dotyczy roszczeń o ochronę konsumentów, nawet jeśli tylko część członków grupy zamieszkuje na obszarze tego powiatu. Powiatowemu (miejskiemu) rzecznikowi konsumentów przysługuje bowiem zdolność sądowa również wówczas, gdy przystąpią do grupy osoby spoza terenu jego działania. W innym wypadku sądy rozpoznające sprawę z udziałem powiatowego (miejskiego) rzecznika konsumentów byłyby zatem zobligowane do każdorazowego badania, czy rzecznik występuje na rzecz osób mieszkających na obszarze powiatu, w którym sprawuje swoją funkcję⁴¹⁹.
13. **Koszty.** Powiatowy (miejski) rzecznik konsumentów w sprawach dotyczących ochrony indywidualnych interesów konsumenta **nie ma obowiązku uiszczania kosztów sądowych** zgodnie z art. 96 ust. 1 pkt 11 u.k.s.c.
14. Jak wskazał Sąd Najwyższy w postanowieniu z 17.04.2013 r., V CZ 124/12, LEX nr 1341727, **przegrywający sprawę rzecznik konsumentów, który wytaczając powództwo, nie działał na rzecz konsumenta, jest zobowiązany do zwrotu kosztów procesu wygrywającemu (art. 98 § 1).**
15. Rzecznik konsumentów, który wytoczył powództwo na rzecz konsumenta, nie może skutecznie domagać się zasądzenia na rzecz konsumenta zwrotu kosztów dojazdu na rozpra-

⁴¹⁸ Zob. wyrok SO w Lublinie z 13.06.2013 r., II Ca 345/13, LEX nr 1720916.

⁴¹⁹ Zob. postanowienie SA w Warszawie z 6.02.2015 r., I ACz 43/15, LEX nr 1646028; postanowienie SA w Łodzi z 28.09.2011 r., I ACz 836/11, LEX nr 1499157.

wę oraz kosztów noclegu, gdy konsument nie występował w postępowaniu w charakterze strony. Takie uprawnienie przysługiwałoby konsumentowi tylko wtedy, gdyby był stroną procesu⁴²⁰.

16. Do rzecznika konsumentów znajduje również odpowiednie zastosowanie art. 106, odnoszący się do kosztów procesu. Oznacza to, że **udział rzecznika konsumentów w sprawie nie uzasadnia zasądzenia zwrotu kosztów na rzecz jednostki samorządu terytorialnego, którą rzecznik reprezentuje, ani od jednostki samorządu terytorialnego, którą rzecznik reprezentuje**. Przyjmuje się jednak, że przepisu tego nie stosuje się, jeśli rzecznik konsumentów sam wnosi powództwo, tj. gdy realizuje samodzielne uprawnienie do wnoszenia pozwu w trybie art. 63³. Samodzielne uprawnienie rzecznika konsumentów do występowania z roszczeniami nie zwalnia go bowiem od odpowiedzialności z tytułu kosztów postępowania względem strony pozwanej, która wygrałaby sprawę. Wówczas znajdują zastosowanie przepisy o zwrocie kosztów procesu, a rzecznik konsumentów ponosi konsekwencje podejmowanych przez siebie czynności⁴²¹.

Art. 63⁴. [Odpowiednie stosowanie przepisów o prokuratorze]

W sprawach, o których mowa w art. 63³, do powiatowego (miejskiego) rzecznika konsumentów stosuje się odpowiednio przepisy o prokuratorze.

1. **Odpowiednie stosowanie.** W świetle wskazanej regulacji do rzecznika konsumenta stosuje się odpowiednio przepisy o prokuratorze. **Kluczowe znaczenie w tym zakresie ma odpowiednie stosowanie przepisu art. 60 § 1, co powoduje, że od chwili, kiedy rzecznik konsumenta zgłosił udział w postępowaniu, należy mu doręczać pisma procesowe, zawiadomienia o terminach i posiedzeniach oraz orzeczenia sądowe** (zob. szerzej komentarz do art. 60).
2. Rzecznik konsumentów nie może samodzielnie rozporządzać przedmiotem sporu, co wyklucza zrzeczenie się roszczenia i zawarcia ugody. Powyższe wynika z odpowiedniego stosowania do rzecznika konsumentów przepisu art. 56 § 2 (zob. komentarz do art. 56).
3. **Zaskarżanie orzeczeń.** Tak jak prokurator **rzecznik konsumentów może zaskarżyć każde orzeczenie sądowe, od którego służy środek odwoławczy**. Terminy do zaskarżenia orzeczeń sądowych, ustanowione dla stron, wiążą również rzecznika konsumentów (zob. art. 60 § 2). Przepis ten należy jednak interpretować w ten sposób, że jeżeli rzecznik konsumentów przystępuje do postępowania już po wydaniu wyroku sądu pierwszej instancji, to przysługuje mu autonomiczny termin do złożenia wniosku o uzasadnienie tego wyroku, a następnie – środka odwoławczego. Gdyby bowiem przyjmować, że art. 60 § 2 odnosi się do terminów ustanowionych dla stron w konkretnym postępowaniu, to ograniczałby istotnie uprawnienie rzecznika konsumentów do wstępowania do sprawy w każdym jej stadium⁴²².
4. **Wnoszenie skarg kasacyjnych.** Rzecznik konsumentów **może wnieść skargę kasacyjną, jeśli brał udział w toczącym się postępowaniu. Sporna w judykaturze jest kwestia, czy konieczne jest stosowanie w tym zakresie przymusu adwokacko-radcowskiego, skoro**

⁴²⁰ Zob. wyrok SR dla Wrocławia-Śródmieścia we Wrocławiu z 24.10.2016 r., VIII C 672/16, LEX nr 2202664.

⁴²¹ Postanowienie SN z 17.04.2013 r., V CZ 124/12, LEX nr 1341727.

⁴²² Postanowienie SN z 8.04.2016 r., I CZ 11/16, LEX nr 2045336.

do rzecznika konsumentów odpowiednio stosuje się przepisy o prokuratorze. W postanowieniu SN z 13.04.2005 r., V CZ 19/05, LEX nr 1511081, uznano, iż rzecznik konsumentów nie jest obowiązany do występowania przez pełnomocnika adwokata lub radcę prawnego. Odmienne stanowisko wyraził Sąd Najwyższy w uchwale z 13.07.2011 r., III CZP 28/11, LEX nr 852332, wskazując, że obowiązkowe zastępstwo powoda przez adwokata lub radcę prawnego, przewidziane w art. 4 ust. 4 u.d.r.p.g., dotyczy także powiatowego (miejskiego) rzecznika konsumentów, będącego reprezentantem grupy.

TYTUŁ IIIC

Podmioty uprawnione do udziału w postępowaniu na podstawie odrębnych przepisów

Art. 63⁵. [Podmioty uprawnione do udziału w postępowaniu na podstawie odrębnych przepisów]

§ 1. Jeżeli przepisy odrębne przyznają określonym podmiotom, które nie uczestniczą w sprawie, uprawnienie do przedstawiania sądowi istotnego dla sprawy poglądu, do podmiotów tych stosuje się odpowiednio przepis art. 63. Jednak na wniosek podmiotu uprawnionego sąd może zezwolić, aby pogląd został przedstawiony także ustnie na rozprawie.

§ 2. Na wniosek podmiotu uprawnionego sąd udostępnia akta sprawy w zakresie niezbędnym do przedstawienia poglądu.

1. Na podstawie komentowanego przepisu, jeśli z określonych regulacji wynika uprawnienie dla danego podmiotu do przedstawiania sądowi istotnego dla sprawy poglądu, odpowiednie zastosowanie znajduje przepis art. 63, w świetle którego organizacje pozarządowe mogą przedstawiać sądowi istotny dla sprawy pogląd wyrażony w uchwale lub w oświadczeniu ich należycie umocowanych organów.
2. Regulacja art. 63⁵ § 1 odnosi się do sytuacji, gdy uprawnione podmioty nie uczestniczą w sprawie.
3. W art. 63⁵ § 1 zdanie drugie przewidziano, że na wniosek podmiotu uprawnionego sąd może zezwolić, aby pogląd został przedstawiony także ustnie na rozprawie. Z powyższego wynika więc, że co do zasady taki pogląd powinien być przedstawiony pisemnie, tj. w uchwale lub w oświadczeniu ich należycie umocowanych organów. Natomiast jeśli uprawniony złoży taki wniosek, sąd może podjąć decyzję i zezwolić na przedstawienie poglądu ustnie na rozprawie.
4. Na podstawie art. 63⁵ jeśli podmiot uprawniony złoży wniosek, sąd ma obowiązek udostępnić akta sprawy, ale jedynie w zakresie niezbędnym do przedstawienia poglądu. Z przepisu wynika, że **sąd może udostępnić taką część akt postępowania, która jest niezbędna do przedstawienia poglądu**. Oznacza to, że decyzja w zakresie tego, jaka część akt może być udostępniona, powinna uwzględniać konieczność przedstawienia poglądu.

5. Stanowisko przedstawione przez podmiot uprawniony nie jest dla sądu wiążące. W szczególności może być ono uznane za nietrafne, wewnętrznie sprzeczne⁴²³.
6. Sąd nie może uwzględnić stanowiska przedstawionego przez podmiot uprawniony złożonego w innej sprawie, jeśli stanowisko to jest przedstawiane w piśmie procesowym⁴²⁴.
7. Gdy sąd podziela stanowisko przedstawione przez uprawniony do tego podmiot, a apelujący je kwestionuje, niezasadne jest podnoszenie zarzutu naruszenia przepisów procesowych (art. 63 w zw. z art. 63⁵ § 1 i 2). W takim wypadku należy rozważyć zgłoszenie naruszenia przez sąd prawa materialnego i jego wadliwego zastosowania w sprawie⁴²⁵.

⁴²³ Zob. np. wyrok SO w Kielcach z 12.10.2018 r., II Ca 804/18, LEX nr 2586113.

⁴²⁴ Por. wyrok SO w Warszawie z 15.03.2017 r., III C 932/16, LEX nr 2695055.

⁴²⁵ Por. wyrok SO w Krakowie z 19.07.2018 r., II Ca 594/18, LEX nr 2584000.

TYTUŁ IV

Strony

DZIAŁ I

Zdolność sądowa i procesowa

Art. 64. [Zdolność sądowa]

§ 1. Każda osoba fizyczna i prawna ma zdolność występowania w procesie jako strona (zdolność sądowa).

§ 1¹. Zdolność sądową mają także jednostki organizacyjne niebędące osobami prawnymi, którym ustawa przyznaje zdolność prawną.

§ 2. (uchylony)

1. Komentowany przepis wprowadza do Kodeksu postępowania cywilnego pojęcie zdolności sądowej. Jak wynika z § 1 omawianej regulacji, zdolność sądową posiada każda osoba fizyczna i prawna, co wiąże się ze zdolnością występowania w procesie jako strona. W świetle art. 64 § 1¹ zdolność sądową mają też jednostki organizacyjne niebędące osobami prawnymi, którym ustawa przyznaje zdolność prawną, a zatem tzw. ułomne osoby prawne – wobec przyznania im na mocy ustaw zdolności prawnej. Jednocześnie na mocy odrębnych, konkretnych uregulowań prawnych danemu podmiotowi może przysługiwać zdolność sądowa (zob. np. art. 460 – por. teza 19). Lektura komentowanego przepisu prowadzi do wniosku, że ustawodawca wprowadził legalną definicję pojęcia zdolności sądowej⁴²⁶. Sformułowanie zawarte w art. 64 § 1, choć na pozór jasne i jednoznaczne, jest jednak nieprecyzyjne. Zwraca się bowiem uwagę, że powyższa regulacja odnosi się literalnie do „stron”, a nie np. do interwenienta ubocznego, choć wydaje się oczywiste, że również tego rodzaju uczestnik postępowania musi być wyposażony w zdolność sądową⁴²⁷.
2. Istotą zdolności sądowej jest przymiot (istniejącej osoby fizycznej lub jednostki organizacyjnej) pozwalający na przeprowadzenie z jej udziałem ważnego postępowania sądowego. Zdolność sądowa jest zatem bezwzględną przesłanką procesową. Jej brak stanowi przeszkodę procesową, którą sąd bierze pod uwagę z urzędu w każdym stanie sprawy (zdanie trzecie art. 202)⁴²⁸.

⁴²⁶ Por. R. Obrębski, *Zarys istoty zdolności sądowej w postępowaniu cywilnym*, PPC 2016/1, s. 10.

⁴²⁷ H. Pietrzkowski, *Metodyka pracy sędziego w sprawach cywilnych*, Warszawa 2009, s. 93; A. Marciniak [w:] W. Broniewicz, A. Marciniak, I. Kunicki, *Postępowanie cywilne w zarysie*, Warszawa 2016, s. 174.

⁴²⁸ Postanowienie SA w Rzeszowie z 10.01.2013 r., III APz 10/12, LEX nr 1240041.

3. Jak wskazuje się w literaturze, zdolność sądową można rozumieć jako pojęcie, które odnosi się do przymiotów danego podmiotu (osób fizycznych lub jednostek organizacyjnych), dzięki którym możliwe jest prowadzenie postępowania z udziałem tego podmiotu. Udział ten odnosi się nie tylko do stron, lecz także do interwenientów ubocznych, uczestników postępowań nieprocesowych, podmiotów postępowania egzekucyjnego, zabezpieczającego, upadłościowego oraz naprawczego⁴²⁹. Warto przytoczyć plastyczny opis zdolności sądowej przedstawiony przez R. Obrębskiego, który przyrównuje to pojęcie do „podmiotowej blokady, która powinna uniemożliwiać stronom procesu, które nie mogą uczestniczyć w obrocie we własnym imieniu, dochodzenie ochrony w postępowaniu cywilnym”⁴³⁰.
4. Można uznać, że skoro pojęcie zdolności sądowej, o jakiej mowa w art. 64, dotyczy każdego postępowania cywilnego, to ma charakter generalny. Zatem tę zdolność sądową określić można mianem „ogólnej zdolności sądowej”⁴³¹. Wymaga wskazania, że pojęcie zdolności sądowej immanentnie wiąże się z uprawnieniem podmiotu (osób fizycznych, osób prawnych, ułomnych osób prawnych) do występowania w jakimkolwiek sądowym postępowaniu cywilnym jako strona lub uczestnik postępowania⁴³². W judykaturze zauważa się, że zdolność sądowa to pojęcie szersze niż osobowość prawna⁴³³.
5. Obok ogólnej zdolności sądowej należy wyszczególnić tzw. szczególną zdolność sądową. Dotyczy ona tych przypadków, gdy na podstawie innych regulacji niż art. 64 przyznano określone „podmiotowi” zdolność sądową. Użyty w tym wypadku cudzysłów jest nieprzypadkowy, gdyż jak słusznie wskazuje się w literaturze, gdyby chodziło o podmiot prawa cywilnego, to on – z mocy art. 64 – posiadałby zdolność sądową. Można więc spotkać się ze stwierdzeniami, że w szczególną zdolność sądową wyposażone są: „twory”, „konstrukty”, „struktury”. Te określenia odnoszą się do organów, jednostek i funkcji, które posiadają pewną fragmentaryczną zdolność do brania udziału w postępowaniach cywilnych⁴³⁴.
6. Skarb Państwa jest osobą prawną, która posiada zdolność sądową i procesową z mocy art. 33 k.c., oraz art. 64 § 1 i art. 65 § 1 k.p.c. Kwestia właściwego *statio fisci*, tj. jednostki organizacyjnej reprezentującej Skarb Państwa, z której działalnością wiąże się dochodzone w procesie roszczenie (art. 67 § 2 k.p.c.), nie ma zaś wpływu na zdolność sądową i procesową Skarbu Państwa jako strony procesu. Na powyższe zwrócił uwagę SA w Warszawie w wyroku z 12.02.2018 r., VI ACa 1489/16, LEX nr 2575180.
7. Przykładowo zdolność sądową posiadają:
- wspólnota mieszkaniowa⁴³⁵;
 - pracownicza kasa zapomogowo-pożyczkowa⁴³⁶;

⁴²⁹ H. Pietrzkowski, *Metodyka...*, s. 93; P. Chmielnicki, *Zdolność sądowa jednostek samorządu terytorialnego*, Sam. Teryt. 1999/6, s. 24–25; R. Obrębski, *Zarys istoty zdolności sądowej...*, s. 9–15.

⁴³⁰ R. Obrębski, *Zarys istoty zdolności sądowej...*, s. 19.

⁴³¹ Por. M. Dziurda, *Szczególna zdolność sądowa*, Warszawa 2019, s. 19, 21.

⁴³² Wyrok SA w Warszawie z 23.08.2018 r., V ACa 758/17, LEX nr 2586139.

⁴³³ Wyrok SN z 21.04.2016 r., III ZS 1/16, LEX nr 2288987.

⁴³⁴ M. Dziurda, *Szczególna...*, s. 19–20.

⁴³⁵ Wyrok SN z 8.03.2018 r., II CSK 354/17, LEX nr 2490616; postanowienie SN z 30.03.2017 r., V CZ 23/17, LEX nr 2273880; wyrok SA w Krakowie z 15.07.2015 r., I ACa 156/15, LEX nr 1934454. Zob. też: M. Dziurda, *Podmiotowość prawna wspólnoty mieszkaniowej a jej zdolność sądowa*, PPC 2014/4, s. 494–499.

⁴³⁶ Postanowienie SN z 25.01.2017 r., IV CSK 149/16, LEX nr 2242291.

- organizacje pozarządowe, o ile są osobą prawną lub ułomną osobą prawną (w tym stowarzyszenia zwykle)⁴³⁷;
 - jednostki samorządu terytorialnego⁴³⁸.
8. Natomiast nie posiadają zdolności sądowej np.:
- spółka cywilna jako umowa łącząca wspólników spółki, niestanowiąca podmiotu prawa⁴³⁹;
 - oddział przedsiębiorcy zagranicznego⁴⁴⁰;
 - komitet wyborczy⁴⁴¹;
 - samorząd województwa⁴⁴²;
 - dyrektor zakładu karnego⁴⁴³;
 - Kasa Rolniczego Ubezpieczenia Społecznego⁴⁴⁴.
9. W judykaturze podkreśla się, że art. 64 § 1¹ po uchyleniu art. 64 § 2 wiąże zdolność sądową organizacji pozarządowych (dawniej organizacji społecznych) z przyznaniem im zdolności prawnej. Niezależnie od tego możliwe jest przyznanie określonej jednostce niemającej zdolności prawnej, z mocy wyraźnego przepisu, szczególnej zdolności sądowej. W obecnym stanie prawnym również stowarzyszenia zwykle posiadają zdolność sądową (art. 64 § 1¹), albowiem w świetle art. 40 ust. 1a pr. stow. stowarzyszenie zwykle może we własnym imieniu nabywać prawa, w tym własność i inne prawa rzeczowe, zaciągać zobowiązania, pozywać i być pozywane. Dopóki nie wprowadzono jednak art. 40 ust. 1a pr. stow., stowarzyszenia zwykle nie były wyposażone w przymiot zdolności sądowej⁴⁴⁵.
10. Spółkę cywilną można oznaczyć w procesie tylko poprzez wskazanie wszystkich wspólników, zważywszy, że spółka cywilna jest jednostką organizacyjną, która nie posiada zdolności prawnej, a tym samym w obrocie nie może występować pod innym oznaczeniem, gdyż to, co nazywamy spółką cywilną, nie posiada własnej odrębnej od wspólników osobowości. Jeżeli w procesie dochodzona jest wierzytelność, która wchodzi do majątku wspólnego wspólników, to należy wskazać wszystkich wspólników, bo to oni mają podmiotowość i zdolność sądową⁴⁴⁶.
11. Oddział przedsiębiorcy zagranicznego, będącego spółką akcyjną prowadzącą w Polsce działalność gospodarczą, pomimo że jest ujawniony w rejestrze przedsiębiorców, nie ma odrębnej zdolności sądowej. Posłużenie się firmą oddziału zagranicznego osoby prawnej na oznaczenie strony pozwanej nie oznacza jednak, że jest nią oddział, ponieważ stroną

⁴³⁷ Zob. postanowienie SA w Krakowie z 30.10.2017 r., I ACz 1661/17, LEX nr 2515468.

⁴³⁸ Postanowienie SN z 29.05.2014 r., V CSK 403/13, LEX nr 1486995.

⁴³⁹ Zob. wyrok SA w Katowicach z 20.10.2016 r., III AUa 1846/15, LEX nr 2157751; postanowienie SO w Rzeszowie z 28.10.2013 r., VI GZ 283/13, LEX nr 2004452; postanowienie SO w Szczecinie z 8.06.2017 r., VIII Gz 147/17, LEX nr 2307876; zob. też R. Obrębski, *Zarys istoty zdolności sądowej...*, s. 24.

⁴⁴⁰ Por. wyrok SA w Katowicach z 24.10.2017 r., V ACa 38/17, LEX nr 2394561; postanowienie SN z 9.07.2015 r., I CSK 669/14, LEX nr 1790974.

⁴⁴¹ Postanowienie SA w Łodzi z 19.10.2018 r., I ACz 1849/18, LEX nr 2601852.

⁴⁴² Postanowienie SN z 29.05.2014 r., V CSK 403/13, LEX nr 1486995.

⁴⁴³ Postanowienie SO w Gliwicach z 11.09.2018 r., III Cz 925/18, LEX nr 2605641.

⁴⁴⁴ Postanowienie SO w Lublinie z 11.07.2018 r., II Ca 1194/17, LEX nr 2688184.

⁴⁴⁵ Por. postanowienie SN z 16.04.2015 r., I CSK 396/14, LEX nr 1712802; wyrok SA w Białymstoku z 25.05.2012 r., I ACa 145/12, LEX nr 1506411.

⁴⁴⁶ Por. wyrok SN z 11.10.2013 r., I CSK 14/13, LEX nr 1523343.

w postępowaniu sądowym jest wówczas sama osoba prawna będąca przedsiębiorcą zagranicznym mającym w Polsce swój oddział⁴⁴⁷.

12. Należy przy tym wskazać, że **zdolności sądowej nie mają jednostki wyodrębnione organizacyjne w ramach danej osoby prawnej czy też jej jednostki pomocnicze**. Powyższe odnosi się do państwowych jednostek organizacyjnych (np. ministerstwa)⁴⁴⁸, jak i „komórek” lub oddziałów innych osób prawnych. W orzecznictwie utrwalone jest w tym zakresie stanowisko, że w postępowaniu cywilnym stroną pozostaje zawsze osoba prawna, a nie jej jednostka organizacyjna. Gdy taka jednostka – pozbawiona osobowości prawnej i sądowej – zostanie wskazana jako strona procesu, to nie jest możliwe samowolne oznaczenie tej osoby prawnej (która powinna występować jako strona) przez sąd jako strony procesu. Przyjmuje się zatem, że sąd nie jest władny oznaczyć Skarbu Państwa jako strony wówczas, gdy żądanie oparte zostaje na twierdzeniu, że jego jednostka organizacyjna, z której działalnością wiąże się dochodzone roszczenie, jest odrębnym i samodzielny podmiotem⁴⁴⁹. Jednakże nieprecyzyjne sformułowanie w oznaczeniu strony nie oznacza automatycznie, że pozew podlega odrzuceniu, gdy taki podmiot nie jest wyposażony w zdolność sądową. W orzecznictwie dopuszcza się bowiem uściślenie oznaczenia strony powodowej przez sąd, o ile nie dojdzie w ten sposób do podmiotowego przekształcenia powództwa, czyli zachowana zostanie tożsamość stron. Dodanie do nazwy osoby prawnej określenia jej jednostki organizacyjnej nie oznacza woli, aby to taki podmiot nieposiadający zdolności sądowej był stroną w sprawie⁴⁵⁰.
13. Natomiast **wyjątkowo jednostka organizacyjna (lub inny „twór”) może być uznana za podmiot wyposażony w zdolność sądową, tj. jeśli spór dotyczy sprawy z zakresu prawa pracy, a to ona jest pracodawcą**. Kluczowe znaczenie ma tu art. 460. Na jego podstawie zdolność sądową i procesową ma także pracodawca, chociażby nie posiadał osobowości prawnej, a w sprawach z zakresu ubezpieczeń społecznych zdolność tę ma organ rentowy i wojewódzki zespół do spraw orzekania o niepełnosprawności⁴⁵¹.
14. Zarazem organy podatkowe i organy kontroli skarbowej występujące na podstawie art. 189¹ z powództwem o ustalenie istnienia lub nieistnienia stosunku prawnego lub prawa mają z mocy tego przepisu – szczególnego w stosunku do art. 64 – zdolność sądową i same są stroną w tym postępowaniu, a nie Skarb Państwa⁴⁵².
15. Należy przyjmować, że dany podmiot (twór) zdolność sądową posiada albo jej nie posiada. **Nie można mieć zatem „trochę” zdolności sądowej. Wykluczona jest przy tym konstrukcja, zgodnie z którą dany podmiot posiada zdolność sądową ograniczoną terytorialnie**. Na powyższe zwrócił w szczególności uwagę Sąd Apelacyjny w Łodzi w postanowieniu z 28.09.2011 r., I ACz 836/11, LEX nr 1499157, wskazując, że zdolność sądowa przysługuje albo nie przysługuje danemu podmiotowi i nie ma charakteru podzielnego, zaś posiadanie

⁴⁴⁷ Por. wyrok SA w Katowicach z 24.10.2017 r., V ACa 38/17, LEX nr 2394561.

⁴⁴⁸ M. Dziurda, *Szczególna zdolność sądowa organów państwowych oraz państwowych jednostek organizacyjnych nieposiadających osobowości prawnej*, PPC 2010/1, s. 37–53.

⁴⁴⁹ Postanowienie SO w Bydgoszczy z 12.07.2017 r., VIII Gz 91/17, LEX nr 2348110.

⁴⁵⁰ Postanowienie SO w Kaliszu z 12.12.2017 r., II Cz 746/17, LEX nr 2436916. Zob. też: postanowienie SO w Szczecinie z 3.04.2017 r., VIII Gz 46/17, LEX nr 2266570.

⁴⁵¹ Zob. M. Dziurda, *Szczególna zdolność sądowa organów...*, s. 40.

⁴⁵² Por. wyrok SN z 18.01.2013 r., IV CSK 322/12, LEX nr 1350202.

zdolności sądowej nie jest powiązane z terytorialnym zakresem kompetencji określonego podmiotu (np. powiatowego rzecznika konsumentów) ani też uzależnione od niego.

16. **Brak zdolności sądowej może mieć charakter bądź pierwotny, bądź następczy.** Oba rodzaje braków mogą być przy tym kwalifikowane jako usuwalne bądź nieusuwalne.
17. Pierwotny brak zdolności sądowej zachodzi wtedy, gdy jako strona występuje jednostka nieposiadająca zdolności sądowej, a usunięcie tego braku nie jest możliwe, albo jako strona występuje jednostka nieposiadająca zdolności sądowej, którą może jednak uzyskać np. przez dokonanie wpisu do odpowiedniego rejestru konstytuującego tę jednostkę jako osobę prawną, a także wtedy, gdy jako strona oznaczony został w pozwie podmiot nieistniejący (nieżyjąca osoba fizyczna lub jednostka organizacyjna, która nigdy nie powstała albo ustała przed wniesieniem pozwu)⁴⁵³. Rzeczywisty brak podmiotu, z udziałem którego postępowania mogłoby się toczyć, to w istocie pierwotny (i nieusuwalny) brak zdolności sądowej⁴⁵⁴.
18. Następczy brak zdolności sądowej odnosi się natomiast do stron niebędących osobami fizycznymi⁴⁵⁵. Konieczne jest wówczas zawieszenie postępowania sądowego do czasu ustalenia ogólnego następcy prawnego, zaś gdyby ten nie został ustanowiony, to postępowanie ulegnie umorzeniu (por. art. 180 § 1 pkt 2 i art. 182 § 1 pkt 3)⁴⁵⁶. W orzecnictwie podkreśla się, że nienaprawialna następcza utrata zdolności sądowej strony uzasadnia umorzenie postępowania na podstawie art. 355, a nie jego zawieszenie⁴⁵⁷.
19. **Zdolność sądowa osoby fizycznej trwa od chwili jej urodzenia do chwili śmierci.** W zdolność sądową wyposażona jest również osoba małoletnia lub ubezwłasnowolniona całkowicie, mimo że nie posiada ona zdolności do czynności prawnych ani zdolności procesowej⁴⁵⁸ (zob. komentarz do art. 65).
20. Osoba fizyczna, która nie żyje w chwili wytoczenia powództwa, nie ma zdolności sądowej i brak ten nie może być uzupełniony w żaden sposób. Nie ma więc zastosowania ani art. 70, ani też art. 199 § 2. W sprawach o prawa majątkowe jedynie można wytoczyć nowy proces z udziałem po stronie pozwanej następców prawnych osoby nieżyjącej⁴⁵⁹.
21. Inna jest natomiast sytuacja, gdy strona będąca osobą fizyczną umiera w toku prowadzonego postępowania, a przedmiotem procesu są prawa i obowiązki, które przechodzą na następców prawnych. Wówczas konieczne jest zawieszenie postępowania do czasu wstąpienia do procesu następców prawnych zmarłego. Brak zawieszenia postępowania i jego kontynuowanie po utracie zdolności sądowej przez stronę, bez wstąpienia w jej miejsce następców prawnych, powoduje nieważność postępowania (art. 379 pkt 2)⁴⁶⁰. Stan nieważności

⁴⁵³ Postanowienie SN z 13.04.2005 r., V CK 729/04, LEX nr 277117.

⁴⁵⁴ Postanowienie SA w Rzeszowie z 10.01.2013 r., III APz 10/12, LEX nr 1240041.

⁴⁵⁵ H. Pietrzkowski, *Czynności procesowe zawodowego pełnomocnika w sprawach cywilnych*, Warszawa 2010, s. 74.

⁴⁵⁶ A. Marciniak [w:] W. Broniewicz, A. Marciniak, I. Kunicki, *Postępowanie...*, s. 176; H. Pietrzkowski, *Czynności...*, s. 75; R. Obrębski, *Zarys istoty zdolności sądowej...*, s. 26.

⁴⁵⁷ Postanowienie SN z 14.04.2011 r., II PK 267/10, LEX nr 795781.

⁴⁵⁸ Por. postanowienie SN z 20.07.1972 r., II CZ 120/72, LEX nr 7108. Zob. R. Obrębski, *Zarys istoty zdolności procesowej w postępowaniu cywilnym*, PPC 2017/1, s. 15–16.

⁴⁵⁹ Postanowienie SA we Wrocławiu z 30.03.2012 r., I ACz 505/12, LEX nr 1148374.

⁴⁶⁰ Wyrok SN z 15.07.1998 r., II CKU 19/98, LEX nr 34346; zob. też postanowienie SN z 7.09.2018 r. III CZ 34/18, LEX nr 2580173.

będzie mieć miejsce nawet wówczas, gdyby sąd procedował w sprawie, nie wiedząc o tym, iż strona zmarła.

22. Z kolei jeśli strona procesu umiera, lecz sprawa dotyczy roszczeń niepodlegających dziedziczeniu, to postępowanie podlega umorzeniu na podstawie przepisu art. 355 k.p.c. Tak dzieje się np. w przypadku spraw o alimenty, które są prawami osobistymi, dotyczącymi konkretnego uprawnionego. Jednocześnie zobowiązania alimentacyjne nie przechodzą na następców prawnych (zob. art. 139 k.r.o.).
23. Warto odnotować, że jeśli ustanowiono dla osoby nieobecnej kuratora, a w toku postępowania sądowego ustalone zostanie, że osoba ta nie żyje, choć brak dokładnych danych w tym przedmiocie, to niedopuszczalne jest nadanie biegu apelacji kuratora. Powyższe wynika z tego, że kurator nie może reprezentować osoby, która w dacie inicjowania postępowania nie miała zdolności sądowej⁴⁶¹.
24. **Natomiast w odniesieniu do osoby prawnej – dopóki istnieje ona w obrocie prawnym, dopóty posiada zdolność sądową i zdolność procesową.** Zdolności tych nie pozbawiają osoby prawnej brak organów uprawnionych do działania w jej imieniu lub braki w składzie tych organów, które mogą jedynie uniemożliwić działanie takiego podmiotu w procesie⁴⁶².
25. Jeśli jednak dochodzi do ustania bytu podmiotu prawnego, który posiada następcę prawnego, to konieczne jest zawieszenie postępowania do czasu wstąpienia tego podmiotu do sprawy w charakterze strony⁴⁶³.
26. Osoba, na rzecz której prokurator w trybie art. 56 wytacza powództwo, musi mieć zdolność sądową także wtedy, gdy nie wstąpiła do sprawy. Niespełnienie tego warunku skutkuje nieważnością postępowania (art. 379 pkt 2)⁴⁶⁴.
27. Należy przy tym zwrócić uwagę, że strona, która według sądu pierwszej lub drugiej instancji nie korzysta ze zdolności sądowej, jest legitymowana do zaskarżenia niekorzystnego dla niej orzeczenia mającego charakter wyłącznie procesowy (np. o odrzuceniu pozwu z uwagi na brak zdolności sądowej powoda). Zwrócił na to uwagę Sąd Najwyższy w postanowieniu z 20.02.2014 r., I CZ 124/13, LEX nr 1438642⁴⁶⁵.

Art. 65. [Zdolność procesowa]

§ 1. Zdolność do czynności procesowych (zdolność procesową) mają osoby fizyczne posiadające pełną zdolność do czynności prawnych, osoby prawne oraz jednostki organizacyjne, o których mowa w art. 64 § 1¹.

§ 2. Osoba fizyczna ograniczona w zdolności do czynności prawnych ma zdolność procesową w sprawach wynikających z czynności prawnych, których może dokonywać samodzielnie.

⁴⁶¹ Por. postanowienie SO w Lublinie z 25.04.2018 r., II Ca 848/17, LEX nr 2526396.

⁴⁶² Por. postanowienie SN z 2.06.2010 r., II PZ 15/10, LEX nr 1086650.

⁴⁶³ Postanowienie SN z 24.11.2017 r., I CZ 108/17, LEX nr 2428805.

⁴⁶⁴ Wyrok SN z 30.03.2012 r., III CSK 204/11, LEX nr 1212812.

⁴⁶⁵ Zob. też R. Obrębski, *Zarys istoty zdolności sądowej...*, s. 18, 22–23.

1. Komentowany przepis dotyczy zdolności stron do podejmowania czynności procesowych. Obok zdolności sądowej kluczowe znaczenie dla ważności podejmowanych w procesie cywilnym czynności ma „zdolność procesowa”, którą zdefiniował ustawodawca w art. 65 § 1.
2. **W odróżnieniu od zdolności sądowej zdolność procesowa wiąże się z uprawnieniem do podejmowania skutecznych czynności procesowych.** Podejmowanie czynności w toku sprawy wymaga przesądzenia kwestii prawidłowości ich dokonywania⁴⁶⁶. Należy wskazać, że zdolność procesowa nie jest uprawnieniem do występowania w charakterze strony w konkretnym procesie, lecz ogólną kwalifikacją podmiotu polegającą na tym, że może on osobiście podejmować czynności procesowe. Jej wyznacznikiem w odniesieniu do osób fizycznych jest posiadanie zdolności do czynności prawnych (art. 65), a w odniesieniu do osób prawnych – wyłącznie zdolności sądowej⁴⁶⁷.
3. **Jak wynika z art. 65 § 1, zdolność procesowa przynależy osobom fizycznym posiadającym pełną zdolność do czynności prawnych, osobom prawnym oraz jednostkom organizacyjnym, o których mowa w art. 64 § 1¹.**
4. **Osoby fizyczne.** Jak wynika z art. 11 k.c., osoba fizyczna, która posiada pełną zdolność do czynności prawnych, to osoba pełnoletnia. Zgodnie z art. 10 § 1 k.c. pełnoletność nabywa człowiek z ukończeniem 18. roku życia. Pełnoletność również może uzyskać małoletni przez zawarcia małżeństwa i nie traci jej w razie unieważnienia małżeństwa (art. 10 § 2 k.c.). Wymaga w tym miejscu podkreślenia, że ze zdolnością do czynności prawnych wiąże się pełnoletność, a nie „dorosłość”, skoro również osoba małoletnia uzyskać może zdolność do czynności prawnych poprzez zawarcie małżeństwa (za uprzednią zgodą sądu)⁴⁶⁸. Zatem należy przyjąć, że osoba pełnoletnia (co do zasady) korzysta z pełnej zdolności do czynności prawnych (a więc i ze zdolności procesowej), podczas gdy osoby niepełnoletnie (małoletnie) jej nie posiadają.
5. Osoba fizyczna, której przysługuje zdolność procesowa, może podejmować czynności osobiście lub przez pełnomocnika⁴⁶⁹.
6. Za utrwalony należy uznać pogląd, że skoro zgodnie z art. 65 każda osoba mająca pełną zdolność do czynności prawnych ma także zdolność do czynności procesowych, to sam fakt choroby lub innej ułomności psychicznej nie pozbawia jej zdolności procesowej, choroba taka bowiem lub ułomność nie unicestwia zdolności do czynności prawnych⁴⁷⁰. Zatem dopóki nie dojdzie do ubezwłasnowolnienia jednej ze stron procesu, dopóty osoba wyposażona jest w zdolność do czynności procesowych. Nie zmienia tego nawet to, że strona leczą się psychiatrycznie z powodu określonych schorzeń natury psychicznej⁴⁷¹. Nawet zauwa-

⁴⁶⁶ R. Obrębski, *Zarys istoty zdolności procesowej...*, s. 7.

⁴⁶⁷ Wyrok SA w Szczecinie z 2.04.2009 r., I ACa 53/09, LEX nr 503250.

⁴⁶⁸ W świetle art. 561 § 2 zezwolenia na zawarcie małżeństwa kobiecie niemającej ukończonych lat 18 udziela sąd opiekuńczy na jej wniosek. Postanowienie o udzieleniu zezwolenia staje się skuteczne z chwilą uprawomocnienia się i nie może być zmienione ani uchylone. Należy przyjąć, że taki wniosek nie może być złożony przez mężczynię. Zob. P. Cioch, *Postępowanie nieprocesowe w sprawach o udzielenie zezwolenia na zawarcie małżeństwa*, PS 2010/3, s. 65.

⁴⁶⁹ J. Misztal-Konecka, *O udziale w postępowaniu cywilnym osób, które doznają przeszkód faktycznych w osobistym dokonywaniu czynności procesowych*, PS 2017/11–12, s. 124.

⁴⁷⁰ Postanowienie SN z 17.02.2004 r., III CK 38/04, LEX nr 172804.

⁴⁷¹ Por. wyrok SN z 23.09.1999 r., II UKN 131/99, LEX nr 45297.

żalna choroba psychiczna strony nie pozbawia zdolności procesowej osoby, która nie została ubezwłasnowolniona⁴⁷². W judykaturze podnosi się przy tym, że zdolność procesową przyznaje się tym osobom, które dotknięte są zaburzeniami psychicznymi, nawet w stopniu wyłączającym trwale świadome i swobodne powzięcie decyzji i wyrażenie woli, jeżeli dotyczą one osoby pełnoletniej i nieubezwłasnowolnionej. Wskazuje się bowiem, że zdolność procesowa osoby fizycznej wpływa wprost z pełni zdolności do czynności prawnych (art. 65 § 1 k.p.c. w zw. z art. 11 i 12 k.c.)⁴⁷³.

7. Jeśli zachodzą podstawy do przyjęcia, że strona biorąca udział w procesie ma problemy natury psychicznej, które mogą uzasadniać jej ubezwłasnowolnienie, to sąd powinien rozważyć zawiadomienie prokuratora o postępowaniu w trybie art. 59 (zob. komentarz do art. 59)⁴⁷⁴. Nie można jednak uznawać, że sam udział prokuratora w postępowaniu miałby uzasadniać zawieszenie procesu do czasu orzeczenia o ubezwłasnowolnieniu, w szczególności jeśli prokurator nie podziela stanowiska sądu o potrzebie złożenia stosownego wniosku.
8. Jeśli sąd prawomocnie orzekł o ubezwłasnowolnieniu całkowitym osoby fizycznej, to strona traci przymiot zdolności procesowej. Osoba całkowicie ubezwłasnowolniona może czynności procesowe podejmować wyłącznie przez ustanowionego opiekuna. Dotyczy to wszystkich czynności procesowych, a więc nie tylko wytoczenia powództwa, lecz także wszelkich innych czynności w toku postępowania sądowego⁴⁷⁵.
9. Jeśli chodzi o osobę częściowo ubezwłasnowolnioną, to posiada ona zdolność procesową w sprawach wynikających z czynności prawnych, których może dokonywać samodzielnie. Zatem należy przyjąć, że zdolności procesowej nie posiada nie tylko osoba pozbawiona całkowicie zdolności do czynności prawnych, ale także osoba, która jest ograniczona w tej zdolności w sprawach wynikających z tych czynności prawnych, których nie może dokonywać samodzielnie⁴⁷⁶.
10. W orzecznictwie wskazuje się, iż osoba pełnoletnia, częściowo ubezwłasnowolniona, dla której ustanowiono kuratora „do prowadzenia wszelkich bieżących spraw, w tym urzędowych”, nie ma zdolności do czynności procesowych i w postępowaniu cywilnym może działać tylko przez kuratora (art. 65 i 66). Postępowanie sądowe prowadzone bez udziału kuratora tej osoby jest nieważne (art. 379 pkt 2) i to bez względu na to, czy strona korzystała z pomocy zawodowego pełnomocnika⁴⁷⁷.
11. Warto również wskazać stanowisko judykatury, że małżonek częściowo ubezwłasnowolniony nie ma zdolności procesowej w sprawie o rozwód (art. 65)⁴⁷⁸.

⁴⁷² Wyrok SA w Warszawie z 18.01.2013 r., I ACa 490/12, LEX nr 1293052.

⁴⁷³ Wyrok SA w Krakowie z 23.01.2018 r., I ACa 879/17, LEX nr 2532135. Zob. też A. Partyk, *Model postępowania o ubezwłasnowolnienie. Glosa do postanowienia SA z 25.10.2013 r.*, V ACa 414/13, LEX 2013.

⁴⁷⁴ Zob. też A. Partyk, *Skutki prawne niezawiadomienia przez sąd prokuratora o sprawie cywilnej, jeśli zachodziła taka potrzeba*, LEX 2014.

⁴⁷⁵ Postanowienie SN z 3.04.1981 r., IV CZ 38/81, LEX nr 5143.

⁴⁷⁶ Wyrok SA w Poznaniu z 1.04.2015 r., III AUa 951/14, LEX nr 1711528.

⁴⁷⁷ Wyrok SA w Katowicach z 12.05.2016 r., III AUa 958/15, LEX nr 2309530.

⁴⁷⁸ Uchwała SN z 21.12.2017 r., III CZP 66/17, LEX nr 2422464. Zob. też M. Dziurda, *Zdolność procesowa małżonka ubezwłasnowolnionego częściowo w sprawie o rozwód*, PS 2018/6, s. 42–61.

12. **Osoby prawne. Tylko osoba fizyczna może być pozbawiona zdolności procesowej, gdyż osoby prawne ze swej istoty posiadają zdolność do czynności procesowych**⁴⁷⁹.
13. W judykaturze zauważa się, że działanie osoby prawnej przez jej organy w procesie nie jest powiązane ze zdolnością sądową tej osoby, ale z jej zdolnością procesową (art. 65 § 1) w tym sensie, że brak takiego organu lub braki w jego składzie uniemożliwiają osobie prawnej korzystanie z posiadanej zdolności procesowej⁴⁸⁰.
14. Zdolności procesowej nie posiada spółka cywilna, jako że nie stanowi ona podmiotu prawa cywilnego⁴⁸¹.
15. W wypadku podejmowania działań w sensie faktycznym przez osoby fizyczne piastujące funkcje organu uprawnionego do reprezentacji podmiotu, którego działanie opiera się na faktycznie fikcyjnej konstrukcji organu, przede wszystkim osoby prawnej albo spółki partnerskiej reprezentowanej przez zarząd albo też przez działającą w ten sam sposób wspólnotę mieszkaniową, w prawnym znaczeniu działa zawsze i wyłącznie osoba prawna w ten sposób w szczególności dokonująca czynności prawnych albo dopuszczająca się również czynów niedozwolonych lub naruszających dobra osobiste innych podmiotów. Osoba fizyczna piastująca funkcję członka zarządu w ogóle nie jest podmiotem działającym, w szczególności w imieniu osoby prawnej albo jednej z podanych jednostek organizacyjnych reprezentowanych przez zarząd, ani też na jej rzecz, właśnie dlatego, że podmiotem w ten sposób działającym w sensie prawnym jest tylko i wyłącznie podmiot reprezentowany przez zarząd będący częścią prawnej jego struktury, niemogący natomiast działać poza tym podmiotem ze względu na brak własnej podmiotowości prawnej w stosunkach dla niego zewnętrznych. Na tym właśnie polega istota teorii organu tego rodzaju podmiotów, wynikająca z art. 38 k.c., z którego wprost wynika, że osoba prawna „działa” przez swoje organy. Nie można więc uznać, aby działał w tym zakresie jej organ, a tym bardziej aby działanie podejmowała osoba fizyczna piastująca funkcję członka zarządu⁴⁸².

Art. 66. [Działanie przez przedstawiciela ustawowego]

Osoba fizyczna niemająca zdolności procesowej może podejmować czynności procesowe tylko przez swego przedstawiciela ustawowego.

1. Komentowana regulacja dotyczy przypadków osób fizycznych, które nie posiadają zdolności procesowej. Taka osoba może podejmować czynności procesowe jedynie przez swojego przedstawiciela ustawowego. Analizowana regulacja dotyczy wszystkich czynności procesowych, a więc nie tylko wytoczenia powództwa. Zatem art. 66 znajduje zastosowanie również do wszelkich innych aktywności w toku postępowania sądowego⁴⁸³.
2. **Przedstawiciel ustawowy strony nie jest stroną.** Stronami w procesie są tylko te podmioty, na rzecz których i przeciwko którym toczy się postępowanie, a więc które występują

⁴⁷⁹ Postanowienie SN z 5.04.2017 r., II CSK 378/16, LEX nr 2309577. Zob. też R. Obrębski, *Zarys istoty zdolności procesowej...*, s. 9.

⁴⁸⁰ Postanowienie SN z 2.06.2010 r., II PZ 15/10, LEX nr 1086650.

⁴⁸¹ Wyrok SA w Katowicach z 20.10.2016 r., III AUa 1846/15, LEX nr 2157751.

⁴⁸² Wyrok SA w Warszawie z 22.01.2020 r., V ACa 240/19, LEX nr 2877567.

⁴⁸³ Postanowienie SA w Szczecinie z 20.06.2013 r., III AUa 116/13, LEX nr 1419105.

w procesie we własnym imieniu. Niemniej jednak do tych osób, gdy działają w procesie, stosuje się przepisy o stronach procesowych⁴⁸⁴.

3. Udział przedstawiciela ustawowego jest obligatoryjny w postępowaniu, w którym bierze udział osoba fizyczna niemająca zdolności procesowej. Innymi słowy, jeśli osoba małoletnia (lub inna osoba niemająca zdolności procesowej) będzie samodzielnie występować w postępowaniu, to zaistniałą sytuację należy określić jako stan nienależytej reprezentacji⁴⁸⁵. Brak przy tym regulacji, która nakazywałaby reprezentowanie osób pozbawionych zdolności prawnej przez profesjonalnego pełnomocnika, choć oczywiście nie jest to wykluczone⁴⁸⁶.
4. Artykuł 66 odnosi się w szczególności do osób małoletnich, których przedstawicielami ustawowymi są co do zasady rodzice. Jak wynika z art. 98 § 1 k.r.o., rodzice są przedstawicielami ustawowymi dziecka pozostającego pod ich władzą rodzicielską. Jeżeli dziecko pozostaje pod władzą rodzicielską obojga rodziców, każde z nich może działać samodzielnie jako przedstawiciel ustawy dziecka. Przedstawicielem ustawowym dziecka może być również opiekun prawny (zob. art. 145 i n. k.r.o.).
5. Artykuł 66 ma zastosowanie również do przypadków osób ubezwłasnowolnionych. W orzecznictwie podkreśla się, że wykładnia art. 66 w zw. z art. 65 § 2 prowadzi do wniosku, iż zdolności procesowej nie posiada nie tylko osoba pozbawiona całkowicie zdolności do czynności prawnych, lecz także osoba ograniczona w tej zdolności w sprawach wynikających z tych czynności prawnych, których osoba ta nie mogłaby dokonywać samodzielnie⁴⁸⁷. Przedstawicielem ustawowym osoby całkowicie ubezwłasnowolnionej jest opiekun prawny. W przypadku gdy stroną postępowania jest osoba ubezwłasnowolniona częściowo, jej należytą reprezentację zapewnia kurator.
6. W judykaturze podkreśla się, że uczestnictwo w procesie osoby ubezwłasnowolnionej nie narusza jej prawa do rzetelnego i sprawiedliwego procesu, skoro jej interesy reprezentuje przedstawiciel ustawy, który może również ustanowić pełnomocnika mogącego swoją wiedzą i doświadczeniem umożliwić reprezentację osoby ubezwłasnowolnionej na najwyższym poziomie. Przyjęcie odmiennego zapatrywania prowadziłoby do absurdu sytuacji, w której w razie utraty zdolności procesowej przez dłużnika wierzyciel pozbawiony byłby możliwości dochodzenia roszczeń na drodze postępowania sądowego⁴⁸⁸. Analogicznie również nie do pogodzenia z zasadą państwa prawa byłaby sytuacja, w której osoba ubezwłasnowolniona (lub małoletnia) nie mogłaby dochodzić swoich roszczeń aż do momentu nabycia zdolności procesowej⁴⁸⁹.
7. Niekiedy jednak rodzic dziecka, opiekun osoby ubezwłasnowolnionej całkowicie, kurator osoby ubezwłasnowolnionej częściowo nie może jej reprezentować w postępowaniu sądowym. Taka sytuacja ma miejsce, jeśli występuje kolizja interesów przedstawiciela ustawo-

⁴⁸⁴ Wyrok SO w Gdańsku z 3.02.2011 r., III Ca 1263/10, LEX nr 1713675.

⁴⁸⁵ Por. postanowienie SN z 4.04.2017 r., II PZ 2/17, LEX nr 2281256.

⁴⁸⁶ Por. postanowienie SN z 12.04.2017 r., I UZ 1/17, LEX nr 2309615.

⁴⁸⁷ Wyrok SA w Poznaniu z 1.04.2015 r., III AUa 951/14, LEX nr 1711528; postanowienie SN z 12.05.2011 r., III CSK 54/10, LEX nr 1314553.

⁴⁸⁸ Wyrok SA w Szczecinie z 21.04.2016 r., I ACa 106/16, LEX nr 2079207.

⁴⁸⁹ Należy przy tym zwrócić uwagę, że osoba pełnoletnia, nieubezwłasnowolniona całkowicie ma pełną zdolność procesową, choćby nawet była psychicznie chora (wyrok SN z 19.05.1976 r., IV PRN 8/76, LEX nr 7828).

wego oraz osoby przez niego reprezentowanej. Wymaga zaznaczenia, że w każdej sprawie, w której jako strony lub uczestnicy występują rodzice i dzieci, sąd ma obowiązek badać, czy nie zachodzi choćby hipotetyczna możliwość kolizji interesów między nimi. Wówczas bowiem żadne z rodziców nie może reprezentować dziecka przed sądem⁴⁹⁰.

8. W świetle art. 98 § 2 k.r.o. żadne z rodziców nie może reprezentować dziecka:
 - 1) przy czynnościach prawnych między dziećmi pozostającymi pod ich władzą rodzicielską;
 - 2) przy czynnościach prawnych między dzieckiem a jednym z rodziców lub jego małżonkiem, chyba że czynność prawna polega na bezpłatnym przysporzeniu na rzecz dziecka albo dotyczy należnych dziecku od drugiego z rodziców środków utrzymania i wychowania.
9. Opiekun prawny, zgodnie z art. 159 § 1 k.r.o., nie może reprezentować osób pozostających pod jego opieką:
 - 1) przy czynnościach prawnych między tymi osobami;
 - 2) przy czynnościach prawnych między jedną z tych osób a opiekunem albo jego małżonkiem, zstępными, wstępnymi lub rodzeństwem, chyba że czynność prawna polega na bezpłatnym przysporzeniu na rzecz osoby pozostającej pod opieką.
10. Wskazana regulacja odnosi się odpowiednio do osób ubezwłasnowolnionych częściowo (art. 178 § 2 w zw. z art. 159 § 1 k.r.o.).
11. **Gdyby przedstawiciel ustawowy był wyłączony na mocy przywołanych przepisów od reprezentacji w postępowaniu sądowym osoby reprezentowanej, wówczas konieczne byłoby wyznaczenie dla tej osoby kuratora do reprezentacji w postępowaniu.**
12. Regulacja dotycząca kurateli osoby małoletniej wynika z art. 99 k.r.o. W świetle art. 99 § 1 k.r.o. dla dziecka pozostającego pod władzą rodzicielską, którego żadne z rodziców nie może reprezentować, sąd opiekuńczy ustanawia kuratora. Wymagania dotyczące osoby kuratora reguluje art. 99¹ k.r.o. Kluczowe znaczenie ma przy tym przepis art. 99 § 2 k.r.o. Na jego podstawie kurator reprezentujący dziecko jest umocowany do dokonywania wszelkich czynności łączących się ze sprawą, również w zakresie zaskarżenia i wykonania orzeczenia. Do czynności kuratora przepisy art. 95 § 3 i 4 oraz art. 154 stosuje się odpowiednio. W orzecznictwie podkreśla się, że kurator ustanowiony na podstawie art. 99 k.r.o. jest z mocy ustawy reprezentantem małoletniego, którego interesy mogą być w danej sprawie sprzeczne z interesami rodziców lub któregośkolwiek z rodziców. W takiej sytuacji działa on jako przedstawiciel ustawowy małoletniego i tym samym wyłącza w stosunku do małoletniego wynikające z władzy rodzicielskiej rodziców uprawnienie określone w art. 98 § 1 k.r.o. Podobnie rzecz się ma z kuratorem ustanowionym w związku z postępowaniem prowadzonym przed sądem, który ma za zadanie reprezentowanie dziecka, czyli dokonywanie czynności procesowych w imieniu i ze skutkiem dla reprezentowanego (art. 98 § 3 k.r.o.)⁴⁹¹.
13. Wskazana regulacja odpowiednio stosowana jest do osób ubezwłasnowolnionych całkowicie (art. 175 k.r.o.) oraz ubezwłasnowolnionych częściowo (art. 178 § 2 k.r.o.).

⁴⁹⁰ Postanowienie SN z 5.06.2014 r., IV CZ 32/14, LEX nr 1493926.

⁴⁹¹ Wyrok SA w Katowicach z 7.08.2014 r., II AKa 246/14, LEX nr 1647232.

14. W sytuacjach wskazanych w art. 98 § 2 i 3 k.r.o. sąd rozpoznający sprawę jest obowiązany zwrócić się do sądu opiekuńczego o ustanowienie dla strony niemającej zdolności procesowej kuratora⁴⁹².
15. Warto zwrócić uwagę, że gdy toczy się proces między dziećmi a rodzicami, to regułą jest, że powinno się ustanowić tylu kuratorów, ile dzieci ma być reprezentowanych. W konsekwencji zaniechanie tych czynności powoduje nieważność postępowania gdyby małoletni uczestnicy postępowania, niemający zdolności procesowej (art. 65), byli pozbawieni przedstawiciela ustawowego (art. 379 pkt 2). Na powyższe zwrócił uwagę Sąd Najwyższy w postanowieniu z 21.12.2010 r., III CZP 114/10, LEX nr 738036.
16. W świetle art. 101 § 3 k.r.o. rodzice nie mogą bez zezwolenia sądu opiekuńczego dokonywać czynności przekraczających zakres zwykłego zarządu ani wyrażać zgody na dokonywanie takich czynności przez dziecko. Rodzic jako przedstawiciel ustawowy nie może podejmować takich czynności, które mogłyby naruszać interesy małoletniego. W szczególności bez zgody sądu opiekuńczego rodzic nie mógłby np. zrzec się roszczeń dziecka przysługujących mu wobec jego przeciwnika procesowego. W orzecznictwie sądowym podkreśla się, że czynności dyspozycyjne podejmowane w postępowaniu sądowym przez rodziców w imieniu małoletniego dziecka, takie jak zawarcie ugody w sprawach wykraczających poza bieżącą administrację jego majątkiem, a więc m.in. w sprawie o dział spadku, zniesienie współwłasności, czy w przedmiocie należnego dziecku odszkodowania, należą do kategorii czynności przekraczających zakres zwykłego zarządu w rozumieniu art. 101 § 3 k.r.o. Akty takie wymagają zatem zezwolenia sądu opiekuńczego (ściśle: wydania przez sąd opiekuńczy postanowienia w tym przedmiocie). Czynność prawna dokonana przez przedstawiciela ustawowego, w sprawach przekraczających zwykły zarząd, bez zezwolenia sądu opiekuńczego jest nieważna. Natomiast zezwolenia sądu opiekuńczego nie może zastąpić ocena sądu rozpoznającego sprawę, w której małoletni jest jedną ze stron procesu⁴⁹³.
17. Wymaga natomiast podkreślenia, że co do zasady jeśli przedstawiciel ustawowy chce zainicjować w imieniu osoby reprezentowanej postępowanie, które ma pozwolić na uzyskanie dla tej osoby określonych przysporzeń, to nie potrzebuje on uzyskać uprzedniej zgody sądu opiekuńczego na tę czynność. W orzecznictwie wskazuje się, że czynność procesowa w postaci wytoczenia powództwa nie może być kwalifikowana jako wymagająca zezwolenia sądu opiekuńczego tylko z tego względu, że może się łączyć z koniecznością poniesienia kosztów sądowych bądź kosztów procesu. Tylko wyjątkowo wytoczenie na korzyść dziecka powództwa mogłoby być ocenione jako wymagające zezwolenia sądu opiekuńczego⁴⁹⁴. Jeśli więc dziecko jest właścicielem nieruchomości, a zachodzi potrzeba pozwania innej osoby dla zabezpieczenia roszczeń uprawnionego, to jego przedstawiciel ustawowy nie potrzebuje zwracać się do sądu o wydanie zgody na zainicjowanie postępowania, np. o zapłatę. Analogicznie gdy małoletni jako uprawniony do alimentów powinien je uzyskać od jednego z rodziców, to drugi z rodziców jako przedstawiciel ustawowy małoletniego może pozwać

⁴⁹² Postanowienie SN z 9.09.1997 r., I CKU 13/97, LEX nr 32373.

⁴⁹³ Wyrok SA w Łodzi z 24.09.2014 r., I ACa 425/14, LEX nr 1544878. Zob. też J. Stryk, *Orzekanie w sprawach o zezwolenie na dokonanie czynności przekraczającej zakres zwykłego zarządu majątkiem dziecka*, PwD 2015/21, s. 204.

⁴⁹⁴ Wyrok SN z 30.04.2019 r., I CSK 79/18, LEX nr 2662478.

niealimentującego rodzica o świadczenia bez uprzedniego zwracania się do sądu opiekuńczego o zezwolenie na zainicjowanie takiego powództwa.

18. W orzecznictwie wskazuje się, że ubezwłasnowolniony może wnieść skargę o wznowienie postępowania, w której orzeczono jego ubezwłasnowolnienie, tylko przez swojego przedstawiciela ustawowego. Skuteczność takiej skargi wniesionej przez samego ubezwłasnowolnionego zależy od uzupełnienia braku w zakresie zdolności procesowej⁴⁹⁵.
19. Warto przy tym zwrócić uwagę, że pełnomocnictwo procesowe udzielone adwokatowi przez przedstawiciela ustawowego małoletniego dziecka w jego imieniu nie wygasa z chwilą dojścia do pełnoletności. Uzyskanie pełnoletności ma jedynie ten skutek, że ustaje przedstawicielstwo ustawowe. Okoliczność ta pozostaje jednak bez wpływu na udzielone w imieniu dziecka pełnomocnictwo, które może odwołać ono samo⁴⁹⁶.
20. Z punktu widzenia procesowego należy zwrócić uwagę na pogląd, że gdyby doręczenie dokumentu (np. wezwania z sądu) nastąpiło do rąk osoby niemającej zdolności procesowej, to będzie ono bezskuteczne, chyba że zostanie zaakceptowane przez przedstawiciela ustawowego⁴⁹⁷.

Art. 67. [Zdolność procesowa osób prawnych, innych jednostek oraz Skarbu Państwa]

§ 1. Osoby prawne oraz jednostki organizacyjne, o których mowa w art. 64 § 1¹, dokonują czynności procesowych przez swoje organy albo przez osoby uprawnione do działania w ich imieniu.

§ 1¹. W zakresie określonym odrębną ustawą za inne niż Skarb Państwa państwowe osoby prawne, osoby z udziałem Skarbu Państwa i osoby prawne z udziałem państwowych osób prawnych czynności procesowe może podejmować Prokuratoria Generalna Rzeczypospolitej Polskiej.

§ 2. Za Skarb Państwa podejmuje czynności procesowe organ państwowej jednostki organizacyjnej, z której działalnością wiąże się dochodzone roszczenie, lub organ jednostki nadrzędnej. W zakresie określonym odrębną ustawą za Skarb Państwa czynności procesowe podejmuje Prokuratoria Generalna Rzeczypospolitej Polskiej.

§ 3. (uchylony)

1. Komentowany przepis odnosi się do dokonywania czynności procesowych przez podmioty inne niż osoby fizyczne.
2. Na podstawie art. 67 § 1 osoby prawne i jednostki organizacyjne, które z mocy art. 64 § 1¹ korzystają ze zdolności procesowej, dokonują czynności procesowych przez swoje organy albo przez osoby uprawnione do działania w ich imieniu.
3. W orzecznictwie wskazuje się, że **zgodnie z teorią organów osoby prawnej, opartą na unormowaniu art. 67 § 1 k.p.c. i art. 38 k.c., do podjęcia decyzji i wyrażenia woli osoby prawnej powołane są osoby fizyczne wchodzące w skład jej organu i działanie**

⁴⁹⁵ Postanowienie SN z 18.09.2001 r., V CZ 131/01, LEX nr 553752.

⁴⁹⁶ Wyrok SN z 9.03.1983 r., I CR 34/83, LEX nr 2891.

⁴⁹⁷ Wyrok SA w Gdańsku z 16.01.2014 r., V ACa 761/13, LEX nr 1455548.

tych osób traktowane jest jako działanie organu osoby prawnej. Ponieważ osoby prawne dokonują czynności procesowych poprzez organy uprawnione do działania w ich imieniu, zachodzi ściśle powiązanie zdolności procesowej osoby prawnej z posiadaniem takiego organu. Braki w składzie właściwych organów zachodzą zarówno wtedy, gdy skład ten jest niezgodny z ustawą lub statutem, jak i wtedy, gdy strona nie ma powołanego organu uprawnionego do jej reprezentowania. Ustawodawca określił w art. 70 sposób usunięcia braków, zaś w art. 71 konsekwencje ich nieuzupełnienia, jak również ich nieusuwalności⁴⁹⁸.

4. Osoby fizycznej sprawującej funkcję piastuna organu władzy nie można utożsamiać z organem władzy publicznej, który – z natury – nie jest istotą ludzką. Z samego faktu, że osoba fizyczna (i tylko ona) wykonuje rolę piastuna organu władzy publicznej będącego Prezesem TK, nie można wyprowadzać wniosku, że Prezes TK zostaje automatycznie wyposażony w atrybut zdolności sądowej. Jest przy tym rzeczą zupełnie oczywistą, iż w odniesieniu do tego samego organu władzy publicznej jego piastuni mogą się zmieniać w następstwie okoliczności zaistniałych w konkretnym przypadku (np. w razie odwołania, upływu kadencji, utraty kwalifikacji itp.)⁴⁹⁹.
5. Wpis do Krajowego Rejestru Sądowego przedsiębiorców ma znaczenie deklaratywne i jego brak nie przesądza o braku umocowania, jeżeli zostanie podjęta prawidłowo uchwała o wyborze zarządu⁵⁰⁰. Z punktu widzenia nieważności z art. 379 pkt 2 istotny jest stan rzeczywisty, a należy podkreślić, że o pełnieniu funkcji członka zarządu nie przesądza sam wpis widniejący w Krajowym Rejestrze Sądowym⁵⁰¹.
6. W judykaturze wskazuje się, że Skarb Państwa występuje w procesie jako strona w tych sprawach, które wiążą się z działalnością państwowych jednostek organizacyjnych niemających osobowości prawnej. Jednostka taka (tzw. *statio fisci*) personifikuje w procesie Skarb Państwa i reprezentuje go. W każdej sprawie zachodzi potrzeba ustalenia właściwej jednostki organizacyjnej, z której działalnością wiąże się dochodzone roszczenie. Materialnoprawna konstrukcja zakładająca jednolitość Skarbu Państwa wywiera również w sferze przepisów procesowych ten skutek, że stroną jest zawsze Skarb Państwa (art. 67 § 2). W związku z tym sąd nie może oddalić powództwa przeciwko Skarbowi Państwa, jeśli roszczenia powoda nie uzasadnia działalność wskazanej przez niego państwowej jednostki organizacyjnej, ale uzasadnia ją działalność innej takiej jednostki, ustalonej i wezwanej do udziału w sprawie przez sąd z urzędu. Wówczas sąd powinien zasądzić roszczenie od Skarbu Państwa ze wskazaniem właściwej *statio fisci*⁵⁰².
7. Właściwe oznaczenie państwowej jednostki organizacyjnej ma na celu zapewnienie Skarbowi Państwa należytej reprezentacji i skutecznej obrony, oczywiste jest bowiem, że organ tej jednostki, z której działalnością wiąże się dochodzone roszczenie, posiada najpełniejszą wiedzę o okolicznościach istotnych dla ustalenia zasadności roszczenia i ewentualnie jego wysokości⁵⁰³.

⁴⁹⁸ Wyrok SA w Szczecinie z 14.02.2019 r., I ACa 295/18, LEX nr 2704176.

⁴⁹⁹ Postanowienie SN z 12.09.2017 r., III SZP 2/17, LEX nr 2397586.

⁵⁰⁰ Postanowienie SN z 4.04.2017 r., I CSK 247/16, LEX nr 2352154.

⁵⁰¹ Postanowienie SN z 14.07.2016 r., II PZ 15/16, LEX nr 2109475.

⁵⁰² Wyrok SN z 4.04.2018 r., V CSK 328/17, LEX nr 2499979.

⁵⁰³ Wyrok SA w Katowicach z 20.10.2016 r., I ACa 381/16, LEX nr 2174769.

8. Jednakże gdy w postępowaniu sądowym Skarb Państwa jest reprezentowany tylko przez część jednostek organizacyjnych, z których działalnością wiąże się dochodzone roszczenie, to pominięcie pozostałych jest uchybieniem procesowym, jednak nie może być podstawą do uznania nieważności postępowania z przyczyn wymienionych w art. 379 pkt 2 i 5⁵⁰⁴.

Art. 68. [Obowiązek udokumentowania umocowania]

§ 1.⁵⁰⁵ Przedstawiciel ustawowy, organy oraz osoby wymienione w art. 67 mają obowiązek wykazać swoje umocowanie dokumentem przy pierwszej czynności procesowej.

§ 2. Przepisu § 1 nie stosuje się, gdy stwierdzenie umocowania przez sąd jest możliwe na podstawie wykazu lub innego rejestru, do którego sąd ma dostęp drogą elektroniczną, a także gdy czynność procesowa jest dokonywana za pośrednictwem systemu teleinformatycznego, w przypadku gdy przepis szczególnie przewiduje, że czynności można dokonać wyłącznie za pośrednictwem tego systemu. Przedstawiciel ustawowy, organy oraz osoby wymienione w art. 67 mają jednak obowiązek wskazać podstawę swojego umocowania.

§ 3. Jeżeli czynności procesowe za stronę podejmuje organ państwowej lub samorządowej jednostki organizacyjnej, przedłożenie aktu powołania lub innego aktu równorzędnego potwierdzającego powierzenie określonej osobie pełnienia funkcji tego organu nie jest wymagane, o ile stwierdzenie tego faktu jest możliwe na podstawie informacji powszechnie dostępnych, w szczególności udostępnionych w Biuletynie Informacji Publicznej. W takim przypadku w pierwszym piśmie procesowym tej strony wskazuje się źródło informacji, z których wynika umocowanie określonej osoby do działania w imieniu organu.

1. Komentowana regulacja nakłada na przedstawicieli ustawowych, organy oraz osoby działające w imieniu organów obowiązek wykazania swojego umocowania dokumentem. Wykazanie powinno nastąpić przy pierwszej czynności procesowej, a więc wówczas, gdy inicjuje ona pozew lub odpowiedź na pozew (wnosi sprzeciw itp.). Powyższe następuje również przy pierwszym piśmie składanym w toku sprawy, jeśli wcześniej osoba fizyczna lub prawna dysponowała zdolnością sądową lub procesową i ją utraciła w toku procesu, a brak ten jest usuwalny. Właściwe zastosowanie tych przepisów daje sądowi pewność, że dana osoba jest rzeczywiście upoważniona do dokonania konkretnej czynności oraz stanowi gwarancję dla strony należytej reprezentacji w postępowaniu sądowym. Jeżeli zatem stroną jest osoba prawna, to do pisma inicjującego postępowanie należy dołączyć również dokumenty pozwalające na ustalenie, czy osoby wnoszące pismo były upoważnione do dokonania tej czynności w jej imieniu oraz czy nie zachodzą w stosunku do niej okoliczności powodujące utratę osobowości prawnej, a w konsekwencji utratę zdolności sądowej i procesowej. Dokumenty te powinny być zgodne z prawem, autentyczne i aktualne na dzień wniesienia pisma⁵⁰⁶.

⁵⁰⁴ Wyrok SN z 28.03.2017 r., II CSK 320/16, LEX nr 2288090.

⁵⁰⁵ Art. 68 § 1 częściowo został uznany za niezgodny z art. 194 ust. 2 w związku z art. 10 Konstytucji RP oraz z art. 144 ust. 3 pkt 21 w związku z art. 10 Konstytucji RP, przez pkt 3 wyroku Trybunału Konstytucyjnego z 11.09.2017 r., K 10/17 (Dz.U. poz. 1727) z dniem 11.09.2017 r. Zgodnie z tym wyrokiem wymieniony wyżej przepis traci moc w zakresie, w jakim dopuszcza ocenę prawidłowości procedury przedstawienia kandydatów na stanowisko Prezesa oraz Wiceprezesa Trybunału Konstytucyjnego przez Zgromadzenie Ogólne Sędziów Trybunału Konstytucyjnego i powołania ich przez Prezydenta Rzeczypospolitej Polskiej, który prowadzi do wystawienia dokumentu, o którym stanowi ten przepis.

⁵⁰⁶ Por. postanowienie SO w Łodzi z 9.01.2020 r., VIII Pa 187/19, LEX nr 2799104.

2. Jeśli jednak stwierdzenie umocowania jest możliwe na podstawie wykazu lub rejestru, do którego sąd ma dostęp drogą elektroniczną, a także gdy czynność procesowa jest dokonywana za pośrednictwem systemu teleinformatycznego, w przypadku gdy przepis szczególny przewiduje, że czynności można dokonać wyłącznie za pośrednictwem tego systemu, to wykazywanie dokumentem umocowania nie jest konieczne. Wówczas wystarczające jest, aby osoba wskazała podstawę swojego umocowania. Będzie ona następnie weryfikowana na podstawie danych wynikających z wykazu lub rejestru.
3. Wymaga podkreślenia, że art. 68 nie odnosi się do wykazywania reprezentacji materialnoprawnej, ale procesowej⁵⁰⁷.
4. Na skutek nowelizacji, która weszła w życie 1.07.2023 r., do przepisu dodano § 3. Przepis ten odnosi się do przypadków, gdy za stronę działa organ państwowej lub samorządowej jednostki organizacyjnej. Wówczas przedłożenie aktu powołania lub innego aktu równorzędnego potwierdzającego powierzenie określonej osobie pełnienia funkcji tego organu nie jest wymagane, o ile powyższe może zostać stwierdzone w oparciu o informacje powszechnie dostępne, w szczególności udostępnione w Biuletynie Informacji Publicznej. W takim jednak przypadku w pierwszym piśmie procesowym tej strony wskazuje się źródło informacji, z których wynika umocowanie określonej osoby do działania w imieniu organu. Zmiana ta, jak wynika z uzasadnienia projektu z.k.p.c.2023, wiąże się z dążeniem do uniknięcia generowania kosztów po stronie Skarbu Państwa. Projektodawca akcentował, iż wiele sądów żądało przedkładania oryginału lub odpowiednio poświadczonych kopii dokumentów (np. aktu powołania), co często rodziło po stronie organu dodatkowe koszty, związane z tym, iż jeśli w sprawie nie występował zawodowy pełnomocnik, to musiała zostać poniesiona opłata notarialna za poświadczenie dokumentów. Tego rodzaju wydatki – w ocenie projektodawcy – były znaczne, natomiast „z perspektywy funkcjonowania państwa czynności te są całkowicie zbędne i irracjonalne, albowiem u podstaw funkcjonowania organów władzy publicznej (tu sądów) powinno stać założenie, że dysponują one aktualnymi informacjami na temat tego, kto i jakie funkcje w tych organach wykonuje”⁵⁰⁸. W uzasadnieniu podkreślono jednocześnie, że „organ powołujący się na dane zawarte w Biuletynie Informacji Publicznej powinien wskazać w pierwszym piśmie procesowym źródło informacji, z którego wynika umocowanie określonej osoby do działania w imieniu organu. Należy zaznaczyć, że to od danej osoby, decydującej się na skorzystanie z omawianego przepisu zależy, czy powoła się na jawność informacji jej dotyczących. Tym samym to zainteresowany organ, chcąc ograniczyć koszty i powołać się na omawiane rozwiązanie, powinien dbać o aktualność danych zawartych w Biuletynie”.

Art. 69. [Ustanowienie kuratora dla osoby bez zdolności procesowej, bez przedstawiciela ustawowego lub bez organów lub osób uprawnionych do jej reprezentowania]

§ 1. Sąd orzekający, na wniosek strony przeciwnej, ustanawia kuratora dla strony niemającej zdolności procesowej, która nie ma przedstawiciela ustawowego, dla strony będącej osobą prawną, gdy w jej organie zachodzą braki uniemożliwiające jej reprezentację, albo dla strony będącej jednostką organizacyjną, o której mowa w art. 64 § 1¹, gdy brak

⁵⁰⁷ Postanowienie SN z 11.04.2019 r., III CSK 110/17, LEX nr 2644548.

⁵⁰⁸ Uzasadnienie projektu z.k.p.c.2023.

jest osób uprawnionych do jej reprezentowania. W toku postępowania sąd orzekający w uzasadnionych przypadkach może z urzędu ustanowić kuratora dla osoby prawnej lub jednostki organizacyjnej, o której mowa w art. 64 § 1¹.

§ 2. Sąd niezwłocznie zawiadamia właściwy sąd rejestrowy o ustanowieniu kuratora dla strony wpisanej do Krajowego Rejestru Sądowego.

§ 3. Kurator ustanowiony na podstawie § 1 jest umocowany do dokonywania wszystkich czynności łączących się ze sprawą.

§ 4. Po otrzymaniu zawiadomienia, o którym mowa w art. 603 § 5, sąd orzekający odwołuje kuratora ustanowionego na podstawie § 1. W miejsce odwołanego kuratora wstępuje kurator ustanowiony na podstawie art. 42 § 1 Kodeksu cywilnego. Czynności odwołanego kuratora pozostają w mocy.

§ 5. Czynności, o których mowa w § 1 i 4, mogą być wykonywane przez referendarza sądowego.

1. Komentowany przepis w obecnym brzmieniu obowiązuje od 7.11.2019 r.
2. W obecnym brzmieniu art. 69 przewiduje, że sąd orzekający może ustanowić kuratora dla strony procesu, jeśli:
 - nie ma ona zdolności procesowej;
 - nie ma ona przedstawiciela ustawowego;
 - w organie strony będącej osobą prawną zachodzą braki uniemożliwiające jej reprezentację;
 - strona będąca jednostką organizacyjną, o której mowa w art. 64 § 1¹, nie ma osób uprawnionych do jej reprezentowania.
3. Ustanowienie kuratora procesowego zgodnie z treścią art. 69 § 1 jest możliwe również wtedy, gdy w grę wchodzi przeszkody faktyczne lub prawne, wyłączające skuteczne działanie organu⁵⁰⁹. Zarazem sąd nie jest związany stanowiskiem sądu rejestrowego co do istnienia organu uprawnionego do reprezentowania osoby prawnej, gdyż powinien z urzędu badać, czy w składzie organów tej osoby nie zachodzą braki uniemożliwiające jej działanie i w razie potrzeby ustanowić kuratora na podstawie art. 69 § 1⁵¹⁰.
4. Co do zasady ustanowienie kuratora będzie możliwe, jeśli stosowny wniosek zgłosi strona przeciwna wobec strony, o której mowa powyżej. Jednakże w toku postępowania sąd orzekający w uzasadnionych przypadkach może z urzędu ustanowić kuratora dla osoby prawnej lub jednostki organizacyjnej, o której mowa w art. 64 § 1¹.
5. Przesłanką ustanowienia kuratora w trybie komentowanego przepisu nie jest już, jak w dawniejszym stanie prawnym, podejmowanie przez stronę przeciwną czynności niecierpiącej zwłoki. *De lege lata* brak zdolności sądowej, brak przedstawiciela ustawowego lub braki w organie reprezentującym bądź brak osób uprawnionych do reprezentacji stanowią autonomiczne przesłanki skutecznego wystąpienia z wnioskiem o ustanowienie kuratora. Celem takiego ukształtowania treści komentowanego przepisu jest dążenie ustawodawcy do zapobiegania m.in. sytuacjom, w których poprzez zmiany w składzie organów reprezentujących osobę prawną (w szczególności powtarzające się praktyki powo-

⁵⁰⁹ Wyrok SA w Poznaniu z 20.11.2013 r., I ACa 920/13, LEX nr 1409256.

⁵¹⁰ Wyrok SA w Szczecinie z 4.12.2019 r., I AGa 112/19, LEX nr 2864777.

ływania określonej osoby do pełnienia funkcji jedyne go członka zarządu i rezygnowanie przez tę osobę z tej funkcji na krótko przed terminem rozprawy) dochodzi do praktycznego sparaliżowania procesu.

6. Wykładnia funkcjonalna i systemowa art. 69 prowadzi do wniosku, że przesłanką negatywną ustanowienia kuratora w trybie omawianej regulacji jest uprzednie ustanowienie dla strony kuratora materialnoprawnego w trybie art. 42 k.c.⁵¹¹
7. Orzeczenie o ustanowieniu kuratora w omawianym trybie może zapaść na rozprawie lub na posiedzeniu niejawnym.
8. Jeśli strona, dla której ustanowiono kuratora, jest wpisana do Krajowego Rejestru Sądowego, to na sądzie orzekającym spoczywa obowiązek zawiadomienia o ustanowieniu kuratora sądu rejestrowego.
9. Na podstawie art. 69 § 3 kurator jest umocowany do dokonywania wszystkich czynności łączących się ze sprawą. Należy wskazać, że kurator jest przedstawicielem ustawowym osoby prawnej, którego umocowanie wynika z orzeczenia sądowego i jest ograniczone do czynności niezbędnych w postępowaniu sądowym⁵¹². Niewątpliwie kurator może podejmować działania o charakterze formalnoprocesowym, w tym również cofnąć pozew, uznać powództwo czy przyznać określone twierdzenia faktyczne podniesione przez stronę przeciwną. Kuratorowi nie wolno natomiast podejmować czynności wywołujących skutki materialnoprawne, jak np. rzeczenie się roszczenia, czy też zawarcie ugody sądowej lub ugody przed mediatorem, jeżeli ugoda taka wywierałaby skutki materialnoprawne dla strony zastępowanej przez kuratora. Kurator podejmuje wszelkie czynności procesowe w sprawie ze skutkiem bezpośrednio dla zastępowanej strony. Oznacza to, że wszelkie działania lub zaniechania kuratora należy traktować jako tożsame z działaniami lub zaniechaniami samej strony⁵¹³.
10. Artykuł 42 § 1 k.c. przewiduje możliwość ustanowienia kuratora dla osoby prawnej, jeżeli ta osoba prawna nie może być reprezentowana lub prowadzić swoich spraw ze względu na brak organu albo brak w składzie organu uprawnionego do jej reprezentowania. W przypadku ustanowienia kuratora z art. 42 § 1 k.c. sąd rejestrowy zawiadamia o tym sąd cywilny, który ustanowił kuratora w trybie art. 69 § 1 k.p.c. W takim przypadku sąd cywilny odwołuje kuratora ustanowionego na podstawie art. 69 § 1 k.p.c., natomiast kurator powołany na podstawie art. 42 § 1 k.c. wstępuje w miejsce odwołanego kuratora.
11. Ustawodawca dopuścił, aby orzeczenie o ustanowieniu kuratora zostało wydane przez referendarza sądowego. Referendarz sądowy może również odwołać kuratora w trybie art. 69 § 4 k.p.c.
12. Sprawowanie funkcji kuratora jest odpłatne. Stosownie do § 1 ust. 1 rozporządzenia Ministra Sprawiedliwości z 9.03.2018 r. w sprawie określenia wysokości wynagrodzenia i zwrotu wydatków poniesionych przez kuratorów ustanowionych dla strony w sprawie cywilnej

⁵¹¹ Por. P. Feliga, *Stanowisko prawne kuratora procesowego w świetle art. 69 KPC po nowelizacji dokonanej ZmKRSU18*, M. Praw. 2018/14, s. 740.

⁵¹² Por. wyrok SA w Łodzi z 25.07.2017 r., III AUa 1193/16, LEX nr 2409329.

⁵¹³ Por. P. Feliga, *Stanowisko...*, s. 744–745.

(Dz.U. poz. 536) wysokość wynagrodzenia kuratora ustanowionego dla strony w sprawie cywilnej, zwanego dalej „kuratorem”, ustala się w kwocie nieprzekraczającej 40% stawek minimalnych za czynności adwokackie określonych w przepisach wykonawczych wydanych na podstawie art. 16 ust. 3 ustawy z 26.05.1982 r. – Prawo o adwokaturze (Dz.U. z 2022 r. poz. 1184 ze zm.), a w przypadku gdykuratorem jest radca prawny – w kwocie nieprzekraczającej 40% stawek minimalnych za czynności radców prawnych określonych w przepisach wykonawczych wydanych na podstawie art. 22⁵ ust. 3 ustawy z 6.07.1982 r. o radcach prawnych (Dz.U. z 2022 r. poz. 1166), w obu przypadkach nie mniej niż 60 zł. Stosownie do ust. 3 tego przepisu możliwe jest podwyższenie wynagrodzenia kuratora do wysokości nieprzekraczającej jednokrotności stawki minimalnej za czynności adwokackie lub czynności radców prawnych. W uchwale Sądu Najwyższego z 5.11.2021 r., III CZP 68/20, OSNC 2022/6, poz. 58, przyjęto, iż wynagrodzenie kuratora procesowego ustanowionego na podstawie art. 69 § 1 k.p.c., obowiązującego do rozliczenia podatku od towarów i usług, sąd podwyższa o kwotę tego podatku.

Art. 70. [Uzupełnienie braków, dopuszczenie tymczasowe]

§ 1. Jeżeli braki w zakresie zdolności sądowej lub procesowej albo w składzie właściwych organów dają się uzupełnić, sąd wyznaczy w tym celu odpowiedni termin. W wypadkach, w których ustanowienie przedstawiciela ustawowego powinno nastąpić z urzędu, sąd zwraca się o to do właściwego sądu opiekuńczego.

§ 2. Sąd może dopuścić tymczasowo do czynności stronę niemającą zdolności sądowej lub procesowej albo osobę niemającą należytego ustawowego umocowania, z zastrzeżeniem, że przed upływem wyznaczonego terminu braki będą uzupełnione, a czynności zatwierdzone przez powołaną do tego osobę.

1. **Komentowana regulacja odnosi się do tych przypadków, gdy brak w zakresie zdolności sądowej lub procesowej albo w składzie właściwych organów może zostać uzupełniony. W takiej sytuacji, jak wynika z § 1 komentowanego przepisu, sąd wyznaczy termin na uzupełnienie braku.** Gdyby jednak brak ten nie miał charakteru usuwalnego, to wówczas nie ma podstaw do procedowania w trybie omawianego przepisu (zastosowanie znajduje wówczas art. 71). W judykaturze podkreśla się, iż brak zdolności sądowej spółki wykreślonej prawomocnie z rejestru przedsiębiorców przed wniesieniem pozwu jest brakiem pierwotnym i nieusuwalnym. Nie budzi wątpliwości, że w takim przypadku nie może znaleźć zastosowania procedura z art. 70⁵¹⁴. Chodzi także o to, by po uzupełnieniu braku w zakresie zdolności sądowej, zdolności procesowej lub braku w składzie właściwych organów zachowana została tożsamość strony – a więc by stroną była ta sama jednostka wskazana przez powoda⁵¹⁵. W konsekwencji brak zdolności sądowej nie może być uzupełniony na podstawie art. 70 przez wstąpienie do udziału w sprawie podmiotu posiadającego tę zdolność w miejsce podmiotu nieposiadającego zdolności sądowej⁵¹⁶.

⁵¹⁴ Wyrok SA w Szczecinie z 31.05.2017 r., I ACa 734/16, LEX nr 2369621.

⁵¹⁵ Wyrok SN z 4.12.2015 r., I CSK 972/14, LEX nr 1959538. Zob. też postanowienie SA w Szczecinie z 31.10.2012 r., I ACa 625/10, LEX nr 1237891.

⁵¹⁶ Postanowienie SN z 15.05.2009 r., II CSK 681/08, LEX nr 519307. Zob. też O. Żurawińska, *Zniesienie postępowania cywilnego w postępowaniu procesowym*, AUWr PPIA 2010/83, s. 310.

2. Ustawodawca posłużył się sformułowaniem „odpowiedni termin”, nie precyzując, na czym owa „odpowiedniość” ma polegać. Należy przyjąć, że długość terminu powinna uwzględnić charakter braku i specyfikę postępowania, które jest prowadzone. Jeśli bowiem w wyniku podjęcia określonych czynności braki mogą zostać uzupełnione, to sąd powinien wstrzymać się z procedowaniem w sprawie do tego czasu. Gdyby zaś konieczne było ustanowienie przedstawiciela ustawowego z urzędu, wówczas sąd cywilny powinien złożyć stosowny wniosek do właściwego sądu opiekuńczego⁵¹⁷.
3. Wyznaczenie terminu zapada w formie niezaskarżalnego postanowienia.
4. Wymaga przy tym podkreślenia, że *de lege lata* w odniesieniu do osób prawnych użyte w art. 70 § 1 pojęcie sądu opiekuńczego obejmuje także sąd rejestrowy; dla osób prawnych sądem opiekuńczym w rozumieniu art. 70 § 1 jest bowiem właśnie sąd rejestrowy. Powyższe wynika z brzmienia przepisu art. 603 § 1, zgodnie z którym kuratora dla osoby prawnej ustanawia sąd rejestrowy, w którego okręgu osoba ta ma lub miała ostatnią siedzibę⁵¹⁸.
5. W judykaturze zaznacza się, że jeśli zachodzi usuwalny brak zdolności sądowej, procesowej lub w składzie organu, to sąd nie ma podstaw do odrzucenia pozwu, ale jego obowiązkiem jest zwrócić się do sądu opiekuńczego (rejestrowego) z wnioskiem, o jakim mowa powyżej⁵¹⁹.
6. W świetle art. 70 § 2 ustawodawca przewidział możliwość **tymczasowego dopuszczenia do czynności** strony niemającej zdolności sądowej lub procesowej albo osoby niemającej należytego ustawowego umocowania, z zastrzeżeniem, że przed upływem wyznaczonego terminu braki będą uzupełnione, a czynności zatwierdzone przez powołaną do tego osobę.
7. Powyższe pozwala więc na procedowanie przez sąd, mimo że na tym etapie postępowania nie zostały jeszcze uzupełnione braki zdolności sądowej lub procesowej (a także gdy chodzi o osobę niemającą należytego ustawowego umocowania). Tymczasowe dopuszczenie do czynności nie oznacza jednak, że sąd pomija kwestię dostrzeżonego braku. Sąd zakreśla bowiem jednocześnie termin o charakterze sądowym na dokonanie uzupełnień; zaś czynności zatwierdzone zostaną przez powołaną do tego osobę.
8. Omawiane rozwiązanie z pewnością służy jak najszybszemu prowadzeniu postępowania, gdyż w okresie tymczasowego umocowania do działania sprawie nadawany jest bieg.
9. Gdyby jednak w **zakreślonym terminie braki nie zostały uzupełnione, to tak podejmowane czynności nie będą skuteczne**. Jak wynika z art. 71, wówczas sąd zniesie postępowanie w zakresie, w jakim dotknięte było ono brakami, i w miarę potrzeby wyda odpowiednie postanowienie (w szczególności odrzuci pozew).
10. Tymczasowe dopuszczenie do brania udziału w sprawie wymaga wydania przez sąd postanowienia o niezaskarżalnym charakterze.

⁵¹⁷ W judykaturze zwraca się uwagę, że w sytuacjach wskazanych w art. 98 § 2 i 3 k.r.o. sąd rozpoznający sprawę jest obowiązany zwrócić się do sądu opiekuńczego o ustanowienie dla strony niemającej zdolności procesowej kuratora. Regułą przy tym jest, że powinno się ustanowić tylu kuratorów, ile dzieci ma być reprezentowanych (postanowienie SN z 9.09.1997 r., I CKU 13/97, LEX nr 32373).

⁵¹⁸ Postanowienie SN z 11.12.2015 r., III CSK 15/15, LEX nr 1962526.

⁵¹⁹ Wyrok SN z 28.03.2018 r., IV CSK 426/17, LEX nr 2521616.

Art. 71. [Zniesienie postępowania dotkniętego brakami]

Jeżeli braków powyższych nie można uzupełnić albo nie zostały one w wyznaczonym terminie uzupełnione, sąd zniesie postępowanie w zakresie, w jakim jest ono dotknięte brakami, i w miarę potrzeby wyda odpowiednie postanowienie.

- 1. Omawiana regulacja odnosi się do dwóch przypadków: gdy braki co do zdolności sądowej, zdolności procesowej lub w składzie organów nie podlegały uzupełnieniu, a także jeśli były one możliwe do uzupełnienia – ale nie doszło do ich konwalidacji (zob. art. 70).** Pierwszy przypadek ma w szczególności miejsce, jeśli pozew wniesiono przeciwko jednostce nieposiadającej zdolności sądowej, w świetle art. 70 i 71 nie jest możliwe usunięcie tego braku w żaden sposób. W takim przypadku zatem pozew należy odrzucić bez wzywania do jego uzupełnienia⁵²⁰. Analogiczna sytuacja ma miejsce, jeśli nastąpi śmierć strony przed złożeniem pozwu. Taki przypadek stanowi pierwotny brak zdolności sądowej zachodzący od początku postępowania, co obliguje sąd do odrzucenia pozwu ze zniesieniem postępowania, które zostało przeprowadzone pomimo tej przeszkody, na podstawie art. 199 § 1 pkt 3. Ta przesłanka odrzucenia pozwu stanowi przyczynę nieważności postępowania, przewidzianą w art. 379 pkt 2, którą sąd bierze pod uwagę z urzędu w wypadku postępowania apelacyjnego i kasacyjnego z uwzględnieniem jedynie granic zaskarżenia. W takiej sytuacji brak jest podstaw do zawieszenia postępowania na podstawie art. 174 § 1 pkt 1 w celu umożliwienia wskazania następców prawnych, gdyż przepis ten dotyczy tylko takich przypadków, w których fakt ten nastąpił w toku postępowania, a nie przed jego wszczęciem⁵²¹. W przypadku gdy zaistnieje taka sytuacja, sąd znosi postępowanie, w jakim było ono dotknięte brakami, i jednocześnie odrzuca pozew⁵²².
- 2. Jeśli brak właściwego organu uprawnionego do działania za stronę nastąpił w toku postępowania i również nie został w wyznaczonym terminie uzupełniony, sąd znosi postępowanie w zakresie, w jakim jest ono dotknięte brakiem, i zawiesza postępowanie na podstawie art. 174 § 1 pkt 2 w zw. z art. 71.**
- 3. Jeżeli w przypadku prawomocnego wykreślenia spółki prawa handlowego z rejestru przedsiębiorców Krajowego Rejestru Sądowego nie ma innego podmiotu – ogólnego następcy prawnego, który mógłby przejąć aktywa i pasywa spółki, to konsekwencją takiego definitywnego braku następcy prawnego strony musi być umorzenie całego postępowania sądowego⁵²³.**
- 4. Instytucja zniesienia postępowania wiąże się z „unicestwieniem, skasowaniem czy też uznaniem go za niebyłe”⁵²⁴. Wymaga ono przy tym ponownienia zdziałanych już czynności, o ile sąd nie kończy jednocześnie postępowania, skoro zniesienie postępowania *de facto* oznacza, iż czynności podjęte przed wydaniem orzeczenia w tym przedmiocie miały charakter pozaprocessowy⁵²⁵.**

⁵²⁰ Postanowienie SA w Szczecinie z 10.09.2013 r., I ACz 942/13, LEX nr 1363382.

⁵²¹ Postanowienie SN z 21.05.2015 r., IV CSK 491/14, LEX nr 1750030.

⁵²² Wyrok SA w Szczecinie z 14.02.2019 r., I ACa 295/18, LEX nr 2704176.

⁵²³ Por. postanowienie SA w Szczecinie z 3.02.2020 r., III AUa 350/19, LEX nr 2923447.

⁵²⁴ W. Broniewicz, *Zniesienie postępowania w procesie cywilnym*, „Palestra” 1971/4, s. 42.

⁵²⁵ W. Broniewicz, *Zniesienie...*, s. 42, 46.

5. Wymaga podkreślenia, że sąd obowiązany jest wydać postanowienie o zniesieniu postępowania, jeśli zachodzą ustawowe przesłanki ku temu. Orzeczenie w tym przedmiocie nie jest zaskarżalne⁵²⁶. W literaturze zwraca się uwagę, że zniesić postępowanie należy, jeśli pozwanaemu doręczono pozew (a więc o ile ten moment nastąpił)⁵²⁷. Gdyby przed tym momentem sąd dostrzegł, że braki nie zostały uzupełnione w terminie lub nie podlegają uzupełnieniu, to odrzuci pozew (bez znoszenia postępowania) bądź go zwróci, o ile stosowany w sprawie byłby tryb naprawczy z art. 130⁵²⁸.
6. Jeżeli mimo zaistnienia wskazanych wyżej przesłanek postępowanie nie zostanie zniesione, to w myśl art. 379 pkt 2 dotknięte jest ono nieważnością⁵²⁹ (zob. komentarz do art. 174 i 379).
7. Wymaga podkreślenia, że jeśli w czasie trwania zawieszenia postępowania, usunięte zostaną braki, o jakich mowa powyżej, sąd podejmie postępowanie (art. 180). Jeśli tak się nie stanie, sąd umorzy postępowanie w myśl art. 182 (zob. komentarz do art. 182). Gdy sąd będzie umarzał postępowanie w oparciu o wskazaną regulację, nie jest konieczne znoszenie postępowania, skoro dojdzie i tak do zniweczenia podejmowanych tam czynności⁵³⁰.

DZIAŁ II

Współuczestnictwo w sporze

Art. 72. [Rodzaje współuczestnictwa]

§ 1. Kilka osób może w jednej sprawie występować w roli powodów lub pozwanych, jeżeli przedmiot sporu stanowią:

- 1) prawa lub obowiązki im wspólne lub oparte na tej samej podstawie faktycznej i prawnej (współuczestnictwo materialne);
- 2) roszczenia lub zobowiązania jednego rodzaju, oparte na jednakowej podstawie faktycznej i prawnej, jeżeli ponadto właściwość sądu jest uzasadniona dla każdego z roszczeń lub zobowiązań z osobna, jako też dla wszystkich wspólnie (współuczestnictwo formalne).

§ 2. Jeżeli przeciwko kilku osobom sprawa może toczyć się tylko łącznie (współuczestnictwo konieczne), przepis paragrafu poprzedzającego stosuje się także do osób, których udział w sprawie uzasadniałby jej rozpoznanie w postępowaniu odrębnym.

§ 3. Przepis § 2 stosuje się odpowiednio w wypadku współuczestnictwa materialnego, innego niż współuczestnictwo konieczne.

1. Komentowany przepis wespół z art. 73 i 74 reguluje instytucję współuczestnictwa procesowego w sporze. Nie musi bowiem być tak, że tylko jeden podmiot występuje z pozwem przeciwko innemu (jednemu) podmiotowi. **Nierzadkie są przypadki, w których czy to po**

⁵²⁶ O. Żurawińska, *Zniesienie...*, s. 207–209.

⁵²⁷ W. Broniewicz, *Zniesienie...*, s. 53.

⁵²⁸ O. Żurawińska, *Zniesienie...*, s. 208–209.

⁵²⁹ Wyrok SA w Warszawie z 8.11.2013 r., VI ACa 427/13, LEX nr 1438326.

⁵³⁰ O. Żurawińska, *Zniesienie...*, s. 211.

stronie powodowej, czy to po stronie pozwanej występuje więcej niż jedna osoba⁵³¹. Takie sytuacje mają miejsce w szczególności w sprawach dotyczących zapłaty zadośćuczynienia za śmierć osoby bliskiej, kiedy kilka osób dochodzi roszczeń od ubezpieczyciela sprawcy zdarzenia; podobnie wielość podmiotów często występuje np. w sprawach o eksmisję lub też w postępowaniach dotyczących konsorcjum⁵³². O ile niektóre ze spraw mogą, ale nie muszą być prowadzone przy jednoczesnym udziale kilku osób, o tyle w przepisach przewidziano również takie instytucje prawne, które dopuszczają skuteczność danej strony, pod warunkiem że w procesie biorą udział wszystkie podmioty, których udział ma charakter konieczny.

2. **Komentowane regulacje znajdują zastosowanie wyłącznie w postępowaniu procesowym.** W postępowaniu nieprocesowym występują bowiem wnioskodawcy lub uczestnicy jako osoby zainteresowane (art. 510), lecz nie są oni stronami sporu w klasycznym ujęciu, jak ma to miejsce w trybie procesowym. Z tej przyczyny w postępowaniu nieprocesowym nie ma zastosowania instytucja współuczestników sporu. W orzecnictwie wskazuje się bowiem, że **kategoria interesu prawnego, stanowiąca podstawę uczestnictwa w postępowaniu nieprocesowym, wyklucza stosowanie w tym postępowaniu przepisów o współuczestnictwie procesowym**⁵³³. Zwraca się również uwagę, że samo nazewnictwo instytucji („współuczestnictwo w sporze”) wskazuje, iż regulacje te odnoszą się wyłącznie do postępowania spornego, czyli procesowego⁵³⁴.
3. **Gdy współuczestnikami są powodowie, to mowa o współuczestnictwie czynnym. Gdy zaś jest przynajmniej dwoje pozwanych, taką relację określa się jako współuczestnictwo bierne**⁵³⁵.
4. **Komentowany art. 72 § 1 definiuje pojęcia współuczestnictwa materialnego i formalnego. Należyte rozróżnianie tych kategorii ma niebagatelne znaczenie z punktu widzenia praktycznego.** Jest to bowiem istotne nie tylko w perspektywie teorii prawa procesowego, lecz także rodzi określone skutki praktyczne. Prawidłowa kwalifikacja danej relacji podmiotów występujących po tej samej stronie wpływa bowiem na wiele kwestii. Od rodzaju współuczestnictwa procesowego zależeć będą w szczególności zasady, na jakich oblicza się wartość przedmiotu sporu oraz koszty procesu. Rodzaj współuczestnictwa wpływa również na sposób obliczania wartości przedmiotu zaskarżenia, a co za tym idzie – na dopuszczalność skargi kasacyjnej w sprawach majątkowych. Ma on również znaczenie z punktu widzenia możliwości zaskarżenia orzeczeń na rzecz innych osób, które określonych środków odwoławczych nie wniosły.
5. **Współuczestnictwo materialne** (art. 72 § 1 pkt 1) zachodzi, jeśli kilka osób w jednej sprawie występuje w roli powodów lub pozwanych, jeżeli przedmiot sporu stanowią prawa lub obowiązki im wspólne (np. zobowiązania solidarne). Współuczestnictwo materialne zacho-

⁵³¹ G. Krawiec, A. Partyk, *Tryb ustalania zmiany płci metrykalnej w postępowaniu sądowym. Glosa do wyroku SN z 10.01.2019 r., II CSK 371/18, PPP 2019/9, s. 103–104.*

⁵³² Zob. Ł. Węgrzynowski, *Charakter współuczestnictwa procesowego członków konsorcjum*, PS 2016/5, s. 25.

⁵³³ Postanowienie SN z 6.03.2015 r., III CZ 8/15, LEX nr 1665736; zob. też postanowienie SN z 25.02.2015 r., IV CZ 106/14, LEX nr 1663139.

⁵³⁴ Postanowienie SN z 14.01.2010 r., IV CZ 111/09, LEX nr 677780.

⁵³⁵ A. Nadobnik, *Charakter współuczestnictwa po stronie pozwanej w sprawie o opróżnienie lokalu mieszkalnego*, PPC 2016/4, s. 707.

dzi również wówczas, gdy roszczenia oparte są na tej samej podstawie faktycznej i prawnej (np. dochodzenie świadczeń podzielných)⁵³⁶. Współuczestnictwo to niekiedy może przybrać formę współuczestnictwa koniecznego, a także jednolitego (art. 72 § 2). Z kolei **współuczestnictwo formalne** (art. 72 § 1 pkt 2) ma miejsce, jeśli kilka osób może w jednej sprawie występować w roli powodów lub pozwanych, gdy przedmiot sporu stanowią roszczenia lub zobowiązania jednego rodzaju, oparte na jednakowej podstawie faktycznej i prawnej, jeżeli ponadto właściwość sądu jest uzasadniona dla każdego z roszczeń lub zobowiązań z osobna, jak też dla wszystkich wspólnie⁵³⁷. Wbrew pozorom, jakie mogłaby nasuwać pobieżna lektura komentowanego przepisu, oba rodzaje współuczestnictwa dotyczą zupełnie odmiennych przypadków. Jak wyjaśnia się w orzecznictwie, **podobieństwo podstaw prawnej i faktycznej, determinujące współuczestnictwo formalne, określa się często skrótowo, jako podstawę taką samą, w odróżnieniu od współuczestnictwa materialnego, w którym wymagana jest podstawa ta sama**⁵³⁸.

6. **Współuczestnictwo materialne zachodzi wówczas, gdy prawa lub obowiązki stron są im wspólne lub oparte na tej samej podstawie faktycznej i prawnej.** Instytucja ta odnosi się więc do przypadku, gdy co najmniej dwie osoby mają wspólne prawa (wspólne obowiązki). Może ona mieć miejsce także wówczas, gdy co najmniej dwie osoby opierają swoje prawa (zobowiązania) na tej samej podstawie faktycznej i prawnej. **Tymczasem w przypadku współuczestnictwa formalnego mowa o jednakowej podstawie faktycznej i prawnej lub o roszczeniach bądź zobowiązaniach jednego rodzaju. Sformułowanie „roszczenia jednego rodzaju” nie jest tożsame ze zwrotem „wspólne roszczenia”.** Tak samo nie można utożsamiać zobowiązań opartych na jednakowej (tzn. identycznej) podstawie faktycznej i prawnej z zobowiązaniami, które są oparte na takiej samej (tzn. podobnej) podstawie faktycznej i prawnej⁵³⁹.
7. W przypadku współuczestnictwa formalnego powód i każdy z pozwanych toczą odrębny spór sądowy. Zatem ilu jest powodów (pozwanych), tyle jest różnych przedmiotów sporu⁵⁴⁰.
8. Przykładowo jeśli powód zawarł umowę najmu lokalu nr 1 z A, zaś umowę najmu lokalu nr 2 z B i obaj najemcy zalegają z czynszem, to powód może zainicjować albo dwa odrębne procesy sądowe, albo jeden. Gdyby powód w jednym pozwie pozwał zarówno A, jak i B, to będą oni współuczestnikami formalnymi sporu. Łącznikiem między A i B jest tylko to, że mają oni zobowiązania wobec tego samego powoda, a ich zobowiązania są jednego rodzaju, oparte na podobnej podstawie faktycznej i takiej samej podstawie prawnej (konieczne jest tu oczywiście również uwzględnienie kwestii właściwości sądu, którą tu pomijam). Za łącznym pozowaniem dwóch osób przemawiać zaś mogą względy pragmatyki⁵⁴¹.
9. W przypadku połączenia w jednym pozwie roszczeń przeciwko współuczestnikom formalnym (A i B) powód powinien uiścić **opłatę od pozwu** stanowiącą sumę opłat, jakie powinien uiścić, gdyby wnosił odrębnie pozew przeciwko A i odrębnie pozew przeciwko

⁵³⁶ H. Pietrzkowski, *Metodyka pracy sędziego w sprawach cywilnych*, Warszawa 2009, s. 128.

⁵³⁷ A. Nadobnik, *Charakter...*, s. 708.

⁵³⁸ Postanowienie SN z 19.02.2014 r., V CZ 10/14, LEX nr 1438657.

⁵³⁹ H. Pietrzkowski, *Metodyka...*, s. 128.

⁵⁴⁰ A. Marciniak [w:] W. Broniewicz, A. Marciniak, I. Kunicki, *Postępowanie cywilne w zarysie*, Warszawa 2016, s. 186.

⁵⁴¹ Postanowienie SN z 19.02.2014 r., V CZ 10/14, LEX nr 1438657.

B. Jeśli powód uiściłby opłatę tylko w zakresie jednego z dochodzonych roszczeń objętych jednym pozwem, to należy w trybie art. 130 § 1 wezwać powoda do uiszczenia opłaty sądowej od drugiego roszczenia – w terminie tygodniowym pod rygorem zwrotu pozwu. Jeżeli powód uiści uzupełniającą opłatę od drugiego roszczenia objętego pozwem, to sąd nada bieg sprawie przeciwko obu współpозwanym. Jeżeli powód nie uzupełni opłaty od drugiego roszczenia, lecz wskaże, którego z objętych pozwem roszczeń (przeciwko A czy przeciwko B) dotyczy uiszczona opłata, to sąd wyłączy do odrębnego rozpoznania sprawę w zakresie, w jakim powództwo zostało opłacone, i nada mu bieg (np. przeciwko A), natomiast w pozostałym (nieopłaconym) zakresie przewodniczący, na podstawie art. 130 § 2, zwróci pozew (np. przeciwko B). Jeżeli powód w żaden sposób nie ustosunkuje się do wezwania, tj. ani nie uzupełni opłaty, ani nie wskaże, którego roszczenia dotyczy wniesiona już opłata, to przewodniczący zwróci pozew w całości. Jednakże gdyby powód w opisanej wyżej sytuacji był reprezentowany przez pełnomocnika w osobie adwokata, radcy prawnego lub rzeczownika patentowego, to brak uiszczenia prawidłowej opłaty sądowej już na etapie wniesienia pozwu (tj. opłaty stanowiącej sumę opłat od pozwu przeciwko A i od pozwu przeciwko B) będzie skutkowało zwrotem pozwu w całości, bez wzywania do usunięcia przedmiotowego braku fiskalnego pozwu, zgodnie z art. 130² § 1. W terminie tygodniowym od dnia doręczenia zarządzenia powód będzie mógł uzupełnić opłatę sądową od pozwu do pełnej wysokości (art. 130² § 2), co będzie skutkowało nadaniem sprawie biegu. Natomiast gdyby w powyższym terminie powód (jego pełnomocnik) wskazał, które roszczenie zostało opłacone (przeciwko A czy przeciwko B), lecz opłaty nie uzupełnił, to po uprawomocnieniu się zarządzenia o zwrocie pozwu przewodniczący powinien nadać bieg opłaconemu roszczeniu, rejestrując pozew pod nową sygnaturą akt, jednakże tylko jako sprawę przeciwko temu z pozwanych, co do którego pozew został opłacony.

10. Z kolei gdyby powód zawarł umowę najmu lokalu z A i jego żoną, to w przypadku pozwania o zapłatę zaległego czynszu ich obojga – małżonkowie będą współuczestnikami materialnymi sporu. W tym wypadku przedmiot sporu stanowić będą prawa lub obowiązki im wspólne, gdyż łączy ich jedna umowa, która nakłada na nich solidarną odpowiedzialność za regulowanie czynszu. Dodatkowo ich zobowiązanie oparte jest na tej samej podstawie faktycznej i prawnej. W takim wypadku opłata od pozwu będzie jedna, zależna od wartości przedmiotu sporu w sprawie.
11. **Współuczestnictwo materialne.** W orzecznictwie wskazuje się, że współuczestnictwo materialne charakteryzuje się istnieniem materialnoprawnej więzi między współuczestnikami, która występuje zawsze (ale nie tylko), gdy stanowią oni wielopodmiotową stronę stosunku prawnomaterialnego, pozostającego w związku z przedmiotem sporu⁵⁴².
12. **Współuczestnictwo materialne może przybrać formę współuczestnictwa koniecznego lub dowolnego. Współuczestnictwo konieczne istnieje, jeśli przeciwko kilku osobom sprawa może toczyć się tylko łącznie** (art. 72 § 2). To kwalifikowana postać współuczestnictwa materialnego, wynikająca z istoty stosunku prawnego lub przepisu ustawy. Po stronie procesowej występuje kilka podmiotów razem, ponieważ tylko łącznie przysługuje im legitymacja procesowa⁵⁴³. Taka sytuacja może wynikać albo z istoty stosunku cywilnego,

⁵⁴² Wyrok SA w Łodzi z 2.09.2013 r., I ACa 340/13, LEX nr 1383479.

⁵⁴³ Wyrok SN z 18.09.2014 r., V CSK 563/13, LEX nr 1545039.

albo z mocy ustawy. Przykładowo w sprawie o uzgodnienie treści księgi wieczystej z rzeczywistym stanem prawnym pozwanymi są wszystkie osoby ujawnione w księdze wieczystej oraz te, których prawa nie zostały tam ujawnione⁵⁴⁴. Podobnie gdy dochodzone jest roszczenie o świadczenie niepodzielne (art. 381 k.c.), to zachodzi współuczestnictwo konieczne⁵⁴⁵. Natomiast dowolne współuczestnictwo materialne występuje wówczas, gdy proces może się toczyć także przeciwko tylko jednej z osób powiązanych z innymi współuczestnikami⁵⁴⁶.

13. Istotę współuczestnictwa materialnego oraz rozróżnienie współuczestnictwa koniecznego i dowolnego można zobrazować, analizując relacje łączące współuczestników – współników spółki cywilnej. W orzecznictwie podkreśla się, że ze względu na przewidzianą w art. 864 k.c. solidarną odpowiedzialność współników za zobowiązania spółki cywilnej **w sprawie przeciwko współnikom spółki po stronie pozwanych zachodzi współuczestnictwo materialne, które nie jest jednak ani współuczestnictwem koniecznym, ani jednolitym** w rozumieniu przepisów art. 72 § 2 i art. 73 § 2 k.p.c. Zatem wystarczy, jeśli powód skieruje pozew przeciw jednemu ze współników. Natomiast **w sprawie, w której współnicy spółki cywilnej dochodzą wierzytelności wchodzącej w skład majątku wspólnego współników spółki cywilnej, po ich stronie zachodzi współuczestnictwo materialne konieczne** w rozumieniu art. 72 § 1 pkt 1 i § 2 k.p.c., będące równocześnie współuczestnictwem jednolitym, o którym mowa w art. 73 § 2 k.p.c. Zatem, w takim wypadku powodami muszą być wszyscy współnicy tego węzła zobowiązaniowego⁵⁴⁷.
14. Gdyby sąd wyrokował merytorycznie w sprawie, w której po jednej ze stron zachodzi współuczestnictwo konieczne, choć w postępowaniu nie brałby udziału choćby jeden z „koniecznych” współuczestników, to należy oddalić powództwo z uwagi na brak pełnej legitymacji procesowej. W literaturze podnosi się, że gdyby jednak sąd wydał wyrok uwzględniający powództwo, to tego rodzaju orzeczenie należałoby traktować jako „bezużyteczne” i niewywołujące skutków prawnych⁵⁴⁸.
15. W judykaturze podkreśla się, że naruszenie art. 195, dotyczącego współuczestnictwa koniecznego, sąd drugiej instancji bierze pod uwagę również z urzędu w ramach badania naruszenia przez sąd pierwszej instancji przepisów prawa materialnego; nieusunięcie braku pełnej legitymacji procesowej w takim przypadku stanowi bowiem przeszkodę do uwzględnienia powództwa wynikającą z naruszenia prawa materialnego⁵⁴⁹.
16. Jak wskazał Sąd Najwyższy w postanowieniu z 3.10.2014 r., V CZ 26/14, LEX nr 1551683, gdy każdy z powodów dochodzi roszczeń odpowiednich do jego udziału we współwłasności, a czynności procesowych dokonuje na swoją tylko rzecz i ze skutkiem tylko dla

⁵⁴⁴ H. Pietrzkowski, *Metodyka...*, s. 131.

⁵⁴⁵ H. Pietrzkowski, *Metodyka...*, s. 132. Zob. też: A. Marciniak [w:] W. Broniewicz, A. Marciniak, I. Kunicki, *Postępowanie...*, s. 186.

⁵⁴⁶ W. Broniewicz, *Sententia inutiliter data w postępowaniu cywilnym*, PiP 2007/9, s. 14–20; A. Marciniak [w:] W. Broniewicz, A. Marciniak, I. Kunicki, *Postępowanie...*, s. 186. Zob. też: wyrok SA w Warszawie z 18.06.2014 r., VI ACa 1322/13, LEX nr 1483878.

⁵⁴⁷ Wyrok SA w Łodzi z 9.05.2017 r., I ACa 1431/16, LEX nr 2310609. Zob. też: postanowienie SN z 18.04.2018 r., IV CZ 18/18, LEX nr 2498016.

⁵⁴⁸ A. Marciniak [w:] W. Broniewicz, A. Marciniak, I. Kunicki, *Postępowanie...*, s. 187.

⁵⁴⁹ Wyrok SN z 23.02.2017 r., I CSK 223/16, LEX nr 2310120.

siebie, to więzi między nimi nie mają cech współuczestnictwa jednolitego w rozumieniu art. 73 § 2. Powodów tych łączy więc charakterystyczna dla współuczestnictwa materialnego, u podstaw którego leży stosunek współwłasności, ale jest to zwykle współuczestnictwo materialne (art. 72 § 1 pkt 1).

17. **Współuczestnictwo materialne bierne oparte na wspólności obowiązków występuje w szczególności w przypadku istnienia odpowiedzialności solidarnej.** Wynikający z art. 378 § 2 wyjątek od zasady dyspozycyjności i zasady związania granicami apelacji przez przyznanie sądowi odwoławczemu możliwości wyjścia we wskazanej w tym przepisie sytuacji poza podmiotowe granice zaskarżenia wyroku sądu pierwszej instancji został podyktowany interesem publicznym, który uzasadnia eliminowanie takich sytuacji, by w stosunku do poszczególnych współuczestników sporu, którym przypisano wspólne obowiązki, obowiązywać miały rozbieżne rozstrzygnięcia sądowe tylko dlatego, że niektórzy z nich nie zaskarżyli wyroku sądu pierwszej instancji⁵⁵⁰. W orzecznictwie podkreśla się, że osoby pozwane w charakterze dłużników solidarnych są współuczestnikami materialnymi ze względu na łączącą się z solidarnością bierną wspólność obowiązków dłużników⁵⁵¹.
18. Warto wskazać, że w przypadku odpowiedzialności *in solidum* stosuje się w drodze analogii przepisy o solidarności, które odpowiadają celowi i charakterowi tego stosunku prawnego, a przede wszystkim art. 366 k.c. Pomiędzy pozwanymi *in solidum* może zachodzić współuczestnictwo materialne. Za trafny należy uznać pogląd, że współuczestnictwo w sporze przeciwko sprawcy szkody i ubezpieczycielowi tego sprawcy (tj. w sytuacji, gdy sprawcę i ubezpieczyciela łączy umowa ubezpieczenia) jest współuczestnictwem materialnym, ale nie ma charakteru współuczestnictwa jednolitego w rozumieniu art. 73 § 2 k.p.c., wyrok nie musi bowiem dotyczyć niepodzielnie sprawcy i ubezpieczyciela⁵⁵². Może jednak mieć tu miejsce również współuczestnictwo formalne, np. w przypadku uszkodzenia samochodu przez wandalę poszkodowany może domagać się odszkodowania od własnego ubezpieczyciela oraz bezpośrednio od sprawcy szkody, którego z ubezpieczycielem nie łączy żaden stosunek prawny. Każdy z pozwanych odpowiada za całość należnego świadczenia, przy czym strona powodowa decyduje od kogo, w jakim rozmiarze i w jaki sposób chce dochodzić roszczenia⁵⁵³.
19. Warto zwrócić uwagę, że jeśli z treści pozwu wynika, iż po stronie pozwanej zachodzi współuczestnictwo materialne, to sąd ocenia tę okoliczność na podstawie twierdzeń powoda. O tym, czy faktycznie pozwani są złączeni relacją typową dla współuczestnictwa materialnego (a nie formalnego), zdecyduje sąd na etapie wyrokowania. To, jakie współuczestnictwo zachodzi po stronie pozwanej lub powodowej, znajdzie swoje odzwierciedlenie w kształcie orzeczenia co do meritum i co do kosztów postępowania⁵⁵⁴.

⁵⁵⁰ Wyrok SA w Białymstoku z 16.09.2016 r., I ACa 450/16, LEX nr 2136987.

⁵⁵¹ Postanowienie SN z 6.06.2012 r., IV CZ 14/12, LEX nr 1232809.

⁵⁵² Wyrok SN z 23.08.2012 r., II CSK 740/11, LEX nr 1231481.

⁵⁵³ Wyrok SA w Katowicach z 23.06.2017 r., I ACa 181/17, LEX nr 2330633.

⁵⁵⁴ H. Pietrzkowski, *Metodyka...*, s. 127.

20. Gdyby z treści pozwu nie wynikały przesłanki jednoczesnego prowadzenia sprawy kilku pozwanych w jednym pozwie, to konieczne będzie wyłączenie sprawy niektórych ze stron do odrębnego postępowania⁵⁵⁵.
21. Warto podkreślić, że w orzecznictwie pojawiła się rozbieżność co do rodzaju współuczestnictwa w przypadku dochodzenia roszczeń osób bliskich osoby zmarłej na skutek deliktu (np. w wypadku komunikacyjnym). Zarówno pogląd, że w takim wypadku współuczestnictwo członków rodziny dochodzących świadczeń ma charakter materialny, jak i odmienny – że jest to współuczestnictwo formalne, są obecne w judykaturze. Zgodnie z pierwszym z poglądów współuczestnictwo po stronie powodów dochodzących odpowiedniej sumy tytułem zadośćuczynienia pieniężnego za doznaną krzywdę na podstawie art. 446 § 4 k.c. ma charakter formalny, ponieważ roszczenie to jest oparte na jednakowej, a nie na tej samej podstawie faktycznej i prawnej. Takie zapatrywanie wyraził w szczególności Sąd Najwyższy w postanowieniu z 3.03.2016 r., II CZ 112/15, LEX nr 2010234. Pogląd przeciwny zaprezentował natomiast m.in. Sąd Najwyższy w uchwale z 9.01.2008 r., III CZP 111/07, LEX nr 333005, uznając, że w sprawie z powództwa rodziców występujących z roszczeniami odszkodowawczymi przeciwko zakładowi ubezpieczeń w związku ze śmiercią dziecka w wypadku komunikacyjnym zachodzi między nimi współuczestnictwo materialne. Sąd Najwyższy argumentował, że w przypadku małżonków występująca pomiędzy nimi wewnętrzna więź wynikająca z rodzicielstwa doznaje wzmocnienia ze względu na więź prawną ukształtowaną instytucją małżeństwa, rzutującą na sytuację faktyczną każdego z małżonków, niejednokrotnie uwarunkowaną sytuacją faktyczną współmałżonka, na którą może mieć wpływ śmierć wspólnego dziecka. Wydaje się jednak, że pogląd Sądu Najwyższego wyrażony we wskazanej uchwale nie jest trafny, ze swojej istoty bowiem świadczenia dochodzone w wyniku straty osoby bliskiej bazują na tym, iż to dany powód utracił w sposób nieodwracalny więź ze zmarłym, zaś doznawana przez niego krzywda (lub szkoda) ma charakter zindywidualizowany. Nawet jeśli powodami są rodzice, którzy stracili wspólne dziecko, to przecież każde z nich przeżywa własną żałobę, choć oczywiście w wielu przypadkach ich doznania będą podobne, oparte na podobnych przeżyciach. Nie będą to jednak tożsame relacje, skoro każdy z nich był połączony odrębną więzią ze zmarłym⁵⁵⁶. Podkreślono również, że do chwili działu spadku wierzytelności powstałej na podstawie art. 445 § 3 k.c. może dochodzić zarówno każdy spadkobierca, jak i wszyscy spadkobiercy łącznie. W przypadku udziału wszystkich spadkobierców zajdzie po ich stronie współuczestnictwo materialne i jednolite. Nie będzie miało ono charakteru koniecznego, ponieważ współuczestnictwo takie nie zachodzi przy bardzo silnej więzi wewnętrznej między podmiotami stosunków prawnych, gdy istnieje szczególnie przepis, dający poszczególnym podmiotom prawo samodzielnego działania albo ograniczający możliwość wytoczenia powództwa przeciwko niektórym tylko podmiotom, np. w przypadku dochodzenia świadczeń niepodzielnych, dopóki któryś ze współwierzycieli nie wyrazi sprzeciwu (art. 381 § 1 k.c.)⁵⁵⁷.

⁵⁵⁵ H. Pietrzkowski, *Metodyka...*, s. 128.

⁵⁵⁶ Szerszy przegląd orzecznictwa został zaprezentowany w: A. Partyk, *Charakter współuczestnictwa roszczeń z tytułu odszkodowania i zadośćuczynienia w związku ze śmiercią osoby najbliższej*, LEX 2016.

⁵⁵⁷ Wyrok SN z 28.11.2019 r., III CSK 284/17, LEX nr 2773249.

22. Wygrywającym proces współuczestnikom, o których mowa w art. 72 § 1 pkt 1, reprezentowanym przez tego samego radcę prawnego sąd przyznaje zwrot kosztów w wysokości odpowiadającej wynagrodzeniu jednego pełnomocnika⁵⁵⁸.
23. W orzecznictwie wskazuje się, że **na etapie postępowania kasacyjnego skutki procesowe współuczestnictwa materialnego, które nie ma charakteru współuczestnictwa jednolitego bądź koniecznego, zbliżone są do współuczestnictwa formalnego**. Na tym etapie postępowania każdy ze współuczestników materialnych ma własne *gravamen* w zaskarżeniu prawomocnego wyroku sądu drugiej instancji⁵⁵⁹.
24. **Współuczestnictwo formalne. W przypadku współuczestnictwa formalnego dochodzi w istocie do rozpoznania w jednym postępowaniu kilku *de facto* odrębnych procesów**. Ma to miejsce głównie ze względów ściśle pragmatycznych – wspólne okoliczności faktyczne uzasadniające prowadzenie jednego postępowania dowodowego, co zapobiega tym samym powstaniu rozbieżności ocen faktycznych i prawnych⁵⁶⁰. Postępowania te są jednak wobec siebie samodzielne⁵⁶¹.
25. Za trafny należy uznać pogląd, że współuczestnictwo osób dochodzących roszczeń o zachówek jest współuczestnictwem formalnym, nie zachodzi pomiędzy nimi więź o charakterze materialnoprawnym, łączy je natomiast jednorodzałość samodzielných roszczeń oraz jednakowa podstawa faktyczna i prawna⁵⁶².
26. W przypadku odpowiedzialności niemajątkowej za naruszenie dóbr osobistych zachodzi współuczestnictwo formalne autora spornego artykułu i wydawcy. Każdy z pozwanych ponosi bowiem odpowiedzialność za swoje własne działanie. W przypadku istnienia podstaw do przypisania zarówno dziennikarzowi, jak i wydawcy odpowiedzialności za naruszenie dóbr osobistych każdy z nich obowiązany może być do podjęcia działań niezbędnych do usunięcia skutków naruszenia⁵⁶³.
27. Również współuczestnictwo wierzycieli dochodzących od pozwanego roszczeń przewidzianych w art. 527 k.c. jest współuczestnictwem formalnym⁵⁶⁴.
28. **Współuczestnictwo formalne w sporze może występować tylko wtedy, kiedy dla wszystkich osób (podmiotów) ten sam sąd jest właściwy**, co wynika z literalnego brzmienia art. 72 § 1 pkt 2. Zatem niedopuszczalne jest wytoczenie jednego pozwu przeciwko dwóm współuczestnikom, gdyby dla jednego z pozwanych właściwy rzeczowo był sąd okręgowy, a dla drugiego – sąd rejonowy, z uwagi na wartość dochodzonych roszczeń (por. art. 17).
29. Gdyby powód pozwał przed sąd rejonowy dwóch pozwanych, a tylko zobowiązanie jednego z nich odpowiadało właściwości rzeczowej tego sądu, to należy wyłączyć żądanie skierowa-

⁵⁵⁸ Wyrok SA w Krakowie z 22.12.2015 r., I ACa 1292/15, LEX nr 1966347.

⁵⁵⁹ Postanowienie SN z 9.11.2011 r., V CSK 54/11, LEX nr 1296717.

⁵⁶⁰ Postanowienie SN z 21.09.2017 r., I PZ 7/17, LEX nr 2397624.

⁵⁶¹ Postanowienie SN z 5.02.2015 r., V CZ 108/14, LEX nr 1652413.

⁵⁶² Postanowienie SN z 28.08.2013 r., V CSK 524/12, LEX nr 1375521. Zob. też: A. Partyk, *Charakter współuczestnictwa procesowego w procesie o zachówek*, LEX 2018.

⁵⁶³ Wyrok SA w Warszawie z 18.06.2018 r., I ACa 132/17, LEX nr 2520507.

⁵⁶⁴ Postanowienie SN z 17.07.2014 r., III CZ 30/14, LEX nr 1488903.

ne wobec drugiego z pozwanych i przekazać sprawę w tym zakresie do sądu okręgowego jako właściwego rzeczowo⁵⁶⁵.

30. Natomiast gdyby w pozwie wniesionym do sądu rejonowego suma roszczeń powoda wobec kilku pozwanych przekraczała wartość 100 000 zł, lecz indywidualne roszczenie przeciwko każdemu z pozwanych nie przekraczałoby tej wartości, to sprawa również może być prowadzona w jednym postępowaniu. Są to bowiem w istocie odrębne powództwa, tyle że połączone proceduralnie w jednym pozwie i rozpoznawane w jednym postępowaniu.
31. W orzecznictwie podkreśla się, że **z natury współuczestnictwa formalnego wynika, iż z zasady nie ma ono charakteru koniecznego**. Charakter taki może mieć jedynie współuczestnictwo materialne⁵⁶⁶ (zob. też komentarz do art. 73).
32. W przypadku współuczestnictwa formalnego wartość przedmiotu sporu oraz wartość przedmiotu zaskarżenia orzeczenia oblicza się oddzielnie dla każdej z tak połączonych spraw, a nie stanowi o niej suma poszczególnych roszczeń lub ogólna kwota zaskarżenia⁵⁶⁷.
33. Sąd Najwyższy w uchwale z 8.10.2015 r., III CZP 58/15, LEX nr 1801480, stwierdził, że współuczestnikom formalnym (art. 72 § 1 pkt 2), reprezentowanym przez jednego pełnomocnika będącego adwokatem lub radcą prawnym, należy się zwrot kosztów procesu obejmujących jego wynagrodzenie ustalone odrębnie w stosunku do każdego współuczestnika. Sąd powinien jednak obniżyć to wynagrodzenie, jeżeli przemawia za tym nakład pracy pełnomocnika, podjęte przez niego czynności oraz charakter sprawy (art. 109 § 2).
34. **Przy współuczestnictwie formalnym ograniczenia dopuszczalności skargi kasacyjnej ze względu na wartość przedmiotu zaskarżenia odnoszą się do każdego z powodów oddzielnie**. Skoro zatem współuczestnictwo powodów dochodzących zwrotu przypadającej na pozwanych sumy nakładów poczynionych na nieruchomości wspólnej nie ma charakteru materialnego, to wartość przedmiotu zaskarżenia skargą kasacyjną należy określić odrębnie dla roszczeń dochodzonych przez każdego z powodów⁵⁶⁸.
35. Zgodnie z uchwałą Sądu Najwyższego z 13.04.2022 r., III CZP 54/22, LEX nr 3332776, w sprawie o rozwiązanie spółki z ograniczoną odpowiedzialnością zawiązanej przez kilka gmin dla realizowania celu polegającego na zaspokajaniu potrzeb ich mieszkańców w zakresie zbiorowego zaopatrzenia w wodę i odprowadzania ścieków nie istnieje między spółką a tymi gminami współuczestnictwo bierne konieczne; ochronę interesu gminy jako współnika zabezpiecza możliwość zgłoszenia interwencji ubocznej.

Art. 73. [Zasada samodzielności działania; współuczestnictwo jednolite]

§ 1. Każdy współuczestnik działa w imieniu własnym.

§ 2. W wypadku jednak, gdy z istoty spornego stosunku prawnego lub z przepisu ustawy wynika, że wyrok dotyczyć ma niepodzielnie wszystkich współuczestników (współ-

⁵⁶⁵ H. Pietrzkowski, *Metodyka...*, s. 129.

⁵⁶⁶ Wyrok SA w Gdańsku z 4.04.2013 r., I ACa 49/13, LEX nr 1316178.

⁵⁶⁷ Postanowienie SN z 5.02.2015 r., V CZ 108/14, LEX nr 1652413.

⁵⁶⁸ Postanowienie SO w Warszawie z 18.09.2014 r., V CZ 55/14, LEX nr 1532714.

uczestnictwo jednolite), czynności procesowe współuczestników działających są skuteczne wobec niedziałających. Do zawarcia ugody, zrzeczenia się roszczenia albo uznania powództwa potrzeba zgody wszystkich współuczestników.

1. Komentowana regulacja wprowadza zasadę, że każdy ze współuczestników działa w procesie we własnym imieniu.
2. **Działanie we własnym imieniu skutkuje tym, że współuczestnicy nie ponoszą negatywnych konsekwencji czynności dyspozytywnych podejmowanych przez innych współuczestników.** Przykładowo zatem jeśli jeden z powodów (niebędących współuczestnikami jednolitymi) cofa skutecznie powództwo, to jego czynność będzie skuteczna tylko wobec niego, lecz nie wobec pozostałych powodów. Po umorzeniu postępowania wobec tego powoda inni współuczestnicy czynni sporu dalej biorą udział w postępowaniu⁵⁶⁹.
3. Analogicznie w przypadku gdy jeden ze współuczestników zrzeknie się prawa do apelacji w sprawie prowadzonej w postępowaniu uproszczonym, zrzeczenie to nie wywołuje skutków procesowych w odniesieniu do pozostałych współuczestników sporu⁵⁷⁰.
4. Można wskazać również, że jeśli jeden ze współuczestników (poza przypadkiem współuczestnictwa materialnego jednolitego) złoży wniosek procesowy (np. o sporządzenie uzasadnienia wyroku i jego doręczenie wraz z odpisem orzeczenia), to takie zachowanie nie skutkuje tym, że pozostali współuczestnicy są traktowani tak, jak gdyby i oni wykazali się stosowną aktywnością w procesie. Wówczas złożenie wniosku przez jednego ze współuczestników nie uprawnia drugiego z nich do uzyskania odpisu orzeczenia wraz z uzasadnieniem⁵⁷¹.
5. W świetle przepisu art. 73 § 1 **w zaskarżeniu orzeczeń współuczestnicy działają samodzielnie i tylko w imieniu własnym.** Niedopuszczalna jest więc apelacja pozwanego zarówno na korzyść, jak i na niekorzyść współpozwanego, niezależnie od rodzaju współuczestnictwa procesowego⁵⁷². Współuczestnik sporu, jeżeli nie zaskarża rozstrzygnięć dotyczących jego samego, nie może również skutecznie podważać zawartego w zaskarżonym wyroku rozstrzygnięcia dotyczącego wyłącznie drugiego współpozwanego (taka apelacja jest niedopuszczalna). Natomiast gdyby jeden ze współuczestników sporu zaskarżył wyrok w zakresie rozstrzygnięć dotyczących tylko jego samego, lecz będące przedmiotem zaskarżenia prawa lub obowiązki były wspólne z innymi współuczestnikami sporu, którzy wyroku nie zaskarżyli, to sąd odwoławczy może z urzędu rozpoznać sprawę również na rzecz tych współuczestników, którzy nie wnieśli własnych apelacji (zob. komentarz do art. 378). Z kolei w sytuacji, w której skarga kasacyjna jest wnoszona wspólnie przez współuczestników sporu niebędących współuczestnikami koniecznymi (art. 72 § 2) lub jednolitymi (art. 73 § 2), istnienie okoliczności uzasadniających przyjęcie skargi kasacyjnej do rozpoznania (przyczyn kasacyjnych) podlega ocenie w odniesieniu do każdego ze współuczestników z osobna. Przyczyna kasacyjna dotycząca jednego ze współuczest-

⁵⁶⁹ Zob. wyrok SO w Gliwicach z 5.06.2018 r., III Ca 181/18, LEX nr 2547722.

⁵⁷⁰ Por. A. Kincbok, *Zrzeczenie się prawa do wniesienia apelacji w postępowaniu uproszczonym*, „Zeszyty Prawnicze UKSW” 2005/5.2, s. 190.

⁵⁷¹ Por. postanowienie SN z 30.05.2006 r., I CZ 22/06, LEX nr 490516.

⁵⁷² Wyrok SA w Łodzi z 17.09.2014 r., I ACA 437/14, LEX nr 2383732.

ników nie uzasadnia tym samym przyjęcia do rozpoznania skargi kasacyjnej pochodzącej od drugiego współuczestnika, jeżeli nie odnosi się także do jego sytuacji prawnoprocesowej⁵⁷³.

6. **Współuczestnictwo jednolite.** Zasada samodzielności działania każdego ze współuczestników przewidziana w art. 73 § 1 doznaje jednak wyjątku ujętego w § 2 tego przepisu. **Gdy zachodzi bowiem tzw. współuczestnictwo jednolite, czynności procesowe współuczestników są skuteczne wobec osób niedziałających, zaś zawarcie ugody, zrzeczenie się roszczenia bądź uznanie powództwa wymaga zgody wszystkich współuczestników.** Relacja współuczestnictwa jednolitego między kilkoma podmiotami ma miejsce, jeśli z istoty spornego stosunku prawnego lub z przepisu ustawy wynika, że **wyrok dotyczyć ma niepodzielnie wszystkich współuczestników.**
7. Jedynie w przypadku współuczestnictwa jednolitego (które obejmuje wszystkie przypadki współuczestnictwa koniecznego) czynności współuczestników działających są skuteczne wobec niedziałających (art. 73 § 2). Przykładowo: wniesienie apelacji przez jednego ze współuczestników jednolitych wywołuje obowiązek rozpoznania jej przez sąd wobec wszystkich współuczestników (w tym wypadku nie zachodzi potrzeba stosowania art. 378 § 2), złożenie wniosku o doręczenie wyroku wraz z uzasadnieniem przez jednego współuczestnika otwiera drogę do wniesienia apelacji lub skargi kasacyjnej wszystkim współuczestnikom⁵⁷⁴.
8. Z istoty współuczestnictwa jednolitego wynika również reguła, że zawarcie ugody, zrzeczenie się roszczenia bądź uznanie powództwa wymaga zgody wszystkich współuczestników. Gdyby w dniu złożenia oświadczenia o uznaniu powództwa po stronie pozwanej zachodziło współuczestnictwo jednolite, to brak zgody jednego ze współpozwanym wywoływałby taki skutek, że taka czynność dyspozytywna byłaby bezskuteczna⁵⁷⁵.
9. W orzecznictwie podkreśla się, że niepodzielność wyroku w rozumieniu art. 73 § 2 oznacza, iż **w stosunku do wszystkich współuczestników jednolitych musi zapaść jeden wyrok, rozstrzygający sprawę w sposób jednolity.** Nie jest natomiast możliwe odmienne rozstrzygnięcie w stosunku do poszczególnych współuczestników, np. uwzględnienie powództwa w stosunku do jednych, a oddalenie powództwa w stosunku do innych⁵⁷⁶.
10. W orzecznictwie wskazuje się, że **w przypadku współuczestnictwa jednolitego nie jest możliwe zróżnicowanie charakteru wyroku zapadającego przeciwko pozwanym.** W konsekwencji więc wyrok taki może mieć charakter zaoczny jedynie wobec wszystkich współuczestników. Przyjęcie bowiem tezy, że możliwe jest wydanie w stosunku do współuczestników jednolitych wyroku poddanego w przypadku każdego z nich różnym reżimom zaskarżenia, prowadzić by mogło nie tylko do uprawomocnienia się tego wyroku w różnym czasie, ale i do tego, że w stosunku do każdego z nich zapadłby wyrok odmiennej treści. Mogło by się tak zdarzyć w sytuacji, gdy wobec jednego z pozwanych, który nie zaskarżył wyroku apelacją (bo np. powództwo uznawał), wyrok stał się prawomocny, a jednocześnie

⁵⁷³ Postanowienie SN z 24.01.2020 r., IV CSK 488/19, LEX nr 2777426.

⁵⁷⁴ Wyrok SA w Krakowie z 28.01.2016 r., I ACa 1464/15, LEX nr 2023643.

⁵⁷⁵ Wyrok SA w Gdańsku z 25.06.2013 r., V ACa 314/13, LEX nr 1369315.

⁵⁷⁶ Wyrok SA w Warszawie z 27.02.2015 r., VI ACa 645/14, LEX nr 1676106.

nie na skutek sprzeciwu wniesionego przez tego współpozwanego, wobec którego wydano wyrok zaoczny, doszłoby do oddalenia powództwa. Należy podkreślić, że w takiej sytuacji sprzeciw, mimo brzmienia zdania pierwszego art. 73 § 2, nie mógłby już być skuteczny wobec tego współuczestnika, który zapadłego przeciwko niemu w warunkach kontryktoryjności wyroku nie zaskarżył apelacją. Takie konsekwencje sprzeciwiają się istocie niepodzielności wyroku oraz istocie współuczestnictwa jednolitego i z pewnością nie mogły być przez ustawodawcę zamierzone⁵⁷⁷.

11. Odnotować należy stanowisko orzecnicze, że dobra osobiste przysługują odrębnie i niepodzielnie każdej osobie, a wobec tego nie może być mowy o wspólności tych praw nawet w przypadku małżonków, których łączy ustrój wspólności majątkowej. Wspólność ta bowiem dotyczy wyłącznie sfery majątkowej, a dobra osobiste mają charakter niemajątkowy. Oznacza to, że w tego typu sprawach nie zachodzi rodzaj kwalifikowanego współuczestnictwa materialnego, jakim jest współuczestnictwo jednolite zdefiniowane w art. 73 § 2⁵⁷⁸.
12. W judykaturze wskazuje się również, że współuczestnictwo procesowe bierne w sporze poszkodowanego przeciwko sprawcy szkody i jego ubezpieczycielowi jest wprawdzie współuczestnictwem materialnym, ale nie ma charakteru współuczestnictwa jednolitego w rozumieniu art. 73 § 2; wyrok nie musi bowiem dotyczyć niepodzielnie sprawcy i ubezpieczyciela⁵⁷⁹.

Art. 74. [Samodzielne popieranie sprawy przez współuczestników]

Każdy ze współuczestników sporu ma prawo samodzielnie popierać sprawę. Na posiedzenie sądowe wzywa się wszystkich tych współuczestników, co do których sprawa nie jest zakończona.

1. Komentowany art. 74 stanowi, że każdy ze współuczestników jest uprawniony do samodzielnego popierania sprawy. Oznacza to, że współuczestnik sporu nie musi uzyskać zgody pozostałych współuczestników sporu na podejmowanie czynności procesowych, które zmierzać będą do zakończenia postępowania (o ile nie zachodzi tu współuczestnictwo jednolite)⁵⁸⁰.
2. **Obowiązkiem sądu jest przy tym, na podstawie komentowanego przepisu, wzywać na posiedzenia sądowe wszystkich współuczestników, co do których sprawa nie jest zakończona.** Oczywiście, gdy w sprawie zachodzi współuczestnictwo jednolite, sprawa może zakończyć się tylko co do wszystkich uczestników jednocześnie, zatem powyższe nie ma w tym przypadku zastosowania (chyba że w toku sprawy uległby zmianie charakter współuczestnictwa).

⁵⁷⁷ Postanowienie SA w Katowicach z 26.02.2016 r., I ACa 1022/15, LEX nr 2019960. Zob. też: H. Pietrzkowski, *Metodyka...*, s. 133.

⁵⁷⁸ Postanowienie SN z 17.10.2012 r., I CZ 130/12, LEX nr 1293688.

⁵⁷⁹ Wyrok SN z 23.08.2012 r., II CSK 740/11, LEX nr 1231481.

⁵⁸⁰ A. Marciniak [w:] W. Broniewicz, A. Marciniak, I. Kunicki, *Postępowanie...*, s. 188.

DZIAŁ III

Interwencja główna i uboczna

Art. 75. [Interwencja główna]

Kto występuje z roszczeniem o rzecz lub prawo, o które sprawa toczy się pomiędzy innymi osobami, może aż do zamknięcia rozprawy w pierwszej instancji wytoczyć powództwo o tę rzecz lub prawo przeciwko obu stronom przed sąd, w którym toczy się sprawa (interwencja główna).

1. Komentowany przepis reguluje **instytucję interwencji głównej**. Na podstawie art. 75 osoba (podmiot) może wystąpić z roszczeniem o rzecz lub prawo, o które toczy się postępowanie między innymi stronami. Interwenient główny zgłasza ją poprzez wytoczenie powództwa (o rzecz lub prawo) przeciwko obu stronom, przed sąd, w którym zawiśł wcześniejszy spór.
2. W istocie **interwencja główna jest powództwem, które inicjuje nowy proces. Po wytoczeniu powództwa interwencyjnego mamy do czynienia z dwiema różnymi sprawami, które mogą być połączone do wspólnego rozpoznania (w trybie art. 219) lub być rozpoznane oddzielnie, lecz kolejno po uprzednim zawieszeniu pierwszej toczącej się już sprawy, co pozwala uniknąć sprzeczności w zapadających w nich rozstrzygnięciach**⁵⁸¹. Od decyzji sądu zależeć będzie, czy sprawy rozpoznane zostaną łącznie, czy oddzielnie.
3. Interwencja główna może być zgłoszona najwcześniej z momentem zawiśnięcia sporu (por. art. 192), zaś najpóźniej – do momentu zamknięcia rozprawy w sądzie pierwszej instancji. Skuteczne zgłoszenie interwencji głównej już po wyrokowaniu przez sąd pierwszej instancji jest niedopuszczalne. Jeśli więc interwenient główny „spóźni się” z wytoczeniem powództwa interwencyjnego, to jego żądanie podlega rozpoznaniu jako „zwykłe” powództwo. W orzecnictwie wskazuje się przy tym, że termin do wniesienia interwencji głównej jest terminem wyłącznie procesowym, niemającym wpływu na ocenę jej zasadności⁵⁸².
4. W judykaturze podkreśla się, że **po wytoczeniu powództwa przez interwenienta głównego każdy z obu pozwanych (stron procesu podstawowego) zachowuje jednak samodzielność w postępowaniu rozpoznawczym, mimo objęcia ich jednym pozwem**. Zatem każdy z nich może przedsięwziąć samodzielny sposób obrony przed roszczeniem interwenienta głównego. Podkreśla się, że skoro niezbędność występowania pozwanych w pozwie interwencyjnym wynika już z treści art. 75 (z istoty instytucji interwencji głównej), to chodzi tu o przypadek szczególnego współuczestnictwa podmiotów pozwanych (uczestników podstawowego procesu) z mocy prawa⁵⁸³.
5. Przykładowo interwencję główną zgłosić może osoba, która uważa, że to ona ma prawo do grobu, a nie powód procesujący się z pozwanym w toczącej się już sprawie, w przypadku gdy grób nie ma ustalonej sytuacji prawnej (zob. komentarz do art. 76, teza 5).

⁵⁸¹ Wyrok SN z 26.03.2009 r., I CSK 415/08, LEX nr 577152; postanowienie SA we Wrocławiu z 5.06.2013 r., I ACz 1038/13, LEX nr 1331240.

⁵⁸² Postanowienie SA w Poznaniu z 6.11.2012 r., I ACz 1884/12, LEX nr 1237504.

⁵⁸³ Por. wyrok SN z 20.07.2017 r., I CSK 687/16, LEX nr 2382440.

6. **Nie należy mylić interwencji głównej z interwencją uboczną, gdyż instytucje te stanowią całkowicie odmienne figury prawne** (zob. komentarz do art. 76, teza 2). Przykładowo w sprawie o ustalenie prawa do grobu, w której powód żąda ustalenia, że jest jedynym (wyłącznym) dysponentem prawa do grobu, można zgłosić interwencję uboczną po stronie pozwanej, jeśli tak wydany wyrok wpłynie niekorzystnie na sferę praw interwenienta – posiadającego prawo do grobu. W takim przypadku nie ma natomiast podstaw do zgłoszenia interwencji głównej, o jakiej mowa w art. 75, gdyż grób ma uregulowany stan prawny, a interwenient nie występuje z roszczeniem do niego⁵⁸⁴.
7. Interwencja główna, z mocy art. 505⁴ § 1, nie jest dopuszczalna w postępowaniu uproszczonym.

Art. 76. [Interwencja uboczna]

Kto ma interes prawny w tym, aby sprawa została rozstrzygnięta na korzyść jednej ze stron, może w każdym stanie sprawy aż do zamknięcia rozprawy w drugiej instancji przystąpić do tej strony (interwencja uboczna).

1. Na podstawie przepisu art. 76 **dopuszczalne jest wniesienie w procesie cywilnym interwencji ubocznej**. Polega ona na zgłoszeniu się do udziału w sprawie podmiotu, który ma interes prawny w tym, aby sprawa została rozstrzygnięta na korzyść jednej ze stron, tj. albo powoda, albo pozwanego. Z komentowanego przepisu wynika, że może być ona zgłoszona w każdym stanie sprawy, aż do zamknięcia rozprawy w drugiej instancji.
2. Warto podkreślić, że interwencja uboczna przewidziana w art. 76 i n. „prócz nazwy – nie ma nic wspólnego z interwencją główną”⁵⁸⁵. Interwencja uboczna to nic innego jak sytuacja procesowa, w której „zachodzi udział osoby trzeciej w sporze dwóch innych osób”⁵⁸⁶.
3. Jak wskazuje się w literaturze, w przypadku interwenienta ubocznego „rolę i status omawianego podmiotu sprowadza się do udzielenia pomocy jednej ze stron procesowych poprzez dokonywanie szeregu czynności procesowych – z uwzględnieniem reguł określonych w Kodeksie postępowania cywilnego [...] udział interwenienta ubocznego gwarantuje bardziej efektywną ochronę sądową, realizującą się poprzez osobiste uczestnictwo w sprawie cywilnej toczącej się pomiędzy innymi osobami i wspieraniu strony, u boku której działa, co w konsekwencji prowadzi do osiągnięcia celu procesu cywilnego w najlepszy z możliwych sposobów”⁵⁸⁷. Zarazem sąd nie rozstrzyga o odpowiedzialności interwenienta ubocznego wobec strony, do której przystąpił, lub *vice versa*. Celem interwencji ubocznej jest ochrona samego interwenienta ubocznego, którego interesy mogłyby zostać naruszone na skutek wydania wyroku niekorzystnego dla jednej ze stron procesu, z którą interwenienta ubocznego łączy określony stosunek prawny.
4. Interwencja uboczna może być uznana za narzędzie procesowe, które ustawodawca przewidział dla podmiotu zainteresowanego, by poprzez swój udział w postępowaniu, w pewnym

⁵⁸⁴ Por. postanowienie SA w Krakowie z 16.05.2016 r., I ACz 799/16, LEX nr 2044331.

⁵⁸⁵ S. Gołąb, *Interwencja uboczna*, Warszawa 1934, s. 11.

⁵⁸⁶ S. Gołąb, *Interwencja...*, s. 11.

⁵⁸⁷ K. Drózd, *Osoby trzecie jako współczynnik efektywnej ochrony sądowej w cywilnym postępowaniu procesowym*, „Zeszyty Naukowe KUL” 2017/3, s. 46.

stopniu kształtował jego przebieg i poprzez to w swoisty sposób kontrolował czynności strony, do której przystępuje, z punktu widzenia celowości i merytorycznej poprawności⁵⁸⁸.

5. Wymaga podkreślenia, że **skutki interwencji ubocznej dotyczą jedynie relacji pomiędzy interwenientem ubocznym a stroną, do której on przystąpił** (art. 82), natomiast przystąpienie określonego podmiotu do udziału w sprawie w charakterze interwenienta ubocznego nie sanuje braku należytej legitymacji biernej, jeżeli po stronie pozwanej zachodzi współuczestnictwo konieczne pozwanego i podmiotu, który brał udział w postępowaniu jedynie w charakterze interwenienta ubocznego, na co zwrócił uwagę Sąd Apelacyjny w Krakowie w wyroku z 6.10.2015 r., I ACa 990/15, LEX nr 1974136.
6. W charakterze interwenienta ubocznego można przystąpić tylko do strony danego procesu, **nie jest natomiast znana instytucja interwencji ubocznej po stronie interwenienta ubocznego**, już występującego w sprawie⁵⁸⁹.
7. Nie powinno budzić wątpliwości, że interwenientem ubocznym po stronie powodowej nie może być podmiot, który w tym procesie jest współpozwanym⁵⁹⁰.
8. **Rodzaje interwencji ubocznej.** Ustawodawca przewidział dwa rodzaje interwencji ubocznej: samoistną i niesamoistną.
9. **Gdy interes prawny w rozstrzygnięciu sprawy na korzyść jednej ze stron ma charakter bezpośredni i zapadłe orzeczenie wprost wpływa na ukształtowanie praw i obowiązków interwenienta, to zachodzi interwencja samoistna** (art. 81). Natomiast wówczas **gdy związek ten ma charakter jedynie pośredni, autor przystąpienia będzie interwenientem ubocznym niesamoistnym**. Zawsze jednak związek, o którym mowa, ma mieć charakter normatywny, nie zaś jedynie faktyczny, gospodarczy, nie mówiąc już o związku li tylko emocjonalnym⁵⁹¹.
10. **Interwenient uboczny samoistny, w odróżnieniu od interwenienta ubocznego niesamoistnego, broni swoich własnych praw w procesie, do którego przystąpił**⁵⁹². W orzecznictwie podkreśla się bezpośredniość skutku, jaki łączy się z wkroczeniem prawomocnego orzeczenia w sferę prawną interwenienta. Skutek równoznaczny z prawomocnym rozstrzygnięciem o przedmiocie sporu dotyczyć musi stosunków między interwenientem a przeciwnikiem strony, do której przystąpił, co oznacza, że interwenient samoistny musi pozostawać z przeciwnikiem w takiej relacji, która obiektywnie umożliwiałaby wytoczenie przez niego lub przeciwko niemu tożsamego powództwa. W tym znaczeniu ma on pozycję odpowiadającą pozycji strony⁵⁹³. Przykładowo interwencja uboczna samoistna ma miejsce wtedy, gdy jeden ze współwłaścicieli rzeczy pozywa posiadacza rzeczy o wydanie rzeczy, a inny współwłaściciel tej samej rzeczy przystępuje do procesu.

⁵⁸⁸ Por. postanowienie SA w Krakowie z 4.09.2012 r., I ACz 1232/12, LEX nr 1216300.

⁵⁸⁹ Por. wyrok SA w Gdańsku z 20.09.2017 r., I ACa 1028/16, LEX nr 2409493.

⁵⁹⁰ Postanowienie SN z 25.11.2010 r., III CZ 50/10, LEX nr 1157559.

⁵⁹¹ Postanowienie SA w Krakowie z 4.09.2012 r., I ACz 1232/12, LEX nr 1216300.

⁵⁹² Por. wyrok SO w Szczecinie z 28.03.2018 r., VI Pa 39/18, LEX nr 2549952.

⁵⁹³ Postanowienie SN z 18.10.2012 r., V CZ 37/12, LEX nr 1665908.

11. W sprawach cywilnych nadzorca sądowy ma uprawnienia interwenienta ubocznego, do którego stosuje się odpowiednio przepisy o współuczestnictwie jednolitym⁵⁹⁴.
12. **Interwenient niesamoistny określany jest natomiast jako „pomocnik” strony, do której przystąpił.** Przykładowo interwencja uboczna niesamoistna może mieć miejsce wówczas, gdy powód (pacjent) pozywa ubezpieczyciela placówki medycznej, w której według powoda miało dojść do błędu medycznego. Placówka medyczna może zgłosić interwencję uboczną po stronie ubezpieczyciela, by wraz z nim kwestionować twierdzenia powoda i wykazać, że błędu nie było, a działanie lekarzy było zgodne ze sztuką medyczną. Przesądzenie w procesie przeciwko ubezpieczycielowi, że doszło do błędu medycznego, i ustalenie należnego odszkodowania nie skutkuje automatycznie powstaniem odpowiedzialności odszkodowawczej po stronie placówki medycznej, natomiast może mieć znaczenie dla jej rozliczeń z ubezpieczycielem.
13. Podobnie interwencja uboczna zgłaszana przez ubezpieczyciela w procesie odszkodowawczym, prowadzonym przeciwko posiadaczowi pojazdu mechanicznego ma charakter niesamoistny⁵⁹⁵.
14. Odpowiedzialność komplementariusza za zobowiązania spółki komandytowej, przewidziana w art. 31 § 2 w zw. z art. 103 i 102 k.s.h., uzasadnia interes prawny tego podmiotu do wstąpienia do procesu w charakterze interwenienta ubocznego. Nie ma przy tym znaczenia tożsamość osób piastujących funkcję członków zarządu interwenienta ubocznego oraz reprezentujących w imieniu komplementariusza pozwaną spółkę komandytową⁵⁹⁶.
15. Jak wskazuje się w orzecznictwie, w razie śmierci interwenienta ubocznego niesamoistnego postępowanie nie podlega zawieszeniu⁵⁹⁷.
16. **Zgłoszenie interwencji ubocznej.** Interwencja uboczna nie może być skutkiem inicjatywy sądu w tym zakresie. Konieczne jest złożenie stosownego wniosku przez osobę zainteresowaną, która spełnia kryteria wynikające z art. 76. **Przystąpienie interwenienta do sporu stron to czynność jednostronna, przez którą oznajmia on swoją wolę**⁵⁹⁸. Ma ona zawsze charakter dobrowolny.
17. W judykaturze wskazuje się, że brak jest przeszkód, by osoba, która nabyła od dotychczasowego interwenienta ubocznego samoistnego rzecz lub prawo objęte sporem, weszła w jego sytuację procesową związaną z tą rzeczą lub prawem⁵⁹⁹.
18. Osoba trzecia nie traci uprawnień podmiotu mającego interes prawny w przystąpieniu do procesu w charakterze interwenienta ubocznego tylko dlatego, że nie wykorzystwała możliwości wytoczenia powództwa⁶⁰⁰.

⁵⁹⁴ Wyrok SA w Gdańsku z 20.09.2017 r., I ACa 1028/16, LEX nr 2409493.

⁵⁹⁵ Zob. szeroko J. Mucha, *Charakter prawny interwencji ubocznej ubezpieczyciela w sprawie o odszkodowanie z tytułu obowiązkowego ubezpieczenia OC wszczętej przeciwko ubezpieczonemu posiadaczowi pojazdu mechanicznego*, „Prawo Asekuracyjne” 2014/1, s. 45.

⁵⁹⁶ Postanowienie SA w Łodzi z 11.09.2014 r., I ACz 1153/14, LEX nr 2023430.

⁵⁹⁷ Postanowienie SA w Warszawie z 4.08.2004 r., I ACz 969/04, LEX nr 1544621.

⁵⁹⁸ Por. S. Gołąb, *Interwencja...*, s. 9.

⁵⁹⁹ Postanowienie SN z 11.01.2013 r., I CZ 184/12, LEX nr 1288613.

⁶⁰⁰ Postanowienie SA w Krakowie z 20.10.1992 r., I ACz 367/92, LEX nr 1680360.

19. **Przepisy o interwencji ubocznej odnoszą się wyłącznie do trybu procesowego.** Nie znajdują one natomiast zastosowania do postępowania nieprocesowego. Jak wskazuje się w orzecznictwie, zgłoszenie interwencji ubocznej w postępowaniu nieprocesowym jest bezprzedmiotowe. Na wydane z urzędu postanowienie o niedopuszczeniu interwencji ubocznej nie przysługuje zażalenie⁶⁰¹.
20. **Przepisy dotyczące interwencji ubocznej nie są stosowane w postępowaniu uproszczonym,** co wynika wprost z art. 505⁴ § 1.
21. **Przepisy o interwencji ubocznej nie są stosowane w sprawach z zakresu ubezpieczeń społecznych** wobec treści art. 477¹¹. Jak wyjaśnia się w orzecznictwie, ochronę sfery prawnej osoby, w którą może wkroczyć zapadłe w tym procesie orzeczenie, zapewnia jej udział w postępowaniu w charakterze zainteresowanego, mającego pełnoprawny przymiot strony. Na powyższe zwrócił uwagę Sąd Najwyższy w wyroku z 11.09.2014 r., II UK 581/13, LEX nr 1515456⁶⁰².
22. W orzecznictwie wskazuje się, że w postępowaniu o stwierdzenie wykonalności, prowadzonym na podstawie przepisów rozporządzenia Parlamentu Europejskiego i Rady (UE) nr 1215/2012 z 12.12.2012 r. w sprawie jurysdykcji i uznawania orzeczeń sądowych oraz ich wykonywania w sprawach cywilnych i handlowych (Dz.Urz. UE L 351, s. 1, ze zm.), a wcześniej na podstawie przepisów uchylonego rozporządzenia Rady (WE) nr 44/2001 z 22.12.2000 r. w sprawie jurysdykcji i uznawania orzeczeń sądowych oraz ich wykonywania w sprawach cywilnych i handlowych (Dz.Urz. WE L 12, s. 1, ze zm.) interwencja uboczna nie jest dopuszczalna. Powyższe wynika z tego, że wniosek o stwierdzenie wykonalności orzeczenia sądu zagranicznego sąd pierwszej instancji rozpoznaje na posiedzeniu jawnym z udziałem wyłącznie wnioskodawcy⁶⁰³.
23. **Czas złożenia interwencji ubocznej.** Przyjmuje się, że najwcześniej z chwilą wniesienia pozwu może być zgłoszona interwencja uboczna po stronie powodowej⁶⁰⁴.
24. Z kolei zgłoszenie interwencji ubocznej po stronie pozwanej uznaje się za niedopuszczalne na etapie postępowania zabezpieczającego prowadzonego przed wszczęciem postępowania. W szczególności takie zapatrywanie wyraził Sąd Apelacyjny w Katowicach w postanowieniu z 28.03.2019 r., V AGz 104/19, LEX nr 2669705. W orzeczeniu tym wskazano, iż interwencję uboczną po stronie pozwanej w zasadzie można złożyć dopiero po doręczeniu pozwu stronie pozwanej. Warto jednak odnotować pogląd, iż interwencja uboczna po stronie pozwanego jest wyjątkowo możliwa jeszcze przed doręczeniem mu odpisu pozwu, gdy pozwany zostaje „wciągnięty” do postępowania przed doręczeniem pozwu. Mimo niedoręczenia stronie pozwanej odpisu pozwu została ona „wciągnięta” do procesu poprzez czynności sądu związane z zabezpieczeniem powództwa, co umożliwiło osobie trzeciej zgłoszenie interwencji ubocznej po stronie pozwanej i zaskarżenie postanowienia o zabezpieczeniu powództwa. Takie stanowisko przedstawił Sąd Apelacyjny w Łodzi w postanowieniu z 31.03.1992 r., I ACz 89/92, LEX nr 9133.

⁶⁰¹ Postanowienie SN z 19.04.1999 r., II CZ 30/99, LEX nr 1681868.

⁶⁰² Zob. też wyrok SN z 9.03.2016 r., I UK 402/15, LEX nr 2044469.

⁶⁰³ Postanowienie SN z 21.03.2007 r., I CSK 434/06, LEX nr 244457.

⁶⁰⁴ Postanowienie SA w Łodzi z 31.03.1992 r., I ACz 89/92, LEX nr 9133.

25. Jak wskazuje się w orzecznictwie, **interwencja uboczna jest w ogóle możliwa i dopuszczalna dopóty, dopóki toczy się jeszcze postępowanie w sprawie**, a po uprawomocnieniu się orzeczenia sprawa jest już zakończona i odpada potrzeba wspomaganie strony w prowadzeniu procesu przez interwenienta ubocznego⁶⁰⁵.
26. **Pozycja gminy w procesie o eksmisję.** W myśl art. 15 ust. 3 ustawy z 21.06.2001 r. o ochronie praw lokatorów, mieszkaniowym zasobie gminy i o zmianie Kodeksu cywilnego (Dz.U. z 2023 r. poz. 725) do udziału gminy w sprawie o opróżnienie lokalu stosuje się odpowiednio przepisy o interwencji ubocznej, z wyjątkiem art. 78, 79 zdanie drugie i art. 83 k.p.c. Gmina nie musi wykazywać interesu prawnego, a jej przystąpienie następuje po stronie powoda. W orzecznictwie wskazuje się, że **gmina, uczestnicząc w procesie o nakazanie opróżnienia lokalu, ma samodzielną pozycję, prowadzi własny proces, a jej interesy mogą być sprzeczne z interesami tak powoda, jak i pozwanego. Wstępuje ona do procesu o opróżnienie lokalu jako pewnej całości, obejmującej rozstrzygnięcie w przedmiocie zarówno eksmisji, jak i lokalu socjalnego.** W konsekwencji o sprawie tej zawiadamia się gminę w każdym przypadku, nie zaś tylko wówczas, gdy okaże się, że ze względu na sytuację procesową może być ona obowiązana do zapewnienia lokalu socjalnego⁶⁰⁶.
27. **Gmina w sprawie o eksmisję zawsze przystępuje do postępowania po stronie powodowej**, co wynika z art. 15 ust. 3 ustawy o ochronie praw lokatorów, mieszkaniowym zasobie gminy i o zmianie Kodeksu cywilnego. Oznacza to, że jeśli sąd wyda wyrok zaoczny orzekający o eksmisji bez prawa do lokalu socjalnego, to gmina, kwestionując brak orzeczenia o lokalu socjalnym, może wnieść apelację, a nie sprzeciw, który jest „zarezerwowany” dla pozwanego⁶⁰⁷.

Art. 77. [Wstąpienie interwenienta ubocznego]

§ 1. Interwenient uboczny składa oświadczenie o wstąpieniu do sprawy w piśmie procesowym, w którym wskazuje, jaki ma interes prawny we wstąpieniu i do której ze stron przystępuje. Pismo to doręcza się stronom.

§ 1¹. Do pisma procesowego niespełniającego wymogów, o których mowa w § 1, przepis art. 130 stosuje się odpowiednio.

§ 2. Interwenient uboczny może ze wstąpieniem do sprawy połączyć dokonanie innej czynności procesowej.

1. Komentowany przepis obowiązuje w obecnym kształcie od 7.11.2019 r.
2. W poprzednim stanie prawnym zgodnie z art. 77 § 1 swe wstąpienie do sprawy interwenient uboczny zgłaszał w piśmie procesowym, w którym podawał, jaki ma interes prawny we wstąpieniu i do której ze stron przystępuje. Pismo to należało doręczyć obu stronom. Ustawodawca dostrzegł jednak potrzebę doprecyzowania wskazanej regulacji. Jak wynika z uzasadnienia projektu z.k.p.c.2019, „w dotychczasowym stanie prawnym od interwenienta ubocznego wymaga się, i słusznie, wskazania, do której ze stron przystępuje i jaki ma interes prawny w przystąpieniu – ale nie określa się sankcji niedopełnienia tego wymogu.

⁶⁰⁵ Postanowienie SN z 4.07.2013 r., I CZ 62/13, LEX nr 1365608.

⁶⁰⁶ Postanowienie SN z 11.05.2018 r., II CZ 21/18, LEX nr 2487619.

⁶⁰⁷ Por. wyrok SO w Elblągu z 4.11.2015 r., I Ca 299/14, LEX nr 1961079.

Należy więc po pierwsze wyraźnie wskazać, że pismo zawierające interwencję jest pismem procesowym (wobec czego do jego formy stosują się wymogi z art. 126–129, a w przypadku ich niedopełnienia – sankcja zwrotu pisma na zasadzie art. 130), a po drugie – wyraźnie przewidzieć odpowiednie zastosowanie art. 130 także w sytuacji braku wymaganych wzmianek (które składają się na treść pisma, a nie stanowią jego formy)⁶⁰⁸.

3. **Novum** stanowi wyrażone wprost w art. 77 § 1¹ postanowienie, iż **w razie złożenia przez interwenienta ubocznego pisma w przedmiocie przystąpienia do postępowania, które dotknięte jest mankamentami, konieczne jest zainicjowanie procedury naprawczej z art. 130**. Zatem jeśli złożone pismo nie zawiera wymaganych w art. 77 § 1 informacji, to należy wezwać autora pisma do ich uzupełnienia w terminie tygodniowym pod rygorem zwrotu pisma. Pismo interwenienta ubocznego musi bowiem wskazywać w szczególności to, do której strony on przystępuje oraz jaki ma interes prawny we wstąpieniu do sprawy. Pismo powinno być też złożone w liczbie egzemplarzy odpowiedniej do jego doręczenia wszystkim stronom biorącym udział w sprawie.
4. **Interes prawny interwenienta ubocznego**. Nie stracił na aktualności pogląd, że „interes prawny nie jest prawem indywidualnym, nie jest nawet prawem warunkowym, które już istnieje, choć to istnienie nie jest jeszcze stanowcze, bo zależy ono od przyszłego zdarzenia niepewnego. Interes prawny nie jest też prawem o zawieszony skuteczności, jakim jest np. prawo dziedzica podstawionego. Interes prawny można by – co najwyżej – nazwać «prawem spodziewanem», czyli pseudo-prawem, którego powstanie nawet w przyszłości nie jest pewne, choć nie jest bezwzględnie wykluczone jego zabezpieczenie”⁶⁰⁹.
5. **Co do zasady niedopuszczalne jest badanie z urzędu, czy po stronie interwenienta ubocznego istnieje interes prawny, na który się on powołuje**. Z przepisu art. 78, odnoszącego się do możliwości zgłoszenia opozycji, nie wynika, by sąd takiego badania miał dokonywać *ex officio*. W orzecznictwie dopuszczono jednak wyjątkowo taką możliwość – w sprawach o prawa stanu cywilnego. Sąd Najwyższy stwierdził bowiem, że art. 78 nie wyłącza obowiązku niedopuszczenia przez sąd interwencji ubocznej również z urzędu, jeżeli brak interesu prawnego wynika z samych twierdzeń zgłaszającego interwencję uboczną⁶¹⁰.
6. W świetle art. 77 § 2 interwenient uboczny może wraz z pismem co do przystąpienia do sprawy jednocześnie dokonać innej czynności procesowej. Takie rozwiązanie niewątpliwie jest zgodne z punktu widzenia ekonomiki procesowej. Jak jednak wyjaśnił Sąd Najwyższy w postanowieniu z 18.01.2007 r., I CZ 119/06, LEX nr 488967, podmiot, który zgłosił swój udział w sprawie w charakterze interwenienta ubocznego, może wprawdzie dokonać innej czynności procesowej, np. wniesienia środka odwoławczego, ale skuteczność tej czynności jest uzależniona od uzyskania statusu interwenienta ubocznego. Odmienna interpretacja art. 77 § 2 sprzeczna byłaby z gramatyczną wykładnią tego przepisu, który pozwala na dokonanie innych czynności „interwenientowi ubocznemu”, a więc podmiotowi, który taki status uzyskał przez dopuszczenie go w takim charakterze do udziału w sprawie.

⁶⁰⁸ Uzasadnienie projektu z.k.p.c.2019, s. 146.

⁶⁰⁹ S. Gołąb, *Interwencja...*, s. 16.

⁶¹⁰ Postanowienie SN z 25.11.2010 r., III CZ 50/10, LEX nr 1157559.

7. **Oплата sądowa. Od interwencji ubocznej należy uiścić opłatę sądową w wysokości 1/5 opłaty sądowej od pozwu** (art. 19 ust. 3 pkt 1 u.k.s.c.). Jednocześnie w świetle uchwały SN z 10.04.2003 r., III CZP 20/03, LEX nr 77188, jeżeli kilka osób zgłasza interwencje uboczne w jednym piśmie procesowym, każda z nich uiszcza wpis od swojej interwencji.
8. Jeśli mimo nieuiszczenia opłaty sądowej sąd dopuścił interwenienta ubocznego do udziału w sprawie, to należy przyjąć, że samo nieuiszczenie opłaty od interwencji ubocznej nie może uzasadniać stanowiska, że interwencja nie została skutecznie wniesiona, gdyż nadanie biegu pismu, które nie zostało należycie opłacone, wyklucza możliwość zastosowania wobec niego rygору zwrotu⁶¹¹.
9. **Cofnięcie interwencji.** W orzecznictwie **dopuszcza się możliwość cofnięcia oświadczenia o przystąpieniu do procesu.** Zauważa się bowiem, że podmiot, który uzyskał status interwenienta ubocznego w toczącym się postępowaniu, z różnych przyczyn może stracić swoje zainteresowanie jego wynikiem i podejmowaniem w nim działań mieszczących się w zakresie uprawnień interwenienta ubocznego. Skoro do trwania procesu, jako sporu pomiędzy dwoma podmiotami, udział interwenienta nie jest konieczny, to nie ma przeszkód, by taka osoba cofnęła swoje oświadczenie o przystąpieniu do procesu w roli interwenienta ubocznego. Skutkami wyroku, o ile są ku temu podstawy, może być zaś objęta niezależnie od tego, czy brała udział w sprawie⁶¹².

Art. 78. [Opozycja]

§ 1. Każda ze stron może zgłosić opozycję przeciwko wstąpieniu interwenienta ubocznego w terminie dwóch tygodni od dnia doręczenia jej pisma zawierającego oświadczenie o wstąpieniu, jednak nie później niż przy rozpoczęciu najbliższego posiedzenia z jej udziałem.

§ 2. Sąd oddali opozycję, jeżeli interwenient uboczny uprawdopodobni, że ma interes prawny we wstąpieniu do sprawy.

§ 3. Mimo wniesienia opozycji interwenient uboczny bierze udział w sprawie, dopóki orzeczenie uwzględniające opozycję nie stanie się prawomocne. W razie prawomocnego uwzględnienia opozycji czynności interwenienta ubocznego uważane będą za niebyłe.

1. Komentowany przepis w obecnym kształcie obowiązuje od 7.11.2019 r.
2. **Omawiana regulacja odnosi się do przypadku, gdy wstąpienie interwenienta ubocznego jest kwestionowane przez strony biorące udział w postępowaniu. W takim przypadku można zgłosić tzw. opozycję przeciwko wstąpieniu interwenienta ubocznego.** Uprawnienie w tym przedmiocie przysługuje każdej stronie procesu, a więc nie tylko tej, do której interwenient chce przystąpić.
3. **Aby skutecznie zgłosić opozycję, strona nie musi dochować żadnej szczególnej formy. Opozycję można zgłosić bądź ustnie na rozprawie, bądź w piśmie procesowym.** Nie jest również konieczne przedstawienie uzasadnienia, choć oczywiście dla uwzględnienia opozycji ma ono znaczenie.

⁶¹¹ Postanowienie SN z 11.01.2013 r., I CZ 184/12, LEX nr 1288613.

⁶¹² Postanowienie SN z 11.01.2013 r., I CZ 184/12.

4. Konieczne jest jednak zgłoszenie opozycji w czasie właściwym⁶¹³. W poprzednim stanie prawnym zgodnie z art. 78 § 1 i 2 każda ze stron mogła zgłosić opozycję przeciwko wstąpieniu interwenienta ubocznego, jednakże nie później niż przy rozpoczęciu najbliższej rozprawy. Natomiast sąd oddalał opozycję po przeprowadzeniu co do niej rozprawy, jeżeli interwenient uprawdopodobnił, że ma interes prawny we wstąpieniu do sprawy. Projektodawca krytycznie ocenił jednak możliwość rozpoznania opozycji wyłącznie po przeprowadzonej rozprawie. Dostrzegł, iż „względ na sprawność postępowania, zwłaszcza przy obecnym nadmiernym obciążeniu sądów, przemawia za tym, by potrzebę rozpoznania opozycji na rozprawie pozostawić każdorazowej ocenie sądu i dopuścić rozpoznawanie opozycji także na posiedzeniu niejawnym”⁶¹⁴.
5. Obecnie każda ze stron może zgłosić opozycję przeciwko wstąpieniu interwenienta w 2-tygodniowym terminie od doręczenia pisma zawierającego informację o jej wstąpieniu. Termin ten ulega jednak skróceniu, jeśli przed jego upływem ma odbyć się posiedzenie sądowe w sprawie.
6. Taka zmiana wymusza na stronach kwestionujących udział interwenienta ubocznego w postępowaniu odpowiednio szybkie zgłoszenie opozycji. Jeśli więc strona choćby na dzień przed rozprawą odbierze korespondencję sądową zawiadamiającą ją o przystąpieniu interwenienta ubocznego do sprawy, będzie musiała zgłosić ją niezwłocznie, tj. najpóźniej na rozprawie – następnego dnia. **Ograniczony termin na zgłoszenie opozycji może więc utrudnić stronom jej skuteczne wniesienie, szczególnie jeśli strony procesu działają bez profesjonalnych pełnomocników.** Nie można również wykluczyć takiej sytuacji, w której strona po odebraniu odpisu interwencji ubocznej na krótko przed terminem rozprawy prześle do sądu opozycję drogą pocztową. Tak wniesiona opozycja z jednej strony będzie zgłoszona w terminie, stosownie do art. 165 § 2 (i jako taka będzie skuteczna), a z drugiej strony takie postąpienie może wpłynąć na wydłużenie postępowania, jeśli sprawa nadawałaby się do zakończenia na rozprawie, lecz przed terminem tej rozprawy opozycja nie zostanie faktycznie złożona do akt postępowania.
7. W orzecznictwie wskazuje się, że **na skutek zgłoszenia opozycji powstaje między interwenientem a stroną oponującą odrębny spór, w którym przeciwnicy bronią swego interesu, a sąd bada merytorycznie interes prawny, na który powołuje się interwenient uboczny.** Sąd, rozstrzygając o niedopuszczeniu interwenienta do udziału w sprawie, udziela ochrony nie tylko interesowi strony zgłaszającej opozycję, lecz także interesowi społecznemu, w którym leży, aby postępowanie sądowe toczyło się tylko przy takim nakładzie czasu, wysiłku i środków, jakie są niezbędne i usprawiedliwione rzeczywistymi jego potrzebami⁶¹⁵.
8. **Gdy jedna lub obie strony procesu złożą opozycje, sąd powinien je rozpoznać, wydając zaskarżalne postanowienie.** Jak wynika z art. 394^{1a} § 1 pkt 2, zażalenie przysługuje na postanowienie o oddaleniu opozycji przeciwko wstąpieniu interwenienta ubocznego oraz o niedopuszczeniu interwenienta do udziału w sprawie wskutek uwzględnienia opozycji.

⁶¹³ Zob. S. Gołąb, *Interwencja...*, s. 22.

⁶¹⁴ Uzasadnienie projektu z.k.p.c.2019, s. 146.

⁶¹⁵ Uchwała SN z 14.10.1992 r., III CZP 126/92, LEX nr 3827.

Wymaga natomiast podkreślenia, że na wydane z urzędu postanowienie niedopuszczające interwenienta ubocznego do udziału w sprawie nie przysługuje zażalenie⁶¹⁶.

9. **Uwzględnienie lub nieuwzględnienie opozycji jest zależne od tego, czy interwenient uboczny uprawdopodobni, że ma interes prawny we wstąpieniu do sprawy.** Z art. 78 § 2 wynika, że dla uwzględnienia przystąpienia do procesu interwenienta wystarczające jest, by uprawdopodobnił on swój interes prawny. Nie jest przy tym konieczne jego wykazanie, gdyż uprawdopodobnienie stanowi jedynie surogat dowodu. Jak wynika z art. 243, zachowanie szczegółowych przepisów o postępowaniu dowodowym nie jest konieczne, ilekroć ustawa przewiduje uprawdopodobnienie zamiast dowodu. Oznacza to, że wystarczy, by interwenient uboczny „przekonał” sąd nawet środkami quasi-dowodowymi, które nie są formalnie dopuszczalne jako dowody w procesie cywilnym (zob. też komentarz do art. 243).
10. **Z momentem zgłoszenia interwencji ubocznej zgłaszający staje się uczestnikiem procesu**⁶¹⁷. Kierując się ekonomią procesową, przyjęto, że jeśli zostanie złożona opozycja, to interwenient uboczny może uczestniczyć w procesie do momentu uprawomocnienia się orzeczenia o uwzględnieniu opozycji. Gdyby takie orzeczenie zapadło, to czynności interwenienta uznaje się za niebyłe.

Art. 79. [Uprawnienia interwenienta ubocznego]

Interwenient uboczny jest uprawniony do wszelkich czynności procesowych dopuszczalnych według stanu sprawy. Nie mogą one jednak pozostawać w sprzeczności z czynnościami i oświadczeniami strony, do której przystąpił.

1. Komentowana regulacja dotyczy zakresu czynności, które może podejmować interwenient uboczny. Jak wskazuje się w orzecznictwie, zakres możliwości jego działania w procesie nie jest nieograniczony⁶¹⁸. **Zakres ten został wyznaczony granicami uprawnień strony, do której interwenient przystąpił na danym etapie postępowania.** Zależnie zatem od stadium procesu interwenient może skutecznie podejmować tylko te czynności, których władna jest jeszcze dokonać skutecznie strona⁶¹⁹.
2. **Interwenient nie może zatem skutecznie powoływać faktów i dowodów, które powinny być pominięte jako spóźnione, gdyby zostały zgłoszone przez stronę**⁶²⁰. Interwenient uboczny nie mógłby również domagać się ich przeprowadzenia w postępowaniu apelacyjnym, chyba że opóźnienie usprawiedliwiłyby okolicznościami dotyczącymi samej strony, do której przystąpił. Jeśli taka okoliczność nie ma miejsca, to nie może on domagać się dopuszczenia nowych dowodów w sprawie⁶²¹.
3. Ustawodawca przewidział w zdaniu drugim komentowanego przepisu, że **czynności procesowe interwenienta ubocznego niesamoistnego nie mogą być sprzeczne z czynnościami podejmowanymi przez stronę, do której on przystąpił.** Natomiast stanowisko procesowe interwenienta ubocznego samoistnego jest w zasadzie niezależne od woli strony, do któ-

⁶¹⁶ Por. uchwała SN z 14.10.1992 r., III CZP 126/92, LEX nr 3827.

⁶¹⁷ Por. wyrok SA w Warszawie z 4.08.2004 r., I ACz 969/04, LEX nr 1642352.

⁶¹⁸ Wyrok SN z 3.02.2010 r., II CSK 455/09, LEX nr 566093.

⁶¹⁹ Wyrok SN z 14.02.2019 r., IV CSK 100/18, LEX nr 2620250.

⁶²⁰ Wyrok SN z 14.02.2019 r., IV CSK 100/18, LEX nr 2620250.

⁶²¹ Zob. wyrok SA w Krakowie z 27.08.2014 r., I ACa 804/14, LEX nr 1554681.

rej przystąpił, a więc jego czynności mogą być niezgodne z czynnościami strony, skoro w tym wypadku odpowiednio stosuje się przepisy o współuczestnictwie jednolitym⁶²².

4. W judykaturze podkreśla się, że za sprzeczną z czynnościami i oświadczeniami strony uznać należy każdą czynność procesową i każde oświadczenie interwenienta ubocznego, które zawierają treści przeciwstawne do czynności lub oświadczeń strony, do której interwenient uboczny przystąpił. Chodzi tu o czynności lub oświadczenia, które w sposób wyraźny, ewidentny wzajemnie się wyłączają ze względu na odmienną treść i intencje strony oraz interwenienta ubocznego. Czynności procesowe interwenienta ubocznego nie muszą przy tym pokrywać się z czynnościami i oświadczeniami strony, do której interwenient uboczny przystąpił; interwenient uboczny może korzystać ze środków, których strona nie podejmuje. Jednakże **strona z racji swojej pozycji procesowej może skutecznie przeciwstawić się poszczególnym czynnościom interwenienta ubocznego, jeżeli byłyby one sprzeczne z jej stanowiskiem**⁶²³. Przyjmuje się zatem, że czynności procesowe dokonane przez interwenienta ubocznego, sprzeczne z czynnościami i oświadczeniami strony, do której przystąpił, nie wywierają skutków procesowych⁶²⁴.
5. Za ugruntowany pogląd przyjmuje się, że zakaz pozostawania w sprzeczności czynności procesowych interwenienta ubocznego z czynnościami procesowymi strony oznacza, iż strona może sprzeciwić się czynności interwenienta lub ją cofnąć. Bierna postawa strony, np. zaniechanie wniesienia środka odwoławczego, nie oznacza, że czynność interwenienta jest sprzeczna z wolą strony⁶²⁵.
6. W przypadku gdy interwenient uboczny wniesie apelację, a strona, do której on przystąpił, domaga się jej oddalenia z uwagi na istniejącą wyraźną sprzeczność ich stanowisk, należy uznać, że apelacja interwenienta ubocznego jest niedopuszczalna i jako taka powinna zostać odrzucona⁶²⁶. Także w sytuacji uznania powództwa przez pozwanego apelacja interwenienta ubocznego niesamoistnego po stronie pozwanej od wyroku uwzględniającego powództwo jako niedopuszczalna podlega odrzuceniu⁶²⁷.

Art. 80. [Doręczenia i zawiadomienia dla interwenienta ubocznego]

Interwenientowi ubocznemu należy od chwili jego wstąpienia do sprawy doręczać, tak jak stronie, zawiadomienia o terminach i posiedzeniach sądowych, jako też orzeczenia sądu.

1. Komentowana regulacja ustanawia zasadę, że od chwili gdy interwenient uboczny wstąpi do sprawy, należy doręczać mu (tak jak stronie) zarówno zawiadomienia o terminach i posiedzeniach sądowych, jak i orzeczenia sądu.
2. Powyższa reguła odnosi się do interwenienta zarówno samoistnego, jak i niesamoistnego.

⁶²² Postanowienie SN z 21.05.2009 r., I PK 10/09, LEX nr 687069.

⁶²³ Postanowienie SA w Gdańsku z 20.05.2015 r., V ACa 30/15, LEX nr 1745764.

⁶²⁴ Uchwała SN z 25.08.1989 r., III CZP 75/89, LEX nr 8983.

⁶²⁵ Tak np. postanowienie SA w Gdańsku z 14.09.2016 r., I ACa 399/15, LEX nr 2337026; postanowienie SN z 4.10.2012 r., IV CSK 327/12, LEX nr 1232803; postanowienie SN z 10.11.1982 r., II CZ 121/82, LEX nr 2865.

⁶²⁶ Por. postanowienie SA w Gdańsku z 20.05.2015 r., V ACa 30/15, LEX nr 1745764.

⁶²⁷ Postanowienie SA w Krakowie z 5.05.2010 r., I ACa 346/10, LEX nr 738011; zob. też postanowienie SO w Łodzi z 5.04.2017 r., III Ca 1880/16, LEX nr 2385983.

3. Zaniechanie zawiadamiania interwenienta o wyznaczonych rozprawach należy kwalifikować jako pozbawienie go możliwości obrony jego praw, co skutkuje nieważnością postępowania⁶²⁸ (zob. szerzej komentarz do art. 379).

Art. 81. [Interwencja samoistna]

Jeżeli z istoty spornego stosunku prawnego lub z przepisu ustawy wynika, że wyrok w sprawie ma odnieść bezpośredni skutek prawny w stosunku między interwenientem a przeciwnikiem strony, do której interwenient przystąpił, do stanowiska interwenienta w procesie stosuje się odpowiednio przepisy o współuczestnictwie jednolitym.

1. Jednym z rodzajów interwencji ubocznej jest **interwencja samoistna**, o której mowa w art. 81. Ta instytucja procesowa charakteryzuje się tym, że **wyrok w sprawie odnosi bezpośredni skutek prawny w stosunku między interwenientem a przeciwnikiem strony, do której interwenient przystąpił**. Jak wyjaśniono w literaturze, interes prawny interwenienta ubocznego samoistnego jest „mówiąc językiem filozoficznym, «ewidentnym»”⁶²⁹.
2. Drugim rodzajem interwencji ubocznej jest **interwencja niesamoistna** (zob. szerzej komentarz do art. 76).
3. Przyjmuje się, że **bezpośredniość skutku, o jakim mowa w art. 81, łączy się z wkroczeniem orzeczenia w sferę prawną interwenienta, który zostaje objęty powagą rzeczy osądzonej**, jaką wywołuje prawomocny wyrok. Skutek równoznaczny z prawomocnym rozstrzygnięciem o przedmiocie sporu musi dotyczyć stosunków między interwenientem a przeciwnikiem strony, do której przystąpił, co oznacza, że interwenient samoistny musi pozostawać z przeciwnikiem w takiej relacji, która obiektywnie umożliwiałyby wytoczenie przez niego lub przeciwko niemu tożsamego powództwa. W tym znaczeniu ma on pozycję odpowiadającą pozycji strony⁶³⁰.
4. W literaturze wskazano, że „*ratio legis* obecnego brzmienia tej regulacji sprowadza się do przyjęcia założenia, zgodnie z którym podmiot, który ma zostać objęty skutkiem prawomocnego wyroku po zakończeniu procesu, powinien zostać wyposażony we wszelkie uprawnienia, jakie przysługują stronom tegoż postępowania, ponieważ przyjęcie odmiennego stanowiska byłoby na tyle niekorzystne dla interwenienta ubocznego samoistnego, że wręcz dochodziłoby do pozbawienia go należytej ochrony prawnej”⁶³¹.
5. Na podstawie zdania drugiego komentowanego przepisu do stanowiska interwenienta w procesie stosuje się odpowiednio przepisy o współuczestnictwie jednolitym. W tym kontekście **kluczowe znaczenie ma odpowiednie stosowanie art. 73 § 2**. Odpowiednie stosowanie tej regulacji sprawia, że stanowisko procesowe interwenienta ubocznego samoistnego jest w zasadzie niezależne od woli strony, do której przystąpił, a więc **jego czynności mogą być niezgodne z czynnościami strony**⁶³². Zarazem uznanie powództwa wymaga zgody

⁶²⁸ Wyrok SN z 13.12.2005 r., IV CSK 16/05, LEX nr 604132.

⁶²⁹ S. Gołąb, *Interwencja...*, s. 25.

⁶³⁰ Postanowienie SN z 18.10.2012 r., V CZ 37/12, LEX nr 1665908.

⁶³¹ K. Drózd, *Osoby trzecie...*, s. 47.

⁶³² Postanowienie SN z 21.05.2009 r., I PK 10/09, LEX nr 687069.

interwenienta ubocznego samoistnego⁶³³. Powyższe odnosi się również do zrzeczenia się roszczenia czy zawarcia ugody⁶³⁴ (zob. szerzej komentarz do art. 73).

6. W orzecznictwie wskazuje się, że **interwenient uboczny samoistny powinien być przesłuchiwany wyłącznie w charakterze strony**⁶³⁵.
7. W przypadku interwencji ubocznej samoistnej odpowiednio stosuje się również przepisy o rozliczaniu kosztów procesu. Zatem rozstrzygnięcie o zwrocie kosztów procesu, tak jak i rozstrzygnięcie sporu, dotyczy także interwenienta (art. 81 i 73 § 2)⁶³⁶.
8. **Przykłady interwencji ubocznej samoistnej.** Interwencja uboczna samoistna ma miejsce wtedy, gdy wyrok w sprawie ma odnieść bezpośredni skutek prawny w stosunku między interwenientem a przeciwnikiem strony, do której interwenient przystąpił. Sytuacja taka ma miejsce np. wówczas, gdy jeden ze współwłaścicieli rzeczy, realizując swoje uprawnienie jako tzw. czynność zachowawczą (art. 209 k.c.), pozywa posiadacza rzeczy o wydanie tej rzeczy, natomiast po wytoczeniu powództwa inny współwłaściciel przystępuje do postępowania jako interwenient uboczny. W takim wypadku uwzględnienie powództwa i nakazanie posiadaczowi rzeczy, aby wydał ją powodowi, wywołuje bezpośredni skutek również w odniesieniu do pozostałych współwłaścicieli rzeczy.
9. Jak wyjaśnił Sąd Najwyższy w postanowieniu z 2.02.2018 r., II CZ 84/17, LEX nr 2449675, interwencja uboczna współnika lub akcjonariusza w sprawie o uchylenie uchwały wspólników lub uchwały walnego zgromadzenia bądź o stwierdzenie jej nieważności ma charakter samoistny nie tylko wtedy, gdy zostaje zgłoszona po stronie powodowej (wspólnika lub akcjonariusza, organu spółki lub jego członka, występujących z powództwem), ale także wtedy, gdy wystąpiono z nią po stronie pozwanej spółki.
10. Nadzorca sądowy jest tzw. interwenientem ubocznym samoistnym (art. 81), przy czym ewentualna interwencja uboczna w postępowaniu sądowym trwa jedynie przez okres pełnienia przez niego funkcji w postępowaniu układowym⁶³⁷.

Art. 82. [Niedopuszczalność zarzutu]

Interwenient uboczny nie może w stosunku do strony, do której przystąpił, podnieść zarzutu, że sprawa została rozstrzygnięta błędnie albo że strona ta prowadziła proces wadliwie, chyba że stan sprawy w chwili przystąpienia interwenienta uniemożliwił mu korzystanie ze środków obrony albo że strona umyślnie lub przez niedbalstwo nie skorzystała ze środków, które nie były interwenientowi znane.

1. Komentowana regulacja dotyczy skutków, z jakimi wiąże się przystąpienie interwenienta ubocznego do sprawy. W świetle tego przepisu gdy interwenient, o jakim mowa w art. 76, przystąpił do procesu, **nie może on co do zasady podnieść wobec strony, do której przystąpił, zarzutu, że sprawa została rozstrzygnięta błędnie albo że strona ta prowadziła proces wadliwie**. Byłoby to możliwe jedynie wówczas, gdyby stan sprawy w chwili przystą-

⁶³³ Por. wyrok SA w Warszawie z 18.12.2012 r., VI ACa 748/12, LEX nr 126747.

⁶³⁴ Zob. wyrok SN z 30.10.2008 r., II CSK 251/08, LEX nr 1157550.

⁶³⁵ Por. wyrok SO w Szczecinie z 16.03.2017 r., VIII GC 147/16, LEX nr 2266576.

⁶³⁶ Por. wyrok SA w Warszawie z 23.03.2018 r., V ACa 918/17, LEX nr 2681281.

⁶³⁷ Wyrok SO w Poznaniu z 13.03.2019 r., XII C 1709/18, LEX nr 2637033.

pienia interwenienta uniemożliwił mu korzystanie ze środków obrony albo gdyby strona **umyślnie lub przez niedbalstwo nie skorzystała ze środków**, które nie były interwenientowi znane.

2. Jak zwraca się uwagę w literaturze, użycie przez ustawodawcę w komentowanym przepisie sformułowania „środki obrony” nie było najszcześliwszym wyborem, chodzi tu bowiem o „wszelkie czynności procesowe mogące doprowadzić do korzystnego dla danej strony wyniku procesu”⁶³⁸.
3. W orzecznictwie podkreśla się, że celem interwencji ubocznej jest zasadniczo ochrona interesów osoby zgłaszającej interwencję przed wadliwym prowadzeniem procesu przez stronę, do której zamierza przystąpić, co wynika z art. 82. Ostatnia z regulacji dotyczy zatem relacji między osobą zgłaszającą się w charakterze interwenienta a stroną postępowania w określonej sprawie i w żadnym zakresie nie pozbawia tej osoby prawa do sądu⁶³⁹.
4. W orzecznictwie cel ten określa się niekiedy jako „**skutek interwencyjny**”. Jego istota sprowadza się do tego, że **wyrok wydany w procesie, w którym osoba trzecia wystąpiła z interwencją uboczną, ma moc wiążącą w późniejszym procesie (procesie wtórnym) między interwenientem ubocznym a stroną, do której ten interwenient przystąpił w procesie pierwotnym (interwentem)**. To związanie nie tylko obejmuje samo rozstrzygnięcie zawarte w wyroku wydanym w procesie pierwotnym, ale rozciąga się też na ustalenia faktyczne będące podstawą tego rozstrzygnięcia oraz ocenę prawną tych ustaleń i ocenę prawną kwestii prejudycjalnych; działa ono niezależnie od tego, czy ustalenia faktyczne lub oceny prawne są – obiektywnie – prawidłowe⁶⁴⁰.

Art. 83. [Wejście interwenienta ubocznego na miejsce strony]

Za zgodą stron interwenient uboczny może wejść na miejsce strony, do której przystąpił.

1. Komentowany przepis umożliwia interwenientowi ubocznemu wejście na miejsce strony, do której przystąpił. Jest to jednak możliwe wyłącznie za zgodą wszystkim stron procesu⁶⁴¹.
2. W orzecznictwie podkreśla się, że **interwenient uboczny po wejściu do procesu uzyskuje taki sam status, jaki miała w procesie ustępująca strona**. Powyższe oznacza więc, że jest związany uprzednio działanymi czynnościami procesowymi. Wiązą go skutki zarówno materialnoprawne, jak i procesowe. Zaistniała sytuacja stanowi sukcesję procesową⁶⁴².
3. Przez sukcesję, o jakiej mowa w komentowanym przepisie, interwenient uboczny traci swe dotychczasowe stanowisko w postępowaniu, do którego przystąpił, czyli **przestaje być interwentem**. „Sukcesja powyższa nie sprowadza istotnej zmiany w procesie”⁶⁴³.

⁶³⁸ W. Broniewicz, *Jakie zmiany w instytucjach interwencji ubocznej i przypozwania wprowadził nowy k.p.c. i kodeks cywilny?*, „Palestra” 1966/10, s. 22.

⁶³⁹ Postanowienie SA w Krakowie z 23.03.2017 r., I ACz 334/17, LEX nr 2344226.

⁶⁴⁰ Por. wyrok SN z 20.09.2018 r., IV CSK 546/17, LEX nr 2559470; zob. też: wyrok SO w Gliwicach z 6.09.2018 r., III Ca 827/18, LEX nr 2581132; wyrok SO w Rzeszowie z 24.10.2017 r., VI GC 115/16, LEX nr 2403350.

⁶⁴¹ Por. postanowienie SA w Krakowie z 16.05.2016 r., I ACz 802/16, LEX nr 2044328.

⁶⁴² Por. wyrok SO w Warszawie z 26.09.2017 r., V Ca 354/17, LEX nr 2445429.

⁶⁴³ S. Gołąb, *Interwencja*..., s. 10.

4. Jeśli interwenient uboczny nie wstąpił w miejsce strony, do której przystąpił, to nie można od niego na rzecz strony przeciwnej zasądzić roszczenia głównego. Interwenient uboczny, który nie korzysta z trybu przewidzianego w tym przepisie, nie staje się stroną (zamiast lub obok) tej, do której przystąpił⁶⁴⁴.

DZIAŁ IV

Przypozwanie

Art. 84. [Przypozwanie]

§ 1. Strona, której w razie niekorzystnego dla niej rozstrzygnięcia przysługiwałoby roszczenie względem osoby trzeciej albo przeciwko której osoba trzecia mogłaby wystąpić z roszczeniem, może zawiadomić taką osobę o toczącym się procesie i wezwać ją do wzięcia w nim udziału.

§ 2. W tym celu strona wnosi do sądu pismo procesowe wskazujące przyczynę wezwania i stan sprawy. Pismo to doręcza się niezwłocznie osobie trzeciej, która może zgłosić swe przystąpienie do strony jako interwenient uboczny.

1. Z komentowanego przepisu wynika, że **strony procesu mogą zawiadamiać o toczącym się procesie inne osoby i wzywać je do wzięcia w nim udziału**. Powyższe odnosi się wyłącznie do tych przypadków, gdy strona w razie niekorzystnego dla niej rozstrzygnięcia będzie posiadała roszczenie wobec osoby trzeciej lub gdy w takiej sytuacji osoba trzecia mogłaby wystąpić z roszczeniem przeciwko tej stronie. Instytucja ta określana jest jako przypozwanie.
2. **Przypozwanie różni się od interwencji ubocznej tym, iż następuje ono z inicjatywy jednej ze stron, podczas gdy w przypadku interwencji ubocznej zgłasza ją osoba, która nie jest stroną sporu** (zob. art. 76). Przypozwanie nie jest natomiast tym samym co dopozwanie innego podmiotu na podstawie art. 194 § 3, co zazначył Sąd Najwyższy w wyroku z 17.11.2010 r., I CSK 67/10, LEX nr 688666 (zob. szerzej komentarz do art. 194).
3. W orzecnictwie podkreśla się, że przypozwanie jako instytucja procesowa nie jest czynnością przedsięwziętą bezpośrednio w celu dochodzenia lub ustalenia roszczenia w rozumieniu art. 123 § 1 pkt 1 k.c. Jednak w unormowaniach dotyczących zarówno interwencji ubocznej, jak i przypozwania występuje pierwiastek publiczny, z którego wynika niedopuszczalność podniesienia zarzutu określonego w art. 82 w zw. z art. 85 k.p.c. Przypozwanie więc osoby, wobec której stronie w razie niekorzystnego dla niej wyniku procesu przysługiwałoby roszczenie, ma ten skutek, że **przypozwany nie może podnieść w stosunku do tej strony zarzutu w późniejszym procesie, że sprawa została rozstrzygnięta błędnie albo że proces był prowadzony wadliwie**. Prawo procesowe może, jak w tym wypadku, ograniczać uprawnienie materialne⁶⁴⁵.
4. Warto odnotować stanowisko, że przypozwanie bywa natomiast uznawane za szczególną, przewidzianą w art. 819 § 4 k.c. przyczynę przerwania biegu przedawnienia (jako zgło-

⁶⁴⁴ Por. wyrok SO w Gliwicach z 4.10.2018 r., III Ca 741/18, LEX nr 2581143.

⁶⁴⁵ Wyrok SN z 14.06.2013 r., V CSK 381/12, LEX nr 1385902.

szenie zdarzenia objętego ubezpieczeniem) w sytuacji, w której doszło do przystąpienia do sprawy ubezpieczyciela, ze względu na jego własny interes prawny⁶⁴⁶.

5. Jak wyjaśnił Sąd Apelacyjny we Wrocławiu w wyroku z 22.02.2013 r., I ACa 67/13, LEX nr 1322900, naruszenie art. 84 § 2 w związku z niedoręczeniem przez sąd osobie wskazanej pisma o przypozwaniu może stanowić podstawę apelacji, jeżeli nie zostały wyjaśnione istotne okoliczności faktyczne sprawy, a okazało się, że osoba przypozwana dysponuje dowodami nieznanymi stronom i sądowi.
6. Należy się zgodzić z poglądem, że „co prawda art. 84 § 1 k.p.c. o terminie prekluzyjnym do przypozwania osoby trzeciej, a mianowicie o chwili zamknięcia rozprawy w drugiej instancji, wyraźnie nie wspomina, jednak fakt, iż przypozwany do sprawy może sam zgłosić swe przystąpienie do strony, jako interwenient uboczny (art. 84 § 2 w zw. z art. 76 k.p.c.), dowodzi, że i przypozwanie osoby trzeciej dopuszczalne jest w każdym stanie sprawy, aż do jej zamknięcia w drugiej instancji”⁶⁴⁷.
7. Komentowana regulacja nie znajduje zastosowania w postępowaniu uproszczonym (por. art. 505⁴ § 1).

Art. 85. [Niedopuszczalność zarzutu przy przypozwaniu]

Skutki związane z interwencją uboczną określone w art. 82 powstają w stosunku do wezwanego, który nie zgłosił przystąpienia, z chwilą, w której przystąpienie było możliwe.

1. W świetle komentowanego przepisu, skutki związane z interwencją uboczną określone w art. 82 powstają w stosunku do wezwanego, który nie zgłosił przystąpienia, z chwilą, w której przystąpienie było możliwe. Powyższy przepis wprost nawiązuje do regulacji przewidzianej w art. 82, ponieważ obie instytucje – **prypozwanie i interwencja uboczna** – **mają niejako wspólny mianownik**. Gdy osoba trzecia przystąpi do sporu w wyniku interwencji głównej lub przypozwania, to nie może później podnieść zarzutu, że sprawa została rozstrzygnięta błędnie albo że strona ta prowadziła proces wadliwie, chyba że stan sprawy w chwili jego przystąpienia uniemożliwiał mu korzystanie ze środków obrony albo że strona umyślnie lub przez niedbalstwo nie skorzystała ze środków, które nie były interwenientowi znane. Skutki te występują od momentu, gdy wezwany do procesu nie zgłosił przystąpienia, a było to już możliwe.
2. Innymi słowy, **prypozwanego obciąża zaniechanie udziału w procesie, gdy mógł on brać udział w procesie i powoływać dowody czy fakty, którymi dysponuje**. Odpowiada on zatem za wadliwe czynności procesowe⁶⁴⁸.
3. W uchwale z 28.02.2013 r., III CZP 108/12, LEX nr 1365849, Sąd Najwyższy przyjął, że wspólnik spółki jawnej, który spełnił świadczenie na rzecz wierzyciela tej spółki, może żądać od innego jej wspólnika zwrotu odpowiedniej części tego świadczenia wraz z kosztami procesu wytoczonego przeciwko niemu, chyba że pozwany wspólnik skutecznie pod-

⁶⁴⁶ Wyrok SN z 13.06.2013 r., IV CSK 662/12, LEX nr 1360291.

⁶⁴⁷ P. Osowy, *Skutki prawne zamknięcia rozprawy sądowej w procesie cywilnym – zarys problematyki*, „Annales Universitatis Mariae Curie-Skłodowska Lublin – Polonia, Sectio G” 2003–2004/50–51, s. 148.

⁶⁴⁸ Por. wyrok SA w Lublinie z 27.09.2017 r., I ACa 1091/16, LEX nr 2402510.

niesie zarzut wadliwego prowadzenia procesu przez współnika pozwanego przez wierzyciela. Sąd Najwyższy podkreślił, że współnik pozwany przez wierzyciela spółki, który liczy się z możliwością przegrania sprawy wszczętej przeciwko niemu przez wierzyciela spółki i z potrzebą rozliczenia z pozostałymi współnikami świadczenia, które spełni na rzecz jej wierzyciela, może skorzystać z przypozwania i zawiadomić pozostałych współników o toczącej się sprawie. W takim przypadku przypozwany współnik, niezależnie od tego, czy weźmie udział w sprawie jako interwenient uboczny, nie będzie mógł podnieść w stosunku do pozwanego przez wierzyciela współnika zarzutu wadliwego prowadzenia postępowania sądowego w sprawie o zasądzenie świadczenia, co może mieć znaczenie dla rozliczeń regresowych między nimi.

DZIAŁ V

Pełnomocnicy procesowi

Art. 86. [Działanie osobiście lub przez pełnomocnika]

Strony i ich organy lub przedstawiciele ustawowi mogą działać przed sądem osobiście lub przez pełnomocników.

1. Strony postępowania (osoby fizyczne posiadające zdolność procesową, osoby fizyczne posiadające ograniczoną zdolność procesową, osoby prawne, organizacje społeczne dopuszczone do działania w postępowaniu cywilnym, interwenienci, uczestnicy postępowania nieprocesowego i egzekucyjnego, art. 64 i n. k.p.c.)⁶⁴⁹ i ich organy mogą występować przed sądem osobiście (z wyjątkiem spraw, o których mowa w art. 87¹) lub ustanowić pełnomocników.
2. Zgodnie z komentowanym przepisem ustawodawca daje stronom możliwość wyboru pomiędzy działaniem osobistym w sprawie lub przez pełnomocnika. Ustanowienie pełnomocnika jest bowiem fakultatywne. Działanie przed sądem obejmuje podejmowanie czynności procesowych zarówno na rozprawie, jak i poza nią⁶⁵⁰.
3. Zasada ustanawiania pełnomocnika według swobodnego uznania strony (art. 86) doznaje w pewnych wypadkach ograniczenia. Może ono polegać na wyłączeniu działania przez stronę osobiście przez wprowadzenie obowiązkowego zastępstwa (art. 87¹) albo na ograniczeniu swobody wyboru pełnomocnika przez określenie kręgu podmiotów mogących być pełnomocnikami procesowymi (art. 87 § 1) przy uwzględnieniu dodatkowych upoważnień dotyczących pewnych kategorii spraw, wymienionych w art. 87 § 2–6 oraz w przepisach o postępowaniach odrębnych (art. 465 § 1, art. 479²⁹ § 3, art. 479⁵¹, 479⁶², 479⁷³ i 691⁵).
4. Znaczenie, jakie ustawa przywiązuje do prawidłowej reprezentacji strony, wyraża się w uznaniu braku należytej reprezentacji za przyczynę nieważności postępowania. Zob. art. 379.

⁶⁴⁹ A. Zieliński [w:] *Kodeks postępowania cywilnego. Komentarz*, red. A. Zieliński, Warszawa 2011, komentarz do art. 86.

⁶⁵⁰ A. Zieliński [w:] *Kodeks postępowania cywilnego...*, red. A. Zieliński, 2011, komentarz do art. 86.

5. O ile przepisy procedury karnej przewidują ograniczenie do trzech obrońców, o tyle w sprawach cywilnych ustawodawca tego rodzaju limitu nie ustanowił. Pełnomocnictwo procesowe może zostać udzielone w formie pisemnej i złożone do akt sprawy wraz z dokonaniem pierwszej czynności lub w formie ustnej – do protokołu. W obu przypadkach konieczne jest uiszczenie właściwej opłaty skarbowej. Warto dodać, że każde pełnomocnictwo podlega odrębnej opłacie – oznacza to, iż w sytuacji, gdy pełnomocnik reprezentuje więcej niż jedną osobę (o ile ich interesy są wspólne), konieczne jest uiszczenie wspomnianej opłaty od każdej z nich, choćby treść umocowania wynikała z jednego dokumentu pełnomocnictwa.
6. Najpewniej z uwagi na związane z tym koszty strony nieczęsto ustanawiają więcej niż jednego pełnomocnika, tym bardziej że w przypadku doprowadzenia do satysfakcjonującego orzeczenia sąd zasądza zwrot kosztów reprezentacji jednokrotnie, tj. niezależnie od liczby działających w sprawie pełnomocników.
7. Choć wydaje się, że przepis nie budzi szczególnych wątpliwości proceduralnych, warto zwrócić uwagę na to, iż możliwość ustanowienia w sprawie pełnomocnika może stwarzać sytuacje sporne – na gruncie Zbioru Zasad Etyki Adwokackiej i Godności Zawodu (Kodeks Etyki Adwokackiej) z 10.10.1998 r. ze zm. Zgodnie bowiem z § 34 k.e.a. „przed udzieleniem pomocy prawnej adwokat powinien upewnić się, czy w tej sprawie klient nie korzysta już z pomocy prawnej innego adwokata, a jeśli tak, to bez wiedzy i zgody tegoż adwokata nie może udzielić pomocy prawnej ani też brać udziału w sprawie łącznie z nim. Adwokat prowadzący dotychczas sprawę może odmówić wyrażenia zgody tylko z ważnych przyczyn. Jeśli zwłoka związana z koniecznością porozumienia się adwokatów mogłaby spowodować istotny uszczerbek dla interesów klienta, adwokat wstępujący do sprawy powinien udzielić klientowi niezbędnej pomocy prawnej, zawiadomić o tym niezwłocznie dotychczasowego adwokata i w razie istnienia przeszkód, odstąpić od dalszego udzielania pomocy”.
8. Warto nadmienić, że pełnomocnictwo jest rodzajem szczególnej relacji, która wprawdzie oddziałuje na zewnątrz (wobec sądu i stron postępowania), jednakże przede wszystkim łączy osobę pełnomocnictwa udzielającą i tego, który umocowanie do działania w jej imieniu i na jej rzecz przyjmuje (co więcej, niezależnie od udzielenia umocowania, treść art. 93 k.p.c. wskazuje, że czynności samej strony mają znaczenie decydujące). Jak wskazał Sąd Najwyższy w postanowieniu z 13.09.2017 r., IV CZ 50/17, LEX nr 2390752, adresatem oświadczenia woli w przedmiocie udzielenia pełnomocnictwa jest osoba, której mocodawca udziela pełnomocnictwa. Takie same rygory jak do udzielenia pełnomocnictwa stosuje się do jego cofnięcia. Zatem oświadczenie woli w przedmiocie wypowiedzenia pełnomocnictwa powinno być adresowane do pełnomocnika, a sąd powinien być jedynie powiadomiony o fakcie wypowiedzenia pełnomocnictwa.
9. Pełnomocnictwo jest stosunkiem prawnym, a jego istota oparta jest na zaufaniu⁶⁵¹.
10. Jak wyjaśnił Sąd Najwyższy w postanowieniu z 6.03.2019 r., I CZ 17/19, LEX nr 2629884, w Kodeksie postępowania cywilnego nie istnieje możliwość umocowania osoby prawnej w charakterze pełnomocnika procesowego.
11. Zob. także komentarze do art. 91 i 130.

⁶⁵¹ Wyrok SN z 24.01.2008 r., I CSK 362/07, Biul. SN 2008/6, s. 14.

Art. 87. [Osoby mogące pełnić funkcję pełnomocnika]

§ 1. Pełnomocnikiem może być adwokat lub radca prawny, w sprawach własności intelektualnej także rzecznik patentowy, a w sprawach restrukturyzacji i upadłości także osoba posiadająca licencję doradcy restrukturyzacyjnego, a ponadto osoba sprawująca zarząd majątkiem lub interesami strony oraz osoba pozostająca ze stroną w stałym stosunku zlecenia, jeżeli przedmiot sprawy wchodzi w zakres tego zlecenia, współuczestnik sporu, jak również małżonek, rodzeństwo, zstępni lub wstępni strony oraz osoby pozostające ze stroną w stosunku przysposobienia.

§ 2. Pełnomocnikiem osoby prawnej lub przedsiębiorcy, w tym nieposiadającego osobowości prawnej, może być również pracownik tej jednostki albo jej organu nadrzędnego. Osoba prawna prowadząca, na podstawie odrębnych przepisów, obsługę prawną przedsiębiorcy, osoby prawnej lub innej jednostki organizacyjnej może udzielić pełnomocnictwa procesowego – w imieniu podmiotu, którego obsługę prawną prowadzi – adwokatowi lub radcy prawnemu, jeżeli została do tego upoważniona przez ten podmiot.

§ 3. W sprawach o ustalenie i zaprzeczenie pochodzenia dziecka i o roszczenia alimentacyjne pełnomocnikiem może być również przedstawiciel właściwego w sprawach z zakresu pomocy społecznej organu jednostki samorządu terytorialnego oraz organizacji pozarządowej, mającej na celu udzielanie pomocy rodzinie.

§ 4. W sprawach związanych z prowadzeniem gospodarstwa rolnego pełnomocnikiem rolnika może być również przedstawiciel organizacji zrzeszającej rolników indywidualnych, której rolnik jest członkiem.

§ 5. W sprawach związanych z ochroną praw konsumentów pełnomocnikiem może być przedstawiciel organizacji, do której zadań statutowych należy ochrona konsumentów.

§ 6. (uchylony)

1. Przepis § 1 art. 87 został zmieniony ustawą z 13.02.2020 r. o zmianie ustawy – Kodeks postępowania cywilnego oraz niektórych innych ustaw (Dz.U. poz. 288 ze zm.). Zmiana obowiązująca od 1.07.2020 r. sprowadza się do zamiany dotychczas obowiązującego sformułowania „sprawy z zakresu własności przemysłowej” na „sprawy własności intelektualnej”. Jest to rezultat dodania do części pierwszej Kodeksu postępowania cywilnego w księdze pierwszej w tytule VII po dziale IVf działu IVg „Postępowanie w sprawach własności intelektualnej”. Przyjąć należy zatem, że nowelizacja, o której mowa, nie wpływa na dotychczasową wykładnię przepisu art. 87 § 1.
2. Przepis zawiera enumeratywne wyliczenie podmiotów mogących być pełnomocnikami w postępowaniu cywilnym. Są to: adwokat lub radca prawny, w sprawach własności intelektualnej także rzecznik patentowy, a w sprawach restrukturyzacji i upadłości również osoba posiadająca licencję doradcy restrukturyzacyjnego, a ponadto osoba sprawująca zarząd majątkiem lub interesami strony oraz osoba pozostająca ze stroną w stałym stosunku zlecenia, jeżeli przedmiot sprawy wchodzi w zakres tego zlecenia, współuczestnik sporu, jak również małżonek, rodzeństwo, zstępni lub wstępni strony oraz osoby pozostające ze stroną w stosunku przysposobienia (§ 1), pracownik osoby prawnej lub przedsiębiorcy, w tym nieposiadającego osobowości prawnej, albo jej organu nadrzędnego (§ 2), przedstawiciel właściwego w sprawach z zakresu pomocy społecznej organu jednostki samorządu terytorialnego oraz organizacji społecznej (w związku z nowelizacją z 9.03.2023 r. w § 3 sformułowanie „organizacja społeczna” zostało zastąpione „organizacją pozarządo-

wą”, zob. teza 13 poniżej), przedstawiciel organizacji zrzeszającej rolników indywidualnych (§ 4), przedstawiciel organizacji zajmującej się ochroną konsumentów (§ 5).

3. Przepis nie ogranicza możliwości udzielenia pełnomocnictwa wyłącznie do osoby fizycznej (np. adwokata pracownika czy przedstawiciela organizacji). Pełnomocnikiem procesowym może zatem zostać ustanowiona także osoba prawna, np. spółka z o.o. Sąd Najwyższy w uchwale (7) z 23.09.1963 r., III CO 42/63, OSNCP 1965/2, poz. 22, mającej moc zasady prawnej, przyjął, że osoba prawna sprawująca zarząd majątkiem lub interesami strony może być jej pełnomocnikiem procesowym. Aby jednak było to możliwe, istotne jest, aby mocodawcę i pełnomocnika łączył stały stosunek zlecenia⁶⁵².
4. Wyczerpujące wyliczenie, kto może być pełnomocnikiem procesowym, oznacza, że żadna inna osoba pełnomocnikiem procesowym nie może być skutecznie ustanowiona. Należy zatem odrzucić pogląd, jakoby z samej istoty pełnomocnictwa procesowego można było wyprowadzać uniezależnienie jego skuteczności od zdolności postulacyjnej pełnomocnika procesowego, chociaż Kodeks cywilny nie zawiera uregulowań ograniczających krąg osób mogących być pełnomocnikami, to zawiera je Kodeks postępowania cywilnego. Uprawnienie strony do działania przed sądem przez pełnomocnika nie jest tożsame z uprawnieniem do ustanowienia skutecznie pełnomocnikiem procesowym każdej osoby. Warto przy tym wskazać, że w ocenie Trybunału Konstytucyjnego wyrażonej w wyroku z 16.11.2004 r., P 19/03, OTK-A 2004/10, poz. 106, to, że pełnomocnictwo procesowe jako odrębna instytucja prawna ma zakres węższy od pełnomocnictwa udzielonego „na zasadach ogólnych” oraz że ograniczony jest krąg podmiotów, spośród których strona może wybrać pełnomocnika, ani nie pozbawia stron prawa do odpowiedniej reprezentacji, ani nie narusza zasady równości stron.
5. Z uwagi na to, że w praktyce sądowej błędnie interpretowana bywa instytucja stałego zlecenia, należy jej poświęcić nieco uwagi. Zlecenie, którego przedmiotem jest podejmowanie za zleceniodawcę czynności faktycznych i prawnych, winno być precyzyjnie określone. Przedmiot umowy nie może sprowadzać się do wskazania, że przyjmujący zlecenie prowadzi sprawy dającego zlecenie, lecz winien wskazywać obszar, po którym pierwszy z wymienionych podmiotów może się poruszać w imieniu drugiego.
6. Umowa zlecenia obejmująca stałe prowadzenie obsługi prawnej mocodawcy, w tym reprezentowanie go przed sądem, może być podstawą pełnomocnictwa procesowego tylko wtedy, gdy przedmiot sprawy obejmuje określoną w tej umowie czynność prawną, faktyczną lub usługę⁶⁵³.

⁶⁵² Warto zauważyć, że analogicznej regulacji nie ma w Prawie o postępowaniu przed sądami administracyjnymi. Ta bowiem ustawa w stopniu węższym niż Kodeks postępowania cywilnego określa podmiotowe przesłanki, którymi powinien legitymować się pełnomocnik procesowy działający w postępowaniu sądowoadministracyjnym. I tak, stosownie do art. 35 § 1 p.p.s.a. pełnomocnikiem przed sądem administracyjnym może być jedynie adwokat, radca prawny, inny skarżący lub uczestnik postępowania, jak również małżonek, rodzeństwo, wstępni lub zstępni strony oraz osoby pozostające ze stroną w stosunku przysposobienia, a także inne osoby, jeżeli przewidują to przepisy szczególne (postanowienie WSA w Gdańsku z 11.03.2022 r., II SA/Gd 42/22, LEX nr 3320949).

⁶⁵³ Uchwała SN z 23.09.2010 r., III CZP 52/10, LEX nr 602461, oraz wyrok SN z 30.06.2010 r., V CSK 1/10, LEX nr 677906; postanowienia SN: z 15.05.2007 r., V CZ 32/07, LEX nr 485996; z 9.09.2011 r., I CZ 53/11, LEX nr 955051; z 13.04.2017 r., I CSK 279/16, LEX nr 2297406.

7. Jak podkreślił Sąd Najwyższy w postanowieniu z 28.05.2014 r., I CZ 27/14, LEX nr 1521227, umowa zlecenia może stanowić podstawę udzielenia pełnomocnictwa procesowego wtedy, gdy obejmuje dokonanie określonej czynności prawnej, tj. w przypadku zawarcia umowy zlecenia (art. 734 § 1 k.c.), jak również wtedy, gdy obejmuje dokonanie określonej czynności faktycznej lub usługi na rzecz mocodawcy, tj. w przypadku zawarcia umowy, o której stanowi art. 750 k.c., do której stosuje się odpowiednio przepisy o zleceniu. Okolicznością doniosłą przy ustanawianiu pełnomocnika nie jest to, czy zlecenie obejmowało zastępowanie zleceniodawcy przed sądem, lecz to, że potrzeba żądania rozstrzygnięcia przez sąd wiąże się okolicznościami faktycznymi objętymi udzielonym uprzednio zleceniem lub wynika z nich.
8. Dla rozstrzygnięcia tego, czy łącząca strony umowa rzeczywiście jest stałym zleceniem, ma znaczenie okoliczność, czy żądanie, z którym występuje powód, wynika z umowy zlecenia, czy też to umowa zlecenia zmierza do wszczęcia określonego przedmiotowo procesu sądowego.
9. Należy zwrócić uwagę na wyrok SN z 25.02.1999 r. I CKN 1108/97, OSNC 1999/9, poz. 158, zgodnie z którym nienależyte umocowanie pełnomocnika procesowego nigdy nie jest okolicznością prowadzącą do odrzucenia pozwu. Sąd Najwyższy stwierdził, że skutki nienależytego umocowania pełnomocnika nie następują automatycznie, gdyż uchybienie to jest usuwalne i w tym celu sąd wyznacza termin do zatwierdzenia czynności, co może nastąpić także w postępowaniu odwoławczym. Trzeba jednak dostrzec, że Sąd Najwyższy nie wypowiedział się wyraźnie, iż dotyczy to każdej postaci nienależytego umocowania pełnomocnika, natomiast podkreślił, że w rozpoznawanej sprawie pełnomocnik miał wymagane przez art. 87 § 1 kwalifikacje, a błąd umocowania polegał tym, że mocodawca nie podpisał udzielonego mu pełnomocnictwa.
10. Artykuł 87 ma charakter bezwzględnie obowiązujący i nie może być obchodzony ani przez sąd, ani przez strony, a do tego prowadziłyby akceptowanie udziału w postępowaniu osób ustawowo nieupoważnionych do występowania w charakterze pełnomocnika procesowego. Dopuszczenie zatwierdzania czynności dokonanych przez osobę niemogącą być pełnomocnikiem umożliwiałoby niezgodne z interesem wymiaru sprawiedliwości „legalizowanie” udziału w postępowaniu cywilnym osób spoza ustawowego kręgu (zob. komentarz do art. 97).
11. Niezależnie od możliwości udzielenia przez stronę pełnomocnictwa procesowego należy zwrócić uwagę na odrębną instytucję procesową, jaką jest pełnomocnik powoda do spraw doręczeń. Zgodnie z przepisem art. 1135⁵ strona, która nie ma miejsca zamieszkania lub zwykłego pobytu albo siedziby w Rzeczypospolitej Polskiej lub w innym państwie członkowskim Unii Europejskiej, jeżeli nie ustanowiła pełnomocnika do prowadzenia sprawy zamieszkałego w Rzeczypospolitej Polskiej, jest obowiązana wskazać pełnomocnika do doręczeń w Rzeczypospolitej Polskiej. O możliwości ustanowienia pełnomocnika do spraw doręczeń sąd poucza stronę przy pierwszym doręczeniu, zaś w razie niewskazania pełnomocnika do doręczeń przeznaczone dla tej strony pisma sądowe pozostawia się w aktach sprawy ze skutkiem doręczenia (§ 2). Należy dodać, że pełnomocnikiem strony do spraw doręczeń może być zarówno podmiot wymieniony w art. 87, jak i osoba spoza tego grona – o ile posiada pełną zdolność do czynności prawnych i miejsce zamieszkania w Pol-

sce. Pełnomocnikiem do doręczeń może być również osoba prawna, choć wątpliwości budzi możliwości ustanowienia w tym charakterze jednostki organizacyjnej nieposiadającej zdolności do czynności prawnych⁶⁵⁴. Ustanowienie pełnomocnika procesowego na terenie Polski do prowadzenia danej sprawy wyłącza obowiązek wskazywania pełnomocnika do doręczeń. Należy podkreślić, że pełnomocnik do doręczeń uprawniony jest jedynie do odbierania w imieniu strony kierowanych doń pism, nie może jednak działać w jej imieniu i na jej rzecz w sprawie ani składać oświadczeń w imieniu strony. Nie może być też zobowiązany przez sąd do dokonywania jakichkolwiek czynności⁶⁵⁵. Sąd Najwyższy w wyroku z 9.06.1993 r., II CRN 50/93, LEX nr 1213700, wskazał, że konieczną przesłanką zastosowania art. 1135⁵ § 2 jest pouczenie zamieszkałej za granicą strony przy pierwszym doręczeniu o skutkach niewskazania pełnomocnika dla doręczeń w Polsce.

12. W judykaturze wskazano również, że prokurator powszechnej jednostki prokuratury może być pełnomocnikiem procesowym Skarbu Państwa reprezentowanego przez organ właściwej jednostki organizacyjnej prokuratury (art. 87 § 2 w zw. z art. 67 § 2)⁶⁵⁶. Natomiast w sprawie o zwalczanie nieuczciwej konkurencji, której przedmiotem jest także roszczenie dotyczące naruszenia majątkowych praw autorskich do utworu, pełnomocnikiem procesowym może być także rzecznik patentowy⁶⁵⁷.
13. Pełnomocnikami stron w postępowaniu egzekucyjnym mogą być tylko osoby wymienione w art. 87 k.p.c., co dotyczy postępowania egzekucyjnego prowadzonego zarówno przez sąd rejonowy, jak i przez komornika sądowego⁶⁵⁸.
14. Nowelizacja z 9.03.2023 r. wprowadziła w § 3 zmianę o charakterze porządkującym poprzez zastąpienie zwrotu „organizacji społecznej” wyrażeniem „organizacji pozarządowej”. W uzasadnieniu projektu z.k.p.c.2023 podkreślono, że wymienione pojęcia nie są tożsame, a Kodeks postępowania cywilnego nie zawiera definicji pierwszej z wymienionych (tak jak to ma miejsce w Kodeksie postępowania administracyjnego) w przeciwieństwie do „organizacji pozarządowej”, o której wprost mowa w art. 61–63 k.p.c. Co istotne, wprowadzona zmiana nie wpływa na dotychczasowy katalog podmiotów zobowiązanych do udzielenia pomocy rodzinie i uprawnionych do działania w charakterze pełnomocnika strony w sprawach o ustalenie i zaprzeczenie pochodzenia dziecka oraz o alimenty.

Art. 87¹. [Przymus adwokacko-radcowski]

§ 1. W postępowaniu przed Sądem Najwyższym obowiązuje zastępstwo stron przez adwokatów lub radców prawnych, a w sprawach własności intelektualnej także przez rzeczników patentowych. Zastępstwo to dotyczy także czynności procesowych związanych z postępowaniem przed Sądem Najwyższym, podejmowanych przed sądem niższej instancji.

§ 2. Przepisu § 1 nie stosuje się w postępowaniu o zwolnienie od kosztów sądowych oraz o ustanowienie adwokata, radcy prawnego lub rzecznika patentowego oraz gdy stroną, jej organem, jej przedstawicielem ustawowym lub pełnomocnikiem jest sędzia, pro-

⁶⁵⁴ Postanowienie SN z 19.09.1980 r., I CZ 118/80, LEX nr 8268.

⁶⁵⁵ Postanowienie SN z 19.03.1997 r., II UKN 36/97, LEX nr 31081.

⁶⁵⁶ Zob. uchwała SN (7) z 18.06.2019 r., III CZP 101/18, LEX nr 2682224.

⁶⁵⁷ Zob. uchwała SN z 26.07.2017 r., III CZP 26/17, LEX nr 2327890.

⁶⁵⁸ A. Marciniak, *Pełnomocnictwo w sądowym postępowaniu egzekucyjnym*, „Palestra” 2021/11, s. 22–37.

kurator, notariusz albo profesor lub doktor habilitowany nauk prawnych, a także gdy stroną, jej organem lub jej przedstawicielem ustawowym jest adwokat, radca prawny lub radca Prokuraturii Generalnej Rzeczypospolitej Polskiej, a w sprawach własności intelektualnej rzecznik patentowy.

§ 3. Przepisu § 1 nie stosuje się także wtedy, gdy zastępstwo procesowe Skarbu Państwa albo państwowej osoby prawnej jest wykonywane przez Prokuraturę Generalną Rzeczypospolitej Polskiej.

1. Przepis § 1 art. 87¹ został zmieniony ustawą z 13.02.2020 r. o zmianie ustawy – Kodeks postępowania cywilnego oraz niektórych innych ustaw (Dz.U. poz. 288 ze zm.). Zmiana wchodząca w życie 1.07.2020 r. sprowadza się do zamiany dotychczas obowiązującego sformułowania „sprawy z zakresu własności przemysłowej” na „sprawy własności intelektualnej”. Jest to rezultat dodania do części pierwszej Kodeksu postępowania cywilnego w księdze pierwszej w tytule VII po dziale IVf działu IVg „Postępowanie w sprawach własności intelektualnej”. Przyjąć należy zatem, że nowelizacja, o której mowa nie wpływa na dotychczasową wykładnię przepisu art. 87¹ k.p.c.
2. Przepis art. 87¹ przewiduje jako generalną regułę, że w postępowaniu przed Sądem Najwyższym obowiązuje zastępstwo stron przez adwokatów lub radców prawnych, zaś w sprawach własności intelektualnej – przez rzeczników patentowych. Zastępstwo to dotyczy także czynności procesowych związanych z postępowaniem przed Sądem Najwyższym, podejmowanych przed sądem niższej instancji, np. zażalenia na postanowienie wydane przez sąd niższego rzędu (z wyłączeniem spraw wskazanych w § 2 i 3). W doktrynie instytucja uregulowana komentowanym przepisem określana jest mianem zdolności postulacyjnej, czyli zdolności do osobistego działania w postępowaniu cywilnym⁶⁵⁹.
3. Zgodnie z dyspozycją przepisu art. 87¹ w postępowaniu przed Sądem Najwyższym strona działająca osobiście nie posiada tzw. zdolności postulacyjnej. Postępowanie to zostało bowiem niemal w całości objęte przymusem adwokacko-radcowskim (§ 1), przymusowe zastępstwo stron w postępowaniu przed Sądem Najwyższym ma charakter bezwzględny, zaś przewidziane w ustawie wyjątki od tej reguły są ściśle określone (§ 2 i 3). Jeden z nich ma charakter przedmiotowy (przymus nie obowiązuje w sprawach o zwolnienie z kosztów sądowych oraz o ustanowienie pełnomocnika z urzędu lub ustanowienie z urzędu rzecznika patentowego zgodnie z nowelizacją z 13.02.2020 r., która weszła w życie z dniem 1.07.2020 r.), drugi – podmiotowy (przymus nie obowiązuje, gdy stroną, jej organem, jej przedstawicielem ustawowym lub pełnomocnikiem jest sędzia, prokurator, notariusz albo profesor lub doktor habilitowany nauk prawnych, a także gdy stroną, jej organem lub jej przedstawicielem ustawowym jest adwokat, radca prawny lub radca Prokuraturii Generalnej Rzeczypospolitej Polskiej).
4. Zainicjowanie postępowania przed Sądem Najwyższym (z zastrzeżeniem § 2) przez inny podmiot niż wymienione w § 1 przepisu, np. w razie złożenia skargi kasacyjnej przez stronę reprezentującą się samodzielnie, nie jest brakiem formalnym w rozumieniu Kodeksu postępowania cywilnego, którego usunięcie byłoby możliwe na skutek wezwania strony

⁶⁵⁹ Zob. Ł. Błaszczak, E. Marszałkowska-Krześ, *Przymioty procesowe stron i uczestników postępowania nieprocesowego niezbędne do dochodzenia ochrony prawnej na drodze sądowej. Wybrane zagadnienia*, „Studia Prawno-Ekonomiczne” 2015/95, s. 21.

do jego uzupełnienia. Jest, jednakże brakiem nieusuwalnym, którego dopuszczenie się skutkuje upływem terminu do wniesienia nadzwyczajnego środka zaskarżenia i stanowi inną przyczynę niedopuszczalności tego środka zaskarżenia i powoduje konieczność odrzucenia zażalenia⁶⁶⁰.

5. Przymus adwokacki ustanowiony w art. 871 k.p.c. obejmuje wszystkie postępowania należące do właściwości Sądu Najwyższego⁶⁶¹. Z tego względu zażalenie złożone z naruszeniem art. 87¹ § 1 k.p.c. należy kwalifikować jako niedopuszczalne, a istniejące w tym zakresie uchybienie ma charakter nieusuwalny, w związku z czym zażalenie takie podlega odrzuceniu bez wzywania skarżącego do jego uzupełnienia⁶⁶². Podobnie rzecz się ma ze skargą na przewlekłość postępowania uregulowaną w ustawie z 2004 r. o skardze na naruszenie prawa strony do rozpoznania sprawy w postępowaniu sądowym bez nieuzasadnionej zwłoki, rozpoznawanej przez Sąd Najwyższy w sprawie cywilnej, stosuje się przymus adwokacko-radcowski⁶⁶³.
6. Sąd Najwyższy w jednym z najnowszych orzeczeń wyraził interesujący pogląd, że celem przymusu adwokacko-radcowskiego jest zapewnienie, aby środki zaskarżenia kierowane do Sądu Najwyższego odpowiadały ustawowym wymaganiom i prezentowały poziom merytoryczny, jakiego można oczekiwać od osoby uprawnionej do świadczenia profesjonalnej pomocy prawnej. Nie może on zaś zostać zrealizowany, jeżeli adwokat lub radca prawny jedynie „popiera” środek zaskarżenia wniesiony bezpośrednio przez stronę lub też jedynie sygnuje własnym podpisem środek zaskarżenia sporządzony przez stronę osobiście⁶⁶⁴. Co więcej, uzupełnienie przez profesjonalnego pełnomocnika skargi o stwierdzenie niezgodności z prawem prawomocnego orzeczenia lub skargi kasacyjnej, wniesionych przez stronę osobiście, nie spełnia wymagań zachowania przymusu, o których mowa w art. 87¹ § 1 k.p.c.⁶⁶⁵
7. Zob. art. 398⁶ § 2 i 3 i art. 398⁴ § 1.

Art. 87². [Obowiązkowe zastępstwo stron w postępowaniu w sprawach własności intelektualnej]

§ 1. W postępowaniu w sprawach własności intelektualnej obowiązuje zastępstwo stron przez adwokatów, radców prawnych lub rzeczników patentowych. Przepisy art. 87¹ § 2 i 3 stosuje się odpowiednio.

§ 2. Przepisu § 1 nie stosuje się w postępowaniu, w którym wartość przedmiotu sporu nie przekracza dwudziestu tysięcy złotych.

§ 3. Sąd może zwolnić stronę, na wniosek lub z urzędu, z obowiązkowego zastępstwa przez adwokata, radcę prawnego lub rzecznika patentowego, jeżeli okoliczności, w tym stopień złożoności sprawy, nie uzasadniają obowiązkowego zastępstwa. Zwolnienie może nastąpić w każdym stanie sprawy, w tym także na wniosek strony złożony w piśmie procesowym.

⁶⁶⁰ Postanowienie SN z 26.01.2022 r., III CZ 40/22, LEX nr 3303502.

⁶⁶¹ Postanowienie SN z 28.01.2022 r., III CZ 44/22, LEX nr 3352122.

⁶⁶² Postanowienie SN z 25.02.2022 r., III CZ 46/22, LEX nr 3345441.

⁶⁶³ Postanowienia SN: z 9.02.2022 r., I NSP 243/21, LEX nr 3305502; z 12.01.2022 r., I NSP 253/21, LEX nr 3304458.

⁶⁶⁴ Postanowienie SN z 9.02.2022 r., I NSP 231/21, LEX nr 3305492.

⁶⁶⁵ Postanowienie SN z 12.01.2022 r., III CZ 45/22, LEX nr 3303304.

§ 4. W sprawach związanych z ochroną praw własności przemysłowej pełnomocnikiem twórcy projektu wynalazczego może być również przedstawiciel organizacji, do której zadań statutowych należą sprawy popierania własności przemysłowej i udzielania pomocy twórcom projektów wynalazczych.

1. Przepis został wprowadzony ustawą z 13.02.2020 r. o zmianie ustawy – Kodeks postępowania cywilnego oraz niektórych innych ustaw (Dz.U. poz. 288 ze zm.) i wszedł w życie 1.07.2020 r. Regulacja ta jest wynikiem wprowadzenia mocą tej samej ustawy do struktur sądownictwa powszechnego odrębnych jednostek organizacyjnych, zajmujących się sprawami z zakresu prawa autorskiego i praw pokrewnych, własności przemysłowej oraz powiązanych z nimi spraw dotyczących nieuczciwej konkurencji. Reguły postępowania – w zakresie reprezentacji stron – są analogiczne do reguł w pozostałych sprawach cywilnych.
2. We wszystkich sprawach rozpoznawanych przez sądy własności intelektualnej, tj. zgodnie z przepisem art. 479⁸⁹ k.p.c., w sprawach o ochronę praw autorskich i pokrewnych, o ochronę praw własności przemysłowej oraz o ochronę innych praw na dobrach niematerialnych, jeśli wartość przedmiotu sporu przekracza 20 000 zł – obowiązuje zasada reprezentacji strony przez profesjonalistę. Może nim być adwokat, radca prawny lub rzecznik patentowy. Omawiany przepis oznacza, że w systemie prawnym wprowadzony został trzeci przypadek przymusu reprezentowania strony przez zawodowego pełnomocnika – obok postępowania przed Sądem Najwyższym oraz postępowania na podstawie przepisów ustawy o dochodzeniu roszczeń w postępowaniu grupowym (por. art. 4 ust. 4 u.d.r.p.g.).
3. Uwagi do art. 87¹ § 2 i 3 zachowują aktualność także w odniesieniu do § 1 omawianego przepisu art. 87².
4. W sprawach dotyczących własności intelektualnej, niejednokrotnie bardzo skomplikowanych, wprowadzono jako regułę obowiązkowe zastępstwo przez fachowych pełnomocników mając na uwadze zasadę szybkości postępowania – tak w zakresie lepszej koncentracji materiału dowodowego, jak również w zakresie wskazywania podstawy prawnej dla zgłaszanych żądań. W wyroku SN z 28.02.2002 r., III CKN 182/01, LEX nr 54471, przyjęto, że wskazanie podstawy prawnej powództwa przez profesjonalnego pełnomocnika ma to znaczenie, iż nie wiążąc sądu, „ukierunkowuje całe postępowanie dowodowe”, co jednak nie oznacza „formalnego związania sądu wskazaną podstawą żądania”.
5. Z uwagi na fakt, że obowiązkowe zastępstwo generuje dodatkowe koszty postępowania oraz występowanie spraw innych niż standardowe, w których bez uszczerbku dla sprawności i jakości postępowania, strona może występować samodzielnie (lub być reprezentowana przez pracownika, np. w przypadku gdy stroną jest organizacja zbiorowego zarządzania prawami autorskimi lub pokrewnymi) przewidziano w projekcie odstępstwo od ogólnej zasady reprezentowania stron przez profesjonalny podmiot (art. 87 § 3).
6. Sąd może zwolnić strony, na wniosek lub z urzędu, z obowiązkowego zastępstwa przez pełnomocników, jeżeli okoliczności, w tym stopień zawichości sprawy, nie uzasadniają obowiązkowego zastępstwa. Zwolnienie może nastąpić w każdym stanie sprawy, w tym także na wniosek strony złożony w piśmie procesowym wszczynającym postępowanie (analogicznie – także na wniosek pozwanego złożony w odpowiedzi na pozew). W piśmiennictwie wskazuje się, że redakcja art. 87² § 3 zdanie pierwsze k.p.c. pozwala przyjąć, że zwolnienie

jednej ze stron z obowiązku zastępstwa procesowego traktowane jest jako dokonane na jej wniosek, a zwolnienie drugiej strony traktowane będzie jako dokonane przez sąd z urzędu. Podobnie wydaje się, że nie ma przeszkód, aby – w sytuacji gdy wniosek o zwolnienie z obowiązku zastępstwa procesowego przez zawodowego pełnomocnika złożą obie strony – zwolnienie dotyczyło tylko jednej ze stron postępowania (np. z uwagi na większe kompetencje procesowe strony działającej osobiście lub przez pełnomocnika niezawodowego czy większe skomplikowanie sprawy dla jednej ze stron procesu)⁶⁶⁶.

7. W sporze, w którym obowiązuje przymus adwokacki, może strona bez udziału swego adwokata zawrzeć ważnie ugodę sądową⁶⁶⁷.
8. Zasada obowiązkowego zastępstwa strony przez zawodowego pełnomocnika doznaje wyłomu także w sprawach, w których wartość przedmiotu sporu nie przekracza 20 000 zł. Oznacza to, że w sprawach niemajątkowych, a także w sprawach, w których następuje ustalenie opłaty tymczasowej na podstawie art. 15 u.k.s.c., z uwagi na niemożność ustalenia wartości przedmiotu sporu w chwili jej wszczęcia, wspomniany wyjątek nie znajduje zastosowania.
9. Warto podkreślić, iż przepis pozwala także, aby pełnomocnikiem stron – twórcy projektu wynalazczego, obok adwokata, radcy prawnego lub rzecznika patentowego był także przedstawiciel organizacji, do której zadań statutowych należą sprawy popierania własności przemysłowej i udzielania pomocy twórcom projektów wynalazczych.

Art. 88. [Rodzaje pełnomocnictw]

§ 1. Pełnomocnictwo może być albo procesowe – bądź to ogólne, bądź do prowadzenia poszczególnych spraw – albo do niektórych tylko czynności procesowych.

§ 2. Pełnomocnictwo do niektórych tylko czynności procesowych może obejmować wyłącznie upoważnienie do odbioru pism sądowych. Pełnomocnictwa takiego można udzielić każdej osobie fizycznej (pełnomocnik do doręczeń).

1. Pełnomocnictwo jest oświadczeniem woli upoważniającym określoną osobę do działania w imieniu i ze skutkiem dla reprezentowanego. Z zasady granice umocowania pełnomocnika określa mocodawca w oświadczeniu o udzieleniu pełnomocnictwa.
2. Należyte umocowanie pełnomocnika procesowego jest umocowaniem udzielonym zgodnie z przepisami Kodeksu postępowania cywilnego o pełnomocnikach procesowych, w tym z przepisami określającymi krąg podmiotów uprawnionych do występowania w takim charakterze. Nienależyte umocowanie pełnomocnika zachodzi zarówno wtedy gdy jako pełnomocnik działa osoba nielegitymująca się pełnomocnictwem, jak i wtedy gdy działa osoba, której strona udzieliła wprowadzić pełnomocnictwa, lecz z przyczyn prawnych nie może ona być pełnomocnikiem, gdyż nie należy do kręgu osób mogących w danej sprawie być pełnomocnikami procesowymi.

⁶⁶⁶ A. Gołaszewska, *Obowiązkowe zastępstwo procesowe w sprawach własności intelektualnej – uwagi na tle art. 87² Kodeksu postępowania cywilnego*, „Palestra” 2022/1–2, s. 21–34.

⁶⁶⁷ Orzeczenie SN z 23.09.1931 r., III 1 Rw. 1459/31, „Głos Adwokatów” 1932/4, s. 407.

3. W postanowieniu z 13.02.2018 r., II PZ 32/17, LEX nr 2455721, Sąd Najwyższy przypomniał, że w świetle przepisów Kodeksu postępowania cywilnego pełnomocnictwo może być albo procesowe – bądź to ogólne, bądź do prowadzenia poszczególnych spraw – albo do niektórych tylko czynności procesowych. W jego ocenie nie ma przeszkód, aby strona udzieliła adwokatowi pełnomocnictwa procesowego do prowadzenia spraw określonego rodzaju. Udzielenie pełnomocnictwa procesowego do reprezentowania strony w określonej sprawie (pełnomocnictwo rodzajowe), bez ograniczenia jego zakresu, oznacza umocowanie pełnomocnika także do prowadzenia spraw sądowych mocodawcy, w tym umocowanie do sporządzenia i wniesienia skargi kasacyjnej.
4. Jak zaś stwierdził Sąd Najwyższy w postanowieniu z 28.06.2016 r., II UZ 19/16, LEX nr 2109476, w przypadku gdy z treści udzielonego pełnomocnictwa w stosunku do tego określonego w art. 91 nie wynika ograniczenie jego zakresu, należy przyjąć, że udzielenie pełnomocnictwa procesowego do reprezentowania strony w określonej sprawie (pełnomocnictwo rodzajowe) oznacza umocowanie pełnomocnika także do prowadzenia spraw sądowych mocodawcy, w tym umocowanie do sporządzenia i wniesienia skargi kasacyjnej.
5. Zob. komentarz do art. 91.
6. W związku z nowelizacją z 9.03.2023 r. do komentowanego przepisu dodano § 2, zgodnie z którym pełnomocnictwo do niektórych tylko czynności procesowych może obejmować wyłącznie upoważnienie do odbioru pism sądowych, a pełnomocnictwa takiego można udzielić każdej osobie fizycznej (pełnomocnik do doręczeń). Wprowadzona regulacja, choć dotyczy działu V pt. „Pełnomocnicy procesowi”, nie dotyczy *de facto* tej instytucji. Pełnomocnik do doręczeń, w odróżnieniu bowiem od pełnomocnika procesowego (profesjonalnego lub nieprofesjonalnego) jest uprawniony wyłącznie do jednej czynności. Jest ona, rzecz jasna, dokonywana w związku z procesem, lecz upoważnia wskazaną osobę do tego, aby podejmowała korespondencję sądową, zastępując w tym zakresie stronę. Innymi słowy, pismo nadane do pełnomocnika do doręczeń i przezeń odebrane lub przeciwnie – niepodjęte pomimo prawidłowej awizacji wywołuje takie same skutki procesowe, jak wobec reprezentowanej strony.
7. Pełnomocnictwo do doręczeń może być udzielone w każdej sprawie cywilnej (w przypadkach, gdy sądowe postępowanie cywilne toczy się z udziałem strony mającej miejsce zamieszkania lub zwykłego pobytu albo siedzibę za granicą, a strona ta nie ustanowiła pełnomocnika procesowego do prowadzenia sprawy zamieszkałego w Rzeczypospolitej Polskiej, udzielenie pełnomocnictwa do doręczeń jest nadto obowiązkowe; art. 113⁵ § 1 k.p.c.).
8. Pełnomocnikiem do doręczeń może być każda osoba fizyczna, a nie tylko krąg osób wymienionych w art. 87 § 1.

Art. 89. [Obowiązek dołączenia pełnomocnictwa]

§ 1. Pełnomocnik jest obowiązany przy pierwszej czynności procesowej dołączyć do akt sprawy pełnomocnictwo z podpisem mocodawcy lub wierzitelny odpis pełnomocnictwa wraz z odpisem dla strony przeciwnej. Adwokat, radca prawny, rzecznik patentowy, a także radca Prokuratury Generalnej Rzeczypospolitej Polskiej mogą sami uwierzytelić odpis udzielonego im pełnomocnictwa oraz odpisy innych dokumentów wykazujących ich umocowanie. Złożenie dokumentu wykazującego umocowanie lub jego

uwierzytelnionego odpisu nie jest wymagane, jeżeli stwierdzenie przez sąd umocowania jest możliwe na podstawie wykazu lub innego rejestru, do którego sąd ma dostęp drogą elektroniczną.

§ 1¹. Przepisu § 1 nie stosuje się do czynności procesowej dokonanej za pośrednictwem systemu teleinformatycznego, w przypadku gdy przepis szczególnie przewiduje, że czynności można dokonać wyłącznie za pośrednictwem tego systemu. W takim przypadku pełnomocnik powołuje się na pełnomocnictwo, wskazując jego zakres oraz okoliczności wymienione w art. 87.

§ 2. W toku sprawy pełnomocnictwo może być udzielone ustnie na posiedzeniu sądu przez oświadczenie złożone przez stronę i wciągnięte do protokołu.

§ 3. (uchylony)

1. Komentowany przepis nakłada na pełnomocnika procesowego obowiązek złożenia do akt sprawy dokumentu udzielonego mu pełnomocnictwa wraz z odpisem dla strony przeciwnej. Adwokat, radca prawny, rzecznik patentowy oraz radca Prokuraturii Generalnej RP mają możliwość uwierzytelnienia udzielonego im pełnomocnictwa i innych dokumentów wykazujących ich umocowanie do prowadzenia sprawy. Niedołączenie do pisma procesowego dokumentu pełnomocnictwa albo dołączenie jego odpisu, który nie jest należyście uwierzytelniony, stanowi niedochowanie wymogów formalnych pisma procesowego w rozumieniu art. 130 § 1. Taki brak formalny podlega usunięciu w sposób przewidziany w tym przepisie, a jego nieusunięcie w terminie tygodniowym prowadzi do zwrotu pisma procesowego (art. 130 § 2)⁶⁶⁸.
2. W sytuacji, w której mocodawcą jest osoba prawna działająca przez swoje organy (art. 39 k.c.), wykazanie umocowania może nastąpić tylko przez jednoczesne przedstawienie dokumentu pełnomocnictwa oraz innych stosownych dokumentów potwierdzających, że osoba udzielająca pełnomocnictwa jest uprawniona do działania za mocodawcę. Owe „inne stosowne dokumenty” stają się koniecznym elementem pełnomocnictwa, jego częścią składową, zaś jako takie nie powinny podlegać rygorom dalej idącym niż samo pełnomocnictwo. Jeżeli zatem zgodnie z art. 89 § 1 zdanie drugie i trzecie adwokat (radca prawny, rzecznik patentowy) mogą sami uwierzytelniać odpis udzielonego im pełnomocnictwa, to konsekwentnie możliwość ta dotyczy również odpisu dokumentu wykazującego umocowanie organu osoby prawnej, która udzieliła pełnomocnictwa.
3. Należy wskazać, że jak wynika z uzasadnienia uchwały SN z 19.05.2004 r., III CZP 21/04, LEX nr 106619, radca prawny, który umocowany został na podstawie dalszego pełnomocnictwa procesowego, jest uprawniony do uwierzytelnienia jedynie odpisu swego pełnomocnictwa. Stanowisko to zostało podtrzymane w postanowieniach SN z 9.03.2006 r., I CZ 8/06, OSP 2006/12, poz. 141, i z 16.05.2006 r., III SZ 2/06, OSNP 2007/15–16, poz. 239.
4. Przyznanie wymienionym w przepisie podmiotom uprawnienia do uwierzytelniania udzielonego pełnomocnikowi pełnomocnictwa ma charakter wyjątkowy i służy do zaoszczędzenia stronom kosztów procesu. Uprawnienie to nie przysługuje innym pełnomocnikom.
5. W uzasadnieniu postanowienia SN z 7.11.2006 r., I CZ 78/06, LEX nr 276382, przyjęto, że na skutek udzielonego dalszego pełnomocnictwa substytut staje się pełnomocnikiem

⁶⁶⁸ Uchwała SN z 19.05.2004 r., III CZP 21/04, LEX nr 106619.

strony, a nie jej pełnomocnika, który udzielił substytucji. W konsekwencji udzielenie dalszego pełnomocnictwa procesowego jest udzieleniem pełnomocnictwa substytutowi przez samą stronę. Nie pozwala to jednakże na przyjęcie poglądu, że dalszy pełnomocnik może uwierzytelnić odpis pełnomocnictwa podstawowego, co zostało wyrażone w uchwale SN (7) z 23.01.2009 r., III CZP 118/08, LEX nr 470691.

6. Dalszy pełnomocnik, wykazując swoje umocowanie do działania w imieniu strony, powinien przedstawić dokument zawierający pełnomocnictwo podstawowe, udzielone przez stronę, oraz dalsze pełnomocnictwo, którego udziela pełnomocnik umocowany przez mocodawcę (art. 91 pkt 3). Skoro zatem radca prawny (adwokat, rzecznik patentowy) może uwierzytelnić odpis udzielonego mu pełnomocnictwa, to chodzić może albo o pełnomocnictwo podstawowe, udzielone przez stronę, albo o dalsze pełnomocnictwo (substytucyjne), udzielone przez pełnomocnika podstawowego.
7. Przepis art. 89 § 1 zdanie drugie wskazuje, że pełnomocnik substytucyjny nie może uwierzytelnić odpisu pełnomocnictwa podstawowego, gdyż nie jemu zostało ono udzielone, zaś wniosku tego nie podważa fakt, że pełnomocnik substytucyjny podejmuje czynności procesowe skuteczne bezpośrednio wobec strony (uczestnika postępowania i zarazem głównego mocodawcy. W art. 89 § 1 nie chodzi bowiem o skuteczność czynności procesowych, ale o wykazanie ciągu umocowania, prowadzącego od podejmującego czynność procesową pełnomocnika do mocodawcy. Jeżeli tym pełnomocnikiem jest dalszy pełnomocnik (substytut), to wykazanie umocowania następuje przez dołączenie oryginału dalszego pełnomocnictwa udzielonego przez pełnomocnika podstawowego albo uwierzytelnionego przez substytutu odpisu tego pełnomocnictwa oraz oryginału pełnomocnictwa udzielonego przez mocodawcę pełnomocnikowi podstawowemu, albo odpisu tego pełnomocnictwa przez niego uwierzytelnionego. Tym samym należy podzielić pogląd przedstawiony w uzasadnieniu wyroku SN z 17.01.2008 r., III CSK 182/07, LEX nr 442533, że rozciągnięcie pojęcia pełnomocnictwa udzielonego pełnomocnikowi procesowemu na inne dokumenty, w szczególności na inne pełnomocnictwa występujące w ciągu umocowań osób, prowadzącym do uppełnomocnienia radcy prawnego, adwokata lub rzecznika patentowego, jest rozszerzającą wykładnią przepisu szczególnego, do czego nie uprawnia nawet wzgląd na praktyczne trudności związane z uwierzytelnianiem tych dokumentów przez notariusza.
8. Uwierzytelnianie odpisów dokumentów co do zasady powierzone zostało notariuszom, wykonującym zawód zaufania publicznego (art. 98 pr. not.). Adwokat, radca prawny i rzecznik patentowy także wykonują zawód zaufania publicznego, jednak nie wynika to z ustaw ustrojowych (por. ustawa z 26.05.1982 r. – Prawo o adwokaturze, Dz.U. z 2022 r. poz. 1184 ze zm.; ustawa z 6.07.1982 r. o radcach prawnych, Dz.U. z 2022 r. poz. 1166 ze zm.; ustawa z 11.04.2001 r. o rzecznikach patentowych, Dz.U. z 2023 r. poz. 303), aby do zakresu ich zadań należało uwierzytelnianie odpisów dokumentów. Uprawnienie przyznane w art. 89 § 1 zdanie drugie k.p.c. należy zatem do wyjątkowych i służy wyłącznie ułatwieniu i zaoszczędzeniu stronom (uczestnikom postępowania) kosztów procesu. Uprawnienia takiego ustawa nie przyznała innym pełnomocnikom procesowym, co potwierdza tezę o jego wyjątkowym charakterze, brak zatem podstaw do rozszerzania jego zakresu na sporządzanie wierzitelnych odpisów innych dokumentów niż wyraźnie wymienione w przepisie, udzielone tym pełnomocnikom pełnomocnictwo. Nie można też pominąć, że należyte umocowanie pełnomocnika do działania w imieniu strony (uczestnika postępowania) stanowi

jedną z bezwzględnych przesłanek procesowych, a brak należytego umocowania prowadzi do nieważności postępowania (art. 379 pkt 2). Również z tego względu wyjątek, o jakim mowa w art. 89 § 1 zdanie drugie, musi podlegać rygorystycznej wykładni⁶⁶⁹.

9. Ustawodawca odróżnia pełnomocnictwo (podstawowe) od pełnomocnictwa dalszego (substytucyjnego). Każde z nich pochodzi od innego podmiotu, a udzielenie ich jest wykazywane innym dokumentem; stanowią one ciąg wykazujący, że dalszy pełnomocnik (substytut) działa na podstawie pełnomocnictwa udzielonego przez osobę, która sama została umocowana przez mocodawcę. Żaden z tych dokumentów nie może być traktowany jako element lub część składowa drugiego, gdyż podstaw do takiego wniosku nie można wywieść z art. 89 § 1. Z przepisu tego nie wynika ponadto, że inaczej należy wykazać umocowanie pełnomocnika substytucyjnego, gdy zostało ono udzielone przez osoby upoważnione do reprezentowania osoby prawnej, a inaczej w sytuacji, w której pełnomocnik substytucyjny wywodzi swoje umocowanie z faktu udzielenia mu dalszego pełnomocnictwa przez pełnomocnika umocowanego przez osobę fizyczną; rygory określone w tym przepisie odnoszą się do każdej sytuacji, w której pełnomocnik procesowy obowiązany jest wykazać swoje umocowanie.
10. Szczegółowe zasady wnoszenia pism procesowych za pośrednictwem systemu teleinformatycznego reguluje rozporządzenie Ministra Sprawiedliwości z 20.10.2015 r. w sprawie sposobu wnoszenia pism procesowych za pośrednictwem systemu teleinformatycznego obsługującego postępowanie sądowe (Dz.U. z 2023 r. poz. 540). Analizując realia korzystania z systemu teleinformatycznego, należy stwierdzić, że nie jest to system przystosowany do możliwości przeciętnego użytkownika. Przeciwnie, jego obsługa wymaga znacznego obycia z obsługą komputera, Internetu i formularzy i przekracza umiejętności obywatela, dla którego wygody jest skierowany (zgodnie z § 1 pkt 2 rozporządzenia użytkownikiem systemu jest osoba fizyczna). Ponadto wymaga podkreślenia, że system jest w pełni kompatybilny jedynie z urządzeniami pracującymi w systemie Windows (w pozostałych – zawiesza się).
11. W toku sprawy (a zatem w innych okolicznościach niż pierwsza czynność procesowa – pozw lub wniosek w postępowaniu nieprocesowym) pełnomocnictwo może być udzielone ustnie na posiedzeniu sądu przez oświadczenie złożone przez stronę i wciągnięte do protokołu. Również tak sformułowane pełnomocnictwo, na podstawie przepisu art. 1 ust. 1 pkt 2 ustawy z 16.11.2016 r. o opłacie skarbowej (Dz.U. z 2022 r. poz. 2142 ze zm.), podlega opłacie skarbowej, która wynosi 17 zł. Nie podlega jednakże opłacie skarbowej złożenie dokumentu stwierdzającego udzielenie pełnomocnictwa m.in. w sprawach alimentacyjnych, opieki, kurateli i przysposobienia, ubezpieczenia społecznego, ubezpieczenia zdrowotnego, rent strukturalnych, ulg określonych w przepisach szczególnych dla żołnierzy niezawodowych i osób odbywających służbę zastępczą oraz ich rodzin, a także uprawnień dla osób niepełnosprawnych i osób objętych przepisami o szczególnych uprawnieniach dla kombatanów, świadczeń socjalnych oraz w sprawach załatwianych na podstawie przepisów o pomocy społecznej, przepisów o wspieraniu rodziny i systemie pieczy zastępczej, przepisów o zatrudnieniu socjalnym oraz przepisów o pomocy państwa w wychowywaniu dzieci, zatrudnienia, wynagrodzeń za pracę, nauki, szkolnictwa i oświaty pozaszkolnej oraz ochrony zdrowia (art. 2 ust. 1 ww. ustawy).

⁶⁶⁹ Uchwała SN (7) z 23.01.2009 r., III CZP 118/08, LEX nr 470691.

12. Opłata skarbową nie jest także wymagana, jeżeli pełnomocnikiem jest członek rodziny, chyba że w konkretnej sprawie ów członek rodziny jest zarazem ustanowionym w sprawie profesjonalnym pełnomocnikiem (adwokatem lub radcą prawnym). Nieuiszczenie opłaty skarbowej od pełnomocnictwa stanowi wykroczenie skarbowe.
13. Skarga kasacyjna przekazana Sądowi Najwyższemu przez sąd drugiej instancji podlega zwróceniu do tego sądu w przypadku dostrzeżenia przez SN braku tejże skargi polegającego na wniesieniu odpowiedzi na skargę przez osobę, która nie wykazała umocowania (niedostrzeżonego przez sąd niższej instancji)⁶⁷⁰.

Art. 90. [Podpis na pełnomocnictwie udzielonym przez osobę niemogącą pisać]

Za stronę, która nie może się podpisać, podpisuje pełnomocnictwo osoba przez nią upoważniona, z wymienieniem przyczyny, dla której strona sama się nie podpisała.

1. Przepis ten odnosi się do przypadków niemożności złożenia przez stronę własnoręcznego podpisu na dokumencie pełnomocnictwa zarówno fizycznej, jak i będącej rezultatem problemów natury psychicznej. Wskazuje warunki, jakie musi spełniać dokument pełnomocnictwa udzielonego przez osobę niemogącą podpisać się nań samodzielnie (wskazanie przyczyny).
2. Niezależnie jednak od technicznego aspektu związanego z poruszonym w przepisie zagadnieniem należy wskazać, że skuteczność czynności podejmowanej w ramach postępowania procesowego, a więc także skuteczność udzielenia pełnomocnictwa procesowego, jest uzależniona od dysponowania przez stronę (innego uczestnika postępowania) zdolnością sądową oraz zdolnością procesową (art. 64 i 65), przy czym od półwiecza w orzecznictwie i piśmiennictwie ugruntowany jest pogląd, że zdolność procesową ma także osoba, która jest dotknięta zaburzeniami psychicznymi, nawet w stopniu wyłączającym trwale świadome i swobodne powzięcie decyzji i wyrażenie woli, jeżeli osiągnęła pełnoletność i nie została ubezwłasnowolniona. Jej zdolność procesowa wpływa bowiem wprost z pełni zdolności do czynności prawnych (art. 65 § 1 k.p.c. w zw. z art. 11 i 12 k.c.)⁶⁷¹.
3. Jak orzekł Sąd Najwyższy w uchwale z 26.02.2015 r., III CZP 102/14, OSNC 2015/12, poz. 139, w takiej sytuacji osoba dotknięta chorobą psychiczną i upośledzeniem umysłowym, a więc osoba z zaburzeniami psychicznymi w rozumieniu art. 3 pkt 1 u.o.z.p., może, jeżeli jest pełnoletnia i nie została ubezwłasnowolniona, udzielić pełnomocnictwa procesowego, zachowuje bowiem w pełni zdolność procesową. Zaburzenia psychiczne mogą natomiast ograniczać lub wyłączać tzw. zdolność postulacyjną, nienormowaną wprost w przepisach Kodeksu postępowania cywilnego, przez którą należy rozumieć kwalifikacje strony do samodzielnego działania w postępowaniu i osobistego podejmowania czynności procesowych.

⁶⁷⁰ Postanowienie SN z 26.05.2022 r., II CSKP 630/22, <http://www.sn.pl/sites/orzecznictwo/OrzeczeniaHTML/ii%20cskp%20630-22-2.docx.html> (dostęp: 4.10.2022 r.).

⁶⁷¹ Por. np. uchwała SN (7) z 12.12.1960 r., I CO 25/60, OSN 1961/2, poz. 32; uchwała SN z 29.09.1969 r., III CZP 74/69, OSNCP 1970/6, poz. 98; postanowienie SN z 26.08.1970 r., I CZ 84/70, OSNCP 1971/5, poz. 90, oraz wyrok SN z 19.05.1976 r., IV PRN 8/76, LEX nr 7828.

4. W piśmiennictwie i orzecznictwie przyjmuje się, że **brak zdolności postulacyjnej wywołany zaburzeniami psychicznymi zasadniczo nie powoduje nieskuteczności lub nieważności czynności**. W razie wykrycia braku tej zdolności, sąd powinien jednak podjąć wszelkie kroki zmierzające do ustanowienia przez stronę pełnomocnika procesowego, zaś w skrajnych wypadkach zawiadomić prokuratora o celowości wstąpienia do sprawy lub złożenia wniosku o ubezwłasnowolnienie⁶⁷².
5. Wnioski wypływające z oceny skutków braku lub ograniczenia zdolności postulacyjnej strony z zaburzeniami psychicznymi wzmacniają tezę o dopuszczalności udzielenia przez nią osobiście pełnomocnictwa procesowego. Należy przypomnieć, że Sąd Najwyższy dopuścił możliwość udzielenia pełnomocnictwa nawet przez ubezwłasnowolnionego, zamierzającego – na podstawie art. 560 § 1 – zaskarżyć postanowienie o ubezwłasnowolnieniu⁶⁷³. Stwierdził on, że skoro ubezwłasnowolniony może samodzielnie zaskarżać to postanowienie, to tym bardziej może udzielić w tym celu pełnomocnictwa procesowego⁶⁷⁴.
6. Omawiany przepis art. 90 wspiera, zdaniem Sądu Najwyższego, tezę o dopuszczalności udzielenia pełnomocnictwa procesowego przez osobę z zaburzeniami psychicznymi. Wspiera ją także art. 90, rozumiany w piśmiennictwie i orzecznictwie w ten sposób, że przyczyną niemożności podpisania udzielonego pełnomocnictwa może być także niepełnosprawność psychiczna lub intelektualna, która uniemożliwia pisanie⁶⁷⁵. Pośrednie wsparcie dla tej tezy można znaleźć także w przepisach, które dopuszczają do działania w postępowaniu cywilnym podmioty niemające zdolności prawnej, a mimo to mające zdolność sądową oraz – pełną lub ograniczoną – zdolność procesową, a w związku z tym mogące udzielać także pełnomocnictwa procesowego (np. art. 460 i 691¹ k.p.c. oraz art. 8 § 1, art. 250, 252 § 1, art. 422 § 2 i art. 425 § 1 k.s.h.).
7. Jak wynika z powyższego, ustawodawca nie wiąże zdolności procesowej ze zdolnością prawną w sposób bezwzględny, tym bardziej że poza racjami ściśle prawnymi, przemawiającymi za dopuszczalnością udzielenia pełnomocnictwa procesowego przez osobę dotkniętą zaburzeniami psychicznymi, należy uwzględnić także racje humanistyczne i społeczne. Zgodnie bowiem z Konwencją o prawach osób niepełnosprawnych, sporządzoną w Nowym Jorku 13.12.2006 r., ratyfikowaną przez Polskę 25.10.2012 r. (Dz.U. z 2012 r. poz. 1169; por. oświadczenie rządowe z 25.09.2012 r., Dz.U. poz. 1170), dyskryminacja kogokolwiek ze względu na niepełnosprawność jest pogwałceniem przyrodzonej godności i wartości osoby ludzkiej. Z tego względu w konwencji przyjęto popieranie, ochronę i zapewnienie pełnego i równego korzystania ze wszystkich praw człowieka i podstawowych wolności przez wszystkie osoby niepełnosprawne oraz popieranie poszanowania ich przyrodzonej godności.

⁶⁷² Por. np. uchwała SN (7) z 12.12.1960 r., I CO 25/60, OSN 1961/2, poz. 32; wyroki SN: z 16.07.1971 r., III CRN 187/71, „Informacja Prawnicza” 1971/8–9, poz. 9; z 20.10.1993 r., I CRN 129/93, niepubl.; z 23.09.1999 r., II UKN 131/99, OSNAPiUS 2001/3, poz. 77; postanowienia SN: z 8.09.1966 r., I CR 269/66, Biul. SN 1967/1, poz. 3; z 26.08.1970 r., I CZ 84/70, LEX nr 1180; z 16.09.1999 r., II CKN 485/98, LEX nr 1216180; z 28.09.1999 r., II CKN 269/99, LEX nr 39112; z 3.04.2008 r., II CSK 573/07, LEX nr 627205; z 27.09.2012 r., III CSK 13/12, IC 2013/10, s. 51, oraz z 5.04.2013 r., III CSK 222/12, LEX nr 1341681.

⁶⁷³ Wyrok SN z 24.01.1968 r., I CR 631/67, OSNCP 1968/8–9, poz. 153.

⁶⁷⁴ Por. także postanowienie SN z 1.10.1999 r., II CKN 657/99, LEX nr 39448.

⁶⁷⁵ Por. uzasadnienie wyroku SN z 24.01.1968 r., I CR 631/67, OSNCP 1968/8–9, poz. 153.

Art. 91. [Zakres pełnomocnictwa procesowego]

Pełnomocnictwo procesowe obejmuje z samego prawa umocowanie do:

- 1) wszystkich łączących się ze sprawą czynności procesowych, nie wyłączając powództwa wzajemnego, skargi kasacyjnej, skargi o wznowienie postępowania i postępowania wywołanego ich wniesieniem, jak też wniesieniem interwencji głównej przeciwko mocodawcy;
- 2) wszelkich czynności dotyczących zabezpieczenia i egzekucji;
- 3) udzielenia dalszego pełnomocnictwa procesowego adwokatowi lub radcy prawnemu;
- 4) zawarcia ugody, zrzeczenia się roszczenia albo uznania powództwa, jeżeli czynności te nie zostały wyłączone w danym pełnomocnictwie;
- 5) odbioru kosztów procesu od strony przeciwnej.

1. W wypadku pełnomocnictwa procesowego zakres umocowania określa ustawa (art. 91), która nie wyklucza możliwości jego ograniczenia ani innych zmian zakresu umocowania, wymagających jednak ujęcia w treści pełnomocnictwa (art. 92). **Pełnomocnictwo procesowe kształtuje autonomiczny stosunek prawny, którego istotnym elementem jest stosunek zewnętrzny zachodzący pomiędzy pełnomocnikiem a sądem i drugą stroną procesu (uczestnikiem postępowania), normowany przepisami prawa procesowego o charakterze bezwzględnie obowiązującym.** Pełnomocnictwo to wywołuje skutki tylko dla niego właściwe, a istotne warunki określające jego udzielenie wynikają z przepisów prawa procesowego.
2. Przy określeniu zakresu pełnomocnictwa procesowego (art. 91) należy brać pod uwagę znaczenie użytych w dokumencie pełnomocnictwa formuł prawnych, mających najpełniej wyrażać intencje mocodawcy⁶⁷⁶.
3. Choć przepisy nie wskazują **elementów prawidłowo sformułowanego pełnomocnictwa**, wypada wskazać, że powinno ono zawierać dane mocodawcy i pełnomocnika, określenie przedmiotu sprawy i danych strony przeciwnej, a ponadto wskazywać datę umocowania i miejsce sporządzenia pełnomocnictwa. W przypadkach, w których mocodawca oczekuje osobistego stawiennictwa na rozprawach umocowanego adwokata lub radcy, ważne jest, aby oświadczenie wykluczające możliwość udzielenia dalszego umocowania do prowadzenia sprawy lub podejmowania w jej toku określonych czynności także zostało ujęte w dokumencie pełnomocnictwa.
4. Należy także zwrócić uwagę, że **do niektórych czynności wymagane jest także pełnomocnictwo materialnoprawne**. Jak wyjaśnił Sąd Najwyższy w wyroku z 23.02.2017 r., V CSK 305/16, LEX nr 2297423, pełnomocnictwo udzielone przez powoda pełnomocnikowi procesowemu, upoważniające go do „zastępstwa procesowego i zastępstwa prawnego”, obejmuje przyjęcie oświadczenia pełnomocnika procesowego pozwanego o potrąceniu. Zob. np. art. 203¹. Zob. także teza 7.
5. **Zakres umocowania pełnomocnika powinien wynikać z treści dokumentu pełnomocnictwa.** Zgodnie z art. 91 pkt 4 pełnomocnictwo procesowe obejmuje z mocy samego prawa

⁶⁷⁶ Zob. postanowienie SN z 30.10.2008 r., IV CZ 82/08, LEX nr 1463933.

zrzeczenie się roszczenia, jako czynność o skutku także materialnym⁶⁷⁷, a także umocowanie do zgłoszenia rozszerzenia powództwa i do przyjęcia oświadczenia w tym przedmiocie złożonego przez stronę przeciwną (art. 91 pkt 1)⁶⁷⁸.

6. Zakresem pełnomocnictwa procesowego (art. 91) **nie jest objęte przyjmowanie w imieniu mocodawcy oświadczeń kształtujących jego sytuację materialnoprawną**⁶⁷⁹. Pełnomocnictwo procesowe o zakresie wymaganym przez art. 91 nie uprawnia więc pełnomocnika do odebrania w imieniu mocodawcy materialnoprawnego oświadczenia o potrąceniu wierzytelności⁶⁸⁰.
7. Strona nigdy nie może skutecznie żądać, by w trakcie czynności procesowych występował wyłącznie ten pełnomocnik, któremu sama udzieliła (bezpośrednio) pełnomocnictwa, gdyż wskazany przepis art. 91 pkt 3 k.p.c. wiąże się ściśle z nakazem zawartym w art. 3 k.p.c. w zw. z art. 6 § 1 k.p.c. i obliuguje samych pełnomocników do zapobiegania sytuacjom, gdy z powodu przyczyn leżących po ich stronie mocodawca nie mógłby korzystać z pomocy prawnej przy danej czynności procesowej, lub w danym momencie postępowania⁶⁸¹.
8. Ustawodawca pozostawił do własnego wyboru pełnomocnika i na jego ryzyko, czy upoważni do zastępowania siebie aplikanta adwokackiego (art. 77 Prawa o adwokaturze) lub aplikanta radcowskiego (art. 35¹ ustawy o radcach prawnych). Taki upoważniony aplikant nie staje się dalszym pełnomocnikiem z art. 91 pkt 3 k.p.c., ale wprost dokonuje czynności procesowych bezpośrednio w imieniu i za pełnomocnika strony⁶⁸².
9. Nowelizacja z 9.03.2023 r. wprowadza do omawianego przepisu istotną zmianę, rozszerzając – o skargę kasacyjną – katalog czynności procesowych, do których z mocy samego prawa upoważniony jest pełnomocnik procesowy. Zmiana ma niewątpliwie istotny praktyczny wymiar, który szczególnie znacząco wpłynie zwłaszcza na procedowanie w sprawach, w których dla strony ustanowiono pełnomocnika z urzędu. O ile bowiem dotychczas po wielokroć adwokaci i radcowie prawni mogli zastanawiać się, czy ich rola w sprawie ograniczona jest wydaniem orzeczenia przez sąd drugiej instancji, czy też rozciąga się także na złożenie wniosku o uzasadnienie, o tyle w obecnym brzmieniu nie ulega wątpliwości, że zarówno udzielone pełnomocnictwo, jak i ustanowienie ich pełnomocnikami upoważnia także do podejmowania czynności związanych ze złożeniem nadzwyczajnego środka zaskarżenia, tj. skargi kasacyjnej. Kwestie związane z upoważnieniem do reprezentacji przed Sądem Najwyższym, w tym wniesienia skargi kasacyjnej i reprezentacji strony w postępowaniu kasacyjnym, były wcześniej także problematyczne w przypadku pełnomocnika z wyboru. Nierzadko pełnomocnictwo było nieprecyzyjne i budziło wątpliwości. Obowiązujące brzmienie przepisu je rozwiewa.

⁶⁷⁷ Zob. wyrok SN z 5.06.2009 r., I CSK 464/08, LEX nr 511974.

⁶⁷⁸ Zob. wyrok SN z 23.01.2008 r., V CSK 377/07, LEX nr 368447.

⁶⁷⁹ Zob. wyrok SN z 7.03.2013 r., II CSK 476/12, LEX nr 1314394; wyrok SA w Katowicach z 25.07.2022 r., I ACa 1269/21, LEX nr 3391712.

⁶⁸⁰ Zob. wyrok SN z 12.10.2007 r., V CSK 171/07, LEX nr 485894.

⁶⁸¹ Wyrok SA w Lublinie z 17.01.2022 r., I ACa 171/21, LEX nr 3291749.

⁶⁸² Wyrok SA w Lublinie z 17.01.2022 r., I ACa 171/21, LEX nr 3291749.

Art. 92. [Kryteria oceny umocowania]

Zakres, czas trwania i skutki umocowania szerszego niż pełnomocnictwo procesowe, jak również umocowanie do poszczególnych czynności procesowych, ocenia się według treści pełnomocnictwa oraz przepisów prawa cywilnego.

1. Choć w wypadku pełnomocnictwa procesowego zakres umocowania określa ustawa (art. 91), nie wyklucza ona możliwości jego ograniczenia ani innych zmian zakresu umocowania, wymagających jednak ujęcia w treści pełnomocnictwa (art. 92).
2. Pełnomocnictwo procesowe kształtuje autonomiczny stosunek prawny, którego istotnym elementem jest stosunek zewnętrzny zachodzący pomiędzy pełnomocnikiem a sądem i drugą stroną procesu (uczestnikiem postępowania), normowany przepisami prawa procesowego o charakterze bezwzględnie obowiązującym. Pełnomocnictwo to wywołuje skutki tylko dla niego właściwe, a istotne warunki określające jego udzielenie wynikają z przepisów prawa procesowego. Zakres pełnomocnictwa ustala się według jego treści, przy zastosowaniu zasad wykładni oświadczeń woli⁶⁸³.
3. Jak wskazuje Sąd Najwyższy w uchwale z 8.07.2008 r., III CZP 154/07, OSNC 2008/12, poz. 133, **uprawnienie strony do działania przed sądem przez pełnomocnika nie jest tożsame z uprawnieniem do ustanowienia skutecznie pełnomocnikiem procesowym każdej osoby.** Warto przy tym wskazać, iż w ocenie Trybunału Konstytucyjnego⁶⁸⁴ to, że pełnomocnictwo procesowe jako odrębna instytucja prawna ma zakres węższy od pełnomocnictwa udzielonego „na zasadach ogólnych” oraz że ograniczony jest krąg podmiotów, spośród których strona może wybrać pełnomocnika, ani nie pozbawia stron prawa do odpowiedniej reprezentacji, ani nie narusza zasady równości stron. Nienależyte umocowanie pełnomocnika zachodzi zarówno wtedy, gdy jako pełnomocnik działa osoba nielegitymująca się pełnomocnictwem, jak i wtedy, gdy działa osoba, której strona udzieliła wprawdzie pełnomocnictwa, lecz z przyczyn prawnych nie może ona być pełnomocnikiem, gdyż nie należy do kręgu osób mogących w danej sprawie być pełnomocnikiem procesowym.
4. Dodać wypada, iż zgodnie z uchwałą SN z 8.07.2008 r., III CZP 154/07, OSNC 2008/12, poz. 133, **występowanie w charakterze pełnomocnika procesowego osoby, która nie może być pełnomocnikiem, oznacza brak należytego umocowania powodujący nieważność postępowania.**
5. Strona, dla której ustanowiono pełnomocnika z urzędu, może wypowiedzieć pełnomocnictwo temu pełnomocnikowi, a także rozszerzyć je lub ograniczyć (art. 92 i 91 pkt 4)⁶⁸⁵.

Art. 93. [Prostowanie lub odwoływanie oświadczeń pełnomocnika]

Mocodawca stawający jednocześnie z pełnomocnikiem może niezwłocznie prostować lub odwoływać oświadczenia pełnomocnika.

1. **Strona postępowania obecna na posiedzeniu sądu może w każdej chwili sprostować lub odwołać oświadczenia pełnomocnika odnoszące się zarówno do czynności procesowych,**

⁶⁸³ Zob. postanowienie SN z 29.11.2016 r., I CZ 90/16, LEX nr 2186052.

⁶⁸⁴ Wyrok z 16.11.2004 r., P 19/03, OTK-A 2004/10, poz. 106.

⁶⁸⁵ Zob. wyrok SN z 19.04.2012 r., IV CSK 441/11, LEX nr 1215061.

jak i do stanu faktycznego sprawy. Wiążące jest wówczas stanowisko strony, a nie jej pełnomocnika. Regulacja ta, choć brzmienie jej zdaje się niepozorne, świadczy o kluczowej różnicy, jaka występuje pomiędzy sprawą cywilną i karną w kontekście udzielonego umocowania do obrony i do reprezentacji. Pełnomocnik w sprawie cywilnej, choć rzecz jasna winien jest swemu mocodawcy udzielenie wszelkich informacji odnoszących się do sprawy i wskazanie najkorzystniejszej, jego zdaniem, strategii procesowej, nie może podejmować decyzji procesowych sprzecznych z wolą swego klienta, choćby się z nimi nie zgadzał (nie stoi to na przeszkodzie wypowiedzeniu – z tak zarysowanej ważnej przyczyny – stosunku pełnomocnictwa). obrońca w sprawie karnej tymczasem obowiązany jest do podejmowania wyłącznie takich działań, które są korzystne dla mocodawcy, choćby on sam ich nie akceptował, a nawet działał na własną niekorzyść (liczyć się należy jednak z ewentualnym wypowiedzeniem pełnomocnictwa obrony, tym razem ze strony mocodawcy).

2. Należy mieć na względzie, że strony co do zasady nie są pozbawione zdolności postulacyjnej (zob. art. 87¹). Mogą osobiście dokonywać wszystkich czynności procesowych, niezależnie od czynności podejmowanych przez ustanowionych przez nich pełnomocników (art. 86) lub pełnomocników z urzędu. Co więcej, treść art. 93 wskazuje, że czynności samej strony mają znaczenie decydujące, choć podejmowanie osobiście przez stronę czynności procesowych, jako wyraz przysługujących stronie uprawnień procesowych, nie może być traktowane w kategoriach czynności zmierzających do obejścia rygorów nałożonych na kwalifikowanych pełnomocników⁶⁸⁶.
3. Choć pełnomocnik, także ustanowiony przez sąd, nie jest ograniczony obowiązkiem uzyskiwania zgody zastępowanej strony lub organu, który go ustanowił lub wyznaczył, na podjęcie nawet tak daleko idących czynności procesowych jak zawarcie ugody, zrzeczenia się roszczenia albo uznania powództwa, to jedynie reprezentowana strona może oświadczenia te sprostować lub odwoływać, zgodnie z przepisem art. 93⁶⁸⁷.
4. W uzasadnieniu jednego z nowszych orzeczeń Sąd Najwyższy wskazał, że także przedstawiciele doktryny kładą nacisk na wolę strony skarżącej i jej rozstrzygające znaczenie dla sprawdzenia prawidłowości nieprawomocnego rozstrzygnięcia sprawy, a więc także w kwestii, czy postępowanie odwoławcze ma być prowadzone do końca. Sama strona ocenia, czy jej interes prawny wymaga rozpoznania sprawy na szczeblu wyższej instancji. Podejmowanie osobiście przez stronę czynności procesowych, np. wniesienie apelacji, jest wyrazem przysługujących stronie uprawnień procesowych i nie może być traktowane w kategoriach czynności zmierzających do obejścia rygorów nałożonych na kwalifikowanych pełnomocników⁶⁸⁸.

Art. 94. [Wypowiedzenie pełnomocnictwa]

§ 1. Wypowiedzenie pełnomocnictwa procesowego przez mocodawcę odnosi skutek prawny w stosunku do sądu z chwilą zawiadomienia go o tym, w stosunku zaś do przeciwnika i innych uczestników – z chwilą doręczenia im tego zawiadomienia przez sąd.

⁶⁸⁶ Zob. uchwała SN z 13.04.2007 r., III CZP 158/06, OSNC 2008/3, poz. 33.

⁶⁸⁷ Uzasadnienie uchwały SN (7) z 21.09.2000 r., III CZP 14/00, OSNC 2001/2, poz. 21.

⁶⁸⁸ Uchwała SN z 13.04.2007 r., III CZP 158/06, OSNC 2008/3, poz. 33; A. Łazarska [w:] *Kodeks postępowania cywilnego. Komentarz. Art. 1–505³⁹*, t. 1, red. T. Szaniło, Warszawa 2019, komentarz do art. 391, nt 5; postanowienie SN z 21.09.2021 r., I NSNc 78/20, LEX nr 3226430.

§ 2. Adwokat lub radca prawny, który wypowiedział pełnomocnictwo, obowiązany jest działać za stronę jeszcze przez dwa tygodnie, chyba że mocodawca zwolni go od tego obowiązku. Każdy inny pełnomocnik powinien, mimo wypowiedzenia, działać za mocodawcę przez ten sam czas, jeżeli jest to konieczne do uchronienia mocodawcy od niekorzystnych skutków prawnych.

1. Przepis art. 94 reguluje dwa przypadki wypowiedzenia pełnomocnictwa procesowego – wypowiedzenie dokonane przez mocodawcę (§ 1) oraz przez adwokata lub radcę prawnego (§ 2) – i rozstrzyga, od którego momentu wypowiedzenie jest skuteczne wobec sądu, przeciwnika i innych uczestników, oraz określa obowiązki dotychczasowego pełnomocnika w sytuacji, gdy to on wypowiada pełnomocnictwo.
2. Zgodnie z art. 94 **wypowiedzenie pełnomocnictwa procesowego odnosi skutek prawny w stosunku do sądu z chwilą zawiadomienia go o tym.** Adresatem samego wypowiedzenia jest jednak sąd. W art. 94 § 1 wyrażona została procesowa skuteczność wobec sądu czynności wypowiedzenia podjętej przez mocodawcę i od tego momentu sąd ma obowiązek wysyłania wszelkiej korespondencji do strony działającej już bez pełnomocnika. W § 2 przepisu ustawodawca nałożył na pełnomocnika zarówno profesjonalnego, jak i nieprofesjonalnego, obowiązek działania za mocodawcę przez okres 2 tygodni, mający na celu uchronienie strony przed niekorzystnymi skutkami procesowymi (np. upływem terminu do wniesienia środka zaskarżenia, wykonaniem zobowiązania nałożonego przez sąd).
3. Jak podkreślił Sąd Najwyższy w wyroku z 24.02.2006 r., II CK 425/05, LEX nr 175511, zważywszy na treść art. 94 § 2, przewidującego wypowiedzenie pełnomocnictwa procesowego także przez pełnomocnika, oraz brak racjonalnych argumentów mogących przemawiać za odmienną skutecznością wobec sądu wypowiedzenia dokonanego przez drugą stronę stosunku pełnomocnictwa procesowego, należy przyjąć, że **skuteczność ta została w art. 94 uregulowana jednolicie dla przypadków wypowiedzenia dokonanego zarówno przez mocodawcę, jak i przez pełnomocnika.**
4. Dopiero od chwili powzięcia wiadomości o wypowiedzeniu pełnomocnictwa przez mocodawcę lub wygaśnięciu obowiązku działania pełnomocnika, który był stroną wypowiadającą (art. 94 § 2), sąd ma obowiązek traktowania strony jako działającej bez pełnomocnika. **Czynności procesowe pełnomocnika dokonane wobec sądu przed zawiadomieniem go o wypowiedzeniu pełnomocnictwa lub wygaśnięciu obowiązku działania pełnomocnika są procesowo skuteczne, choćby podjęte były w czasie po wypowiedzeniu lub po upływie 2 następnych tygodni.** Skuteczne procesowo są także czynności sądu wobec pełnomocnika (a w konsekwencji – także wobec strony) dokonane po wypowiedzeniu pełnomocnictwa lub po upływie następnych 2 tygodni, ale przed zawiadomieniem o tym sądu.
5. Jak wskazał Sąd Najwyższy w postanowieniu z 24.01.2019 r., II CZ 89/18, LEX nr 2618471, obowiązek działania przez adwokata za stronę przez 2 tygodnie nie dotyczy sytuacji, gdy to mocodawca wypowiedział pełnomocnictwo (art. 94 § 2).
6. Wymaga podkreślenia, że zawiadomienie, o którym mowa w art. 94 § 1, dotyczy tego sądu, przed którym mają być podjęte przez stronę lub wobec niej czynności procesowe bez udziału pełnomocnika i obowiązkiem strony (jej dotychczasowego pełnomocnika) jest skierowanie pisma zawiadamiającego o wypowiedzeniu do właściwego sądu. Obowiązku

tego nie uchyla wymóg dotyczący dołączenia przez sekretariat sądu pisma procesowego do właściwych akt bez nieuzasadnionej zwłoki. Sąd ma bowiem obowiązek czuwania nad sprawnością postępowania, ale nie jest to równoznaczne z obowiązkiem przestrzegania terminów lub innych instytucji procesowych odnoszących się do stron⁶⁸⁹.

7. Regulacja przepisu art. 94 nie rozstrzyga wprawdzie tego, na kim, tj. na stronie czy na pełnomocniku, spoczywa obowiązek zawiadomienia sądu i stron o wypowiedzeniu pełnomocnictwa procesowego, jednakże kwestia ta stanowi przedmiot uregulowania Kodeksu Etyki Adwokackiej. Zgodnie bowiem z § 30 ust. 3 k.e.a. w razie wygaśnięcia pełnomocnictwa adwokat powinien bezzwłocznie zawiadomić o tym fakcie sąd lub organ, przed którymi występował.
8. Mając na uwadze wątpliwości występujące w praktyce adwokatów i radców prawnych, warto wskazać, że wypowiedzenie pełnomocnictwa przez mocodawcę jest równoznaczne z tym, iż pełnomocnik nie musi już podejmować w imieniu strony i na jej rzecz jakichkolwiek dalszych czynności (poza wspomnianym wyżej zawiadomieniem sądu). W sytuacji jednakże wypowiedzenia umocowania przez pełnomocnika skutek ten jest uwarunkowany uzyskaniem od dotychczasowego mocodawcy oświadczenia (dla celów dowodowych – na piśmie) zwalniającego adwokata lub radcę prawnego z obowiązku dalszego działania w sprawie. Warto wspomnieć, że zgodnie z przepisem art. 746 k.c. (*in fine*) dający zlecenie może je wypowiedzieć w każdym czasie. Powinien jednak zwrócić przyjmującemu zlecenie wydatki, których ten dokonał w celu należytego wykonania zlecenia; w razie odpłatnego zlecenia obowiązany jest uiścić przyjmującemu zlecenie część wynagrodzenia odpowiadającą jego dotychczasowym czynnościom, a jeżeli wypowiedzenie nastąpiło bez ważnego powodu, powinien także naprawić szkodę. Przyjmujący zlecenie może je wypowiedzieć w każdym czasie, jednakże gdy zlecenie jest odpłatne, a wypowiedzenie nastąpiło bez ważnego powodu, przyjmujący zlecenie jest odpowiedzialny za szkodę. **Nie można nadto zrzec się z góry uprawnienia do wypowiedzenia zlecenia z ważnych powodów.** Praktyka zawodowa wskazuje, iż pouczenia o treści ww. przepisów winny się znaleźć w umowie zawieranej z klientem. Zob. art. 746 k.c.

Art. 95. [Odpowiednie stosowanie]

Przepis artykułu poprzedzającego stosuje się odpowiednio do adwokata lub radcy prawnego ustanowionego przez sąd w przypadku zwolnienia go od obowiązku zastępowania strony w procesie.

1. Przepis art. 95 reguluje przypadki wypowiedzenia pełnomocnictwa procesowego – dokonane przez mocodawcę oraz przez ustanowionego z urzędu pełnomocnika, rozstrzygając, od którego momentu wypowiedzenie jest skuteczne wobec sądu, przeciwnika i innych uczestników, oraz określa obowiązki dotychczasowego pełnomocnika w sytuacji, gdy to on wypowiada pełnomocnictwo. **Regulacja ta odsyła co do zasady do przepisu art. 94, które-
go odpowiednie stosowanie winno uwzględniać różnice wynikające z charakteru umocowania (pełnomocnik z urzędu, a nie z wyboru).** Wymaga także podkreślenia w świetle sygnalizowanych przez adwokatów i radców prawnych praktycznych wątpliwości, że pełnomocnik ustanowiony z urzędu może zwolnić się z obowiązku reprezentowania strony

⁶⁸⁹ Wyrok SN z 24.02.2006 r., II CK 425/05, LEX nr 175511.

z takich samych przyczyn, które mogą stanowić podstawę wypowiedzenia pełnomocnictwa z wyboru. Odmienne są jednakże okoliczności temu towarzyszące i ich skutki.

2. **Pełnomocnik z urzędu może zwrócić się z wnioskiem o zwolnienie go z obowiązku prowadzenia sprawy.** Jego stanowisko winno zawierać uzasadnienie – kierowane do organu samorządu zawodowego, który go wyznaczył – możliwie szczegółowe w zakresie obejmującym przyczynę, dla której dalsze prowadzenie sprawy nie jest możliwe (np. utrata zaufania). O zwolnieniu z obowiązku pełnomocnicy zwracają się także niekiedy do sądu. Tego rodzaju praktykę uznać należy jednak za niewłaściwą, ponieważ z uwagi na fakt, że wypowiedzenie pełnomocnictwa przez adwokata lub radcę prawnego może wynikać jedynie z ważnych przyczyn, które zwykle obejmują relację pomiędzy stronami umocowania, uzasadnienie mogłoby postawić klienta w niekorzystnym świetle, pełnomocnika zaś narazić na odpowiedzialność dyscyplinarną.
3. Adwokat lub radca traci przymiot pełnomocnika z urzędu z chwilą powiadomienia go przez organ samorządu o zwolnieniu z obowiązku. Niezależnie od tego, że w miejsce dotychczasowego wyznaczany jest zwykle nowy pełnomocnik, w świetle § 30 ust. 3 k.e.a. właściwe wydaje się powiadomienie sądu i strony przeciwnej o wygaśnięciu umocowania do prowadzenia sprawy.
4. **Czynności procesowe pełnomocnika dokonane wobec sądu przed zawiadomieniem go o zwolnieniu z obowiązku działania pełnomocnika z urzędu są procesowo skuteczne.**

Art. 96. [Wygaśnięcie pełnomocnictwa]

W razie śmierci strony albo utraty przez nią zdolności sądowej pełnomocnictwo wygasa. Jednakże pełnomocnik procesowy działa aż do czasu zawieszenia postępowania.

1. Zgodnie z przepisem art. 96 wygaśnięcie pełnomocnictwa następuje w przypadku śmierci strony albo utracenia przez nią zdolności sądowej. Oba zdarzenia wiążą się z obligatoryjnym zawieszeniem postępowania w formie postanowienia wydanego przez sąd. Do momentu jego wydania adwokat lub radca reprezentujący dany podmiot zobowiązany jest do podejmowania czynności procesowych zmierzających do zawieszenia postępowania, nie traci bowiem podstawy do działania w sprawie. Podstawa ta odpada wraz z postanowieniem o zawieszeniu postępowania.
2. Zasada wygasania pełnomocnictwa wywodzi się z jego osobistego charakteru. Z tego względu pełnomocnictwo udzielone przez dotychczasową stronę w wymienionych w przepisie przypadkach nie przechodzi na następcę procesowego mocodawcy. Pełnomocnik zobowiązany jest wprowadzić do działania w imieniu pierwotnego mocodawcy pomimo wygaśnięcia umocowania – do czasu zawieszenia postępowania, lecz upoważnienie to wynika wyłącznie z kodeksowej regulacji i nie ma nic wspólnego z udzielonym uprzednio pełnomocnictwem procesowym⁶⁹⁰.
3. Warto przy tym zwrócić uwagę na wyrok SN z 11.12.2001 r., II UKN 657/00, LEX nr 80481, w którym wyrażono stanowczy pogląd, że na podstawie art. 96 wszystkie działania podjęte przez pełnomocnika po śmierci mandanta są bezprawne, z wyjątkiem czynności zmierzających do zawieszenia postępowania. Śmierć strony (w zw. z art. 13 § 2 k.p.c.) uczestnika

⁶⁹⁰ Zob. wyrok SN z 23.03.2005 r., I CK 674/04, LEX nr 150291.

postępowania nieprocesowego skutkuje bowiem wygaśnięciem udzielonego pełnomocnictwa, a pełnomocnik jest uprawniony do działania aż do czasu zawieszenia postępowania⁶⁹¹.

4. W kontekście omawianego przepisu warto przypomnieć, że brak zdolności procesowej osoby fizycznej występującej w toku postępowania ma miejsce w przypadku śmierci przedstawiciela ustawowego, ubezwłasnowolnienia częściowego albo całkowitego strony, utraty przez przedstawiciela ustawowego zdolności procesowej bądź utraty charakteru takiego przedstawiciela. Brak ten zawsze może zostać uzupełniony.
5. Utrata zdolności sądowej przez jednostkę organizacyjną w toku procesu w wyniku likwidacji tej jednostki powoduje, że sprawie nie można nadać dalszego biegu, a postępowanie ulega zawieszeniu (art. 174 § 1 pkt 1), jednakże w razie ustalenia następcy prawnego – zostaje ono podjęte z urzędu (art. 180 § 1 pkt 2) bądź umorzono po upływie roku od zawieszenia, jeśli następca prawny nie zostanie w tym terminie wskazany (art. 182 § 1).

Art. 97. [Tymczasowe dopuszczenie pełnomocnika]

§ 1. Po wniesieniu pozwu sąd może dopuścić tymczasowo do podjęcia naglącej czynności procesowej osobę niemogącą na razie przedstawić pełnomocnictwa. Zarządzenie to sąd może uzależnić od zabezpieczenia kosztów.

§ 2. Sąd wyznaczy równocześnie termin, w ciągu którego osoba działająca bez pełnomocnictwa powinna je złożyć albo przedstawić zatwierdzenie swej czynności przez stronę. Jeżeli termin upłynął bezskutecznie, sąd pominie czynności procesowe tej osoby. W tym wypadku przeciwnik może żądać od działającego bez umocowania zwrotu kosztów spowodowanych jego tymczasowym dopuszczeniem.

1. Przepis art. 97 określa szczegółowe przesłanki jego zastosowania, przewidując możliwość dopuszczenia przez sąd tymczasowo do podjęcia naglącej czynności procesowej osoby niemogącej na razie przedstawić pełnomocnictwa, z uzależnieniem skuteczności tej czynności od jej zatwierdzenia przez stronę w terminie wyznaczonym przez sąd. Z przepisu wynika, że **dotyczy on czynności jednorazowej, a nie działania (występowania) w toku postępowania, oraz że dotyczy osoby, która nie legitymuje się pełnomocnictwem na razie, a więc przejściowo, tymczasowo**. Osoba, która ze względu na ograniczenia wynikające z ustawy nie może być pełnomocnikiem procesowym, nie tylko „na razie”, ale w ogóle, należytego pełnomocnictwa przedstawić nie może; osoby takiej sąd nie może dopuścić do podjęcia czynności na podstawie art. 97 § 1.
2. Brak umocowania może być wolą strony „znielowany” jedynie przy kumulatywnym spełnieniu przesłanek, które są wręcz przeciwstawne do okoliczności reprezentowania strony w toku postępowania przez osobę, która nie może pełnić funkcji pełnomocnika. Także **cel unormowania jest jasny i wyraża się tylko w doraźnym zapobieżeniu negatywnym skutkom nieprzedstawienia pełnomocnictwa przed dokonaniem lub w chwili dokonania czynności**⁶⁹².
3. Dopuszczanie do zatwierdzania czynności dokonanych przez pełnomocników nielegitymujących się należytyum umocowaniem jest częstą praktyką w sądach powszechnych, aprobo-

⁶⁹¹ Postanowienie SN z 26.11.2021 r., V CZ 78/21, LEX nr 3271132.

⁶⁹² Uchwała SN (7) z 8.07.2008 r., III CZP 154/07, OSNC 2008/12, poz. 133.

waną przez Sąd Najwyższy. Ostatecznie więc, pomimo przedstawionych wątpliwości, brak obecnie dostatecznej motywacji do generalnego odrzucenia możliwości zatwierdzenia przez stronę czynności dokonanych przez nieumocowanego należycie pełnomocnika i dopuszczenia jej tylko w stanie faktycznym odpowiadającym hipotezie art. 97 § 1⁶⁹³.

4. W wyroku z 20.08.2001 r., I PKN 586/00, LEX nr 50013, oraz w uchwale z 28.07.2004 r., III CZP 32/04, OSNC 2006/1, poz. 2, Sąd Najwyższy, wyraźnie odstępując od wykładni uprzednio dominującej w judykaturze, stwierdził, że **występowanie w sprawie w charakterze pełnomocnika strony osoby, która nie może być pełnomocnikiem, oznacza brak należytego umocowania, co powoduje nieważność postępowania (art. 379 pkt 2), a uchybienie to nie może być usunięte w drodze zatwierdzenia przez stronę czynności dokonanych przez tę osobę.**
5. W pierwszym z tych orzeczeń Sąd Najwyższy podkreślił, że brak należytego umocowania pełnomocnika występuje zarówno wtedy gdy w tym charakterze występowała osoba, która mogła być pełnomocnikiem, lecz istniały braki w udzieleniu pełnomocnictwa, jak i wtedy gdy jako pełnomocnik podejmowała czynności osoba, która w ogóle pełnomocnikiem być nie mogła.
6. W ocenie Sądu Najwyższego art. 97 nie przemawia za dopuszczalnością potwierdzenia czynności pełnomocnika w drugim z wymienionych przypadków, gdyż dotyczy on ściśle określonej sytuacji procesowej. Z przepisu tego należy raczej wyprowadzać wniosek, że nie jest możliwe potwierdzenie czynności źle umocowanego pełnomocnika, jeżeli nie występują wymienione w nim przesłanki.
7. Sąd Najwyższy odrzucił argument, że dopuszczalność zatwierdzania czynności pełnomocnika wynika z istoty pełnomocnictwa, jak również argument odwołujący się do art. 93, przewidującego możliwość prostowania i odwoływania oświadczeń pełnomocnika. Wskazał, że argumentacja ta pomija istotę takich uchybień procesowych, które powodują nieważność postępowania, bez względu na to, czy i jaki miały wpływ na przebieg sprawy i jej wynik.
8. Także w uzasadnieniu uchwały z 28.07.2004 r., III CZP 32/04, OSNC 2006/1, poz. 2, Sąd Najwyższy uznał za chybione odwoływanie się do istoty pełnomocnictwa oraz podkreślił, że uprawnienie strony do działania przed sądem przez pełnomocnika nie ma charakteru bezwzględnego, gdyż strona nie może ustanowić swoim pełnomocnikiem w sprawie każdej osoby. Przepisy *iuris cogentis*, których mocy nie może uchylić strona swoim działaniem, określają, kto i w jakich sprawach może być pełnomocnikiem procesowym. Dopuszczenie do udziału w postępowaniu osób, którym ustawa nie zezwala być pełnomocnikami procesowymi, pozbawiałoby jakiegokolwiek znaczenia przepisy ograniczające krąg osób mogących być pełnomocnikami procesowymi i „legalizowałyby” udział osób nieuprawnionych w postępowaniu wbrew zakazowi ustawy. Zdaniem Sądu Najwyższego dopuszczalności zatwierdzenia przez stronę czynności takich osób nie można poszukiwać w odpowiednim stosowaniu przepisów Kodeksu cywilnego o pełnomocnictwie, gdyż stosowanie tych przepisów, nawet odpowiednie, jest wyłączone ze względu na istnienie w Kodeksie postępowania

⁶⁹³ Uchwała SN (7) z 8.07.2008 r., III CZP 154/07.

nia cywilnego przepisów szczególnych dotyczących następczego zatwierdzania czynności procesowych dokonanych bez należytego umocowania.

9. Artykuł 97 § 2 jest przepisem szczególnym, który w ściśle określonych w § 1 okolicznościach pozwala na zatwierdzenie czynności pełnomocnika, którego sąd dopuścił tymczasowo do podjęcia naglącej czynności procesowej, dokonanej przez osobę niemogącą na razie przedstawić pełnomocnictwa. **Przepis ten nie odnosi się do czynności procesowej podjętej przez osobę, która nie może być pełnomocnikiem, chociaż strona udzieliła jej pełnomocnictwa.**
10. Stanowisko, że nie jest możliwe potwierdzenie czynności i usunięcie w ten sposób uchybienia polegającego na ustanowieniu pełnomocnikiem osoby, która pełnomocnikiem procesowym być nie może, Sąd Najwyższy konsekwentnie, i bez odstępstw, zajmował w późniejszych orzeczeniach⁶⁹⁴. W nowszym orzecznictwie stanowisko to jest więc ustabilizowane, choć w latach wcześniejszych nie było ono jednolite. Podobnie rzecz się odnosi do literatury – na przestrzeni lat autorzy prezentowali odmienne poglądy w kwestii oceny skutków działania jako pełnomocnika procesowego osoby, która nim być nie może. Ostatnio jednakże w piśmiennictwie dominuje pogląd odpowiadający nowemu, ugruntowanemu kierunkowi judykatury.
11. Artykuł 97 dotyczy sytuacji ściśle w nim określonych i wykluczone jest jego stosowanie do czynności osób niemogących być pełnomocnikami procesowymi. Prowadziłoby to bowiem do niezgodnego z interesem wymiaru sprawiedliwości „legalizowania” udziału w postępowaniu cywilnym osób spoza ustawowego kręgu. Zgoda zaś na konwalidowanie takiego uchybienia prowadziłaby do stanu niepewności i dowolności ze względu na uzależnienie poważnych skutków procesowych od decyzji strony o zatwierdzeniu lub niezatwierdzeniu czynności.
12. Jak wyjaśnił Sąd Najwyższy w postanowieniu z 7.02.2018 r., V CSK 188/17, LEX nr 2475063, odmowa tymczasowego dopuszczenia do udziału w rozprawie apelacyjnej osoby mogącej być pełnomocnikiem (aplikanta radcowskiego) mimo uprawdopodobnienia upoważnienia faksem przesłanym wcześniej do sądu, w sytuacji gdy istniała potrzeba podjęcia przez stronę naglącej czynności procesowej, oznacza pozbawienie możliwości obrony praw, skutkujące nieważnością postępowania.
13. W jednym z najstarszych dostępnych orzeczeń SN wyrażony został zachowujący aktualność pogląd, że sąd drugiej instancji może udzielić pełnomocnikowi strony terminu w celu złożenia dowodu, że posiadał pełnomocnictwo w chwili wytoczenia skargi (rozumianej jako środek zaskarżenia)⁶⁹⁵.

⁶⁹⁴ Por. postanowienia SN: z 18.02.2005 r., V CK 519/04, LEX nr 1111035, i z 18.11.2005 r., IV CZ 112/05, LEX nr 1607511, oraz wyroki SN: z 4.03.2008 r., IV CSK 457/07, LEX nr 457861, i z 18.03.2008 r., II CSK 582/07, LEX nr 484743.

⁶⁹⁵ Orzeczenie SN z 16.05.1923 r., C 1833/22, OSP 1924, poz. 222, „Rocznik Prawniczy Wileński” 1928/2, s. 543 z omówieniem L. Bergman.

TYTUŁ V

Koszty procesu

DZIAŁ I

Zwrot kosztów procesu

Art. 98. [Koszty procesu]

§ 1. Strona przegrywająca sprawę obowiązana jest zwrócić przeciwnikowi na jego żądanie koszty niezbędne do celowego dochodzenia praw i celowej obrony (koszty procesu).

§ 1¹. Od kwoty zasądzonej tytułem zwrotu kosztów procesu należą się odsetki, w wysokości odsetek ustawowych za opóźnienie w spełnieniu świadczenia pieniężnego, za czas od dnia uprawomocnienia się orzeczenia, którym je zasądzono, do dnia zapłaty. Jeżeli orzeczenie to jest prawomocne z chwilą wydania, odsetki należą się za czas po upływie tygodnia od dnia jego ogłoszenia do dnia zapłaty, a jeżeli orzeczenie takie podlega doręczeniu z urzędu – za czas po upływie tygodnia od dnia jego doręczenia zobowiązaniem do dnia zapłaty. O obowiązku zapłaty odsetek sąd orzeka z urzędu.

§ 1². W szczególnie uzasadnionym przypadku, na wniosek strony, która w toku procesu poniosła szczególnie wysoki wydatek podlegający zwrotowi, sąd może przyznać jej odsetki przewidziane w § 1¹ od kwoty równej temu wydatkowi za czas od dnia jego poniesienia przez stronę do dnia zapłaty.

§ 2. Do niezbędnych kosztów procesu prowadzonego przez stronę osobiście lub przez pełnomocnika, który nie jest adwokatem, radcą prawnym lub rzecznikiem patentowym, zalicza się poniesione przez nią koszty sądowe, koszty przejazdów do sądu strony lub jej pełnomocnika oraz równowartość zarobku utraconego wskutek stawiennictwa w sądzie. Równowartość utraconego zarobku nie może przekraczać wynagrodzenia jednego adwokata wykonującego zawód w siedzibie sądu prowadzącego postępowanie.

§ 3. Do niezbędnych kosztów procesu strony reprezentowanej przez adwokata zalicza się wynagrodzenie, jednak nie wyższe niż stawki opłat określone w odrębnych przepisach i wydatki jednego adwokata, koszty sądowe oraz koszty nakazanego przez sąd osobistego stawiennictwa strony.

§ 4. Wysokość kosztów sądowych, zasady zwrotu utraconego zarobku lub dochodu oraz kosztów stawiennictwa strony w sądzie, a także wynagrodzenie adwokata, radcy prawnego i rzecznika patentowego regulują odrębne przepisy.

1. Do kosztów procesu zalicza się:
 - 1) koszty sądowe, czyli opłaty i wydatki (art. 2 ust. 1 u.k.s.c.);
 - 2) koszty strony występującej osobiście albo będącej reprezentowaną przez pełnomocnika niebędącego adwokatem, radcą prawnym lub rzecznikiem patentowym;
 - 3) koszty strony reprezentowanej przez adwokata, radcę prawnego lub rzecznika patentowego.

W skład kosztów procesu wchodzi również koszty mediacji prowadzonej na skutek skierowania przez sąd (art. 98¹ § 1).

2. Opłacie podlega pismo, jeżeli przepis ustawy przewiduje jej pobranie (art. 3 ust. 1 u.k.s.c.). Artykuł 3 ust. 2 u.k.s.c. wymienia **pisma, które w szczególności podlegają opłacie**:
 - 1) pozew i pozew wzajemny;
 - 2) pismo zawierające oświadczenie o rozszerzeniu powództwa lub jego zmianie w sposób powodujący wzrost wartości przedmiotu sporu;
 - 3) apelacja i zażalenie;
 - 4) skarga kasacyjna i skarga o stwierdzenie niezgodności z prawem prawomocnego orzeczenia;
 - 5) sprzeciw od wyroku zaocznego;
 - 6) zarzuty od nakazu zapłaty;
 - 7) interwencja główna i uboczna;
 - 8) wniosek: o wszczęcie postępowania nieprocesowego, o ogłoszenie upadłości, o wpis i wykreślenie w księdze wieczystej, o wpis w Krajowym Rejestrze Sądowym i w rejestrze zastawów oraz o zmianę i wykreślenie tych wpisów;
 - 9) skarga: o wznowienie postępowania, o uchylenie wyroku sądu polubownego, na orzeczenie referendarza sądowego, na czynności komornika;
 - 10) odwołanie od decyzji oraz zażalenie na postanowienie Prezesa Urzędu Ochrony Konkurencji i Konsumentów, Prezesa Urzędu Regulacji Energetyki, Prezesa Urzędu Komunikacji Elektronicznej, Prezesa Urzędu Transportu Kolejowego, Przewodniczącego Krajowej Rady Radiofonii i Telewizji oraz organu regulacyjnego, o którym mowa w ustawie z 7.06.2001 r. o zbiorowym zaopatrzeniu w wodę i zbiorowym odprowadzaniu ścieków (Dz.U. z 2023 r. poz. 537 ze zm.).
3. Opłacie podlega wniosek o wydanie na podstawie akt: odpisu, wypisu, zaświadczenia, wyciągu, innego dokumentu oraz kopii, a nadto wniosek o wydanie odpisu księgi wieczystej (opłata kancelaryjna) (art. 3 ust. 3 u.k.s.c.).
4. Nowelizacją z 4.07.2019 r. uchylono art. 4 ust. 3 u.k.s.c., który przewidywał brak opłaty od wniosku o sporządzenie uzasadnienia oraz doręczenie odpisu orzeczenia z uzasadnieniem, zgłoszonego w terminie tygodniowym od dnia ogłoszenia sentencji. Z uzasadnienia projektu z.k.p.c.2019 wynika, że zamiarem projektodawcy było poszukiwanie sposobów ograniczenia liczby sporządzanych uzasadnień przy jednoczesnym zachowaniu danej stronom możliwości poznania motywów sądu⁶⁹⁶. Zmiana ta spowodowała, że strona, chcąc uzyskać pisemne motywy rozstrzygnięcia, musi wnieść stosowną opłatę sądową, przy czym nie ma tu znaczenia, czy wniosek taki zostanie złożony na piśmie, czy ustnie do protokołu.

⁶⁹⁶ Zob. uzasadnienie projektu z.k.p.c.2019, s. 200.

Co istotne, opłata dotyczy nie tylko wniosku o uzasadnienie orzeczenia rozstrzygającego sprawę co do istoty, ale również uzasadnienia orzeczeń incydentalnych (wpadkowych). Argumentacja projektodawcy co do powyższego rozwiązania odnosiła się do zaburzeń toku postępowania poprzez zaskarżenie przez strony takich orzeczeń, co prowadzi do nieuzasadnionej zwłoki w rozpoznawaniu sprawy⁶⁹⁷. Należy jednak zauważyć, że wprowadzona zmiana dotycząca opłaty od wniosków o uzasadnienia wszystkich rozstrzygnięć może prowadzić do sytuacji, kiedy strona – mająca obiektywną i hipotetyczną możliwość wygrania procesu – w ogóle z niego zrezygnuje, co np. może mieć miejsce przy odmowie zwolnienia od kosztów sądowych, odmowie przyznania pełnomocnika z urzędu⁶⁹⁸.

5. Należy zgodzić się ze stanowiskiem Sądu Najwyższego wyrażonym w opinii do projektu nowelizacji z 4.07.2019 r., że wprowadzenie takiej opłaty może stanowić dla stron barierę ekonomiczną zniechęcającą do zaskarżenia orzeczenia pomimo istnienia do tego podstawy. Strona, dla której opłata ta będzie barierą ekonomiczną, nie będzie знаła szczegółowych motywów rozstrzygnięcia i może w związku z tym mieć poczucie krzywdy. Strona dopiero po zapoznaniu się z uzasadnieniem może zdecydować, czy wnieśie środek odwoławczy od tego orzeczenia. W opinii zauważono także, że zmniejszenie ilości pisemnych uzasadnień może mieć negatywny wpływ na świadomość prawną społeczeństwa⁶⁹⁹.
6. Uchylenie ust. 3 art. 4 u.k.s.c. może prowadzić do sytuacji, że uzyskanie przez stronę wiedzy o motywach rozstrzygnięcia będzie uzależnione od wniesienia przez nią opłaty od wniosku o uzasadnienie. Powyższe rozwiązanie może zatem prowadzić do ograniczenia praw strony w postępowaniu sądowym i konstytucyjnego prawa do sądu (art. 45 Konstytucji RP).
7. Opłata od wniosku o doręczenie orzeczenia albo zarządzenia z uzasadnieniem zgłoszonego w terminie tygodnia od dnia ogłoszenia albo doręczenia tego orzeczenia albo zarządzenia wynosi 100 zł (art. 25b ust. 1 u.k.s.c.). Przy czym w przypadku wniesienia środka zaskarżenia opłatę uiszczoną od wniosku o doręczenie orzeczenia albo zarządzenia z uzasadnieniem zalicza się na poczet opłaty od środka zaskarżenia. Ewentualna nadwyżka nie podlega zwrotowi (art. 25b ust. 2 u.k.s.c.).
8. **Wydatki obejmują w szczególności** (art. 5 ust. 1 u.k.s.c.):
 - 1) koszty podróży strony zwolnionej od kosztów sądowych związane z nakazaniem przez sąd jej osobistym stawiennictwem;
 - 2) zwrot kosztów podróży i noclegu oraz utraconych zarobków lub dochodów świadków;
 - 3) wynagrodzenie i zwrot kosztów poniesionych przez biegłych, tłumaczy oraz kuratorów ustanowionych dla strony w danej sprawie;
 - 4) zryczałtowane koszty przeprowadzenia dowodu z opinii opiniodawczego zespołu sądowych specjalistów;
 - 5) wynagrodzenie należne innym osobom lub instytucjom oraz zwrot poniesionych przez nie kosztów;

⁶⁹⁷ Zob. uzasadnienie projektu z.k.p.c.2019, s. 201.

⁶⁹⁸ Por. także Ocenę skutków regulacji zawartej w rządowym projekcie ustawy o zmianie ustawy – Kodeks postępowania cywilnego oraz niektórych innych ustawy (druk nr 3137) z 23.01.2019 r. sporządzoną przez Biuro Analiz Sejmowych Kancelarii Sejmu, s. 13.

⁶⁹⁹ Opinia SN z 4.07.2018 r. do projektu ustawy o zmianie ustawy – Kodeks postępowania cywilnego oraz niektórych innych ustaw, s. 17.

- 6) koszty przeprowadzenia innych dowodów;
 - 7) koszty przewozu zwierząt i rzeczy, utrzymywania ich lub przechowywania;
 - 8) koszty ogłoszeń;
 - 9) koszty osadzenia i pobytu w areszcie;
 - 10) ryczałty należne kuratorom sądowym za przeprowadzenie wywiadu środowiskowego w sprawach: o unieważnienie małżeństwa, o rozwód oraz separację, a także za uczestniczenie przy ustalonych przez sąd kontaktach rodziców z dziećmi;
 - 11) koszty wystawienia zaświadczenia przez lekarza sądowego;
 - 12) koszty mediacji prowadzonej na skutek skierowania przez sąd.
9. **Wydatki związane z doręczaniem pism sądowych nie obciążają stron**, przy czym w znowelizowanej ustawie o kosztach sądowych w sprawach cywilnych **wprowadzono wyjątek, że zasada ta nie dotyczy kosztów doręczenia za pośrednictwem komornika oraz dodatkowych kosztów doręczenia za granicą, w tym kosztów tłumaczenia** (art. 5 ust. 2 u.k.s.c.).
10. Niewątpliwie zmiany w ustawie o kosztach sądowych w sprawach cywilnych wprowadzane nowelizacją z 4.07.2019 r., związane z wprowadzeniem nowych oraz zwiększeniem dotychczasowych opłat sądowych, mogą w sposób znaczny utrudnić dostęp do sądu. Zmiany takie najprawdopodobniej spowodują także składanie przez strony większej liczby wniosków o zwolnienie od kosztów⁷⁰⁰.
11. **Zasady rozstrzygania o kosztach procesu.** Artykuł 98 § 1 ustanawia dwie zasady rozstrzygania o kosztach procesu:
- 1) **zasada odpowiedzialności za wynik procesu**, wedle której strona przegrywająca proces zobowiązana jest zwrócić stronie przeciwnej na jej żądanie poniesione przez nią koszty procesu;
 - 2) **zasada kosztów niezbędnych i celowych**, zgodnie z którą zwrotowi podlegają tylko koszty **faktycznie niezbędne** do celowego dochodzenia praw i celowej obrony.
12. Treść wyroku wskazuje stronę przegrywającą proces. Powód jest nią w sytuacji, gdy roszczenie zostało oddalone, a pozwany wtedy, gdy obrona okazała się bezskuteczna i powództwo zostało uwzględnione. Gdy roszczenie wygasło w toku postępowania wobec spełnienia świadczenia, a powód w dalszym ciągu popierał powództwo, które zostało oddalone – wówczas powód także jest stroną przegrywającą⁷⁰¹.
13. Dla oceny, czy strona przegrała sprawę, mają znaczenie kryteria obiektywne, dlatego też nieistotne jest, czy o negatywnym dla strony wyniku sprawy przesądziły przesłanki formalne lub merytoryczne albo też wina w prowadzeniu procesu⁷⁰². **Zasadniczym czynnikiem rozstrzygnięcia o kosztach jest stopień wygrania lub przegrania procesu.** Oceny tego stopnia dokonuje się, mając na względzie ostateczny wynik procesu, przez porówna-

⁷⁰⁰ Por. także opinię Ośrodka Badań, Studiów i Legislacji Krajowej Rady Radców Prawnych do rządowego projektu ustawy o zmianie ustawy – Kodeks postępowania cywilnego oraz niektórych innych ustaw (druk sejm. nr 3137) z 18.01.2019 r., s. 13, jak również Ocenę skutków regulacji zawartej w rządowym projekcie ustawy o zmianie ustawy – Kodeks postępowania cywilnego oraz niektórych innych ustawy (druk sejm. nr 3137) z 23.01.2019 r. sporządzoną przez Biuro Analiz Sejmowych Kancelarii Sejmu, s. 3, 13.

⁷⁰¹ Zob. postanowienie SN z 24.11.2017 r., III CZP 67/17, LEX nr 2418075.

⁷⁰² Postanowienie SN z 13.05.2011 r., V CZ 20/11, LEX nr 1147809; por. także postanowienie SN z 9.10.1967 r., I CZ 81/67, LEX nr 6221.

nie roszczeń dochodzonych z roszczeniami ostatecznie uwzględnionymi, a nie porównując wynik postępowania w poszczególnych instancjach⁷⁰³. Wynik procesu to rozstrzygnięcie o sprawie jako całości.

14. W sytuacji **cofnięcia pozwu** obowiązek zwrotu kosztów procesu obciąża powoda. Bez znaczenia pozostaje przyczyna cofnięcia. Dopuszcza się jednak **wyjątek od tej zasady** wtedy, gdy powód wykaże, że wystąpienie z powództwem było konieczne do celowego dochodzenia praw lub celowej obrony z uwzględnieniem okoliczności istniejących w dacie wytoczenia pozwu. Najczęściej ma to miejsce w sytuacji, gdy w toku procesu pozwany spełnił świadczenie, które było wymagalne na dzień wytoczenia powództwa. Wówczas stroną przegrywającą jest pozwany⁷⁰⁴. Sąd Najwyższy wskazał, że: „Cofnięcie pozwu w sytuacji, w której pozwany zaprzeczył zasadności powództwa, składając sprzeciw od nakazu zapłaty, skutkuje obowiązkiem zwrotu kosztów procesu pozwanemu (art. 203 § 2 zdanie drugie k.p.c.) także wtedy, gdy dochodzone w pozwie świadczenie zostało wyegzekwowane”⁷⁰⁵. Gdy cofnięcie pozwu następuje w związku ze zmianą stanu faktycznego, która nastąpiła w toku procesu i nie została spowodowana przez strony – co w rezultacie doprowadziło do bezprzedmiotowości żądania – to stroną przegrywającą jest powód⁷⁰⁶.
15. **Zasada odpowiedzialności za wynik procesu nie znajduje zastosowania** w sprawie z powództwa osoby wymienionej w art. 49¹ ustawy z 15.12.2000 r. o spółdzielniach mieszkaniowych (Dz.U. z 2023 r. poz. 438 ze zm.). W sytuacji gdy osoba wytaczająca powództwo przegrywa, koszty procesu ponosi zawsze spółdzielnia. Nie mają tu znaczenia przyczyny, dla których żądanie strony powodowej nie zostało uwzględnione⁷⁰⁷. W postępowaniu, w którym nie ma strony przegrywającej, gdy niedopuszczalność wyroku powstała na skutek wprowadzenia przepisów szczególnych w trakcie postępowania, zasada odpowiedzialności za wynik procesu również nie znajdzie zastosowania, np. w sytuacji następczej niedopuszczalności skargi o stwierdzenie niezgodności z prawem prawomocnego orzeczenia⁷⁰⁸.
16. **Zasądzenie od wierzyciela na rzecz dłużnika zwrotu kosztów obrony przed egzekucją**, w tym kosztów zastępstwa procesowego, dopuszczalne jest w sytuacji umorzenia postępowania egzekucyjnego w związku z uchyleniem klauzuli wykonalności nadanej tytułowi egzekucyjnemu, na podstawie którego zostało wszczęte postępowanie (art. 98 § 1 i 3 w zw. z art. 13 § 2)⁷⁰⁹.
17. W sytuacji połączenia przez sąd kilku spraw do łącznego rozpoznania i rozstrzygnięcia (art. 219) zwrot kosztów procesu przysługuje stronie odrębnie w każdej z połączonych spraw⁷¹⁰.

⁷⁰³ Postanowienia SN: z 16.02.2011 r., II CZ 203/10, LEX nr 738399; z 17.10.2011 r., I UZ 33/11, OSNP 2012/21–22, poz. 274.

⁷⁰⁴ Zob. postanowienia SN: z 7.03.2013 r., IV CZ 8/13, LEX nr 1318484; z 12.04.2012 r., II CZ 208/11, LEX nr 1214570.

⁷⁰⁵ Uchwała SN z 9.06.2017 r., III CZP 118/16, OSNC 2018/2, poz. 19.

⁷⁰⁶ Orzeczenie SN z 27.08.1962 r., II CZ 103/62, OSNCP 1963/7–8, poz. 171.

⁷⁰⁷ Por. postanowienie SN z 13.10.2011 r., V CZ 78/11, LEX nr 1147812.

⁷⁰⁸ Zob. postanowienia SN: z 8.04.2011 r., IV CNP 121/10, LEX nr 1164748; z 17.12.2010 r., IV CNP 81/10, LEX nr 1391315; z 10.12.2010 r., II CNP 73/10, LEX nr 1391167.

⁷⁰⁹ Zob. uchwała SN z 13.04.2017 r., III CZP 4/17, OSNC 2018/1, poz. 2.

⁷¹⁰ Postanowienie SN (7) z 3.02.2012 r., I CZ 164/11, LEX nr 1254636.

- 18. Do niezbędnych kosztów procesu prowadzonego przez stronę osobiście lub przez pełnomocnika, który nie jest adwokatem, radcą prawnym lub rzecznikiem patentowym, zalicza się poniesione przez stronę:**
- 1) koszty sądowe,
 - 2) koszty przejazdów do sądu strony lub jej pełnomocnika,
 - 3) równowartość zarobku utraconego wskutek stawiennictwa w sądzie,
 - 4) koszty mediacji prowadzonej na skutek skierowania przez sąd.
- 19. Do niezbędnych kosztów procesu strony reprezentowanej przez zawodowego pełnomocnika zalicza się:**
- 1) wynagrodzenie, jednak nie wyższe niż stawki opłat określone w odrębnych przepisach,
 - 2) wydatki jednego zawodowego pełnomocnika,
 - 3) koszty sądowe,
 - 4) koszty nakazanego przez sąd osobistego stawiennictwa strony,
 - 5) koszty mediacji prowadzonej na skutek skierowania przez sąd.
- 20.** Obok celowości kosztów wymagana jest również ich niezbędność – co podlega ocenie sądu przy uwzględnieniu konkretnych okoliczności sprawy. Należy wówczas zbadać, czy czynność, która spowodowała koszty, była rzeczywiście konieczna do realizacji praw strony w ujęciu obiektywnym⁷¹¹.
- 21.** Kosztami procesu są **koszty przejazdu profesjonalnego pełnomocnika strony w celu wzięcia udziału w rozprawie**⁷¹². Powinny one być wyszczególnione przez pełnomocnika w spisie kosztów (art. 109 § 1), który podlega ocenie sądu na podstawie art. 233 k.p.c.⁷¹³ Warto podkreślić, że podróż ta nie musi odbywać się przy wykorzystaniu najtańszego środka transportu, zwłaszcza w sytuacji gdy odległość od siedziby sądu jest znaczna i możliwe jest skorzystanie np. z transportu lotniczego⁷¹⁴.
- 22.** Do kosztów niezbędnych do celowego dochodzenia praw i celowej obrony strony reprezentowanej przez zawodowego pełnomocnika podlega zaliczeniu wydatek poniesiony przez nią w związku z koniecznością uiszczenia opłaty skarbowej od dokumentu stwierdzającego ustanowienie pełnomocnika⁷¹⁵.
- 23.** **Za koszty celowej obrony** w rozumieniu art. 98 § 1 w zw. z art. 391 § 1 i art. 398²¹ nie można uznać kosztów sporządzenia odpowiedzi na skargę kasacyjną, jeżeli z treści wniosku zgłoszonego w tej odpowiedzi nie wynika, aby pełnomocnik domagał się zasądzenia kosztów postępowania kasacyjnego w przypadku nieprzyjęcia skargi kasacyjnej do rozpoznania, a żądanie zasądzenia kosztów odnosiło się wyłącznie do wydania wyroku oddalającego skargę kasacyjną – w przypadku jej przyjęcia do rozpoznania. Koszty odpowiedzi na skargę kasacyjną, w której nie wskazano argumentów dotyczących przyczyn kasacyj-

⁷¹¹ Zob. uchwała SN z 18.07.2012 r., III CZP 33/12, OSNC 2013/2, poz. 14, a także postanowienie SN z 12.01.2012 r., II CZ 141/11, LEX nr 1147756.

⁷¹² Zob. uchwała SN z 12.06.2012 r., III PZP 4/12, OSNP 2012/23–24, poz. 280.

⁷¹³ Zob. uchwała SN z 29.06.2016 r., III CZP 26/16, OSNC 2017/5, poz. 54; a także postanowienie SN (7) z 27.11.2002 r., III CZP 13/02, OSNC 2004/1, poz. 6.

⁷¹⁴ Postanowienie SN z 20.04.2011 r., I CZ 22/11, LEX nr 846544.

⁷¹⁵ Por. uchwała SN z 12.03.2003 r., III CZP 2/03, OSNC 2003/12, poz. 161.

nych (art. 398⁹ § 1), uzasadniających odmowę przyjęcia skargi kasacyjnej do rozpoznania, nie mogą być uznane – w razie odmowy jej przyjęcia – za koszty celowej obrony⁷¹⁶.

24. Zasady i tryb pobierania kosztów sądowych w sprawach cywilnych, zasady ich zwrotu, wysokość opłat sądowych w sprawach cywilnych, zasady zwalniania od kosztów sądowych oraz umarzania, rozkładania na raty i odraczania terminu zapłaty należności sądowych zostały uregulowane w ustawie o kosztach sądowych w sprawach cywilnych.
25. **Stawki minimalne opłat** za czynności adwokatów i radców prawnych oraz wysokość tych opłat regulują odpowiednio:
- rozporządzenie Ministra Sprawiedliwości z 22.10.2015 r. w sprawie opłat za czynności radców prawnych (Dz.U. z 2018 r. poz. 265 ze zm.);
 - rozporządzenie Ministra Sprawiedliwości z 22.10.2015 r. w sprawie opłat za czynności adwokackie (Dz.U. poz. 1800 ze zm.).
26. Przy ustalaniu wysokości powyższych opłat na szczególną uwagę zasługują **przepisy przejściowe**, ponieważ do spraw wszczętych i niezakończonych przed dniem wejścia w życie wskazanych powyżej rozporządzeń, tj. 1.01.2016 r., stosuje się przepisy dotychczasowe, czyli odpowiednio przepisy rozporządzenia Ministra Sprawiedliwości z 28.09.2002 r. w sprawie opłat za czynności radców prawnych oraz ponoszenia przez Skarb Państwa kosztów pomocy prawnej udzielonej przez radcę prawnego ustanowionego z urzędu (Dz.U. z 2013 r. poz. 490 ze zm.) oraz przepisy rozporządzenia Ministra Sprawiedliwości z 28.09.2002 r. w sprawie opłat za czynności adwokackie oraz ponoszenia przez Skarb Państwa kosztów nieopłaconej pomocy prawnej udzielonej z urzędu (Dz.U. z 2013 r. poz. 461 ze zm.), **do czasu zakończenia postępowania w danej instancji**.
27. Szczegółowe **zasady ponoszenia przez Skarb Państwa kosztów nieopłaconej pomocy prawnej** udzielonej przez radcę prawnego ustanowionego z urzędu i adwokata ustanowionego z urzędu określają odpowiednio przepisy:
- 1) rozporządzenia Ministra Sprawiedliwości z 3.10.2016 r. w sprawie ponoszenia przez Skarb Państwa kosztów nieopłaconej pomocy prawnej udzielonej przez radcę prawnego z urzędu (Dz.U. z 2019 r. poz. 68 ze zm.);
 - 2) rozporządzenia Ministra Sprawiedliwości z 3.10.2016 r. w sprawie ponoszenia przez Skarb Państwa kosztów nieopłaconej pomocy prawnej udzielonej przez adwokata z urzędu (Dz.U. z 2019 r. poz. 18 ze zm.).
28. Do spraw wszczętych i niezakończonych przed dniem wejścia w życie powyższych rozporządzeń, tj. 2.11.2016 r., stosuje się przepisy dotychczasowe, czyli odpowiednio przepisy rozporządzenia Ministra Sprawiedliwości z 22.10.2015 r. w sprawie ponoszenia przez Skarb Państwa kosztów nieopłaconej pomocy prawnej udzielonej przez radcę prawnego z urzędu (Dz.U. poz. 1805) oraz przepisy rozporządzenia Ministra Sprawiedliwości z 22.10.2015 r. w sprawie ponoszenia przez Skarb Państwa kosztów nieopłaconej pomocy prawnej udzielonej przez adwokata z urzędu (Dz.U. poz. 1801 ze zm.), **do czasu zakończenia postępowania w danej instancji**.

⁷¹⁶ Zob. postanowienia SN: z 20.03.2018 r., I PK 113/17, LEX nr 2508166; z 25.09.2017 r., II PK 288/16, LEX nr 2376892; z 20.08.2014 r., II CSK 77/14, OSNC 2015/7–8, poz. 91; z 19.11.2014 r., III CSK 280/14, LEX nr 1554584.

29. Poza art. 98–110 **zwrot kosztów procesu został uregulowany również w innych częściach Kodeksu postępowania cywilnego**: art. 91 pkt 5, art. 97 § 2, art. 182 § 4, art. 186, 194 § 1 i § 2, art. 196 § 2, art. 203 § 2 i § 3, art. 318 § 2, art. 348, 349, 391 § 2, art. 394 § 1 pkt 6, art. 394² § 1¹ pkt 3 i 4, art. 398¹⁸, 475, 497 § 2, art. 842 § 1 (zob. także komentarze do tych przepisów).
30. Od kwoty zasądzonej tytułem zwrotu kosztów procesu należą się odsetki. Celem ustawodawcy było zmotywowanie strony do szybszego wykonywania wyroku. Wysokość tych odsetek **została określona jako równa odsetkom ustawowym za opóźnienie w spełnieniu świadczenia pieniężnego (art. 481 k.c.)**. W założeniu ustawodawcy należały się one z mocy ustawy obok zwrotu kosztów i nie był potrzebny wniosek strony o ich przyznanie ani odrębne rozstrzygnięcie sądu w tym zakresie⁷¹⁷. W orzecznictwie przyjmowano, że art. 98 § 1¹ k.p.c. przewiduje, co do zasady, iż odsetki te należą się od chwili uprawomocnienia się rozszczenia, a za ugruntowany uznawano pogląd, że z brzmienia powołanego przepisu wynika, iż regulowane nim odsetki należą się z mocy ustawy i sąd o nich nie rozstrzyga⁷¹⁸. Mając na uwadze czas należny stronie na dobrowolne spełnienie świadczenia, przyjęto, że **odsetki te należą się za czas od dnia uprawomocnienia się orzeczenia, którym je ustalono, do dnia zapłaty**. Natomiast w sytuacji gdy:
- 1) orzeczenie to jest prawomocne z chwilą wydania – odsetki te należą się za czas po upływie tygodnia od dnia jego ogłoszenia do dnia zapłaty;
 - 2) orzeczenie podlega doręczeniu z urzędu – odsetki należą się za czas po upływie tygodnia od dnia jego doręczenia zobowiązanemu do dnia zapłaty.
31. Ustawodawca nowelizacją z 9.03.2023 r. uściślił, że sąd ma obowiązek orzekania z urzędu o zapłacie odsetek. W argumentacji przemawiającej za wprowadzeniem prezentowanej zmiany podniesiono, że w praktyce orzeczniczej powstała wątpliwość, czy rozstrzygnięcie o odsetkach powinno znaleźć się w sentencji orzeczenia. W projekcie nowelizacji z 9.03.2023 r. wskazano, że zmiana ta jednocześnie rozstrzyga występujące w praktyce rozbieżności interpretacyjne, ponieważ brak jest możliwości, aby data wymagalności odsetek miała być badana na etapie ewentualnego postępowania egzekucyjnego. Dodano, że brak orzeczenia w sentencji mógłby również wprowadzać w błąd co do przysługujących praw i obowiązków stron niezastępowanych przez zawodowych pełnomocników⁷¹⁹.
32. **Przewidziano również możliwość zasądzenia odsetek na wniosek strony, która w toku procesu poniosła szczególnie wysoki wydatek podlegający zwrotowi, przy czym zasądzenie takich odsetek może nastąpić w szczególnie uzasadnionym przypadku**. Użyte w niniejszym przepisie sformułowania „szczególnie uzasadniony przypadek” i „szczególnie wysoki wydatek” pozostają bliżej niesprecyzowane, co powoduje, że ich interpretacja w praktyce może okazać się problematyczna, co jednak nie czyni niniejszego rozwiązania niepożądanym.
33. Pojęcie wypadku szczególnie uzasadnionego występuje w art. 102, co może okazać się pomocne przy ocenie istnienia przesłanek przyznania stronie odsetek, o których mowa w § 1² komentowanego przepisu. W orzecznictwie przyjmuje się, że ustalenie, czy w sprawie zachodzi wypadek szczególnie uzasadniony, zależy od swobodnej oceny sądu, która dokonywana jest z uwzględnieniem okoliczności konkretnego przypadku w ramach

⁷¹⁷ Zob. uzasadnienie projektu z.k.p.c.2019, s. 147–148.

⁷¹⁸ Wyrok SA we Wrocławiu z 28.10.2021 r., I ACa 286/21, LEX nr 3490389.

⁷¹⁹ Zob. uzasadnienie projektu z.k.p.c.2023, s. 7.

tw. suwerennego uprawnienia jurysdykcyjnego składu orzekającego⁷²⁰. Istotne znaczenie dla oceny występowania takiego przypadku mogą mieć okoliczności związane z przebiegiem procesu, do których zalicza się sytuacje wynikające z charakteru żądania poddanego rozstrzygnięciu, jego znaczenia dla strony, subiektywne przekonanie strony o zasadności roszczeń, przedawnienie. Nie bez znaczenia pozostaje również sytuacja majątkowa strony, podkreśla się jednak, że niewystarczające jest powoływanie się jedynie na trudną sytuację majątkową, nawet jeśli była ona podstawą zwolnienia od kosztów sądowych i ustanowienia pełnomocnika z urzędu. Całokształt okoliczności, które mogłyby uzasadniać zastosowanie tego wyjątku, powinny być ocenione z uwzględnieniem zasad współżycia społecznego⁷²¹.

34. W odniesieniu do rozwiązania wprowadzonego § 1² komentowanego przepisu do oceny występowania szczególnie uzasadnionego przypadku konieczne jest zbadanie sytuacji majątkowej strony ponoszącej ten wydatek w czasie jego poniesienia lub w momencie składania wniosku o odsetki – co zweryfikuje orzecznictwo. Jednocześnie należy mieć na uwadze to, że wydatek ten musi być szczególnie wysoki. Wymaga uwzględnienia, że powinien być oceniany z punktu widzenia możliwości zarobkowych strony, która go poniosła. Strona musiała posiadać wówczas środki na jego poniesienie, nie będąc zwolniona z ponoszenia kosztów sądowych, albo uzyskała na ten cel kredytowanie.
35. **Strona, wnosząc o zasądzenie odsetek za taki wydatek, powinna wykazać, że wystąpił szczególnie uzasadniony przypadek.** Można przyjąć, że za taki przypadek mogą być uznane okoliczności, które nastąpiły po jego poniesieniu, a które wymagały niezbędnego nakładu środków finansowych, których strona wówczas nie posiadała, przeznaczyla je bowiem na realizację swoich praw w procesie. Powyższe rozwiązanie wydaje się tym bardziej słuszne w sytuacjach, gdy pomiędzy poniesieniem wydatku przez stronę a jego ostatecznym wyegzekwowaniem upłyne długi czas.
36. Niewątpliwie najczęściej kosztowne okazują się opinie biegłych, a strona, która w toku procesu wyklada środki finansowe (które następnie podlegają zwrotowi) na ich sporządzenie, zostaje pozbawiona możliwości korzystania z nich w inny sposób (np. zakładając lokatę bankową czy w inny sposób inwestując środki pieniężne), co pod względem ekonomicznym czyni zasadną rekompensatę za ten okres.
37. Zmieniając art. 98 § 2 zdanie drugie k.p.c., ustawodawca zdecydował, że już nie suma kosztów przejazdów i równowartość utraconego zarobku nie może przekraczać wynagrodzenia jednego adwokata wykonującego zawód w siedzibie sądu procesowego (po zmianie sądu prowadzącego postępowanie), ale sama równowartość utraconego zarobku. W projekcie nowelizacji z 9.03.2023 r. dotychczasowe rozwiązanie, zgodnie z którym stronie występującej bez zawodowego pełnomocnika należał się zwrot kosztów przejazdów w ograniczonym przedmiotowo zakresie, oceniono jako niesprawiedliwe i niczym nieuzasadnione. W wyniku zmiany przepisów zrezygnowano z górnego pułapu zwrotu tych kosztów oraz przyjęto zasadę, że poniesione wydatki podlegają rozliczeniu w pełnym zakresie⁷²².

⁷²⁰ Zob. np. postanowienia SN: z 10.10.2012 r., I CZ 102/12, LEX nr 1232737; z 11.02.2010 r., I CZ 112/09, LEX nr 564753; z 27.01.2010 r., II CZ 88/09, LEX nr 578136; z 13.12.2007 r., I CZ 110/07, LEX nr 621775; wyrok SN z 19.05.2006 r., III CK 221/05, LEX nr 439151.

⁷²¹ Por. postanowienie SN z 24.10.2013 r., IV CZ 61/13, LEX nr 1389013.

⁷²² Zob. uzasadnienie projektu z.k.p.c.2023, s. 7.

Art. 98¹. [Koszty mediacji]

§ 1. Do niezbędnych kosztów procesu zalicza się koszty mediacji prowadzonej na skutek skierowania przez sąd, jednak w kwocie nie wyższej niż suma przysługującego mediatorowi wynagrodzenia i wydatków podlegających zwrotowi związanych z prowadzeniem mediacji określonych w przepisach wydanych na podstawie § 4.

§ 2. Jeżeli postępowanie cywilne zostało wszczęte w ciągu trzech miesięcy od dnia zakończenia mediacji, która nie została zakończona ugodą albo w ciągu trzech miesięcy od dnia uprawnomocnienia się postanowienia o odmowie zatwierdzenia ugody przez sąd, do niezbędnych kosztów procesu zalicza się także koszty mediacji w wysokości nieprzekraczającej czwartej części opłaty.

§ 3. Do określenia kosztów mediacji stosuje się odpowiednio art. 98 § 2 i 3.

§ 4. Minister Sprawiedliwości określi, w drodze rozporządzenia, wysokość wynagrodzenia mediatora, w tym stałego mediatora, za prowadzenie postępowania mediacyjnego wszczętego na podstawie skierowania sądu i wydatki mediatora, w tym stałego mediatora, podlegające zwrotowi, biorąc pod uwagę rodzaj sprawy i wartość przedmiotu sporu oraz sprawny przebieg postępowania mediacyjnego, a także niezbędne wydatki związane z prowadzeniem mediacji.

1. Mediacja – jako alternatywna forma rozwiązywania sporów – może zostać przeprowadzona albo na podstawie umowy o mediację, albo na podstawie postanowienia sądu. Koszty mediacji prowadzonej na podstawie postanowienia sądu o skierowaniu stron do mediacji należą do kosztów niezbędnych do celowego dochodzenia praw i celowej obrony (art. 98 § 1). Na takie koszty składają się w szczególności wynagrodzenie mediatora oraz poniesione przez niego wydatki. **Wysokość przysługującego mediatorowi wynagrodzenia i zwrot wydatków związane z prowadzeniem mediacji nie mogą być wyższe niż określone w przepisach wydanych na podstawie § 4 komentowanego przepisu, tj. obecnie rozporządzenia Ministra Sprawiedliwości z 20.06.2016 r. w sprawie wysokości wynagrodzenia i podlegających zwrotowi wydatków mediatora w postępowaniu cywilnym (Dz.U. poz. 921).**
2. Koszty mediacji zostają rozliczone pomiędzy stronami z uwzględnieniem zasady odpowiedzialności za wynik procesu. Jeżeli mediacja zakończy się ugodą, koszty znosi się wzajemnie między stronami, chyba że strony postanowiły inaczej (art. 104¹).
3. Paragraf 2 omawianego przepisu reguluje sytuację podjęcia przez strony mediacji na podstawie umowy jeszcze przed wytoczeniem procesu – koszty tej mediacji zostaną zaliczone do niezbędnych kosztów procesu, tylko wówczas, jeżeli postępowanie zostanie wszczęte w ciągu 3 miesięcy od dnia zakończenia mediacji, która nie została zakończona ugodą, albo w ciągu 3 miesięcy od dnia uprawnomocnienia się postanowienia o odmowie zatwierdzenia ugody przez sąd. Koszty takiej mediacji nie mogą przekraczać czwartej części opłaty (stałej, stosunkowej, podstawowej).
4. Do określenia kosztów postępowania mediacyjnego stosuje się odpowiednio art. 98 § 2 i 3 (zob. komentarz do tych przepisów).
5. Zmiana wprowadzona w art. 98¹ § 1 k.p.c. przepisami nowelizacji z 9.03.2023 r. ma na celu doprecyzowanie treści dotychczasowej regulacji. Jak podkreślono w uzasadnieniu projektu

z.k.p.c.2023, celem zmiany jest wyraźne wskazanie, że kwota należnych stronie kosztów związanych z mediacją nie może przekraczać wysokości przysługującego mediatorowi wynagrodzenia i wydatków podlegających zwrotowi, związanych z prowadzeniem mediacji, określonych w przepisach szczególnych. Dotychczasowa treść przepisu nie określała limitu zwrotu kosztów mediacji dla stron postępowania, a jedynie odnosiła się do wysokości wynagrodzenia należnego mediatorowi⁷²³.

Art. 99. [Koszty zastępstwa procesowego]

Stronom reprezentowanym przez radcę prawnego, rzecznika patentowego lub Prokuratorię Generalną Rzeczypospolitej Polskiej zwraca się koszty w wysokości należnej według przepisów o wynagrodzeniu adwokata.

1. Komentowany przepis ujednolica wysokość kosztów stronom reprezentowanym przez radcę prawnego, rzecznika patentowego lub Prokuratorię Generalną Rzeczypospolitej Polskiej do wysokości kosztów należnych stronom reprezentowanym przez adwokata.
2. Wysokość opłat za czynności adwokatów i radców prawnych oraz szczegółowe zasady ponoszenia przez Skarb Państwa kosztów nieopłaconej pomocy prawnej udzielonej przez radców prawnych i adwokatów z urzędu są przedmiotem odrębnych regulacji (zob. komentarz do art. 98).
3. **Rzecznik patentowy** może być pełnomocnikiem w sprawach własności intelektualnej (art. 87 § 1). Występuje on w charakterze pełnomocnika w postępowaniu przed Urzędem Patentowym, sądami i organami orzekającymi w sprawach własności przemysłowej, z wyjątkiem występowania w charakterze pełnomocnika w postępowaniu karnym i postępowaniu karnym skarbowym (art. 9 ust. 1 ustawy z 11.04.2001 r. o rzecznikach patentowych, Dz.U. z 2023 r. poz. 303 ze zm.). W postępowaniu cywilnym rzecznik patentowy może występować w charakterze pełnomocnika również w postępowaniu w sprawach własności intelektualnej innych niż sprawy własności przemysłowej (art. 9 ust. 1a ustawy o rzecznikach patentowych).
4. **Wysokość stawek minimalnych opłat za czynności rzeczników patentowych** przed organami wymiaru sprawiedliwości oraz przed Urzędem Patentowym działającym w trybie postępowania spornego i w sprawie sprzeciwu, stanowiących podstawę do ustalenia kosztów zastępstwa, które mogą być zasądzone przez sąd lub orzeczone przez Urząd Patentowy, określa rozporządzenie Ministra Sprawiedliwości z 28.04.2017 r. w sprawie opłat za czynności rzeczników patentowych (Dz.U. z 2019 r. poz. 1431).
5. **Skarbowi Państwa reprezentowanemu przez Prokuratorię Generalną Rzeczypospolitej Polskiej** zwraca się koszty w wysokości należnej według przepisów o wynagrodzeniu adwokata. Czynności zastępstwa przed sądami, trybunałami i innymi organami orzekającymi wykonują Prezes Prokuratorii Generalnej, wiceprezesi Prokuratorii Generalnej, radcowie i referendarze (art. 33 ust. 1 ustawy z 15.12.2016 r. o Prokuratorii Generalnej Rzeczypospolitej Polskiej, Dz.U. z 2023 r. poz. 1109 ze zm.). Wydatki i koszty postępowania w sprawie, w której Prokuratoria Generalna wykonuje zastępstwo Skarbu Państwa, ponosi podmiot reprezentujący Skarb Państwa, którego dotyczy przedmiot tego postępowania. Należy

⁷²³ Zob. uzasadnienie projektu z.k.p.c.2023, s. 7.

podkreślić, że podmiot reprezentujący Skarb Państwa nie ponosi kosztów zastępstwa wykonywanego przez Prokuratorię Generalną. Natomiast koszty zastępstwa zasądzone lub przyznane Skarbowi Państwa w sprawie, w której zastępstwo Skarbu Państwa wykonuje Prokuratoria Generalna, przysługują Skarbowi Państwa – Prokuraturii Generalnej. Koszty te są egzekwowane przez Skarb Państwa – Prokuratorię Generalną na podstawie tytułu egzekucyjnego zaopatrzonego w klauzulę wykonalności wydaną na rzecz Skarbu Państwa – Prokuraturii Generalnej w zakresie rozstrzygnięcia o kosztach zastępstwa (art. 32 ust. 1–3 ustawy o Prokuraturii Generalnej Rzeczypospolitej Polskiej).

6. **Zwrot kosztów współuczestnikom**, o których mowa w art. 72 § 1 pkt 1, **reprezentowanym przez tego samego zawodowego pełnomocnika** należy się w wysokości odpowiadającej wynagrodzeniu jednego pełnomocnika, mając na uwadze celowość oraz niezbędność poniesionych kosztów, nakład pracy pełnomocnika, podjęte przez niego czynności w sprawie i wkład w przyczynienie się do jej wyjaśnienia i rozstrzygnięcia⁷²⁴.
7. Żądanie przez stronę wygrywającą proces zwrotu kosztów procesu obejmujących wynagrodzenie ustanowionego w sprawie zawodowego pełnomocnika nie jest uzależnione od podjęcia przez tego pełnomocnika określonych czynności procesowych⁷²⁵.

Art. 100. [Wzajemne zniesienie lub stosunkowe rozdzielenie kosztów]

W razie częściowego tylko uwzględnienia żądań koszty będą wzajemnie zniesione lub stosunkowo rozdzielone. Sąd może jednak włożyć na jedną ze stron obowiązek zwrotu wszystkich kosztów, jeżeli jej przeciwnik uległ tylko co do nieznaczej części swego żądania albo gdy określenie należnej mu sumy zależało od wzajemnego obrachunku lub oceny sądu.

1. **Kompensacja kosztów procesu** ma miejsce w sytuacji tylko częściowego uwzględnienia żądań. Sąd może wtedy dokonać:
 - 1) wzajemnego zniesienia kosztów;
 - 2) stosunkowego ich rozdzielenia;
 - 3) nałożenia na jedną ze stron obowiązku zwrotu wszystkich kosztów, jeżeli jej przeciwnik uległ tylko co do nieznaczej części swego żądania albo gdy określenie należnej mu sumy zależało od wzajemnego obrachunku lub oceny sądu.
2. **Kryterium słusznościowego rozłożenia obowiązku ponoszenia kosztów procesu** decyduje o zastosowaniu zasady wzajemnego zniesienia tych kosztów. Przyjmuje się, że nie jest wymagane dokładne, arytmetyczne wyliczenie stosunku części wygranej i przegranej.
3. Rozstrzygnięcie o żądaniach stron w zakresie kosztów procesu powinno obejmować ustalenia dotyczące:
 - 1) wyliczeń w zakresie stosunku wygranej do przegranej;
 - 2) sumy kosztów obu stron, udziału każdej z nich w tej sumie;

⁷²⁴ Zob. uchwała SN z 30.01.2007 r., III CZP 130/06, OSNC 2008/1, poz. 1, a także postanowienia SN: z 15.07.2011 r., I UZ 15/11, LEX nr 1413498; z 22.11.2012 r., II CZ 120/12, LEX nr 1284732; z 7.04.2011 r., IV CZ 142/10, LEX nr 785282.

⁷²⁵ Zob. postanowienie SN z 8.03.2012 r., III CZ 11/12, LEX nr 1162693.

- 3) rozmiaru kosztów przypadających na stronę;
- 4) dokonania wyboru adekwatnego sposobu ich rozliczenia⁷²⁶.

4. **Wzajemne zniesienie kosztów procesu wymaga** ustalenia proporcji między zgłoszonymi a uwzględnionymi żądaniami i zarzutami stron a wynikiem procesu. Takie rozstrzygnięcie jest właściwe, jeżeli strony w równym lub zbliżonym stopniu wygrały i przegrały proces, a koszty, które poniosły, nie są dysproporcjonalne⁷²⁷. Wzajemne zniesienie kosztów procesu czy ich stosunkowe rozdzielanie nie wymaga dokładnego obliczenia stosunku części uwzględniającej powództwo do części oddalającej pozew, a zasadniczym kryterium rozłożenia ciężaru kosztów procesu jest w takim wypadku **poczucie słuszności**⁷²⁸. Strony nie mogą pozostać przy poniesionych przez siebie kosztach związanych ze swoim udziałem w sprawie w przypadku istnienia znacznej różnicy tych kosztów oraz kosztów, które każda ze stron powinna ponieść wskutek wyniku sporu. Podstawy do wzajemnego zniesienia kosztów zachodzą wówczas, gdy żądanie zostało uwzględnione w około połowie przy mniej więcej równej wysokości kosztów procesu poniesionych przez każdą ze stron⁷²⁹.
5. **Dokonanie stosunkowego rozdzielania kosztów procesu jest zasadne** w sytuacji, gdy różnica w zakresie uwzględnienia i nieuwzględnienia żądań oraz w rozmiarze poniesionych kosztów jest istotna, a ich zniesieniu sprzeciwiałyby się względy słuszności⁷³⁰.
6. W przypadku częściowego uwzględnienia żądania sąd może nałożyć na jedną ze stron **obowiązek zwrotu wszystkich kosztów procesu** zawsze wtedy, gdy przepisy prawa cywilnego nie zawierają ścisłego kryterium do określenia wysokości żądania⁷³¹.
7. Orzekając o kosztach postępowania na podstawie art. 100, należy mieć na uwadze również wynik sprawy w danej instancji oraz rozmiar wydatków poniesionych przez strony, co oczywiście nie oznacza, że rozliczenie kosztów następuje oddzielnie, stosownie do wyniku sprawy za każdą instancję. Ocena końcowa dokonywana jest poprzez porównanie rozmiaru żądania uwzględnionego w wyroku z całym dochodzonym roszczeniem. **Zastosowanie art. 100** nie tylko wymaga dokonania oceny ostatecznego wyniku sprawy, ale również **podlega dyskrecjonalnej ocenie sędziowskiej**⁷³². Ograniczenie się przez sąd jedynie do przytoczenia art. 100 bez wskazania, w jaki sposób doszło do ustalenia kwoty zasądzonej na rzecz jednej strony od drugiej, oznacza, że uzasadnienie nie odpowiada wymogom przewidzianym w art. 327¹ § 1 w zw. z art. 391 i zaskarżone postanowienie nie poddaje się kontroli instancyjnej⁷³³.
8. **Strona, która cofa środek zaskarżenia, uznawana jest za przegrywającą sprawę.** Jednak w przypadku gdy cofnięcie było spowodowane zaspokojeniem przez przeciwnika interesów skarżącego, a wniesienie środka zaskarżenia było niezbędne do dochodzenia praw lub

⁷²⁶ Por. postanowienie SN z 11.09.2013 r., III CZ 37/13, LEX nr 1402619.

⁷²⁷ Zob. postanowienie SN z 12.10.2012 r., IV CZ 68/12, LEX nr 1232621.

⁷²⁸ Postanowienie SN z 14.05.2012 r., II PZ 11/12, LEX nr 1222154.

⁷²⁹ Postanowienia SN: z 10.05.1985 r., II CZ 56/85, LEX nr 8716; z 28.02.1985 r., II CZ 21/85, LEX nr 8690.

⁷³⁰ Por. postanowienia SN: z 10.10.2012 r., I CZ 113/12, LEX nr 1232743; z 16.05.2013 r., V CZ 145/12, LEX nr 1353311.

⁷³¹ Zob. postanowienie SN z 10.03.1972 r., II CZ 6/72, LEX nr 7072.

⁷³² Postanowienia SN: z 6.06.2012 r., IV CZ 4/12, LEX nr 1231330; z 17.05.2012 r., I CZ 106/11, LEX nr 1242990.

⁷³³ Zob. postanowienie SN z 16.11.2011 r., V CZ 85/11, LEX nr 1296724.

obrony skarżącego, obowiązkiem zwrotu kosztów może zostać obciążona nie strona cofająca środek zaskarżenia, ale strona przeciwna⁷³⁴.

9. Dla zastosowania art. 100 nie mają znaczenia wynikające z art. 19–25 zasady oznaczania wartości przedmiotu sporu. Wymóg formalny wskazania w pierwszym piśmie procesowym wartości przedmiotu sporu (art. 126 § 2) w sprawach o roszczenia majątkowe służy jedynie ustalaniu właściwości rzeczowej sądu (art. 17 pkt 4) i wysokości należnych opłat sądowych. Nie można utożsamiać wartości przedmiotu sporu z użytym w art. 100 pojęciem uwzględnienia żądań, które nie ograniczają się wyłącznie do roszczenia głównego określonego wartością przedmiotu sporu, ale obejmują także ocenę żądania zasądzenia odsetek⁷³⁵.
10. Nie jest wyłączone przyznanie od Skarbu Państwa kosztów nieopłaconej pomocy prawnej udzielonej z urzędu przez zawodowego pełnomocnika także przy wzajemnym zniesieniu między stronami kosztów procesu⁷³⁶.
11. Artykuł 100 ma także zastosowanie w postępowaniu apelacyjnym⁷³⁷.
12. W postępowaniu kasacyjnym oraz w postępowaniu wywołanym skargą o stwierdzenie niezgodności z prawem prawomocnego orzeczenia w przypadku wniesienia skargi przez Prokuratora Generalnego, Rzecznika Praw Obywatelskich lub Rzecznika Praw Dziecka koszty procesu podlegają wzajemnemu zniesieniu (art. 398¹⁸ w zw. z art. 424¹²).
13. **Rzecznik konsumentów przegrywający sprawę**, który wytaczając powództwo nie działał na rzecz konsumenta, jest zobowiązany do zwrotu kosztów procesu wygrywającemu (art. 98 § 1)⁷³⁸.
14. W postanowieniu z 15.01.2020 r., III CZP 30/19, OSNC 2020/5, poz. 36, Sąd Najwyższy orzekł, że w sprawach o zadośćuczynienie dochodzone na podstawie art. 4 ust. 1 ustawy z 6.11.2008 r. o prawach pacjenta i Rzeczniku Praw Pacjenta (Dz.U. z 2023 r. poz. 1545 ze zm.), w sytuacji gdy żądanie powoda uwzględnione zostało tylko w części (art. 100 zdanie drugie k.p.c.) sąd – kierując się zasadą słuszności – może obciążyć pozwanego całością kosztów.

Art. 101. [Zwrot kosztów mimo uwzględnienia powództwa]

Zwrot kosztów należy się pozwanemu pomimo uwzględnienia powództwa, jeżeli nie dał powodu do wytoczenia sprawy i uznał przy pierwszej czynności procesowej żądanie pozwu.

1. Artykuł 101 reguluje **zasadę zawinienia** będącą wyjątkiem od zasady odpowiedzialności za wynik procesu (art. 98). Obowiązek zwrotu kosztów procesu zostaje nałożony na powoda mimo wygrania przez niego procesu w przypadku kumulatywnego spełnienia dwóch przesłanek:
 - 1) niedania powodu do wytoczenia sprawy,
 - 2) uznania przy pierwszej czynności procesowej żądania pozwu.

⁷³⁴ Zob. postanowienie SN z 8.02.2012 r., V CZ 109/11, LEX nr 1147814.

⁷³⁵ Postanowienie SN z 19.01.2012 r., IV CZ 119/11, LEX nr 1215458.

⁷³⁶ Uchwała SN z 5.04.1991 r., III CZP 22/91, OSNCP 1992/2, poz. 18.

⁷³⁷ Postanowienie SN z 10.05.2012 r., IV CZ 159/11, LEX nr 1238138.

⁷³⁸ Postanowienie SN z 17.04.2013 r., V CZ 124/12, OSNC-ZD 2014/C, poz. 42.

2. Regulacja ta ma na celu ochronę dłużnika przed niełojalnym wierzycielem, który wytacza proces zbędnie lub dla szykany, dłużnik nie kwestionuje bowiem świadczenia i jest gotów je spełnić. W takiej sytuacji koszty procesu, które miałby ponieść pozwany, przegrywając proces, są zbędne. Na stronie pozwanej ciąży obowiązek wykazania okoliczności wskazujących na brak powodu po jej stronie do wytoczenia sprawy⁷³⁹.
3. Przyjmuje się, że **pozwany nie daje powodu do wytoczenia powództwa**, jeżeli jego postępowanie i postawa wobec roszczenia strony powodowej oceniona zgodnie z doświadczeniem życiowym usprawiedliwiają wniosek, że powód uzyskałby zaspokojenie roszczenia bez wytoczenia powództwa. Natomiast jeśli zachowanie pozwanego nie usprawiedliwia wniosku, że strona powodowa uzyskałaby zaspokojenie roszczenia również bez wytoczenia powództwa, to należy uznać, że pozwany dał powód do jego wytoczenia, i wówczas nawet w sytuacji uznania żądania pozwu przy pierwszej czynności procesowej art. 101 nie może zostać zastosowany⁷⁴⁰.
4. **Uznanie roszczenia** musi nastąpić przy pierwszej czynności procesowej (odpowiedź na pozw, oświadczenie złożone na pierwszym posiedzeniu sądowym). Samo oświadczenie o jego uznaniu bez jednoczesnej zapłaty lub propozycji tej zapłaty oraz spełnienie świadczenia dopiero po wyroku nie uzasadnia żądania pozwanego przyznania mu zwrotu kosztów procesu⁷⁴¹.
5. **Stosowanie zasady zawinienia jest wyłączone** w sprawach, w których nawet brak dania powodu przez pozwanego do wytoczenia powództwa i uznanie przez niego świadczenia sprawiają, że powód nie ma innej możliwości ochrony swoich praw aniżeli w postępowaniu sądowym. Do takich spraw zalicza się postępowanie z powództwa przeciwegzekucyjnego. Jeżeli zachodzą okoliczności stanowiące podstawę powództwa opozycyjnego (art. 840), dysponowanie przez wierzyciela tytułem wykonawczym, który może stanowić podstawę egzekucji, daje dłużnikowi powód do wytoczenia sprawy w rozumieniu art. 101. Jeśli w takiej sytuacji powództwo zostaje wytoczone przez dłużnika i w toku procesu wierzyciel wydaje dłużnikowi sporny tytuł wykonawczy, to dłużnik zasadnie może domagać się zasądzenia zwrotu kosztów procesu na podstawie art. 98, wskazując, że zaspokojenie roszczenia nastąpiło na skutek wytoczenia powództwa⁷⁴².
6. Przykładem sprawy dotyczącej stosunku prawnego, który może być ukształtowany tylko wyrokiem – chociażby stanowiska stron były całkowicie zgodne – jest postępowanie w sprawie zaprzeczenia ojcostwa czy zaprzeczenia macierzyństwa. W takiej sytuacji zasadne wydaje się orzeczenie o wzajemnym zniesieniu kosztów procesu⁷⁴³. Stosowanie art. 101 dopuszcza się również w sprawach o rozwód i separację⁷⁴⁴.

⁷³⁹ Por. wyrok SN z 1.10.1968 r., I PR 316/68, OSNCP 1969/6, poz. 114.

⁷⁴⁰ Orzeczenie SN z 13.04.1961 r., IV CZ 23/61, OSNCP 1962/3, poz. 100.

⁷⁴¹ Zob. wyrok SN z 1.10.1968 r., I PR 316/68, OSNC 1969/6, poz. 114.

⁷⁴² Zob. postanowienie SN z 6.12.2012 r., IV CZ 121/12, LEX nr 1288733.

⁷⁴³ Por. postanowienia SN: z 15.07.1974 r., I CZ 99/74, LEX nr 7555; z 15.12.1965 r., II CZ 110/65, OSPiKA 1966/7, poz. 177.

⁷⁴⁴ Orzeczenie SN z 21.05.1956 r., IV CR 974/55, LEX nr 1632735.

7. W sprawach, w których stosunki prawne mogą być ukształtowane jedynie za pośrednictwem wyroku, sąd może nałożyć obowiązek zwrotu kosztów na uczestnika procesu, po którego stronie leży wyłączna przyczyna danego ukształtowania⁷⁴⁵.
8. Niezasadne jest stosowanie art. 101 w sytuacji, gdy wprawdzie pozwany uznał żądanie pozwu przy pierwszej czynności procesowej, ale **uzyskanie wyroku sądowego daje stronie powodowej większe prawdopodobieństwo zaspokojenia należności**⁷⁴⁶. Okoliczność, iż poszkodowany przed wytoczeniem powództwa nie zwrócił się do osoby odpowiedzialnej za szkodę o dobrowolne zaspokojenie roszczenia odszkodowawczego, nie może uzasadniać zasądzenia od niego na rzecz pozwanego kosztów procesu na podstawie art. 101, w sytuacji, gdy pozwany przy pierwszej czynności procesowej uznał powództwo tylko częściowo, kwestionując niektóre przesłanki odpowiedzialności i wysokość poszczególnych roszczeń⁷⁴⁷.
9. W orzecznictwie dostrzeżono problem z wykazaniem braku powodu do wytoczenia sprawy o rozwiązanie umowy dożywocia, co nie pozwala wyłączyć zastosowania zasady zwrotu kosztów procesu przewidzianej w art. 101 w takich sprawach. Zaspokojenie żądań powoda poza procesem mogłoby polegać na przychyleniu się do jego żądania rozwiązania umowy dożywocia z poniesieniem związanych z ważnym rozwiązaniem tej umowy i przeniesieniem własności jej przedmiotu wydatków i kosztów⁷⁴⁸.

Art. 102. [Zwrot kosztów zgodnie z zasadą słuszności]

W wypadkach szczególnie uzasadnionych sąd może zasądzić od strony przegrywającej tylko część kosztów albo nie obciążać jej w ogóle kosztami.

1. Komentowany przepis – realizujący **zasadę słuszności** – dopuszcza możliwość odstąpienia od zasady odpowiedzialności za wynik procesu w wypadkach szczególnie uzasadnionych. Pozwala na nieobciążanie przegrywającego obowiązkiem zwrotu kosztów procesu przeciwnikowi albo zasądzenie tylko części kosztów. Ocena, czy takie przypadki rzeczywiście występują, została pozostawiona uznaniu sądu, a kontrola instancyjna dotyczy tylko sytuacji, gdy zastosowanie omawianego przepisu nastąpiło z rażącym naruszeniem zasad przewidzianych w tym przepisie, gdy ocena sądu jest dowolna i pozbawiona uzasadnionych podstaw albo gdy sąd w ogóle nie uzasadnił zastosowania tego przepisu. Artykuł 102 nie może być poddany wykładni rozszerzającej.
2. **Do kręgu wypadków szczególnie uzasadnionych zalicza się okoliczności związane z przebiegiem procesu, jak również te występujące poza jego obszarem.** Do pierwszych zaliczane są sytuacje wynikające z charakteru roszczenia poddanego rozstrzygnięciu, jego znaczenia dla strony, subiektywne przekonanie strony o zasadności roszczenia, przedawnienie. **Okoliczności zewnętrzne** to te dotyczące sytuacji majątkowej i życiowej strony. Należy podkreślić, że samo powołanie się na trudną sytuację majątkową jest niewystarczające, nawet wtedy jeśli była ona podstawą zwolnienia od kosztów sądowych i ustanowienia pełnomocnika z urzędu. Do oceny całokształtu okoliczności konieczne jest uwzględnienie

⁷⁴⁵ Postanowienie SN z 27.04.1977 r., II CZ 36/77, OSNCP 1978/1, poz. 14.

⁷⁴⁶ Por. postanowienie SN z 12.06.1984 r., II CZ 55/84, LEX nr 8599.

⁷⁴⁷ Postanowienie SN z 22.01.1979 r., II CZ 150/78, LEX nr 8164.

⁷⁴⁸ Uchwała SN z 13.02.1989 r., III CZP 125/88, LEX nr 8942.